

1000 Yılın İslam Fıkıhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

mebsût

Serahsî

(1009-1090)

Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör

Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

1. Cilt

Gümüşev

كتاب المبسوط
للرخسي

M E B S Ū T

1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

Serahsî

(1009-1090)

Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör

Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

1. Cilt

G ü m ü ş e v

İstanbul 2008

1. CİLT TERCÜME ve TASHİH HEYETİ

Sayfa	Tercüme Eden	Tashih Eden
2-10	YRD. DOÇ. DR. H. MEHMET GÜNAY	PROF. DR. FARUK BEŞER
11-20	YRD. DOÇ. DR. ABDÜSSELAM ARI	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
21-30	DR. ŞERAFETTİN KALAY	PROF. DR. M.CEVAT AKŞİT
31-40	DR. AHMET EFE	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
41-50	DR. AHMET BOSTANCI	PROF. DR. FARUK BEŞER
51-60	ABDÜSSAMET BAKKALOĞLU	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
61-70	HAMDİ ARSLAN	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
71-80	A.HAMDİ YILDIRIM	PROF. DR. YAKUP ÇİÇEK
81-90	SONER DUMAN	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
91-100	DR. ŞERAFETTİN KALAY	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
101-110	ÖZCAN HİDİR	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
111-120	A.HAMDİ YILDIRIM	PROF. DR. ALİ ŞAFAK
121-127	AHMET VANLIOĞLU	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
127-130	OSMAN GÜMAN	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
131-140	ABDÜLHALİK SELMAN	PROF. DR. M.CEVAT AKŞİT
141-145	DR. H. İBRAHİM KUTLAY	PROF. DR. M.CEVAT AKŞİT
146-150	OSMAN GÜMAN	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
151-160	OSMAN GÜMAN	PROF. DR. YAKUP ÇİÇEK
160-169	OSMAN GÜMAN	PROF. DR. FAHRETTİN ATAR
169-212	YRD. DOÇ. DR. ABDÜSSELAM ARI	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
212-218	YRD. DOÇ. DR. H.MEHMET GÜNAY	PROF. DR. FARUK BEŞER
218-234	DR. ŞERAFETTİN KALAY	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
235-253	YRD. DOÇ. DR. H.MEHMET GÜNAY	PROF. DR. FARUK BEŞER

Not:

Eserin tamamı Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit tarafından kontrol edilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

Gümüşev Yayınları No: I
ISBN: 978-605-5779-00-9

"Mebcut kitabının bütün yayın hakları Gaye Vakfına ait olup, 3000 adeti kapsayan birinci baskısının yayın hakkı Gümüşev yayıncılığa devr edilmiştir."
Gaye Vakfı'nın yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt

Ege Basım

Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:8 Göztepe / İstanbul

www.egebasim.com.tr / ege@egebasim.net ~ Tel: +90 216 472 84 01 ~ Fax: +90 216 472 84 05

İSTEME ADRESİ

GÜMÜŞEV YAYINCILIK

Merdivenköy Mah. Özlem Sk. Kansu Apt. No: 8/A Kadıköy/İstanbul

Telefon: +90 216 467 03 85 ~ Fax: +90 216 467 23 27

www.mebcut.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XV
ÖNSÖZ.....	XVII
es-SERAHSÎ -HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ-	XXIII
GİRİŞ [Müellifin Önsözü]	1
NAMAZ.....	5
ABDEST	7
ABDESTİN ALINIŞI.....	8
Yüzün tanımı ve kapsamı.....	9
Favorinin tanımı.....	9
Yıkama ve meshin tanımı.....	9
Kolun kapsamı	10
Kaplama mesh	11
Meshetme şekli	11
Meshin sayısı	11
Ayakların yıkanması.....	12
Topuğun tanımı.....	14
Su ile temizlenme (istinca)	16
Boynun meshi	16
Yüzüğün durumu	16
NAMAZA GİRİŞ	19
Namaza başlarken ellerin durumu.....	19
Niyetin mahiyeti ve kapsamı	19

Niyetin zamanı	19
Tekbir almak ve mahiyeti	20
Namazda elleri kaldırmamanın hükmü	21
İftitah tekbirinde başın durumu	22
Sûbhâneke okumak	22
Eûzü çekmek ve zamanı	24
Eûzü'nün şekli	25
Namaz içinde ellerin kaldırılması	26
Namazda kıraat ve besmelenin mahiyeti	28
Hayızlı ve cünüp kimsenin besmele çekmesi	30
Namazda besmelenin çekileceği zaman	31
Kıraat açık mı, sessiz mi yapılır	31
Kıraatin ölçüsü	32
Hangi namazda açık veya gizli okunur	32
Namazın ilk iki rekatında kıraatin hükmü	33
Namazda son iki rekatta okuyuş şekli	34
Namazda Fatiha okumanın hükmü	34
Zammı sure okumanın hükmü	35
Rükuya tekbirle gitmek	35
Rükuda ellerin durumu	35
Rükuda parmakların durumu	36
Rükuda sırtın durumu	36
Rükudan kalkış zamanı	37
Rükudan sonra söylenecek zikir	37
Secde durumu	39
İki secdenin anlamı	39
Rüku ve secdedeki tesbihler	39
Secdenin şekli	41
Secdeden ikinci rekata kalkış	43
Tekbirlerin söyleniş şekilleri	44
Secdede ayakların durumu	44
Kıyamda ellerin durumu	45
Namazda oturuşta ayakların durumu	46
Oturuşta kadınların durumu	47
Kıyamda gözlerin durumu	47
Selamda gözlerin durumu	48
Namazda sağa – sola bakmanın hükmü	48
Namazda gereksiz şeylerle uğraşmamak	48
Teşehhüt (ettehiyyatü)	52
Teşehhüde ilavenin hükmü	54
Salavatın namazdaki hükmü	56
Namazdan çıkmanın şekli	58
Namazda ağzı örtmek	60
Namazda başın tepesini açmak	60
Erkeğin örgülü saçlarla namaz kılması	60
Secdeye inişte kalkışta usûl	61

Namazdaki zikirlerin gizli olması.....	61
Namazda Âmin denilmesi	62
Âmin'in anlamı	63
Namazda öf demek	63
Konuşmanın namazı bozması, öksürüğün bozmaması	64
Namazda tek parça elbise giyme durumu	65
Peştemal ile namaz	65
Setri avreti sağlayan elbise	65
Namazda elbiseyle oynamanın hükmü	66
Secdenin şekli	66

NAMAZA BAŞLAMA.....69

Namaza geç gelenlerin durumu	69
Namaza geç gelen oturduğunda duaları okur	69
Namaza başlama tekbiri	70
Allahu Ekber lafzı dışında ezan okunmaz	71
Arapçadan başka bir dille alınan tekbirin durumu	71
Kur'an Allah kelâmıdır	72
İmam başlamadan ona uyma durumu	73
Namazda iken, imamdıan sonra yeni tekbir alma	73
Cemaatin tekbir alma zamanı	74
Selamda cemaatin durumu	74
Namaz bitince imamin durumu	74
Farz kılınan yerde sünnet kılmak	75
Cemaatin saf tutma ve tekbir getirme zamanı	75
Namazda esneyenin durumu	76
Mihrabın yüksekliği caiz mi	76
İmamlığı caiz olanlar	77
İmamlıkta tercih sırası	80
Başkasının evinde imam olma durumu	82
Cemaat olunması durumunda imamin duruş yeri	82
Cemaatin imamdıan daha önde olması durumu	83
İmamin tek kişiyle cemaat olması	83

ABDEST VE GUSÜL 87

Gusül nasıl yapılır	87
Gusülden önce abdest alınır mı	87
Gusülden vücudun ovulması	87
Gusül için yeterli su ölçüsü	89
Gusülden örgülerin durumu	90
Yıkılan kaba su damlalarının sıçraması	90
Kullanılmış (müstamel) su	91
İnsanın artığı	93
Hayızlı kadının artığı	93
Cünüp kimsenin artığı	93
Müşriğin artığı	93

Eti yenen hayvanların, kuşların artığı	94
Eti yenmeyen hayvanların artıkları	94
Domuzun artığı	94
Köpeğin artığı	94
Diğer yırtıcı hayvanların artıkları	95
Kedinin artığı	96
Eşeğin artığı	96
Katırın artığı	98
Atın artığı	98
Haşeratin artıkları	98
Yırtıcı kuşların artıkları	98
Kedinin artığının durumu	99
Haşeratin içinde öldüğü yiyecek ve içeceklerin hükmü	100
Pis şeylerin suya karışması, kuyuya düşmesi	101
Tükrük, sümük, balgam karışan, bulaşan şeyler	102
Cünüp, hayızlı veya abdestsizini elini suya sokması	103
Kullanılmış suyun durumu	103
Sidiğin karıştığı suyun hükmü	104
Sidikte tedavinin hükmü	106
Sidik bulaşan elbisenin durumu	106
Abdeste başlamada besmelenin hükmü	107
Hayvan kesmede besmelenin hükmü	108
Abdestte azaları yıkama sırasının hükmü	108
Abdestte ara vermenin hükmü	109
Güvercin ve serçe dışkısının durumu	110
Eti yenmeyen kuşların dışkılarının hükmü	111
Yarasanın sidiğinin durumu	111
Tavuk dışkısının hükmü	111
Kurbağa, balık ve yengecin suda ölmesi durumu	111
Suda ölen balığın durumu	112
Kuyuya farenin düşüp ölmesinde suyun hükmü	112
Kuyunun içine fare, kedi, tavuk, koyun ve insan düşüp ölmesi	112
İçinde farenin öldüğü kuyudan abdest alanın durumu	113
Elbisesinde pislik görenin durumu	114
Cenaze namazı definden sonra kılınabilir mi	114
Hayvan dışkısının, eti yenmeyen hayvanın sidiğinin, tavuk pisliğinin elbiseye bulaşması hükmü	114
Hayvan pisliğinin durumu	115
Eti yenen hayvan dışkısının hükmü	116
Kuyuların lağımdan kirlenmesi	117
Kadın ve erkeğin aynı kaptan gusletmesi	117
Gusûlde ve abdestte ağız yıkamanın hükmü	117
Namazda gülmek	119
Sakal suyuyla başı meshetmek	119
Baş meshin ölçüsü	119
Islak üç parmakla mesh yapma	120

Sağın sarkan kısmına mesh etmek	121
Kulaklar için yeni su almak	121
Kulakları meshedip başı mesh etmemek	122
Abdestten sonra tıraşın ve tırnak kesmek	123
Saça mesh etmenin anlamı	123
Abdestlinin cinsel organına elini sürmesi	123
Kadının cinsel organına bakmanın abdeste etkisi	125
Guslü gerektirenler	125
Meninin durumu	126
Mezinin durumu	126
Vedinin durumu	126
Öpmek, dokunmak abdesti bozar mı?	127
Kadına dokunan kimsenin penisinin sertleşmesi	128
Penisin başının kadının organına girmesi	129
Cinsel organ dışında temas	130
İhtilam olup yaşlık görmeme	130
İhtilam olmadan yaşlık görme	130
Kadının ihtilam olması	131
İhtilam olan kadının adet görmesi	131
Pisliğin havuza düşmesi	132
Büyük veya küçük havuz ölçüleri	132
Pislik düşüp düşmediği bilinmeyen havuzun durumu	133
Rengi veya kokusu değişmiş suda abdest alma	134
Meshi unutulmuş başın yağmurda ıslanması	134
Mesh etmede esas	134
Niyetsiz abdest ve gusül	134
Teyemmümde niyetin hükmü	135
Abdest veya gusülden sonra kurulanmanın hükmü	136
Cünüp kimsenin abdest almadan uyuması veya cinsel temasta bulunmasının hükmü	136
Cünübün yemekten önce el ve ağızını yıkaması	137
Sargı üzerine mesh etmek	137
Baş sargılıysa sargısız yere mesh etmek gerekir	138
Abdestlinin kusması ve yellenmesi	138
Ağız dolusu kusmanın ölçüsü	139
Ağız dolusu safra veya su kusmak	139
Balgam veya tükürük kusmak	140
Kan kusmak	140
Yaradan kan ya da pislik çıkması	141
Deride kan görülmesi	142
Tükürükte kan görülmesi	142
Namazda kahkaha atmak ve tebessüm	143
Yatarak, yaslanarak uyumanın abdeste etkisi	144
Dayanarak uyumanın abdeste etkisi	144
Oturarak uyumanın abdeste etkisi	144
Ayakta, rükuda ve secdede uyuma	145

Dayanarak uyumada ölçü	146
Oturarak uyuyanın düşmesi	146
Ayıp, çirkin şeyler konuşmanın abdeste etkisi	146
Abdestli iken yemek yemek	147
Yemek, tabağın önünden; meyve her yerinden yenir	148
Abdestte sakal ve parmakların hilallenmesi	148
Meninin mahiyeti ve temizlenmesi	149
Ayakkabı ve mestlere bulaşan pisliğin temizlenmesi	150
Cenaze ile ilgili işleri yapmak abdesti bozar mı ?	152
Kan aldırmanın hükmü	152
Kişinin dışkı deliğinden kurt ya da yel çıkması	153
Penisden veya kadının fercinden yel çıkması	153
Burun kanamasının hükmü	153
Özürlü kişinin abdest durumu	154
Müstehâza'nın abdesti ne zaman bozulur?	155
Yarasından kan akan kişinin durumu	155
Yaralı, müstehâza ve özürlünün kanının beze ve sargıya bulaşması	156
Kanama varken yeni bir kanama durumu	156
Yağmur suyu ve çamurun hükmü	156
Kişinin üzerine ne olduğunu bilmediği şeyin bulaşması	157
Sidik saçıntısının hükmü	157
Abdest azalarını yıkamada şüphe	157
Abdestte şüphe	158
Abdestten sonra yaşlık hissetme	158
Pis olmayan kanlar	159
Su konusunda bir kişinin haberine güvenilir mi?	159
Çocuğun elini soktuğu su	159
Evlerde bulunan kaplardaki suların durumu	160
Koyun ve deve dışkısının kuyulara düşmesinin hükmü	160
Sudan başka sıvılarla abdest caiz midir?	161
Bayılmanın hükmü	163
Cuma günü gusletmenin hükmü	163
Namaz esnasında imamın ölmesi	163
Guslün çeşitleri	164

KUYULAR .....

Kuyuların durumu	167
Kuyunun temizlenmesinde kovanın büyüklüğü	169
Mescidin her yeri tek mekan sayılır	170
Leğende elbise temizleme	170
Görünen ve görünmeyen pisliklerin durumu	171
Ele pis kına yakılması hükmü	171
İnsanın bir organına pislik bulaşması	172
Cünüp kişinin kuyuda yıkanması	172
Yağın içine fare düşmesi	174
Katı ile sıvının farkı	174

Pis sıvı yağın kullanımı	174
Sirke küpüne farenin düşüp ölmesi	175
Elbise ve bedenden pislği temizleme	176
Sıkıldığında çıkmayan sıvıyla yıkama	176
Pis sayılan şeyle temizlik	176
Abdest ile veya gusül ile temizlik	176
Müslüman olmayanın elbisesini giymek ve onunla namaz kılmak	176
Ateşe tapanların kaplarından su içmek	177

MEST ÜZERİNE MESHETMEK..... 179

Mest üzerine mesh etmenin cevazı	179
Mest üzerine mesh süresi	180
Mesh etme süresinin başlangıcı	181
Gusül için meshin hükmü	181
Mest üzerine mesh etmenin geçerlilik koşulu	182
Mest üzerine meshin sayısı	183
Meshetmede usul	183
Meshetmek üç parmakla olabilir	183
Mestlerdeki sökük ve yırtıkların hükmü	183
Mestlerdeki az veya çok yırtığın ölçüsü	183
Mestin altına mesh yapmak	184
Sarık ve takke üzerine mesh caiz olmaz	184
Kadın baş örtüsü üzerine mesheder mi ?	185
Çoraba mesh yapmanın hükmü	185
Çizmeye mesh edilir mi ?	186
Mestlerin çıkarılması	187
Mesh süresinin dolması	188
Mestle suya girme	188
Mestli iken yolculuğa çıkma	188
Mesh süresinin başlaması	189
Yolculuktan dönüşte mesh süresi	189
Yara üzerinde sargı varken mesh süresi	189
Mest giyenin giymeyene imameti	190
Mesti çıkarma	190
Teyemmüm ile mest giyenin su bulunca çıkarması	190
Özür kanı gören kadının mest giymesi	191
Yolcu, yanındaki suyla önce pislği temizlemesi	191

TEYEMMÜM 193

Teyemmümün sözlük anlamı	193
Teyemmümün delilleri	193
Teyemmümün yapılışı	194
Teyemmümde kollara meshin durumu	195
Teyemmümde kaplama mesh ve yüzüğü çıkarmanın hükmü	195
Kafilede su varsa teyemmüm caiz midir	196
Teyemmüm yapılabilecek maddeler	197

Kaya tuzu ile teyemmüm caizdir	198
Sürme, kiremit, tugla ve taşla teyemmüm caizdir.....	198
Çamurla teyemmüm caizdir.....	199
Elbise tozuyla teyemmüm caizdir	199
Vakit girmeden ya da vaktin başında teyemmümün durumu	199
Teyemmümle namazı bitirdikten sonra su bulunması.....	200
Teyemmüm eden abdest alana imam olması.....	202
Teyemmüm abdest ve gusûlde aynıdır	202
Hayızlı ve cünûp teyemmüm edebilir.....	203
Su kullanamayan teyemmüm eder.....	204
Başkasının yardımıyla suyu kullanabilecek olanın teyemmüm yapması.....	204
Bir teyemmüm ile birden fazla namaz kılınabilir.....	205
Teyemmüm en az üç parmakla yapılabilir.....	205
Yalnız abdeste yetecek suyu bulunan cünûb yolcu teyemmüm eder	206
Susuzluktan korkanın yanındaki suyu kullanamayıp, teyemmüm yapması	207
Yakınında su bulunduğunu bilen suya uzak olma durumu	207
Arkadaşında su bulunan, onu abdest için istemelidir	208
Fahiş bedelle su alınmaz, teyemmüm edilir.....	208
Su bulma umudu olanın su araması	209
Çamurla teyemmüm edilir mi?.....	209
Eşek ve katır artığından başka su bulamayanın durumu	209
Teyemmüm edene pislik bulaşması	210
Abdest alıp gusleden kafir, sonra müslüman olmasının, abdeste etkisi.....	210
Kafirin teyemmüm ettikten sonra müslüman olsa onunla namaz kılınması	210
Dinden çıkma, abdest ve gusl bozmaz	211
Teyemmüm eden dinden çıksa teyemmüme etkisi.....	211
Su olmayan durumda cinsel ilişkiye girmek.....	211
Teyemmüm niyetsiz geçerli olmaz.....	223
Nafile namaz için yapılan teyemmüm ile farz kılma.....	212
Camiye uğramak için teyemmüm yapılması.....	212
Camiye girmek için alınan teyemmüm ile namaz kılmak	213
Mushafa dokunmak için alınan teyemmüm ile namaz kılmak	213
Köpek artığı ile abdest alınmak.....	213
Cenaze ve bayram namazı kaçacaksa teyemmüm almak	213
Cuma namazı teyemmüle kılma.....	214
Teyemmümle tilavet secdesi yapma	214
Cenaze sahibi cenaze namazını teyemmümle kılamaması.....	215
Sidik ve pislik bulaşmış toprakla teyemmüm yapılması	215
Abdestli başlanan namaza teyemmümle devam etme	216
Teyemmümlünün abdestliyi; abdestlinin teyemmümlüyü imam yapması	216
Teyemmümde sıra	217
Aynı topraktan bir kaç teyemmüm.....	218
Dirsekten eli kesik olan, kesik yere mesh eder	218
Yükünde, arabasında su olduğunu unutanın teyemmüm etmesi.....	218
Yaralı bedende abdest ya da teyemmüm yapılması.....	219
Tehlike varsa, cünûp olan şehirde de teyemmüm edebilir	219

Hapistekinin teyemmümü	220
Düşmandan yaya kaçan, göğüs göğüse çarpışan, denize düşen, o anda namaz kılması	221
Namazda kakhahanın, abdest ve teyemmüme etkisi	221
Bedeninde kuru yer kalanın guslü	222
Cünüp olanın Kur'an okuması	222
Eşek artığı suyla abdest	222
Namazın bozulduğu özel durumlar	223
Namazdan çıkma / Namazı bitirme	224
EZAN.....	227
Ezanın meşru kılınışı	227
Ezanın okunacağı yön	229
İkametin sayısı	229
Ezanda parmakların kulaklara konması	230
Ezan daire çizilerek okunabilir	231
Tesvibin anlamı ve ne zaman söyleneceği	231
Ezan yavaş; ikamet çabuk okunur	233
Abdestsiz ya da cünüp ezan okuması	233
Oturarak ezan okumak	234
Ezan ve ikameti farklı kimselerin okuması	234
Kadınlara ezan, ikamet ve cemaatin hükmü	235
Ezanın yüksek yerde okunması	236
Şehir halkının ezansız ve ikametsiz namaz kılmaları	236
Kişinin evinde ezanokuması ve ikamet getirmesi	236
Vakit ve Cuma namazları dışında ezan okumak	237
Sünnet ve nafilelerin cemaatle kılınması	237
Cuma'da ilk ezanla camiye gitmek, alışverişi bırakmak	237
Ezan ve ikamet sırasında konuşulmaz, selam verip alma	238
Vakit girmeden okunan ezan	238
Bir camide ikinci cemaatle ezan ve kamet	239
Namazların kazasında ezan ve ikamet getirilmesi	240
Farklı namazları kılanların birbirine imameti	241
Farz kılanın nafile kılanı uyamaması	241
Farzları değişik olanların cemaat-imam olması	242
Kimler ezan okuyabilir	242
Kadının ezan okuması	243
Ezanın, işitilmesine en uygun yerde okunması	243
Ezanın nasıl okunacağı	244
Ezan ya da ikamette abdest bozulması	244
İmam ve müezzinlerin ücret alması	246
Mescidi paylaşma	247
NAMAZ VAKİTLERİ.....	249
Beş vakit namazın hükmü	249
Beş vakit namazın vakitlerinin tespiti	249

Güneşin değişmesinin anlamı	256
Beş vakit namazın, vaktin neresinde kılınacağı.....	259
Zellenin tarifi	265
Namazlar birleştirilmesi meselesi	266
Vitir namazı ve vakti	268
Namaz kılınması mekruh vakitler.....	269
Kerahet vakitlerinde tilavet secdesinin durumu.....	272
Güneşin batışında ikinci namazının durumu.....	272
Güneşin doğmasının sabah namazına etkisi	273
İkinci ve sabah namazlarından sonra namaz kılmak.....	273
Akşam namazından önce namaz kılmak	275
Tertip sahibinin namazı.....	275
Vaktinden önce namaz kılmak	276
Tertip sahibi olmaktan çıkış sebepleri	276
Vitri kılmayanın sabah namazı	277
Vitir namazının niteliği.....	278
Sünnet namazlar	280
Nafile kılınmayan vakitler	281
Sabah namazının önemi	282
Cuma namazından önce ve sonra sünnet namazlar.....	283
Bayram namazından önce nafile namaz	283
Gece nafilisinde usul.....	285
Gündüz nafilelerinde usul	286
Başlanmış nafileleri bozmada durum	286
Kıraatsiz sünnet namazlarının durumu	287
Farzdan sonra sabah namazının sünneti kılmak	289

FARZDA KIYAM 290

Farzda kıyamın durumu ve okunacak sureler.....	290
İmamın sabah namazında kırk ayet civarında okuması.....	291
Vitir namazıyla ilgili bazı konular.....	294
Vitirde kunut duası okunması	296
Kunuta başlarken el kaldırmak.....	297
Dua ve duanın şekli	298
Erkeğin kadınlar topluluğuna imam olması.....	298
Cemaati kaçıran öteki cemaate yetişebilir.....	299
Vakit çıkacaksa sadece farzın kılınması.....	299
İmam farza başlamışsa sünnet kılınmaması	300
Sabah namazında sünnet kılınması	300

NAMAZDA ABDESTİN BOZULMASI..... 305

Namazda istemeden abdestin bozulması.....	305
Namazda konuşmak	307
Namazda gülme	310
Tek başına farz kılanın namazı kesip imama uyması.....	314
Cuma günü öğleyi kılanın Cuma'ya gitmesi	316

Tek cemaatin imamın yerine geçirilmesi	318
Ümminin imamlığı	324
Ümminin namazda Kuran öğrenmesi	325
Dört rekatlı nafilide iki rekatta oturmama durumu	327
Cemaatin arasında kadın bulunması	328
Cenaze namazında kadınla erkeğin yan yana durması	328
Kadınla aynı safta olan ikinci erkeğin namazı	329
Kadın ve erkeğin tek başlarına yanyana namaz kılmaları	330
Kadının imama uyması, imamın niyetinde varsa geçerlidir	330
Muhazat Kadının erkeklerle aynı hizada cemaat olması	331
Mesbuk ve Lâhikin durumu	331
Çıplak halde namaz kılma	332
Abdesti rükuda bozulanın durumu	334
Ta'dili erkanın mahiyeti	335
Rüku ve secdenin yeterli olanı	337
Akşam namazında son rekata yetişenin durumu	337
Açıktaki namaz kılanın önüne sütre koyması	338
Namaz kılanın önünden geçilmesi	339
Namaz kılanın önünden geçeni engelleme hakkı	341
Namaz kılanın önünden geçmenin hükmü	341
Namaz kılanın, ne kadar önünden geçilmez	342
Sütre yerine çizgi yeterli midir?	342
Cemaatle imam arasında duvar bulunması	344
Cemaatle imam arasında gelip geçilen yol olması	344
İmamın yanılmasının hatırlatılması durumu	345
Namazda yılan, akrep öldürmenin hükmü	346
Namazda taş atma	347
Namazda yay ile atışın hükmü	347
Namazda yağlanma, taranma, emzirme	347
Namazda ameli kesir, ameli kalil ölçüsü	347
Namazda çocuk emzirme ve savaşıma	347
Namazda yeme, içme durumu	348
Namazda sakız çiğneme	348
Namazda iken dişlerin arasındakini yutmanın durumu	348
Namazda kusmuşunu yutmanın durumu	348
Namaz kılanın üzerine sidik sıçraması	348
Namazda sivilcenin kanaması	349
Namazda uyuyup ihtilam olma	349
Namazda avret yerinin açılması	350
Namazda üzerine çok pislik akması durumu	350
Namazda kadının baldırının açılması	350
Kadının başını örtmesi	350
Avret yerinin açılmasında ölçü	351
Kadının avretinin dörtte bire ulaşması	351
Namazda kadının oturuşu	352
Namazda duanın durumu	352

İmama uyanın namazda okuyup okumayacağı	354
Namazda dışarıdan gelen şeylere cevap verme	357
Namazda iken önündeki Kur'an'dan okumanın durumu	358
Tabaklanmış deri üzerinde namazın hükmü	359
Deriyi tabaklamak	360
Domuz derisinin hükmü	360
Murdar hayvan kılı ile namaz	361
Leşin sinirinden yararlanılır mı?	361
Leşin kemiğinin durumu	361
İnsanın kılı, kemiği ve dişi temizdir	362
Domuz kılı kullanılabilir mi?	362
Namaz kılınan yerin temiz olması	363
Pisliğin kuruyup izinin kalmadığı yerde namaz	364
Pislik bulaşan halının kuruduktan sonra ıslanması	365
Sertleşmiş kar üzerinde namaz kılmak	365
Minder, ot veya pamuk üzerinde secdenin durumu	365
Hasır üzerinde namaz	365
Caminin kiblesinde hamam, kabir veya tuvalet olması	366
Mezbaha, çöplük ve mezarlıkta namazın hükmü	366
Hamamda namazın durumu	367
Yol güzergahlarında namaz	367
Kabenin üstünde namaz	376
Kalabalık nedeniyle cemaat halinde öndekinin sırtına secde yapmak	368
İmamın namazına diye niyetin önemi	368
Namazda bir şeye dayanmak	369
Namaza başlamanın, başlama tekberiyle olması	369
Namazda oturma durumu	370
Kerahat vakitlerinde namaz	371
Oturarak namaz kılmada şekil	372
Caminin üstünden imama uyma	373
Önde resim varken namaz kılmanın durumu	373
Resmin durumu	373
Ergin veya mürahika kızın örtünmesi	375

HASTA NAMAZI..... 377

Hastanın nasıl namaz kılacağı	377
İma ile namaz kılının ima ile kılana uyması	378
İmam otururken cemaatin ayakta olması	379
Namazı rukû ve secde ile kılının yatarak ima ile kılana uyması	381
Namazı ayakta ima ile kılının oturarak ima ile kılana uyması	381
Oturarak veya ayakta ima ile kılının, yatarak ima ile kılana uyması	381
Kişinin yatarak ima ile namaz kılması	381
Hasta bilerek kibleye dönmeksizin namaz kılması	382
Karanlık bir yerde namaz kılınların durumu	382
Kâbe içinde namaz	382
Kibleyi araştırıp namaza duranın, yanlışlığını anlaması	383

İmâ ile namaz kılan yanlışla secdesini de imâ ile yapması	383
Başı ile de ima edemeyenlerin durumu	383
Namazda göz ile ima	383
24 saati aşan baygınlıkta namazların kaza edilmesi	384
İma ile namaz kılanın başını koyacağı yere bir şey koyması	384

YANILMA (SEHİV) SECDELERİ..... 386

Yanılma secdesi	386
Namazda rekat sayısında şüpheye düşenin durumu	386
Yanılma secdesinin selamdan sonra yapılması	388
Namazda kalkması gerekirken oturan, oturması gerekirken kalkanın durumu	389
Namazda birinci oturuşta ettehiyyatü'yü okumayanın durumu	389
Fatihayı unutanın, sure okurken bunu hatırlaması	390
Fatihayı unutup son iki rekatta bunu hatırlama	390
Okumayı unutmak	391
Okuma için gerekli ayet sayısı	391
İmanın okuyuşu açık veya gizli yapmada yanılması	392
Tek başına namaz kılanın açıktan veya gizli okuması durumu	393
İmama uyanın yanlışla secdesi yapması durumu	393
Namazda birinci oturuşta unutarak doğrulmada durum	395
Namazda birden fazla yanlışla durum	395
Yanılma secdesini selamdan önce yapma durumu	396
Selamı tamamlamadan abdest bozulması durumu	397
İmama sonradan yetişenin yanlışla secdesi	397
Teşrik tekbirlerinde mesbukun imama uyması	399
Rekatlarda unutilan secdelerin ödenmesi	399
Namazı bozacak şey yapmadan ve camiden çıkmadan unutilan secdelerin dönüp yapılabilmesi	400
Son oturuşu yapmayanın durumları	401
Namazda okuma, rukû veya secdeyi unutanın durumları	402
Sonradan imama uyanın, imam yerine geçmesi	403
Lâhikin yanlışla secdesinde durumu	403
Sonradan yetişenin yetişemediklerini ödemesi	404
Yolcu imama uyan mukimin durumu	404
Lâhikin imamla yanlışla secdesi yapamayacağı	405
Mesbuk, imamin selamından önce kalkması	405
İmama sonradan yetişenlerin birbirlerine uyması	408
Nafile kılanın son oturuşta öğle namazı kılana uyması	408
Namazı tamamladığını zanneden yerinden ayrılmadan yanlış olduğunu anlaması	409
Korku namazında yanlışla	409
Namazda tekbir getirmediği şüphesiyle yeniden tekbir alma	409
Selamı geciktirenin durumu	410
Lâhikin gereksiz gecikmesi durumu	410
Namazda diğer (kutsal) kitaplardan okuma	411
Vitirde kunut duasını unutma	412

YOLCU NAMAZI.....	415
Yolcu namazı	415
Yolculuk mesafesi.....	415
Mukim olmanın koşulu	417
İkâmetgahın tanımı	418
Bugün yarın giderim diye aylarca kalanın o yerde nasıl namaz kılacağı.....	419
Namazı kısaltıp kısaltmamada itibara alınacak husus	419
Yolcunun kendi şehrine girince ikamete niyet etmesi.....	420
Yolculuğa çıkanın yolculuk mesafesi tamamlanmadan geri dönmeye karar vermesi	420
Yolcu, namazının ikinci rekatında oturmaksızın 4 rekat kılması	421
Evinde namaz kılanın durumu.....	423
Abdesti bozulan imamın yerine yolcunun imam yapılması	424
Lahıkın kaçırdığı rekatlarda okuması	426
Tertip sahibinin namazı.....	429
Âdetli kadının durumu.....	429
Namaz emrini bilemeyeninin namazla yükümlü tutulması.....	431
İslam ülkesinde bilmemenin özür kabul edilmemesi.....	431
Kazada belli bir namaza niyet etmenin gerekliliği	433
Cemaatin tamamı kadın olduğunda erkek imamın abdestinin bozulması	433
Yolculukta kısaltılacak namaz vakitleri.....	435
Yolculukta sünneti kısaltma	435
Yolculukta kiraatın kısa yapılması.....	436
Mukime uyan yolcunun namazı tam kılması	436
Savaş ülkesinde ikamete niyet etmek	436
Anarşistlere karşı savaşılan askerin durumu.....	437
Yolcu Cuma namazını kıldırabilir.....	437
Nafile namaz hayvan üstünde kılınması.....	437
Yolcunun özürsüz olarak farzı binekte kılması	439
Namaz kılma açısından vatanlar	442
KARMA İNDEKS.....	445

KISALTMALAR

- a.s.** : Aleyhisselâm, Aleyhimusselâm
r.a. : Radiyallâhu Anhu, Anhüma, Anhüm
rh.a. : Rahmetullâhi Aleyh, Aleyhima, Aleyhim
s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi ve sellem
1/81 : 1. Cilt 81. Sayfa
bkz. : Bakınız

ÖNSÖZ

Ülkemizde özellikle görsel yayıncılığın ön plana çıkmasından sonra, dini konulara ilişkin her türlü görüş halkımıza ulaşmaktadır. Halk içinde ve çeşitli toplantılarda bu görüşlerin tartışmalara konu edildiği görülmektedir.

Bu durum; dini konuların canlılığına, araştırılmasına, bilgilerin tazelenmesine neden olması açısından yararlı görülebilir. Ancak bazı çevrelerin, çeşitli nedenlerle halkımızın temiz dini duygularını bulandırdığı da bir gerçek olarak ortadadır.

Birçok vatandaşımızın, akla ve mantığa uygun gösterilerek sunulan bu görüşleri, öteden beri sahip olduğu görüşlerle bağdaştıramadığı için rahatsız olduğu, işin aslını öğrenmek istediği bilinmektedir. Ayrıca günümüz insanının, sorgulayıcı bir mantıkla; "Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim, Kiblemiz ve Peygamberimiz bir olduğuna göre, İslam'da neden çok mezhep var?... ", gibi sorularıyla karşılaşmaktadır. Bu konulara açıklık getirilmesi ve halkımızın bu alandaki bilgi ihtiyacının giderilmesi gerekli olmuştur.

Türkler, İslam Dini ile VII. yüzyılın sonunda tanıştılar. 926 yılında Karahanlılar devrinde, içtenlikle ve kendi istekleriyle kitleler halinde İslam'a girdiler. İtikat itibarıyla, aşırılıklardan uzak bir yol olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat görüşünü; pratik, gerçekçi ve toleranslı olması nedeniyle de Hanefi Mezhebi'ni benimsediler. İslam, kısa zamanda milli bünyeye tamamen uygun bir din durumuna geldi. Devlet ve millet olarak Ehl-i Sünnet'in usanmak bilmez savunucusu oldular. Kısa zamanda aralarından Ehl-i Sünnet görüşlü büyük tefsir, hadis ve fıkıh âlimleri ve tasavvuf erbabı yetişti.

Türkler müslüman olduğu zaman İslam Âlemi ve özellikle Ehl-i Sünnet kesimi, kritik bir durumdaydı. İslam Dünyasının yapısı, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat hukuku ve

kabulleri üzerine kurulmuşken, bu yapıyı değiştirme ve bu kabullerden uzaklaştırma gayretleri vardı. Bunlar İslam dünyasının altını üstüne getirecekti.

Tuğrul Beğ (1040-1063), Alparslan (1063-1072) ve Sultan Melikşah (1072-1092) zamanında Ehl-i Sünnet otoritesi pekiştirilmiştir. Fakat bununla birlikte Türklerde mezhep bağnazlığı yoktur. Melikşah, Şafii mezhebine mensup bulunan veziri Nizâmü'l-Mülk'e ülkenin dört bir yanında "Nizâmiye Medreseleri" adıyla anılacak olan öğrenim kurumlarını kurma görevini vermiş, bu sayede fikirler bilimsel yollarla savunulur olmuş, düşünce özgürlüğü sağlanmış ve mezhep kavgaları önlenmiştir.

el-Mebsût'un meydana gelişi şu seyri izlemiştir. Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Azam Ebû Hanîfe Numan b. Sâbit'in (m. 699-767), ders halkalarındaki açıklamaları, verdiği fetvalar ve yaptığı icthatlar seçkin öğrencisi İmam Muhammed eş-Şeybânî (m. 749-804) tarafından yazıya geçiriliyordu. Daha sonra bu notlar yine İmam Muhammed tarafından *Kitâbü'l-Mebsût* (*Kitâbü'l-Asl*), *el-Câmiu's-sağir*, *el-Câmiu'l-kebir*, *es-Siyeru's-sağir*, *es-Siyeru'l-kebir*, *ez-Ziyadât*, *Ziyadâtü'z-ziyadât* adlarıyla kitap haline getirildi. Tevatür derecesinde nakledilen bu kitaplar zahiru'r-rivâye diye bilinmektedir. Onun bu eserlerinin çok geniş ve hacimli oluşu daha az okunmasına yol açmış, bunun üzerine Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî (m. 945), bunları özetleyerek *el-Kafi*'yi (*el-Muhtasar*) kaleme almıştır. İmam Serahsî, bu eserin de çok kısa oluşu nedeniyle anlaşılamadığından okunmadığını fark ederek *el-Mebsût*'u yazdırmıştır.

Kitabu'l-Mebsut, güvenilir görüşlere bağlı kalınarak *el-Kafi* üzerine yapılmış bir şerhtir. es-Serahsî, "talebeyi bıktırmayacak ölçüde", "sağlam ve sünnete dayanan açıklamalarla" eserini meydana getirmiştir. Ancak *el-Mebsut*, sadece *el-Kafi*'nin şerhi değildir. Yazar (rh.a.)'ın yaptığı açıklamalar, sanki bizzat İmam Muhammed eş-Şeybani (rh.a.)'nin eserlerine şerh yaptığını göstermektedir.

el-Mebsût, İslam Hukukunda, yer verdiği bütün görüşler hakkında tarafsız ve sistemli bir analiz yapan ilk eserdir. Müctehitlerin görüşlerini, dayandırdıkları delillerin senetlerini ve bunlardan hüküm çıkarırken kullandıkları mantığı, karşı görüş sahiplerinin fikirlerine de yer vererek bir arada gösterir. Hanefi mezhebinde genellikle Ebu Hanife (rh.a.)'nin görüşlerinin mantığını ve dayandığı delilleri ortaya koyarsa da, bazı meselelerde kendi görüşlerine yer verdiği de görülmektedir.

Yazar, konuları klasik sıralamaya göre ele alır. Bir konuyu işlerken farklı meselelerle ilgi kurarak konuya ilişkin çok değerli prensiplerden de söz eder. Her konunun sonunda o konuyla ilgili problemlerin çözümünde kullanılan genel prensipleri ve bunları kullanarak varılan sonuçları gösterir. Adeta konunun felsefesini yapar.

Neden mezhepler var? sorusunun cevabı, eserdeki açıklamalarda yer almaktadır. Ayrıca Ehl-i Sünnet âlimlerinin bilimsel açıklamaları ve Serahsi'nin kişisel görüşleri sayesinde, günümüzde ortaya atılan ilginç fikirlerin durumu, sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmektedir.

Türkler Müslüman olduklarından bu yana, büyük çoğunlukla Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancına sahiptirler. Hayatlarında Hanefî fıkıh mezhebine uymuşlardır. Osmanlılar devrinde de aynı görüş resmen benimsenmiştir. Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında resmî makamlarca yayımlattırılan *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsiri ile *Tecrid-i Sarîh Tercemesi* eserleri aynı inanc doğrultusunda yazılmış eserlerdir.

Böylece Anadolu insanı, çağlar boyu aynı çizgide devam etmiştir. Aydın kesim, çeşitli eğilimler ve çalkantılardan etkilenseler de, halkımız bunların dışında kalabilmiştir. Bu kararlılık, inanç ve pratikte birliktelik kaynaşmış mütecanis bir toplum olmamızda önemli faktör olarak huzur ve bekaımız açısından hayati derecede yararlı olmuştur.

Biz; çeşitli çevrelerde karşılaşılan sorulara cevap oluşturmaları, halkımızın her türlü görüşe karşı bilgilendirilmesi, Türk milletinin İslamiyet'i kabul edişinden bu yana sahip olduğu, devlet ve millet olarak savuna geldiği, aşırılıklardan uzak Ehl-i Sünnet görüşünün her yönüyle anlaşılmasına katkıda bulunması amacıyla, El-Mebsut'un Türkçeye kazandırılmasının yararlı olacağına inandık. Eseri halkımızın bilgisine ve değerlendirmesine sunuyoruz.

Eserin tercümesine 1999 yılında karar verildi. Kararımızı tercümanlara duyurduk. Çalışmaya katılmak isteyen otuz sekiz kişiden onsekizi seçildi. İslam Hukukunun temel kaynaklarından biri konumundaki bir eseri tercüme etmekte olduğumuzun bilinci içinde, yüklendiğimiz sorumluluğun ağırlığını düşünerek, titizlikle seçilen her iki tercüman için bir de yanlışları düzeltecek profesör belirledik. Çevirmenlerin profesörlerce yapılan düzeltmelere karşı çıkma haklarının olduğunu açıkladık. Böyle durumlarda tarafları vakfımızda buluşturup tartışmalarını sağladık.

Tercümede uyulacak esaslar, ortak bir toplantıda belirlendi. *el-Mebsut*'un Beyrut, Dârü'l-Ma'rife baskısı esas alındı. Aynı zamanda İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshalardan en uygun görülenin örneği vakfımızca sağlandı. Gerektiğinde tercüman veya düzelticilere gönderildi.

Tercümeye esas alınan metinde herhangi bir eksiklik veya yanlışlık olup olmadığı, yazma nüshalarla karşılaştırıldı. Eksik yerlere rastlandıkça, yazmasından tercüme edilerek yerine konuldu. Büyük bir yekün tutan bu eksiklikler bir makale halinde tarafımızdan yayımlandı.

Müctehitlerin görüşlerini dayandırdıkları âyetlerin mealleri, tek metinden yararlanılarak yapıldı. Âyet meallerinin hemen yanında parantez içinde süre adı ve âyet numarası yazıldı. Hadislerin kaynakları ise bilimsel yöntemlerle dipnotlarda gösterildi.

Yazara saygı düşüncesiyle tercüme metninin arasına, onun koymadığı bir başlık konulmadı. Ancak konular kolayca anlaşılın ve bulunabilsin diye, çeviri metni paragraflara ayrıldı. Paragrafın yanına, sayfa kenarında yan başlıklar konuldu. Metnin sağlıklı çevirisinin yapılıp yapılmadığını kontrol etmek isteyenler için, Arapça metnin cilt ve sayfa numarası belirtildi.

Bazı kelimelerin tercümesi yanına, parantez içinde Arapça aslı da yazıldı. Teknik terimlerin kısa anlamları, parantez içinde gösterildi. Ayrıntılı açıklamalara ihtiyaç duyulduğunda ise dipnotlarda bilgi verildi.

Çevirmenin yaptığı ve kontrol edilen metin; Arapça aslıyla, gerektiğinde yazma nüshasına da bakılarak, satır satır, hatta kelime kelime karşılaştırılmak suretiyle, yorucu, zahmetli ve uzun bir çalışmayla bir kez daha tarafımdan baştan sona gözden geçirildi. Yan başlıklar ve paragraflar gerektiğinde yeniden düzenlendi. İfade birliğinin sağlanmasına, olabildiğince sade dil kullanılmasına ve kısa cümleler kurulmasına özen gösterildi. Eksik veya yanlış çeviri varsa tamamlandı, düzeltildi. Bazen sadece bir kelime için yurt dışında karşılaştığımız İslam âlimleriyle de görüş alış-verişinde bulunuldu.

Gözden geçirdiğimiz I. Cilt, meslek dışı deneyimli ilim adamlarına, memur ve esnaftan bazı kişilere de okutuldu. Metnin anlaşılıp anlaşılmadığı test edildi.

Bu son metin, master ve doktora öğrencileri tarafından bilgisayara geçirilirken iki kez daha kontrol edildi. Gözden kaçan yerler tesbit edildiğinde yeniden bir araya gelindi. Birinci cild son şeklini aldıktan sonra düzelticilere ve bazı basım uzmanlarına dağıtıldı. Onlarla toplanılarak eser üzerinde değerlendirmeler yapıldı. Diğer ciltlerin buna göre hazırlanmasına karar verildi.

Kısaca İslam Hukukunun temel kaynaklarından biri olan *el-Mebsut*'u Türkçeye çevirirken, yanlış yapmamak için, elimizden gelen gayreti gösterdik. Ancak insan olarak yanlış yapabileceğimizi de kabul ediyoruz. İyi niyetli okurlarımızın bize ulaştıracakları düzeltmeleri memnuniyetle karşılayarak gereğini yapacağımızı, gösterecekleri ilgi için kendilerine şükran borçlu olacağımızı burada açıkça belirtiriz.

Eserin gün yüzüne çıkması için bize cesaret veren, hiç bir maddi ve manevi fedakârlıktan çekinmeyen herkesin, Allah'ın rızasına ermelerini niyaz ediyoruz.

Çeviri ve düzeltme kurulundaki tüm değerli ilim adamı meslektaşlarımıza, yazma, bilgisayara geçirme ve hadisleri tahric etme aşamalarında özveri göstererek büyük emek harcayan Doktora öğrencileri Bünyamin Korucu, Harun Abacı, Mahmut Yazıcı ve Serkan Demir'e, Yüksek Lisans öğrencileri Süleyman Özer, Bekir Özudođru, Fatih Seyhan ve İbrahim Sainkaplan'a, metinlerin düzeltilmesinde katkıda bulunan tüm değerli dostlarımıza vakfımız adına en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Tercümesini sunduğumuz eserin, halkımızın büyük bir ihtiyacını gidereceğine inanıyoruz. Din görevlilerine, ilim adamlarına ve hukukçulara yararlı olacağını umuyoruz.

Hedefimiz; aziz milletimize ve insanlığa hizmet ederek Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanmak ve en büyük kurtuluğa ermektir. Tevfik ve hidayet Allahu Teâlâ'dandır.

Prof. Dr. Mustafa Cevat AKŞİT

Şubat 2008 - GAYE VAKFI

İMAMLARIN GÜNEŞİ MUHAMMED B. EBÛ SEHL es-SERAHSÎ -HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ-

Elinizdeki eserin yazarı, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî İslâm fakihlerinden ve Hanefî hukukçuların en meşhurlarındandır. Şemsü'l-eimme (imamların güneşi) olarak tanınan Serahsî, usulcülüğü yanında Kelam ve Münâzara sahalarında da yetkin bir âlimdir.¹ Bugün Merv ve Meşhet şehirleri arasında, Türkmenistan ile İran sınırında, eski bir Horasan beldesi olan 'Serahs' veya civarında 400/1009 tarihinde doğmuştur.

Küçük yaşta ilimle meşgul olmaya başlayan Serahsî Buhâra'da ders veren büyük hukukçu Şemsü'l-eimme Halvânî (452/1060) başta olmak üzere es-Suğdi ve Ebu Hafs Ömer b. Mansur el- Bezzâz (rh.a) gibi âlimlerden ilim tahsil eder. Parlak zekası ile kısa zamanda temâyüz eden büyük hukukçu, hocası Halvânî'nin ilim okuturken kullandığı post ile mükâfatlandırıldıktan sonra 'Şemsü'l-eimme' lakabını da hocasından devralır. Serahsî, felsefe ve mantıkta zamanının en dâhî şahsiyeti durumuna gelmiş, kaleme aldığı eşsiz eserler ve yaptığı ilmî münazaralarla nâmı bütün İslâm âlemine yayılmıştır.²

Maveraü'n-Nehirde yetişmiş büyük bir Türk-Islam âlimi ve hukukçusu olan Serahsî'nin, Buhâra'da tahsil görmesi, orada ders vermesi, eserlerini Özkent hapishanesinde yazmış olması, hayatının h. 480'den sonraki son ve serbest yıllarını bir Türk bölgesi olan Fergana (Merginand)'da geçirmesi, eserlerinde özellikle Türklerden ve onların ergenliğe eriş çağlarından bahsetmesi onun Karahanlı âlimlerden olduğunu, Türk soyuna mensup olduğunu göstermektedir.³

İnsanı hayrete düşürecek derecede kuvvetli bir hafızaya ve üstün bir yeteneğe sahip olan Serahsî bu nedenle büyük bir üne kavuştu. Etrafına toplanan öğrenci ve hayranlarının çokluğu, bazılarını kışkındıracak dereceye vardı. O, aynı zamanda

¹ Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l Müellifin*, VIII, 267.

² Hamidullah, Muhammed, *Serahsî'nin Devlerler Umûmî Hukukundaki Hissesi*, A.Ü. İlâhiyat Fak. Yay., Ankara 1965, s. 16

³ Yıldız, Abdullah, "Ebu Bekr Muhammed es-Serahsî'nin Hayatı, Sünnet Anlayışı ve Hadislerle Ameli-i.", *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1998 sy. IV., s.139. vd.; Kavakçı, *Karahanlılar Dönemi İslam Hukukçuları*, s. 56; bkz. İ.A., "Serahsi" md.

tok sözlü idi. Sonunda zamanın yöneticisi tarafından, Uzcend (Özkent) kalesinde bulunan hapisanenin köşesinde bir odadaki kuyuya hapsedildi. Fakat öğrencileri onu bırakmadılar. Hapsedildiği kuyunun başında toplandılar. Böylece dersler devam etti. Herkesçe beğenilen otuz ciltlik *el-Mebsut*, işte bu kuyudan, Serahsî'nin hiç bir kaynağa başvurmada öğrencilerine yazdırmasıyla, on dört yılda meydana gelmiştir.

el-Mebsût onun yazdırma/ımlâ yoluyla ortaya koyduğu tek eser değildir. *Şerhu's-Siyerü'l-kebir*, *Şerh-u Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* (en-Nüket), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, *Şehu'l-Câmiî's-sağîr*, *el-Usûl* adlı eserleri de ımlâ yoluyla meydana gelmiş ve zamanımıza kadar ulaşmıştır. Böylece O'nun hapsedilmesi; kendisi açısından üzüntülü ve zor koşullar altında geçen çok sıkıntılı bir hayat olmuşsa da, İslam dünyası açısından son derecede yararlı eserlerin meydana gelmesine neden olan, bereketi kıyamete kadar devam edecek bir olay mahiyetini almıştır.

Serahsî, hicrî beşinci asrın sonlarında vefat etmiş olan Fahu'l-İslâm Pezdevî (482/1089) ve kardeşi Sadru'l-İslâm Pezdevî (493/1100) ile Debûsî'den (430/1039) hemen sonra usûl-ü fıkıh alanında öne çıkan üç kişiden biridir.⁴

Eserlerinde İslâm âleminin ortak dili olan Arapça'yı kullanan Serahsî, bazen diğer dilleri ve özellikler Farsça'yı kullanmaktadır. Fıkıh ilmi yanında Matematik ve Cebir alanında da iyi olduğu, şiirle ilgilendiği kaynaklarda ifade edilmektedir.⁵

Serahsî, eserlerinde yer verdiği diğer bütün görüşler ve mezhepler hakkında tarafsız şekilde ve objektif bir bakış açısıyla tahlil yapar. Derin bilimsel anlayışıyla meydana getirdiği eserlerinde, açıklamalarına kuvvet vermek üzere, Kur'an-ı Kerim âyetleri ve Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri yanında tarihi olaylardan da yararlanmıştır. Meseleleri ele alışı ise felsefi mahiyette olup Hanefî mezhebinde konuları tahlil ederek ele alan belki de ilk hukukçu kendisidir. O, siyasi kararların arka planlarına nüfûz eden anlayış kudretine ve iknâ yeteneğine sahiptir.⁶ Serahsî (483/1090), Hanefî mezhebinden usûl-i fıkıh âlimi, kelimci ve müctehiddir.⁷

Kemal Paşa Zâde (940/1534), Serahsî'yi, Ebu Hanîfe (150/767) ve Şeybânî (189/805)'den hemen sonra el-Hassâf (261/874), et-Tahâvî (321/933), el-Kerhî (340/952)

⁴ Hamidullah, *Usûl-i Fıkıh'ın Tarihi*, s. 12; Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukukî İslâmiyye ve İstîlâhâtı-ı Fıkhiyye Kamusu*, İst. 1967, I, 362.

⁵ Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, s.24.

⁶ Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, s.24

⁷ Kehhâle, *Mu'cemü'l Müellifin*, VIII, 267.

ve el-Halvânî (452/1060) ile birlikte üçüncü tabaka müctehidleri arasında saymaktadır.⁸

O'nun, uluslararası sulh ve harp ilişkileri alanında kapsamlı bir eser olan *Şerhu's-Siyerî'l-Kebir* isimli eseri de, ilim dünyasında büyük şöhrete ermiş ve kabul görmüştür. Ayrıca *Kitabu'l-Usul*, *Şerh-u Ziyâdâtî'z-Ziyâdât* (en-Nüket), *Şerh-u Muhtasari't-Tahâvî*, *Şerh-u Câmilî's-Sağîr* adında çok değerli eserleri de vardır.

Serahsî, çileli ve bereketli bir ömür sürdükten sonra 483/1090 yılında vefat etmiştir.

Eserleri:

Serahsî gerek mahiyet gerekse hacim bakımından en değerli eserlerini 466/1073-480/1087 tarihleri arasında Özkent hapishanesinde kaldığı on beş yıla yakın sürede yazdırmıştır.⁹

Kaynaklarda ve kendi eserlerindeki bazı pasajlarda, on beş yıllık hapis süresinde Serahsî'nin, yanında kitap defter bulunmadığı hatta her türlü imkândan mahrum olduğu halde aşağıdaki eserleri öğrencilerine ezberden yazdırdığı bildirilmektedir.¹⁰ Eserlerini ve özelliklerini kısaca şu şekilde ele alabiliriz:

1- *Kitâbü'l-mebsût*: Serahsî, Özkent'teki bir zindanda mahpusken talepler üzerine tedrisle meşgul olmayı kabul ederek bu işe İmam Hasan eş-Şeybânî (189/805)'nin 'el-Asl' isimli eserinin hülâsâsı olan Mervezî'nin (334/945) "*el-Muhtasar*" adlı eserini şerh ederek başlamıştır.¹¹

el-Kâfi ismiyle tanınan el-Mervezî'nin "*Muhtasarı*", Hasen eş-Şeybânî tarafın telif edilen eserlerin ihtisâr edilmiş halidir. Serahsî'nin "*Mepsût*" adlı kitabı, Hâkimü'ş-şehîd Mervezî'nin zikri geçen "*Muhtasarı*" üzerine yapılmış otuz ciltlik bir şerh olup Hanefî fikhını delilleriyle birlikte ele alan mevcut en hacimli eserdir.

Hanefî fikhında "Şemsü'l-eimme" denilince Serahsî, "*el-Mepsût*" denilince de Serahsî'nin *Mepsût*'u anlaşılır.¹²

⁸ Leknevî, s. 158; İ.A. *Serahsî* md.

⁹ Serahsî, *Kitâbü'l-mebsût*, Lübnan tsz., I, 2; Hamidullah, *Usûl-i Fikh'ın Tarihi*, s. 11.

¹⁰ Serahsî, Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, (483/1090), *Usûl's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefa Efgani Darü'l-Kitâb'l-Arabi, Kahire 1954, I, 6; Kavakçı, XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâverâü'nehr Hukukçuları, s.58; Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 53.

¹¹ Serahsî, *Mepsût*, I; 3-4; Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 52.

¹² Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1067/1657), *Keşfü'z-zünun an esamî'l-kütüb ve'l-fünun*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1941, II, 1580; Özel, Ahmed, *Hanefî Fikih Âlimleri*, T.D.V. Yay. Ankara 1990, s. 42.

2- *el-Usûl*: Serahsî, *el-Mebsût*'u imlâ ettirdikten sonra bu kitaba bir giriş olması için usul-ü fıkha dair iki ciltlik bu eserini 479/1086 senesi Şevâl ayının son günü Özkent kalesinde bir köşede yazdırmaya başlamıştır. Bazı kaynaklarda kitabın Harzen'de bulunan bir zindanda yazdırılmış olduğu belirtilmektedir.¹³

3- *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr*: Şeybânî'nin "*es-Siyerü'l-kebîr*" adlı kitabının şerhi olan bu eseri Özkent'te hapisnede iken yazdırmaya başlayan Serahsî, "*Şurût*" konusuna gelince özgürlüğüne kavuşmuş daha sonra Fergana'ya giderek eserin devamını öğrencileriyle birlikte orada Emir Hasan'ın evinde 480/1087 yılında tamamlamıştır.¹⁴

4- *Şerhu Ziyâdâtü'z-Ziyâdât (en-Nüket)*: Şeybânî'nin "*Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*" adlı kitabında anılan ibâre ve işaretlerle alakalı olarak yazdırdığı bir şerhtir.

5- *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*: İlk Hanefî fakihlerinden Ebu Cafer et-Tahâvî'nin (321/933) "*el Muhtasar*" isimli eserinin şerhidir.

6- *Şehu'l-Câmi's-sağîr*: Imam Ebu Yusuf'un teklifi üzerine Muhammed eş-Şeybânî tarafından yazılan "*el-Câmiu's-sağîr*" adlı eserin şerhidir. Serahsî geride bahsettiğimiz beş eseri gibi bunu da Özkent'te zindanda iken yazdırmıştır.¹⁵

7- *Şerhu'l-Câmi'l-kebîr*: Muhammed eş-Şeybânî'nin "*el-Camiu'l-kebîr*" adlı eserinin şerhidir.

8- *Şerhu Kitâbi'l-kesb*: Ebü'l-Vefâ'ya göre Serahsî'nin (483/1090) bu eseri, *Mebsût* adlı kitabın bir cüzüdür. Bazı âlimler daha yararlı olması için onu ayrı bir kitap haline getirmişlerdir. Bu eserin bir nüshası, Medine-i Münnevve'de Arif Hikmet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁶

¹³ Serahsî, *el-Usûl*, I, 5-6; Serahsî, , I; 2; Hamidullah, *Serahsî Armağanı*, 53.

¹⁴ Taşköprüzâde, *Miftâhu's-saâde*, II, 186; Serahsî, *el-Usûl*, I, 6.

¹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 561; Serahsî, *el-Usûl*, I, 7.

¹⁶ Bağdâdî, İsmâil Paşa (1338/1920), *Hediyyetü'l-ârifin esmâi'l-müellifin ve âsârü'l-musannafin*; thk. İbnülemin Mahmud Kemal İnâl, Avni Aktuç 3. bsm. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1955, II, 76

[Müellifin Önsözü]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ

[1/2]

Başarım ancak Allah'ın yardımıyla. Yalnız O'na dayanır ve yalnız O'na yönelirim. Efendimiz Muhammed 'e ve onun ehli beytine salât ve selam olsun.

Büyük İmam, Zâhid Şeyh Şemsü'l-eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî -Allah ona rahmet etsin ve kabrini nurlandırın- Özcend'de hapiste iken yazdırma yoluyla (imlâen) şöyle dedi:¹

Hamdolsun canları yaratana, çürümüş kemikleri diriltene, rızıkları bol bol dağıtana, eşsiz güzellikleri var edene... Hamdolsun O'na ki, Resullerin Efendisi, Müttakilerin önderi, Nebilerin sonuncusu Efendimiz Muhammed 'in -Salât ve selam onun tertemiz ehli beytiyle bütün nebî ve resullere olsun- dili üzere (Arapça), beğenilen bir din, aydınlatıcı bir nur olarak hüküm ve bir takım kurallar koydu. Bunlar, yükümlülere teklif, emre uyanlara vaad, haddi aşanlara tehdit ve âlemlere delil olsun...

Kuşkusuz Allah'a imandan sonra farzların en kuvvetlisi ilim talep etmektir. Nitekim bir hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ

"İlmi talep etmek her müslüman erkek ve kadına farzdır."²

Ayrıca İlim şu hadiste belirtildiği üzere peygamberlik mirasıdır:

إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَمْ يُورِثُوا دِينَاراً وَلَا دِرْهَماً وَإِنَّمَا وَرِثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحَظِّ وَافِرٍ

"Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır. Onların bıraktıkları sadece ilimdir. Kim o ilmi alırsa, şüphesiz çok büyük bir nasip almış olur."³

¹ İmam Serahsî, elinizdeki eserini, Karahanlılar'ın koyduğu ağır vergilere karşı çıkması üzerine, Özcend'deki başkent kalesinin kuyularından birine atılması ve orada 15 yıl kalması sırasında, kuyunun tepesinde toplanan talebelerine, herhangi bir kitaba veya notlara başvurmaksızın ezberinden yazdırmaştır. Benzer cümlelere bu nedenle, eser içinde zaman zaman rastlanılacaktır.

² İbn Mâce, Mukaddime 17; Bezzâr, Müsned, X/195; Ebû Ya'la, Müsned, VI/223; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/323.

³ Dârimî, Mukaddime 32; Ebû Dâvûd, İlim 1; Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Sünne 17; İbn Hibbân, Sahih, I/289.

İlim iki çeşittir: Allah'ın birliği ve sıfatları (Tevhid) ilmi, fıkıh ve hükümler ilmi. Tevhid ilminde asıl olan, Kitap ve Sünnet'e sınıksız sarılmaktır. Hevâsına uymaktan ve bid'attan kaçınmaktır. Nitekim sahabiler, tâbiîn ve selef-i salihîn böyle idiler. Onlar toprak oldular. Geriye bu konudaki eserleri kalmıştır. Etkileri devam etmektedir. Onların hepsinden Allah razı olsun. İşte ben bu kitabın yazılmasında akıl sahiplerine bir hatırlatma olsun diye, onların görüşlerini toplamaya karar verdim.

Fıkıh ve hükümler ilmine gelince, kuşkusuz bu Aziz ve Celîl olan Allah'ın şu âyette buyurduğu üzere çok hayırlı bir ilimdir.

﴿ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۚ ﴾

"Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir." (el-Bakara 2/269)

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "*Hikmet, helal ve haram açısından hükümleri bilmektir*". Allahu Teâlâ, şu âyetiyle buna teşvik etmiştir:

﴿ فَالْؤْلَا نَفَرٌ مِّنْ كُلِّ فُرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ۝ ﴾

"Mü'minlerin her kesiminden bir grup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde –sakınmaları umuduyla- onları uymaları için geride kalmalıdır." (et-Tevbe 9/122). Böylece Allahu Teâlâ uyurma ve tebliğ görev ve yetkisini fakihlere vermiştir. Bu, Peygamberlerin derecesidir. Nitekim, Resûlullah (s.a.v.) da;

الْعُلَمَاءُ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

"Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır"⁴ buyurmuştur. İşte bu, peygamberlerin âlimlere miras olarak bıraktıkları görevdir. Peygamberlik kesildikten sonra artık bu en üst rütbedir. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözünün anlamı da budur:

مَنْ يَرِدِ الْمَلَأَ بِهِ خَيْرًا يَنْفَعُهُ فِي الدِّينِ

"Allah kimin hayrını dilerse, onu dinde fakih kılar."⁵ Yine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا

[1/3]

"Câhiliyye'de hayırlı olanlarınız (helal ve haramı) kavramaları halinde İslâm'da

⁴ Dârimî, Mukaddime 32; Ebû Dâvûd, İlim 1; Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Sünne 17; İbn Hibbân, Sahih, I/289.

⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/306; Dârimî, Mukaddime 24; Buhârî, İlim 13; Müslim, Zekât 97; Tirmizî, İlim 1; İbn Mâce, Sünne 17.

da hayırlı olanlarındır.”⁶ Bu yüzdendir ki, sahabe ve tâbînin önde gelenleri (r.a.) bununla uğraşmışlardır.

Allah’ın ona özel ihsanı ve kendisinden ilim öğrenmek için etrafında toplanan arkadaşlarının katkıları ile bu ilmi ilk olarak konular halinde bölümlere ayıran, onda ilk telif ve tasnifi yapan kişi, bu ümmetin kandili Ebû Hanîfe (150/767) (rh.a.)’dır. Onun arkadaşlarından bazıları hadis ilminde en önde gelen Ebû Yusuf Ya’kûb b. İbrahim b. Huneys (183/798) el-Ensârî (rh.a.), sual sorma ve meselenin inceliklerini ortaya koymada en önde gelen Hasan b. Ziyâd el-Lu’lu’î (204/819) (rh.a.), Kıyas ilminde en önde gelen Züfer b. Hüzeyl b. Kays b. Selîm b. Kays b. Mükmil b. Zühele b. Züeyb b. Cüzeyme b. Amr (rh.a.) (158/775) ve kıvrak zeka, irab, nahiv ve hesap ilminde en önde gelen Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (rh.a.) (189/804)’dır.

Ebû Hanîfe (rh.a.), her ne kadar Sahabe (r.a.) döneminde doğmuş ve Enes b. Malik, Âmir b. Tufeyl, Abdullah b. Cez’ ez-Zübeydi (r.a.) (v. 87)⁷ gibi bir grup sahabiyle görüşmüş ise de esas itibarıyla tâbîin (rh.a.) döneminde yetişmiş, onlardan fıkıh öğrenmiş ve onlarla birlikte fetva vermiştir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ الْقُرُونِ الَّذِينَ أَنَا فِيهِمْ ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ ثُمَّ يَنْشُؤُ الْكُذْبُ حَتَّى
يَشْهَدَ الرَّجُلُ قَتْلَ أَنْ يُشْهَدَ وَيُخْلَفَ قَبْلَ أَنْ يُشْخَلَ

“Asırların en hayırlısı benim içinde bulunduğum asırdır. Sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenler. Onlardan sonra yalancılık yaygınlaşır. Öyle ki, adam şahitliği istenmeden şahitlikte bulunur, yemin teklif edilmeden yemin eder”⁸

Bu yüzden insanların hayırlı ve doğru olduklarına Peygamber (s.a.v.)’in tanıklık ettiği bir dönemde her kim ilmi kurumlaştırır ve kitaplaştırırsa, elbette doğru yapmış olur. Önder olur. Rakipleri bile bunu itiraf ettiğine göre bunda şaşılacak bir şey yoktur. Nitekim Şâfiî (rh.a.) (204/819); “Bütün insanlar fıkıhta Ebû Hanîfe’nin çoluk çocuğu yerindedir”⁹ demiştir. Şâfiî’nin önde gelen arkadaşlarından İbn

⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, XI/316; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/485; Dârimî, *Mukaddime* 24; Buhârî, *Ehâdisü’l-enbiyâ* 8; Müslim, *Fedâil* 168; İbn Hibbân, *Sahih*, I/294; Hâkim, *Müstedrek*, III/271.

⁷ Her ne kadar metinde Abdullah İbn Hibr diye geçse de Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi, 512 no ve 1. varak, Hekimoğlu Kütüphanesi, 381, 3. varak; İstanbul Müftülüğü, 1 no ve 1. varakda Abdullah İbn Cez’ ez-Zübeydi (r.a.) şeklinde geçmektedir. Ayrıca Reddu’l-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar (İbn Abidin) s. 54’de “Ebû Hanîfeden, Babasıyla beraber h. 96 yılında haccettiği, Abdullah İbn Cez’ (r.a.) ile orada görüştüğü ve Mescidi Haram’da ders verirken gördüğü ve ondan hadis işittiği nakledilmiştir.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/378, I/434; Buhârî, *Şehâdât* 9, *İmân* ve *nüzûr* 10; Müslim, *Fedâilu’s-Sahabe* 210; Ebû Dâvûd, *Sünne* 9; Tirmizî, *Fiten* 45; İbn Mâce, *Ahkâm* 27.

⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*; X/107; Hatîb el-Bağdadî, *Tarihü Bağdâd*, XIII, 346.

Süreyç (Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyç el-Bağdâdî [v. 306/918]) de, bir adamın Ebû Hanîfe hakkında ileri geri konuştuğunu duyunca, onu çağırması ve ona şöyle demiştir: *"Be adam! Sen bütün ümmetin kendisine ilmin dörtte üçünü teslim etmesine karşılık, kalan dörtte birini ümmete teslim etmeyen bir adam hakkında nasıl böyle konuşursun?"* O kişi, *"bu nasıl olur?"* dedi. O da şöyle açıkladı: Fıkıh, soru ve cevaptır. Bu adam soru/mesele kurmada birincidir. Dolayısıyla ilmin yarısının onda olduğu teslim edilmiştir. Sonra o bütün sorulara cevaplar verirdi ve rakipleri çıkıp bunların hepsinde de hata ettiğini söyleyemezlerdi. Öyleyse ona katıldıkları hususları, katılmadıklarının karşısına koyarsan, ilmin dörtte üçü de kendisine teslim edilmiş olur. Geriye onunla diğer insanlar arasında ortak olarak ilmin dörtte biri kalır. Bunun üzerine adam söylediklerinden tövbe etti.

Ömrünü Ebû Hanîfe'nin açıkladığı meseleleri tasnif etmeye veren kişi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (rh.a.)'dir (189/804). O, öğrencileri teşvik ve onlara kolaylık sağlamak üzere *el-Mebsût'u (el- Asl)* hazırlamıştır. Bu eserde öğrencilerin ister istemez ezberleyecekleri şekilde lafızları açıklamış, meseleleri birçok bölümde tekrarlamıştır. Nihayet Hakim eş-Şehid Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ahmed el-Mervezî (334/945), bazı öğrencilerin lafızlardaki geniş açıklamalar ve meselelerdeki tekrarlardan ötürü *el-Mebsût'u (el-Asl)* okumaktan kaçındıklarını gördü ve öğrencilerin ilgisini artırmak maksadıyla, Muhammed b. Hasan'ın kitaplarında geniş olarak yer alan konulara değineceği ve tekrar eden meseleleri çıkartıp atacağı *el-Muhtasar'ı* yazmanın doğru olacağını düşündü. Çok da iyi yaptı.

[1/4]

Sonra ben de zamanımda öğrencilerin çeşitli nedenlerle Fıkıh'dan biraz yüz çevirdiklerini gördüm. Nedenlerden birisi, bazı öğrencilerdeki heves ve gayret eksikliğidir. Bu nedenle çok geniş meselelerde yalnızca kısır tartışmalarla yetinir oldular. Bir diğeri, bazı hocaların öğrencilere temel esasları öğretme yerine onlara fıkıh namına hiçbir fayda taşımayan varsayımları uzun uzun anlatmalarıdır. Bir başka neden ise, kimi kelimacıların fıkıh kavramlarını açıklarken felsefecilerin terimlerini kullanmaları ve kelâma dair tanımlarını fıkıh tanımlarıyla karıştırmalarıdır. Bu yüzden *el-Muhtasar'ı* şerh ederken her konuda güvenilir görüşle yetinerek, meselelerin açıklanmasında etkisi olan bir şerh yapmayı uygun gördüm. Bu düşünceme, hapislik dönemimde yalnızlığımı gidermek için bana yardım eden bazı yakın arkadaşlarımin, kendilerine bunu yazdırmam yolundaki talepleri de eklenince, onlara olumlu cevap verdim.

Allahu Teâlâ'dan, beni doğruya muvaffak kılmasını, hatalardan ve cezayı gerektirecek şeylerden korumasını ve yazdırmaya niyet ettiğim şeyi, dünyada (hapisten) kurtulmam, ahirette de kurtuluşa ermem için bir vesile kılmasını niyaz ederim. Çünkü O kullarına çok yakındır, duaları kabul edendir.

[Serahsî]

NAMAZ

(كِتَابُ الصَّلَاةِ)

Konulara namazla başlamanın nedeni, namazın, Allah'a imandan sonra en kuvvetli rükünlerden (farzlardan) olmasıdır. Allahu Teâlâ;

﴿فَإِنْ تَأْتُوا وَاقَامُوا الصَّلَاةَ...﴾

"Eğer tevbe eder ve namazı dosdoğru kılarılarsa..." (et-Tevbe 9/5), buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) de;

الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ

"Namaz dinin direğidir"¹⁰ buyurmaktadır. Kim bir çadır kurmak isterse işe önce direk dikmekle başlar. Namaz dinin en büyük ayırt edici işaretidir. Hiçbir peygamberin (a.s.) dini onsuz olmamıştır. Hocamız Şemsül'eimme Halvânî'nin

هِيَ فِي الصَّلَاةِ تُذَكِّرُنِي

"Zikrim için namaz kıl" (Tahâ 20/14) âyetini; "onu, gönderilen her peygamberin dili ile indirilen bütün kitaplarda andığım için" şeklinde yorumladığını dinledim. Yine Allahu Teâlâ'nın;

«سَلَكْتُمْ فِي سَفَرِكُمْ نَفْسَ نَفْسٍ»

"Sizi şu yakıcı ateşe ne sürükledi? Dediler ki; Biz namaz kılanlardan değildik" (el-Müddessir 74/42-43) âyeti de bunun doğruluğunu pekiştirmektedir. Onların cevabında namazın başta yer alması, onun kuvvet bakımından en yüksekte olduğunu gösterir. "Salât" ismi de onun imandan sonra ikinci sırada geldiğini gösterir. Çünkü "musallî" kelimesi sözlükte "at yarışında birincinin ardından gelen" anlamına gelmektedir. Şair şöyle söylemiştir:¹¹

Senin birinci gelmene razı olduğumda,
Bana mutlaka musallî (ikinci) olmak düşer.

Bu şiirin başka bir nakli ise; "musallî olmama (ikinci gelmeme) da razı olmanızın?" şeklindedir.

"Salât" kelimesi sözlükte, duâ etmek ve övmek anlamına gelir. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

¹⁰ Beyhâkî, Şu'abu'l-imân, III/39; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-ummâl, VIII/4.

¹¹ وَلَا يَدُّ لِي مِنْ أَنْ أَكُونَ مُضَلِّبًا إِذَا كُنْتُ أَرْضَى أَنْ يَكُونَ لَكَ السَّبْقُ

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ۖ

"Onlara salât et; çünkü senin salâtın, onlara huzur verir, sükünettir" (et-Tevbe 9/103) yani "onlara duâ etmen" demektir. Şair şöyle söyler:¹²

Rûzgar şarapla fıçısında iken karşılaştı da,
Fıçısına salât eyledi (yani dua ve senâda bulundu) ve emre âmâde olduğunu
bildirdi.

[1/5]

Dindeki anlamı ise; içinde dua olsun ya da olmasın, özel birtakım unsurlardan ibarettir. Bu isimlendirme şer'î olup onda sözlük anlamı yoktur.

Farz olduğuna dair Kitap ve Sünnetten deliller ise meşhurdur, burada sıralanmaları sözü uzatır.

وَقَابَلَهَا الرِّيحُ فِي ذَيْبِهَا وَصَلَّى عَلَى ذَيْبِهَا وَارْتَسَمَ ١٧

ABDEST

Bir kişi namaz kılmak istediğinde abdest alsın. Çünkü abdest namazın anahtarıdır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ

"Namazın anahtarı temizliktir."¹³

Kapısı kapalı bir eve girmek isteyen önce anahtar ister.

Muhammed (rh.a.) bu başlangıcı Allah'ın kitabına uyarak yapmıştır. Çünkü o takva sahiplerinin imamıdır. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾

"...Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi ...yıkayın..." (el-Mâide 5/6). Muhammed, bu yüzden işe abdestle başlama konusunda Kitab'a uymuştur.¹⁴ İstisnayı;

فَتَدْخُلْنَ الْمَسْجِدَ أَحْرَامًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِينَ

Muhakkak ki Mescid-i Haram'a -Allah dilerse- güven içinde ...gireceksiniz" (el-Fetih 48/27) âyetinde olduğu üzere, hac konusunda andığı halde, burada terketmesi ile, "hades (abdestsizlik)" kaydının değerlendirilmesi konusunda da Kitab'a uymuştur. Nitekim bu kayıt Kitap'ta şöyle değerlendirilmiştir;

﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾

"...Namaz kılmaya kalktığınız zaman" (el-Mâide 5/6). Bu ifadenin anlamı; 'uykudan uyandıktan sonra, ya da abdestsiz iken namaza durduğunuzda' demektir. Bu, fakihlerin çoğunun görüşüdür.

Zâhirî mezhebi âlimlerine göre ise bu âyette sınırlandırma yoktur. Onlara göre abdest farzdır. Nedeni namaza kalkmaktır. Dolayısıyla kim namaza kalkarsa onun abdest alması gerekir. Bu görüş elbette yanlış bir görüştür. Çünkü rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) her namaz için abdest alıyordu. Ama Fetih Günü veya Hendek Günü tek bir abdestle beş vakit namaz kıldı. Bunun üzerine Ömer

¹³ Abdurrezzak, *Musannef*, VII/72; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/123, I/129; Dârimî *Vudu'* 22; İbn Mâce, *Tahâret* 3; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 31; Tirmizî, *Tahâret* 3; Hâkim, *Müstedrek*, I/223.

¹⁴ Âyette "مُحْدِثِينَ / abdestsiz iken" şeklinde bir istisna yapılmamıştır. Muhammed (rh.a.) da buna uyarak aynı istisnayı (abdestsiz iken kaydını) anmamıştır. Ama orada "abdestsiz iken namaz kılmak istediğinizde" diye takdir edilecektir. Bkz. *el-Mebsût* IV/4.

(r.a.); "Görüyorum ki sen bugün daha önce yapmadığın bir şey yapıyorsun" deyince Resûlullah;

عمدا فعلت ب غمز كئى لا نخر جوا

"Ümmeti Muhammed zorluğa düşmesinler diye bunu bilerek yaptım, ey Ömer"¹⁵ buyurdu. Diğer yandan zâhîrîlerin görüşleri kıyasen şunu gerektirmektedir: Bir kimse abdest aldıktan sonra oturur ve sonra namaza kalkarsa onun başka bir abdest daha alması gerekir. Böylece de sürekli abdest almakla uğraşıp, namaz kılmaya fırsat bulamaz. Böyle bir görüşün yanlış olduğu açıktır.

ABDESTİN ALINIŞ ŞEKLİ

Mü'min Abdeste başlarken önce üç defa ellerini yıkar.

Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَغْسِلْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا

"Biriniz uykusundan uyandığında üç defa yıkamadıkça elini kaba daldırmasın. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilemez"¹⁶.

Zaten organlarını elleriyle temizleyeceğine göre, önce onları yıkayarak temizlemesi gerekir ki onlarla temizlik mümkün olabilsin.

Sonra abdest; Muhammed'in *el-Asl* adlı kitabında andığı ve Humrân b. Ebân'ın Osman (r.a.)'dan rivâyet ettiği şekilde alınmalıdır. Bu rivâyete göre, Osman (r.a.) oturak üzerinde abdest aldıktan sonra şöyle dedi:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى وُضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَهَذَا وُضُوءُهُ

"Kim Resûlullah (s.a.v.)'in abdestine bakmak isterse işte bu, onun abdestidir."¹⁷

Hadis ehli onun başını ve kulaklarını üç defa meshettiğini belirtmişlerdir. Ebû Dâvûd ise *Sünen*'inde şöyle demiştir: Osman (r.a.) hadisinin sahih rivâyetine göre o başını ve kulaklarını bir kez meshetmiştir.¹⁸

Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) da, Resûlullah (s.a.v.)'in minberi üzerinde abdesti insanlara bu şekilde öğretmiştir.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/358; Dârimî, Tahâret 3; Müslim, Tahâret 86; İbn Mâce, Tahâret 72; Tirmizî, Tahâret 45; Nesâî, Tahâret 101.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/259; Müslim, Tahâret 87; Ebû Dâvûd Tahâret 49; Nesâî, Tahâret 116; İbn Mâce, Tahâret 40.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/61; Nesâî, Tahâret 77.

¹⁸ Ebû Dâvûd, Tahâret 51; Tirmizî, Tahâret 26.

Abduhayr'ın rivâyetine göre Ali (r.a.) de sabah namazından sonra Küfe meydanında bu şekilde abdest almış ve şöyle demiştir:

مِنْ سِرِّهِ أَنْ يُنْظَرُ إِلَى وَضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلْيَنْظُرْ إِلَى وَضُوءِي هَذَا

[1/6]

"Kim Resûlullah (s.a.v.)'ın abdestini görmek isterse işte bu abdestime baksın."¹⁹

Onun hadisinde başı meshetme konusundaki rivâyetler farklıdır. Nitekim, üç defa ve bir defa meshettiği rivâyetleri vardır.

Hanefî âlimlerimiz bu rivâyetleri nazarı dikkate almışlar ve en iyisi, üç defa ağız yıkamak (mazmaza), sonra üç defa buruna su çekmektir (istinşaktır), demişlerdir.

Şâfiî (rh.a.) Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen şu hadis nedeniyle en iyisi, tek avuçla ağıza su almak ve buruna su çekmektir, demiştir. أَنَّهُ كَانَ يَتَغَضَّضُ وَ يَسْتَنْشِقُ. "Resûlullah (s.a.v.) tek avuçla ağıza su alıyor ve burna su çekiyordu."²⁰ Bu hadisin bize göre iki yorumu vardır. Birincisi, Peygamber (s.a.v.) yüzünü yıkarken yaptığının aksine, ağıza su alırken ve buruna su çekerken iki elini kullanmamıştır. İkincisi, mazmaza ve istinşakı sağ eliyle yapmıştır. Buna göre, istinca yeri gibi pis bir yer olduğu gerekçesiyle, buruna su alırken sol elin kullanılacağını söyleyenlerin görüşünün yanlışlığı söylenmiş olur.

Sonra üç defa yüzünü yıkar.

Yüzün sınırı, alındaki saç bitim yeri, çene altı ve iki kulak arasında kalan kısımdır. Çünkü yüz, bakanın yüzyüze geldiği kısmın adıdır. Ama gözlerin içine suyu ulaştırmak koşul değildir. Çünkü göz iç yağı gibidir; suyu kabul etmez. Ayrıca bunda zorluk da vardır. Sahabeden İbn Ömer, İbn Abbâs (r.a.) gibi bunun için kendini zorlayanlar, ömrünün sonuna doğru kör olmuşlardır. Yüzü yıkama konusunda ister sakalsız, ister sakallı, ister kadın olsun hüküm aynıdır.

Yüzün tanımlı ve kapsamı

Şu kadar var ki, bir rivâyette Ebû Yusuf (rh.a.); sakallı kişinin suyu, favori ile kulak yumuşağı arasındaki tüysüz kısma ulaştırması gerekmez demiştir. Bu ifade en doğru olanıdır. Çünkü Ebû Yusuf (rh.a.), favoriye bu açık kısmın ismi olarak kabul etmiştir. Oysa doğrusu böyle değildir. Aksine favori, kıl biten yerin ismidir, kulakla kıl biten yerin arası değildir. O, üzerinde kıl biten deriye suyu ulaştırmak gerekmediğine göre, ondan daha öteye ulaştırmak haydi haydi gerekmez demiştir.

Favorinin tanımı

Fakat mezhebin doğru görüşü, bu yere de suyun ulaştırılması gerektiği şeklindedir. Çünkü üzerinde kıl biten yer kılla örtülmüştür. Bu durumda yıkama farzı, oradan kılın üstüne geçmiştir. Üzerinde kıl bitmeyen yer olan favoriye gelince, bu hususta hüküm bakımından sakalı bitmeyenle sakallı aynıdır. Yıkama

Yıkama ve meshin tanımı

¹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/38; Nesâî, Tahâret 77.

²⁰ Nesâî, Tahâret 77.

niteliği ile suyun oraya ulaştırılması gerekir. Yıkama niteliği, ancak orada suyun akmasıyla gerçekleşebilir. Ebû Yusuf (rh.a.)'dan, yıkanması gereken yerler ıslatıldığı takdirde bununla farz yerine gelmiş olur şeklinde bir rivâyet varsa da bu yanlıştır. Çünkü bu meshin tanımıdır. Yıkama ise yıkanan nesnenin üzerinden suyun akıtılması ve onun kirinin giderilmesidir. Şair şöyle der:²¹

Gözyaşları sürmesini yıkadığında
ve gözyaşını parmak uçlarıyla sildiğindeki güzelliği var ya!

Sonra üçer defa kollarını yıkar.

Ellerini demedi. Çünkü başlangıçta ellerini üç defa yıkamış, geriye dirseklerle beraber kolları kalmıştı. Dirsek, bize göre, farz olan yıkamaya dahildir. Topuklar da öyledir.

Züfer (rh.a.) ise; dahil değildir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın kitabında gâye olarak belirtilmiştir. Gâye ise sınırdır. Dolayısıyla sınırlanan şeyin içine girmez, demiştir. Bu görüşe varırken, meshedilen organlara kıyas yapmakta ve Allahu Teâlâ'nın;

﴿ثُمَّ اتَّوُواْ نَضْبَهُ إِلَى النِّلِّ﴾

"...sonra geceye dek orucu tamamlayın..." (el-Bakara 2/187) âyetini delil olarak getirmektedir. Ona göre, Peygamber (s.a.v.)'den "dirsekleri yıkadığına" dair gelen rivâyet de farzı yerine getirmek değil, sünneti tamam yapmak şeklinde anlaşılmalıdır.

Hanefîlere göre bazı sınırlar içeriden sayılır. Bu durumda "... kadar, anlamındaki ilâ (إِلَى) harfi, me'a (مَعَ) (birlikte) anlamına gelir. Nitekim Allahu Teâlâ;

﴿وَلَا تَأْكُلُواْ أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِهِمْ﴾

"...onların mallarını sizin mallarınıza katarak yemeyin" (en-Nisâ 4/2) buyurmuştur ki, buradaki "إِلَىٰ أَمْوَالِهِمْ" / mallarınıza katarak" ifadesindeki "إِلَىٰ" ilâ" harf-i cerri "مَعَ" / beraber" manasında olup "مَعَ أَمْوَالِهِمْ" / mallarınızla birlikte, mallarınıza katarak" anlamına gelmektedir. Buna göre dirseklerin yıkanması hususu Allah'ın Kitabında mücmel (kapalı) olarak anılmış olup bunu Resûlullah (s.a.v.)'in uygulaması açıklamıştır.

فَبِأَنَّهُ نَوَضَّأَ وَأَذَارَ الْمَاءِ عَلَىٰ مِرَافِقِهِ

"O abdest almış ve suyu dirseklerinin üzerinde dolaştırmıştır."²²

²¹ فَبِخَسْنَهَا إِذْ يَغْسِلُ الذَّمْعَ تَخْلُهَا وَإِذْ هِيَ تَذْرِي دَمْعَهَا بِالْأَسْمَلِ

²² Dâraikutnî, Sünen, I/83; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/56.

O'nun aldığı hiçbir abdestte dirsekleri yıkamayı terkettiği nakledilmemiştir. Eğer bu caiz olsa idi bunun caiz olduğunu göstermek için bir kez olsun bunu yapardı. Ayrıca bu hususta kural şudur: Her ne zaman "gâye/sınır", oruçta olduğu gibi, hükmün oraya kadar uzadığını bildirmek için anılırsa, "gâye/sınır" bu hükme dahil olmaz. Aksi takdirde

﴿ثُمَّ اتُّمُوا الصَّيَّامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾

"...sonra geceye dek orucu tamamlayın..." (el-Bakara 2/187) ifadesi, sadece bir süre oruç tutmayı gerektirirdi. Aksine her ne zaman sınır, kendinden sonrasını hükmün dışında bırakmak için anılırsa bu durumda sınır yeri, içeriye dahil olarak kalır. İşte burada sınır, sınır yerinden sonrasını hükmün dışına çıkarmak için anılmıştır. Aksi takdirde, "وَ أَيْدِيَكُمْ / ellerinizi" ifadesi, ellerin koltuk altlarına kadar yıkanmasını gerektirir. Nitekim Sahâbe (r.a.) başlangıçta teyemmüm âyetini bu şekilde anlamış, bunun üzerine "gâye/sınır" yerinden sonrasını hükmün dışına çıkarmak için "gâye/sınır" yani dirsekler anılmıştır. Böylece dirsek yeri hükme dahil olarak kalmıştır.

Sonra birer defa başını ve kulaklarını mesheder.

Sünnetin tam olarak yerine getirilmesi, başa kaplama mesh yapmakla olur. Nitekim, Abdullah b. Zeyd şöyle rivâyet etmiştir:

**Kaplama
mesh**

إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ كَلْتَهُمَا أَقْبَلَ بِهِمَا وَأَذْبَرَ بِهِمَا

"Peygamber (s.a.v.) her iki eliyle birden başını meshetti; ellerini arkadan öne doğru ve önden arkaya doğru götürdü"²³

**Meshetme
şekli**

Başlangıç, Hişam'ın Muhammed'den rivâyet ettiğine göre baştan alın kısmına, sonra da oradan enseye doğrudur. Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre ise meshe başın ön kısmından başlanır. Tıpkı, yıkanan bütün organlarda, organın ilk kısmından başlandığı gibi.

Başın meshinde sünnet olan Hanefîlere göre bir suyla bir kez meshetmektir. el-Mücerred'de Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den "bir suyla üç kere" rivâyeti vardır.

**Meshin
sayısı**

Şâfiî (r.h.a.) sünnet olanın, her defasında yeni su alarak üç kere meshetmektir, demiştir.

Bu, Ebû Hanîfe'den Hasan (r.h.a.)'ın da rivâyetidir. Bunu İbn Şucâ Şerhu'l-Mücerred'de anmıştır. Bunun delili şu meşhur hadistir:

تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ هَذَا وَضُوءِي وَ وَضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي

²³ Abdurrezzak, *Musannef*, I/6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/38; Buhârî, *Vudu'* 38; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 51; Tirmizî, *Tahâret* 24; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/55.

"Peygamber (s.a.v.) üçer üçer abdest aldı ve 'İşte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir'"²⁴ buyurdu. Bu ifade hem meshedilen hem de yıkanan organlar için geçerlidir. Üstelik bu, su ile temizlemede asıl olan bir rükündür. Bu yüzden yıkanan organlarda olduğu gibi bunda da tekrarlamak sünnettir. Mestler üstüne meshetmek ise böyle değildir. Çünkü bu asıl değildir. Teyemmüm gibi de değildir. Çünkü o da su ile temizleme değildir. Çünkü onda toprak kullanmayı tekrarlamak yüzü kirlettiğinden dolayı sıkıntı doğurur. Oysa su ile temizlemede bu sıkıntı yoktur.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delilimiz ise Berâ' b. Âzib (r.a.) hadisidir. Çünkü o hastalığında arkadaşlarına şöyle demiştir:

إِنِّي مُقَرِّفُكُمْ عَنْ قَرِيبٍ فَلَا تُغْنِيَكُمْ رُسُولِي فَقَدُوا نَعْمَ فَنَوْضًا وَمَسْحَ
بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ مَرَّةً وَاحِدَةً

[1/8]

"Yakında sizden ayrılacağım. Resûlullah (s.a.v.)'ın abdest alışını size öğreteyim mi?" Evet, dediler. Bunun üzerine abdest aldı, başını ve kulaklarını bir defa meshetti." Bu gibi durumlarda o, ancak Resûlullah (s.a.v.)'ın devamlı yaptığını nakledebilirdi. Sonra baş, abdestte mesh olunan bir yerdir. Dolayısıyla onda tekrarlamak sünnet olmaz. Mestler üzerine meshetmede ve teyemmümde olmadığı gibi. Bunun sonucu şudur: Su ile meshedilen yere kaplama mesh yapmak farz değildir. Başın bir kısmını meshetmekle yetinmek caizdir. Bir kez kaplama mesh yapmakla da hem sünnet hem de farz yerine gelmiş olur. Dolayısıyla tekrar etmeye ihtiyaç yoktur. Oysa yıkanan yerler böyle değildir. Çünkü onlarda organın tamamını yıkamak farzdır. Sünneti yerine getirmek için tekrarlamak gerekir. Üstelik, meshi tekrarlamada sıkıntı vardır. Çünkü başı tekrar tekrar suyla ıslatmak sarığı bozabilir. Bu yüzden başta, yıkama yerine meshetmekle yetinilmiştir.

el-Mücerred'in rivâyet ettiği; تَوَضُّأً وَ مَسْحَ بِرَأْسِهِ وَ أُذُنَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مَاءً وَاحِدٍ "Peygamber (s.a.v.) abdest aldı, başını ve kulaklarını bir suyla üç defa meshetti"²⁶ şeklindeki er-Rubeyyi' binti Mu'avviz b. 'Afrâ' hadisinin ve başla birlikte kulakların meshedilmesine dair açıklama, kitabın ilgili bölümünde gelecektir.

Sonra topuklarla birlikte ayaklarını üçer defa yıkar.

Ayağın temizlik görevinin onu meshetmek olduğunu söyleyenler vardır. Hasan Basri (rh.a.), yıkamaktan zarar gören kişi, meshetmekle yıkamak arasında muhayyerdir demiştir. İbn Abbâs (r.a.)'ın; 'Kur'an, iki yıkama iki de mesh emri ile geldi' dediği rivâyet edilir. Bununla abdest âyetindeki نَحْفِيهِ إِلَى أَرْجُلِكَ ibaresinin

Ayakların
yıkanması

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/98; İbn Mâce, *Tahâret* 47; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, IV/78; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/80; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/531.

²⁵ Ebû Dâvûd, *Tahâret* 51; *Tahâret* 25; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV/272.

²⁶ Dârekutnî, *Sünen*, I/92; Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-ummâl*, IX/841.

esre ile *وَأَرْجُكُم* / ve ercülüküm " şeklindeki okunuşunu kastetmektedir. Bu görüşe göre "ayaklar", *رَأْسُ* / baş " kelimesine atfedilmiştir.

İbare üstün okunuşla okunsa da "ayaklar" "baş"ın yerine atfedilir. Çünkü "رَأْسُ" kelimesinin cümledeki yeri, irâb (cümlelerin öğeleri) bakımından onun üstün okunmasını gerektirir. Başına harfi cer geldiği için esreli okunmuştur. Bu, şairin şu sözüne benzemektedir:

نُعَدُّوْى اِنَّا بَشَرٌ فَاسْحَحْ فَلَسْنَا بِالْجَنَّا وَلَا الْهَدِيدِ

"Ey havlayan, biz beşeriz, uslu dur! Biz ne dağlarız, ne de demir."

Biz Hanefîlerin delili de şudur: Peygamber (s.a.v.) ayakları yıkamaya sürekli devam etmiş ve abdest almayı öğrettiği herkese bunu emretmiştir. Abdestinde topuğunun kuru kaldığını gördüğü bir adama da;

وَيْلٌ لِّلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ

"Topuk (aşık) kemiğinin ateşten yana vay haline!"²⁷ demiştir. Başka bir rivâyette;

وَيْلٌ لِّلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ

"Tendonların (topukların üzerindeki kiriş) ateşten yana vay haline!"²⁸ şeklindedir. Keza, âyetin üstünlü okunuşu yıkama emrine delil ifade etmektedir. "Ayaklar", "ellere" atfedilmiştir. Çünkü karıştırmaya yol açacak yerlerde kelimenin bulunduğu yere atfetmek caiz olmaz. Bulunduğu yere atıf, anılan beyitte olduğu gibi ancak karışıklığa yol açmayacak yerde caiz olabilir. Üstelik bu kelime esre okunuşuyla bile okunsa yine "eller"e atıftır. Çünkü o "mücâveret (yanındakinin irabına tabi olma)" ilişkisi nedeniyle esreli olur. Tıpkı,

جَحْزٌ صَبَّ حَرْبٌ وَمَاءٌ شَبَّ بَارِدٌ

"Keler yuvası harap, matara suyu soğuk.." deyiminde olduğu gibi. Yani حَرْبٌ بَارِدٌ şeklinde merfû olması gerekirken bu iki kelime, esreli kelimelerle yanyana bulundukları için esreli gelmişlerdir.

Komşuluk nedeniyle yanındakinin irabına tâbi olmayı Araplar atıf harfiyle hiç kullanmamışlardır, denirse; hayır öyle değildir, deriz. Çünkü Araplar fiilde atıf harfiyle tâbi oluşu caiz görmüşlerdir. Meselâ:

عَمَّيْتُهَا تَبَيَّنَا وَمَاءٌ بَارِدٌ

²⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, I/21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/193; Buhârî, *İmân* 3, *İlim* 30; Müslim, *Tahâret* 25; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 46; Tirmizî, *Tahâret* 31.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/201; Müslim, *Tahâret* 29; İbn Mâce, *Tahâret* 55; İbn Hibbân, *Sahih*, III/342.

Onu saman ve soğuk suyla yemledim, derler.

Halbuki su, yem olmaz. İşte burada "komşuluk" (mücâveret) kuralı uygulanmıştır. Aynı şey i'rapta da yapmışlardır. Cerîr şöyle der:

"Eşeğin ölse de sen yine, Bistâm b. Kays' ailesine gidecek ve kız isteyecek misin?"²⁹

[1/9]

Yani, مخاطب demektir. Burada atıf harfi olan "fâ" varken yanındakinin irabına tabi olma caiz görülmüştür.

Topuğun
tanımı

Topuk, bacak kemiğinin bittiği yerdeki şişkince kemiktir. Dilde, "Falancanın topuğuna vurdu" denildiğinde anlaşılan şeydir. Peygamber (s.a.v.)'in;

الْصِّفُوا الْكُعَابَ بِالْكُعَابِ فِي الصَّلَاةِ

"Namazda topukları topuklara yapıştırınız"³⁰ buyurması ve âyetle "iki topuğa kadar" denmesi de bunu göstermektedir. Çünkü yaratılıştan insanda tek olan organların tesniyesi (ikili) cemi (çoğul) şeklinde söylenmektedir. Nitekim;

إِنَّ تَشَوُّبَ إِلَى اللَّهِ فَعَدَّ صَغَتْ قُلُوبُكُمْ ۖ

"Eğer ikiniz kalplerinizin sapmış olmasından dolayı Allah'a tevbe ederseniz.." (et-Tahrîm 66/4) âyetinde "kalpleriniz" aslında "iki kalbiniz" demektir. Yaratılıştan insanda çift olan organların tesniyesi ise tesniye kalıbıyla söylenmektedir. âyetle كَغَيْنَيْنِ, "iki topuğa" denildiğine göre bu organ, her insanda iki tane var demektir. Bu da sözü edilen şişkince kemiklerdir.

Hişâm'ın Muhammed (rh.a.)'den rivâyetine göre o, "كعب / ka'b"ın, pabuç kayışının (مَعْقَدُ الشَّرَاكِ) hemen yanındaki eklem olduğunu söylemiştir. Açıklaması da şöyledir: "كعب / ka'b" eklemin ismidir. كُعُوبُ الزَّفَجِ / mızrağın ka'bları" denildiğinde, onun ekleme yerleri anlaşılır. Ayağın ortasındaki de eklemdir ve bunun kastedilmiş olduğunda şüphe yoktur.

Bu rivâyet Hişâm'ın bir yanlış anlamasıdır. Muhammed (rh.a.) abdest konusunda "ka'b" ile bunu kastetmemiştir. O bunu sadece ihramlı için kastetmiştir; ihramlı üstü açık pabuç bulamazsa, mestlerini, ayaklarının eklem yerlerinin altından keser demiştir. Yani burada كَغَيْنَيْنِ kelimesini bu şekilde tefsir etmiştir. Abdestte ise ez-Ziyâdât'ta tefsir ettiği üzere, şişkince kemik olduğunda şüphe yoktur.

İkişer ikişer abdest alırsa bu da yeterlidir. Bir defa güzelce yıkarsa bu da yeter. Güzelce almak (es-Sübûğ) tastamam yapmaktır. Bu da suyun, yıkanması gereken

²⁹ هَئِذَا أَنْتَ إِذَا مَاتَتْ أُنْثَى زَاوِلَ إِنْني آلِ بَنِي مُطَرِّمٍ بَنِ فَيْسٍ فَخَاطِبِ

³⁰ Ibn Ebû Şeybe, Musannef, II/109; Ahmed b. Hanbel, Müsne'd, IV/276; Ebû Dâvûd, Salât 94; Ibn Huzeyme, Sahih, I/82.

yerlerin her bir parçası üzerinden akması demektir. İbn Abbâs (r.a.)'dan şu hadis rivâyet edilmiştir:

تَوَضَّأَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَ ذِرَاعَيْهِ مَرَّتَيْنِ

"Peygamber (s.a.v.) abdest aldı, yüzünü üç defa, kollarını iki defa yıkadı."³¹

Abdullah b. Ömer (r.a.) de çoğunlukla organlarını birer birer yıkayarak abdest alırdı. Bu konudaki belirleyici dayanak İbn Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği şu hadistir:

Peygamber (s.a.v.) organlarını birer birer yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:

هَذَا وَضُوءٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَعَالَى الصَّلَاةَ إِلَّا بِهِ

"Bu bir abdesttir ki Allahu Teâlâ namazı ancak bununla kabul eder."³²

Sonra ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:

هَذَا وَضُوءٌ مِنْ يُضَاعَفُ اللَّهُ لَهُ الْأَجْرَ مَرَّتَيْنِ

"Bu, Allah'ın kişiye iki kat sevap verdiği abdesttir."³³ Sonra üçer kere yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:

هَذَا وَضُوءِي وَضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي وَضُوءُ خَلِيلِ اللَّهِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ

"İşte bu benim abdestimdir, benden önceki peygamberlerin ve Halilullah İbrahim'in (a.s.) abdestidir"³⁴

مَنْ زَادَ أَوْ نَقَصَ فَقَدْ تَعَدَّى وَ ظَلَمَ

"Bundan kim fazla veya eksik yaparsa haddi aşmış, haksızlık etmiş olur."³⁵

Yani, kim abdest organlarının dışında fazladan organ yıkarsa veya eksik organ yıkarsa, veya belli organların yıkanacak yerlerinin sınırını aşarsa, veya eksik yaparsa, ya da tam sünnet üç kere yıkama ile hasıl olmaz inancıyla üçten fazla yıkarsa, demektir. Ancak şüphe durumunda, kalbin yatışması için veya başka bir abdest niyetiyle, üçten fazla yıkarsa bunda bir sakınca yoktur. Çünkü,

³¹ Buhârî, Vudu 38; Müslim, Tahâret 18; Ebû Dâvûd, Tahâret 51; Nesâî, Tahâret 80; İbn Hibbân, Sahih, III/358; Taberânî, el-Mu'cemû'l-evsât, VI/104; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/30.

³² Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/98; İbn Mâce, Tahâret 47; Taberânî, el-Mu'cemû'l-evsât, IV/78; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/80; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I/531.

³³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/98; İbn Mâce, Tahâret 47; Taberânî, el-Mu'cemû'l-evsât, IV/78; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/80; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I/531.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/98; İbn Mâce, Tahâret 47; Taberânî, el-Mu'cemû'l-evsât, IV/78; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/80; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I/531.

³⁵ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/180; Ebû Dâvûd, Tahâret 51; İbn Mâce, Tahâret 48; Nesâî, Tahâret 105.

الْوُضُوءُ عَلَى الْوُضُوءِ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Abdest üzerine abdest kıyamet gününde nur üzerine nurdur."³⁶ Nitekim kişinin,

قَدْ أَمَرَ بِتَوَكُّلٍ مَا يُرِيئُهُ إِلَى مَا لَا يُرِيئُهُ

"Şüphelendiği şeyi bırakıp şüphelenmediğini yapması"³⁷ emredilmiştir.

Su ile
temizlenme
(istinca)

Su ile istincayı (pislikten temizlenmeyi) burada anmadı. Çünkü maksadı, uykudan kalkıldığı sırada abdestin nasıl alınacağını öğretmektir. Burada istinca söz konusu değildir. Çünkü taşla temizlendikten sonra su ile istinca yapmak, revâtib (Peygamber (s.a.v.)'in sürekli yaptığı) sünnetlerden değildir. Hasan Basri (rh.a.): "Bu, sahabe (r.a.) asrı geçtikten sonra ortaya konmuş bir şeydir" derdi. "Bu, kadınların temizlik şeklidir", demiş de olabilir.

Mezhep görüşümüz, bunun revâtib sünnetten olmadığı, aksine şu hadisteki gibi daha çok fazilet elde etmek için yapıldığı şeklindedir: Allahu Teâlâ'nın;

[1/10]

﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾

"Orada temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da çok temizlenenleri sever..." (et-Tevbe 9/108) âyeti nazil olduğunda Peygamber (s.a.v.) Kübâ halkına;

مَا هَذِهِ الطَّهَارَةُ الَّتِي خُصِّصْتُمْ بِهَا فَقَالُوا إِنَّا كُنَّا نَتَّبِعُ الْأَخْجَارَ الْمَاءَ فَقَالَ هُوَ ذَاكَ

"Size özel olan bu temizlik nedir?" diye sordu. Dediler ki: Biz taşlarla temizlendikten sonra su ile temizleniyoruz. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); "İşte âyetin işaret ettiği budur"³⁸ buyurdu.

Boynun
meshi

Burada boynun meshedilmesini de anmadı. Âlimlerimizden bir kısmı, bunun abdest işlerinden olmadığını söylemişlerdir. Ama en doğrusu bunun abdestte müstehap olduğudur. İbn Ömer (r.a.);

امْسَحُوا رِقَابَكُمْ قَبْلَ أَنْ تَغْلَّ بِالنَّارِ

"Ateşten tasma takınmaktansa şimdiden boyunlarınızı meshedin." demiştir:

Yüzüğün
durumu

Yüzüğün oynatılması ve çıkarılması da anılmamıştır. Ebû Süleyman, Muhammed (rh.a.)'den abdestte yüzüğü çıkarmanın hiçbir şeye dayanmadığını

³⁶ Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhib, 1/98; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 2/447.

³⁷ İbn Ebû Şeybe, Musannef, IV/226; Dârimî, Buyu' 2; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, III/75; Hâkim, Müstedrek, II/16.

³⁸ Ebû Dâvûd, Tahâret 23; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 9; İbn Mâce, Tahâret 28; İbn Huzeyme, Sahih, I/45; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VIII/121, XI/67; Hâkim, Müstedrek, I/257, 299; Beyhakî, es-Sünenü'l-kubrâ, I/105; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/186; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I/499.

nakletmiştir. Durum şudur: Yüzük su girecek kadar geniş olursa çıkarmaya, ya da oynatmaya gerek yoktur. Altına su giremeyecek kadar dar olursa bu durumda oynatmak koşuldur. Teyemmümde ise yüzüğü her halükarda çıkarmak gerekir. Bunu yapmazsa namazı geçerli olmaz.

Sonra abdestin sünnetlerini ve adâbını Muhammed (rh.a.), el-Asl adlı eserinin farklı yerlerine dağıtmıştır. Dolayısıyla gereksiz yere uzatmaktan sakınmak için her konuyu yerinde anacağız.

NAMAZA GİRİŞ

Bir kimse namaza başlamak istediği zaman tekbir alır ve ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır.

**Namaza
başlarken
ellerin
durumu**

Bazı âlimlerimiz (rh.a.), Hakim eş-Şehid'in burada niyetten söz etmediğini sandılar. Durum onların sandığı gibi değildir. Çünkü namaza başlama isteği, niyetin ta kendisidir. Niyet ise, Peygamber (s.a.v.)'in;

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ

"Doğrusu Allah şekillerinize ve amellerinize bakmaz fakat kalplerinize bakar"³⁹ hadisinden dolayı mutlaka gereklidir. Yine Peygamber (s.a.v.);

الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

"Ameller niyetlere göredir"⁴⁰ buyurmuştur.

Niyet; kişinin, kalp ile hangi namazı kılacağını bilmesidir.

**Niyetin
mahiyeti
ve
kapsamı**

Şâfiî (rh.a.)'nin, "Farz namazlarda, kılacağı namazın farz olduğunu belirtmesine de ihtiyaç vardır" dediği nakledilmiştir. Ancak bu görüş, kabul edilmesi zor bir görüştür. Çünkü bir kimse öğle namazına niyet etmekle farz olduğuna da niyet etmiş olur. Çünkü öğle namazı ancak farz olur.

Namaz kılacak kişi tek başına veya imamsa, bunların ihtiyacı, kılacağı namaz hangisi ise ona niyet etmesidir.

Eğer imama uyan (muktedi) ise, bununla birlikte imama uyma niyetine de ihtiyaç vardır. Muktedi, imamın namazına diye niyet ederse, bu her iki niyet yerine de geçer.

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre Kâbe'ye yönelme niyeti de gerekir.

Doğru olan görüşe göre, namaz kılan kimsenin Kâbe tarafına yönelmesi, Kâbe'ye dönme niyetine ihtiyaç bırakmaz.

En iyisi, namaz kılan kişinin niyetinin tekbire yakın, bitişik olmasıdır.

**Niyetin
zamanı**

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/284; Müslim, *Birr* 33; İbn Hibbân, *Sahih*, II/119; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, III/297; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, X/400.

⁴⁰ Buhârî, *Bed'u'l-Vahy* 1; Ebû Dâvûd, *Talâk* 10,11; İbn Mâce, *Zühd* 26; İbn Hibbân, *Sahih*, II/113; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvâsât*, I/17; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/41.

Tekbirden önce abdest alırken niyet eder, ondan sonra niyetini kesintiye uğratan herhangi bir işle uğraşmazsa, bize göre böyle bir niyet de caizdir. Bu görüş Ebû Yusuf ve Muhammed 'in (rh.a) her ikisinden de nakledilmiştir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre böyle bir niyet caiz değildir. O şöyle der: *"Bir kimsenin işinin kesin bir irade ve ihlasla yapıldığını göstermesi bakımından niyete ihtiyaç vardır. Bu nitelikleri taşıyan bir niyet ise ancak namaza başlama esnasında olur"*

Biz Hanefîler de bu kanıdayız. Fakat biz şöyle diyoruz; niyetin öne alınması caizdir. Eğer niyeti namaza aykırı bir işle kesintiye uğratmazsa önceden ettiği niyet hükmen namaza başlarken yapılan niyet gibidir. Nitekim oruçta da önceden yapılan niyet geçerlidir.

Muhammed b. Süleyman el-Belhî şöyle dedi: *"Bir kimseye namaza başlama sırasında şayet hangi namazı kılacağı sorulacak olsa, beklemeden ve düşünmeksizin cevap vermesi mümkünse bu tam ve noksansız bir niyettir."* Niyeti dille söylemeye itibar edilmez. Eğer kendini namaza verebilmek için diliyle de niyet ederse bu güzeldir.

[1/11]

**Tekbir
almak ve
mahiyeti**

Namaza başlamak için mutlaka tekbir almak gerekir.

Ancak Ebû Bekir el-Esamm ve İsmail b. Aliyye'nin görüşü böyle değildir. Bu ikisi, *"Bir kimse sadece niyet etmekle (fiilen namaza yönelmekle) namaza başlamış olur"* derler. Bunlara göre tekbir, kıraat gibi zikirler ve namaz niyeti, namazın farzlarından değildir. Çünkü namazın esasını zikirler değil, fiiller oluşturur. Nitekim namazın zikirlerini söylemekten aciz olup fiillerine kadir olan kişinin namaz kılması gerekir. Fiillerini yapmaktan aciz olup zikirlerine kadir olan kimse ise böyle değildir.

Biz Hanefîlerin delili Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَبَّى﴾

"ve Rabbının adını anıp namaz kılan..." (el-A'lâ 87/15), âyetidir. Bu âyet, *"namaza başlama sırasında Allah'ın adını anıp "* anlamındadır. Allahu Teâlâ'nın;

﴿لَوْ أَنَّمَا الْفُلُ لَكَ يَوْمَ الْفُلِّ﴾

"Beni anmak için namaz kıl" (Tâhâ 20/14), âyeti açıkça göstermektedir ki, namazdan maksat, ululayarak (tazimle) Allahu Teâlâ'yı anmaktır. Maksat olan bir şeyin (yani Allahı tazim göstererek anmanın) farz olmadığını söylemek ise kabul edilmesi zor bir görüştür. Çünkü namaz bütün organlarla yapılan bir ululamadır (tazimdir). Organların en şerefli ise dildir. O halde ona da namazın farzlarından bir payın düşmesi gerekir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur:

﴿وَتَخْرِيفُهَا التَّكْبِيرُ﴾

"*Namazın tahriri (namaz dışındaki mübah davranışları haram kılan şey) tekbirdir*"⁴¹. Bu hadis, bir kimsenin tekbirdsiz namaza başlamış olmayacağını gösterir. Namazın tahriri dili de kapsar. Bilindiği gibi konuşmak namazı bozar. Eğer tahrim dili kapsamasaydı gözle bakmak gibi konuşmak da namazı bozmazdı. Namazın esasını, bir şeyler yapmaktan kaçınmak (حَبْ) değil, fiiller oluşturur. O halde tahrimin kapsadığı her şey, namazın bir farzıyla ilgilidir.

Tekbir alırken ellerin kaldırılması sünnettir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bedeviye namazı öğretti ve ona ellerini kaldırmasını söylemedi. Çünkü Peygamber (s.a.v.) ona farzları söyledi. Kendisi ise tekbir alırken elleri kaldırmaya devam etti. Peygamber (s.a.v.)'in bu davranışı, elleri kaldırmamanın sünnet olduğunu gösterir.

Namazda elleri kaldırmamanın hükmü

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivâyet edilen görüşe göre tekbir, eller kaldırılırken alınır.

Çoğu âlimlerimizin benimsediği görüşe göre ise, namaz kılacak kimse önce ellerini kaldırır. Eller kulakların hizasında karar kılınca tekbir alır. Çünkü namaz kılan kimsenin bu fiil ve sözünde nefy (uzaklaştırma) ve isbat anlamı vardır. Kişi ellerini kaldırmakla, Allahu Teâlâ'nın dışındaki varlıklardan büyüklük ve yüceliği uzaklaştırmış; tekbir yani **لَهُ أَكْبَرُ** "*Allah en büyüktür*" demek ile de büyüklük ve yüceliğin ancak Allahu Teâlâ'ya ait olduğunu isbat etmiş olur. Böylece şehâdet kelimesinde olduğu gibi nefy isbattan önce gelmiş olur.

Elleri kaldırırken parmakları birbirinden ayrı tutmak için kendini zorlamaz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen;

أَنَّهُ كَبَّرَ نَاشِئاً أَصَابِعَهُ

"*O parmaklarını açarak tekbir aldı*"⁴² hadisinin anlamı, O parmaklarını avuçlarına bitiştiirip bükmezsizin açık vaziyette tekbir aldı demektir.

Biz Hanefîlere göre sünnet olan, ellerini başparmakları kulak yumuşağı, parmak uçları da kulağın diğer kısmı hizasına gelinceye kadar kaldırmaktır. Bu aynı zamanda Ebû Musa El-Eşari (rh.a.)'nin de görüşüdür.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, namaz kılanın ellerini omuzlarına kadar kaldırması sünnettir. Bu da İbn Ömer (r.a.)'in görüşüdür. Şâfiî (rh.a.) bu görüşüne Ebû Humejd Es-Saidî (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisi delil göstermiştir. أَنَّهُ كَانَ فِي عَشْرِ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَ مِثْبَابٍ Ebû Humejd, Peygamber (s.a.v.) ashabından on kişiyle beraberdi. Dedi ki: "*Size Resûlullah (s.a.v.)'in namazını haber vereyim mi?*" Onlar evet dediler. Bunun üzerine

⁴¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/208; Dârimî, I/186; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/123; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 31; Tirmizî, *Tahâret* 3; İbn Mâce, *Tahâret* 3; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI/163; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/85; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/274.

⁴² Tirmizî, *Salât* 63; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/233; İbn Hibbân, *Sahih*, V/66; Hâkim, *Müstedrek*, I/359; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/27.

⁴⁶ Hekimoğlu 381 nolu, İstanbul Müftülüğü, 1 nolu yazmalarda ح , ز şeklindedir.

﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ﴾

"Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et" (et-Tûr 52/48) âyetinin tefsirinde "tesbih et" den maksat, namaz kılan kişinin namaza başlarken Subhâneke'l-lâhumme ve bi hamdik... demesidir" der. Ömer, Ali ve Abdullah b. Mesud (r.a.)'un Peygamber (s.a.v.)'den naklettiklerine göre O (s.a.v.), namaza başlarken bu duayı okumuştur.

Namaz kılan kimse *وَجَلَّ ثَنَاءُكَ* "Seni övmek yücedir" kısmını söylemez. Çünkü bu kısım meşhur hadislerde yer almamıştır.

Muhammed (rh.a.) Kitabü'l-Hacc'da Medine ehlinden,

"Namaz kılan *وَجَلَّ ثَنَاءُكَ* de der" ifadesini nakletmiştir.

el-Emâli'de Ebû Yusuf'tan öğrenildiğine göre, O; "Namaz kılanın, başlangıçta şunu da eklemesi bana göre güzeldir" der.

﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

"Ben hanif olarak yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim. Ben O'na ortak koşanlardan değilim." (el-En'âm 6/79)

﴿إِن صَلَّيْتُ وَنَسَكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾

"Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim" (el-En'âm 6/162-163). Çünkü Abdullah b. Ömer (r.a.)'den nakledildiğine göre Peygamber (s.a.v.) namaza başlarken

﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

"Ben hanif olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (el-En'âm 6/79) duasını söylerdi.⁴⁷

Şâfiî (rh.a.) de böyle der. Buna Ali (r.a.)'nin Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet ettiği duayı da ekler. Peygamber (s.a.v.) şöyle derdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ وَعَظِمَ لِي مَغْفِرَةٌ مِنْ عِنْدِكَ وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Allah'ım şüphesiz ben kendime çok zulmettim. Günahları bağışlayacak ancak Sensin. Öyleyse beni kendi katından bir af ile bağışla ve tevbeni kabul et.

⁴⁷ Dârimî, I/309; Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn 201; Tirmizî, Deavât 32; İbn Huzeyme, Sahih, I/235; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XI/45; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II/32.

*Doğrusu Sen tevbeleri çok kabul edersin ve çok merhametlisin.*⁴⁸ Bazı rivâyetlerde ise şu dua vardır:

[1/13]

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الْمَلِكُ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ رَبِّيْ وَاَنَا عَبْدُكَ وَاَنَا عَلٰى عَهْدِكَ وَاَعُوْذُ بِكَ مَا اسْتَغْنٰتْ اَنْبِيَاؤُكَ
لَكَ بِعَمَلِكَ وَاَنْبِيَاؤُكَ بِذَنْبِيْ فَارْحَمْنِيْ ذُنُوْبِيْ اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اَنْتَ وَاَهْدِنِيْ لَاحْسَنِ
الْاَخْلَاقِ اِنَّهُ لَا يَهْدِيْ لَاحْسَنِهَا اِلَّا اَنْتَ وَاَصْرِفْ عَنِّيْ سَيِّئَهَا فَاِنَّهُ لَا يَصْرِفُ عَنِّيْ سَيِّئَهَا اِلَّا
اَنْتَ اَنَا بَدٌّ وَلَنْ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُكَ اَلْبَكَ

"Allah'ım sen Melik'sin. Sen'den başka ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin. Ben de Sen'in kulunum. Gücüm yettiği kadar ezelde sana verdiğim sözümde ve vaadimde duruyorum. Sana, senin lütfettiğin nimetlerle yöneliyorum. Ve Sana günahlarım nedeniyle tevbe ediyorum. Günahlarımı affet. Çünkü günahları Sen'den başka kimse affedemez. Beni ahlakın en güzeline yönlendir. Çünkü onun en güzeline Sen'den başka kimse iletemez. Ahlakın kötüsünü benden uzaklaştır. Çünkü onun kötüsünden Sen'den başka kimse uzaklaştıramaz. Ben Senin sayende varım ve Sana aidim. Sen'in inayet ve bereketin sonsuzdur ve şanın çok yücedir. Sen'den bağışlanma diliyor ve Sana tevbe ediyorum"⁴⁹.

Biz Hanefilere göre bütün bunların yorumu şudur: Anılan dualar geceleyin kılınan teheccüd namazında okunur. Bu namazda okunacak dualarda müsamaha vardır. Ama namaz kılan kimse farzlarda meşhur rivâyetlerde yer alan duaya ilave yapmaz.

Sonra içinden gizlice;

أَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ

"Kovulmuş olan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım" der. Çünkü rivâyet edildiğine göre Ebu'd-Derdâ (r.a.) namaz kılmak için kalktı da Peygamber (s.a.v.) ona;

نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الْاِثْمِ وَالْجَرِّ

"İnsan ve cin şeytanlarından Allah'a sığın"⁵⁰ buyurdu.

Resûlüllah (s.a.v.)'ın namazını nakledenler O'nun, başlangıç duasından (sübhanekeden) sonra ve kiraattan önce eûzü çektiğini söylerler.

Eûzü
çekmek
ve zamanı

⁴⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/46; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/3 Buhârî, Ezan 149; Müslim, Zikir ve Dua 48; Tirmizî, Deavât 96; İbn Mâce, Dua 2; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/29; İbn Hibbân, *Sahih*, V/313; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/54.

⁴⁹ Dârimî, I/309; Müslim, Salâtü'l-Musâfirîn 201; Tirmizî, Deavât 32; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/235; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/32.

⁵⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/84; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/178; Nesâî, İstiâze 48.

Ayrıca Kur'an okumak isteyen kişiye Allahu Teâlâ'nın şu buyruğundan dolayı eûzü çekmek gerekir:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾

"Kur'an okumak istediğin zaman, kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım, de" (en-Nahl 16/98)

Zâhiriye mezhebi âlimleri, âyetin görünürdeki anlamını esas alarak "Kur'an'ı okuduktan sonra eûzü çekeriz. Çünkü فَاسْتَعِذْ kelimesinin başındaki "ف" harfi, arkasından gelme anlamı ifade eder" derler.

Fakat bu anlayış doğru değildir. Çünkü bu "ف" fa harfi, bize göre hal anlamı ifade eder. Nitekim: "Sultanın huzuruna girdiğin zaman hazırlıklı ol" sözü, "onun huzuruna girmek istediğin zaman hazırlıklı ol" anlamındadır.

İşte burada olduğu gibi âyetin anlamı, "Kur'an okumak istediğin zaman eûzü çek", demektir. Bunun açıklaması 'ifk' hadisinde vardır. Peygamber (s.a.v.) elbisesini yüzünden çekince;

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Kovulmuş olan şeytanın şerrinden herşeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım" dedi ve şu âyeti okudu;

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ۚ

"O yalanı uyduranlar içinizden bir topluluktur" (en-Nûr 24/11)

Atâ' b. Ebî Rebah, yukarıdaki âyetin görünüşüne göre hükmederek "Namazda ve namazın dışında Kur'an okurken eûzü çekmek vaciptir", der. Bu görüş selefın (ilk devir âlimlerinin) icmâına aykırıdır. Çünkü selef eûzü çekmenin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.

Kıraat âlimleri eûzünün söyleniş şekli hakkındaki ihtilafı açıklamışlardır.

Ebû Amr, Âsım ve İbn Kesir (rh.a.);

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Kovulmuş olan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım" demeyi tercih etmiştir.

Hübeyra tarîkıyla Hafs, eûzüye ilave yapıp, şöyle demiştir:

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ

"Şeytanın şerrinden, her şeyi işiten ve bilen yüce Allah'a sığınırım"

Nâfi', İbn Âmir ve El Kısâi;

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Eûzü'nün
şekli

"Kovulmuş olan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım. Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve bilendir", demeyi tercih etmiştir.

Hamza ez-Zeyyât;

أَسْتَعِيذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Kovulmuş olan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım", demeyi tercih etmiştir. Bu, Muhammed b. Sirîn'in görüşüdür. Bunların her biri bir rivâyette yer almıştır.

Namaz kılan kimse ister imam olsun ister tek başına kılsın içinden eûzü çeker. Çünkü açıktan eûzü çekmek Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilmemiştir. Eğer Peygamber (s.a.v.) açıktan eûzü çekmiş olsaydı meşhur olarak nakledilirdi. Ömer (r.a.)'ın açıktan eûzü çektiği rivâyetinin yorumu şöyledir: Ya onun açıktan eûzü çekmesi kasten değil bir tesadüf sonucu olmuştur. Ya da dinleyenlere namaz kılan kimsenin eûzü çekmesi gerektiğini öğretmek amacıyla açıktan eûzü çekmiştir. Nitekim onun sübhaneke duasını açıktan okuduğu da nakledilmiştir.

Muktedîye (imama başta uyararak namaz kılan kimseye) gelince, Muhammed (rh.a.)'e göre o, imamın arkasında okumadığı için eûzü de çekmez. Öyle ki, Muhammed 'den gelen iki rivâyetten birine göre mesbûk (namazın başında imama yetişemeyen) kaçırdığı rekatları kaza etmek için kalktığı zaman, eûzü çeker.

Ebû Yusuf'tan gelen zayıf bir rivâyete göre muktedî eûzü çeker. Çünkü ona göre eûzü, Bayramlar bölümünde (Babü'l-İdeyn) geleceği üzere namaza başlama duası (sübhaneke) gibidir.

Eûzü sadece namaza başlarken çekilir.

[1/14]

İbn Sirin (rh.a.) buna aykırı görüştedir. O şöyle der; namaz kılan kimse kıraat yaptığı gibi her rekatta eûzü de çeker. Bu yanlıştır. Çünkü namaz tekdir. Bu nedenle tek iftitah tekbiri alındığı gibi, bir defa eûzü çekilir. Allah en iyisini bilir.

Namaz kılan kimse namaz tekbirlerinden iftitah tekbiri dışında hiçbir tekbirde ellerini kaldırmaz.

Namaz içinde
ellerin
kaldırılması

Şâfiî (rh.a.); namaz kılan kimse, rükuya giderken ve başını rükudan kaldırdığında da ellerini kaldırır, der. Secdeye giderken, secdeden kalktığında da ellerini kaldırır, diyenler de vardır. Onlar; Peygamber (s.a.v.)'in her tekbir alma sırasında ellerini kaldırdığı sahih olarak rivâyet edilmiştir. Kim bu konuda yürürlükten kaldırılma iddiasında bulunuyorsa, onun bunu isbat etmesi gerekir, derler.

Bu meselede şöyle bir olay nakledilir. İmam Evzâî Mescid-i Haram'da Ebû Hanîfe (rh.a.) ile karşılaşır der ki: "İrak ehli niçin rükuya giderken ve rükudan başını kaldırdığında esnada ellerini kaldırmıyor? Zühri'nin bana Salim ve İbn Ömer (r.a.) senediyle rivâyet ettiğine göre, Peygamber (s.a.v.) rükuya giderken ve rükudan başını kaldırdığında ellerini kaldırırdı.

Bunun üzerine Ebû Hanîfe (r.h.a.) şöyle dedi; bana Hammad; İbrahim Nehai, Alkame ve Abdullah b. Mesud (r.a.) senediyle rivâyet etti ki,

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ ، ثُمَّ لَا يَعُودُ

*Peygamber (s.a.v.) iftitah tekbiri aldığı anda ellerini kaldırır, bundan sonra tekrar ellerini kaldırmazdı.*⁵¹

Evzâî; Hayret Ebû Hanîfe'ye! Ben ona Zühri'nin Salim'den naklettiği hadisi rivâyet ediyorum. O bana Hammad'ın İbrahim'den, O'nun da Alkame'den aldığı hadisi rivâyet ediyor. Zühri'nin hadisi, isnadının âliliğinden dolayı tercih edilmelidir, dedi.

Bunun üzerine Ebû Hanîfe dedi ki; "Ama Hammad, Zühri'den daha çok fıkıh bilgisine sahiptir. İbrahim de Salim'den daha fazla fıkıh bilir. İbn Ömer (r.a.) zaman bakımından önce gelmemiş olsaydı, Alkame'nin de ondan daha fazla fıkıh bildiğini söylerdim. Abdullah'a gelince onun hadisi, ravilerinin fıkıh bilgisinden dolayı tercih edilmiştir... Bu görüş benimsenecek olan görüştür. Çünkü tercih, isnadın âliliği ile değil, ravilerin fıkıh bilgisiyledir.

Şâfiî, İbn Ömer (r.a.) hadisine dayanmış ve şöyle demiştir. Rûku tekbiri kıyam halinde de alınır. Öyleyse iftitah tekbiri gibi rûku tekbiri alırken de elleri kaldırmak sünnettir. Görülmez mi ki rûku tekbiri bayram tekbirlerinden sayılır. Bayram tekbirlerinde elleri kaldırmak ise sünnettir. O halde rûku tekbiri bayram tekbirleri gibidir.

Biz Hanefîlerin delili şudur. Peygamber (s.a.v.)'in fiiline ilişkin rivâyetler birbiriyle çelişince hakem olarak onun sözüne başvurulur. Onun başvurulacak sözü de şu meşhur hadistir. Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki;

لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ . وَفِي الْأَعْيَادِ وَالتَّحْمُوتِ فِي الْوُجُوهِ

"Eller ancak yedi yerde kaldırılır. Namaza başlarken, bayramlarda, vitirdeki kunutta"⁵² Hakim eş-Şehid diğer dördünü de Kitabu'l-Menasik'de andı. Peygamber (s.a.v.), bir kısım sahabileri (r.a.) namazın bazı farzlarını eda ederken ellerini kaldırmış olarak gördüğü zaman bunu çirkin bulup;

مَا نِيَّ أَرَأَيْكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْيَابُ خَيْلٍ سَمَّيْنِ اسْكُتُوا

⁵¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/213; Ebû Dâvûd, *Salât* 119; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/295.

⁵² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/214; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI/385; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/292; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/534.

"Niçin sizin, güneşte kalmış atların kuyrukları(nı kaldırdıkları) gibi, namazda ellerinizi kaldırdığınızı görüyorum? Sakin olun!"⁵³ buyurdu. Başka bir rivâyette; *هَارُوا فِي الصَّلَاةِ* "Namazda hareketsiz durun"⁵⁴ şeklindedir.

Rükuya giderken elleri kaldırmamanın gerekçesi şudur. Bu tekbir, bir rükünden başka bir rükne geçerken getirilir. Dolayısıyla secdelerin tekbiri gibi rükü ederken de eli kaldırmak sünnet değildir. Meselenin akli delili, daha önce açıkladığımız üzere, elleri kaldırmaktan maksat arkada namaz kılan sağıra bildirmektir. Buna da ancak bayramlardaki zaid tekbirler⁵⁵, kunut tekbiri gibi ayakta iken getirilen tekbirlerde gerek duyulur. Bir rükünden başka bir rükne geçerken getirilenlerde elleri kaldırmaya gerek yoktur. Çünkü sağır bir kimse önündekini rükuya eğilirken görür. El kaldırılarak ona göstermeye gerek olmaz.

[1/15]

Bundan sonra kıraata (okumaya) başlar ve gizlice بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, der.

Namazda
kıraat ve
besmelenin
mahiyeti

Bu sözle Hakim eş-Şehid besmeleyi kıraata dahil etmiştir. Bu besmelenin Kur'an'dan olduğuna bir işarettir.

Malik (rh.a.) derdi ki; Namaz kılan kimse ne gizlice ne açıktan besmele çeker. Çünkü Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiğine göre; *كَانَ يَفْتَتِحُ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* "Peygamber (s.a.v.) kıraata *Elhamdu lillâhi rabbil âlemin - Hamd olsun alemlerin rabbi olan Allah'a diye başlardı.*"⁵⁶

Biz Hanefîlerin delili, Enes'in rivâyet ettiği şu hadistir. O der ki; "Ben Resûlullah (s.a.v.)'in, Ebû Bekr'in ve Ömer (r.a.)'in arkasında namaz kıldım.

فَكَانُوا يَفْتَتِحُونَ قُرْآنَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"Onlar Kur'an'a Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" diye başlıyorlardı"⁵⁷

Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisın yorumu ise, Peygamber (s.a.v.) besmeleyi gizlice çekerek, demektir. Besmeleyi gizlice çekmek bizim görüşümüzdür. Bu aynı zamanda Ali ve İbn Mesûd'un görüşüdür.

Şâfiî (rh.a.) açıktan okunarak kılınan namazlarda imam besmeleyi açıktan çeker, der. Bu İbn Abbâs ve Ebû Hureyre (r.a.)'nin görüşüdür. Ömer (r.a.)'den bu

⁵³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/231; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/101; Müslim, *Salât* 119; Ebû Dâvûd, *Salât* 183,184; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/361; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/197; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II/202; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/280.

⁵⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/269; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/280.

⁵⁵ Bayram namazlarına özgü fazla tekbirler.

⁵⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/360; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/31; Buhârî, *Sıfâtü's-Salat* 8; Müslim, *Salât* 240; Ebû Dâvûd, *Salât* 124.

⁵⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, II/88; Dârimî, I/311; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/101; Buhârî, *Ezan* 89; Ebû Dâvûd, *Salât* 121,122; Tirmizî, *Salât* 68; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 4; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/101; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/51.

konuda iki rivâyet vardır. Şâfiî (rh.a.), Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisi delil getirmiştir. Bu hadise göre Peygamber (s.a.v.) besmeleyi açıktan çekerti. Muaviye Medine'de namaz kıldırıp besmeleyi açıktan çekmeyince Medineliler onu yadırgadılar ve dediler ki "Namazdan hırsızlık mı yaptın? Besmele nerede? Bu olay, besmeleyi açıktan söylemenin Medinelilerce bilindiğini gösterir.

Biz Hanefîlerin delili, Abdullah b. el-Muğaffel (r.a.)'in hadisidir. O oğlunun namazda besmeleyi açıktan çektiğini işitip ona bunu yasaklar ve şöyle der: "Oğulcuğum İslam'da olmayan bir şeyi yapmaktan sakın.

Çünkü ben Peygamber (s.a.v.)'in Ebû Bekir ve Ömer (r.a.)'in arkalarında namaz kıldım. Onlar besmeleyi açıktan çekmezlerdi.

Enes (r.a.)'den de böyle rivâyet edildi.

Gerçekte bu mesele bize göre besmelenin, ne Fâtiha'nın ne de diğer surelerin başından bir âyet olmadığı görüşüne dayanır. Bu Hasan (rh.a.)'ın görüşüdür. O

"*Ancak Sana ibadet eder, ancak Senden yardım dileriz*" (el-Fâtiha 1/5) cümlesini bir âyet sayardı.

Şâfiî (rh.a.); tek ifadeyle, besmele Fâtiha'nın başından bir âyettir, der. Diğer surelerin başındaki besmeleler hakkında O'nun iki görüşü vardır.

İbn Mübarek şöyle derdi; Besmele her surenin başından bir âyettir. Öyle ki Kur'an'ı hatmedip besmeleyi terkeden kimse sanki 113 veya 114 âyeti terketmiş olur.

Şâfiî (rh.a.), delil olarak belki Ebu'l-Cevzâ'nın Ayşe (r.a.)'den rivâyet ettiği hadisi almıştır. Bu hadise göre; **إِنَّهُ فَرَسَ نَدَحَهُ فَقَالَ بِسْمِ اللَّهِ لِرَحْمَنِ الرَّحِيمِ وَعَدَّهَا آتَةً ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَعَدَّهَا آتَةً** Peygamber (s.a.v.): "Fâtiha'yı okuyup, Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla demiş ve bunu bir âyet saymıştır. Sonra Elhamdu lillâhi rabbil âlemin - Hamd olsun alemlerin rabbi Allah'a; - demiş ve bunu da bir âyet saymıştır"⁵⁸. Çünkü mushaflarda vahiy kalemıyla, Fâtiha'nın ve her sürenin başlangıcı için yazılmıştır. Halbuki Kur'an'ı, nokta ve ta'sirlerden (her on âyeti gösteren işaretlerden) ayırmakla emrolunmuşuzdur. Fâtiha'nın yedi âyet olduğunda ihtilaf yoktur. Fâtiha ancak besmele ile yedi âyet olur. **"إِنَّكَ نَعْبُدُكَ وَإِنَّكَ تُنْعِمُ"** "Ancak Sana ibadet eder, ancak Senden yardım dileriz" başka bir âyettir, diyen kişinin bu görüşü zayıftır. Durak işaretleri bunun aksini gösterir.

Biz Hanefîlerin delili, Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir.

Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki;

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى قَسَمْتُ الصَّلَاةَ لِنَبِيِّ وَبَيْنَ عَبْدِي نَضْنَيْنِ فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى حَمْدِي عَبْدِي وَإِذَا قَالَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى مَحْدِي

[1/16]

⁵⁸ Hâkim, *Müstedrek*, I/737; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/47.

عَبْدِي وَإِذَا قَالَ مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَتَيْتَنِي عَبْدِي وَإِذَا قَالَ إِيَّاكَ غَبَدُ وَإِيَّاكَ سَتَعِينُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نَصْفَتَيْنِ وَلِعْدِي مَا سَأَلَ

"Allahu Teâlâ şöyle buyurur. Namazı kendimle kulum arasında yarı yarıya paylaştırdım. Kul, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ deyince, Allahu Teâlâ, 'Kulum bana hamdetti' buyurur. Kul, الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ deyince, Allahu Teâlâ, 'Kulum beni yüceltti' buyurur. Kul, يَوْمَ الْمَالِكِ deyince, Allahu Teâlâ, 'Kulum beni övdü' buyurur. Kul, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ deyince, Allahu Teâlâ, 'Bu benimle kulum arasında yarı yarıyadır. İstediği şeyler kulumun hakkıdır'"⁵⁹ buyurur.

Fâtiha'ya, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ diye başlanması, besmelenin Fâtiha'nın başından bir âyet olmadığına delildir. Besmele Fâtiha'nın başından bir âyet olsaydı, Allahu Teâlâ ile kul arasında yarı yarıya paylaşılma gerçekleşmezdi. O takdirde birinci yarıda, diğer yarısı hariç dört âyet olurdu. Halbuki hadis-i kutside yarı yarıya paylaşılma açıkça ifade edilmiştir.

Selef, Kevser suresinin üç âyet olduğunda ittifak etmiştir. O besmelesiz üç âyettir. rivâyet edilen hadislerin farklılığı ve âlimlerin görüş ayrılığına düşmeleri en azından sure başlarındaki besmelenin o sureden bir âyet olup olmadığı şüphesini doğurur. Şüphe ile Kur'an sabit olmaz. Kur'an âyetleri kesinlik ve tam kavrayışla sabit olur.

Mualla'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle der. Muhammed 'e besmele Kur'an'dan bir âyet midir yoksa değil midir? diye sordum. Dedi ki: İki kapak arasındaki şeylerin hepsi Kur'an'dır. Dedim ki: O halde niçin besmele açıktan okunmuyor? Bana cevap vermedi. Bu, Muhammed'den besmelenin sureleri birbirinden ayırmak için indirilmiş bir âyet olduğu ve surelerin baş taraflarından birer âyet olmadığı şeklinde bir açıklamadır. O nedenle besmele farklı bir hatla yazılmıştır.

Bu Ebû Bekir er-Râzî'nin de tercih ettiği görüştür.

Hatta Muhammed (r.h.a.) şöyle demiştir; Hayızlının ve cünübün besmeleyi Kur'an'dan bir âyet olarak okuması mekruhtur. Çünkü besmelenin Kur'an'dan olmasının zorunlu sonucu hayızlı ve cünûbe onu okumanın haramlığıdır.

Besmelenin açıktan okunması ise onun Kur'an'dan olmasının zorunlu bir sonucu değildir. Nitekim farz namazların son iki rekatında Fâtihanın sessiz okunması onun Kur'an olmadığı anlamına gelmez. Bunun delili İbn Abbâs (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadistir. İbn Abbâs, Osman'a dedi ki: Tevbe ile Enfal sureleri arasına besmeleyi niçin yazmadın? O da şöyle dedi: Çünkü Tevbe Suresi en son

Hayızlı ve
cünüb
kimsenin
besmele
çekmesi

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II/285; Müslim, *Salât* 38; Ebû Dâvûd, *Salât* 131,132; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an* 1; Nesâî, *İftitah* 22; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/252; İbn Hibbân, *Sahih*, III/54; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/38.

inen âyetlerdendir. Resûlullah bununla ilgili bir açıklamada bulunmadan vefat etti. Ben de Tevbe Suresi'nin baş taraflarını Enfal Suresi'nin son taraflarına benzer gördüm ve onu Tevbe Suresi'ne kattım. Bu onun, bismelenin sureleri birbirinden ayırmak için yazıldığına dair bir açıklamasıdır.

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre namaz kılan kimse namazının başında besmeleyi çeker sonra onu tekrar etmez. Çünkü besmele eûzü gibi kıraata başlamak içindir.

Namazda bismelenin çekileceği zaman

El-Mualla'nın Ebû Yusuf'tan, O'nun da Ebû Hanîfe'den rivâyet ettiğine göre, namaz kılan kimse besmeleyi her rekatta çeker. Bu Ebû Yusuf (rh.a.)'un da görüşüdür. Bu görüş, âlimler ihtilaf ettiği ve bismelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğu konusundaki rivâyetler farklı olduğu için ihtiyata daha yakındır.

Ibn Ebi Recâ, Muhammed (rh.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Eğer kıraatı sessiz yapıyorsa Fâtiha ile sure arasında besmele çeker. Çünkü bu, mushafa uymaya daha yakın bir davranıştır. Şayet kıraatı açıktan yapıyorsa Fâtiha ile sure arasında besmele çekmez. Çünkü besmeleyi okuyacak olsa sessiz okuması gerekir. Bu da kıraat ortasında onun tarafından yapılan bir sekte (nefessiz duraklama) olur. Böyle bir okuyuş şekli nakledilmemiştir.

Kıraat açık mı, sessiz mi yapılır?

İmam, açıktan okunan namazlarda kıraatı açıktan, sessiz okunan namazlarda sessizce yapar.

Sessizce kıraat yapılan namazlar öğle ve ikindir.

Ibn Abbâs bu iki namazda kıraat olmadığını şu hadise dayanarak söylerdi: Peygamber (s.a.v.); *صلاة النهار عشاء* "Gündüz namazları sessizdir"⁶⁰ buyurmuştur. Bu onlarda kıraat yoktur, demektir.

[1/17]

Bu görüşün yanlışlığına delil Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir:

لا صلاة إلا بقراءة

"Namaz ancak kıraatla olur".⁶¹

Habbab b. el-Eret (r.a.)'e; "Resûlullah (s.a.v.)'in öğle ve ikindi namazlarındaki kıraatını ne ile anladınız?" diye sorulmuş. "Sakalının oynamasından", cevabını vermiştir.

Katade (r.a.) şöyle der: Resûlullah (s.a.v.) bazen öğle namazında bize bir iki âyet işittiriyordu.

Ebû Said el-Hudrî (r.a.) de der ki: "Resûlullah (s.a.v.) öğle namazında secde etti. Biz O'nun ﴿أَتَمَّ تَنْزِيلُ...﴾ diye başlayan Secde Suresini okuduğunu sandık.

⁶⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/493; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/320; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/6.

⁶¹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/121; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/308.

Peygamber (s.a.v.) önceleri bütün namazlarda Kur'an'ı açıktan okurdu. Müşrikler de O'na eziyet ederler ve indirene de indirilene de söverlerdi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şu âyeti indirdi:

﴿وَلَا تُجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾

"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma. İkisi ortasında bir yol tut"
(el-İsrâ 17/110).

Peygamber (s.a.v.) bundan sonra öğle ve ikindi namazlarında sessiz okurdu. Çünkü müşrikler bu iki vakitte eziyet etmeye hazır vaziyette idiler. Akşam namazında açıktan okurdu. Çünkü onlar bu vakitte yemek yemekle meşguldüler. Yatsı ve sabah namazında da açıktan okurdu. Çünkü onlar (bu vakitlerde) uykuda idiler. Bu nedenle Cuma ve bayramlarda da açıktan okumuştur. Çünkü O (s.a.v.) bu namazları Medine'de kılmıştır. Burada müşriklerin eziyet etme güçleri yoktu.

İbn Abbâs (r.a.)'ın öğle ve ikindi namazlarında kıraat yoktur, görüşünden döndüğü sahih olarak sabit olmuştur. Çünkü bir adam ona: İmamın arkasında okuyayım mı? diye sordu. O şöyle dedi: Öğle ve ikindide evet.

İbn Abbâs'ın rivâyetindeki عَجْمًا kelimesi, gündüz namazlarında işitilecek şekilde kıraat yoktur, şeklinde yorumlanır. Biz Hanefîler de bu görüşteyiz.

Öğle ve ikindi namazlarında kıraatin ölçüsü namaz kılan kimsenin kendisine işittirecek veya kulağı ona yakın olan kimsenin işiteceği şekilde harfleri telaffuz etmesidir. Bundan daha aşağısı tefekür ve kalbinden geçirme olur, kıraat olmaz.

Tek başına olsa da imam gibi bu iki namazda (öğle ve ikindide) sessizce okur.

Açıktan okunan namazlarda ise muhayyerdur. Dilerse sessiz okur. Çünkü açıktan okuma arkasındakilere işittirmek içindir. Tek başına kılan kimsenin ise arkasında kimse yoktur. Dilerse açıktan okur ki bu daha efdaldır. Çünkü o, bu takdirde namazını cemaatle kılınan namaz görünüşünde eda etmiş olur. Tek başına kılan için böyle yapmak menduptur. Geceleyin kılınan teheccüd de böyledir. İsterse sessiz okur isterse açıktan okur. Açıktan okuma daha efdaldır. Çünkü Ayşe (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) teheccüd namazı kılarken uyanık olan kimseye okuyuşunu farketirir, okuyuşu uykuda olanı uyandırmazdı.

Peygamber (s.a.v.); Ebû Bekir'e gizlice okuyarak teheccüd namazı kılarken, Ömer'e açıktan okurken, Bilal'e de bir sureden bir sureye geçerken rastladı. Sabah olunca onların her birine halini sordu. Ebû Bekir (r.a.); "Yakardığım zata işittiriyordum", Ömer (r.a.); "Uykuda olanı uyandırıyor ve şeytanı kovuyordum", Bilal (r.a.); "Bir bahçeden bir bahçeye geçiyordum" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir'e; اخفض من صوتك قليلاً "Sesini birazcık yükselt", Ömer'e; ارفع من صوتك قليلاً

Kıraatin
ölçüsü

Hangi
namazda açık
veya gizli
okunur

"Sesini biraz kıs", Bilal'e; إِذَا ابْتَدَأْتَ سُورَةَ فَأَبِئْهَا "Bir sureye başlayınca onu tamamla", buyurdu⁶².

İbn Ebi Leyla (rh.a.), İmam, besmeleyi açıktan okumakla sessizce okumak arasında muhayyerdir, derdi. Muhayyerlik tanıma, rükuya giderken ve bayram tekbirlerinde elleri kaldırmak ve benzeri rivâyetlerin farklı olduğu her konuda onun görüşüdür. O, Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen şu hadisi delil olarak kullanır;

[1/18]

مَنْ اسْتَجْمَعَ مَبُوتَرٍ مِنْ فَعَلَ هَذَا فَقَدْ أَحْسَنَ . وَمِنْ لَا . فَلَا حَرَجَ

"Kim taşla taharetlenirse tek yapsın. Kim bunu yaparsa o iyi yapmış olur. Kim de yapmazsa ona darlık yoktur."⁶³ Bu görüş yayıftır. Çünkü iki fiilden sonuncusu ilkini hükümsüz bırakır. Nâsihle mensuh (Hükümsüz bırakan ile bırakılan) arasında amel yönünden muhayyerlik tanımak ise caiz değildir.

Kıraat ilk iki rekattadır. Her rekatta Fâtiha suresini ve başka bir sureyi okur. Son iki rekatta Fâtiha suresini okur.

Namazın ilk iki rekatında kıraatın hükmü

Son iki rekatta Fâtiha okumayı terkederse caizdir. Bize göre kıraat farzı, her namazın iki rekatındadır.

Hasan Basri (rh.a.), kıraat farzı bir rekattadır. Malik (rh.a.) üç rekattadır. Şâfiî (rh.a.) ise her rekattadır, derdi. Hasan Basri (rh.a.), Peygamber (s.a.v.)'in:

لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ "Kıraatsız namaz geçerli olmaz."⁶⁴ hadisini delil getirmiştir. Bu hadis kıraatın tekrarını değil farzietini gerektirir. Çünkü rekatların hepsi tek bir namazdır.

Bu görüş yayıftır. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'den hiçbir namazda bir rekatta kıraatla yetindiği nakledilmemiştir. Şayet bu caiz olsaydı, caiz olduğunu öğretmek için Peygamber (s.a.v.) bir defa olsun yapardı. Allahu Teâlâ, her namazda iki defa okunduğu için Fâtiha suresini "مَثَانِي" Mesânî (el-Hicr 15/87) diye isimlendirmiştir.

Şâfiî (rh.a.) kendi görüşüne delil olarak şöyle demiştir. Biz nafîle namazların her rekatında kıraatın farz olduğunda ittifak ettik. Farz nafîleden daha kuvvetlidir. Öyleyse farz namazların her rekatında kıraatın farz oluşu öncelikle sabit olur. Ayrıca her rekat namazın bütün farzlarını içerir. Kıraat dışındaki kıyam, rüku, sücud gibi rükünler her rekatta farzdır. O halde kıraat rükünü de böyle olmalıdır. Malik (rh.a.) de bu görüştedir. Ancak O şöyle der. Kolaylık olsun diye rekatların çoğundaki kıraat, tümündeki kıraatın yerini tuttuğu kabul edilmiştir.

⁶² Abdurrezzak, *Musannef*, II/495; Ebû Dâvûd, *Tetavvü'* 25; Tirmizî, *Salât* 212; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/189; İbn Hibbân, *Sahih*, III/6; Hâkim, *Müstedrek*, I/454; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/11.

⁶³ Dârimî, I/177; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/371; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 19; İbn Mâce, *Tahâret*, 23.

⁶⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, II/120; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/349; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/442; Müslim, *Salât* 42; Ebû Dâvûd, *Salât* 131; Tirmizî, *Salât* 116.

Biz Hanefîlerin delili sahâbenin icmâidir. Ebû Bekir (r.a.), Peygamber (s.a.v.) zamanında son iki rekatta Fâtiha'yı senâ (dua) kabilinden okurdu. Onun yine senâ kabilinden son iki rekatta "أَمِنْ الرَّسُولِ / Âmene'r-rasûlû"yü okuduğu rivâyet edilmiştir. Ömer (r.a.), akşam namazının bir rekatında kıraatı terk etmişti de onu üçüncü rekatta kaza etti ve açıktan okudu. Osman (r.a.), yatsı namazının ilk iki rekatında kıraatı terk etmişti, onu son iki rekatta kaza etti ve açıktan okudu. Ali ve İbn Mesûd (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre onlar son iki rekatta subhanallah derlerdi. Bir adam Ayşe (r.a.)'ye, son iki rekatta Fâtiha okumayı sordu. O, senâ (dua) olmak üzere okuyorum, dedi. Delil olarak onların icmâi yeter.

Son iki rekattaki kıraat zikirdir. Her halükarda sessizce okunur.

O halde başlangıç senâsı (Sübhâneke) farz olmadığı gibi bu da farz değildir. Bunun etkisi şöyledir: Farzlar açık oluş ve duyulma esasına göre yapılır. Şayet son iki rekatta kıraat farz olsaydı, diğer farzlarda olduğu gibi okunuş şekli açısından ilk iki rekattaki kıraate aykırı olmazdı

Farzlardan farklı olarak nafilâ namazların her iki rekatı başlı başına bir namazdır. Hatta nafilâ namazın ikinci iki rekatının bozulması birinci iki rekatının bozulmasını gerektirmez.

Hasan b. Ziyâd, Ebû Hanîfe'den şöyle rivâyet etmiştir. Namaz kılan kimse için efdal olan son iki rekatta Fâtiha'yı okumasıdır. Kasten onu terkederse kötü bir şey yapan kimse olur. Unutarak terkederse ona yanılma secdesi gerekir".

Ebû Yusuf, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den şöyle nakletmiştir. Namaz kılan kimse (son iki rekatta) Fâtiha'yı okuma, subhanallah deme ve susma konusunda muhayyerdir. Ona bu iki rekatta kıraatı unutarak terk etmekten dolayı yanılma secdesi gerekmez. Bu en doğru görüştür. Çünkü yanılma secdesi vaciplerin veya namazın tamamını ilgilendiren sünnetlerin terk edilmesinden dolayı vacip olur.

Hasan b. Ziyâd'ın rivâyetinin açıklaması, namaz kılan kimse ayakta iken susarsa şaşkın bir suskun olur. Suskun, "kıraatı terk eden", demektir. Resûlullah (s.a.v.) ashâbının bu davranışını çirkin görmüş ve *فَالْيَ اَرَاكُمْ سَامِدِينَ* "Niçin sizi suskunlar olarak görüyorum?"⁶⁵ buyurmuştur.

Biz Hanefîlere göre bizzat Fâtiha'yı okumak namazın farzıdır, denilemez.

Şâfiî (rh.a.) farzıdır, der. Öyle ki ona göre namaz kılan kimse herhangi bir rekatta Fâtiha'dan bir harfi terkedecek olsa namazı geçerli olmaz. O, Peygamber

Namazda son
iki rekatta
okuyuş şekli

[1/19]

Namazda
Fâtiha
okumanın
hükümü

⁶⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, I/504; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/356; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/20; Ali el-Muttâkî, *Kenzu'l-ummâl*, VIII/466.

(s.a.v.)'in, بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ "Fâtihasız namaz geçerli olmaz"⁶⁶ hadisini ve O (s.a.v.)'nin her rekatta Fâtiha okumaya devam etmesini delil gösterir.

Biz Hanefilerin delili, Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾

"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz" (el-Müzzemmil 73/20) âyetidir. Buna göre, Fâtiha okumayı farz olarak belirlemek âyete ekleme olur. Bize göre âyete, âyette bulunmayan bir hükmü ekleme, hükmünü kaldırmakla eşdeğerdedir. Bu da, haber-i vâhidle⁶⁷ sabit olmaz. Sonra kiraattan maksat dil ile ta'zimdir. Bu da Fâtiha'yı veya başkasını okumakla farketmez. Sözün özü, bir şeyin farz olması ancak kesin bir delille sabit olur. Haber-i vâhid ise amel edilmesini gerektirir. Kesin bilgi ifade etmez. Fâtiha okumanın vacipliği de, haber-i vâhidle belirlenmiştir. Öyleyse namaz kılan kimsenin Fâtiha okumayı terketmesi yadırganır. Farz oluş nass ile sabit olur. O da âyettir.

Namaz kılan kimseye ilk iki rekatta Fâtiha ile birlikte sure okumak farz değildir.

Zammı sure okumanın hükmü

Ancak Malik (r.h.a.)'e göre bu farzdır. O, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini bu görüşe delil gösterir:

﴿لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ مَعَهَا أَوْ قُلْ وَشَيْئٍ مَعَهَا﴾

"Fâtihasız ve onunla birlikte bir suresiz veya Kur'an'dan bir kısım olmaksızın namaz geçerli olmaz."⁶⁸

Biz Hanefiler, bu hadise göre hareket etmeyi gerekli kılıyoruz. Öyle ki namaz kılana ilk iki rekatta Fâtiha ile yetinmeye izin vermiyoruz. Fakat yukarıda belirttiğimiz kuraldan dolayı, Fâtiha'nın bu hadis dolayısıyla farz olduğunu sabit görmüyoruz.

Rüku etmek istediği zaman tekbir getirir.

Rükuya tekbirle gitmek

Çünkü Peygamber (s.a.v.) rükuya eğilirken tekbir getirirdi.

Rüku ve secde ederken tekbir getirmez, diyen kimseler de vardır. Bu görüş İbn Ömer ve onun görüşünde olanlara aittir. Onlar, Osman (r.a.)'ın tekbiri tam söylemediğini rivâyet ederler.

Rükuda ellerin durumu

Ama Ömer, Ali ve İbn Mesûd (r.a.) rüku ve secde ederken tekbir getiriyorlardı. Hatta bir gün Ali (r.a.) arkadaşlarına namaz kıldırması. Ebû Said el-Hudrî (r.a.) kalkıp,

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/314; Buhârî, Ezân 95; Müslim, Salât 34; İbn Mâce, İkâmetu's-salavât 11; Ebû Dâvûd, Salât 131; Tirmizî, Salât 69; Nesâî, İftitâh 23; İbn Hibbân, *Sahih*, V/81.

⁶⁷ **Haber-i Vâhid** / خبر الواحد : Mütavâtir ve meşhûr mertebesine ulaşmayan her devirde bir veya iki gibi sınırlı sayıda râvinin yine kendileri gibi sınırlı sayıda râviden rivâyet ettikleri hadistir.

⁶⁸ Tirmizî, Salât 176; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/268.

Bu yiğit bana Resûlullah (s.a.v.)'in namazını hatırlattı. Peygamber (s.a.v.), her eğiliş ve doğruluştaki veya her eğiliş ve doğruluş sırasında tekbir getirirdi, dedi. Osman'ın tekbiri tam söylemediği rivâyeti, O, bazı imamların yaptığı gibi sesli olarak tekbiri tamamlamaz, son tarafını sessizce söylerdi, şeklinde yorumlanır.

Ellerini dizlerinin üzerine koyar.

Bu, sahabe'nin hemen hemen tümünün görüşüdür.

[1/20]

İbn Mesûd (r.a.) ve onun görüşünde olanlar tatbîk / تَطْبِيقُ yapılmasına hükmeder. Tatbîk'in şekli, avuçların birbiriyle birleştirilip uylukların arasına konmasıdır.

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.), bir oğlunu tatbîk yaparken görüp, ona bu hareketi yasaklamış ve şöyle demiştir. Abdullah b. Mesud'u böyle yaparken gördüm. Allah rahmet eylesin İbn Ümm-i Abd dedi ki; Bize bu emredilmişti, sonra bundan yasaklandık. Peygamber (s.a.v.) bedeviye namazı öğrettiği hadisinde buyurdu ki;

ثُمَّ ارْزَعْ وَضِعْ يَدَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ

"Sonra rüku et ve ellerini dizlerinin üstüne koy"⁶⁹ Rükuda ellerin durumu Enes (r.a.)'in rivâyet ettiği hadiste de böyledir.

Ve parmaklarının arasını açar.

Rükuda
parmakların
durumu

Dizi tutmaya daha iyi imkan verdiği için namazda bunun dışında parmakları açık tutmanın mendup olduğu başka bir yer yoktur. Ömer (r.a.) şöyle derdi: Ey insanlar, bize dizleri tutma emredildi. O halde dizleri tutunuz.

Sırtını düz tutar.

Rükuda
sırtın
durumu

Ebû Hureyre (r.a.) ve Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettikleri hadise göre Peygamber (s.a.v.);

كَانَ إِذَا رَزَعَ بَسَطَ ظَهْرَهُ حَتَّى نُوْضِعَ عَلَى ظَهْرِهِ فِدْحٌ مِنْ مَاءٍ لَا اسْتَقَرَّ

"Rüku ettiği zaman sırtını düz tutardı. Hatta sırtına bir su bardağı konacak olsa bardak dökülmeden dururdu."⁷⁰

Başını aşağı eğmez ve yukarıya da kaldırmaz.

Bu, başıyla kalçasını aynı hizada tutar demektir. Peygamber (s.a.v.);

نَهَى أَنْ يَذْبَحَ الْمُضْبِلِي تَذْبِیحَ الْجَمَارِ

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/287; Ebû Dâvûd, *Salât* 143; Nesâî, *Tadbîk* 3; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/302; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, V/39; Hâkim, *Müstedrek*, I/347; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/318.

⁷⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/154; Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağir*, I/44; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/113.

"Bevl kokladığı veya ağnamak istediği zaman eşeğin başını eğdiği veya kaldırdığı gibi namaz kılanın başını eğmesini veya kaldırmasını yasaklamıştı"⁷¹

Rüku ederken azaları sükunet bulunca başını kaldırır.

Sükunet bulma bedevi hadisinde anılmıştır. Peygamber (s.a.v.) ona;

ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى يَطْمَئِنَّ كُلُّ عَظْمٍ مِنْكَ

Rükudan kalkış
zamanı

"Sonra her organın sükunet bulana kadar rüku et"⁷² demiştir. Peygamber (s.a.v.), secde ve baş kaldırma hakkında da böyle buyurmuştur. Enes (r.a.) rivâyet ettiği hadiste, Peygamber (s.a.v.) kendisine namazı öğrettiği zaman şöyle buyurmuştur. "Sonra her organın sükunet bulana kadar rüku et". Hadisin sonunda şöyle buyurdu;

فَإِنَّهَا مِنْ سُنَّتِي وَمَنْ تَبِعَ سُنَّتِي فَقَدْ تَبِعَنِي وَمَنْ تَبِعَنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ

"Çünkü organların sükunet bulması benim sünnetimdir. Sünnetime uyan bana uymuş olur. Bana uyan da cennette benimle beraber olur"⁷³.

Sonra İmam **"Allah hamdedeni işitir"**, der, Onun arkasindakiler de **"Ey Rabbimiz hamd sadece sana aittir"**, derler.

Rükudan
sonra
söylenecek
zikir

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bunu imam söylemez. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre söyler. Bunun delili Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir;

كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

"Peygamber (s.a.v.), başını rükudan kaldırdığı zaman **سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ** derdi"⁷⁴.

Ali (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, O şöyle demiştir: Üç şey vardır ki imam bunları sessizce söyler. İbn Mesûd (r.a.) da; Dört şey vardır ki imam onları gizlice söyler. Bunlar arasında **لَكَ الْحَمْدُ** de vardır.

Biz, namaz zikirlerinden muktedi (imama uyan) kimsenin söyleyip de imamın söylemediği hiçbir zikir bulamayız. Kıraat gibi bazı zikirler ise sadece imama aittir.

Ebû Hanîfe'nin delili Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir;

⁷¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/221, 226.

⁷² Buhârî, *Sıfatu's-salât* 39; Müslim, *Salât* 45; İbn Mâce, *İkâmetü's-salât* 72; Ebû Dâvûd, *salât* 148; Tirmizî, *Salât* 226; Nesâî, *Sıfatu's-salât* 67; İbn Hibbân, *Sahih* V/212; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, V/39; Hâkim, *Müstedrek*, V/368; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/373.

⁷³ İbn Adiyy, *El-Kâmil fi Duafâi'r-Rical*, VI/65

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/230; Dârimî, *Salât* 44; Buhârî, *Ezân* 51; Müslim, *Salât* 77; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 18; Ebû Dâvûd, *Salât* 68; Tirmizî, *Salât* 83; Nesâî, *İlmâmet* 16.

وَإِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

“*Imam* رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ *deyince siz de* سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ *dediği sırada muktedi* رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ *der. Şayet imam da* سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ *diyecek olsa imamın bu sözü muktediden sonraya kalmış olur. Bu durum imamın konumuyla bağdaşmaz.*

[1/21]

Ayşe (r.a.)’nin rivâyet ettiği teheccüt konusundaki merfu hadisin⁷⁶ yorumu şöyledir. Resûlullah (s.a.v.)’in yalnız başına namaz kıldığı bir namazdadır. Bu konuda biz de aynı şeyi söylüyoruz

Yalnız başına namaz kılan bir kimse, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)’e göre iki zikrin ikisini de söyler.

Ebû Hanîfe (rh.a.)’den bu hususta iki rivâyet vardır. Hasan (rh.a.)’ın rivâyetinde yukarıdaki gibidir. Ebû Yusuf (rh.a.)’un rivâyetinde ise; رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ “*Rabbena leke'l-Hamd*” diyeceğini, ama سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ “*Semi'allahu limen hamideh*” demiyeceğini söyler. Doğru olan da budur. Çünkü, “Allah (c.c.), hamd edenin hamdine icabet eder!” demek olan bu zikir, peşindeki cemaati hamdetmeye teşvik içindir. Peşinde de kimse yoktur.

Şâfiî (rh.a.)’ye göre, her namaz kılan bu iki zikrin ikisini birlikte söyler.

Bu, gerçeğe uzak bir görüştür. Çünkü imam, peşindekileri hamde teşvik eder. Buna karşılık olarak cemaatin de onu teşvik etmesinin bir anlamı yoktur. Onlar için gereken, hamd ile meşgul olmalarıdır.

Şâfiî (rh.a.) bu zikirlerle, Ali (r.a.)’den rivâyet edilen hadisten alarak :

مَنْ أَمَّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَلَأَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ أَهْلِ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُنَّا لَكَ عَبْدًا - اللَّهُمَّ! لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

“*Yerler ve gökler dolusu, dilediğin her şey dolusu... Ey senaya, şan ve şerefle en ehil Rabb'im, Hepimiz senin kulunuz. Kulun söyleyeceği en güzel söz, (Allah'ım! Senin verdiğine kimse mani olamaz, senin nasibini kestiğin kimsenin*

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/416; Dârimî, *Salât* 71; Buhârî, *Ezân* 74; Müslim, *Salât* 87; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 13; Ebû Dâvûd, *Salât* 68; Nesâî, *İftitâh* 30; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/34; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/467.

⁷⁶ **Merfû Hadis:** Bizzat Peygamber (s.a.v.)’in sözü veya eylemi olarak nakledilen hadis.

nasibini hiç kimse açamaz. Senin huzurunda hiç bir zenginlin malı-mülkü, zenginliği fayda etmez, niyazıdır)"⁷⁷ ilavesinde bulunuyor.

Bu ilaveye cevabımız, bu rivâyetin teheccüdde olduğudur.

Sonra tekbir getirir ve secdeye gider. Vücut azaları yerli yerine oturup sükun bulunca secdeden başını kaldırır ve tekbir getirir. Oturduğu yerde de azalar sükun bulunca tekbir getirerek tekrar secdeye gider.

Secde durumu

Daha önce açıkladığımız gibi, her rekatta niçin bir rüku' olduğu halde iki secde vardır diye söz edildi. Bu hususta fıkıh âlimlerinin görüşü şudur. Bu Allah (c.c.) ve Peygamber (s.a.v.)'in emrettiği ve rekat sayılarında olduğu gibi, nasıl emretti ise öylece uyulması gereken, ayrıca başka bir anlam aramaya ihtiyaç olmayan (taabbudî) emirlerdendir.

Denildi ki; Secdeler, Şeytan'a olan muhalefeti ve karşı tavrı onun burnunu sürtecek şekilde ortaya koymak için ikidir. Çünkü ona secde etmesi için emredildi, o etmedi. Biz onun bu tavrına karşılık iki defa secde ediyoruz. Peygamber (s.a.v.) sehv (yanılma) secdesi hakkındaki hadisinde buna işaret etmiş ve;

İki secdenin anlamı

مِمَّا تَزْعِمَتَانِ لِلشَّيْطَانِ

"O iki secde şeytana karşı tavrı içindir"⁷⁸, buyurmuştur.

Yine denildi ki, secde eden kimse birinci secdeyle topraktan yaratıldığına, ikinci secdeyle de tekrar toprağa döneceğine işaret eder. Nitekim Allah (c.c.):

﴿بَنَاهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾

"...Sizi topraktan yarattık, yine sizi ona döndüreceğiz." (Tâhâ 20/55)

Rüku esnasında üç defa، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ "Sübhone Rabbiye'l- Azim" (Azamet sahibi Rabbim! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim), secdelerde de üçer defa، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى "Sübhone Rabbiye'l- A'la" (Yüce Rabbim! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim) der. Bu en azıdır.

Rüku ve secdedeki tesbihler

Buna delil, Ukbe b. Amir El- Cüheni (r.a.)'den rivâyet edilen hadistir. O der ki; ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ "Azamet sahibi Rabbinin adını tenzih ile an!" (Vakıa, 56/96) âyet-i kerimesi inince Resûlullah (s.a.v.): ﴿اجْعَلُوا فِي رُكُوعِكُمْ﴾ "Bu emri rükuda yerine getirin" ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ "Yüce Rabbinin adını tesbih ve takdis et." (el-A'la 87/1)

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/87; Dârimî, *Salât* 71; Müslim, *Salât* 205. İbn Mâce, *İkânetü's-salât*, 18; Nesâî, *Sıfatu's-salâh* 25.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/87; Dârimî, *Salât* 174; Müslim, *Mesâcid* 88; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 132; Ebû Dâvûd, *Salât* 190; Nesâî, *Sehv* 24; İbn Huzeyme, *Sahiḥ*, II/110; İbn Hibbân, *Sahiḥ*, VI/387.

âyeti inince de; جَعِدُوا فِي سُجُودِكُمْ "Bu emri de secdelerde yerine getirin." buyurdu.⁷⁹

Ukbe dedi ki, Resûlullah (s.a.v.) rükuda üç defa سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ "Sübhane Rabbiye'l- Azim", secdelerde de üçer defa : سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى "Sübhane Rabbiye'l- A'la" derlerdi.

Ibn Mesud (r.a.) Resûlullah (s.a.v.)'dan;

مَنْ قَالَ فِي رُكُوعِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ وَذَلِكَ أَذْنَاهُ وَمَنْ قَالَ فِي
سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ وَذَلِكَ أَذْنَاهُ

"Kim, rükuda üç defa, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ 'Sübhane Rabbiye'l- Azim' , derse rükusu ve kim de secdelerde üçer defa, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى 'Sübhane Rabbiye'l- A'la' derse secdeleri tamamlanmış olur. Bu kadarı en azıdır,"⁸⁰ buyurdıklarını rivâyet eder. Peygamber (s.a.v.) bu son cümlesini, rüku ve secdenin kemal derecesinin en azı budur, anlamına söylemiştir. Yoksa caiz olmanın en azı budur anlamını kastetmemiştir. Çünkü rüku ve secde bu zikirler olmadan da caizdir.

Ancak Ibn Ebi Muti' el-Belhî; Kıyam gibi, edası esnasında zikir yapmayı gerektiren her rükünün (farzın) bu zikri de rükündür, der.

Buna cevap olarak deriz ki; Eğer rükuda bir zikir, farz olarak emredilseydi, şüphesiz bu Kur'an'dan olurdu. Çünkü rüku kıyamın bir benzeridir. Resûlullah (s.a.v.) bedeviye namaz öğretirken, ona rüku veya secdede her hangi bir zikir öğretmedi. Halbuki ona farzları öğretmişti.

Bir kimsenin bu zikirleri üçden fazla yapması daha faziletlidir. Ancak imam ise, cemaati usandıracak şekilde uzatması doğru değildir. Çünkü böyle yaparsa, uzaklaştırmaya neden olur. Bu da mekruhtur. Mu'az (r.a.) bir keresinde kıraatı uzatınca Resûlullah (s.a.v.) ona:

أَفَتَأْنُّ أَنتَ بِأَمْعَادُ

"Ey Muâz! Sen insanları tahammül imtihanına mı çekiyorsun?"⁸¹ buyurmuşlardır.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/155; Ebû Dâvûd, *Salât* 146; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 20; İbn Huzeyme, *Sahihi*, I/303, 334; İbn Hibbân, *Sahihi*, IV/225; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVII/321, 322; Hâkim, *Müstedrek*, I/347, II/519; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/86; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/276, 309.

⁸⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/225; İbn Mâce, *İkâmetü's-salât* 20; Ebû Dâvûd, *Salât* 149; Tirmizî, *Salât* 79; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/86.

⁸¹ Dârimî, *Salât* 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/299; Buhârî, *Ezân* 63; Müslim, *Salât* 178; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 48; Ebû Dâvûd, *Salât* 123; İbn Huzeyme, *Sahihi*, III/51; İbn Hibbân, *Sahihi*, VI/159.

Sevri (rh.a.), İmam olan kimsenin beş kere demesi gerekir ki ona uyan kimseler üç kere demeye imkan bulsun, der.

Şâfiî (rh.a.) de bu görüştedir. Yalnız o rükuda, Ali (r.a.)’den rivâyet edilen;

اِنَّهٗ لَكَ رَكَعَتْ وَّ لَكَ خَشَعَتْ وَّ لَكَ اَسْلَمَتْ وَّ لَكَ اَمْنَتْ وَّ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ

“Allah’ım! Senin için rüku ettim, senin için huşu duydum, her şeyimle sana teslim oldum, sana iman ettim ve sana dayanıp güvendim”⁸², secdelerde rivâyet edilen;

سَجْدَ وَجْهِي لِنَدِي خَلْقَهُ وَ صُوْرَهُ وَ شَقَّ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَ قُوَّتِهِ فَبَارِكِ اللَّهُ أَحْسَنُ
الْخَالِقِينَ

“Yüzüm, onu yaratan, şekillendiren, güç ve kudretiyle göz ve kulak veren Rabb’ına secde etti. Yaraticıların en yücesi ve yarattığını eşsiz güzellikte yaratan Allah (c.c.) yüceler yücesidir.”⁸³ tesbihini ekler. Bize göre bu, geceleyin kılınan teheccüd namazına aittir.

Secdelerde ellerini, kulak hizasında yere koyar.

Secdenin
şekli

Vail b. Hucr (r.a.)’un rivâyet ettiği,

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ حَذَاءُ أذُنَيْهِ

“Resûlullah (s.a.v.) secde ederken ellerini kulak hizasında yere koyardı”⁸⁴, hadisi buna delildir.

Ayrıca bir rekatin sonunda da evveline itibar edilir. Rekatin başında tekbir esnasında nasıl başını iki elinin arasına alıyorsa, sonunda da iki elinin arasına alır.

Ebû Humeyd es-Saidî (r.a.)’den rivâyet edilen; إِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ “Resûlullah (s.a.v.) secde ederken ellerini omuz hizasında yere koyardı”,⁸⁵ hadisi hastalık veya yaşlılık gibi özür hallerinde diye yorumlanır.

El parmaklarını kibleye doğru döndürür.

Ayşe (r.a.) bir hadiste;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ أَصْبَعَهُ تَجَاهَ الْقِبْطَةِ

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/119; Müslim, *Salâtu’l-musafirîn* 201; Ebû Dâvûd, *Salât* 118; Tirmizî, *Daavât* 32; Nesâî, *Tadbîk* 13; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/306; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/228.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/94; Müslim, *Salâtu’l-musafirîn* 201; Ebû Dâvûd, *Salât* 118; Tirmizî, *Daavât* 32; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II/32.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/317, 318; Nesâî, *İftitâh* 11; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/170; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XXII/35, 36; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, I/310, II/112; Zeylei, *Nasbu’r-râye*, I/281.

⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Salât* 115; Tirmizî, *Salât* 86; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/323; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/188; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II/73, 112; Zeylei, *Nasbu’r-râye*, I/281.

"Resûlullah (s.a.v.) secde edince parmaklarını kibleye yönelik olarak koyardı",⁸⁶ diye rivâyet ediyor. İbn Abbâs (r.a.)'ın rivâyet ettiği hadiste de Resûlullah (s.a.v.);

إِذَا سَجَدَ أَعْبَدُ سَجْدَ كُلِّ عَظْمٍ مَعَهُ فَلْيُوجِّهْ مِنْ أَعْضَائِهِ الْقِبْلَةَ مَا اسْتَطَاعَ

"Bir kul secde ettiği zaman, onunla birlikte bütün organları da secde eder. Gücü yettiği kadar organlarını kibleye yöneltsin"⁸⁷ buyurur.

Avuç içlerine dayanır.

Vail b. Hucr (r.a.) çevresindeki dostlarına;

Resûlullah (s.a.v.)'ın nasıl secde yaptığını size anlatayım mı? diye sordu. Evet, dediler. Bunun üzerine, avuç içlerine dayanarak secde etti. Arka tarafını (kalçasını) yükseltti ve Resûlullah (s.a.v.) böyle secde ederdi, dedi.⁸⁸

Pazularını vücudundan ayırık tutar.

Herkesçe bilinen meşhur hadiste anlatıldığı gibi secde ettiği zaman Resûlullah (s.a.v.), pazularını açık tutardı.⁸⁹ Hadiste geçen الإِبْدَاءُ ve التَّنْدِيدُ değişik lehçelerde kullanılan ve aynı anlamına gelen kelimelerdir.

Ayşe (r.a.), "Resûlullah (s.a.v.) secde ettiği zaman, pazularını böğürlerinden uzaklaştırırdı, öyle ki, koltuk altlarının beyazı görünürdü"⁹⁰ diyor. Bir başka rivâyette, öyle ki, bu hususta sarfettiği gayreti gören insanda ona karşı merhamet, şefkat ve rikkat hissi uyanırdı, diye aktarıyor. Cabir (r.a.)'ın rivâyet ettiği bir hadiste de; öyle ki, küçük bir hayvan oradan geçmek istese, geçerdi,⁹¹ deniyor.

Kollarını yere yaymaz.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Salât 115; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/324, 328; Hâkim, *Müstedrek*, I/352; Dârakutnî, *Sünen* I/344; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, I/70; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/113, 116; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/274, 288.

⁸⁷ Nesâî, *Sıfatu's-salât* 96; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/288.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/303; Nesâî, *Salât* 51; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/325; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/280.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/424; Buhârî, *Salât* 27; Ebû Dâvûd, *Salât* 153; Tirmizî, *Salât* 110; Nesâî, *Tatbik* 110; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 17, 72; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/297, 397; İbn Hibbân, *Sahih*, V/187; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII/35; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/114, 116; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/250, 287.

⁹⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/170; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/192; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/326; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/312.

⁹¹ Müslim, *Salât* 237; Nesâî, *Tatbik* 52; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 19; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/329; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXIII/435; Hâkim, *Müstedrek*, I/352; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/100; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/234; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/287.

Ebû Hureyre (r.a.); Resûlullah (s.a.v.) namaz kılan bir kimsenin secde esnasında ellerini, köpeğin veya tilkinin yaydığı gibi yere uzatmasını yasakladığını⁹² rivâyet etmiştir. Resûlullah (s.a.v.)'in bu benzetmesi mekruhluğun şiddetini gösterir.

Malik (r.h.a.); Kollarını nafile ibadetlerde yere yaymasında, kolaylık olması açısından, bir sakınca yoktur, der.

[1/23]

Ancak, yasak geneldir. Farzı da nafiye de toptan içine alır.

Yalnız bu, erkekler hakkındadır. Kadınlara gelince, onlar mümkün mertebe vücudunu toplar, büzülür. Karnını dizlerine, kollarını da böğürlerine yapıştırır. Ali (r.a.), kadınların sünnete uygun olarak nasıl secde yapacağını anlatırken böyle anlatmıştır. Çünkü kadınların durumu örtünme esasına dayanır. Onlar için örtünmeye uygun olan, daha iyidir. Nitekim Resûlüllah (s.a.v.);

الْمَرْأَةُ غَوْرَةٌ مُشْتَوْرَةٌ

*"Kadın, örtülü olması gereken mahrem bir varlıktır"*⁹³ buyurmaktadır.

Birinci rekât bitince, ikinci rekât için ayaklarının üstüne kalkar. Bu kalkış, tamamen doğrulup da azalar yerli yerini bulunca tamamlanmış olur.

**Secdeden
ikinci rekata
kalkış**

Bu bize göredir.

Şâfiî (r.h.a.); Uygun olan, hafif bir oturuştan sonra kalkmasıdır, der. Buna delil, Malik b. el-Huveyris (r.a.)'in rivâyet ettiği şu hadistir: *كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ فِي السَّجْدَةِ الثَّانِيَةِ حَسَّ حَسَنَةً خَفِيفَةً ، ثُمَّ يَنْهَضُ كَالَّذِي كَانَتْ يَنْهَضُ فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى* "Resûlullah (s.a.v.) ikinci secdeden sonra başını kaldırdığı zaman, çok kısa bir süre oturur, sonra kalkardı."⁹⁴ Ayrıca her rek'at, namazın bütün farzlarını bünyesinde taşır. Oturuş da namazın farzlarındandır. Dolayısıyla her rek'atın, kısa olsun, uzun olsun, bir oturuşla bitmesi gerekir.

Biz Hanefîlerin delili, Vail b. Hucr (r.a.)'un rivâyet ettiği şu hadistir:

كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ إِلَى الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ نَهَضَ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ

*"Resûlullah (s.a.v.) ikinci rekat için başını kaldırdığı zaman, hemen ayaklarının üzerine kalkardı."*⁹⁵

⁹² Abdurrezzak, *Musannef*, II/171, 173; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/231, 232; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/279, 305; Buhârî, Ezân 141; Ebû Dâvûd, Salât 153; Tirmizî, Salât 89; Nesâî, Tatbîk 50; İbn Mâce, İkametü's-salavât 21; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/328; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/244, 253; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/165, 321; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/113, 115.

⁹³ Tirmizî, *Radâ'* 18; Ibn Huzeyme, *Sahih*, III/93; Ibn Hibbân, *Sahih*, XII/412; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX/295; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/241.

⁹⁴ Buhârî, Ezân 142; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII/49; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/323.

⁹⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, II/178; Tirmizî, *Salât* 98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/125.

Sonra, eğer burada hafif bir oturuş (ka'de) olsaydı, secdeden ka'deye, ondan da kıyama tekbirle geçiş olması gerekirdi. Yine, ikinci ve dördüncü rek'attan sonraki ka'delerde olduğu gibi, sünnette bildirilen ona özgü bir zikir bulunurdu.

Onların delili olan hadisin açıklamasına gelince, deriz ki, Resûlullah (s.a.v.) bu oturuşu, yaşlılık nedeniyle özürden dolayı yapmıştır. Nitekim bir hadiste şöyle dediği rivâyet edilir;

إِنِّي أَمْرٌ قَدْ بَدَنْتُ فَلَا تُبَادِرُونِي بِرُكُوعٍ وَلَا سُجُودٍ

*"Ben artık yaşlanmış bir kimseyim. Rûku ve secdeye giderken beni geçmeyiniz."*⁹⁶

Hadisi بَدَنْتُ lafzıyla rivâyet eden kimseler var ki, bu yanlış yazmadır. Çünkü بَدَنْتُ irilik ve şişmanlık demektir. Peygamber (s.a.v.)'in sıfatları arasında şişmanlık hiç nakledilmemiştir.

"Ayakları üzerine doğrulurdu, kalkardı" sözünde, kalkarken önünde oturan bir kimseye dayanmadığı gibi, elleriyle yere dayanmadığına işaret vardır. Bunun fıkıh açısından anlamı, ihtiyaç olmadan bir dayanma, destek almadır. O da mekruhtur. İbn Abbâs (r.a.)'dan, Resûlullah (s.a.v.)'in namazda ayağa kalkarken gücü yetmeyen kimseler gibi (dayanarak) kalkardı, diye rivâyet edilen hadisin açıklaması, yaşlılık nedeniyle özürden dolayı böyle doğrulduğu şeklindedir.

Tekbirlerin
söyleniş
şekilleri

Tekbiri kısa getirir, uzatmaz.

İbrahim Nehai'nin mevkuf⁹⁷ ve merfu' olarak rivâyet ettiği hadiste;

لَا أَذَانَ جَزْمٌ وَالْإِقَامَةُ جَزْمٌ وَالْكَبِيرُ جَزْمٌ

*"Ezan uzatılmaz, kamet uzatılmaz, tekbir uzatılmaz"*⁹⁸ (Cümlelerin sonu cezimli, kesik kesik okunur.) buyrulur.

Çünkü tekbirin baş tarafında yapılacak uzatma, soru anlamı vereceği için deinde hata, sonunda yapılacak uzatma da, أَعْلَلْ "ef'ale" vezni mübalağa anlamı taşımadığı için dilde hata olur.

Secdede
ayakların
durumu

Secdeler esnasında ayak parmaklarını da kibleye doğru yöneltir.

Rivayet edilir ki, Resûlullah (s.a.v.) secde ettikleri zaman ayak parmaklarını açardı. Yani kibleye doğru yönlendirirdi.

Yine, Peygamber (s.a.v.);

فَلْيُوجَّهْ مِنْ أَعْضَائِهِ الْقِبْلَةَ مَا اسْتَطَاعَ

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/92; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 41; Ebû Dâvûd, *Salât* 74; Nesâî, *Sehv* 102; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/44; İbn Hibbân, *Sahih*, V/607; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/229.

⁹⁷ **Mevkûf Hadis:** Sahabeden birinin sözüne veya fiiline veya onayına ait olan bir haberdir.

⁹⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, II/74; Tirmizî, *Salât* 107.

"Gücü yettiğinde organlarını kibleye çevirsin"⁹⁹ buyurmaktadır.

Namazda kıyamda (ayakta) iken sağ elini solunun üstüne koyar.

Asıl olan, bu bağlamanın sünnet olduğudur.

Ancak el-Evzai (r.h.a.) bu görüşte değildir. O namaz kılan kimsenin, elleri bağlamakla saliverme arasında muhayyer olduğu kanaatindedir. O der ki; El bağlamanın emredilmesinin nedeni, sahabilere şefkat duyulmasıdır. Çünkü onlar, kıyamda çok uzun duruyorlardı. Ellerini saldıkları zaman, parmaklarının ucuna kan iniyordu. Bu nedenle kendilerine "Ellerinizi bağlasanız, bunun size bir zararı olmaz" denildi.

Kıyamda
ellerin
durumu

[1/24]

Diğer bütün âlimlere göre, el bağlama Resûlullah (s.a.v.)'in devam ettiği bir sünnettir. O (s.a.v.);

إِنَّا مَعَشَرُ الْأَنْبِيَاءِ أَمَرْنَا أَنْ نَأْخُذَ شِمَائِكَ بِأَيْمَانِنَا فِي صَلَاةٍ

"Biz peygamberler topluluğu, namazda sağ elimizle sol elimizi tutmakla emrolunduk"¹⁰⁰ buyurmuştur.

Ali (r.a.); "Namaz kılan bir kimsenin, göbek altına gelecek şekilde, namazda sağ elini, sol elinin üzerine koyması sünnettendir"¹⁰¹ demiştir.

Ellerin nasıl konacağına gelince; merfu' hadiste "tutmak", Ali (r.a.)'nin hadisinde de, "koymak" lafzı vardır. Âlimlerimizden bir çoğu, iki hadise de uymak için, sağ elin içini sol elin sırtına koyarak, baş parmak ile küçük parmağı bilek üzerinde halkalamayı ve böylece iki görüşü birleştirmeyi daha güzel bulmaktadırlar.

Nereye konacağına gelince, biz Hanefîlere göre efdal olan, göbek altıdır.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre, efdal olan elleri göğüs üzerine koymaktır. Buna delil, Allah (c.c.)'in: ﴿فَضْلَ لَبَنِكَ وَانْحَرْ﴾ "Rabb'in için namaz kıl ve nahrda bulun." (Kevser 108/2) buyurmasıdır. Bu âyette geçen "انْحَرْ / inhar" kelimesinden kasıt, sağ el sol elin üstüne olacak şekilde elleri "nahr" üzerine koymaktır. "Nahr" da, göğüs demektir. Aynı zamanda göğüs, iman nurunun yeridir. Eliyle onu koruması, göbeğin altına koyarak avrete (gizli kalması gereken yere) işaret etmesinden daha iyidir. Bu huşuya da (Allah'a saygılı olmaya) daha uygundur. Huşu da namazın süsü ve güzelliğidir.

Bu hususta, Hanefîlerin delilleri de şunlardır.

⁹⁹ Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/288.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/212; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/67; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/247; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/238.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, *Salât* 117; Dârakutnî, *Sünen* I/286; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/31; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/251.

Önce, yukarıda naklettiğimiz gibi, Ali (r.a.)'nin hadisi delildir. "Sünnet" kelimesi mutlak olarak kullanıldığı zaman, Resûlüllah (s.a.v.)'ın sünneti anlamına gelir. Sonra elleri göbek altına koymak, ehl-i kitaba benzemekten daha uzak ve avret yerini örtmeye de daha uygundur. Dolayısıyla daha evladır.

"İnhar" kelimesinden kasıt da, bayram namazından sonra kurban kesmektir. Eğer buradaki "nahr"dan kasıt, göğüs olsaydı, anlam da, "göğse yakın bir yere konulması" şeklinde olurdu. Bu da göbek altıdır.

Bundan sonra deriz ki, Hanefî'lerde tercih edilen görüş (Zahirü'l-Mezheb) el bağlamanın kıyamın sünneti olduğudur. Muhammed (rh.a.)'den, kıraatin sünneti olduğu da rivâyet edilmiştir. Aradaki fark, başlama (iftitah) tekbirinin peşinden ortaya çıkar. Muhammed (rh.a.)'e göre, senâ esnasında (Sübhanek...yi okurken) ellerini salar. Kıraat esnasında (Fâtiha ve zamm-ı sure okurken) bağlar. Zâhiru'r-rivâye'de¹⁰² ise tekbir getirdiği gibi hemen bağlar.

İkinci veya dördüncü rekattan sonra oturacağı zaman, sol ayağını yayar ve mümkün mertebe ortalayarak üstüne oturur. Sağ ayağını diğer ve parmaklarını kibleye yöneltir.

Malik (rh.a.), her iki oturmada da sünnet olan, teverruk yaparak oturmasıdır, der. Bu da, ayakları bir taraftan çıkararak kalçalar yere gelecek şekilde oturmaktır. Bu görüşünün delili, Ebû Humeyd es-Saidî (r.a.)'nin rivâyet ettiği; *فَعَدَّ فِي صَلَاتِهِ قَعْدًا أَنْ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا مُتَوَخَّأَ* "Resûlüllah (s.a.v.) namazda oturduğu zaman 'teverruk' şeklinde otururdu"¹⁰³ hadisidir.

Şâfiî (rh.a.) birinci oturuş şeklinde, bizimle aynı görüştedir. Çünkü bu oturuş uzun değildir. Peşinden ayağa kalkmaya ihtiyaç vardır. Bu şekildeki oturuş, ayağa kalkış için hazır olmaya daha uygundur. İkinci oturuşta ise, bu oturuş uzadığı, peşinden ayağa kalkmaya ihtiyaç olmadığı ve oturduğu yere iyi yerleşmiş olması daha uygun olacağı için Malik (rh.a.) ile aynı görüşü paylaşır.

Biz Hanefîlerin delili, Ayşe (r.a.)'nin Resûlüllah (s.a.v.)'ın namazda oturuşunu anlatımıdır. O (r.a.);

¹⁰² **Zâhiru'r-rivâye** / ظاهر : Hanefî mezhebinde mezhep temsilcilerinden sahih rivâyet ile mütevâtir veya meşhûr tarzda nakledilen meselelerdir. Özellikle mezhebin üç imamından (Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybânî) rivâyetler için kullanılır. İmâm Muhammed'in kitaplarından "Kütüb-ü Sitte" denilen; el-Mebsût, ez-Ziyâdât, el-Câmiu's-sağîr, el-Câmiu'l-kebir, es-Siyeru's-sağîr, es-Siyeru'l-kebir adlı altı eser Muhammed eş-Şeybânî'den güvenilir rivayetlerle mütevâtir veya meşhûr olarak nakledilmiş olduğundan bu kitaplara "Kütüb-i Zâhir-i Rivâyet" denilmiş ve bunlardaki meselelere de "Zâhir-i rivâyet" denmiştir. Dolayısıyla Zâhir-i rivâyet: İmâm Muhammed'in kütüb-i sitte'sinde bulunan meselelerdir. Bu kitaplara "Usûl/Asıllar" da denmektedir. Biz bu kavramı eserde Türkçeleştirme yoluna gitmeden kullandık.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, Salât 115; İbn Hibbân, *Sahih*, V/187; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/72; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/249.

أَنَّهُ كَانَ إِذَا قَعَدَ افْتَرَشَ رِجْلَهُ الشَّرَى وَيَعْغِذُ عَنِيبٌ وَيَجِئُ الْبَنَى نَضِيًّا

"Resûlullah (s.a.v.) oturduğu zaman sol ayağını yayar ve üzerine oturur, sağ ayağını da dikerdi"¹⁰⁴, diye anlatıyor.

[1/25]

Buna uymayan rivâyetler, yaşlılık nedeniyle özür haline aittir diye anlaşılır. Çünkü açıkladığımız şekilde oturuş, vücuda daha fazla zorluk verir. Resûlullah (s.a.v.)'e amellerin en faziletlisi hangisidir? diye soruldu. أَحْمَرُهُ "Bedene en zor gelenidir"¹⁰⁵ cevabını verdi.

Şâfiî (rh.a.) de, namazdaki diğer fiillerde olduğu gibi, tekrar eden fiillerden ikincisi, birinciyle sıfatlarında farklılık göstermez, der.

Kadına gelince; onun teverruk şeklinde oturması gerekir. rivâyet edilir ki, Resûlullah (s.a.v.) namaz kılan iki kadın gördü. Namazlarını bitirince onları çağırdı.

Namazda
oturuşta
kadınların
durumu

اسْمَعَانِ ! إِذَا قَعَدْتُمْ فَضْمًا بَعْضُ نَحْمٍ إِلَى الْأَرْضِ

"Beni dinleyin! Namaz kılarken oturduğunuz zaman, kaba etin bir kısmını yere bitiştinir"¹⁰⁶ buyurmuştur. Çünkü bu onlar hakkında örtünmeye daha uygundur.

Kıyam halinde iken gözlerin bakış noktası, secde ettiği yerdir.

Ebû Katade (r.a.); Resûlullah (s.a.v.) namaz kılarken gözlerini gökyüzüne doğru kaldırırdı. Ne zaman ki; «وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» "Allah'a huşu ve taatle ibadet için kalkın!" (el-Bakara 2/238) âyeti indi, o andan itibaren secde ettiği noktaya bakmaya başladı, dedi.

Kıyamda
gözlerin
durumu

«قَدْ افْتَحَ الْمُؤْمِنُونَ آتَيْنَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ حَشَعُونَ»

"Namazlarını huşu içinde eda eden mü'minler elbette kurtuluşa ererler" (el-Mü'minün 23/1-2) âyeti inince, Ebû Talha (r.a.); Ya Resûlullah huşû nedir? diye sordu. O (s.a.v.);

أَنْ يَكُونَ مُنْتَهَى بَصَرِ الْمُصَلِّي مَوْضِعَ سُجُودِهِ

"Namaz kılan kimsenin gözünün, kıyamda iken secde ettiği yerde olmasıdır"¹⁰⁷ cevabını verdi.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/317; Dârimî, *Salât* 92; Müslim, *Mesâcid* 112; Ebû Dâvûd, *Salât* 114; Tirmizî, *Salât* 103; Neşâî, *İftitâh* 11; Ibn Huzeyme, *Sahih*, I/343; Ibn Hibbân, *Sahih*, VI/188.

¹⁰⁵ Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I, 174; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V/169; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, XIV/116.

¹⁰⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/223; Âli el-Muttakî, *Kenzu'l-ummâl*, VII/765.

¹⁰⁷ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/64; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/283.

Tahavi (rh.a.) bunu kitabında daha geniş bir şekilde açıkladı ve dedi ki; "Bir kimsenin bakış noktası, kıyamda iken secde ettiği yer, rükuda iken ayaklarının üstü, secdede ise, burnunun iki yanındaki kanatlar ve oturduğu zaman da kucağıdır" dedi.

Bir kısım âlimler buna, şu ilavede bulunmuşlardır. Birinci selamda sağ omuzuna, ikinci selamda da sol omuzuna bakar.

Kısaca; bakılacak yer hususunda, lüzumsuz külfeti terk etmeli, baktığı yer açıkladığımız yerler olmalıdır.

Namazda iken sağa sola bakılmaz.

Resûlüllah (s.a.v.) buyuruyor ki;

لَوْ عَلِمَ النَّصْبِيُّ مِنْ يَنْاجِي مَا اتَّعَتْ

"Namaz kılan bir kimse, kime niyazda bulunduğunun bilincinde olsaydı, sağa-sola bakmazdı."¹⁰⁸

Resûlüllah (s.a.v.)'e, namaz esnasında oraya-buraya bakmanın hükmü sorulduğunda;

لَا تَكُ خُتْمَهُ يَخْتَلِفُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةٍ أَحَدِكُمْ

"O, Şeytanın sizin ibadetinizden çaldığı bir parçadır"¹⁰⁹ buyurdular.

Sağa-sola bakmanın mekruh olma sınırı, boynun veya yüzün Kâbe yönünden ayrılacak şekilde dönmesidir. Ancak boynunu çevirmeden göz ucuyla sağına veya soluna bakacak olursa bu, mekruh sayılmamıştır. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.)'in namazda, göz ucuyla sahabelerin durumunu kontrol ettiği rivâyet edilir.

Namaz esnasında bedeninin veya elbisesinin herhangi bir yeriyle oynamaz.

Ebû Hureyre (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste şöyle demiştir;

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَرِهَ لَكُمْ ثَلَاثَ شَيْءٍ فِي الصَّلَاةِ وَنَعَتْ فِي الصَّلَاةِ وَنَضَحَتْ فِي الْمَقَرِّ

"Allahu Teâlâ üç şeyi size mekruh kılmıştır. Oruçlu iken şehvî sözler ve davranışlar, namaz kılarken lüzumsuz şeylerle küçük çaplı uğraşmalar ve kabristanlarda gülüşmeler."¹¹⁰

Resûlüllah (s.a.v.), namaz kılarken sakalıyla oynayan birisini görünce;

لَوْ حَشَعْتُ قَنْتَ هَذَا لَحَشَعْتُ جَوَارِحَهُ

Selamda
gözlerin
durumu

Namazda
sağa - sola
bakmanın
hükmü

Namazda
gereksiz
şeylerle
uğraşmamak

¹⁰⁸ Beyhaki, Şuabu'l-İman, III/138; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/57.

¹⁰⁹ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/395.

¹¹⁰ Kudâî, Müsnedü'ş-Şihab, II/155; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/53.

"Bunu terk etmen senin için, iri siyah gözlü yüz devenin senin olmasından daha hayırlıdır"¹¹⁵ ifadesi vardır.

Eğer taşlar, secde etmeye imkan vermiyorsa o zaman, tek bir hareketle onları düzeltmesinde bir sakınca yoktur. Ancak Resûlullah (s.a.v.), Ebû Zerr (r.a.)'e;

يَا أَبَا ذَرٍّ! مَرَّةً أَوْ دَرَّ

"Ey Ebû Zerr! Bir kere yap veya terket."¹¹⁶ buyurması nedeniyle terk edilmesi, daha hoş geliyor. Bu, alnını ve burnunu yere koymaya imkan bulabilmesi için kendisine yararlı olan bir harekettir. Bir defayı geçmiyorsa, az bir hareket olduğu için yapmasında bir sakınca yoktur. Ama terk edilmesi huşuya daha yakın, dolayısıyla da daha evladır.

Parmaklarını çıtlatmaz.

Resûlullah (s.a.v.), namazda parmak çıtlatmayı yasaklamıştır. Azadlı kölelerinden biri namaz esnasında parmaklarını çıtlatırken, oradan geçmiş;

أَنْفَرِقَ أَصَابِعُكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي لَا أَمَّ لَكَ!

"Anasız kalasica! Namazda parmaklarını mı çıtlatıyorsun?"¹¹⁷ buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.), namaz beklerken parmaklarını çıtlatanlara bile bunu yasaklardı. Hiç bir yararı olmayan bu gereksiz davranışı, namaz esnasında yasaklaması elbette önceliklidir.

Ellerini, böğürlerine koymaz.

Rivayet edilir ki;

أَنَّهُ ﷺ نَهَى عَنِ التَّحَضُّرِ فِي الصَّلَاةِ

"Resûlullah (s.a.v.), namazda ellerin böğüre konulmasını yasakladı"¹¹⁸.

Denilir ki bu, Cehennem ehlinin istirahat şeklidir. Onlara gerçek anlamda rahat yoktur. Şeytan da, ellerini böğrüne koymuş bir durumda yer yüzüne indirildi. Aynı zamanda bu, bir sıkıntıya uğramış kimsenin yaptığı davranışlardandır. Namaz hali ise, kulun Rabb'ine niyaz halidir. Bu da, iftihar edilecek bir durumdur. Elbette ki felaketi açığa vurma durumu değildir. Aynı zamanda bu, ehl-i kitabın yaptığı iştir. Bizler, onlara benzemekten de yasaklandık.

¹¹⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, II/39; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/176; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/328; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/52; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/285; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/243.

¹¹⁶ bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/163; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/60.

¹¹⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/128; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 42; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/55.

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/106; Ebû Dâvûd, *Salât*, 155,156; Nesâî, *İftitâh*, 12; Hâkim, *Müstedrek*, I/396; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/287; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/56.

Dizlerini dikerek oturmaz.

إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ يَقْعِيَ الْمَصْلِيَّ قَعَاءَ الْكَنْبِ

“Resûlullah (s.a.v.), namaz kılan bir kimsenin köpeğin ön ayaklarını dikerek oturduğu (قَعَاءَ) gibi oturmasını yasakladı.”¹¹⁹

Burada anılan “ik’a”nın iki türlü tanımı yapılmıştır:

Birincisi, secde yapıldığı gibi her iki ayağını da dikerek topuklarının üzerine oturmasıdır. Resûlullah (s.a.v.)’ın şeytan topuğundan (عَبْ الشَّيْطَانِ) yasaklamasının anlamı da budur.

İkincisi, bir kimsenin yere oturarak her iki dizini de dikmesidir. Doğru olan tanım da budur. Çünkü köpeğin oturuşu bu şekilde olur. Ancak köpek ön ayaklarını dikerek , insan ise dizlerini göğsüne gelecek şekilde dikerek oturur.

Özürsüz olarak bağdaş kurmaz.

[1/27]

Ömer (r.a.), oğlunu namazda bağdaş kurarak oturmuş vaziyette görünce, bu şekilde oturmasını yasakladı. Bunun üzerine oğlu, babacığım! ben seni böyle yaparken gördüm, deyince; artık ayaklarım beni taşıyor, diye cevap verdi .

Âlimlerimizden bu meselede daha ileri gidenler olmuş, bağdaş kurarak oturmak zorbaların oturuşudur, bunun için namazda mekruhtur, demişlerdir.

Bu, kuvvetli bir görüş değildir.

إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَتَرَبَّعُ فِي جَنُوسِهِ فِي بَعْضِ أَخْوَانِهِ

Resûlullah (s.a.v.), bazı hallerde bağdaş kurarak otururdu.¹²⁰ rivâyet edilir ki, bir gün bağdaş kurarak yemek yerken vahy indi. Kölelerin yediği gibi ye, diye emredildi. Halbuki Resûlullah (s.a.v.), zalim yöneticilerin ahlâkından uzaktır (beridir).

Ömer (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)’ın mescidinde genellikle bağdaş kurarak otururdu.

Ancak burada söylenebilecek çok doğru bir ifade vardır. O da; diz üstü oturmak, bağdaş kuraktan alçak gönüllülüğe (tevâzuya) daha uygundur. Özür durumları hariç, şüphesiz namaz esnasında önceliklidir.

Namazı bitirmeden önce, alına yapışan toprağı silmekte bir sakınca yoktur.

Çünkü bu yararlı bir davranıştır. Alına toprakların yapışması insanın yüzü için çirkin bir görüntü oluşturur. Ayrıca alına yapışan otlar, şahsa eziyet de verebilir.

¹¹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/190; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/311; İbn Mâce, *İkâmetu’s-Salât* 22; Zeyleî, *Nasbu’r-râye*, II/59; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, I/605.

¹²⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/468; Ebû Dâvûd, *Edeb* 26; Nesâî, *Kıyâmu’l-Leyl ve Tetavvu’un-Nehâr* 22; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II/305.

Dolayısıyla silmesinde bir sakınca yoktur. Eğer alnını, son secdeden başını kaldırıncı silmiş ise bunda bir sakınca olmadığına ihtilaf yoktur.

Daha önce silecek olursa Zâhiru'r-rivâye'de Ebû Yusuf (rh.a.)'un; silmemesi benim gönlüme daha hoş geliyor. Çünkü bunu ikinci ve üçüncü.. takip eder. O zaman yararlı olmaz. Her seferinde silince de çok hareket (amel-i kesîr) yapmış olur, dediği nakledilir.

Âlimlerimizden namazı bitirmeden alnın silinmesini mekruh görenler de vardır. Onlar, Muhammed (rh.a.)'in Kitabu'l- Asl'da cümleyi; "mekruh görürüm" sözünden ayırmadan almışlardır. O, Kitabu'l- Asl'da şöyle der. Derim ki; Bir kimse namazı bitirmeden alnını silecek olsa, onu yapma diye zorlamam. Ben onu, Ibn Mesûd (r.a.)'un;

أَرْبَعٌ مِنَ الْحَفَاءِ: أَنْ تُمُولَ قَائِمًا وَأَنْ تَسْنَعَ التَّدَاءَ فَلَمْ تُجِدْ وَأَنْ تَنْفُخَ فِي صَلَاتِكَ وَأَنْ
تَسْنَعَ جِبْهَتَكَ فِي صَلَاتِكَ

"Dört şey cefadandır: Ayakta küçük su dökmen, ezanı duyup camiye gitmemen, namazda iken üfleme, namazında alnını silmen"¹²¹ diye rivâyet etmiş olduğu hadisten dolayı mekruh görürüm.

Mekruh görmeyen âlimlerimizin açıklaması şudur. Bu, namaz dışında dua edenin duayı bitirince yaptığı gibi, iki eliyle birden silinmesi durumundadır.

Teşehhüt

Teşehhüt, şöyle söylemektir.

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ
عَلَيْنَا وَعَلَى عَدَدِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ آمَنُودُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

"Bütün tazim, dualar ve senalar, bedeni ve mali bütün ibadetler, en güzel şeyler Allah'a mahsustur. Selam, Allahu Teâlâ'nın rahmet ve bereketleri de Ey Peygamber! sana mahsustur. Selam bizlerin ve Allahu Teâlâ'nın salih kullarının üzerine olsun. Kesinlikle bilir ve şehadet ederim ki Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur. Şehadet ederim ki, Muhammed onun kulu ve resulüdür."¹²²

Bu, Ibn Mesûd (r.a.)'un rivâyet ettiği teşehhütdür.

Şâfiî (rh.a.), Ibn Abbâs (r.a.)'ın rivâyetini tercih eder. Onun rivâyet ettiği teşehhüt şöyledir.

¹²¹ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/409; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/285.

¹²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/413; Buhârî, *el-Amelu fi's-Salât* 4; Müslim, *Salât* 55; Ebû Dâvûd, *Salât* 177,178; Tirmizî, *Salât* 99; Nesâî, *Tatbik* 100; Ibn Mâce, *Ikâmetu's-Salât* 24; Ibn Huzeyme, *Sahih*, I/356; Ibn Hibbân, *Sahih*, V/274; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/39.

التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ سَلَامٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ سَلَامٌ عَلَيْنَا وَ
عَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

"En mübarek en güzel dualar, Allah'a mahsustur. Ey Peygamber selam sanadır, Allah'ın rahmet ve bereketi sanadır. Selam, bizlerin ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun. Kesinlikle bilir ve şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur ve şahadet ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve resulüdür." ¹²³

O der ki İbn Abbâs (r.a.) sahabilerin (r.a.) gençlerindendir. Onlar, bir işin en son üzerinde karar kılınan şeklini tercih ederlerdi. İbn Mesûd (r.a.)'a gelince o, yaşlılardandır. Uygulananı da uygulanmayanı da naklettiği gibi, ilk devirlerde olanı da nakleder.

Aynı zamanda İbn Abbâs (r.a.)'ın teşehhütü, Kur'an'daki ifadelere daha yakındır. Allahu Teâlâ; *تَحِيَّاتٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ فَسَادَةٌ طَيِّبَةٌ* "Allah katından en mübarek, en güzel ve en iyi temennilerle selam..." (en-Nûr 24/61) buyurur.

[1/28]

Sonra elif-lâmsız selam, Kur'anda daha çoktur. Allahu Teâlâ; *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا* "Sabrettiğinize karşılık size selam olsun" (er-Ra'd 13/24) *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ* "...Selam size! tertemiz geldiniz .." (ez-Zümer 39/73)

Malik (rh.a.) Ömer (r.a.)'in teşehhütünü alır . O da şöyledir:

التَّحِيَّاتُ النَّامِيَّاتُ الرَّكَابَاتُ الْمُبَارَكَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ

"Her an çoğalan en temiz, mübarek ve güzel dualar Allah'a mahsustur." ¹²⁴
Malik (rh.a.); Ömer, Resûlullah (s.a.v.) minberinden teşehhütü insanlara bu şekilde öğretirdi, der.

Ebû Musa El-Eşari (r.a.)'nin rivâyet ettiği teşehhütü seçen insanlar da vardır. O da şöyledir : *التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ الطَّيِّبَاتُ وَالصَّلَوَاتُ لِلَّهِ* "Bütün dualar Allah'a mahsustur. En güzel şeyler ve bütün ibadetler de Allah'a mahsustur." ¹²⁵ Bunun devamı İbn Mesûd (r.a.)'un teşehhütü gibidir.

Bu hususta bir de hikaye vardır. Sahradan gelen bir bedevi, mescidde Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin yanına girdi ve bir vavla mı, iki vavla mı diye sordu. O da, iki vavla, diye cevap verdi. Bunun üzerine; Allah sana, "la" ve "la"ya mübarek eylediği gibi, mübarek eylesin! diyerek döndü gitti. Ebû Hanîfe'nin talebeleri şaşırıp kaldılar. Bunun ne demek olduğunu sordular. Dedi ki; Bu adam bana teşehhütün İbn

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/292; Müslim, *Salât* 60; Ebû Dâvûd, *Salât* 177,178; Tirmizî, *Salât*, 100; Nesâî, *Tatbîk*, 103; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât*, 24; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/349; İbn Hibbân, *Sahih*, V/282.

¹²⁴ bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I/398, 399; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/142, 143.

¹²⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, II/201; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/260; Nesâî, *Tatbîk* 101.

Mesûd (r.a.)'un teşehhütü gibi iki 'vav'lı mı, yoksa Ebû Musa (r.a.)'nın teşehhütü gibi bir 'vav'lı mı olduğunu sordu. Ben de iki vavlı olduğunu söyledim. O da bana;

بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ كَمَا بَارَكَ فِي شَجَرَةِ عَمْرٍو لَا شَرْقِيَّةَ وَلَا غَرْبِيَّةَ

"Ne doğuda, ne de batıda olmayan (sahranın ortasında, üzerine ne ağaç ne dağ ne de taş... gölgesi düşmeyen, devamlı güneş gören) mübarek zeytin ağacını, mübarek eylediği gibi, sana da mübarek eylesin!"¹²⁶ diye dua etti dedi.

Biz Hanefiler, İbn Mesûd (r.a.)'un teşehhütünü, Resûlullah (s.a.v.)'dan nakli ve kaydı güzel ve güvenli olduğu için aldık. Ebû Hanîfe (rh.a.) bu rivâyet şeklini ve zincirini şöyle anlatıyor. Hammad elimi tuttu ve dedi ki: "İbrahim elimi tuttu ve bana dedi ki; Alkame elimi tuttu ve dedi ki; Abdullah b. Mesud elimi tuttu ve; Resûlullah (s.a.v.) elimi tutarak bana Kur'an'dan bir sure öğretir gibi teşehhütü öğretti. Vav ve elif harfine bile dikkat etmemizi isterdi, dedi.

Ali b. El-Medini (rh.a.); Teşehhüt ile ilgili rivâyetlerden, Kufelilerin Abdullah b. Mesud (r.a.)'dan yaptıkları rivâyet ile, Basralıların Ebû Musa (r.a.)'dan yaptıkları rivâyetten başkası doğru değildir, der.

Husayf (rh.a.) anlatıyor. Resûlullah (s.a.v.)'ı rüyada gördüm. Teşehhüt hakkında ihtilaf çoğaldı. Bana hangisini almamı emredersiniz? diye sordum. O da; İbn Mesûd (r.a.)'un teşehhütünü, buyurdu. İbn Mesûd (r.a.)'un teşehhütü, övgü açısından daha belağatlıdır. Çünkü vavlar her bir lâfzı kendi başına bir övgü kılar.

Selam da elif-lamla , elif-lâmsızdan daha beliğ olur.

Şâfiî (rh.a.)'nin tercihi, gerçekten uzak bir tercihtir. Çünkü böyle bir tercih, yeni yetişen gençleri, islama ilk günlerinde giren ve hicret ehli olanların önüne geçirme anlamı taşır ki, bunu kimse söylemez.

Malik (rh.a.)'in görüşü de kuvvetli değildir. Çünkü Ebû Bekir (r.a.) de, Resûlullah (s.a.v.)'in minberinden insanlara, İbn Mesûd'un teşehhütü gibi bir teşehhüt öğretirdi. Bu da, İbn Mesûd'un teşehhütünü almanın daha uygun olacağını gösterir.

Teşehhütün sonuna bir şey eklemek mekruh olduğu gibi, baş tarafına bir şeyler eklemek de mekruhtur.

Bu sözden maksat, şâz¹²⁷ olarak rivâyet edilen بسم الله "Bismillâh" ve بالله "Billâh" veya حير الأسماء "Bismillâhi hayri'l-esmâi" gibi lafızların öne;

أَرْسَلَهُ بِالْهَدْيِ وَدَيْسَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الْبَدِينِ كُلِّهِ وَهُوَ كَرِهَ الْمُشْرُكُونَ

¹²⁶ Nûr Suresi'nin 35. ayetinde geçen لَا شَرْقِيَّةَ وَلَا غَرْبِيَّةَ ifadesindeki لَا harflerine işaret ediyor.

¹²⁷ **Şâz Rivayet:** Güvenilir bir râvinin gerek zabt fazlalığı gerek diğer râvilerde aranan hususlar açısından kendisinden daha üstün bir râviye aykırı olarak tek başına naklettiği ayrıca meşhur olması gerektiği halde meşhur olmayan rivayet demektir.

"Müşriklerin hoşuna gitmese bile, Allah (c.c.) onu, dinini bütün dinlere üstün kılmak için, hidayet ve hak din ile gönderdi"¹²⁸ gibi ibarelerin sona eklenmesidir. Çünkü bu kelimelerin nakledildiği pek meşhur değildir. Sonra İbn Mesûd (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'in vav ve elif harfine bile titizlik gösterilmesi hakkındaki sözleri, ek yapılamayacağına dair açık ve net bir ifadedir.

[1/29]

Nafileler ise böyle değildir. Onlar naslarla sınırlandırılmamışlardır. Onun için nafilerde eklemeyi caiz görürüz.

Biz Hanefîlere göre, farz namazlarda birinci oturuşta, teşehhüden başka bir şey okunmaz.

Şâfiî (rh.a.), Ümmü Seleme (r.a.)'den nakledilen, فِي كُلِّ رَكَعَتَيْنِ تَشَهُدٌ وَ سَلَامٌ عَلَى "Her iki rekatta bir teşehhüt ve Peygamberlere, onlara tâbi olan Allah'ın salih kullarına selam vardır"¹²⁹ diye nakledilen hadise dayanarak okunacağı görüşündedir.

Bizim delilimiz Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir;

كَانَ لَا يَرِيدُ عَلَى التَّشَهُدِ فِي الْفَعْدَةِ الْأُولَى

"Resûlullah (s.a.v.) ilk oturuşta teşehhüden başka bir şey okumazdı."¹³⁰

Yine rivâyet edilir ki,

أَنَّهُ كَانَ يَتَعَدُّ فِي تَفْعَةِ الْأُولَى كَأَنَّهُ عَلَى الرِّصْفِ

"Resûlullah (s.a.v.) ilk oturuşta (ka'dede) güneş altında kızdırılmış bir taş üzerinde oturmuş gibi otururdu."¹³¹ rivâyet edenin, "kızdırılmış taş" ifadesini kullanması, süratle kalkmasını ifade etmek içindir. Bu da, teşehhüte bir şey eklenmeyeceğinin başka bir delilidir.

Ümmü Seleme (r.a.)'nin hadisinin yorumuna gelince; bu, nafile namazlardadır. Çünkü nafile namazlarda her iki rekat, bağımsız birer namazdır. Yahut da kastı, teşehhüt içerisinde yer alan selam olabilir.

Dördüncü rekattaki oturuşta ise teşehhütün peşinden dua eder, hacetini Rabb'inden ister.

Muhammed (rh.a.), burada Resûlullah'a salâtı anmadı.

¹²⁸ Baştarafı farklı olmakla birlikte bkz. Saff Süresi 61/9.

¹²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIII/367; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/332.

¹³⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/207; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/263; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/436; Tirmizî, *Salât* 270.

¹³¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/263; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/386; Ebû Dâvûd, *Salât* 182,183; Tirmizî, *Salât* 153; Nesâî, *Tatbîk* 105; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/150; Hâkim, *Müstedrek*, I/402; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/134.

Tahavî (rh.a.) "*Muhtasar*"'ında; Teşehhütten sonra, Resûlullah'a salât getirir. Haceti için dua eder. Kendisi ve kadın-erkek bütün müminler için istiğfar eder, der. Doğru olan da budur. Çünkü teşehhüt, Allahu Teâlâ'yı övmektir. Bunu, Peygamber'e salât izler. Yine biline gelen hamd de içinde yer alır. Bu, İbn Mesûd (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir.

İbrahim en-Nehâî (rh.a.), Peygamber (s.a.v.)'e salât için "*Esselamü aleyke eyyühe'n-Nebiyyü*" demek yeterlidir, der.

Sonra, Peygambere salât getirmek biz Hanefilere göre, namazın farzlarından değildir.

Salavatın
namazdaki
hükümü

Şâfiî (rh.a.); o, namazın farzlarındanır. Onsuz namaz caiz değildir, der. Ehl-i Beyt'e salât-ü selamda ise iki görüşü vardır. Bu meselede Aleyhissalâtu vesselâmın "*لا صلاة من لم يَصَلِّ علي في صَلَاتِهِ*" "*Namazında bana salât-ü selâm getirmeyenin namazı yoktur*"¹³² hadisini delil gösteriyor. Aynı zamanda Allahu Teâlâ, bize Resûlullah'a salât getirmemizi emrediyor. Mutlak emir de farz ifade eder. Namazın dışında farz olmadığına göre, bu emrin namaz esnasında farz olduğuna işaret ettiği ortaya çıkar, der.

Biz Hanefîlerin delili ise, Ka'b b. Ucre (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir. O; Ya Resûlullah! Sana selamı biliyoruz. Sana salâtı nasıl getireceğiz? diye sordu. Resûlullah (s.a.v.);

قَوُّوْا اَللّٰهَ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ

"Allah'ım! Muhammed'e ve ehl-i beytine salât eyle deyiniz"¹³³ buyurmuştur. O (s.a.v.), kendisine soruluncaya kadar bunu sahabîlere öğretmemiştir. Eğer namazın rükünlerinden (farzlarından) biri olsaydı, onlar daha sormadan kendilerine açıklardı.

Yine Resûlullah (s.a.v.) sahradan gelen Bedevi'ye namazın farzlarını öğretirken kendine salât getirmesi gerektiğini anmamıştır.

Sonra nasıl İbrahim (a.s.)'e salât getirmek namazın farzlarından değilse, Resûlullah (s.a.v.)'a salâtda bulunmak da farzlardan değildir.

Bahsettiği hadisın açıklaması şöyledir. O, (s.a.v.) bununla,

لا صلاة لجار المسجد إلا في المسجد

¹³² İbn Mâce, Tahâret 41; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI/121; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/308.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/162; Buhârî, *Da'vât* 33; Müslim, *Salât*, 66; Ebû Dâvûd, *Salât* 178,179; Nesâî, *Sehv* 50; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 25; İbn Huzeyme, *Sahih* I/351; İbn Hibbân, *Sahih* III/193; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/147.

"Camiye komşu olan kimsenin namazı ancak camidedir"¹³⁴ hadisinde olduğu gibi, mükemmel olmadığını kasdetmiştir. Biz de bunu söylüyoruz. Âyet de (Ahzab, 56), ömürde bir defa Resûlullah (s.a.v.)'a salât getirmenin farz olduğunu gösterir. Mutlak emir, tekrar tekrar yapılması gerektiğini ifade etmez. Biz böyle olduğunu söylüyoruz.

[1/30]

Tahavi (rh.a.) ise, Resûlullah (s.a.v.)'ın adını her anan veya başkasından duyan kimsenin üzerine, ona salât getirmek vacib olur, der. Bu, icmâya muhalif bir görüştür. Diğer bütün âlimler vacip olmadığı, müstehab olduğu kanaatindedirler.

Sonra haceti için dua eder.

Allahu Teâlâ;

﴿إِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ﴾

"Boş kaldın mı hemen başka işe koyul ve yalnız Rabbine yönel", (el-İnşirâh, 94/7-8) buyurmuştur. Âyetin anlamı, "namazı bitirince dua etmeye bak, Rabbinin duanı kabul edeceğine rağbet et", demektir.

وَكُن رَّسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ يَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ الْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ وَمِنْ قِتْنَةِ الْحَمِي
وَالْأَمْنَاتِ

"Resûlullah (s.a.v.) namazın sonunda, borca ve günaha düşmekten, hayattaki ve ölüm anındaki fitnelerden Allah'a sığınırım"¹³⁵ diye dua ederdi.

Resûlullah (s.a.v.), İbn Mesûd (r.a.)'a teşehhütü öğretirken ona şöyle buyurdu,

وَإِذَا قُلْتَ هَذَا فَاخْتَرِ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجِبَهُ

"Bunu söyleyince, hoşuna gidenleri seçerek dua et"¹³⁶ İbn Mesûd (r.a.)'un ettiği dua kelimelerinden bazıları şöyledir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ مَا
عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ

"Ey Allah'ım! Bildiğim ve bilemediğim bütün hayırları senden niyaz ediyorum, bildiğim ve bilemediğim bütün şerhlerden de sana sığınıyorum"¹³⁷.

¹³⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, I/497; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/303; Hâkim, *Müstedrek*, I/373; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/57; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/486; Dârekutnî, *Sünen*, I/419.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/88; Buhârî, *Ezan* 149; Müslim, *Mesâcid* 129; Ebû Dâvûd, *Salât* 148,149; Nesâî, *Sehv* 64; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/31; İbn Hibbân, *Sahih*, V/299; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/154.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/431; Buhârî, *Ezan* 150; Ebû Dâvûd, *Salât* 177,178; Nesâî, *Tatbik* 100; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/348; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI/47; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/249; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/309.

Namazdan
çıkmanın
şekli

Sonra, iki selam verir. Sağına selam verir: “-Esselamü aleyküm ve rahmetullah”, der. Soluna selam verir ve aynı şekilde söyler.

Resûlullah (s.a.v.);

تَحِيَّاتُ السَّلَامِ

“*Namazdan çıkmak selam iledir*”¹³⁸, buyurmuştur. Namaz yasaklarının kalkma zamanı gelmiştir. Namazın yasakları sürecine giren bir kimse insanlardan uzaklaşmış gibidir. Ne o insanlarla konuşur, ne de insanlar onunla. Yasaklardan çıkınca yeniden onlara dönmüş gibi olur ve selam verir.

İki tarafa selam vermek; âlimlerin çoğunluğunun ve Ömer, Ali ve İbn Mesûd (r.a.) gibi ileri gelen sahabelerin görüşüdür.

Malik (r.h.a.); yüzü doğrultusuna tek bir selam verir, der. Ayşe ve Sehl b. Sa’d Es-Saidi (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)’den böyle rivâyet etmişlerdir.

İleri gelen sahabelerin sözlerini almak, önceliklidir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.)’e en yakın olan, ardında yer alan onlardır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.);

يَلْبِسُنِي مِنْكُمْ أَوْلُوا الْأَخْلَامِ وَ النَّهْيِ

“*Benden sonra, ileri görüşlü, hadiseler karşısında kesin tavırlı ve akıllı olanlar yer alsın*”¹³⁹ buyurmuştur. Ayşe (r.a.) ise kadınların safında dururdu. Sehl b. Sa’d ise daha çocuktü. Onlar, ikinci selamı duymamış olabilirler.

Rivayet edilir ki, Resûlullah (s.a.v.) ikinci selamı birinciden daha alçak bir sesle verirdi.

Birinci selamda yüzünü sağa, ikincide ise sola döndürür.

İbn Mesûd (r.a.);

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَحُولُ وَجْهَهُ فِي الشَّيْئَةِ الْأُولَى حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ الْأَيْمَنِ
أَوْ قَالَ الْأَيْسَرِ

“*Resûlullah (s.a.v.) birinci selamda, sağ yanağının beyazlığı görününceye kadar sağ tarafa dönerdi. Veya sola da öyle*”¹⁴⁰ diye rivâyet etmiştir. Ravi bu ifadeyle Resûlullah (s.a.v.)’in iyice döndüğünü anlatıyor.

¹³⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, II/206; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/264; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, X/55.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/123; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 31; Tirmizî, *Salât* 176; Hâkim, *Müstedrek*, I/223.

¹³⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/308; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/457; Ebû Dâvûd, *Salât* 95; Tirmizî, *Salât* 54; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/32; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, X/88; Hâkim, *Müstedrek*, I/340.

Sağına dönerek verdiği birinci selamda, Hafaza Meleklerini ve sağ tarafındaki adamları kasteder. Soluna dönerek verdiği ikinci selamda ise, onlardan sol tarafındakilere niyet eder. Çünkü o, yüzüyle onlara döner ve diliyle onlara hitap eder. Kalbiyle de onları niyet eder. Çünkü söz, kalple yapılan niyeti kesinleştirmek ve tasdik etmektir. Resûlullah (s.a.v.):

إِنَّ اللَّهَ نَعَالَى وَرَاءَ لِسَانِ كُلِّ مُتَكَلِّمٍ فَلْيَنْظُرْ امْرُؤٌ مَا يَقُولُ

"Allahu Teâlâ, konuşan her kimsenin dilinin arkasındadır. Kişi ne söylediğine dikkat etsin"¹⁴¹ buyurmuştur.

Muhammed (rh.a.), `Hafaza Meleklerini` burada başta andı. "Cami'us-Sağır" isimli eserinde ise sonraya bıraktı. Bundan hareketle bazı âlimlerimiz; Burada anılan, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin, "melekler insanlardan daha üstündür" ilk görüşüne göredir. Cami'us-Sağır'deki ise, insanlar meleklerden daha üstündür," son görüşüne göredir, derler.

Durum onların zannettikleri gibi değildir. Çünkü vav harfi tertibi (matuf ve matufun aleyhi derecelere, önceliklere vs. ye göre sıraya koymayı) gerektirmez. Sıralamaya koyması mümkün olmayan bir cemaate selam veren kimse büyükleri küçüklere takdim eder. Böyle bir kişinin maksadı, her iki grubu kapsayacak bir selam vermektir.

[1/31]

Âlimlerimizin çoğuna göre kişi bu niyeti sadece namaza katılan erkek ve kadınlara yapar.

Hakim eş-Şehid (rh.a.)'e göre ise, kişi selam verirken namaza katılan ve katılmayan bütün erkek ve kadınlara niyet eder. Bu, biz Hanefîlere göre teşehhüt selamındadır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا قَالَ الْعَبْدُ السَّلَامَ غَلِيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَصَابَ كُلَّ عَبْدٍ صَالِحٍ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

"Kul 'selam bizim ve Allah'ın salih kulları üzerine olsun' dediği zaman, bu selam yer ve gök ehlinden her salih kula ulaşır"¹⁴². Bitirme selamında ise imam hazır bulunanlara hitap ederek selamı onlara yapar. Cemaat de aynı şekilde niyet eder.

¹⁴⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/265; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/172; Ebû Dâvûd, *Salât* 183,184; Nesâî, *Sehv* 68; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât*, 28; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/359; İbn Hibbân, *Sahih*, V/331; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/123; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/392.

¹⁴¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII/81.

¹⁴² Dârimî, I/355; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/382; Buhârî, *Istizân* 3; Müslim, *Salât* 55; Ebû Dâvûd, *Salât* 177,178; Nesâî, *Sehv* 56; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 24; İbn Hibbân, *Sahih*, V/285.

İbn Sirin'e göre cemaat üç selam verir; bunlardan biri imamın selamına cevap olur. Bu zayıf bir görüştür. Çünkü cevap kasdı, iki tarafa selamla gerçekleşir. Bir kimsenin selamına karşılık verirken "size selam olsun" **عَلَيْكُمْ السَّلَام**, denilmesi ile "selam size olsun" **السَّلَام عَلَيْكُمْ**, arasında bir fark yoktur.

Eğer imam sağ tarafta ise, kişi sağ taraftakiler ile birlikte imamı da niyet eder. İmamın denginde ise Ebû Yusuf'a göre ilk selamda imamı niyet eder. Çünkü onun açısından her iki taraf eşit olunca sağ taraf öncelik kazanır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise her iki selamda da imamı niyet eder. Çünkü her iki taraftan da imamın bir nasibi vardır.

Namazda
ağız örtmek

Namazda ağız örtmek mekruhtur.

Bunun delili Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ يُغَطِّيَ الْمُصَلِّيَ فَاةَ

"Peygamber (s.a.v.), namaz kılanın ağzını örtmesini yasakladı."¹⁴³

فَقَدْ قَالَ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ فِي الصَّلَاةِ ، وَإِنْ غَطَّاهُ بِنُزْوَءٍ فَقَدْ نَهَى عَنْ التَّلْمِ فِي الصَّلَاةِ

"Peygamber (s.a.v.), (ağızlarını elleriyle örtenlere); 'namazda ellerinizi çekiniz' derdi ve (kişi) ağzını bir kumaşla örtmüşse, namazda bunun yapılmasını yasakladı."¹⁴⁴ Çünkü bunu Mecusiler ateşe taparken yaparlardı.

Namazda
başının
tepesini
açmak

Başını sarıp tepesini açık bıraktığı halde bir kimsenin namaz kılması mekruhtur.

Resûlullah (s.a.v.) bunu **(الِاغْتِيَارُ)** yasakladı. Şaklaban insanların yaptığı gibi sarığı başının etrafına dolayıp ortasını açık bırakmaya i'ticar denir. I'ticar sarığın bir kısmını başına, bir kısmını da bedenine bağlamaktır şeklinde de tanımlanmıştır. Muhammed (rh.a.)'e göre i'ticar, sarığın bir kısmını başına bağlayıp diğer ucunu kadınların başörtüsüne benzer bir şekilde yüzünün etrafına dolamaktır.

Erkeğin
örgülü
saçlarla
namaz
kılması

Bir kimsenin, saçlarını başın iki tarafından toplayarak ensesinde örgü yaptığı halde namaz kılması mekruhtur.

Ebû Rafi (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ وَرَأْسُهُ مَغْقُوصٌ

"Resûlullah (s.a.v.); erkeğin, saçları örgülü halde iken namaz kılmasını yasakladı."¹⁴⁵

¹⁴³ Ebû Dâvûd, Salât 85; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 42; İbn Huzeyme, Sahih, I/379; İbn Hibbân, Sahih, VI/117; Hâkim, Müstedrek, I/384.

¹⁴⁴ İbn Ebû Şeybe, Musannef, II/130.

¹⁴⁵ Abdurrezzak, Musannef, II/183; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/8; Taberânî, el-Mu'cem'ü'l-kebir, I/331; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/60; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, II/242.

Ali (r.a.)'nin oğlu Hasan (r.a.) saçı ensesinde örgülü olduğu halde namaz kılıyordu. Ebû Hureyre (r.a.) yanına geldi ve örgüsünü çözdü. Hasan (r.a.) ona öfkeli bir biçimde baktı. Ebû Hureyre (r.a.): "Ey Resûlullah'ın kızının oğlu namazına devam et! Çünkü Resûlullah (s.a.v.) bizi bu şekilde namaz kılmaktan yasaklıyordu" dedi.

Aks (عكس) kelimesi Arapça'da sıkı bağlamak demektir. Bu kelimeyi şöyle de açıklamışlardır. Sağını tepesine toplayıp iple veya bir bezle bağlamak veya dağılmaması için zamlamaktır. Kadınların bazı durumlarda yaptığı gibi zülüfleri başın etrafına dolamak şeklinde de tanımlanmıştır.

[1/32]

Secdeye inerken, ellerinden önce dizlerini yere koyar.

İbn Sirin'e göre ellerini dizlerinden önce koyar. Bu görüşün delili Ebû Humeyd'in rivâyet ettiği şu hadistir; *"Resûlullah (s.a.v.), ellerini dizlerinden önce koyardı."*¹⁴⁶

Secdeye
inişte
kalkışta usûl

Biz Hanefilerin delili, Vail b. Hucr (r.a.)'un rivâyet ettiği şu hadistir;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَصُغُّ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ

"Resûlullah (s.a.v.) dizlerini ellerinden önce koyardı"¹⁴⁷

el-A'rac, Ebû Hureyre (r.a.)'den şu hadisi rivâyet etmiştir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ يَبْزُكَ النَّصْلَيْنِ الْإِزْلَ وَقَدْ لِيَصُغُّ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ

"Resûlullah (s.a.v.) namaz kılanın deve çöküşü gibi çökmesini yasakladı ve ellerinden önce dizlerini kaysun"¹⁴⁸ buyurdu. Yani deve çökmeye ellerinden (ön ayaklarından) başlar. Öyleyse namaz kılanın dizleri ile başlaması gerekir. Namaz kılan bu şekilde önce en yakın uzvunu yere koymuş olur. Önce dizlerini, sonra ellerini, sonra da yüzünü koyar. Secdeden kalkışta da önce yere en uzak olanını kaldırmış olur. Önce yüzünü, sonra ellerini, sonra dizlerini kaldırır.

İmam, "eûzu-besmele"yi, "teşehhüt"ü, "âmîn"i ve "rabbena lekel hamd"i gizli söyler.

Namazdaki
zikirlerin gizli
olması

"Eûzu" ve "besmele"yi açıklamıştık. Aynı şekilde "teşehhüt"ü de gizli söyler. Çünkü Resûlullah (s.a.v.)'in teşehhütü açıktan okuduğu nakledilmemiştir. Resûlullah

¹⁴⁶ İbn Huzeyme, *Sahih*, I/318; Hâkim, *Müstedrek*, I/348; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/100.

¹⁴⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/236; Dârimî, I/347; Ebû Dâvûd, *Salât* 136,137; Tirmizî, *Salât* 84; Nesâî, *Tatbik* 38; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 19; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/318; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/237.

[Hadisin metni esas aldığımız matbu nushada كَان يَصُغُّ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ şeklinde. Ancak Süleymaniye, Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, no: 648, 9. varakda كَان يَصُغُّ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ şeklinde. Biz de bunu esas aldık.]

¹⁴⁸ Dârimî, I/347; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/381; Ebû Dâvûd, *Salât* 136,137; Nesâî, *Tatbik* 38; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/99.

(s.a.v.)'dan günümüze kadar da insanlar teşehhütü gizli okumayı tevarüs ede gelmişlerdir.

Tevarüs (atadan oğula geçme) ise tevatür gibidir (aksine davranış olamaz).

"Allahümme rabbenâ lekelhamd" sözüne gelince, buna itiraz eden bazı âlimler vardır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre imam bunu aslen söylemez. Öyleyse "imam onu gizli söyler", sözü nasıl doğru olabilir, derler. Fakat biz bunu şu şekilde cevaplandırırız. Ebû Hanîfe (rh.a.); bazı arkadaşlarının bu konuda, kendi görüşüne uymadıkları, Ali ve İbn Mesûd (r.a.)'un görüşüne uyduklarını biliyordu. Ebû Hanîfe (rh.a.) (aslen kabul etmediği) bu konuda, Ali ve İbn Mesûd (r.a.)'un görüşüne bakıp, "imam şayet söylerse bunu gizli söyler", şeklinde teferruat sayılabilecek bir görüş ortaya koymuştur. Müzarâa (zirâi ortaklık) akdini caiz görmediği halde, bunu caiz görenlerin görüşlerine dayanarak, müzarâa konusunda teferruat mahiyetinde bazı görüşler ileriye sürdüğü gibi.

"Âmîn"e gelince, İmam bunu Fâtîha'yı bitirdikten sonra söyler.

Malik (rh.a.) bu görüşe katılmaz. Hasan b. Ziyad Ebû Hanîfe (rh.a.)'den de böyle bir görüş rivâyet etmiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; إِذَا قَالَ الْإِمَامُ "إِنَّمَا" فَقُولُوا آمِينَ "Imam 'veleddâllîn' dediğinde siz de 'âmîn' deyin"¹⁴⁹ bu hadisteki taksime göre imamın âmîn dememesi gerekir.

Biz Hanefîlerin delili ise şu hadistir;

إِذَا أَتَى الْإِمَامُ فَأَمَّنُوا ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُولُ مِنْ وَاقِفٍ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"İmam 'âmîn' dediği zaman siz de 'âmîn' deyin! Çünkü melekler de 'âmîn' derler. Kimin âmîni meleklerin âmînine denk gelirse geçmiş günahları affolunur."¹⁵⁰

Onların rivâyet ettikleri hadiste şu fazlalık vardır. O (s.a.v.) "Siz de 'âmîn' deyin" buyurdu. Çünkü imam da onu söyler. Bu ifadede imamın âmîn'i açıktan söylemeyeceğine delil vardır. Bizim âlimlerimizin görüşü, Ali ve İbn Mesûd (r.a.)'un mezhebi de budur.

Şâfiî (rh.a.), "İmam, 'âmîn'i açıktan söyler" der. İbn Zübeyr ve Ebû Hureyre (r.a.)'nin görüşü de budur. Şâfiî, Vail b. Hucr'un rivâyet ettiği şu hadisi delil

¹⁴⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/97; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/115; Dârimî, I/343; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/233; Buhârî, Ezan 113; Müslim, Salât 87; Ebû Dâvûd, Salât 177,178; Nesâî, İmâmet 38; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 13; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/34; Hâkim, *Müstedrek*, I/340; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/55.

¹⁵⁰ Buhârî, Ezan 111; Müslim, Salât 72; Ebû Dâvûd, Salât 167,168; Tirmizî, Salât 71; Nesâî, İftitâh 33; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/286; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/55; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/270.

getirmiştir. *Resûlullah (s.a.v.), "An seni kan ıdâ muc min ıfâtıhe fı ıvıııe qalı ıms vımdı be vıve. Fâtiha'yı bitirdiğinde âmin derdi ve sesini uzatırdı. (yükseltirdi)."*¹⁵¹

Biz Hanefilerin delili Abdullah b. Mesud (r.a.)'un şu hadisidir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ فِي صَلَاتِهِ آمِينَ وَخَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ

"Resûlullah (s.a.v.) namazında âmin dedi ve sesini alçalttı."¹⁵²

Onların rivâyet ettikleri hadisin yorumu şöyledir. Resûlullah onu kasden değil tesadüfen söylemiştir. Veya cemaatin âmin dediği gibi imamın da âmin dediğini insanlara öğretmek için söylemiştir. Çünkü âmin bir duadır.

Hasan b. Ziyad'a göre âmin'in anlamı, "Allahım kabul et!" demektir.

فَقَدْ أَجِيبَتْ دَعْوَتُكُمْ

"İkisinin de duası kabul olunmuştur." (Yûnus, 10/89) âyeti bu anlamı gösterir. Çünkü Musa (a.s.) dua ediyor Harun da "âmin" diyordu. Dua'yı gizli yapmak iyidir. Allahu Teâlâ;

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

"Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin." (el-A'râf, 7/55)

Resûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

حَيْرُ الدَّعَاءِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْنِي

"Duanın en iyisi gizli olanı, rızkın en iyisi ise yeterli olanıdır."¹⁵³

Âmin'in biri kasr ile emîn (أمين) diğeri med ile âmîn (مِنَ) olmak üzere iki okunuş şekli vardır. Burada med, nida yâ (يا)'sına delalet eder. Anlamı, 'ey âmîn!' demektir. Nitekim normal konuşma dilinde de 'e Zeyd' (أُزَيْدَ) denir. Bunun anlamı 'ey Zeyd!' demektir.

Üfürme kabilinden olup işitilmeyen şey, her canlı için gerekli olan bir nefes almadır. Dolayısıyla namazı bozmadır. Şayet bu işitilir ise Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre namazı bozar.

Ebû Yusuf'a göre ise, kişi bununla öf demeyi (te'fif) kasdetmiş ise namazı bozar. Daha sonra Ebû Yusuf bu görüşünden döndü ve şöyle dedi. Kişi bununla, öf demeği kasdetmiş olsa da namazı tamamdır. Bu görüşüne Resûlullah (s.a.v.)'ın Küsuf Namazı'nda söylediği rivâyet edilen şu hadisi delil getirdi.

[1/33]

Âmin'in
anlamı

Namazda
öf demek

¹⁵¹ Tirmizî, Salât 70; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XXII/22; Dârekutnî, Sünen, I/334.

¹⁵² Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XXII/45; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II/57; Tayalisi, Müsned, I/138.

¹⁵³ İbn Ebû Şeybe, Musannef, VI/84; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/172; İbn Hibbân, Sahih, III/91; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, X/85.

أَنَّهُ قَالَ فِي صَلَاةِ الْكُصُوفِ أَفْ أَفْ أَلَمْ تَعِذْنِي أَنَّكَ لَا تُعَذِّبُهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ

"Öf! Öf! Ben bunların arasında iken onlara azab etmeyeceğini bana va'detmemiş miydin?"¹⁵⁴ Çünkü "öf" bir nefes almadır. Bir söz (kelam) değildir. Söz insanların karşılıklı konuşmalarında kullanılan ve bir anlamı olan şeydir. Bundan dolayı Ebû Yusuf (rh.a.) ilk görüşünde "sözlükte; effefe-yüeffifü-te'fif (أَفْ-أَفْ-تَأْيِف-يَأْيِفُ) şeklinde gelen "öf demeği (te'fif) kasederse namazı bozar" demişti. Daha sonra bu görüşünden döndü ve şöyle dedi. Öf kelimesinin bizzat kendisi söz değildir. Bu takdirde (öf sesini çıkaran) kişinin namazı sırf niyeti yüzünden bozulmuş kabul edilir ki, bu da caiz değildir. "Ebû Yusuf (rh.a.) "öf"ü öksürmeye ve aksırmaya kıyas etti. Çünkü bunda bir takım alfabe harfleri işitilse de namazı bozmadı. Doğrusu budur.

Biz Hanefîlerin delili, İbn Abbâs (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadistir:

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِعَمَلَى لَهُ يَقَالُ لَهُ رَبَّاحٌ ، وَهُوَ يَتَفَحُّ التُّرَاتِ مِنْ مَوْضِعِ سُجُودِهِ فَقَالَ :
أَمَّا عَلِمْتُ أَنَّ مَنْ تَفَحَّ فِي صَلَاتِهِ فَقَدْ تَكَلَّمَ

"Resûlüllah (s.a.v.) Rabah adındaki azatlı kölesinin yanından geçti. O, secde yerindeki toprakları üfürüyordu. Resûlüllah; bilmiyor musun? Namazda iken üfüren konuşmuş demektir"¹⁵⁵ buyurdu. Diğer taraftan öf sözü insanların konuştukları cinstendir. Çünkü "öf", hece harflerinden meydana gelir. Bir anlamı vardır. Bir maksadı ifade etmek için kullanılır. Allahu Teâlâ;

﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آيِبٌ وَلَا تَتَهَزَّأُ﴾

"Onlara öf bile deme ve onları azarlama." (el-İsrâ, 17/23) âyetinde onu konuşulan sözlerden saymıştır. Şair şöyle der:

Öf öf o kişiye ki muhabbeti onun,
Yok olur ayrı kalsan bir saatcik ondan,
Meyletse rüzgar şöyle böyle,
Meyleder rüzgarla beraber nereye meyletse¹⁵⁶

Konuşma -öksürüğün aksine- namazı bozar. Çünkü öksürük rahat okuyabilmek için boğazı temizlemek maksadıyla yapılır. Aksırma da kaçınılması mümkün olmayan bir durumdur. Dolayısıyla affedilir. Ancak öf demek böyle değildir. O, namazda söylenen (kedi) ve benzeri kelime hükmündedir. Küsuf

Konuşmanın
namazı bozması,
öksürüğün
bozmaması

¹⁵⁴ Ebû Dâvûd, İstiska 9; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II/252.

¹⁵⁵ Abdurrezzak, Musannef, II/189.

¹⁵⁶ أَمَّا وَتَقَالُ لِمَنْ مَوَدَّةُ إِنْ جِئْتُ عَنْهُ مُوَدَّةً زَالَتْ
وَإِنْ خَالَتْ الرِّيحُ هَكَذَا وَكَذَا خَالَ مَعَ الرِّيحِ أَيْتَمًا خَالَتْ

hadisinin yorumu ise şöyledir. O, daha namazda konuşmak mübah olduğu bir zamanda idi. Bu durum daha sonra kaldırıldı.

Kişinin tek parça bir elbise içinde ona büründüğü halde namaz kılmasında bir zarar yoktur.

Bunun delili Ümmü Hani (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى يَوْمَ الْفَتْحِ ثَدَنَ رُكْعَتَيْ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَمُتَوَشَّحًا بِهِ وَسَأَلَ ثَوْبَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ الصَّلَاةِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَقَالَ يَا ثَوْبَانُ! أَوَلَيْسَ بِكَ ثَوْبَانِ أَوْ قَالَ أَوَلَيْسَ بِكَ يَجِدُ ثَوْبَيْنِ

"Resûlullah (s.a.v.) Mekke'nin fethedildiği gün tek bir parça kumaş içinde ona bürünmüş olduğu halde sekiz rekat namaz kıldı. Sevban, Resûlullah (s.a.v.)'e tek parça elbise içinde namazı sordu. Resûlullah (s.a.v.) da; "Ya Sevban! Hepinizin ikişer parça elbisesi var mı veya hepiniz ikişer parça elbise bulabilir misiniz?"¹⁵⁷ buyurdu.

Namazda kumaşa bürünmenin şekli, çamaşırcının çamaşırlıhanede keten elbisesini bedenine sardığı gibi yapmaktır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

إِذَا كَانَ ثَوْبُكَ وَاسِعًا فَتَشَخَّ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَتَرَزَّهُ

"Kumaşın geniş olursa ona bürün. Dar olursa peştemal olarak beline bağla."¹⁵⁸

Ancak bu tür kumaş setri-i avreti sağlayacak sıkı dokunmuş kumaş ise bununla namaz caiz olur. Altını gösterecek ince bir kumaş içinde namaz kılmak ise caiz değildir. Onunla setri-i avret olmaz. Tek bir kamis (boydan gömlek) içinde namaz kılmak da böyledir.

İbn Şüca' (rh.a.) şöyle der: Bir kimse kumaşın iki ucunu birbirine ilıştirmemişse bakılır. Ruku ve secdede gözü avret yerini görecek şekilde kumaşın uçları birbirinden ayrılırsa namaz caiz olmaz. Avret yerini görmeyecek şekilde kumaşın uçları üstüste gelmişse namaz caiz olur.

Kısaca tek bir peştemal içinde namaz kılmak mekruhtur. Çünkü,

نَبِيُّ النَّبِيِّ ﷺ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ نَيْسَ عَلَى عَائِقَةٍ مِنْهُ شَيْءٌ

"Peygamber (s.a.v.); bir kimsenin tek parça bir elbise içinde, o elbisenin bir kısmı omuzunda olmaksızın namaz kılmasını yasakladı."¹⁵⁹

Namazda tek parça elbise giyme

[1/34]

Peştemal ile namaz

Setri avreti sağlayan elbise

¹⁵⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, I/350; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/277; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/27; Müslim, *Mesâcid* 281; Ebû Dâvûd, *Salât* 77; Tirmizî, *Salât* 137; İbn Mâce, *Tahâret* 83; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/69; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/22; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/238.

¹⁵⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/276; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/328; Buhârî, *Salât* 6; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/377; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/79; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/238.

¹⁵⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/353; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/307; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/464; Buhârî, *Salât* 5; Nesâî, *Kible* 18; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/376; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/223.

Bir kişi İbn Ömer (r.a.)'e tek parça elbise içindeki namazı sordu. İbn Ömer; Seni bir ihtiyaç için göndersem tek elbise içinde gider misin? dedi. Adam; "hayır" dedi. İbn Ömer ekledi; "Allah, kendisi için süslenmene daha layıktır."

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyetine göre peştamal ile namaz kılmak kaba insanların işidir. Tek parça elbise içinde ona bürünmüş olmakla kişi kabalıktan uzaklaşmış olur. Peştamal ve üstüne bir üstlük (rida) içinde namaz ise soylu insanların ahlakındandır¹⁶⁰.

Namaz kılanın elbisesini kaldırması veya çekmesi veya saçı ile oynaması mekruhtur.

İbn Abbâs (r.a.) şu hadisi rivâyet etmiştir.

أَمَرْتُ أَنْ أُسَجِّدَ عَلَى سَبْعَةِ غُصَّاءٍ وَأَنْ لَا أَكْفَ ثَوْبٍ وَلَا شَعْرًا

"Yedi aza üzerine secde etmekle ve ne elbise ne de saç çekmemekle emrolundum."¹⁶¹ Yine şöyle buyurdu. "Biriniz saçını uzatırsa bıraksın onu kendisiyle beraber secde etsin." İbn Mesud "Her saç için ona bir ecir vardır"¹⁶² dedi.

Sonra namazda elbiseyi ve saç toplamaktan sakınmak, bir çeşit kibirlenmeye neden olmamak içindir. Kibirlilerin ahlakından olan şeyleri namaz kılanın yapması mekruh olur.

Alnı ve burnu üzerine secde eder.

Resûlüllah (s.a.v.) devamlı böyle yapmıştır. Secde böyle tamam olur. Sadece alnı üzerine secde yapar; burnunu koymazsa bize göre caizdir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre caiz olmaz.

Alnını yere koymadan sadece burnu üzerine secde ederse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre caizdir. Ama mekruh olur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre caiz olmaz. Bu, Üseyd b. Amr'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den de rivâyetidir.

Namazda
elbiseyle
oynamak

Secdenin
şekli

¹⁶⁰ Peygamber (s.a.v.) döneminde takım elbise biri izar, diğeri rida olmak üzere iki parça kumaştan meydana geliyordu. izar peştamal gibi bağlanır, rida ihram gibi omuza atılır. Bunların ikisi bir bütün halinde bir takım elbise ederdi. Hadisteki tek parça kumaş (sevbi vahid)'tan maksat rida'dır ki sağ ucunu sol omuzundan geçirip ve sol ucunu sol kolunun altından çıkarıp iki ucunu ya göğsü tarafından, ya arkadan bağlamak suretiyle tesettür ederek namaz kılmının cevazı bununla sabit olur.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/255; Buhârî, Ezan 133; Müslim, Salât 227; Ebû Dâvûd, Salât 150,151; Tirmizî, Salât 87; Nesâî, Tatbîk 40; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât, 19; İbn Huzeyme, *Sahih*, V/321; İbn Hibbân, *Sahih*, V/250; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/103.

¹⁶² Bu rivayetler için bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, II/185; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/194; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/267.

Şâfiî (rh.a.), Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadisi delil getirmiştir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. *فَلَا مَنْ لَمْ يَسْجُدْ لِرَبِّهِ لَمْ يَسْجُدْ كَمَا يُمَسُّ حَبْهَ . فَلَا* "Kimin secde alını yere dokunduğu gibi burnu da dokunmazsa onun secdesi yoktur."¹⁶³

Biz Hanefîlere göre hadis, secdenin caiz olmayacağını değil, mükemmel olmayacağını ifade eder. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) de Resûlüllah (s.a.v.)'in;

السُّجُودُ عَلَى الْأُجْبَةِ فَرِيضَةٌ وَعَلَى الْأَنْفِ تَطَوُّعٌ

"Alın üzerine secde etmek farzdır, burun üzerine nafiledir"¹⁶⁴ hadisini delil aldılar. Binaenaleyh farz olanı terkederse geçerli olmaz. Diğer taraftan nasıl ki mesh hususunda kulak başa tabi ise, secde hususunda da burun alına tabidir. Nasıl ki başı mesh etmeden kulakları mesh etmekle yetindiğinde geçerli olmuyorsa, bu da aynıdır.

Ebû Hanîfe (rh.a.), İbn Ömer (r.a.)'in şu sözünü delil getirdi. Zeyd b. Rukane (r.a.) namaz kılıyordu. Üstünde başlıklı bornoz vardı. Secde ettiği zaman alına düşüyordu. Abdullah b. Ömer (r.a.) ona şöyle seslendi "Burnunu yere değdirirsen sahih olur".

Emrolunan secde, yüz üzerine yapılan secdedir. Meşhur hadisteki yedi aza: Yüz, iki el, iki diz ve iki ayaktır. Yüzün ortası burundur. Öyleyse kişi burun üzerine secde etmekle emre uymuş olur. Burun alnın bir ucudur. Alın kemiği üçgendir. Alnın uçlarından biri üzerine secde etmek, diğer taraf üzerine secde gibidir. Çünkü burun secde yeridir. Hatta, alında bir özür olsa, secdeyi burun üzerine yapmak gerekir. Halbuki yanak ve çene gibi secde yeri olmayan şey, özür nedeniyle secde yeri haline gelmez. Böylece burnun secde yeri olduğu kesinleşince, onun üzerine secde yapmakla emre uyma gerçekleşmiş olur. Allahu Teâlâ;

يَخْرُجُونَ بِالْأَذْفَانِ سَجْدًا ۝

"Çenelerinin üstüne secdeye kapanırlar" (el-İsrâ, 17/107) buyurmuştur. Maksad çeneye yakın olan şeydir. Burun da çeneye alından daha yakındır. Öyleyse onun, secde yeri olması önceliklidir.

En iyisini Allah bilir.

[1/35]

¹⁶³ Hâkim, *Müstedrek*, I/404; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/104.

¹⁶⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/234; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/103.

NAMAZA BAŞLAMA

Kişi, imam iki rekâtı kılmış otururken (ka'de-i ulâda) yetişirse, imamın namazına katılmak için iftitah (başlangıç) tekbirini alır. Sonra tekrar tekbir alarak oturur.

Namaza geç gelenlerin durumu

Çünkü o, imam otururken ona uymaya niyet etmiştir. Kıyamdan ka'deye geçiş de tekbirle olur. Kısaca o, namaza, imamla beraber olduğu andan başlar. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا تَيَسَّرَ الصَّلَاةُ فَلْتَوَّعَا وَتَوَّعَا وَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ عَلَيْكُمْ بِالشَّكْبَةِ
وَالْوَقَارِ مَا دُرِّكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَانَكُمُ فَافْضُوا

*"Namaza gelirken yürüyerek gelin, koşarak gelmeyin. Ağırbaşlı ve vakur olun. Yetiştiginizi kılın, yetişemediğinizi kaza edin."*¹⁶⁵

İlk zamanlarda hüküm; mesbûkun (namaza gecikenin), önce yetişemediği rekâtları kaza etmesi idi. Ancak bir gün Muaz (r.a.) geç geldi. Resûlüllah (s.a.v.)'a uydu. Sonra yetişemediği rekâtları kaza etti. Resûlüllah (s.a.v.);

مَا حَسَبْتُ غَيَا وَضَعْتُ يَافِعَدَ

"Seni bu yaptığına sevkeden şey nedir ya Muaz ?" buyurdu. O da; *"Sana, bulunduğun durumda aykırı davranmayı hoş görmedim "* dedi. Resûlüllah (s.a.v.) da;

سَلِّكُمْ مَعَدَّ سَنَةً حَسَنَةً وَفَسَلُّوْهُ

*"Muaz sizin için güzel bir yol açtı, onu izleyin !"*¹⁶⁶ buyurdu.

Mesbûkun teşehhütte imama uyacağı ve selam vermedikçe kaza için kalkmayacağına ihtilaf yoktur. Teşehhütü bitirdikten sonra ne yapacağı konusunda tartışılmıştır. İbn Şucâ (rh.a.), teşehhütü tekrar eder der. Ebû Bekir Razi, susacağını, çünkü duanın namazın sonuna ertelenmiş olduğunu söyler. En doğrusu, onun, imama uyarak duayı okumasıdır. Çünkü namaz kılan, namaz esnasında, farzları ertelememek için dua ile meşgul olmaz. Halbuki bu durum burada bulunmamaktadır. Çünkü onun, imamın selamından önce ayağa kalkması mümkün değildir.

Namaza geç gelenin oturduğunda duaları okuması

¹⁶⁵ Dârimî, Salât, 59; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/532; Buhârî, Ezân 21; Ebû Dâvûd, Salât 55.

¹⁶⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, II/229; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/246; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XX/134; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/296.

**Namaza
başlama
tekbiri**

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre namaza tesbih (sübhânellah - سُبْحَانَ اللَّهِ), tehlil (lâ ilâhe illallah - لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ve tahmîd (elhamdülillâh - الْحَمْدُ لِلَّهِ) ile başlamak geçerlidir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre eğer kişi tekbiri اللَّهُ أَكْبَرُ güzel söyleyebiliyor ve namaza da tekbirle başlanacağını biliyorsa, tekbirle başlar. Ondan başkasıyla başlamış olmaz. Tekbiri güzel yapamıyorsa, diğerleri de geçerli olur. Ona göre tekbir lafızları dörttür:

اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ

[1/36]

Allahu Ekber, Allahu'l Ekber, Allahu'l Kebir, Allahu Kebîrun.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise ancak اللَّهُ أَكْبَرُ , اللَّهُ أَكْبَرُ lafızlarıyla başlayabilir.

Malik (rh.a.)'e göre sadece اللَّهُ أَكْبَرُ sözü ile başlar. O, Resûlullah (s.a.v.)'ın şu hadisini delil getirdi. لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَاعَةً مَرَّتَيْنِ حَتَّى يَضَعَ نَظْمَهُ مَوَاضِعَهُ وَيَسْتَقْبِلَ الْغَيْبَةَ وَيَقُولَ اللَّهُ أَكْبَرُ "Kişi yerli yerince temizliği yapıp, kibleye dönerek Allahu Ekber demedikçe Allah (c.c.) namazını kabul etmez"¹⁶⁷. Şâfiî (rh.a.)'de bu hadisi delil getirdi. Ancak o, أكبر lafzının başına elif ve lam getirip söylemenin övgüde daha belîğ olacağını, öyleyse bu lafzın öncelikli olacağını söyler.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise Resûlullah (s.a.v.)'ın

وَنَحْرِيْمُهَا التَّكْبِيرَ

"Namazın tahrîmi (başı) tekbirdir"¹⁶⁸ hadisini delil getirdi. Öyleyse tekbir lafzı gereklidir.

Bedeni ibadetlerde hakkında nas (delil) bulunana itibar edilir. Nedenini aramak ile uğraşılmaz. Bu nedenden yarak ve çene üzerine secde, alın ve burun üzerine secde yerine konulmaz. Ezan bile اللَّهُ أَكْبَرُ lafzından başkasıyla okunmaz. Namaza başlamada da tekbir - اللَّهُ أَكْبَرُ - öncelikle gereklidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.), Mücahid (r.a.)'in;

كَانَ الْأَنْبِيَاءُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

'Peygamberler (a.s.) namaza اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ile başlarlardı"¹⁶⁹ sözünü delil getirdiler. Ayrıca farz olan, tazim yolu ile Allah'ı zikretmektir. Nas (delil)'la sabit olan budur. Allahu Teâlâ;

يَذْكُرُ اسْمَ رَبِّهِ فَضْلًا

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, Salât 148; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, V/38.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/123; İbn Mâce, Tahâret 3; Ebû Dâvûd, Tahâret 31; Tirmizî, Tahâret 3.

¹⁶⁹ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/215.

"Rabbini ismini anıp namaz kıldı." (A'la, 87/15) buyurdu.

Kişi **اللَّهُ أَكْبَرُ** veya **اللَّهُ أَجَلُّ** derse farz yerine gelmiştir. Ama **اللَّهُ أَكْبَرُ** lafzı hakkında rivâyetler gelmiştir. Onunla amel etmek gerekir. Hatta tekbiri güzel söyleyebilenin başka lafızla namaza başlaması mekruh olur. Lakin farz, delille sabit olmalıdır.

Sonra **أَرْحَمَنَ أَكْبَرُ** diyen de tekbir getirmiş olur. Allahu Teâlâ;

﴿ قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ۚ ۞ ﴾

"De ki: İster Allah diye dua edin, ister Rahman diye dua edin" (İsra, 17/110) buyurdu. Tekbir, tazim (ululama) anlamındadır. Allahu Teâlâ, ﴿ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ ۖ ﴾ 'Kadınlar onu görünce onu büyüttüler' (Yusuf, 12/31). Yani ululadılar. ﴿ وَرَبِّكَ فَكَبَّرُ ۖ ﴾ 'Ve Rabbini büyük tanı (yücelt)' (el-Müddessir 74/3). **اللَّهُ عَظِيمٌ** sözü ile de tazim (yüceltme) yapılmış olur.

Ezana gelince, ondan maksat duyurmaktır. Sözün değiştirilmesi bu maksadı yok eder. Çünkü o takdirde insanlar onun ezan olduğunu bilemezler.

Allahu Ekber
lafzı dışında
ezan okuma

Sadece **اللَّهُ** dese Muhammed (r.h.a)'e göre bu lafızla kişi namaza başlamış olmaz. Çünkü ta'zimin tamlığı isim ve sıfatı beraber anmakla olur. Ama Ebû Hanîfe (r.h.a)'ye göre başlamış sayılır. Çünkü zaten bu isimde tazim anlamı vardır. Çünkü **اللَّهُ** lafzı **الْثَّالِثُ** lafzından türemiştir. O da hayran kalmak demektir.

Birisi, **اللَّهُمَّ اعْزِزْ لِي** 'Ya Rabbi beni bağışla' dese namaza başlamış olmaz. Çünkü bu bir istektir, istek zikirden başkadır. Bir kudsî hadiste Allah (c.c.) şöyle buyuruyor.

مَنْ شَغِنَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَغْضَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ

"Kim ki beni zikretmekle uğraşması, onu benden birşey istemekten alıkoyarsa, isteyenlere verdiğimden daha üstününü ona veririm."¹⁷⁰

Sadece **اللَّهُمَّ** (Allah'ım) derse, Basra'lı dilcilere göre burada mim (م) nida ya (نَاء)'sından bedeldir. Sanki **يَا اللَّهُ** demişsin gibidir. Ebû Hanîfe'ye göre başlamış olur. Kûfe'li dilcilere göre ise buradaki (م) 'Ya Allah bizi hayırla güvende kıl' anlamında istek ifade ettiğinden bu sözle namaza başlamış olmaz.

Kişi Farsça tekbir alsa, Ebû Hanîfe (r.h.a)'ye göre caizdir. Çünkü ona göre tekbirden maksat zikirdir. O da her dille yapılabilir. Ebû Yusuf ve Muhammed (r.h.a)'e göre ise caiz olmaz. Ancak kişi Arapça'yı güzel söyleyemiyorsa, Ebû Yusuf (r.h.a), "hakkında delil bulunana riayet edilmelidir," esasına göre hareket etti ve caiz olmaz dedi. Muhammed (r.h.a.) bir ayırım yaptı ve "Arapça'nın diğer dillere göre üstünlüğü vardır. Arapça bir kelimeyi Arapça'da onun karşılığı olan başka bir sözle ifade ederse caiz olur. Farsça ifade ederse olmaz" dedi. Bu meselenin aslı şudur.

Arapçadan
başka bir
dille alman
tekbirin
durumu

¹⁷⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, I/238; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/34; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 6; Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 25.

[1/37]

Kişi, namazda kıraatı Farsça okusa, Ebû Hanîfe (rh.a)'ye göre mekruh olmakla birlikte caizdir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre Arapça'yı güzel söylüyorsa caiz olmaz. Güzel söylemiyorsa caiz olur.

Şâfiî (rh.a)'ye göre hiçbir şekilde Farsça kıraat caiz değildir. Eğer Arapça'yı güzel yapamıyor, birde okuma-yazma bilmiyor ise namazı kıraatsız kılar.

Aynı ihtilaf kişinin teşehhütü Farsça okumasında veya Cuma günü hatibin Farsça hitap etmesi meselesinde de vardır.

Şâfiî (rh.a), Farsça tercümesi Kur'an değildir, diyor. Çünkü Allahu Teâlâ:

﴿ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا ﴾

"Şüphesiz biz onu Arapça bir Kur'an kıldık." (Zuhruf, 43/3) buyurdu. Ve yine;

﴿ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَبِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ﴾

"Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık; mutlaka âyetleri tafsilatlı şekilde açıklansaydı, diyeceklerdi." (Fussilet, 41/44) buyurdu. Öyleyse farz olan Kur'an okumaktır. Kur'an'dan başkasıyla, Farsça tercümesiyle namaz kılınmaz. Kur'an'ın Farsça tercümesi insan sözüdür. Namazı bozar.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle dediler. Kur'an mucizdir (benzeri yapılamayandır). İcazı (acze düşürmesi) da nazım (lafız) ve anlamdadır. Kişi her ikisini birlikte yapmaya kadirse farzı ancak ikisi ile beraber yerine getirir. Nazmını (lafzını) söylemekten aciz ise, rüku ve secde yapmaktan aciz olanın namazı ima ile kılması gibi yapabildiğini yapar.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'de şunu delil getirdi. İranlılar, Selman (r.a.)'a 'Bize Fâtiha'yı Farsça yazıver' diye mektup gönderdiler. Dilleri Arapça'ya kırılıncaya kadar namazda onu okuyorlardı. Sonra farz olan, muciz olanı okumaktır. İcaz ise anlamdadır. Çünkü Kur'an bütün insanlara karşı bir delildir. İranlıların onun benzerini getirememeleri ancak kendi delilleriyle ortaya çıkar.

Kur'an Allah kelimidir, yaratılmış değildir, sonradan olma değildir. Halbuki bütün diller sonradan olmadır. Böylece anladık ki "O belirli bir dilde Kur'an'dır." denilmesi caiz olmaz. Nasıl olsun ki Allahu Teâlâ, ﴿ وَإِنَّ لَنَا فِيْ ذٰلِكَ لَآيَاتٍ ﴾ "Şüphesiz O (Kur'an) evvelkilerin kitaplarında da vardır." (eş-Şuarâ 26/196) buyurdu. Bu onların kendi dilleri ile idi.

İnsan Farsça ile iman etse mü'min olur. Aynı şekilde hayvan boğazlarken Farsça besmele çekse veya Farsça telbiye getirirse caiz olur. Aynı şekilde Farsça tekbir alsın ve Farsça okusa caiz olur.

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre kişi ezanı Farsça okusa, insanlar onun ezan olduğunu biliyorsa caiz olur. Bilmiyorsa olmaz. Çünkü ezandan maksad duyurmaktır. Bilmeyince maksat hasıl olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a)'ye göre kişi Farsça okuduğunun, Arapça lafzın anlamı olduğunu kesin olarak biliyorsa ancak o takdirde caiz olur. Ama Kur'an'ın tefsiriyle namaz kılıyorsa caiz olmaz. Çünkü bunun (Kur'an'ın anlamı olduğu) kesin değildir.

[Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin, Kur'an'ın Arapçadan başka bir dil ile okunmasının caiz olduğu görüşünden dönmüş olduğu kaydedilmiştir]¹⁷¹.

Kişi imamdan önce namaza başlasa sonra imam tekbir alsın ve kişi imamla beraber namaz kılsa geçerli olmaz.

Çünkü Resûlullah (s.a.v.);

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ إِمَامًا لِيُؤْتَى بِهِ فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ

"*Imam kendine uyulsun diye imam kılınmıştır. Öyleyse ondan ayrı hareket etmeyin*"¹⁷² buyurdu. Imam tekbir almamışsa, onu imam edinme gerçekleşmez. Kişi ondan önce tekbir aldığı anda, ondan ayrı hareket etmiş demektir. Tekbiri geçerli olmaz. Ancak imamin tekbirinden sonra, onun namazına katılmak niyetiyle tekbiri yenilirse, o takdirde içinde bulunduğunu kesmiş, imamin namazına başlamış olur. Nafie namazda iken tekbir alıp farza niyet eden kişi gibi, aldığı bir tek tekbir bu iki işi yapar. (Kendi namazını keser, imamına başlar). Bu konunun dışında da buna örnek vardır. Bir kimse malı bine satsa sonra iki bine satışı yenilirse, bu ilk akdin (anlaşmanın) kaldırılması, başka bir akdin oluşması demektir.

Kitab-ul Asl'da, kişinin imamin tekbirinden evvel aldığı tekbirle namaza başlamış olduğuna işaret eder. Onun ikinci tekbirinin, içinde bulunduğu namazı kestiğini söyler. Bunun yorumu, imama uymaya niyet etmediysedir, diye

İmamdan önce ona uyma durumu

[1/38]

Namazda iken, imamdan sonra alınan yeni tekbirle eski namaz kesilmesi

¹⁷¹ 1) وَاعْتَمِدَ الْإِعْتِمَادُ (رحمة الله عليه) Aliyyü'l-Kaafî, Fıkh-ı Ekber Şerhi (terc: Y.V. Yavuz), İst. 1979, s. 400)

2) Ebû Hanîfe'nin kıraat meselesinde İmameynin görüşüne döndüğü rivâyet edilir. Dayanılacak görüş sadece budur. رحمه الله عليه bir fetva alametidir. Hanefî mezhebindeki fetvaya uygun görüşü ifade eder. (Hidaye, I/47)

3) Bâbertî; el-İnâye, I/201, (رحمة الله عليه) Fethu'l-Kadir kenarında, Ebû Hanîfenin bu dönüşünü Ebû Bekir er-Razî'nin rivâyet ettiğini söylüyor.

4) Ebû Hanîfe'nin İmameyn'in görüşüne döndüğü rivâyet edilir. (رحمة الله عليه) Tebyinü'l-Hakâik, Zeylai, I/111

5) Ebû Hanîfe'nin İmameynin görüşüne döndüğü sahih bir şekilde bize ulaşmıştır. (Şelebinin Tebyinü'l-Hakâik üzerine yazdığı haşiye, Tebyinü'l-Hakâik, I/111.)

6) Keşfü'l-Pezdevî mine'l-Matalibî'n-Nefise, İst.1308, I/25

7) Ebû Hanîfenin önceki görüşüyle onun mezhebinde olan veya olmayan hiç bir kimse amel etmemiştir. (el-Fıkhü'l-İslâmî, Vehbe Zuhaylî, 1/655, 1 nolu dipnot) Ayrıca; Abdülhâ el-Leknevi, en-Nâfiu'l-Kebîr Şerhu'l-Camiu's-Sağîr, s. 94.

¹⁷² Muvatta, Salât 209; Ahmed b. Hanbel, Müsne'd II/314; Buhârî, Cemaat ve'l-imâme 45; Müslim, Salât 414.

yapılmıştır. Yine denilmiştir ki; İmama uymaya niyet ederse, kendi namazına başlamış olur. Ebû Yusuf (r.h.a.)'un görüşü de budur. Muhammed (r.h.a.)'e göre namaza başlamış olmaz. Bir temel kurala göre böyledir. O kural; Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre, cihet bozulduğunda namazın aslının kaldığı; Muhammed (r.h.a.)'e göre ise kalmadığıdır. Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den bu konuda iki rivâyet vardır. Açıklaması yerinde gelecektir.

Cemaatin
tekbir
alma
zamanı

Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre en güzel olanı, cemaatin imamla beraber tekbir almasıdır. Çünkü o, namazda onun ortağıdır. Ortaklığın gerçekliği yakınlıktadır.

İmameyne (Ebû Yusuf ve Muhammed) göre ise en güzel olan, imamin tekbirinden sonra cemaatin tekbir almasıdır. Çünkü o, imama tabidir. Resûlullah (s.a.v.)'ın;

إِذَا كَبَّرَ الْإِمَامُ فَكَبِّرُوا

"İmam tekbir aldığı zaman tekbir alın"¹⁷³ sözü de buna delildir . Diğer hareketler de böyledir.

Selamda
cemaatin
durumu

Selam konusunda Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den iki rivâyet vardır. Birisi, namazdan çıkışının, imamin namazdan çıkışından sonra olması için, imamdı sonra selam vermesidir. Diğer, başka fiillerde olduğu gibi imamlı beraber selam vermesidir.

İmam sabah ve ikinci namazlarında selamdan sonra, dua ile meşgul olmak için yerinde oturur. Çünkü bu namazlardan sonra nafilı yoktur. Yüzünü cemaate döner. rivâyet edilen bir hadiste;

Namaz bitince
imamin
durumu

حِينَ السَّجْدِ مَا اسْتَقْبَلَ بِهِ الْقِبْلَةَ

"Oturuşların en hayırlısı kibleye dönülerek olanıdır"¹⁷⁴ buyurulmuştur. Bununla beraber;

حِينَ السَّجْدِ فِي مُصَلَّاهُ نَعْدَ الْفَرَاحِ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ يَدْعُو

"İmamin namazı bitirdikten sonra yerinde kibleye dönerek oturması bid'attır"¹⁷⁵ hadisi de rivâyet edilmiştir. Resûlullah (s.a.v.) sabah namazını kıldığında yüzünü ashabına dönerdi ve şöyle buyururdu;

هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا فِيهِ بُشْرَى فَتَحَ مَكَّةَ

"İçinizde Mekke'nin fethini müjdeleyen bir rüya gören var mı?"¹⁷⁶

¹⁷³ Muvatta, Salât 209; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/314; Buhârî, Cemaat ve'l-imâme 45; Müslim, Salât 414.

¹⁷⁴ İbn Ebû Şeybe, Musannef, VI/265; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, X/320; Hâkim, Müstedrek, IV/300; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VII/272.

¹⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, Musannef, VI/268.

Ayrıca mescide giren, imamın kıbleye dönük oturması nedeniyle şaşırıp, namazda olduğunu zannederek ona uyabilir.

Ancak imam, sonradan yetişip karşısında namaz kılan yoksa yüzünü cemaate dönebilir. Varsa sağa veya sola dönsün. Çünkü namaz kılanın yüzünü dönmek mekruhtur. Bunun delili Ömer (r.a.) hadisidir. O, bir adamın yüzüne karşı namaz kılan bir kimseyi gördü. Onlara doğru kamçıyı kaldırdı. Namaz kılan; "surete mi yöneliyorsun?" Diğerine de; "namaz kılanın yüzünü mü dönüyorsun?" dedi.

Öğle, akşam ve yatsı namazlarında ise imamın oturup beklemesi mekruh olur. Çünkü bu namazlardan sonra nafile kılmak teşvik edilmiştir. Sünnetler, farzlarda olabilecek noksanlıkların tamamlanması içindir. Onlarla uğraşır.

İmamın yerinde oturmasının mekruh oluşu; Ömer, Ali, İbn Mesûd ve İbn Ömer (r.a.)'den nakledilmiştir.

Kişi farzı kıldığı yerde sünnet ile uğraşmaz. Çünkü Resûlullah (s.a.v.)'den şöyle rivâyet edilmiştir:

أَيُّجُزُ أَخَذَكُمْ إِذَا صَلَّى أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ بِسُبْحَتِهِ أَيْ نَافِلَتِهِ

Farz kılınan yerde sünnet kılmak

"Her biriniz (farz) namazı kıldığı zaman, sünneti (nafilesi) için biraz ileri veya geri gitmekten aciz midir?"¹⁷⁷ Çünkü içeri giren onun yüzünden aldanabilir. Yani farzda zannederek ona uyabilir. Şahitlerini çoğaltmak maksadıyla da nafile için başka bir yere geçer. Namaz kılanın kıldığı yer, muhakkak kıyamet günü ona şahitlik yapacaktır. En uygun olanı, imam ve cemaatin nafiledeki hallerinin farzdaki hallerinin aksine olması için, imamın geri çekilmesi, cemaatin öne doğru çıkmasıdır.

[1/39]

İmam mescidde cemaatle beraberse, müezzin **حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ** dediği zaman, cemaatin hemen saf tutmasını uygun görürüm. Müezzin **قَدْ نَامَتِ الصَّلَاةُ** dediğinde, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre imam ve cemaat birlikte tekbir alırlar. Müezzin kameti bitirinceye kadar, tekbiri geciktirmeleri caizdir.

Cemaatin saf tutması ve tekbir getirmesi

Ebû Yusuf (rh.a.), müezzin kameti bitirmedikçe tekbir almazlar, demiştir. Züfer de; birinci **قَدْ نَامَتِ الصَّلَاةُ** de safa dururlar. İkinciye söylediği zaman tekbir alırlar. Kamet, bu iki kelime ile ezandan ayrılır. Öyleyse onlar söylenince namaza durulur, demiştir. Ebû Yusuf (rh.a.), Ömer (r.a.) hadisini delil almıştır. O, müezzin kameti bitirdikten sonra mihrapda ayakta durur, safları düzeltmeleri için sağa sola adamlar gönderir, 'saflar düzgündür' diye seslendiklerinde tekbir alırdı. Müezzin kameti bitirmeden önce imam tekbir alacak olsa, müezzin iftitah tekbirini kaçırrı. Bu da bu

¹⁷⁶ Muvatta, Rû'yâ 1714; Buhârî, Ta'bir 48; Müslim, Rû'yâ 2275. Ancak rivâyetlerde **شَرَى عَنْكَ مَكَّةَ** ifadesi geçmemektedir.

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/425; İbn Mâce, *İkametu's-salât* 203; Ebû Dâvûd, *Salât* 194; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/190.

emanet (müezzinlik) konusunda insanların rağbetinin azalmasına neden olur. Ebû Hanîfe ve Muhammed (r.h.a.) ise Bilal hadisini delil aldılar. Bilal (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'a:

مَهْمَا سَمِعْتَنِي أَلْتَكْبِيرَ فَلَا تُسْفِي بِالتَّكْبِيرِ

"Tekbirde beni geçsen de âminde geçemezsin"¹⁷⁸ demişti. Bu gösteriyor ki, Resûlullah (s.a.v.) müezzin kameti bitirmeden tekbir alıyordu. Ayrıca müezzin قَدْ نَزَبَ الصَّلَاةُ sözü ile namazın başladığını haber verir. Müezzin güvenilir kişidir. İmam tekbir almazsa, bu haber vermede yalancı olur. O halde müezzinin güvenilir oluşunun gerçekleşmesi için, cemaatin fiilleriyle onun haberini gerçekleştirmeleri gerekir.

Bu, müezzinin imamdan başkası olması durumundadır. Müezzinin imam olması durumunda kameti bitirmeden cemaat ayağa kalkmaz. Çünkü cemaat imama tabidir. İmamları da o anda namaz için değil kamet için ayakta. Aynı şekilde kamet bittikten sonra imam mescide girmedikçe kalkmazlar. İmam saflara yaklaşıncı her saf kalkar. İmam onları geçer mihraba ulaşır. Yine imam mescidde cemaatle beraber değilse, o girinceye kadar saf tutmaları mekruh olur. Çünkü Resûlullah (s.a.v.);

لَا تَقُومُوا فِي الصُّلَاةِ حَتَّى تَرَوْنِي خَرَجْتُ

"Benim çıktığımı görünceye kadar saf tutmayın"¹⁷⁹ buyurmuştur. Ali (r.a.) de mescide girmişti. İnsanların ayakta kendisini beklediklerini gördü. "Ne oluyor, sizin telaş içinde ayakta durduğunuzu görüyorum" dedi.

Namazda esneyenin ağzını kapatması gerekir.

Resûlullah (s.a.v.);

إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ قَطَعْتَ فَاةَ قَبْلِ الشَّيْطَانِ يَدْخُلُ فِيهِ

"Biriniz namazda esnerse ağzını kapatsın. Çünkü şeytan ağzına girer"¹⁸⁰, buyurmuştur. Ayrıca insanlarla konuşurken esneme durumunda ağzı kapatmamak edepsizlik sayılır. Allah'a yalvarmada, yakarıştta ise elbette öyledir.

İmamın set (ذُكَّان) üzerinde, cemaatin ise yerde olmasını mekruh görürüm.

Namazda
esneyenin
durumu

Mihrabın
yüksekliği
meselesi

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/12; Ebû Dâvûd, *Salât* 172; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I/366; Hâkim, *Müstedrek*, I/340; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/56.

¹⁷⁹ Buhârî, *Ezân* 22; Müslim, *Mesâcid* 604; Tirmizî, *Sefer* 415; Nesâî, *Ezân* 42.

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/31; Dârimî, *Salât* 106; Müslim, *Zühed ve'r-rekâik* 2995; Ebû Dâvûd, *Âdâb* 97.

[1/40]

Resûlullah (s.a.v.) Cuma namazı için minberden indi. İmamın set üzerinde olması mekruh olmasaydı, daha iyi görüleceği için minberde kılardı. Nitekim Huzeyfe (r.a.) set üzerinde iken beraberindekilere namaz kıldırmak için kalktı da Selman (r.a.) onu çekip aşağı indirdi. Namazı bitirdiğinde ona, 'arkadaşlarının bunu mekruh gördüğünü bilmiyor muydun?' dedi. Huzeyfe de, 'beni çektiğinde işte bunun için sana uydum ya' dedi.¹⁸¹ rivâyet olunur ki; Ammar b. Yasir (r.a.) Medain'de bir set üzerinde namaz kıldırmak için ayağa kalktı. Huzeyfe (r.a.) onu aşağı çekti. Namazı bitirdiğinde ona, "Resûlullah (s.a.v.)'ın bunu yasakladığını duymadın mı?" dedi. O da 'beni çektiğinde bunu hatırladım' dedi.¹⁸² İmamın set üzerinde durmasında yahudilere benzemek ve cemaate karşı kibir göstermek vardır ki bu da mekruhtur.

İmam yerde, cemaat set üzerinde olsa, 'Kitabul Asıl'daki rivâyete göre bu da mekruhtur. Çünkü bunda da cemaatin imamları hafife alması vardır. Tahavi (rh.a.)'nin rivâyetine göre ise bu mekruh olmaz. Çünkü Ehl-i Kitaba benzememektedir. Aynı şekilde cemaatin bir kısmı imamla beraber bulunsa yine mekruh olmaz.

'Kitabul Asıl'da Muhammed (rh.a.) setin yüksekliğinin ne kadar olacağını açıklamadı. Tahavi (rh.a.), bir adam boyunu geçmedikçe mekruh olmayacağını söyledi. Çünkü az yükseklik dikkate alınmaz. Çünkü arazi alçaklı yüksekli olur. Yükseklik fazla olursa affedilmez. Biz yükseklikte, adam boyunu geçmesini ölçtü aldık. Çünkü o takdirde cemaat imamı görebilmek için zorluk çekeceklerdir. Çok kere imamın durumu kendilerine belirsizleşir.

Körün, bedevi (çöl adamı)'nin kölenin, veledi zinanın ve fasıkın (günahkârın) imamlığı caiz olur. Bunların dışında kalan kimselerin imamlık yapmasını daha uygun görürüm.

İmamlığı
caiz olanlar

Bu husustaki esas şudur. İmamlık makamı Resûlullah (s.a.v.)'dan kalma bir mirastır. İmamlığa ilk geçen O'dur. Öyleyse o makam için hem ahlak hem de şekil bakımdan Resûlullah (s.a.v.)'a en çok benzeyen kişi seçilmelidir. Sonra orası, kendisinden halifelik hükmünün çıkarıldığı bir makamdır. Resûlullah (s.a.v.), (hastalığında) Ebû Bekir (r.a.)'e cemaate namazı kıldırmasını emrettiği için, vefatından sonra sahabiler; 'Resûlullah (s.a.v.) Ebû Bekir'i dininizin işi için seçmişti. Öyleyse dünya işiniz için de seçilmiştir', dediler. Dolayısıyla bu makam için ancak insanlar arasında en saygın olan seçilmelidir.

Cemaati çoğaltmak menduptur. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

¹⁸¹ Ebû Dâvûd, Salât 67; Hâkim, Müstedrek, I/329; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III/108. Ancak rivâyetlerde Huzeyfe'yi (r.a.) çekenin Selman (r.a.) değil Ebû Mesud olduğu geçmektedir.

¹⁸² Ebû Dâvûd, Salât 67; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III/109.

صَلَاةُ رَجُلٍ مَعَ ثَلَاثِينَ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ وَحْدَهُ وَصَلَاتُهُ مَعَ الثَّلَاثَةِ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ مَعَ ثَلَاثِينَ
وَكُلَّمَا كَثُرَتْ الْحَمَامَةُ فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ أَفْضَلُ

"İnsanın iki kişi ile kıldığı namaz, yalnız başına kıldığından daha hayırlıdır. Üç kişi ile kıldığı namaz da iki kişi ile kıldığından hayırlıdır. Cemaat ne kadar çok olursa o, Allah (c.c) katında daha faziletlidir"¹⁸³. Saygın kişinin imamlığa geçirilmesi cemaati çoğaltır. O halde böyle kişilerin imam olması önceliklidir. Bu böylece anlaşıldıktan sonra deriz ki; günahkârın imamete geçirilmesi caizdir, ama mekruh olur.

Malik (rh.a.)'e göre fasıkın arkasında namaz caiz olmaz. Çünkü dini hususlarda onun hıyaneti açıkça görüldükten sonra, artık işlerin en önemlisinde ona güvenilmez. Baksana bir emanet olduğu için din onun tanıklığını bile düşürmüştür.

Biz Hanefîlerin delili Mekhul (r.a.)'un rivâyetidir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu.

الْجِهَادُ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ وَالصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ إِمَامٍ وَالصَّلَاةُ عَلَى كُلِّ مَيِّتٍ

"Her emirle beraber cihad edilir. Her imamın peşinde namaz kılınır. Her cenaze üzerine namaz kılınır."¹⁸⁴ O (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ

"Her salih kişi veya günahkârın (fâcir) arkasında namaz kılınız."¹⁸⁵ Haccac, zamanın en fasiğı (günahkârı) olmasına rağmen, sahabe ve tâbiîn, Cuma ve diğer namazlarda ona uymaktan çekinmiyorlardı. Hatta Hasan Basri (rh.a.) onun hakkında, "Her ümmet kötülerini getirirse biz de Ebû Muhammed'i (Haccac'ı) getirsek, biz onlardan üstün çıkarız", demişti. Ancak fasıkın imameti mekruh olur. Çünkü onun imam yapılması cemaati azaltır. Çok az insan onun peşinde namaz kılmak ister.

Ebû Yusuf (rh.a.) el-Emâlî'de şöyle söylemiştir. "Nefsinin arzularına uyan ve bid'at sahibi bir kişinin imam olmasını mekruh görürüm. Çünkü insanlar namazda ona uymak istemezler."

[1/41]

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/140; Ebû Dâvûd, *Salât* 48; Nesâî, *İmâme* 45; Hâkim, *Müstedrek*, I/375; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/61.

¹⁸⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XX/173; Dârekutnî, *Sünen*, II/57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII/185; Bkz. Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/19.

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Cihâd* 35; Dârekutnî, *Sünen*, II/57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/19; Bkz. Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/19.

Körün imam olması caizdir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bir defasında İbn Ümmü Mektum (r.a.)'u¹⁸⁶ ve bir defasında da İtban b. Malik (r.a.)'i¹⁸⁷ Medine'de kendi yerine vekil olarak bırakmıştı. Her ikisi de kör idiler. Ancak gözleri gören kişinin imam olması önceliklidir. İbn Abbâs (r.a.)'a gözleri görmez olduktan sonra, insanlara imamlık yapmayacak mısın denilmiş, o da, "onlara nasıl imamlık yapayım. Beni kibleye onlar doğrultuyor", cevabını vermiştir. Ayrıca gözleri görmeyen kişi elbiselerini pislikten koruyamayabilir. Bu nedenle gözleri görenin imamlık yapması önceliklidir.

Bedevînin imamlık yapmasının câiz oluşuna gelince. Allahu Teâlâ bedevîlerin bir kısmını şu sözleriyle övmüştür.

﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَنُيُومِ الْآخِرِ وَيُنْفِقُ مِمَّا رَزَقَهُ مِنَّا غَيْبًا ۚ﴾

"Bedevilerden, Allah'a ve ahiret gününe inanan, sarfettiğini Allah katında yakınlıklara vesile sayanlar da vardır" (et-Tevbe 9/99). Fakat bedevî olmayanın imamlık yapması önceliklidir. Çünkü bedeviler içerisinde bilgisizlik yaygın, takva (haramlardan sakınma) ise çok az görülen şeydir. Allahu Teâlâ da,

﴿الْأَعْرَابُ أَشَدَّ كُفْرًا وَبِدَالًا ۚ﴾

"Bedeviler, kafirlik ve münafıklık bakımından daha beterdir." (et-Tevbe 9/97) sözleriyle bedevîlerin bir kısmını yermektedir.

Kölenin imametinin caiz olduğunun delili, Ebû Üseyd'in azatlı kölesi Ebû Saîd'den gelen şu hadistir. O şöyle söylemiştir. "Ben henüz köle iken düğün töreni düzenledim. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bir grubu da törene davet ettim. İçlerinde Ebû Zerr (r.a.) de vardı. Namaz vakti gelince beni öne geçirdiler ve onlara namaz kıldırtdım."¹⁸⁸ Ancak köle olmayanın imamlık yapması önceliklidir. Çünkü insanlar, namazda kölelere uymayı çok da arzulamazlar. Efendilerinin hizmetiyle uğraşmalarının onları dinî hükümleri öğrenmekten alıkoyması nedeniyle cahillik köleler arasında daha yaygındır. Takva da onlarda nadirdir. Veledi zinanın (zinadan meydana gelen çocuğun) durumu da aynıdır. Çünkü onun da kendisine dinî bilgileri öğretecek babası yoktur. Bu durumdaki bir kimsenin bilgisiz olması kuvvetle olasıdır. Peygamber (s.a.v.)'den,

شَرُّ الثَّلَاثَةِ وَلَدُ الزَّانَا

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/192; Ebû Dâvûd, *Salât*, 65; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI/183; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/88.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/457; Buhârî, *Cemaat ve'l-imâme* 12; İbn Mâce, *Mesâcid* 8; Nesâî, *İmâme* 10.

¹⁸⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, II/392; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/67, 126.

"Veled-i zina üç kişinin en kötüsüdür"¹⁸⁹ şeklinde bir rivâyet vardır.

Ayşe (r.a.) bu hadisi rivâyet ettikten sonra, "Allahu Teâlâ

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

'Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez' (Fâtır, 35/18) buyurmuştur. Böyle bir hadis nasıl sahih olabilir", demiştir. Burada kastedilen, veledi zinanın, soy açısından üç kişinin en kötüsü olmasıdır. Ya da Peygamber (s.a.v.) bunu, mürted olarak yetişen belli bir veledi zina hakkında söylemiştir. Mü'min olanlarına ise uymak geçerlidir.

Bir topluluğa, içlerinden Kur'an'ı en iyi okuyan, sünneti en iyi bilen, en fazla takva sahibi ve yaşça en büyük olan kişi imamlık yapar.

İbn Mesûd'un (r.a.) rivâyet ettiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَوْمَ الْقَوْمِ تَقْرَأُ هُنَا كِتَابَ اللَّهِ تَعَالَىٰ فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً فَأَعْلَنَهُمْ سَنَةً فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً فَأَقْدَمَهُمْ هَجْرَةً فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً فَكَبَّرَهُمْ سِنًا وَأَفْضَلَهُمْ وَرَعًا

"Bir kavme, içlerinden Kur'an'ı en iyi okuyan kişi imamlık eder. Bu konuda hepsi eşit iseler sünneti en iyi bilen, bu hususta da eşit iseler en önce hicret eden imam olur. Bunda da eşitlik varsa, yaşça en büyükleri ve içlerinde en fazla takva sahibi olan imamlık yapar"¹⁹⁰

Ayşe (r.a.)'den gelen rivâyette ise;

فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً فَأَخْسَنُهُمْ وَحِفْ

"Bu konuda da eşit iseler yüzü en güzel olan imam olur"¹⁹¹, ilavesi yer almaktadır.

Mezhebimizin âlimlerinden bazıları, bu hadisin açık anlamına dayandılar. Kur'an'ı en iyi okuyanın imamlıkta öncelik hakkı vardır, dediler. Peygamber (s.a.v.), hadisinde, ilk önce en iyi okuyanı saymıştır. Başka bir hadisinde,

هَٰؤُلَاءِ قُرْآنَ هَٰؤُلَاءِ أَهْلُ اللَّهِ وَحَاصَّتُهُ

"Kur'an ehli, Allah'ın yakın ve has kullarıdır"¹⁹² buyurmuştur.

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/311; Ebû Dâvûd, *İtk* 12; Hâkim, *Müstedrek*, II/233; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/57.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/121; Müslim, *Mesâcid* 673; Tirmizî, *Salât* 174; Nesâî, *İmâme* 3.

¹⁹¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/121.

¹⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/127; İbn Mâce, *İman* 16; Hâkim, *Müstedrek*, I/743; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/17.

En doğrusu, sünneti daha iyi bilen kimsenin, Kur'an'dan namazın geçerli olmasına yetecek bir miktarı da biliyorsa, imamlığa daha layık olduğudur. Çünkü okumaya (kıraate) namazın sadece bir farzında ihtiyaç vardır. Oysa bilgiye namazın tümünde ihtiyaç duyulur. Üstelik kıraatte yapılan namazı bozacak derecedeki yanlışlık da ancak ilimle bilinebilir. Hadiste en iyi okuyanın ilk önce sayılması şundandır. Ömer (r.a.)'in Bakara Sûresini 12 yılda ezberlediği şeklindeki rivâyetten de anlaşıldığı üzere, sahabîler o devirde Kur'an'ı içindeki hükümlerle beraber öğrenmekteydiler. Dolayısıyla onlardan Kur'an'ı en iyi okuyan kimse, aynı zamanda en bilgileri de olmaktadır. Oysa günümüzde Kur'an'ı çok iyi okuyan bir kimsenin ilimden hiç nasibi olmayabilir. Bunun için sünneti daha iyi bilen imamlık yapması önceliklidir. Ancak bu kimsenin dinî yaşantısı konusunda eleştirilen birisi olması bu hüküm dışındadır. Bu durumda o, imamlık konusunda önceliğe sahip değildir. İnsanlar namazda ona tâbi olmayı arzulamazlar.

[1/42]

Şayet kişiler sünnet bilgisi konusunda eşit iseler vera' açısından daha üstün olanları imam olur.

Peygamber (s.a.v.);

مَنْ مَسَّيَ حَلْفَ عَمِي تَقِي فَكَانَ مَا صَنَى حَلْفَ نَبِيٍّ

"Takva sahibi bir âlimin arkasında namaz kılan, bir peygamberin arkasında namaz kılmış gibidir"¹⁹³ ve;

مَلَائِكَةُ دِينِكُمُ الْوَرَعِ

"Dininizin üstünlük ölçüsü vera' (haram ve şüpheliden sakınmak)'dır"¹⁹⁴ buyurmuştur.

Hadiste yer alan, "önce hicret etmiş olan kimse, imamlıkta öne geçirilir" ifadesine gelince, bunun nedeni, hadis söylendiği zamanda hicret farzdı. Daha sonra bu, Peygamber (s.a.v.)'in; لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ "Fetihten sonra hicret yoktur"¹⁹⁵ hadisiyle kaldırılmıştır. Önce hicret etmiş olan kimse, aynı zamanda sünneti de daha iyi bilir. Çünkü ashab, dinî hükümleri öğrenmek için hicret ediyorlardı.

Bu konuda da eşit iseler yaşca en büyük olan imamlığa geçer. Peygamber (s.a.v.)'in;

أَكْبَرُكُمْ أَكْبَرُ

¹⁹³ Bkz. Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/17; Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ*, II/859. Aclûnî böyle bir hadise vakıf olmadığını belirtmektedir. Zeylei ise ilgili hadisin tahririnde Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX/328 ve Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/90 da bulunan " وَأَفْذَكُمْ فَمَا " hadisini zikretmektedir.

¹⁹⁴ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/284; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, IV/196; Hâkim, *Müstedrek*, I/170.

¹⁹⁵ Buhârî, Cihâd 1; Müslim, İmâre 1864; Tirmizî, Siyer 33.

"Yaşlılığa hürmet edin"¹⁹⁶ buyurmuştur. Yaşça en büyük olan, genellikle en çok saygı duyulan kimsedir. İnsanlar namazda ona uymayı daha çok isterler.

Ayşe (r.a.)'den gelen hadisteki "Bunda da eşit iseler, yüzü en güzel olan imam olur" ifadesine gelince. Bu, işlerde en bilgili olanlarıdır anlamındadır. "Çünkü işin aslı şöyledir", denir. Şayet açık anlamı alınırsa, yüzü en güzel olandan maksat, en çok gece namazı kılan kimsedir. Nitekim bir Hadiste;

مَنْ كَثَرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنٌ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ

"Geceleyin çok namaz kılanın gündüz yüzü güzel olur"¹⁹⁷ buyurulmuştur.

Bir kimsenin, başkasının evinde izni olmaksızın ev sahibine imamlık yapması mekruhtur. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

لَا يَوْمُ رِخْلٍ اَوْ رِخْلٍ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يَجْلِسُ عَلَى تَكْرِيمِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ

"Bir kimse başkasının idaresi altında bulunan yerde izni olmaksızın imamlık yapmasın ve başkasının yerine izni olmaksızın oturtmasın"¹⁹⁸. Çünkü bu durumda öne geçerse o kimseyi akrabaları ve kabilesi içersinde hafife almış gibi olur. Bu ise güzel ahlaka sığmaz. Ancak yolcunun idareci olması ayrıcalıklıdır. Nerede olursa olsun imamlık idarecinin hakkıdır. İzni olmaksızın bir başkası onun önüne geçip namaz kıldırılmaz.

Imamla beraber iki kişi daha varsa imam önlerine geçerek onlara namaz kıldırır. Çünkü iki kişi cemaat hükmündedir. Peygamber (s.a.v.);

اَلْاِمَامُ فَمَا فَوْقَهَا جَمَاعَةٌ

"İki kişi veya daha fazlası cemaattir"¹⁹⁹ buyurmuştur. Bir araya gelme anlamındaki cem' anlamı da iki kişiyle gerçekleşmektedir.

İbn Mesûd (r.a.)'un, Alkame ve Esved (r.a.)'e bir evde namaz kıldırıldığı ve namaz esnasında ortalarında durduğu rivâyeti vardır.²⁰⁰ İbrahim Nehai (rh.a.) bunun evin dar olmasından kaynaklanan bir uygulama olduğunu söylemiştir. En doğrusu, bunun İbn Mesûd (r.a.)'un kendi görüşü olduğudur. Bundan dolayı Muhammed (rh.a.) Kitâb el-Asl'da şöyle demiştir. İmam iki kişinin önüne geçmeden onlara namaz kıldırırsa namazları tamdır. Çünkü yaptıkları iş, ihtihada açık bir yerdedir.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/2; Buhârî, *Diyyât* 21; Ebû Dâvûd, *Diyyât* 8; Nesâî, *Kasâme* 4.

¹⁹⁷ İbn Mâce, *İkametü's-Salât* 174; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, II/129;

¹⁹⁸ Müslim, *Mesâcid* 673; Ebû Dâvûd, *Salât* 61; Tirmizî, *Salât* 174; Nesâî, *İlmâme* 3.

¹⁹⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/264; İbn Mâce, *İkametü's-Salât*, 44; Dârekutnî, *Sünen*, I/280; Hâkim, *Müstedrek*, IV/371; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/69.

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/413; Müslim, *Mesâcid*, 534; Nesâî, *Mesâcid*, 27.

Başkasının
evinde
imamlık

Cemaat
olunması
durumunda
imamın
duruş yeri

İttifak edilen, çoğulun (جميع) en azının üç olduğudur. Namazda imamın öne geçmesi ise cemaat hali sünnetlerindendir. Bundan dolayı Ebû Hanîfe ve Muhammed (r.h.a.), Cuma namazında gerekli olan sayının, imam hariç, üç kişi olduğunu söylemişlerdir.

Cemaat çok olduğunda imam, ortalarında ya da safın sağ veya sol başında durarak namaz kıldırırsa, hata etmiş olur. Ancak cemaatin namazı tamdır.

Namaz caizdir. Çünkü namazı bozan, cemaatin imamdan önde olmasıdır. Bu da bulunmamaktadır. Ancak mekruh olur. Çünkü Peygamber (s.a.v.), ashabına (r.a.) namaz kıldırırken devamlı surette onların önüne geçmiştir. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinin terki ise mekruhtur. Ayrıca imamın namaz kıldırırken safın ortasında durması, kadınların cemaat namazına benzer. Erkeklerin kadınlara benzemesi de mekruhtur.

Cemaatle namaz kılınırken imama uyan kimse imamdan öne geçerse imama uyması geçerli olmaz. Ancak Malik (r.h.a.) farklı bir görüştedir. Ona göre imama uyana gerekli olan, namaz esnasındaki fiillerde imama uymasıdır. Bu fiillerde imama uyuyorsa, imamdan önde durması uymaya zarar vermez.

Cemaatin imamdan daha önde durması

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili şu hadistir.

لَيْسَ مَعَ الْإِمَامِ مَنْ يَتَقَدَّمُهُ

[1/43]

"İmamın önüne geçen onunla beraber değildir"²⁰¹. Ayrıca imamdan önde bulunan kimseye, imamın başlayıp başlamadığı belirsizleşir. Her defasında, imama uymak için geriye bakmak zorunda da kalır. Bundan dolayı da caiz değildir.

Şayet imamla birlikte bir kişi bulunuyorsa, imamın sağında durur. Bu hükmün delili İbn Abbâs (r.a.)'ın nakletmiş olduğu hadistir. İbn Abbâs (r.a.) şöyle söylemiştir. Resûlüllah (s.a.v.)'in geceleyin kıldığı namazları izlemek için teyzem Meymune (r.a.)'nin evinde gecelemiştim. Peygamber (s.a.v.) uyandı ve,

İmamın tek kişiyle cemaat olması

نَامَتْ الْغُيُوثُ وَغَارَتْ النُّجُومُ وَبَقِيَ الْخَبِيُّ الْقَتُومُ

"Gözler uyudu, yıldızlar kayboldu, Hayy ve Kayyûm olan Allahu Teâlâ kaldı", buyurdu.²⁰² Sonra,

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gidip gelişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır." (Âl-i İmrân 3/190)

²⁰¹ Bkz. Kâsânî, *Bedâiyu's-sanâyi'*, I/361.

²⁰² Muvatta, Kur'ân, 511; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XX/34;

şeklinde başlayan Âl-i İmrân sûresinin son âyetlerini (190,191,192,193,194) okudu. Sonra kalkıp asılı duran bir su tulumunun yanına gitti. Abdest aldı ve namaza başladı. Ben de kalktım, abdest aldım ve solunda namaza durdum. Kulağımdan tuttu, arkasından dolaştırarak beni sağ tarafına geçirdi. Ben yine yerime döndüm. Beni tekrar ikinci ve üçüncü defa sağına geçirdi. Namazını bitirince bana sordu. "Ey çocuk! Seni durdurduğum yerde niçin kalmadın?" Ben de; "Hiç kimsenin seninle eşit bir yerde durması yakışık almaz" dedim. Resûlullah (s.a.v.) da, *سُبْحَ فَقِهُهُ فِي لَيْلٍ رَجَعَهُ التَّأْوِيلُ* "Allahım! Onu dinde fakih (derin anlayış sahibi) kıl ve ona Kur'an'ı yorumlamayı öğret, diye dua buyurdu"²⁰³. Peygamber (s.a.v.)'in İbn Abbâs (r.a.)'ı sağ yanına geçirmesi, imama uyan tek bir kişi olduğunda, tercih edilenin, kişinin imamın sağında durması olduğunu göstermektedir.

Zâhiru'r-rivâye'ye göre, tek kişi imamın arkasında durmaz. Muhammed (rh.a.)'den, "ayak parmaklarının imamın topuğunun hizasında olması gerekir", diye nakledilmektedir. Avamın uygulaması da bu şekildedir.

[1/44]

Şayet imama uyan kişi uzun olur da imamdın önde bir yere secde ederse, ona zarar vermez. Çünkü secde yeri değil, ayaktayken durdukları yer dikkate alınır. İmamın arkasında safta, uzun boylu olmasından ötürü imamdın önde bir yere secde eden kimsenin durumu da aynıdır.

İmamın arkasında tek başına bir kadın namaz kılarsa, namaz geçerlidir. Enes (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre ninesi, Müleyke (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'i yemeğe davet etmişti. Peygamber (s.a.v.);

قُمْوْا لِأَصْلَى بَكُمْ

"Kalkın size namaz kıldırayım"²⁰⁴ buyurdu. Beni, yetimi arkasında, annem Ümmü Süleym (r.a.)'i de benim arkamda namaza durdurdu. Çocuğun namazı sadece güzel bir davranıştır (ibadet değil!). Bu yüzden Enes (r.a.) tek başına Peygamber (s.a.v.)'in arkasında kaldı. Ümmü Süleym (r.a.) de tek başına çocuğun arkasında durdu. Bu hadis, imamlarla beraber namaz kılacak iki kişi varsa imamın öne geçeceğine, o iki kişinin de arkada saf tutacaklarına dair delildir.

Keza imama uyan tek kişi imamın solunda durursa da namaz geçerlidir. Çünkü hadiste İbn Abbâs (r.a.), ilk önce Peygamber (s.a.v.)'in solunda namaza durmuş ve O'na uymuştu. Resûlullah (s.a.v.) namaz içersinde kendisini arkadan dolaştırarak sağına geçirirken de arkasında bulunmuştur. Bütün bunlar, solda ya da arkada olmanın namazı bozmadığını, uyanın caiz olduğunu göstermektedir.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/354; Buhârî, Cemaat ve'l-imâme 50; Nesâî, İmâme 45; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII/91.

²⁰⁴ Dârimî, Salât 61; Buhârî, Sıfâtü's-salât 77; Müslim, Mesâcid 660.

Fakat bu kişi kötülükte bulunmuştur. Hanefî âlimlerimizden bazılarına göre kötülük etmiş olma hükmü, imamın arkasında değil, solunda namaza duran kişi içindir.

Çünkü imamın arkasındaki kişinin iki yönünden biri, imamın sağına gelmiş, böylece de sünnetten bütün bütün yüz çevirmemiş olur. Solunda duran ise böyle değildir.

En doğru olan, kötü bir iş etmiş olma hükmünün, her iki gruba da ait olduğudur. Çünkü "aynı şekilde" (بـنـسـبـة) ifadesiyle birbirlerine bağlanmıştır.

Allahu Subhanehû ve Teâlâ daha iyi bilir.

ABDEST ve GUSÜL

Gusûlün yapılışı

Cünüplükten dolayı gusûl alacak kişi iki elini yıkayarak başlar. Sonra cinsel organını yıkar. Ardından namaz abdesti gibi abdest alır. Fakat ayaklarını sonraya bırakır. Daha sonra başına ve bütün vücuduna su döker. En sonunda yıkandığı yerden biraz uzaklaşır ve ayaklarını yıkar. Ayşe (r.a.), Enes ve Meymune (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in bu şekilde guslettiğini rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetlerin en tam ifadelisi Meymune (r.a.)'nin hadisidir. O, şöyle söyledi.

وَصَلَتْ غَسَّالًا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِيُغْتَسِلَ بِهِ مِنْ الْحَنَابَةِ فَخَذَّ لِإِثْنَاءِ شِمَائِلِهِ وَ أَكْفَدَهُ عَلَى يَمِينِهِ
فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا ثُمَّ أَثْنَى فَرَجَهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ مَالَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَنَاطِ فَدَلَّكَهُمَا بِثُرَابٍ ثُمَّ تَوَضَّأَ
وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ عَيْنَ غَسْلِ تَقْدِيمِ ثُمَّ افْضَحَ الْمَاءَ عَلَى رَأْسِهِ وَ سَبَّحَ جَسَدَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ نَحَى
فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ

"Resûlüllah (s.a.v.)'a cünüplükten dolayı gusletmesi için su hazırladım. Sol eliyle kabı aldı. Sağ eline eğdi. Ellerini üç defa yıkadı. Sonra tenasül uzvunu temizledi. Sonra elleriyle duvara yöneldi ve onları toprakla ovuşturdu. Daha sonra ayaklarını yıkamaksızın namaz abdesti gibi abdest aldı. Üç defa başına ve bütün vücuduna su döktü. En sonunda da yıkandığı yerden biraz uzaklaşıp iki ayağını yıkadı"²⁰⁵

Zâhiru'r-rivâye de "abdest alırken başını da mesheder" ifadesi vardır. Hasan ise, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin, meshetmez dediğini nakletmektedir. Çünkü gusûl alanın başını yıkaması koşuldur. Yıkamanın farz olduğu bir durumda meshetmenin bir anlamı olmaz.

Gusûl alacak kişi vücudundaki pisliği yıkamakla başlar. Çünkü böyle yapmazsa pislik suyla beraber akarak vücuda yayılır.

Vücuda su dökmeye başlamadan önce abdest almak biz Hanefîlere göre vacib değildir. Ancak vacib diyenler de vardır. Bazıları ise kişinin cünüp olduğu anda abdestli ya da abdestsiz olmasına göre ayırımı giderek şöyle demişlerdir: Şayet kişi abdestsiz idiye guslederken abdest alması gerekir. Çünkü bu kişiye cünüp olmadan önce de abdest alması gerekli olmuştur. Bu gereklilik cünüplükle birlikte ortadan kalkmaz.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delilimiz;

﴿وَأَنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾

Gusûlden önce abdest almak

²⁰⁵ Buhârî, Gusl 10; Müslim, Hayz 317; Ebû Dâvûd, Tahâret 98.

"Cünüp oldunuz ise boy abdesti alınız" (el-Mâide 5/6) âyetidir. İyice temizlenme (ittihhâr-إتھار), bütün bedenın yıkanmasıyla gerçekleşir. Bahsedilen durumda temizlenmeyi gerektiren nedenler iç içe girmiştir (tedahul). Görmez misin, hayızlı kadın aynı zamanda cünüp de olduğunda bir gusül alması yeterlidir.

Bazı âlimler de abdest almanın vücuda su döktükten sonra vacib olduğu görüşündedirler. Ali (r.a.) ve İbn Mesûd (r.a.)'un bu görüşü reddettikleri rivâyet edilmiştir. İbn Ömer (r.a.)'e de bu sorulmuş, soruyu sorana "Çok inceliyorsun. Bütün bedenini yıkaman yetmez mi?" cevabını vermiştir. Bu konuda asıl, Peygamber (s.a.v.)'in şu sözüdür:

[1/45]

أَمَّا أَنْ فَافُيْضَ عَلَيَّ رَأْسِي ثَلَاثَ حَتَابٍ مِنْ مَاءٍ فَإِذَا أَنَا قَدْ طَهُرْتُ

"Bana gelince, ben başımdan aşağı üç defa su döküyorum ve temizlenmiş oluyorum"²⁰⁶.

Guslederken vücudun ovulması şart değildir. Malik (r.h.a.) ise şart olduğu görüşündedir. O, bunu maddî pisliklerin temizlenmesine kıyasla söylemektedir.

Gusûlde
vücudun
ovulması

Bu konuda Biz Hanefîlerin delilleri ise şunlardır. Cünüplükten dolayı gusletmeyi emreden âyetle emredilen şey, iyice temizlenmedir. Ovmayı koşul koyma ise bu emre ek yapmak demek olur. Ovalama bir maddenin vücuttan giderilmesi gayesine binaen yapılır. Oysa cünüp kimsenin bedeninde guslederek gidereceği maddî bir pislik bulunmamaktadır. Dolayısıyla ovalamasına gerek yoktur.

Gusûl esnasında namaz abdesti gibi abdest alınırken ayakların yıkanmayıp sonraya bırakılmasının nedeni, ayakların kullanılmış suyun biriktiği bir yerde bulunmasıdır. Buna göre şayet gusleden kişi bir taşın, tahtanın vs. üzerinde bulunuyor ve ayaklarının dibinde su birikmiyorsa, ayaklarını yıkamayı sonraya bırakmaz.

Kısaca suyun, vücudun her yerine ulaştırılması farzdır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır.

نَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ حَذْبَةً أَلَا فَيَلُّوا شَعْرًا وَانْقُؤُوا بَشِيرَةً

"Her bir kılın altında cünüplük vardır. Dikkat! Bütün kılları ıslatın! Tüm cildinizi temizleyin!"²⁰⁷

²⁰⁶ Buhârî, Gusl 44; İbn Mâce, Tahâret 95; Ebû Dâvûd, Tahâret 98; Nesâî, Tahâret 158.

²⁰⁷ Abdurrezzak, Musannef, I/262; İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/95(mevkuf); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/101, VI/110; Ebû Dâvûd, Tahâret 97; Tirmizî, Tahâret 78; İbn Mâce, Tahâret 106; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, IV/1155; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/179; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/86.

Gusül sırasında vücudun üç defa yıkanması sevabı artırır. Gusül öncesinde namaz abdesti gibi abdest alındığında da, sünnet tam olarak yerine getirilmiş olur. Bu durum daha önce açıklamış olduğumuz abdestin mertebelerine benzemektedir.

Cünüplükten dolayı gusledilirken yeterli olan en az su, bir "sa'"dır. Abdest için bir "müd"dür²⁰⁸.

Cabir (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre;

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَوَضَّأُ بِالسَّاءِ وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ

"Peygamber (s.a.v.) bir müd miktarı su ile abdest alıyor, bir sa' miktarı suyla da guslediyordu."²⁰⁹ Hadisi rivâyet eden Cabir (r.a.)'e "Ya bu kadar su bize yetmezse ne olacak?" diye sorulduğunda kızmış ve "Sizden daha hayırlı ve saçları da çok olan kimseye yetiyordu!" demiştir.

Bu ölçüler hiç değişmez, kesin miktarlar değildir. Bir kişi bir müd'den daha az suyla abdestini tamamlasa yeterli olur.

Abdurrahman b. Zeyd (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre:

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ يَتَوَضَّأُ شِئْنِي مَاءٍ

"Peygamber (s.a.v.) bir müddün üçte iki miktarı suyla da abdest almıştır."²¹⁰ Abdest alan kişi, bir müd miktarı su yetmezse daha fazla su kullanabilir. Ancak suyu kullanırken israf etmemesi gerekir.

Said (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre; Kendisi suyu bol bol dökerek abdest alırken Resûlullah (s.a.v.) ona uğramış ve şöyle buyurmuştur.

يَا سَائِدُ قَالَ أَوْ فِي تَوَضُّعٍ سَرَفٌ؟ قَالَ نَعَمْ وَلَوْ كُنْتُ عَلَى خَيْفَةٍ بَهْرٍ حَارٍ

"(Suyu) israf etmekten sakın!." Said (r.a.)'in "Abdestte de israf olur mu?" sorusunu üzerine de, "Evet! Akan bir nehir kıyısında olsan bile."²¹¹ buyurmuştur.

²⁰⁸ Rıtl / رطل: Sıvı maddeler için kullanılan 130 dirhemlik bir ölçek. Sâ'in sekizde biri. Yaklaşık olarak 0.408 litre,

Müdd / المِدَّة: Bir sâ'in dörtte birine eşit, iki yüz altmış dirhemlik bir ölçek. Irak rıtlı ile 2 rıtla, Hicaz rıtlı ile ise bir tam 1/3 rıtla eşittir. 77 kg. buğday 100 lt. olarak düşünülürse, şerî müdd için 1,05 litrelik değer elde edilir.

Sâ' / الصَّاع: Hubûbât gibi ürünleri ölçmekte kullanılan bir ölçek. Şer'î ölçüye göre 2917 gr., örfî ölçüye göre ise 3333 gr.dır. Hacim ölçüsü olarak 1 sâ' , 2.75 litredir. Medine'de kullanılan şekline göre 4 müdd / 4, 2125 litreye denktir. Bu ölçünün hacmi hicretin ikinci yılında bizzat Peygamber (s.a.v) tarafından tespit edilmiştir. Bkz. Hamdi Döndüren, "Sâ'", Şamîl İslam Ansiklopedisi, V, 296; Bkz. Mehmet Erkal, İman ve İbadetler İlmihi, I, 508.

²⁰⁹ Buhârî, Vudu' 46; Müslim, Hayz 325; Ebû Dâvûd, Tahâret 44.

²¹⁰ İbn Huzeyme, Sahih, I/62; İbn Hibbân, Sahih, III/364; Hâkim, Müstedrek, I/243; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/196.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/221; İbn Mâce, Tahâret 48; Beyhaki, Şuabu'l-İman, 3/30.

Gusül için takdir edilen bir sa' ölçüsü, yalnız vücuda dökülecek su içindir. Şayet kişi gusle başlarken namaz abdesti gibi abdest alacaksa bu miktara bir müd su daha ekler.

Abdest için belirlenmiş miktar da istincaya (taharete) ihtiyaç olmaması halindedir. Şayet kişi istinca yapacaksa bir rıtl (0.408 litre) suyla istinca yapar, bir müd suyla da abdestini alır. Mest giyiyorsa ve istinca da yapmayacaksa abdest için bir rıtl su yeter.

[1/46]

Ancak insanların durumları ve huyları farklı farklı olduğundan, bütün bunlar mutlaka uygulanması gereken değişmez miktarlar değildir.

Kadın hayızdan dolayı guslederken de farz olan iyice temizlenmektir. Allahu Taala şöyle buyurmuştur.

﴿وَلَا تَقْرُبُوهُمْ حَتَّىٰ تَطْهُرُوا﴾

"Temizlenene kadar onlara yaklaşmayın" (el-Bakara 2/222)

Gusülde
örgülerin
durumu

Eğer su saç diplerine ulaşıyorsa kadın guslederken başındaki örgüleri çözme-
se de guslü geçerlidir. Ümmü Seleme (r.a.) "Ey Allah'ın Resülü, ben örgüsü gür olan
bir kadını. Guslederken örgülerimi çözeyim mi?" diye sormuştu. Peygamber
(s.a.v.);

لَا بِكَفَيْتُ أَنْ تَفِضِي السَّاءَ غَلِي رَأْسِكَ وَ سَائِرَ حَسَدِكَ ثَلَاثَ

"Hayır. Başına ve vücudunun diğer yerlerine üç defa su dökmen yeter"²¹²
cevabını vermiştir. Ayşe (r.a.)'ye, Abdullah İbn Amr (r.a.)'in, guslederken kadınların
saç örgülerini çözmelerini istediği haberi ulaştı. "O, haktan ayrılarak kadınlara zor
bir iş yüklemiş. Bari perçemlerini (alınlarına sarkan saçlarını) de kesmelerini
söyleseydi!" dedi.²¹³

Suyun saçların dibine ulaşması gerektiği hükmünün delili, Huzeyfe (r.a.)'nin
rivâyet ettiği şu hadistir. O, hanımı guslettiğinde onun yanına oturur ve "Ya hu,
saç diplerini ve başının derisini de ıslat!" derdi.

Mezhep âlimlerimiz kadının kâkülleri (zülüfleri) konusunda ihtilaf etmişlerdir.
Bazıları, "kadın, her defasında sıkmak suretiyle, kaküllerini üç defa ıslatır",
 demişlerdir. En doğrusu, zorluk olmasından ötürü bunun gerekli olmadığıdır.
Ancak Peygamber (s.a.v.)'in, "Tüm kılları ıslatın ve bütün cildinizi temizleyin"
hadisinin açık anlamı, kaküllerin ıslatılacağı şeklindeki görüşü destekler.

Cünüp bir kimsenin guslederken, vücudundan yıkandığı kaba su damlaması
suyu bozmaz. İbn Abbâs (r.a.) "Suyun akmasına kim engel olabilir?" demiştir.

Yıkılan
kaba su
damlalarının
sıçraması

²¹² Müslim, Hayz 330; İbn Mâce, Tahâret 108; Ebû Dâvûd, Tahâret 99; Tirmizî, Tahâret, 77.

²¹³ Müslim, Hayz 331; İbn Mâce, Tahâret 108; İbn Huzeyme, *Sahih* I/123; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/181.

Hasan'a bu durum sorulunca; "Biz Allah'ın rahmetinden bundan daha genişini umarız", cevabını vermiştir. O, bu sözüyle kaçınmak mümkün olmayan şeylerin affedileceğini söylemiş olmaktadır. Ancak vücuda dökülen su, yıkanılan kaba akıyorsa bu suyla yapılan gusül caiz olmaz. Kaçınmak mümkün olan çok miktar, af kapsamında değildir. Kaba giren suyun az mı yoksa çok mu olduğunun ölçüsü şudur: Kabin içersine giren suyun damla yerleri farkedilecek kadarsa, çok demektir.

Abdest almada veya bedenın her hangi bir yerini yıkamada kullanılmış olan (müsta'mel) suyla abdest alınmaz.

Kullanılmış
(müstamel) su

Malik (rh.a.) bunun caiz olduğu görüşündedir. Ona göre cünüp ya da abdestsiz kimsenin bedeni temizdir. Nitekim bir kişi elbisenin içindeyken terleyip elbiseye ter bulaşsa ya da yaş bir elbise giyse bu durum, elbiseyi kirletmiş olmaz. Suyun da temiz bir mahalde kullanılması, tıpkı temiz bir kabin yıkanmasında olduğu gibi, temiz olma özelliğini değiştirmez.

Biz Hanefilerin bu konudaki delili şudur. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

لَا يَتَوَلَّى أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلَا يَغْتَسِلُ فِيهِ مِنْ جَنَابَةٍ

"Sizden biriniz, durgun su içersine içemesin. Onda cünüplükten dolayı gusletmesin"²¹⁴. Peygamber (s.a.v.)'in bu sözünde abdest bozmamayı ve gusletmemeyi aynı seviyede zikretmesi, durgun suda gusletmenin o suyu bozduğunu göstermektedir.

Ali ve İbn Abbâs (r.a.) yanında sadece içmesine yetecek kadar su bulunan yolcunun teyemmüm edeceğini ve suyu içmek için saklayacağını söylemişlerdir. Şayet su abdestte kullanıldığında niteliği değişmeseydi, bu sahâbiler yolcunun akan suyu bir kaba biriktirerek abdest almasını, sonra da biriken suyu içmek için saklamasını söylerlerdi. Ayrıca yolculuk esnasında da kamet halinde de gusûlde kullanılan suyun dökülmesi adettir. Halbuki yolculuk esnasında su oldukça değerlidir. Bu da gusûlde kullanılan suyun niteliğinin değiştiğine dair açık bir delildir.

Kullanılmış suyun vasfı konusunda ihtilaf edilmiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kullanılmış su necis (pis)tir. Ancak bu çok miktarda olduğu zaman böyledir. Ebû Yusuf, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin de bu görüşte olduğunu nakletmiştir.

Hasan b. Ziyad'ın rivâyetine göre Ebû Hanîfe (rh.a.), kullanılmış suyun pis olduğu ve bir dirhemden fazlasının (elbiseye bulaşması vb. durumlarda) affedilemeyeceği görüşündedir.

²¹⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, I/89, 131; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/259, 265; Buhârî, *Vudû'* 68; Müslim, *Tahâret* 95; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 36; Tirmizî, *Tahâret* 51; Nesâî, *Tahâret* 46; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/50; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/60, 62; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/234, 238.

Muhammed (rh.a.) ise, temiz fakat temizleyici olmadığını söylemiştir. Züfer ve Afiye el-Kâdî'nın Ebû Hanîfe'den rivâyeti de bu şekildedir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün açıklaması şudur. Hükmi pislik (hades), maddî pislik (necaset)ten daha ağır bir pisliktir. Suyla maddî bir pislik temizlendiğinde o su pis hale gelir. Hükmi pislik giderildiğinde de öncelikle pisenmiş sayılması gerekir. Bu nedenle Ebû Hanîfe, Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın rivâyetine göre (mazur görülemeyecek) miktarı maddî pislikte olduğu gibi bir dirhem olarak takdir etmiştir. Fakat bu yaklaşım isabetli değildir. Çünkü umum belvâ (herkesin kaçınması mümkün olmayan olaylar) cinsinden olan durumların pislüğün hafif sayılmasında etkisi vardır. Kullanılmış suyun umum belva kabilinden olduğu ise açıktır. Elbisenin ondan tam olarak korunması mümkün değildir. Üstelik kullanılmış suyun pis olduğu konusunda görüş ayrılıkları da vardır. Bundan dolayı hafif pislik sayılır.

Muhammed (rh.a.)'in görüşünün açıklaması da şöyledir. Sahabe (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in abdest artığı suları almak için yarışıyor ve bu suları organlarına sürüyorlardı. Abdest suyundan bizzat alamayan, bir başkasının elindeki yaşıktan alıyordu. Pis bir şey mübarek sayılmaz. Bunun anlamı, abdestsiz kimsenin organlarının temiz olduğudur. Ne var ki, böyle organlarla ibadet yapması yasaklanmıştır. Su, bu organların temizliğinde kullanıldığında, ibadet edilememe durumu suya geçmiş ve suyun niteliği, organın su kullanmadan önceki niteliği haline gelmiştir. Böylece su, temiz fakat temizleyici olmayan bir hale dönüşmüştür. Suyla maddî bir pislüğün giderilmesi durumu bundan farklıdır. Çünkü o durumda pislik suya dönüşmüştür.

Muallâ, Ebû Yusuf (rh.a.)'dan abdest alan kimse abdestsiz ise kullandığı su pis olur, şayet temiz ise olmaz, şeklinde bir görüş nakletmektedir. Ancak temiz (abdestli) kişinin kullanmasıyla da su kullanılmış hükmünü alır.

Züfer ve Şâfiî (rh.a.) ise kendisiyle maddî ya da hükmi bir pislik giderilmemişse, temiz bir elbisenin yıkanması gibi, suyun kullanılmış hükmünde olmayacağı görüşündedirler.

Biz Hanefîlerin delilleri ise şunlardır. Suyu abdestli bir kişinin kullanmasıyla da ibadet yapılmış olmaktadır. Peygamber (s.a.v.);

الْوُضُوءُ عَلَى الْوُضُوءِ نَوْرٌ عَلَى نَوْرٍ يَزِيدُ قَبَمَةً.

"Abdestliyken abdest almak, kıyamet günü nur üstüne nurdur"²¹⁵ buyurmuştur. Buna göre abdestli bir kişinin abdest alması da hükmi pislüğün giderilmesi gibi sayılmış olmaktadır. Temiz bir elbisenin veya kabin yıkanması ise bundan farklıdır. Çünkü bunlarda ibadet söz konusu değildir.

²¹⁵ Acluni, Keşfu'l-Hafa, 2/447.

Tahavi (r.h.a.), serinlemek amacıyla kullanılan su da kullanılmış hükmünü alır, demiştir. Şayet bu sözün anlamı; kullanan kişi abdestsizlik hali içerisindeyse suyun kullanılmasıyla bu hali kalkmış olur, şayet kasdı serinlemek ise su kullanılmış hükmünü alır, demek değilse bu, yanlış bir sözdür.

İnsanın artığı olan su temizdir. Peygamber (s.a.v.)'e bir bardak süt getirildi. O, birazını içti. Sonra bardağı sağında oturan bir bedevîye verdi. Bedevî de içtikten sonra artanı Ebû Bekir (r.a.)'e verdi. O da içti. Ayrıca insan vücudu temizdir. İnsan etinin yenilmemesinin nedeni, insanın pis olması değil, şerefli bir varlık olmasıdır. İnsanın artığına karışan şey onun vücudundan çıkmaktadır. Vücudu ise temizdir. Dolayısıyla artığı da temizdir.

İnsanın
artığı

Hayızlı kadının artığı su da temizdir.

Ayşe (r.a.), hayızlı iken bir kaptan su içmişti. Peşinden Peygamber (s.a.v.) de onun içtiği yere ağzını dayayarak aynı kaptan su içti.

Hayızlı
kadının
artığı

Peygamber (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'ye;

«يَا أَيُّهَا الْمَرْءُ لَا تَقَالَ حَبِصَتْ نَيْسٌ فِي دَاخِلِكَ»

"Bana şu seccadeyi ver" demiş, onun "Ben hayızlıyım" cevabı üzerine "Senin hayızın elinde değil ki"²¹⁶ buyurmuştur. Elin durumu böyleyse, ağzın durumu da aynı demektir.

Cünüp kimsenin artığının hükmü de aynıdır.

Huzeyfe (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'la karşılaşmıştı. Peygamber (s.a.v.) kendisiyle tokalaşmak isteyince, "Ben cünübüm" diyerek elini çekti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

Cünüp
kimsenin
artığı

«لَا تُقَوِّمُ وَلَا يَنْجُسُ»

"Mü'min pis olmaz"²¹⁷ buyurdular.

Biz Hanefilere göre müşriğin artığı da böyledir. Zâhiri mezhep Âlimleri, ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نجس﴾ "Müşrikler pistir" (et-Tevbe 9/28) âyeti dolayısıyla müşriğin artığını mekruh saymaktadırlar. Bize göre âyette geçen pislik inanç yönündendir. Bunun delili de şudur; Peygamber (s.a.v.) Sakif heyetini müşrik oldukları halde mescide yerleştirmiştir. Şayet müşrikler pis olsaydı onları mescide yerleştirmezdi.

Müşriğin
artığı

²¹⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, I/327; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/139; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/86, VI/45; Müslim, Hayız 11; Ebû Dâvûd, Tahâret 103; Tirmizî, Tahâret 101; Nesâî, Tahâret 173; İbn Mâce, Tahâret 120; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/191, 192; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV/87; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/186, 189; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/628, II/144.

²¹⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, I/124; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/159; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/235, 382; Buhârî, Gusül 23; Müslim, Hayz 29; Nesâî, Tahâret 172; İbn Mâce, Tahâret 80; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/69; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/122, 189; Adlûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/299.

Eti yenen
hayvanların,
kuşların artığı

Eti yenen hayvanların ve kuşların artıkları da temizdir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَوَّضًا يَسْقُورُ بَعِيرٍ أَوْ شَاةٍ وَقَالَ مَا يُزَكِّلُ حَمْلَهُ فَسُقِرَ طَهْرًا

[1/48]

Peygamber (s.a.v.) deve veya koyun artığı sudan abdest almış, sonra da: “*Eti yenen hayvanların artıkları temizdir*”²¹⁸ buyurmuştur.

Dışarılarda dolaşan tavukların artığı bunun dışındadır. Çünkü pislik ve leşleri karıştırırlar. Gagaları pislikten boş olmaz. Bununla beraber artığı olan sudan abdest alınsa caizdir. Çünkü gagasının temizliği kesin bilgi derecesindedir. Pis olduğu ise şüphelidir. Şüphe ise kesin bilgiyi (yakîn’i) ortadan kaldırmaz.

Kümeşte yaşayan tavuğun artığı ise temizdir. Çünkü gagası kuru kemikten ibarettir ve pis değildir. Vücudu da temizdir ve yenilir. O halde vücudundan ortaya çıkan şey (artığı) da temiz demektir. İbn Ömer (r.a.)’ın, tavuk eti yemenin haram olduğunu söylediği, şeklindeki rivâyet şâzdır. Kendisiyle amel edilemez. Çünkü;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَأْكُلُ نَحْمَ الدَّجَاجَةِ

“*Resûlüllah (s.a.v.) tavuk eti yedi.*”²¹⁹ Kümeşte bulunan tavuğun, gagasının ayaklarının altındaki yere ulaşmayacak şekilde hapsedilmiş olması gerekir. Eğer gagası ayaklarının dibine ulaşacak şekildeyse kendi pisliğini karıştırabilir. Bu durumda dışarda dolaşan tavuktan farkı kalmaz.

Eti yenen hayvanların artıkları temiz olduğu gibi salya ve terleri de temizdir. Bundan dolayı eti yenen bir hayvanın ter ya da salyasının bulaştığı elbiseyle kılınan namaz caizdir. Çünkü bu maddeler hayvanın vücudundan çıkmaktadır. Sütü gibi temizdir.

Eti yemeyen
hayvanların
artıkları

Eti yemeyen hayvanların artığı olan sularla temizlik yapılmaz; bunların salyaları suyu bozar. Bu konuda bazı meseleler vardır:

Birincisi: Domuzun artığı olan su ittifakla pistir. Çünkü domuzun vücudu pistir. Allahu Teâlâ;

﴿وَأَوْحَىٰ نَحْمَ خَيْرِيرَ فَإِنَّهُ رَجَسٌ﴾

“...ya da domuz eti ki o pisliktir” (el-En’âm 6/145) buyurmaktadır. âyette geçen “rics” kelimesi “necis” (pis) kelimesiyle aynı anlamdadır.

Domuzun
artığı

Köpeğin
artığı

İkincisi: Köpeğin artığı da pistir. Malik (r.h.a.) ise köpek etinin yenebileceği şeklindeki görüşüne göre artığının da temiz olduğunu söylemektedir. Ona göre, nasıl abdesti olmayan kişinin organlarının yıkanmasının emredilmesi, pis olduğundan değil de ibadet için ise, aynı şekilde köpeğin yaladığı kabin

²¹⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/252; Dârekutnî, *Sünen*, I/128.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/394; Buhârî, *Zebâih ve’s-sayd* 26; Tirmizî, *Etime* 25; Nesâî, *Sayd ve’z-zebâih* 33.

yıkınmasının emredilmesi de kabın pis olduğundan değil, ibadet içindir. Ya da bu köpek besleyenlere ceza olarak emredilmiştir. Çünkü köpekler yabancıları rahatsız ediyorlardı. Onları beslemek yasaklanmıştı. Bundan dolayı da köpek besleyenlere ceza olarak köpeklerin yaladığı kapları yıkamaları emredilmiştir.

Biz Hanefîlerin delilleri şunlardır: Atâ b. Mînâ'nin Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet ettiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ طَهِّرْ إِذَا رَأَيْتَ الْكَلْبَ فِيهِ أَنْ يَسْتَنْزِلَ

"Birinizin kabını köpek yaladığında kap üç defa yıkamakla temiz olur"²²⁰, Bazı rivâyetlerde ise "سَبْعَ وَ عَشْرَةَ مَرَّةً" "yedi defa yıkamakla ve sekizincide de toprakla ovmakla temiz olur"²²¹ ifadesi yer almaktadır. Peygamber (s.a.v.)'in, "Sizden birinizin kabının temiz olması" ifadesi, köpek yaladığı zaman kabın pislendiğini göstermektedir. Dolayısıyla kabın yıkınmasının emredilmesi ibadet için değil, pis olmasından dolayıdır. Cansız varlıklara ibadet hükmü dahil değildir. Ayrıca kabın bir defadan fazla yıkınmasının ve toprakla sürtülmesinin istenmesi, pisliliğin ağır ve şiddetli olduğunu göstermektedir. Bizim mezhebimize göre doğru görüş, köpeğin vücudunun pis olduğu şeklindedir. Muhammed (r.h.a.), *el-Kitabu'l-Asl'*inde "Leş, köpekten ve domuzdan daha pis değildir", sözüyle buna işaret etmektedir. Âlimlerimizden bazıları, derisinin tabaklanmakla temiz hale gelmesinden hareketle, köpeğin vücudunun temiz olduğunu söylemişlerdir. Bu konuyu ilerde açıklayacağız.

Aslan, pars ve kaplan gibi eti yenmeyen yırtıcı hayvanların artıkları bize göre pistir. Şâfiî (r.a.) ise temiz olduğu görüşündedir. İmam Şâfiî'nin bu konudaki delili, İbn Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği hadistir. Peygamber (s.a.v.)'e; Yaban eşeğinin artığı olan suyla abdest alabilir miyiz? diye sorulmuştu. O da نَعَمْ وَبِمَا أَفْضَلْتُ نَسِيعَ نَسْأَةٍ "Evet, bütün yırtıcı hayvanların artığıyla da alabilirsiniz"²²² diye cevap vermiştir. Cabir (r.a.)'den gelen bir rivâyete göre Peygamber (s.a.v.)'e, Mekke ile Medine arasındaki su birikintileri ve buralara uğrayan yırtıcı hayvanların durumu sorulmuştu. O (s.a.v.); سَبَّ وَ طَهَّرَ "Karınlarına içtikleri onların, geriye kalan sular da bizim içeceğimizdir ve temizdir"²²³ buyurmuştur. Bu hayvanların vücutları temizdir. Çünkü zaruret hali dışında da

[1/49]

Diğer yırtıcı hayvanların artıkları

²²⁰ Dârakutnî, *Sünen*, I/65,66.

²²¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/159, VII/297; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/86, V/56; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 37; Nesâî, *Tahâret* 53; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/114; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/241, 251.

²²² Abdurrezzak, *Musannef*, I/77; Müsnedü's-Şâfiî, I/8; Dârakutnî, *Sünen*, I/62; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/249, 250; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/129.

²²³ İbn Mâce, *Tahâret* 76; Dârakutnî, *Sünen*, I/31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/258; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/129.

onlardan yararlanabilir. Satılmaları da caizdir. Bundan dolayı artıkları da kedinin artığı gibi temizdir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili ise şudur. İbn Ömer ve Amr b. As (r.a.), bir havuzun başına gelmişlerdi. Amr b. As, "Havuz sahibi! Bu suya yırtıcı hayvanlar uğruyor mu?" diye sordu. İbn Ömer (r.a.), "Havuz sahibi! Haber verme!" dedi.²²⁴ İbn Ömer böyle söyledi. Çünkü havuz sahibi yırtıcı hayvanların uğradığını haber verseydi, bu konudaki yasakdan dolayı, suyu kullanamazlardı. Bunun anlamı, yırtıcı hayvanların vücutlarının pis kabul edildiği ve temiz olmadığıdır. Dolayısıyla köpek ve domuzun artığı gibi bunların artıkları da pistir. Sütleri gibi artıkları (na karışan salyaları) da vücutlarından çıkmaktadır. Sütleri içilmez, haramdır. Artıkları da öyledir.

Kedinin artığının da kıyasen pis olması gerekirdi. Fakat biz bu kıyası delil nedeniyle terkettik. O da Peygamber (s.a.v.)'in kedi hakkındaki şu hadisidir:

سِتْ نَحْسَةِ إِنِّهَا مِنْ أَصَوِّفِ عَيْبِكُمْ

**Kedinin
artığı**

"Kedinin artığı pis değildir. Çünkü kedi sizin yakınınızda dolaşanlardan bir hayvandır"²²⁵ Hadiste kedinin artığının pis sayılmamasının illetine de işaret edilmektedir. Bu, kedinin insanlara yakın bulunmasından ötürü, ondan sakınmanın mümkün olmayışdır. Oysa yırtıcı hayvanlarda bu söz konusu değildir. Çünkü yırtıcı hayvanlar, çöllerde yaşarlar. İsteyerek insanlara yaklaşmazlar.

Yukarıda yer verilen iki farklı rivâyet şöyle yorumlanır: Yırtıcı hayvanların artıklarının temiz olduğunu gösteren rivâyet, ya İslam'ın ilk yıllarında etlerinin yenilmesi haram kılınmadan önce söylenmiştir. Ya da Peygamber (s.a.v.)'e sorulan soru, büyük havuzlar hakkındadır. Biz Hanefîlere göre böyle büyük sular, yırtıcı hayvanların içmesiyle pis olmaz.

**Eşegin
artığı**

Eşegin artığı Şâfiî (rh.a.)'ye göre temizdir. Bu İbn Abbâs (r.a.)'ın görüşüdür. İbn Abbâs, eşek yulaf ve saman yemektedir. Artığı temizdir, demiştir.

Biz Hanefîlere göre ise temiz olup olmadığı şüphelidir. Pis mi yoksa temiz mi olduğu kesin değildir. İbn Ömer (r.a.) de pis olduğunu söylemektedir. Buna göre İbn Abbâs ve İbn Ömer (r.a.) farklı şeyler söylemiş olmaktadır. Etinin yenilmesiyle ilgili haberler de ihtilâfıdır. rivâyete göre:

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى كُلَّ أَحَدٍ أَنْ يَخْمَرَ بِمَاءِهَا يَوْمَ حَيْبِ

²²⁴ Muvatta, I/97; Abdurrezzak, Musannef, I/76; Dârakutnî, Sünen, I/32; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/250.

²²⁵ Muvatta, I/160; Abdurrezzak, Musannef, I/101; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/296, 303; Ebû Dâvûd, Tahâret 38; Tirmizî, Tahâret 69; Nesâî, Tahâret 54; İbn Mâce, Tahâret 32; İbn Huzeyme, Sahih, I/54; İbn Hibbân, Sahih, IV/114; Hâkim, Müstedrek, I/263; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/245; I/130.

"Peygamber (s.a.v.) Hayber'in fethi esnasında ehli eşeklerin etinin yenilmesini yasaklamıştır."²²⁶ Başka bir rivâyete göre ise, Ebcer b. Gâlib (r.a.), kendisinin birkaç eşekten başka malı kalmadığını söylemişti. Peygamber (s.a.v.),

كُلِّ مِنْ سِوَى بَيْتِ

"Malının semiz olanlarından yiyebilirsin"²²⁷ buyurdu.

Yine salyasının teri gibi kabul edildiğinde temiz olduğu, sütü gibi değerlendirildiğinde pis olduğu sonucu çıkmaktadır. Peygamber (s.a.v.)'in, kedinin artığının temiz olması konusunda söylediği illet, evcil eşekte de geçerlidir. Eşek de insanlarla beraber bulunmaktadır.

Ancak bu temel neden kedideki kadar değildir. Eşek dar yerlere giremez. Kaçınılmaz durum (belvâ), aslı itibarıyla eşekte de bulunduğu için artığı pistir demiyoruz. Fakat bu durumun, kedide olduğundan daha az olması nedeniyle, temiz olduğunu da söylemiyoruz. Böylece de şüpheli olarak kalmaktadır. Dinin delilleri alametlerdir (emarat). Onlarda tearuz (birbirine zıtlık) olmaz. Şayet tearuz gibi görünen bir durum varsa, o zaman ilgili mesele hakkında durulur. Hüküm belirtilmez.

Ebû Tahir ed-Debbâs (r.h.a.), bunu kabul etmemekte ve "her hangi bir dini hüküm şüpheli olamaz. Fakat tedbirlilikle hareket edilir. Zaruret olmadığında o suyla abdest almanın caiz olmadığı söylenir. Zaruret durumunda ise ihtiyaten hem o suyla abdest alınır, hem de teyemmüm yapılır", demektedir. Bu durumda abdest veya teyemmümden hangisini önce yapsa yeterli olur.

[1/50]

Züfer'e göre yeterli olmaz. Çünkü o, önce abdest alması gerektiğini söylemektedir. Ona göre yanında su olduğu sürece teyemmümü geçerli değildir. Abdest alması gerekir.

Ancak bize göre tedbirlilik abdest ve teyemmümün sırayla yapılmasında değil, birlikte yapılmasındadır. Şayet su temiz ise önce de alsın sonra da alsın sonuçta abdest almıştır. Şayet su pis ise bu durumda teyemmüm farz olmuş olur. Teyemmümü de yerine getirmiş olmaktadır. Bu durumda şayet su pis ise, organlar kirlenmiş olacağından bir bakıma ihtiyat terkedilmiş olmaktadır, denilemez. Çünkü şüpheli olan, temiz olup olmadığı değil, onunla temizliğin yapılıp yapılamayacağıdır. Çünkü hadesin (abdestsizliğin) bulunduğu kesindir. Ama organlar ve elbiseler kesin olarak temizdir. Sırf şüpheli pislenmiş sayılmaz. Hades

²²⁶ Muvatta, II/522; Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, I/103, 142; Buhârî, 2345 (3060, 5178); Müslim, 29; Ebû Dâvûd, Et'ime 25; Tirmizî, Sayd 9; Nesâî, Nikâh 71; İbn Mâce, Nikâh 44; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/450, 453; Hâkim, *Müstedrek*, II/64, 113; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I/255, V/255; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/201, 202; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/262, 263.

²²⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/123; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVIII/265, 266; Tahâvî, *Şerh-u meâni'l-âsâr*, IV/203.

kesin olarak vardır. Şüphe, temizliği noktasındadır. Kesin olan durum, şüphe ile kalkmaz. Mezhebimizde doğru olan görüş budur.

Ebû Yusuf, *El-İmla* kitabında Ebû Hanîfe (rh.a.)'den, evcil eşeğin salyasının bulaştığı elbise ile, bulaşan yer çok değilse, namaz kılınabileceği hükmü bulunduğunu söylemektedir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise çok olsa da namaz geçerlidir. Muhammed (rh.a.) de elbise salyaya batsa bile o elbiseyle namaz kılınabilir, demiştir.

**Katırın
artığı**

Evcil eşek hakkında söylediğimiz bütün bu hükümler, katır hakkında da geçerlidir. Onun babası da eti yenmeyen bir hayvandır. Eşek ve katırın terleri hakkındaki en doğru görüş temiz olduğudur. Bazı nüshalarda terleri fazla miktarda bulaşmamışsa kılınan namazın geçerli olduğu hükmü yer almaktadır. Ancak en doğrusu, terlerinin temiz olduğudur. Çünkü;

ار النبي في كان يركب حمرا معروريا

"Peygamber (s.a.v.) çıplak eşeğe biniyordu."²²⁸ Sıcak, Tihame Çölü sıcaklığı idi. Eşeğin terlememesi mümkün değildi. Ayrıca o eşeğin terinden binicisine bulaşmasının, kaçınılması mümkün olmayan bir durum olduğu da açıktır.

**Atın
artığı**

Zâhiru'r-rivâyeye göre, atın artığı temizdir. Hasan b. Ziyad, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den etinin yenilmesi gibi mekruh olduğunu nakletmektedir.

Zâhiru'r-rivâyenin açıklaması şudur: Eşek ve katırda olduğu gibi, atın artığı da, kaçınılması mümkün olmayan durum (belvâ) nedeniyle, etine göre hüküm yönünden daha hafiftir. Hükmün hafif olduğunu göstermek için de etindeki mekruhluk salyasında bulunmaz.

**Haşeratin
artıkları**

Fare ve yılan gibi evlerde yaşayan haşeratin artığı olan sulara gelince, kıyasa göre bunlar pistir. Çünkü bu hayvanlar dilleri ile su içmektedirler. Dilleri ise salyaları ile ıslanmıştır. Salyaları da etlerinden çıkmaktadır. Etleri de pistir. Fakat Ebû Hanîfe bunu istihsânen temiz, ama mekruh kabul etmiştir. Çünkü kedide işaret edilen kaçınılması mümkün olmayan durum (belvâ) bu hayvanlarda da bulunmaktadır. Bu hayvanlar da evlerde yaşarlar. Kapların bunlardan korunması mümkün değildir.

**Yırtıcı
kuşların
artıkları**

Kıyasa göre doğan, şahin, atmaca, kartal gibi yırtıcı kuşların ve eti yenmeyen diğer kuşların artıkları pistir. Çünkü eti yenmeyen kuşlar, eti yenmeyen yırtıcı hayvanlar gibi kabul edilmektedir. Fakat biz Hanefiler istihsân yaparak temiz fakat mekruh olduğunu söyledik. Çünkü kuşlar suyu gagalarıyla içmektedirler. Gagaları da kuru kemikten ibarettir. Diğer yırtıcı hayvanlar ise dilleriyle içmektedirler. Dilleri de salyalarıyla ıslanmıştır. Yine yırtıcı kuşların artığı olan suda belvâ gerçekleşir. Çünkü onlar havadan inmektedirler. Bu nedenle, özellikle boş alanlarda, kapları onlardan korumak mümkün olmaz. Yırtıcı kara hayvanları ise böyle değildir.

[1/51]

²²⁸ Müslim, Cenâiz 89; Nesâî, Cenâiz 95; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, II, 238.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, yırtıcı kuşların leş yiyenlerinin artıkları pistir. Çünkü onların gagaları, genellikle pislikle bulaşık olur.

Kedinin artığı olan suya gelince, onun hakkında namaz bahsinde Hâkimü's-Şehîd el-Mervezî şöyle söylemektedir. "Ondan başka bir suyla abdest almak bana daha sevimlidir."

**Kedinin
artığının
durumu**

el-Câmiu's-sağîr'de bu suyun mekruh olduğu söylenmektedir. Bu, Ebû Hanîfe ile Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise, Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği bir hadisi delil göstererek, onun artığında bir zarar olmadığını söylemiştir. Bu rivâyete göre Peygamber (s.a.v.);

كَانَ سُبِّي كَانَ يَضْعِي الْفَاءَ نَهَرَهُ حَتَّى شَرِبَ ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ بِنَابِقِي

"Nebi (s.a.v.) su dolu bir kabı içmesi için eğip kediye yaklaşıyor, sonra da kalan suyla kendisi abdest alıyordu"²²⁹.

Biz Hanefîler'e göre bu konuda, İbn Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği hadis delildir. Bu hadiste Peygamber (s.a.v.);

غَسَلَ الْفَاءَ مِنْ فَوْحِ نَهْرِهِ مَرَّةً

"Kedinin yalamış olduğu kap bir defa yıkanır"²³⁰, buyurmuşlardır. Bu da onun artığının mekruh olduğuna işârettir.

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edilen bir hadiste de, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

نَهْرُهُ سِنْفٌ

"Kedi, yırtıcı bir hayvandır"²³¹. O, eti yenmeyen hayvanlardandır. Bu hadis, onun artığının pis olduğunu gösterir. Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadis ise temiz olduğunu ifade eder. Bu durumda biz, her iki hadisi de uygulayarak, onun mekruh olduğu hükmünde karar kıldık.

Tahavi (rh.a.), eti haram olduğundan, artığının mekruh olduğunu söylüyordu. Bu, kerâhetin tahrimi olduğunu ifade eder.

Kerhî (rh.a.) de, leş yediğinden ağız genellikle pislikle bulaşık olduğu için, kedinin artığının mekruh olduğunu söylemiştir. Bu da, burada bahsedilen

²²⁹ Ebû Dâvûd, Tahâret 38; İbn Mâce, Tahâret 32; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/54; Dârakutnî, *Sünen*, I/69, 70; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IX/308; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/246; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/126; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/506.

²³⁰ Tirmizî, Tahâret 68; Hâkim, *Müstedrek*, I/264; Dârakutnî, *Sünen*, I/64; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/247.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 2/442; Dârekutnî, *Sünen*, Tahâret, 1/69; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/127.

Haşeratin
içinde
öldüğü
yiyecek ve
içecekler

mekruhun, 'tenzîhen mekruh' olduğunu gösterir. Bu görüş hem daha doğru, hem de sünnete daha uygundur.

Biz Hanefilere göre; sinek, akrep veya akıcı kanı olmayan bir başka hayvan bir kabın içinde ölürse, o kabın içindekini bozmaz.

Şâfiî (rh.a.) bu şekilde ölen bir hayvanın, içinde öldüğü (suyu) bozacağını söylemiştir. Ancak Şâfiî; sirke içinde ölen sirke kurdu, meyve içinde ölen meyve kurdu gibi o yiyecekten yaratılmış olan canlıların yiyeceği bozmayacağını belirtmiştir. O, bu konuda Allahu Teâlâ'nın:

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكَ الْمَيْتَةُ ﴾

"Size leş...haram kılındı" (el-Mâide 5/3) âyetini delil olarak getirir. Bu âyetin, leş kapsamına giren bütün ölü yaratıkların pis olduğu hükmünü ifade ettiğini söyler. O, buradan hareketle; eğer bir canlı ölümle pis oluyorsa, onun içinde öldüğü şey de pis olur. Ancak bizzat o yiyecekten yaratılan canlılar konusunda zarûret vardır. Bu zarûrî durumdan kaçınmak da mümkün değildir. Dolayısıyla bunlar af ile karşılanır, der.

Biz Hanefilere göre bu konuda Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadis delildir. Bu hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا وَقَعَ الدُّنَاتُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَاغْتُلُوهُ ثُمَّ امْقُلُوهُ ثُمَّ امْقُلُوهُ فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ سُمًّا
وَفِي الْآخَرِ شِفَاءٌ وَإِنَّهُ لَيَقْدِمُ السَّمُ عَلَى الشِّفَاءِ

"Birinizin kabı içine sinek düştüğünde, onu o kabın içine iyice daldırın, sonra bir kere daha, ardından bir kere daha daldırın! Çünkü sineğin kanatlarının birinde zehir, diğerinde de şifâ (panzehir) bulunur. O, zehir olan kanadını önce kullanır (ve yemeğe sokar)"²³². Bilindiği gibi, eğer bir sinek sıcak bir yemeğe defalarca sokulup çıkarılırsa ölür. Eğer yemeği pis edecek olsaydı, Peygamber (s.a.v.) tarafından böyle bir emir verilmezdi.

Selmân-ı Fârisî (r.a.)'nin rivâyet ettiği bir hadiste de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

مَا لَيْسَ لَهُ دَمٌ سَائِلٌ إِذَا مَاتَ فِي الْإِنَاءِ فَهُوَ الْحَلَالُ أَكْلُهُ وَشُرْبُهُ وَالْوُضُوءُ بِهِ

"Akan kanı olmayan bir hayvan bir kabın içinde ölürse, (o kaptaki şeyin) yenilmesi, içilmesi ve onunla abdest alınması helâldir"²³³. Çünkü bir hayvan bu şekilde öldüğünde, içinde bulunduğu kabı, ancak akan kanı nedeniyle pis hale

²³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/229, 246; Buhârî, *Tıb* 58; Ebû Dâvûd, *Et'ime* 48; Nesâî, *Sayd* 11; İbn Mâce, *Tıb* 31; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/56; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/53, 55; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/252, 253; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VI/47.

²³³ Darakutnî, *Sünen*, I/37; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/113.

getirir. Nitekim bu hayvan, boğazlanıp kanı akacak olursa, temiz olur. Çünkü burada haram olan, akan kandır. Allahu Teâlâ:

﴿أَوْ دَمًا مُنْفَوْحًا﴾

"Yahut akan kan" (el-En'âm 6/145), buyurduğundan dolayı, bu yasaklama ifâdesi, akan kanı olmayan canlıları içermez. Bu yüzden de böyle bir canlı, ölümle pis olmayacağı gibi; bu canlının içinde öldüğü şey de, o şeyden yaratılanlara kıyas edilerek, pis kabul edilmez.

[1/52]

Biz Hanefilere göre, eğer suyun içerisine kan, içki, dışkı veya sidik karışırsa bunlar o suyu bozarlar.

Pis şeylerin suya karışması, kuyuya düşmesi

Malik (r.h.a.)'e göre ise rengi, kokusu, tadı gibi suyun temel özelliklerinden birisini değiştirmedikleri sürece bu sayılanlar suyu bozmazlar. O bu konuda Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen bir hadisi delil kabul etmiştir. Bu hadise göre;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَتَوَضَّأُ مِنْ بَيْتٍ وَهِيَ بُضَاعَةٌ وَهِيَ بَيْتُ ثَلْقَى فِيهِ الْحَيْضُ وَمَخَاطِضُ النِّسَاءِ فَلَمَّا ذُكِرَ لَهُ ذَلِكَ قَالَ خُلِقَ الْمَاءُ طَهُورًا لَا يَتَجَسَّسُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَيَّرَ لَوْنَهُ أَوْ طَعْمَهُ أَوْ رِيحَهُ

"Peygamber (s.a.v.) Budâ'a kuyusundan abdest alırdı. Halbuki bu kuyu hayvan ölümlerinin ve kadınların hayız bezlerinin atıldığı bir kuyu idi. Bu durum hatırlatıldığında Peygamber (s.a.v.) "Su temiz olarak yaratılmış olup onu hiçbir şey pis hale getirmez. Ancak suyun rengini, tadını veya kokusunu değişikliğe uğratan şeyler müstesnâdır"²³⁴, buyurdu.

Biz Hanefilerin bu konudaki delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir;

لَا يَبُولُنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلَا يَغْتَسِلُنَّ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ

"Hiçbiriniz durgun suya işemesin ve cünüplükten temizlenmek için de böyle bir suda yıkanmasın!"²³⁵. Eğer bu durum suyu bozucu olmasaydı, bu yasaklamanın bir anlamı ve yararı olmazdı.

Burada iki ihtimal vardır:

1. İçine necâset (pislik) düşmekle su pis hale gelmiş olabilir. Bu durumda suyun özelliği, içine atılan şeyle değişikliğe uğrar. Su da içine düşen o şeyle bağlantılı olarak adlandırılmaya başlanır. Zâferân suyu, bakla suyu gibi.

²³⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/131, VII/281; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/15, 31; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 34; Tirmizî, *Tahâret* 49; Nesâî, *Miyâh* 1; İbn Mâce, *Tahâret* 76; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/259, 265; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/97; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/501.

²³⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, I/89, 131; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/259, 265; Buhârî, *Vudû'* 68; Müslim, *Tahâret* 95; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 36; Tirmizî, *Tahâret* 51; Nesâî, *Tahâret* 46; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/50; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/60, 62; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/234, 238.

2. Suyun kendisi pis hale gelmez. Pis eden bir şeyle beraber olması nedeniyle kullanılması imkansız hale gelebilir. Çünkü düşen pislik suyun içinde parçalanarak dağılır. Bu nedenle suyun kullanılması, ancak pisliğin bir parçasını da kullanmakla mümkün olur. Halbuki pisliğin kullanılması haramdır.

Hadise gelince. Bidâa kuyusunun suyunun, durgun olmayıp akarsu özelliği taşıdığı ve onunla beş bahçenin sulandığı söylenmiştir. Biz Hanefilere göre de akarsu, özelliklerinden biri bozulmadığı sürece, sırf içine pislik düşmesiyle pis hale gelmez.

Ayrıca bu kuyuya leş atılması, Câhiliyye dönemine özgü idi. İslâm'ın gelişiyle bunun gibi şeyler yasaklandı. Peygamber (s.a.v.) son derece temiz ve titiz idi. Bu tür pisliklerin atılmaya devam edildiği bir kuyudan abdest alınmasını ve içilmesini yasaklamıştı.

Bazı âlimlerin içinden çıkamadıkları husus, kuyunun Câhiliyye dönemindeki bu durumu, onun İslâm'dan sonra temizlenmesine engel midir, değil midir, sorunudur. Bu problem, yukarıdaki ifadelerle çözüme kavuşmuştur.

Eğer suyun içine tükürülür ya da sümkürülürse, bunlar o suyu bozmazlar. Çünkü bunlar temizdirler ve temiz bir şeye karışmışlardır.

Tükrüğün temiz olmasının delili, Peygamber (s.a.v.)'in bazı yazıları tükrük yardımıyla silmiş olmasıdır. Sümüğün temiz olmasının delili ise, yine Peygamber (s.a.v.)'in; "Namazda sümkümesi ve elbisesiyle sümüğünü alarak ovalamış" olmasıdır.²³⁶

Sümükle balgam eşittir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.), Ammâr b. Yâsir (r.a.)'i elbisesine bulaşmış balgamı yıkarken gördüğünde şöyle buyurmuştur;

مَا تُخَامِتُ وَذُمُوعُ عَيْنِكَ وَالْمَاءُ الَّذِي فِي رَكْوَتِكَ إِلَّا سَوَاءٌ

"Balgamın, gözyaşın ve matarandaki su eşittir"²³⁷.

Eğer cünüp, hayızlı ya da abdestsiz bir kişi, üzerinde pislik bulunmayan elini, yıkamadan doğrudan doğruya kaba sokarsa, onun bu hareketi, istihsânen, suyu bozmaz.

Aslında kural (kıyas) gereği suyu bozması gerekirdi. Çünkü bu durumda, elini suya sokmakla elindeki abdestsizlik ortadan kalkmış; su da, elini yıkamış olduğu su gibi, kullanılmış su hükmünü almış olmaktadır. Burada istihsân'dan söz edilmesi ise şu açılardandır. Rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.)'in mescidinin önüne içi suyla dolu bir dibek taşı konulurdu. Ashâb-ı Suffe (r.a.) de, abdest için oradan avuçlarıyla su alırlardı. Burada belvâ ve zaruret de söz konusudur. Çünkü kişi,

Tükrük ve sumuk ya da balgam karışan, bulaşan şeyler

Cünüp, hayızlı veya abdestsiz elini suya sokması

[1/53]

²³⁶ Bu rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/42.

²³⁷ Dârakutnî, *Sünen*, V127; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/113; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/14; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/629.

büyük kaptan su almakta kullanabileceği küçük bir kabı her zaman bulamayabilir. Bu ihtiyaç nedeniyle elini küçük kap yerine kullanır. Namaz abdesti olmayan kişi için durumun böyle olduğu sabit olduktan sonra, cünüp ve hayızlının durumu da aynı olur. Çünkü Ayşe (r.a.), kendisinden rivâyet edilen bir hadiste şöyle demiştir:

كُنْتُ أَعْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ فَرُبَّمَا بَدَأْتُ اَنَا وَرُبَّمَا بَدَأَ هُوَ وَكُنْتُ أَفْوَرُ أَبْقَى لِي وَهُوَ يَقُولُ نَغِي لِي

"Ben ve Resûlullah (s.a.v.) aynı kaptan yıkanırdık. Bazen ben önce başlardım, bazen O. Bazen ben, 'bana da bırak' derdim. Bazen de O, 'Bana da bırak' buyururdu." ²³⁸

Ebû Yusuf (rh.a.) *Emâli* adlı kitabında şöyle demiştir. "Cünüp kimse elini ya da ayağını bir kuyunun içine soksa, bu durum o kuyunun suyunu bozmaz. Eğer aynı kişi ayağını bir kaba soksa, kaptaki suyu bozar". Burada kuyu ve kap arasında fark gözetilmesi, ihtiyaçla ilgilidir. Kovayı alabilmek için kuyuya ayak sokma ihtiyacı vardır. Bu nedenle de affedilmiştir. Halbuki kapta, sadece elin sokulmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenle kaba ayak sokulması affedilmemiştir. Aynı şekilde, bir kişi el ve ayakları dışında, bedeninin başka bir yerini kuyuya sokacak olsa, suyu bozar. Çünkü buna ihtiyaç yoktur.

Muhammed (rh.a.), *el-Asl* adlı eserinde şöyle der. "Temiz bir kişi kuyuda yıkanırsa, onu (suyunu) bozar." Bunun nedeni, daha önce de geçtiği gibi, şöyledir: Su, Allah'a ibadet kastıyla kullanan kişinin, kendisi temiz bile olsa, bu kullanımıyla kullanılmış su haline gelir. Öyle olunca kuyuda yıkanıldığı zaman su, kullanılmış (müsta'mel) su olmaktadır.

"Onu bozar" sözü, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den nakledilen sözlerden doğru olanının, kullanılmış (müsta'mel) suyun pis olduğunu ifade eden sözü olduğunu göstermektedir. Çünkü suyun çeşitleri arasında bozucu olan, sadece pis olanıdır.

Vücudunda herhangi bir pislik bulunmaksızın, kovayı almak üzere kuyuya dalan kişi suyu bozmaz. Çünkü burada ne abdestsizliğin giderilmesi, ne de bir ibadet yapmak için yıkanmadığından ibadet yoktur.

Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, gusûl yerine de geçmez.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise o kişi, suyu bozmamıştır. Ama dalışı gusûl abdesti yerine geçer. *Emali*'de Ebû Yusuf (rh.a.)'dan suyun bozulacağı, gusûl yerine geçmeyeceği nakledilmiştir.

Kullanılmış
suyun
durumu

²³⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, I/268, 324; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/40, 73; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/30, 91, 193; Buhârî, *Gusûl* 250; Müslim, *Hayz* 10; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 39; Tirmizî, *Libâs* 21; Nesâî, *Tahâret* 146; İbn Mâce, *Tahâret* 35; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/118, 124; İbn Hibbân, *Sahih*, III/395, 468; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sât*, III/208, IV/77.

Mezhep âlimlerimizden bazılarının açıklamasına göre bu görüş ayrılığı bir esasa dayanmaktadır. O esas da şudur. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre su iki şeyden biriyle kullanılmış hale gelir: Ya abdestsizliğin giderilmesi, ya da ibadet yapma. Burada, eğer abdestsizlik ortadan kalkıyorsa, su kullanılmış hale gelmiş olur. Bu kişi gusûl abdesti almış sayılmaz. Bu yüzdendir ki o "Adam da, su da kendi halleri üzere kalırlar" demiştir.

Muhammed 'in (rh.a.) benimsediği esasa göre ise, su ancak ibadet yapmakla kullanılmış hale gelir. Halbuki niyet olmaksızın da gusûl abdesti alınmış olur. Bu durumda adam temizdir. Su da kullanılmış değildir. Çünkü bu kişinin ibadet niyeti yoktur. Fakat bu görüş kuvvetli değildir. Çünkü Muhammed (rh.a.)'den böyle bir metin bize ulaşmış değildir.

Bu konuda doğru görüş şudur. Abdestsizliğin su ile ortadan kaldırılması - zaruret hali müstesna- o suyu bozar. Nitekim, elini su kabına sokan cünüp kişinin durumunu anlatırken bu konuyu açıklamıştık. Kuyuda ise zaruret söz konusudur. İnsanların, kovalarını bulması için getirdikleri dalgıcın, önce gusûl abdesti almasını teklif etmeleri mümkün değildir. Bu yüzden, kuyunun suyu, dalgıcın girmesiyle kullanılmış olmaz. Fakat o kişi temiz olur. Çünkü niyet olmadığından suyun temizleyici olması devam etmektedir.

İmlâ rivâyetinin açıklaması da şöyle yapılabilir. O kişinin bazı organlarını kuyuya sokmasıyla kuyunun suyu kullanılmış olmaktadır. Bundan sonra o kişinin bu su ile gusûl abdesti alıp almaması bir şey değiştirmez. Çünkü kullanılmış su o kişiyi temiz hale getirmez.

Eğer kuyuya eti yenen bir hayvanın sidiği karışırsa, bu durum Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre o kuyunun suyunu bozar, Muhammed (rh.a.)'e göre ise bozmaz. Sidik sudan fazla olmadığı sürece o kuyudan abdest alınabilir.

Sidiğin
karıştığı
su

[1/54]

Bu meseledeki ihtilafın aslı şudur. Eti yenen hayvanların sidiği Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre pistir.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise temizdir. Muhammed (rh.a.), Enes (r.a.)'den rivâyet edilen şu olayı delil getirmiştir.

أَنَّ قَوْمًا مِنْ غُرَّةِ جَدْعٍ إِلَى الْمَدِينَةِ فَسَلِمُوا فَجَنُوا الْمَدِينَةَ فَصَفَرَتْ أَنْوَانُهُمْ وَنَفَحَتْ
بُصُونُهُمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ تَخْرُجُوا إِلَى إِيْلِ الصَّدَقَةِ فَيُشْرَبُوا مِنْ أَبْوَابِهَا وَأَلْبَانِهَا

"Urane'den bir grup insan Medine'ye gelerek müslüman olmuşlardı. Medine'nin havası kendilerine yaramamış, renkleri sararıp solmuş, karınları şişmişti.

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onlara şehrin dışına çıkıp, buradaki zekât develerinin sidik ve sütlerinden içmelerini emretti...²³⁹

Eğer bu hayvanların sidikleri temiz olmasaydı, Resûlullah (s.a.v.) onlara böyle bir içme emri vermezdi. Mekke ve Medine ahalisinin herkes tarafından bilinen âdetlerinden biri de, hiç kimse tarafından yadırganmaksızın, şişe içinde deve sidiği satışı idi. Böyle bir âdetin varlığı da bu sidiğin temizliğine açık bir delil oluşturur.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise delil olarak şu hadisi göstermişlerdir:

مُسْتَتْرَهًا مِنَ الْبُيُوتِ فَإِنَّ عَذَابَ الْقَبْرِ مَتَّه

"Sidikten sakının! Muhakkak ki kabir azabının çoğu sidik yüzündendir"²⁴⁰.

Sa'd b. Muaz (r.a.), kabrinin kendisini sıkması başına geldiğinde, Peygamber (s.a.v.)'e bu durumun nedeni sorulmuştu. O (s.a.v.) da;

إِنَّهُ كَانَ لَا يَسْتَتِرُهُ مِنَ الْبُيُوتِ

"Kendisi sidikten sakınmazdı"²⁴¹ buyurmuşlardı. Peygamber (s.a.v.) bu sözle onun kendi sidiğinden sakınmadığını kastetmemiştir. Çünkü kendi sidiğinden sakınmayan kişinin namazı caiz değildir. Peygamber (s.a.v.)'in asıl kastettiği şey, onun, ilaç olarak kullanmakta deve sidiğinden sakınmadığıdır. Burada ifade edilen anlam şudur. Sidik, (katı ve sıvı) iki gıdadan bozulup kokuşarak oluşmuştur. Tıpkı hayvan gübresi gibi pis olmuştur.

Enes (r.a.)'den rivâyet edilen hadise gelince. Bu konuda Katâde, Enes (r.a.)'den rivâyetinde, Resûlullah (s.a.v.)'in Urane'lilere develerin sütünden içmeye izin verdiğini ve sidiklerinden söz etmediğini anlatmıştır. Sidik, sadece Humeyd'in Enes (r.a.)'e dayandırdığı rivâyette vardır. Bu rivâyet bir durumun hikayesidir. Delil olup olmamak arasında gider gelir. Öyle olunca da onu delil almak düşer (delil alınmaz). Ayrıca Peygamber (s.a.v.)'in bu insanlara özgü bir muamelede bulunduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü kendisi, vahiy yoluyla onların şifalarının, develerin sidikleriyle olduğunu öğrenmiş olabilir. Vahiy kesildiği için benzer bir durum bugün için söz konusu olamaz. Bu olay Peygamber (s.a.v.)'in Zübeyr (r.a.)'e, kaşıntısından dolayı, özel bir izin olmak üzere, ipek giyme izni vermesine benzemektedir. Zübeyr (r.a.)'in

²³⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, X/106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/163, 233; Buhârî, *Meğâzî* 37; Müslim, *Kasâme* 9; Ebû Dâvûd, *Hudûd* 3; Tirmizî, *Tib* 6, *Tahâret* 55; Nesâî, *Tahâret* 191; İbn Mâce, *Hudûd* 20; İbn Huzeyme, *Sahih*, V/61; İbn Hibbân, *Sahih*, X/323; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-levsât*, II/130; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII/282, IX/69; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/118.

²⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/79, 84; Dârakutnî, *Sünen*, I/127, 128; Hâkim, *Müstedrek*, I/293; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/122; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/489, 492.

²⁴¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/225; Buhârî, *Vudû'* 55; Müslim, *Tahâret* 111; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 11; Tirmizî, *Tahâret* 53; Nesâî, *Tahâret* 27; İbn Mâce, *Tahâret* 26; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/32; İbn Hibbân, *Sahih*, III/106, VII/398; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-levsât*, VI/337; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/104.

durumu mecâzen 'kaşıntı' olarak zikredilmiştir. Asıl durum kendisinin "aşırı bitlenmiş" olmasından ibaretti. Diğer bir ihtimal de, Urane'lilerin Allahu Teâlâ'nın ilminde 'kâfir' olmaları ve Resûlullah (s.a.v.)'ın vahiy yoluyla onların Mürted (dinden dönmüş) olarak can vereceklerini öğrenmiş olmasıdır.²⁴² Bir kâfirin pis bir madde ile şifâ bulması uzak görülmez.

Bunu böylece tesbit ettikten sonra diyebiliriz ki, eğer eti yenen hayvanların sidiği suya karışırsa, Muhammed (rh.a.)'e göre o sidik temiz olduğu için, suyu bozmaz. Hatta o su içilebilir. Fakat sidik, suyun özelliğini bozacak kadar fazla olursa; kendisi temiz olduğu halde, karıştığı suyun özelliğini bozan diğer temiz (ama temizleyici olmayan) maddelerde olduğu gibi, onunla abdest alınmaz. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, o sidik pis olduğu için suyu bozar. Su ister kuyuda isterse bir kapta bulunmuş olsun hüküm değişmez.

Sidik
tedavi

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, sidiğin ne tedavi için ne de bir başka amaçla içilmesi câiz değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَجْعَلْ لِمَا يَحِلُّ فِيكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْهِ

"Allahu Teâlâ sizin şifanızı, size haram ettiği şeylerde kılmamıştır"²⁴³.

Muhammed 'e göre ise sidiğin tedavi için ya da bir başka amaçla içilmesi câizdir. Çünkü ona göre sidik temizdir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, Urane'liler hadisine uymak suretiyle sidiğin yalnızca tedavi amacıyla içilmesi câizdir. Başka bir amaçla câiz değildir.

Sidik
bulaşan
elbisenin
durumu

Muhammed (rh.a.)'e göre eti yenen hayvanın sidiği bir elbiseye bulaşırsa, onu pis hale getirmez. Hatta elbise tamamen sidikle ıslansa bile, onunla namaz kılmak câizdir.

[1/55]

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise böyle bir durumda elbise pisenmiş olur. Ancak sidik çok fazla olmadığı sürece onunla namaz kılınabilir. Çünkü onun pis oluşunda ihtilaf vardır. Onunla tedavi olan kimseler için belvâ (herkesin başına gelme durumu) söz konusudur. Bu iki nedenden dolayı onun pisliği hafiflemiştir.

Bu konudaki değerlendirme, sidiğin 'çok fazla (fahiş)' olup-olmamasına göre yapılmıştır.

²⁴² H. 6. da Urane'lilerden 8 kişi Medine'ye gelmiş, müslüman olmuşlardı. Bir süre Suffa'da kaldılar. Ancak rahatsız oldular. Süt istediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onları, zekât develerinin bulunduğu yaylma yerine gönderdi. Sağlıklarına kavuştular. Medine'ye döndüler. Tekrar hastalandılar. Develerin yanına gönderildiler. Dönerken irtidat ettiler. Peygamber (s.a.v.)'in çobanını işkence ederek kestiler. Develeri de sürüp götürdülerse de yakalanıp öldürüldüler. Sözü edilenler bu kişilerdir. (Bk. Müslim, Kasâme, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/186.)

²⁴³ İbn Hibbân, Sahih, IV/233; Hâkim, Müstedrek, IV/242, 455; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, IX/345, XXIII/326; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VI/10; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, VI/140; Aclûnî, Kesfü'l-hafâ, V/275.

Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre elbise için 'çok fazla' demek, dörtte bir ve daha fazlası demektir. Onun buradaki 'dörtte bir' sözüyle ne kastettiği farklı yorumlanmıştır. Kimi onu, elbisenin eteği gibi, sidiğin bulaştığı yerin dörtte biri, kimi de bütün elbisenin dörtte biri olarak yorumlamıştır. Doğru olan da bu ikinci görüştür. Çünkü bir şeyin dörtte biri, onun tamamı hükmündedir. Abdestte başın dörtte birinin meshinin, tamamının meshi gibi kabul edilmesi buna bir delildir.

Ebû Yusuf (r.h.a.)'dan gelen rivâyete göre ise 'çok fazla'nın ölçüsü, eni-boyu bir karıştır. Bir başka rivâyette ise yine eni-boyu bir zirâ²⁴⁴ olan yerdir.

Muhammed (r.h.a.)'den gelen rivâyete göre ise bunun hayvan dışkısı ve diğer pislikler açısından ölçüsü, iki ayağın kaplayacağı kadar bir yerdir ki, bu da eni-boyu bir karışa yakın bir ölçüdür.

Kişinin abdest almaya başlarken 'Bismillah' demesi müstehaptır. Bunu söylemese de abdesti geçerli olur.

Abdeste
başlamada
besmele
çekmek

Zâhiri mezhep âlimlerine göre besmele çekmek, abdestin farzlarından biri olup, onsuz abdest olmaz. Delilleri şu hadistir: *"لا وضوء لمن لم يُسمِّ"* *"Besmele çekmeyenin abdesti yoktur"*²⁴⁵.

Biz Hanefîlere göre ise besmele, abdestin farzlarından değil, sünnetlerindendir. Çünkü Allahu Teâlâ, abdestin farzlarını şu âyetle açıklamıştır:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَانْمَسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ﴾

"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman; yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı mesh edin, bir de topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın." (el-Mâide 5/6). Allahu Teâlâ âyetle besmeleyi anmamıştır. Resûlüllah (s.a.v.) da bir bedevîye abdest almayı öğretmiş, ama besmele çekmekten bahsetmemiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki; Peygamber (s.a.v.)'in;

﴿ لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَسْمِ ﴾

"Besmele çekmeyenin abdesti yoktur" sözünden maksat; besmelesiz abdestin câiz olmadığı değil, mükemmel olmadığıdır. Nitekim Peygamber (s.a.v.) başka bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

﴿ مَنْ تَوَضَّأَ وَسَمَّى كَانَ طَهُورًا لَجَمِيعِ بَدَنِهِ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَسْمِ كَانَ طَهُورًا لِأَعْضَاءِ وَضُوئِهِ ﴾

²⁴⁴ Zîrâ' الذراع: Omuzdan veya dirsekten parmak ucuna kadar olan kısım. Dilimizde "arşın" olarak bilinen yaklaşık 70 santimetrelilik uzunluk ölçüsü.

²⁴⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/418, III/41; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 48; Tirmizî, *Tahâret* 20; İbn Mâce, *Tahâret* 41; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI/121, XXIV/296; Dârakutnî, *Sünen*, I/71, 72; Hâkim, *Müstedrek*, I/245, 246; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/41, 43; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/40; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/40; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/526, 527.

"Besmele çekip abdest alan kişinin bütün bedeni temiz olur. Besmele çekmeden abdest alanın ise, sadece abdest azaları temiz olur"²⁴⁶. Konumuzla ilgili yaygın bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

كُلُّ نَفْسٍ ذِي بَالٍ لَا يَبْدَأُ فِيهِ بِاسْمِ اللَّهِ فَهُوَ أَفْضَلُ

"Besmele ile başlanılmayan her önemli iş güdük kalır"²⁴⁷. Yani eksiktir, tam değildir.

Hayvan
kesmede
besmelenin
hükmü

Hayvan keserken besmele çekmenin hükmü ise buradakinden farklıdır. Müşriklere muhalefet ettiğimizi açıkça ortaya koymak için, hayvan keserken besmele çekmemiz emredilmiştir. Çünkü onlar kurbanlarını keserlerken ilâhlarının isimlerini anıyorlardı. Bu nedenle besmeleyi terketmek hayvanın etini bozucu mahiyet arzeder. Abdestte besmele çekmekle emrolunmamız, sevâbın tam olması için olup, müşriklere muhalefet için değildir. Çünkü müşrikler abdest almazlardı. Abdestte bismelenin terk edilmesi, bu yüzden abdesti bozucu değildir.

Biz Hanefilere göre, bir kişi, yüzünden önce kollarını veya başını meshetmeden önce ayaklarını yıkarsa, abdesti geçerlidir.

Abdestte
azaları
yıkama
sırasının
hükmü

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise, bu caiz değildir. Çünkü abdestte sıraya riayet etmek, biz Hanefilere göre sünnet, ona göre farzlardandır. Şâfiî; **وَأَوَّلُهُمْ وَآخِرُهُمْ هـ** "Yüzlerinizi yıkayınız..." (el-Mâide 5/6) âyetini delil olarak göstermiştir. âyetteki "fâ" (ف) harfi peşi peşine yapma ve sıra ifade eder. Öyle ise âyetin açık anlamı, yüzü yıkamanın, namaza kalkmaya bitştirilmesini gerektirmektedir. Başka bir azanın yüzden önce yıkanması câiz olmaz. Ayrıca Allahu Teâlâ âyetinde daha sonraki abdest azalarını **و** - vav' harfiyle sıralamıştır. Bu da sıralama ifade eder. **﴿أَزْكَوْا وَاسْجُدُوا﴾** "Rüku ediniz ve secde ediniz!" (el-Hacc 22/77) âyetinde olduğu gibi. Resûlüllah (s.a.v.)'a, Safâ ile Merve arasında hangisinden başlayarak sa'y yapalım diye sorulduğunda şöyle buyurmuştur: **اِذْءُوا سَافَا بَدَأَ اللَّهُ تَعَالَى هـ** "Allahu Teâlâ'nın başladığıyla başlayın!"²⁴⁸. Bu da **و** - vav' harfinin sıralama ifade ettiğini gösterir. Ayrıca Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **لَا تَقْنُلِ اللَّهَ مَسَلَةً أَمْرِي حَتَّى يَضَعَ نَعْلِي** "Allah (c.c.) abdesti yerli yerince yapmayan; önce yüzünü sonra da kollarını yıkamayan kişinin namazını kabul etmez"²⁴⁹. Bu hadiste kullanılan **ثم** (sonra) harfi sıra içindir.

[1/56]

²⁴⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/12; Dârakutnî, *Sünen*, I/73, 74; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/44, 45; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/40.

²⁴⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, VI/189, XI/163; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/359; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/128; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, II/959.

²⁴⁸ Resûlüllah (s.a.v.) **لَمْ يَزِدْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ** "İn şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır" (el-Bakara 2/158) âyetini kastediyor. Bkz. Dârekutnî, *Sünen*, II/254; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/22.

²⁴⁹ bk. İbn Cevzî, *et-Tahkik fi ehâdîsi'l-hilâf*, I&I/163; İbn Hacer, *Telhisu'l-habîr*, I/59.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Ebû Davud (r.h.a.)'un *Sünen*'inde rivâyet ettiği hadistir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نِيَّمَنَ فَبَدَأَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ بِوَجْهِهِ

"Peygamber (s.a.v.) teyemmüm yaptı. Kollarıyla başladı. Sonra yüzünü meshetti."²⁵⁰ Abdest ve teyemmümde ihtilaf aynıdır. Bir başka rivâyet de şudur;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَسَحَ رَأْسَهُ فِي رُضُوتهِ فَنَذَرَ بَعْدَ فَرَاعِهِ فَمَسَحَ بِبَنِي فِي كَفِّهِ

"Peygamber (s.a.v.) abdest alırken başını mesh etmeyi unuttu. Abdest almayı bitirdikten sonra bunu hatırlayınca da avucunda kalan ıslaklıkla başını mesh etti."²⁵¹ Çünkü unsur, farz (rükün) abdest azalarının temizlenmesidir. Bu temizlik, sıraya riayet edilmeksizin de gerçekleşir. Nitekim bir kişi abdest alma niyetiyle suya dalsa, sıraya riayet söz konusu olmadığı halde, abdest almış olur. Peygamber (s.a.v.)'in abdestte sıraya sürekli olarak riayet etmesi ise, onun bir farz olduğunu göstermez. Çünkü O, abdestin sünnetlerini de sürekli olarak uygulamıştır. Ağza ve burna su vermek anlamlarındaki 'mazmaza' ve 'istinşak'a devam ettiği gibi. Dil âlimleri 'و - vav'ın, herhangi bir beraberlik ve sıra ifade etmeksizin 'mutlak atıf' (bağlaç) harfi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bir kişi "Yanıma Zeyd ve Amr geldi" demiş olsa, bu ifade sadece, bir sıralama söz konusu olmaksızın, onların gelişini haber verir. Nitekim Allahu Teâlâ'nın (Hz. Meryem'e),

وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ هـ

"Secde et, rüku edenlerle beraber de rüku et!" (Âl-i İmrân 3/43) emri de, secdeyi rükunun önüne geçirmek şeklinde bir sıralamayı göstermez. Aynı şekilde abdest âyetinde de azaların, sırayla yıkanması değil, sadece yıkanması emredilmiştir. Görmez misin, nasıl azalardaki abdestsizlik sırayla oluşmuyorsa, bu abdestsizliğin ortadan kaldırılması da aynı şekilde sırayla olmak zorunda değildir. Hadis, 'caiz' olup olmamaktan değil, mükemmel olup olmamaktan bahsetmektedir. Biz de bunu söylüyoruz.

Eğer bir kişi, abdest azalarından bazılarını yıkadıktan sonra, diğer azalara geçmeden ara verse ve yıkadığı azalar kurusa, abdesti geçerlidir. Çünkü azaları ara vermeksizin yıkamak (muvâlât) biz Hanefîlere göre sünnettir.

Abdestte
ara
vermenin
hükümü

Malik (r.h.a.)'e göre, abdest azalarını ara vermeksizin yıkamak bir farzdır. Terki halinde abdest geçersiz olur. Bu görüş Şâfiî (r.h.a.)'den rivâyet edilen iki görüşten birisidir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), ara vermeden abdest almaya devam etmiştir.

²⁵⁰ Ebû Dâvûd, Tehâret 123; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/396; Buhârî, Teyemmüm 7.

²⁵¹ bk. İbn Ebû Şeybe, Musannef, V/28; İbn Abdî'l-Berr, *Temhid*, IV/43.

Eğer bunun terki câiz olsaydı, Peygamber (s.a.v.) bu cevâzı öğretmek için, peşi sıra yıkamayı bir defa olsun terk ederdi.

İbn Ebî Leyla (rh.a.), ara verme nedeni su aramak olursa, geçerlidir demiştir. Çünkü bu, abdest işindendir. Eğer bundan başka bir işe başlar ve azalar da kurursa, kuruyanların yeniden yıkanması gerekir. O bunu, namazda başka işle meşgul olmaya kıyas etmiştir.

Biz Hanefîlerin görüşüne göre, daha önce açıkladığımız gibi, maksat azaların temizlenmesidir. Bu da onları ara vererek yıkamakla da mümkün olur. Kur'an'da ifade edilen azaların yıkanmasıdır. Eğer 'ara vermeme'yi koşul koyacak olursak, âyete ek yapmış oluruz. Daha önce açıkladığımız gibi, Peygamber (s.a.v.)'in bir işi sürekli olarak yapması, o işin sünnet olduğunu açıklar. Namaz fiilleri, 'tahrim'e tekbir²⁵² üzerine bina olunurlar. Bu tekbirden sonra, namaza ait olmayan bir işle uğraşmak, bu tekbirin 'namaz dışı davranışları yasaklama' fonksiyonunu ortadan kaldırır. Bu nedenle, namaz esnasında başka bir işle uğraşmak namazı bozar. Fakat abdest bunun aksinedir. Abdestin farzları bir 'tahrim'e üzerine bina edilmediği için, abdest esnasında 'konuşmak' abdesti bozmaz. En doğrusunu Allah bilir.

Güvercin ve serçe dışkısının durumu

Güvercin ve serçe dışkısı suyu bozmaz. Çünkü biz Hanefîlere göre temizdirler.

Şâfiî (rh.a.) ise pis olduğunu; suyu ve elbiseyi bozacağını söylemiştir. Kıyasa uygun olan, Şâfiî (rh.a.)'nin dediğidir. Çünkü o dışkı, hayvanın yediği gıdaların mâhiyet değiştirerek bozulmuş halinden ibarettir.

[1/57]

Fakat Hanefî âlimlerimiz (rh.a.) İbn Mesûd (r.a.) hadisinden dolayı 'istihsân' yaptılar. Bu hadise göre, İbn Mesûd (r.a.), üzerine güvercin pislemesine rağmen onu parmağıyla silmekle yetinmiştir. Abdullah b. Ömer (r.a.) de, üzerine bir kuş pisleyince, pisliği bir taşla silmiş ve namaz kılmış, onu yıkamamıştır. Güvercinin camilerde hatta Mescid-i Haram'da bulunmasına, bu kuşun insanların üzerine pislediği bilindiği halde dokunulmamıştır. Bu konuda asıl delil, Ebû Ümâme el-Bâhilî (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir. Bu hadise göre Peygamber (s.a.v.) güvercine teşekkür etmiş ve şöyle buyurmuştur:

بَيَّهْتُ أَكْرَثَ عَمَى بَابِ الْعَارِ حَتَّى سَلَسْتُ فَجَازَاهَا اللَّهُ تَعَالَى بَأَنْ جَعَلَ الْمَسَاجِدَ مَأْوَاهَا

"Güvercin mağaranın ağzına yuva yaptı da ben kurtuldum. Allahu Taâla da bunun mükâfatı olarak, ona mescitleri mekan yaptı"²⁵³. Hadis, güvercinden kaynaklanan pisliklerin 'temiz' olduğuna delildir.

²⁵² Namazın başında söylenen Allahu Ekber / الله أكبر cümlesine namaza başlangıç tekberi anlamında "iftitâh tekberi" dendiği gibi namaz içinde -yeme, içme, konuşma gibi- bazı davranışları yasakladığı için "tahrim'e tekberi" de denir.

²⁵³ Zeyleî, Tahricu'l-ahadis ve'l-asâr, II/76.

Eti yenmeyen kuşların dışkıları da, *el-Câmiu's-sağîr*'de şöyle dile getirilmiştir: Bu tür bir dışkının bulaştığı elbiseyle namaz kılmak, dışkı bir dirhem miktarından fazla bile olsa, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre câizdir. Muhammed (rh.a.)'e göre ise, böyle bir elbiseyle namaz kılmak câiz değildir. Çünkü ona göre bu dışkı, eti yenmeyen yırtıcı hayvanların dışkısıyla aynı konumdadır.

Eti yenmeyen kuşların dışkılarının hükmü

Muhammed (rh.a.)'e göre her iki türün yedikleri şeyler sonuçta mahiyet değiştirerek bozuk (fasid) hale gelmiştir.

Haneî âlimlerimiz (rh.a.), Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un benimsediği görüşü farklı yorumlamışlardır. Onlardan bazıları bu tür kuşların dışkısının 'pis' olduğunu, fakat 'belvâ' (herkesin başına gelme durumu) bulunduğu için, 'fâhiş' miktarın ölçü alındığını söylemişlerdir. Bu konuda en doğrusunun, ikisine göre de bu tür dışkıların 'temiz' sayıldığıdır. Çünkü dışkının pis olması açısından, eti yenen hayvanla eti yenmeyen hayvan arasında bir fark yoktur. Mademki eti yenen kuşların dışkısı temizdir. Eti yenmeyenlerinki de aynı şekilde temizdir.

Yarasanın sidiğinin durumu

Yarasaların sidiği suyu bozmaz. Çünkü hem ondan sakınmaya güç yetmez, hem de insanlar adeten onu pis saymazlar.

Tavuk dışkısının hükmü

Tavuk dışkısı suyu bozar. Çünkü o, renk ve koku açısından insaninkine en çok benzeyen dışkıdır. Bu yüzden de necâset-i galîza (kuvvetli ağır pislik) sayılmıştır.

Kurbağanın, balığın ve yengecin suda ölmesi suyu bozmaz.

Kurbağa, balık ve yengecin suda ölmesi durumu

Bu, iki açıdan açıklanabilir. Birincisi: Su, bu hayvanların peydah olup yaşadığı yerdir. Bir hayvan peydah olup yaşadığı yerde ölürse ona 'pis' hükmü verilmez. Elbisesinin yenido çürük bir yumurta bulunup da, bu yumurtanın sarısı 'kan' halini almış olan kişinin kıldığı namazın câiz olduğu gibi. Bu, böyledir. Çünkü, bunların suda ölmelerinin önüne geçmek mümkün değildir. İkincisi: Bu hayvanlarda akıcı kan yoktur. Bu hayvanlarda olan sıvı madde güneşte bırakılırsa beyazlar. Oysa güneşte bırakılan kan kararır. Bu görüş daha doğrudur. Bu hayvanlar içinde öldükleri suyu bozmadıkları gibi; sirke, meyve suyu vb. sudan başka sıvıların içinde öldüklerinde de o sıvıları bozmazlar. Bu hayvanların, öldükleri suda parçalanıp parçalanmaması da fark etmez.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, eğer bu hayvanlardan biri suda parçalanırsa o suyu bozar. O, görüşünün gerekçesi olarak, bu hayvanların kanının pis olduğunu söylemiştir. Bu zayıf bir gerekçedir. Çünkü balıkta kan yoktur. Onun içinde bulunan sıvı, özellikleri değişik olan bir sudan ibarettir. İçindeki sıvının kan olduğunu kabul edecek olsak bile, o ciğer ve dalak gibi yenilebilmektedir, pis değildir.

Suda ölen
balığın
durumu

Tahavi (r.h.a.), ölüp de suyun üzerine çıkan balığın suyu bozacağıını söylemiştir. Bu onun bir yanlışıdır. Böyle durumdaki balık için söylenebilecek tek şey, onun kurbağa ve yengeç gibi yenemeyeceğidir.

Muhammed (r.h.a.); Kurbağa suda parçalanıp dağılırsa suyun içilmesi mekruh olur. Bu, suyun pis hale gelmiş olmasından değildir. İçinde kurbağa parçalarının bulunmasındandır. Kurbağa da yenmeyen hayvandır, der.

[1/58]

Kuyuya
farenin
düşüp
ölmesinde
suyun
hükmi

Eğer bir fare kuyuda ölse ve bu fare ölür ölmez dışarı çıkarılsa, kuyudan 20 kova su boşaltılır. Fare, suyu temiz bir derin kuyuda da ölse kuyu yıkanır. Çünkü, farenin içinde ölmesiyle pis hale gelmiştir.

Mantiken kuyuda iki uygulamadan biri yapılır. Ya Bısr (r.h.a.)'in dediği gibi kuyunun ağız kapatılıp başka yerde kazılır. Çünkü kuyudaki su boşaltılsa bile çamur ve taşlar pis kalır. Kuyuyu, yıkamak için baş aşağı çevirmek de mümkün değildir. Öyleyse kapatılır. Ya da Muhammed (r.h.a.)'den nakledilen yapılır. O demiştir ki; "Bu konuda benim görüşümle Ebû Yusuf (r.h.a.)'un görüşü birleşmiştir. Kuyunun suyu akarsu hükmündedir. Çünkü su, kuyunun dibinden kaynamakta ve üst tarafından alınmaktadır. Bu nedenle kuyu, içine pislik düşmekle pis hale gelmez. Tıpkı hamam havuzu gibidir. Onda su bir taraftan içeriye dökülmekte, diğer taraftan alınmaktadır. İçine pis bir el sokulması durumunda su pislendiği olmaz.

Ayrıca şöyle de diyoruz. Burada Selef'e muhalefet etmesek ve Ali (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisten dolayı kıyası terk ederek 'Birkaç kova su çekilmesi gerekir' desek ne zararımız olur? Ali (r.a.) kuyuya düşüp ölen bir fare hakkında şöyle demiştir. "Kuyudan birkaç kova su boşaltılır". Diğer rivâyette 'yedi kova' olarak geçmektedir.

Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.)'nin de, kuyuya düşüp ölen bir tavuktan sonra kuyudan kırk kova suyun çekilmesi gerektiğini söylediği rivâyet edilmiştir.

Biz Hanefîlerin bu konuda dayanağı ise, kuyuya düşen fareden sonra kuyudan yirmi kova su boşaltılacağına dair Nehai (r.h.a.) ve Şa'bi (r.h.a.)'den rivâyet edilen hadistir. Enes b. Malik (r.a.)'den rivâyet edilen bir hadise göre de Peygamber (s.a.v.), içinde bir farenin öldüğü kuyudan 20 kova suyun boşaltılması gerektiğini söylemiştir. Fakat bu, 'şâz' (yalnız kalmış, diğer meşhur rivâyetlerle ters düşmüş) bir rivâyettir.

İbn Abbâs (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)'den, Zemzem kuyusuna düşüp ölen bir zenci ile ilgili olarak gelen rivâyetlere göre, her ikisi de kuyudaki bütün suyun çekilip boşaltılmasını emretmişlerdir.

el-Asî'da Muhammed (r.h.a.), konuyu üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur: Buna göre farede 20 kova, kedi ve tavukta 40 kova, koyun ve insanda ise kuyunun bütün suyu boşaltılır.

Kuyunun içine
fare, kedi,
tavuk, koyun
ve insan
düşüp ölmesi

Hasan (rh.a.)'in rivâyet ettiğine göre Ebû Hanîfe (rh.a.), konuyu beşli bir tasnife tabi tutmuştur. Buna göre hayvan gübresi ve küçük fare düşen kuyudan 10 kova, büyük fare düşenden 20, güvercin düşenden 30, tavuk düşenden 40, koyun ve insan düşenden ise bütün su boşaltılır. Bunun nedeni, sudan ancak pislik sayılan şeyin üstünde kalanın pis sayılmasıdır. Ölen fare suyun yüzeyinde kalacağı için, 20 kova su boşaltılınca fareyi aşan kısımdaki sular boşaltılmış olacağı için, kuyuda kalan diğer sular temiz kalmış olacaktır. Tavuk fareden daha çok dibe batacağından, onun için boşaltılacak su oranı da bu nedenle ikiye katlanır. Koyun ve insanlar ise suyun dibine batıp boğulurlar. Ardından da suyun yüzüne çıkarlar. Bu yüzden kuyunun bütün suyu boşaltılır.

Kuyunun kısmen boşaltıldığı durumlarda, hayvanların bedenlerinin dağılmaması koşuldur. Şişmesi veya dağılması durumunda suyun tamamı boşaltılır. Bu durumda fare ile diğer hayvanlar eşittir. Çünkü onlardan pisliğin ıslak parçaları kopup ayrılmıştır. Bu parçalar, kuyuya düşen bir içki ya da sidik damlası gibi sıvı pisliktir. Bu yüzden de Muhammed (rh.a.), bir farenin kuyruğunun kopup düştüğü kuyudaki bütün suyun boşaltılacağı görüşündedir. Çünkü bir bütün halindeki farenin aksine, kuyruğun kopma bölümünde mutlaka pis bir sıvı ortaya çıkacaktır. Eğer bu durumdaki hayvanlar suya gömülürler de su üzerlerini aşarsa, bütün suyun boşaltılması gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu durumda, kuyuyu tamamen boşaltmak yerine, kuyudan 100 kova su çekilmesinin yeterli olacağını söylediği rivâyet edilmiştir. Bu ölçü, Küfe kuyularında fazla su bulunmadığı için böyle az tutulmuştur.

[1/59]

Muhammed (rh.a.) *Nevâdir*'de böyle bir durumda kuyudan 300 ya da 200 kova çekilir, der. Kendisi buna, Bağdat'ın kuyularında çok fazla su bulunmasından dolayı böyle cevap vermiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre de, içindeki kadar su çekilir. Kuyunun derinliğine ve genişliğine bakılır. Onun gibi bir çukur kazılır. Çekilen sular oraya boşaltılır. Yeni kuyu dolunca, eski kuyunun içindeki boşaltılmış olur. Ya da kuyunun içine uzun bir kâmiş sokulur. Kâmiş kuyunun dibine kadar daldırıp, kuyunun derinliği kâmiş üzerinde işaretlenir. Ardından kuyudan 10 kova su çekildikten sonra, tekrar kâmiş daldırılıp suyun ne kadar azaldığına bakılır. Eğer suyun 1/10 nispetinde azaldığı görülürse, kuyuda 100 kova suyun olduğu bilinir. En doğrusu, kuyuya bakarak suyun ne kadar olduğunun tespitini yapabilecek iki kişinin; ne miktarda suyun çekilip boşaltılmasını söylerlerse, o miktarın boşaltılmasıyla kuyu temiz duruma gelmiş olur. Bu fıkha en uygun olanıdır.

Bir kişi, içinde fare öldükten sonra kuyudan abdest almış ise, abdesti ve kıldığı bütün namazları iade etmesi gerekir. Çünkü onun pis bir suyla abdest aldığı ortaya çıkmıştır. Böyle bir kuyudan abdest almış olmakla birlikte, farenin kuyuya ne zaman düştüğünü bilmiyorsa, eğer fare şişmişse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne

**İçinde farenin
olduğu
kuyudan
abdest alanın
durumu**

göre ihtiyaten, üç günlük ve gecelik namazını kaza eder. Eğer fare şişmemişse, bir gün ve gecelik namazını kaza eder.

**Elbisesinde
pislik görenin
durumu**

Ebû Yusuf (r.h.a.) ve Muhammed (r.h.a.)'e göre ise o kişi, fare kuyunun içindeyken abdest aldığı tam olarak bilmedikçe, hiç bir şey kaza etmez. Bu konuda 'kıyas' (mantık) da, onların bu sözlerini benimsemeyi gerektirir. Çünkü o kişi, kuyunun daha önce temiz olduğunu kesin olarak bilmektedir. Kuyunun pislmesi hususunda ise şüphe içindedir. Kesin bilgi sırf şüphe ile ortadan kalkmaz. Tıpkı elbisesinde bir pislik görenin, bu pisliğin ne zaman üzerine bulaştığını bilemediğinde, namazlarından bir şey iade etmesinin gerekmediği gibi.

Ebû Yusuf (r.h.a.) önce Ebû Hanîfe'nin görüşündeydi. Ağzında bir fare ölüsünü taşıyıp kuyuya atan bir kuş görünce bu görüşüne döndü. Ve, "Kişi şüphe ile hiçbir namazı iade etmez." dedi.

**Cenaze namazı
definden sonra
kılınabilir mi?**

Ebû Hanîfe (r.h.a.) ise şöyle demektedir. "Farenin ölümüne kuyuya düşmesi neden olmuştur. Bir kimse tarafından yaralanan kimsenin ölünceye kadar yatağa bağlı kalması ve ölmesi nasıl kişinin yaralanmasına bağlanıyorsa, farenin ölmesi de kuyuya düşmesine bağlanır. Çünkü görünen neden budur. Bunun yanı sıra şişme zaman aşımını gösterir. Zaman aşımının en az süresi ise üç gündür. Görmez misin, cenaze namazı kılınmadan gömülen kişinin kabrinde üç güne kadar namazı kılınabilir. Bundan sonra kılınamaz. Çünkü bu süre içinde parçalanıp dağılır. İki imamın görüşüne göre ise, geçen süre içinde kuyunun pis olması konusunda şüphe vardır.

Biz deriz ki: Bu şüphe o sırada kuyunun pisliğinin kesin olmasını gerektirir. Bu yüzden kuyu ve elbise konusunda bu dikkate alınmalı ve ihtiyatla hareket edilmelidir.

Muallâ (r.h.a.), her ikisindeki görüş ayrılığı aynı konudur. Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre pislik eskimiş ise üç gün ve üç gecelik namazlarını iade eder. Taze ise bir gün ve bir gecelik namazlarını iade eder. Ebû Hanîfe (r.h.a.)'nin ikisi arasındaki ayrımı şundan da kabul edilir. O şöyle demektedir. Kişinin gözü her zaman elbisesi üzerinde olur. Geçmiş zamanda elbisede bir pislik olsaydı görürdü. Kuyu ise insan gözünden uzaktır. Yer, ihtiyatın gerekli olduğu bir yerdir. Onun için hayvan şişmemişse Ebû Hanîfe şöyle demiştir. Bir gün bir gecelik namazlarını iade eder. Bu kimseye namazı iade etmek vacip olunca, ihtiyat gereği olarak bir gün ve gecenin namazlarını iade etmeyi emrettik.

[1/60]

**Hayvan
dışkısının
elbiseye
bulaşması
durumu**

Elbisesine bir dirhemden fazla miktarda olmak üzere; hayvan dışkısı yahut eti yenmeyen bir hayvanın sidiği, ya da tavuk pisliği bulaşmış olan kişinin namazı câiz olmaz.

Biz Hanefîlere göre bu konuda asl olan, elbisede az bir pisliğin bulunmasının namaza engel olmamasıdır.

Şâfîî (rh.a.) ise, kişinin gözüne çarpacak kadarsa, namazın caiz olmasına engel olacağını söylemiştir. Çünkü diyor, gözle görülen pisliklerden temizlenmek, tıpkı hükmi abdestsizlik halinden temizlenmek gibi, namazın câiz olabilmesi için koşuldur. Bu temizliği, hadesin (abdestsizliğin) azının da çoğunun da yok etmesi gibi, pisliğin azı da çoğu da yok eder.

Biz Hanefîlerin delili, Ömer (r.a.)'den nakledilendir. O'na elbiseye bulaşan pisliğin azından sorulmuştu. "Tırnağım kadar bir pislik ise namaza engel olmaz" dedi. Çünkü az miktardaki bir pislikten sakınmak mümkün değildir. Mesela sinekler, önce pisliklere sonra da namaz kılanların elbiselerine konarlar. Kanatlarında ve ayaklarında mutlaka pislik vardır. Bu nedenledir ki, azı affedilmiştir. Ama hades (abdestsizlik) bunun aksinedir. Onda azda da çokta da, herkesin başına gelme gibi zaruret yoktur. Ayrıca Sahabîler (r.a.), taşlarla yaptıkları temizlikle yetiniyorlardı. Suyla çok az temizleniyorlardı. Oysa taşla yapılan temizlik (istincâ), pisliği tamamen ortadan kaldırmaz. Öyle ki taşla istincâ yapan birisi, daha sonra az miktardaki bir suya otursa onu pis duruma getirir. Sahabîlerin taşla istinca ile yetinmeleri de, 'az' miktardaki pisliğin affedildiğine delildir. Bu yüzden de biz, abdestsizliğin ortaya çıktığı beden bölgesinden kinaye olarak 'bir dirhem' ölçüsünü tespit ettik. Nehai (rh.a.) de böyle söylemiştir. "Onlar meclislerinde oturak yerlerinden (مَقَاعِد) bahsetmeyi hoş karşılamadıklarından, onun yerine kinaye yoluyla 'dirhem' sözcüğünü kullandılar.

Nehai (rh.a.) "eğer pislik bir dirhem²⁵⁴ miktarına ulaşırsa, onunla namaz kılmak câiz olmaz", diyordu. Şa'bi (rh.a.) ise şöyle derdi: Bir dirhem miktarından daha çok olmadıkça engel olmaz. "Biz de bu görüşü benimsedik. Çünkü daha çok genişlik sağlayan bir görüştür. Ayrıca Sahabîler (r.a.) içerisinde ishal olan kimseler de vardı. İshal olanların bulaşığı daha çoktur. Bununla beraber onlar taşlarla istinca (temizlenme) ile yetiniyorlardı." Dirhem, bilinen paralardan daha büyüktür. Süheylî gibi diğer madenî paraların hacimlerinin de bu konuda ölçü olarak itibara alınacağı söylenmişse de, bu zayıf bir görüştür.

Pisliğin dirhemle belirlenmesi ve tespiti; pis olduğunda âlimlerin ittifak ettikleri maddeler için geçerlidir. Şarap, sidik ve tavuk pisliği gibi. Tavuk pisliği için farklı bir durum daha söz konusudur. Eğer pislik, bir dirhem genişliğinde olmamakla beraber, bir miskal²⁵⁵ ağırlığından daha çoksa, aynı şekilde namazın geçerliliğine engel olur.

Hayvan dışkısı ve davar pisliği konusunda ise, bize göre, eti yenen hayvanlarla yenmeyenler arasında bir fark yoktur. Hepsinin dışkısı pistir.

**Hayvan
pisliğinin
durumu**

²⁵⁴ Bir dirhem, 3,2 gramdır.

²⁵⁵ **Miskâl / المِسْكَال**: 4, 618 gramlık (1,5 dirhem; 4 kırat) ağırlık ölçüsü.

Malik (rh.a.) ise, eti yenen hayvanların dışkısının temiz olduğunu söylemiştir. Dayanağı, Sahabilerden bazı gençlerin, yolculukta konakladıkları yerlerle ilgili rivâyettir. Onlar keçi pisliği birbirlerine atarlardı. Pis olsaydı, ona dokunmazlardı. O dedi ki, çünkü o, Medinelilerin yakıtı idi. Onu odun gibi kullanıyorlardı.

[1/61]

Biz Hanefîlerin delili şudur. rivâyet olunduğuna göre Peygamber (s.a.v.) cinlerle bulunduğu gece, İbn Mesûd (rh.a.)'dan istinca (temizlenmek) için taşlar istedi. O da iki taş ve bir tezek getirdi. O (s.a.v.) taşları aldı, tezeği attı ve;

إِنِّه تَنْسِ

“O pistir”²⁵⁶ buyurdu.

Muhammed (rh.a.)’e, “Niçin eti yenen hayvanın sidiğinin temiz olduğunu söyledin de, tersinin temiz olduğunu söylemedin?” diye soruldu. “Sidiğinin temiz olduğunu söylediğimde içilmesine de cevaz vermiş oldum. Tersinin temiz olduğuna hükmetsem yenilmesine de cevaz vermiş olurum. Kimse böyle söylemez,” dedi.

(Namaza engel olan) miktarı ise Ebû Hanîfe (rh.a.)’ye göre “dirhem miktarı”, Ebû Yusuf (rh.a.) ile Muhammed (rh.a.)’e göre “fahiş derecede çok olan” miktardır.

Züfer (rh.a.), eti yenen hayvanın tersi hakkında: “Fahiş miktarda olmadıkça namaza engel olmaz.” der. Eti yenmeyen tersi hakkında ise cevabı Ebû Hanîfe’ninki gibidir. Ters de sidiğe kıyas ederek dedi ki; Eti yenenlerin sidiği hususunda miktar, fahiş derecede çok olup olmamasına göre belirlenir. Çünkü pisliği hususunda ihtilaf vardır. Tersinde de böyledir.

Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.) derler ki; “Hayvan dışkıları (pislikleri) hususunda, özellikle diğer hayvanlar için belvâ (genellikle kaçınılamama) ve zaruret bulunmaktadır. Belvânın takdiri de, pislik hükmünü hafifletmede bir etkisi bulunmasından ötürü, “fahiş miktarda çok olan” diye yapılmaktadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) der ki; “Hayvan dışkısının pis olduğu hakkında delil bulunuyor. Nitekim İbn Mesûd (r.a.) hadisinde rivâyet ettik. O yüzden pisliği ağır (galiz) durumdadır. Şarap (lekesi) gibi, dirhem miktarından daha çoğu af olunmaz. Delil bulunan yerde belvâya itibar edilmez. İnsan için, sidiği hususunda belvâ daha çoktur. Eşeğin sidiğinde de öyledir. Sidik etrafa sıçrar ve elbiselere erişir. Bununla birlikte dirhem miktarından fazlası af olunmaz. Çünkü pisliği hakkında delil bulunmaktadır.

Rivayet edildiğine göre, Muhammed (rh.a.) hayvan tersi hakkında şöyle demiştir: “Bu pislik çok olsa bile namazın cevazına engel olmaz.” Bu, Muhammed’

Eti yenenin
namaza engel
olan pisliğinin
miktarı

²⁵⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/143, VII/305; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/388, 418; Buhârî, *Vudû’* 21; Müslim, *Tahâret* 57; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 4; Tirmizî, *Tahâret* 13; Nesâî, *Tahâret* 38; İbn Mâce, *Tahâret* 16; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, X/61, 62; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, I/108, II/413; Zeyleî, *Nasbu’r-râye*, I/119, 185.

in görüşlerinin sonucusudur. O, Halifenin de bulunduğu esnada Rey şehrinde iken yolların ve hanların hayvan tersi ile dolu olduğunu ve insanların bu duruma sık sık karşılaştığını gördü. İnsanlar için bu konuda belva büyüktü. Bundan dolayı bu görüşü tercih etti.

Ebû Süleyman'ın rivâyetine, Nevâdir ile el-Emâlî'deki bilgilere göre kuyu ile lağım arasında bulunması gereken en az miktar beş zira'dır.

Kuyuların
lağımdan
kirlenmesi

Ebû Hafs'ın rivâyetine göre ise bu miktar yedi zira'dır.²⁵⁷ Kısaca, bu hususta bağlayıcı bir tespit yoktur. Burada koşul, lağımdan ve kuyudan bir şey çıkıp sızmasıdır. Bu ise arazinin sertliğine ve gevşekliğine göre farklılık gösterir. Görmez misin, o şöyle diyor: Eğer ikisi arasında beş zira' mesafe olup suda sidik kokusu veya tadı bulunursa o suda hayır yoktur. Eğer bundan bir şey bulunmuyorsa zararı yoktur. Eğer arada beş zira'dan daha az mesafe varsa bildiğimiz gibi muteber olan sızıp sızmama durumudur.

Kadın ve erkeğin aynı kaptan gusletmesinde zarar yoktur.

Yukarıda rivâyet ettiğimiz Ayşe (r.a.) hadisi bunu göstermektedir. Beraberce bunu yapmaları caiz olduğu gibi, birinin diğerinden sonra aynı kaptan gusletmesi de caizdir. Hadiste geldiğine göre;

Kadın ve
erkeğin aynı
kaptan
gusletmesi

أَنَّ بَعْضَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ اغْتَسَلَتْ مِنْ إِثَاءِ فَارَادَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَتَوَضَّأَ مِنْهُ فَقَالَتْ إِنِّي
كُنْتُ جُنْبًا فَقَالَ ﷺ الْمَاءُ لَا يَجُنُبُ

[1/62]

"Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından birisi bir kaptan gusletti. Resûlullah (s.a.v.) o kaptan abdest almak istediğinde hanımı; 'Ben cünüp idim' dedi. Peygamber (s.a.v.) ise: 'Su cünüp olmaz' buyurdu."²⁵⁸

Peygamber (s.a.v.)'in, kadının abdest suyundan artanıyla erkeğin, erkeğin abdest suyundan artanıyla kadının, abdest almasını yasakladığına dair gelen rivâyet, genelde herkesin başına gelebilir olan (belvâ) bir hususta şâzdir, delil olamaz.

Bir kimse cünüplükten dolayı yıkanırken mazmaza (ağza su almak) ve istinşak'ı (burna su çekmek) unutup namaz kılrsa, o namaz caiz olmaz.

Ağzı
yıkamanın
gusûlde ve
abdestte yeri

Bu, biz Hanefîlere göredir. Mazmaza ve istinşak cünüplükten yıkanırken farzdır. Abdestte sünnettir.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre her ikisinde de sünnettir. Hadis âlimlerine göre ise her ikisinde de farzdır. Onların mazmazayı değil istinşakı vacip görenleri de vardır.

²⁵⁷ **Zirâ'** / الذراع: Omuzdan veya dirsekten parmak ucuna kadar olan kısım. Dilimizde "arşın" olarak bilinen yaklaşık 70 santimetrelilik uzunluk ölçüsü.

²⁵⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/38, VII/281; Buhârî, *Gusûl* 9; Müslim, *Hayz* 40; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 35; Tirmizî, *Tahâret* 48; Nesâî, *Gusûl* 9; İbn Mâce, *Tahâret* 33; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/56, 73; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/189, 267.

Buna delil olarak Peygamber (s.a.v.)'in abdestte istinşaka devam etmesini gösterirler.

Fakat biz Hanefîler deriz ki; Peygamber (s.a.v.), farzlardaki devamlılığı sürdürdüğü gibi, ibadetler konusunda da mükemmel derecede olsun diye, devamlılığa özen gösterirdi. Allahu Teâla'nın kitabında belirli özel organların temizlenmesi emredilmiştir. Âyet üzerine ilave, ancak kendisiyle yürürlükten kaldırma sabit olan bir şeyle caiz olur. Resûlullah (s.a.v.), bir bedeviye abdest almayı öğretmiş, mazmaza ile istinşakı söylememiştir.

Şâfiî (rh.a.); ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ حَنَّا وَطَهُرُوا﴾ "Eğer cünüp iseniz boy abdesti alın". (el-Mâide 5/6) âyetini delil gösterir. Âyette geçen "ittihâr" (إِطْهَار) kelimesi, suyu bedenın dış kısımlarının üzerinden geçirmek demektir. Ağız, iç kısım hükmündedir. Oruçlu kişinin tükürüğünü yutmasının ona zarar vermemesi hükmü buna delildir. Abdest de diğer bir delildir: Ağız ve burunun yeri yüzdür. Yıkamak her ikisi hakkında da farzdır. Başka bir delil de ölünün yıkanmasıdır. Onda da mazmaza ve istinşak yoktur.

Bu meselede bizim imamımız İbn Abbâs (r.a.)'dır. O; "Mazmaza ve istinşak cünüplük durumunda farz, abdestte sünnettir." demiştir. Peygamber (s.a.v.) de;

نَحَتَ كُلُّ شَعْرَةٍ جَنَابَةَ إِلَّا فَبَلَّوْا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الشَّرَّ

"Her kılın altında cünüplük bulunur. O halde dikkat edin de kılları ıslayın, teni ovalayın. Ağızda da deri vardır"²⁵⁹, buyurmuştur. İbnu'l- A'rabî, hadiste geçen شَرَّة "beşera" kelimesinin eti zarardan koruyan deri olduğunu söyler. Peygamber (s.a.v.);

مَنْ تَرَكَ مُوَضَّعَ شَعْرَةٍ فِي الْجَنَابَةِ عَذَّبَهُ اللَّهُ بِالنَّارِ

"Kim cünüplükte bir kıl yerini yıkamayı terkederse Allahu Teâla ona ateş ile azap eder"²⁶⁰, buyurmuştur. Ali (r.a.) de: "İşte o yüzden saçıma düşman kesildim." demiştir. Burunun içinde de kıllar vardır.

O halde şu anlaşılmaktadır: Ağız hakkında iki hüküm vardır. Bir yönden ağız dış kısım hükmündedir. Oruçlu ağzına su alsa bu ona zarar vermez. Diğer yönden O (rh.a.)'nın dediği gibi iç kısım hükmündedir. Biz de dış kısmın hepsini kapsayanı dış kısma, bazısına özgü olanı iç kısma kattık. Çünkü her yönden dış kısımdan olanı af olununca, bir yönden iç kısım olanın affolunması daha önceliklidir. Çünkü cünüplük ağıza ve buruna ulaşır. Cünüp kişinin Kur'an okumasının yasak olması buna bir delildir. Hades (abdestsizlik durumu) ise ağız ve buruna ulaşmaz.

²⁵⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/262; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 97; Tirmizî, *Tahâret* 78; İbn Mâce, *Tahâret* 106; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/155; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II/387, IV/200; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/175, 179; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/352.

²⁶⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/96; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/94, 101; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 97; İbn Mâce, *Tahâret* 106; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/175, 227.

Abdestsiz kişinin (ezberden) Kur'an okumasının yasak olmaması da buna delildir. Ölü'nün yıkanması meselesinde mazmaza ve istinşak işinin düşmesi, imkansızlık nedeniyledir. Çünkü suyun ağzından çıkması için ölüyü ters çevirmek mümkün değildir. Çevirilmeyince de verilen su, mazmaza değil su içirme yerine geçer.

Bu böylece sabit olunca biz deriz ki: Kişinin farzlardan bir şeyi terketmiş olduğu her yerde namaza başlaması geçerli olmaz.

Birisi kahkaha ile gülse, abdesti tekrarlaması gerekmez. Çünkü namazın içine rastlamamıştır (gülme yasağı namaz içindedir). Sünnet olan şeylerden birini terkettiği her yerde ise namaza başlaması geçerlidir. Namazda kahkaha ile güldüğü zaman, nafil namaz kılıyor olsa da, abdesti tekrarlaması gerekir. Namazı da yeniden kılmalıdır.

**Namazda
gülmek**

[1/63]

Eğer başını, sakalından aldığı bir suyla meshederse, bu caiz olmaz. Çünkü kullanılmış suyla meshetmiştir. Çünkü su, organdan ayrılınca kullanılmış (müstamel) olur. Bu, Ali (r.a.) ile İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir.

**Sakal suyuyla
başı
meshetmek**

Peygamber (s.a.v.)'in sakalından suyu aldığı ve gördüğü bir kuru kalmış yerde kullandığına dair rivâyet ise, "cünüplük durumunda olmuştur" diye yorumlanır. Cünüplük durumunda bütün beden de tek organ gibidir. Şayet avucunda ıslaklık olup da onunla bedeni meshetse bu yeterlidir. Çünkü avucunda kalan su kullanılmış değildir. Kabında artakalan su gibidir.

Hakim el-Mervezi, suyu eğer organlarından herhangi birinde kullanmamış ise böyledir, der. Bu Hakim'in bir yanlışıdır. Kişi suyu yıkanmış yerlerden birinde kullanmışsa ona zarar vermez. Çünkü avuçta artakalan ıslaklık ile değil, o organın üzerine suyun akıtılmasıyla gusûl farzı yerine getirilmiştir. Ancak ıslaklığı mest üzerine meshetmekte kullandığı zaman mesele el-Hakim (el-Mervezi)'nin dediği şekildedir. Çünkü meshetme farzı, o ıslaklık ile yerine getirilmiştir.

**Başa
meshetmenin
ölçüsü**

Başı bir parmak ile veya iki parmak ile meshetmek yeterli olmaz. Üç parmakla olursa yeterli olur.

Burada detaylı açıklama yapılacaktır.

Birincisi, başın meshinde farz olan miktar hakkındadır. *El-Asl* kitabında üç parmak miktarından söz edilmiştir. Diğerleri nâsiye (alına sarkan saçlar bölgesi, başın önü) ve başın dörtte birinin yeri hakkındadır.

Şâfiî (rh.a.), en azı üç kıl bile olsa baş denilebilendir, der.

Mâlik (rh.a.) ise: "Farz olan, başın bütünü meshetmektir", görüşündedir.

Hasan (rh.a.) da "başın çoğunu meshetmek" olduğunu söylemiştir.

Mâlik (rh.a.) Resûlullah (s.a.v.)'in fiilini delil olarak göstermektedir. Peygamber (s.a.v.) her iki eliyle, ellerini önden arkaya, arkadan öne doğru çekerek başını

meshetmiştir. Hasan (rh.a.) da bunu delil göstermiş, ancak; "çok, tamın yerini tutar" demiştir.

Açıkladımız gibi Peygamber (s.a.v.)'in fiili, farz olduğunu göstermez. O'nun fiili, farzı tamamlamak için de olabilir.

Mâlik (rh.a.), meshedilen miktarı, yıkanana göre değerlendirmiştir. Bu yanlıştır. Çünkü mesih, hafifletme esasına dayanan bir emirdir. Allahu Teâla'nın Kitabında mesihde bir kısmı olduğunu gösteren bir ifade bulunmaktadır.

﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾

"Başınızı meshediniz" (el-Mâide 5/6) âyetindeki (ب) bâ harfi bir kısmına işaretler. Nitekim كَتَبْتُ kalem ile yazdım, ضَرَبْتُ بِالسَّيْفِ kılıç ile vurdum" cümlelerinde (ب) bâ harfinin karşılığı olan "ile"nin anlamı, bir taraflıya demektir.

O yüzden Şâfiî (rh.a.): "Baş isminin kapsadığı miktarın en azı ile emir yerine getirilir" demiştir.

Fakat biz Hanefiler diyoruz ki: Üç tane saç mesheden kişiye genel olarak "o başını meshetti" denmez. Âyet, bazısına olduğunu göstermektedir. Ama, "bazısı"nın ne kadar olduğunu kapalı ifade etmektedir. Bunun açıklaması da, Resûlullah (s.a.v.)'in fiilinde bulunmaktadır. Muğîre (r.a.)'ın rivâyetine göre,

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَوَّضًا فَحَسَرَ الْعِمَامَةَ عَنْ رَأْسِهِ وَمَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ

"Peygamber (s.a.v.) abdest aldı. Başından sarığı açtı. Başının nâsiye (ön) kısmının üzerine meshetti."²⁶¹

[1/64]

Ön kısım (nâsiye), başın dörtte biridir. Baş ise nâsiye, kazâl (قَذَال -arka kısım), iki fevd (فَوْدَان - yan tarafları) olmak üzere dört bölümdür. Dörtte bir, başın tamamı yerindedir. Çünkü bir insanın yüzünü görenin, onun dört yanından birini gördüğü halde, "filan kimseyi gördüm" demesi caizdir.

Islak
üç parmak ile
mesh yapma

Bunu böylece anladığımız zaman deriz ki; İbn Rüstem'in Nevadir'inde şöyle denir. Bir kimse üç parmağı başına koyar ve saçın üzerinde yürütmez ise bu, Muhammed (rh.a.)'in baş ve mest hakkındaki görüşüne göre caizdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ile Ebû Yusuf (rh.a.)'in görüşüne göre ise ıslaklık başın dörtte bir miktarına değinceye kadar caiz değildir. Bu iki imam, üzerine meshedilen kısmı, Muhammed ise, kendisiyle meshedilen parmakları göz önüne almışlardır. Parmakların sayısı ondur. Dörtte biri iki buçuk eder. Tek parmak bölünemez. O

²⁶¹ Muvatta, İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/29, 30; Ebû Dâvûd, Tahâret 58; İbn Mâce, Tahâret 89; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/58, 61; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XX/380; Dâraakutnî, Sünen, I/106; Hâkim, Müstedrek, I/275; Beyhaki, Sünenü'l-Kübra, Tahâret, 1/61; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/38, 48.

nedenle farz olan miktar üç parmak olarak belirlenmiştir. Ve biz Hanefilere göre, bir ya da iki parmakla meshetse caiz olmaz.

Züfer (rh.a.) der ki; Tek parmak ile başın dörtte birini meshederse caizdir. Çünkü geçerli olan parmakların değil, ıslaklığın değmesidir. Hatta başına yağmur suyu değse bu mesh yerine geçer.

Biz Hanefilerin delili şudur. Parmakları koymakla su kullanılmış (müsta'mel) olur. Öyleyse bu parmakları başın üzerinde yürütmekle farzın yerine getirilmesi caiz olmaz.

Eğer denirse ki; Üç parmağı koyar ve onunla bütün başı meshederse caizdir. Halbuki kullanılmış su ile farzı yerine getirmek caiz olmaz. Öyleyse meshedilmiş ile sünneti yerine getirmek de öyledir.

Buna cevaben deriz ki; Baş, sünnet olanda değil, farz olan miktar hususunda, yıkanmış şeylerden farklıdır. Görmez misin, sünnet olan şeklinde hüküm, yıkanan kısımlarda olduğu gibi başın hepsini kapsar. Nitekim yıkanmış yerlerde, organda bulunan su müstamel (kullanılmış) olmadığı gibi, meshedilen kısımda sünnetin yerine getirilmesi hususunda da durum böyledir.

Muhammed (rh.a.) bu usûle işaret eder. İbn Rüstem'in *Nevadir*'inde görüldüğü üzere; "bir parmağı üç kere suya götürse caizdir", der. Muhammed b. Seleme (rh.a.) de bu şekilde; "Parmağıyla dört tarafını meshetse caiz olur." der.

Bence daha doğru olanı, bunun caiz olmadığıdır. Usul, bundan başka bir şeydir. Teyemmüm konusunda, "bir veya iki parmak ile meshetse caiz olmaz" diye söylenmiştir. Orada kaplama farzdır. Ve orada kullanılmış duruma gelen bir şey yoktur.

Fakat doğru olan açıklama şudur: Farz olan, el ile meshetmektir. Parmakların çoğu, hepsinin yerine geçer. Başa ya da meste meshederken veya teyemmümde üç parmağı kullansa, elinin tamamıyla mesheden kimse gibi olur. Öyleyse caizdir. Aksi halde (en az üç parmak kullanılmazsa) caiz olmaz.

Abdest alanın saçı uzun olup da, kulak altında kalan kısma meshetse yeterli olmaz. Ama yukarı kısmına meshetse yeterlidir. Çünkü sağı üzerine meshetmek onun altında bulunan deriye meshetmek yerindedir. Kulağın da alt kısmı boyun, üst kısmı başdır.

Daha iyi olanı, kulakların ön ve arka kısımlarını başla beraber meshetmektir. Onların ön kısımlarını yüz ile beraber yıkarsa caizdir. Çünkü yıkamada hem meshetme işi, hem de daha fazlası bulunmaktadır. Fakat ilki daha iyidir. Çünkü iki kulak da başa dahildir. Başta farz olan ise, nas ile sabit bulunan meshetme işidir. Biz, "kulaklar baş üzerinde bulunduğu için başa dahildir" dedik. Kulaklar; köpeklerin, kedilerin, fillerin kulaklarına, ağzını açan kişinin çene kemiğinin baş

Sağın sarkan kısmına mesh etmek

Kulaklar için yeni su almak

kemiğinden ayrılması ve kulağın baş ile beraber kalması durumuna göre nazara alınmıştır. Buna binaen de, "kulakları için yeni bir su almaz", dedik.

[1/65]

Şâfiî (rh.a.): "Kulakları için yeni bir su alır." demiştir. Delili, Ebû Umâme el-Bâhili (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir. *"أَنَّ النَّبِيَّ تَوَضَّأَ وَأَخَذَ لِأُذُنَيْهِ سِوًا جَدِيدًا"* *"Peygamber (s.a.v.) abdest aldı, kulakları için de yeni bir su aldı."*²⁶²

Şâfiî daha sonra; "Çünkü ağız ve burun yüz ile beraber olduğu gibi, kulak da baş ile beraberdir. Nasıl yüzü yıkama farzını yerine getiren miktarın dışında olarak mazmaza ve istinşak için yeni bir su alıyorsa, bu da öyledir." demiştir.

Biz Hanefîlerin delili ise İbn Abbâs (r.a.)'ın;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ مَاءً وَاحِدٍ وَقَالَ الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ

*"Peygamber (s.a.v.) başını ve kulaklarını bir su ile meshetti. 'Kulaklar baştandır'*²⁶³, buyurdu." şeklindeki rivâyetidir.

Burada maksat, gerçeği açıklamak olmalıdır. Bu, zaten gözle görülen bir iştir. Açıklanmasına ihtiyaç yoktur. "Maksat, kulakların da baş gibi meshedilmesidir" deniyorsa bu, uzak bir ihtimaldir. İki organın farzlık hususunda aynı olması, birinin diğerine ilave edilmesini gerektirmez. Sonuç olarak anlıyoruz ki burada kasdedilen, başın meshedildiği su ile kulakların da meshedilmesidir. Öteki rivâyeti ise, "Peygamber (s.a.v.)'in avucunda başka su kalmamıştı, onun için yeniden eline su almıştı", şeklinde yorumlarız.

El-Hakim, el-Munteka isimli eserde, "Bir avuç su alıp onunla ağıza su verse, yüzünü de yıkasa bu geçerlidir." der.

Bu kabul edilirse deriz ki; mazmaza (ağıza su alma) ve istinşak (buruna su çekme), yüzü yıkamaktan önce gelir. Onların ikisini de tek su ile yerine getirirse, farz olan sünnet olana tabi olmuş olur ki bu caiz değildir. Burada (başın meshinde) ise ikisini bir su ile yerine getirirse, sünnet olan farz olana tabi kılınmış olur ki bu da doğru bir sıralamadır.

Kulaklarını mesheder de başını meshetmezse, caiz olmaz.

Çünkü farz olanı terketmiştir. Sünnet olan farz olanın yerine geçmez.

Eğer size, "Kulaklar baştandır" sözünüz nereye gitti, denirse deriz ki; Kulaklar baştandır. Ama baş değildir. Nasıl ki meyveler ağaçtandır. Ama ağaç değildir. Bir sayısı on'dandır. Ama on değildir. Bu da işte öyledir.

Bu hususta fikhî yön şudur. Baş meshetmenin farz oluşu delil ile sabittir. Kulakların baştan olduğu ise haber-i vâhidile sabittir. Delil (ayet) ile sabit olan şey,

**Kulakları
meshedip
başı mesh
etmemek**

²⁶² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/65; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, V/49.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/258, 268; Tirmizî, Tahâret, 29; İbn Mâce, Tahâret 53; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/121, X/322.

haber-i vâhidle eda edilmez. Bu, namazda Hatîm'e²⁶⁴ yönelen kişinin durumuna benzer. Hatîm, her ne kadar Beytullah'dan sayılsa da, o kişinin namazı geçerli değildir. Çünkü Kâbe'ye yönelmek âyet ile sabittir. Hatîm'in Beytullah'dan oluşu ise haber-i vâhid ile sabittir. Âyet ile sabit olan farz, onunla eda olunmaz.

Kim abdest alır ve başını meshederse, sonra saçını kırparsa veya koltuk altı kıllarını yolarsa yahut tırnaklarını keserse ya da bıyıklarından biraz alırsa, onun bu yerlere su değdirmesi veya abdestini tazelemesi gerekmez.

İbn Cerir (r.h.a.); "Bu kimsenin abdest alması gerekir" demiştir. İbrahim (r.h.a.) de; "O yerin üzerinden suyu geçirmesi gerekir" demiştir. Bu görüş doğru değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

لَا تُخْصَوُ إِلَّا مِنْ حَدِّث

"Abdest almak, ancak hadesden (abdestsizlikten) dolayı gerekir"²⁶⁵, buyurmuştur. Bu, kişinin yaptığı bir temizleme işidir. Nasıl hades olabilir? Ali (r.a.) de bu konuda kendisine sorulduğunda buna işaretle demiştir ki; "Ancak pâklık ve temizlik artmıştır."²⁶⁶

Saça meshetmek onun altında bulunan deriye meshetmek gibidir.

Bunun böyle oluşu, deriye meshetmekten bedel olduğu (onun yerini tuttuğu) için değildir. Çünkü parmak saç üzerini meshederse caizdir. Aslını yapmaya gücü yeterken bedeline gitmek caiz değildir. Dolayısıyla meshettikten sonra saç kırmak, yıkanmış olan organı, yıkadıktan sonra cildi soymak gibi olur. Orada nasıl suyu tekrar üzerinden geçirmek gerekmiyorsa, burada da durum öyledir.

Mest üzerine mesheden kimsenin mestleri çıkarması durumu bunun aksinedir. Çünkü meshetmek yıkamak derecesinde değildir. Fakat ayağın mest ile kaplı bulunması, hades (abdestsizlik) durumunun ayağa geçmesini engeller. Çünkü hades vaktinde ayağı açık olarak bulunsa, meshetmek caiz olmaz. O halde mesti çıkarması durumunda hades ayağa geçer.

Aynı şekilde abdest aldıktan sonra penisine (erkeklik organı) elini değdirse, tekrar abdest alması gerekmez. Bu biz Hanefilere göredir.

Şâfiî (r.h.a.); "elinin iç tarafıyla, arada bir engel olmaksızın dokunursa, abdest alması gerekir", der. Ona göre cinsel organa dokunma hususunda erkek ve

Abdestten sonra tıraş olmak, tırnak kesmek

Saça mesh etmenin anlamı

[1/66]

Abdestlinin cinsel organına elini sürmesi

²⁶⁴ **Hatîm** / الحطيم: Kabe'nin kuzey cephesinde Altınoluk'un akacağı, yarım dairelik duvarla çevrilmiş kısım. Bu duvara "Hatîm" veya "Hazre-i İsmâil", bu duvarın çevrelediği alana ise "Hicr-i Kâbe" denir.

²⁶⁵ *Muvatta*, I/21; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/11; Hâkim, *Müstedrek*, I/258

²⁶⁶ *Muvatta*, I/82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/410, 435; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/11; Hâkim, *Müstedrek*, I/258.

kadının durumu aynıdır. Çünkü Büsre binti Safvan (r.a.)'nın hadisine göre Peygamber (s.a.v.); *من منى ذكره فبيومته* "Kim üreme organına (penisine) dokunursa abdest alsın"²⁶⁷, buyurmuştur. Fercine (cinsel organı) dokunan bir kadın hakkında kendisine sorulduğunda Ayşe (r.a.); "Şayet orada su görmüş ise abdest alsın." demiştir. Çünkü penise dokunmak mezi²⁶⁸ bağının çözülmesine nedendir. Ona da mezisi akan kişi işlemi yapılır. Erkeğin penisinin başının, kadının cinsel organına girmesi, meni²⁶⁹ bağının çözülmesine neden olduğu için, ona menisi çıkan kimse muamelesi yapıldığı gibi. Açık nedenin, gizli anlam yerine konması şeriatta bir kuraldır.

Biz Hanefîlerin delili ise, Kays b. Talk'ın babası Talk b. Ali'den rivâyet ettiği şu hadistir. "Talk, penisine eli değen kişinin tekrar abdest almasının gerekip gerekmediği hakkında Resûlullah (s.a.v.)'a sordu. O da;

لَا هِلْ هُوَ إِلَّا بَضْعَةٌ مِنْكَ أَوْ حَذْوَةٌ مِنْكَ

"Hayır, o senden bir parçadan başka bir şey midir ki!"²⁷⁰ diye cevap verdiler.

Aralarında Ömer, Ali, İbn Mesûd (r.a.) gibi kimselerin de bulunduğu bir kısım Sahabiler (r.a.)'den bizim görüşümüze benzer bir rivâyet vardır. Hatta onlardan birisi; "Senden bir parça olan şey pis ise onu kes." demiştir. Bazısı da; "Ona dokunup dokunmadığıma ben aldırmam", diye söylemiştir. Bunun anlamı, o da kişinin organlarından bir organdır, demektir.

Temiz veya pis olması durumuna gelince, temiz veya pis sayılan şeylerden birine dokunma durumunda abdest almak gerekmez. Bir kişi kendisinden çıkan bir şeye dokunursa da, o nedenle abdesti bozulmaz.

Açık nedenin gizli anlam yerine konması, gizli olanı bilmek imkansız olduğu durumdadır. Burada ise öyle bir şey bulunmamaktadır. Mezi görülür ve gözlemlenir.

Bu hüküm, Şâfiî (r.h.a.)'nin kendi aslına yani kuralına göre de geçersizdir. Çünkü ona göre, bir kimse başkasının penisine değse, değenin abdest alması

²⁶⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, I/121; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/150; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/223, V/406; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 69; Tirmizî, *Tahâret* 61; Nesâî, *Gusûl ve Teyemmüm* 30; İbn Hibbân, *Sahiîh*, III/400; Hâkim, *Müstedrek*, I/229, 231; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/140, VII/334; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/129, 130; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/76, 77.

²⁶⁸ **Mezi/Mezy** / **لمذي** Hanımıyla oynaşması, onu öpmesi gibi durumlarda erkeğin cinsel organından atıla atıla olmaksızın gelen fakat guslü gerektirmeyip abdestin bozulmasına neden olan beyaz, ince ve yapışkan bir sıvı madde.

²⁶⁹ **Menî** / **المني**: Erlik suyu, bel suyu, atmık, sperma; cinsel organdan şehvetle ve atıla atıla gelen beyaz renkli koyu sıvı. Kadının menisi ise sarı renkte ve ince bir sıvı şeklindedir.

²⁷⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, I/117; Nesâî, *Tahâret* 119; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/22, 23; İbn Hibbân, *Sahiîh*, III/404; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII/330, 332; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/99; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/77, 78.

gerekir. Penisine değilen kişinin alması gerekmez. Halbuki burada, mezi bağının çözülmesi meselesi, penisine dokunulan kişi hakkında olmalıdır.

Büstre hadisi neredeyse sahih değildir. Yahya b. Maîn der ki; "Üç konu vardır ki onlar hakkında Resûlullah (s.a.v.)'dan sahih olarak bir hadis gelmemiştir. Onlardan birisi de bu konudur. Acaba neden Resûlullah (s.a.v.) bu konuyu Sahabilerin büyükleri yanında söylememiş ve onlardan hiç biri bu meseleyi nakletmemiş de sadece Büstre'nin yanında söylemiş! Halbuki Resûlullah (s.a.v.), evinden çıkmamış genç bir kızıdan daha utangaç idi.

Şayet bu rivâyet sabit olsa, "Kim işerse" şeklinde yorumlanır. Penise değmek işemekten kinaye sayılır. Çünkü işeyen kişi genelde penisine dokunur. Şu âyetteki: *أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ* "Veya sizden biri abdest bozmuşsa" (el-Mâide 5/6) ifadesinde geçen "ğâit – الْغَائِطُ" kelimesi, aslında "alçak yer, düşük seviyeli zemin" anlamındadır. Hadesden (abdest bozmak) kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü abdest bozma genelde öyle yerlerde olur.

[1/67]

Yahut da abdestten kasıt, müstehap olarak eli yıkamaktır. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in;

الْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ يَنْمِي الْفَقْرَ وَيُعْذِرُ بَنِي النَّسَمِ

"Abdest, yemekten önce fakirliği, sonra ise küçük günahları giderir"²⁷¹ hadisinde vudû (abdest) kelimesiyle, eli yıkamak kasdedilmiştir.

Bir kadının cinsel organına bakınca da durum böyledir.

Çünkü İbn Abbâs (r.a.); *الْوُضُوءُ مَعًا حَرَجٌ* "Abdest, çıkan şey nedeniyledir"²⁷² demiştir. Sadece bakmakla bir şey çıkmaz. Bakmak ile düşünmek aynıdır.

Kadının cinsel organına bakmanın abdeste etkisi

Meniden dolayı gusletmek gerekir.

Çünkü Peygamber (s.a.v.);

إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ

Guslû gerektirenler

"Su, sudan dolaydır."²⁷³, buyurmuştur. Yani gusletmek meniden dolayı gerekir, demektir.

²⁷¹ Ebû Dâvûd, Et'ime 11; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ı-ıv-sât*, VII/164; Hâkim, *Müstedrek*, IV/119; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, V/21.

²⁷² Abdurrezzak, *Musannef*, I/32, 170; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/52; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ı-ıv-sât*, IX/251, 314; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/116, 157; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, V/553, 571; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, II/1899.

²⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/29, 47; Müslim, Tahâret 80; Ebû Dâvûd, Tahâret 83; Tirmizî, Tahâret 81; Nesâî, Tahâret 132; İbn Mâce, Tahâret 110; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/117; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ı-ıv-sât*, IV/267; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/88.

Meninin durumu

Burada kasdedilen, meninin atarak ve şehvet yoluyla çıkması şeklindedir. Ağır bir şey kaldırmak veya sırt üstü düşmek gibi bu durumun dışında bir şekilde meni çıkarsa gerekmez.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, hadisin genellik ifade etmesinden dolayı, öyle bir kişiye de gusletmek gerekir.

Biz Hanefîlere göre ise ona gusûl gerekmez. Çünkü çıkışı, mezinin çıkış şekli gibidir. Gusûl gerekip gerekmemesi hususunda hükmü de onun hükmü gibi olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre nazara alınacak olan, meninin yerinden şehvetle ve atıcı durumda ayrılmasıdır. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre nazara alınacak şey meninin dışarı bu şekilde çıkmasıdır.

Bunun açıklaması iki yönden olacaktır:

Birincisi: Bir kimse ihtilam olsa, penisini tutsa ve nihayet şehveti sakinleşse, sonra ondan meni aksa, iki İmam (Ebû Hanîfe ve Muhammed)'e göre gusûl gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ona gusûl gerekmez.

İkincisi: Cinsel ilişkide bulunmuş bir kişi, işemeden önce gusletse, sonra da meninin kalıntısı kendisinden aksa, iki imama göre ikinci kez yıkanması gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise gerekmez.

Meziden dolayı abdest almak gerekir.**Mezinin durumu**

Delili, Ali (r.a.) hadisidir. O demiştir ki; Ben mezisi çok gelen bir erkek idim. Kızı nikâhım altında bulunduğu için Resûlullah (s.a.v.)'a sormaya da utandım. Mikdad b. el-Esved'e sormasını söyledim. O sorduğunda Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap verdi:

كُلُّ فَحْلٍ يَمْدِي وَفِيهِ الْوُضُوءُ

"Her erkekten mezi çıkar. O durumda abdest almak gerekir."²⁷⁴

Vedinin durumu**Vedi de böyledir.**

Vedi, işeme sonrasında çıkan, sidiğin yoğun, incelmış durumudur.

El-Hakim eş-Şehid el-Mervezi bu suları şöyle açıklamıştır:

Meni yoğun ve aktır, ondan dolayı penis gevşer.

Şâfiî (rh.a.) kitabında, menide tomurcuk kokusu olduğunu söyler.

Mezi incedir, beyaza çalar. Erkeğin hanımı ile oynaması sırasında çıkar.

Vedi de incedir, işemesinden sonra erkekten çıkar.

²⁷⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, I/157; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/87; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/82, 87; Buhârî, *İlim* 51; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 82; Nesâî, *Tahâret* 112; İbn Mâce, *Tahâret* 70; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/14; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XX/219; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/411; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/95.

Bu sular hakkındaki açıklama, bu şekilde Ayşe (r.a.)'den rivâyet edilmiştir.

Öpmekten, şehvetli veya şehvetsiz olarak kadına dokunmaktan dolayı abdest gerekmez.

Bu, Ali (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.)'ın görüşüdür.

Şâfiî (rh.a.); "bunlardan dolayı abdest gerekir", demiştir. Bu ise Ömer (r.a.) ve İbn Mesûd (r.a.)'un sözüdür.

Bu, İslamın ilk devirlerinden beri kabul gören bir ihtilâftır. Hatta "İnsanlara imamlık eden kişinin, bu hususta ihtiyata uygun hareket etmesi gerekir", denmiştir.

Mâlik (rh.a.) ise; "şehvetli olarak bunları yapmışsa abdest gerekir, yoksa abdest gerekmez", demiştir.

Şâfiî (rh.a.); ﴿أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ "Veya kadınlara yaklaştıysanız" (el-Mâide 5/6) âyetini delil göstermektedir. Kadınlara yaklaşmak anlamına gelen dokunma (الْمَسَ)'nın gerçeği el ile olanıdır. Allahu Teâlâ, ﴿فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ﴾ "Onlar da elleriyle ona dokunmuş olsalardı", buyurdu. âyetin bu okumasına karşı olunmaz. ﴿أَوْ لَمَسْتُمُ﴾ "Veya dokunduysanız" âyetini görmez misin? Bu konuda olanların çoğu isbat ediyor ki bu okuma şekliyle kasıt, cinsel ilişkidir. Her ikisi de uygulanır. Bunun anlamı, yukarıda söylediğimiz üzere, öpmek ve dokunmak, mezi bağının çözülmesi için bir nedendir. Dolayısıyla ibadetlerde ihtiyat yönü göz önünde tutularak, abdestin gerekmesi hususunda bu fiiller, mezinin gerçekten çıkması yerine konulurlar. Nitekim Ebû Hanîfe (rh.a.) fahiş mübâşeret (kadınla erkeğin çıplak durumda bedenlerinin değmesi) konusunda böyle hüküm vermiştir.

Biz Hanefîlerin delili ise Ayşe ve Ümmü Seleme (r.a.)'den gelen hadistir.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِلَ بَغْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

"Peygamber (s.a.v.) hanımlarından birini öptü. Sonra namaz kıldı. Yeniden abdest de almadı."²⁷⁵

Ömer (r.a.)'den nakledildiğine göre o, bir gün namazını yarıda bırakıp ayrıldı. İnsanlar namazlarını bitirince baktılar ki o, safların en arkasına çekilmiş namaz kılıyor. Ömer (r.a.): "Ben abdest almıştım. Yanıma Bizanslı cariyem geldi. Onu öptüm. Namaza başlayınca bir mezi hissettim. Sizden utandığım için içimden, 'Namazıma devam edeyim.' dedim. Sonra ise; 'Allahu Teâlâ'yı gözetmem sizi gözetmemden daha hayırlıdır.' diyerek ayrıldım ve yeniden abdest aldım." diyerek açıklamada bulundu

Öpmek,
dokunmak
abdesti
bozar mı?

[1/68]

²⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/210; Tirmizî, *Tahâret* 63; İbn Mâce, *Tahâret* 69; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sât*, VI/66; Dârakutnî, *Sünen*, I/135, 136; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/125; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/561.

Bu Ömer (r.a.)'in görüşünden döndüğünü gösterir. Çünkü öptükten sonra namaza başlamış, meziyi hissedince ayrılıp abdest almıştır. Çünkü dokunmanın kendisi abdest bozmaz. Mahrem olan (evlenilemez) kadınlara dokunma meselesi buna delildir. Artık geriye abdest bozanın, dokunma esnasında çıkan şey olduğu hususu kalmaktadır. O ise görünür bir şeydir, bilinebilir. Açıktaki nedenin, onun yerine konmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Âyete gelince, İbn Abbâs (r.a.) der ki; "Dokunmaktan kasıt, cinsel ilişkidir. Ancak Allahu Teâlâ çok haya sahibidir. Pek edebe uymayan şeyi, güzel bir şeyle îma eder. Nitekim dokunmak kelimesiyle cinsel ilişkiyi îma etmiştir." Bu,

﴿ وَإِنْ صَلَّيْتُمُوهُمْ مِنْ قُلٍّ أَنْ تَمْسُوهُمْ ﴾

"Onları cinsel ilişkide bulunmadan önce boşarsanız" (el-Bakara 2/237) âyetinin bir benzeridir. Burada da "الْمَسُّ /mess" kelimesiyle cinsel ilişki kastedilmiştir.

Âyetteki mess kelimesi cinsel ilişki olarak yorumlanınca, o takdirde;

﴿ أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ ﴾

"Veya biriniz abdest bozmuşsa, yahut da kadınlara dokunmuşsanız" (el-Mâide 5/6) âyetinde, önce anılan küçük abdestsizlik söylendikten sonra büyük abdestsizlik anılmış demek olur. Şayet el ile dokunmak olarak yorumlanırsa, o takdirde sadece aynı şeyin tekrarı olmuş olurdu.

Eğer erkek kadına, aralarında bir elbise olmaksızın dokunur da erkeklik organı sertleşirse, abdest alması gerekir.

Bu, istihsân²⁷⁶ olarak Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre dir.

Muhammed (rh.a.); "Abdest alması gerekmez", demiştir. Bu ise kıyasa göre dir. Çünkü İbn Abbâs (r.a.); "Abdest, çıkan şeyden dolayıdır", demiştir. O kişi kendisinden bir şey çıkmadığını kesin olarak bilmektedir. Bu iş öpmek gibidir.

Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün dayanağı şudur. Tene dokunma hususunda işi bu reddeye varmış kişinin durumunda galip olan, kendisinden gerçekten mezi çıkması durumudur. Hüküm, nadir olana değil galip olana bina edildiğinden, ona da mezisi gelen kişi işlemi yapılır. Mesela bir yere dayanarak uyuyan kişinin, kendinden bir şey çıkmadığını kesin olarak bilse dahi, abdesti bozulur. Aynı şekilde, bir şehirde bulunan kimsenin de teyemmüm etmesi yeterli olmaz. Bu da, "genel olarak şehirde su eksik olmaz" hükmüne binaen böyledir.

Kadına dokunan kimsenin penisinin sertleşmesi

²⁷⁶ **Istihsân / الاستحسان**: Akla gelen ilk çözümü terk ederek nass, icmâ, zarûret, gizli kıyas, örf ve maslahat gibi haklı bir gerekçeden dolayı ilk bakışta gizli kalan başka bir çözüme (kıyâs-ı hafî) gitmek, kolaylık için güç olanı terk etmek.

Hasan (r.a.), Ebû Hanîfe (r.a.)'den rivâyet ederek fahiş derecede dokunmayı, "ikisi de çıplak durumda olarak erkeğin kadına sarılması, erkeğin organının dışının kadının organının dışına değmesi" şeklinde açıklamıştır.

İki sünnet yeri²⁷⁷ birbirine değse ve haşefe (penisin başı) kaybolrsa gusûl gerekir, meni çıksın veya çıkmasın farketmez.

Penisin başının kadının organına girmesi

Bu Ömer, Ali, İbn Mesûd (r.a.) gibi muhacirinden olan sahabilerin görüşüdür. Ebû Said, Huzeyfe, Zeyd b. Sabit el-Ensari (r.a.) gibi ensardan olan sahabiler ise; "meni çıkmadığı sürece cinsel ilişki esnasında, ilişkiye başladıktan sonra isteksizlik durumu doğup meni akmaması (iksâl) nedeniyle gusletmek gerekmez", demişlerdir. Süleyman el-A'meş (r.a.) de, Peygamber (s.a.v.)'in; *"إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ"* *"Su, sudan dolayı gerekir"*²⁷⁸, hadisinden dolayı bu görüşü kabul etmiştir.

[1/69]

Biz Hanefilerin delili ise şu şâz hadistir. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki;

إِذَا التَّقَى الْخَتَانَانِ وَجَبَ الْغُسْلُ أَنْزَلَ أَوْ لَمْ يُنْزَلْ

*"İki sünnet yeri birbirine girince, meni gelsin ya da gelmesin, gusûl gerekir."*²⁷⁹ Bu, Ömer, Ali, İbn Mesûd (r.a.) gibi muhacir sahabilerin görüşüdür.

Daha doğru olan rivâyete göre ise Ömer (r.a.), ensarın bu ictihadına cevaz vermemiştir. Hatta Zeyd'e; "be kendinin düşmanı, nedir bu senin tarafından ortaya atılan fetva?" demişti. Zeyd de; "Ensardan olan halalarımın işittim. Böyle söylüyorlardı." diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) onları toplayıp sorduğunda kadınlar; "Resûlullah (s.a.v.) zamanında öyle yapardık ve yıkanmazdık", diye cevapladılar. Ömer (r.a.); "peki bunu Resûlullah (s.a.v.) biliyor muydu?" dedi. "Hayır!" dediler. Ömer (r.a.); "Bu bir şey ifade etmez", diyerek Ayşe (r.a.)'ye haber yollayıp meseleyi sordu.

Ayşe (r.a.);

فَعَلْتُ ذَلِكَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَاعْتَسَلْنَا

"Bunu Resûlullah (s.a.v.) ile yaptım ve guslettik"²⁸⁰, diye cevap verdi. Ömer (r.a.) de Zeyd'e; "eğer bir daha o fetvaya dönersen canını yakarım", dedi.

²⁷⁷ Erkeğin tenasül organının sünnet yeri başıdır. Çünkü doğuştan başını örten deri daha sonra kesilir. Buna sünnet etme denir. Kadının tenasül organının sünnet yeri, organı örten dudak şeklinde iki et kısım içinde, horoz ibiği gibi olan (klitoris) kısmıdır. Bazı kadınlarda doğuştan burası çok belirgin olduğundan kadının azgınlığını önlemek amacıyla, bu çıkıntının ucundan biraz kesmek, hadise göre kadın için iffet izzet ve şeref nedenidir. Buna da kadının sünneti denir.

²⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, III/29, 47; Müslim, Tahâret 80; Ebû Dâvûd, Tahâret 83; Tirmizî, Tahâret 81; Nesâî, Tahâret 132; İbn Mâce, Tahâret 110; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/117; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/267; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/88.

²⁷⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/86; Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, VI/227; 239; Müslim, Hayz 89; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/114; İbn Hibbân, *Sahih*, III/456; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, IV/380, VII/147; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/163, 166; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/89; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/85.

Bundan çıkan anlam şudur. Bu, genellikle meni bağının çözülmesi için bir nedendir. İhtiyat yönü göz önüne alınarak, meninin çıkması gibi kabul olunur. Çünkü bu, kişinin gözünden irak bir husustur. Belki çıkan miktar çok az olduğu için anlayamaz. O bakımdan burası ihtiyat gösterilmesi gereken bir yerdir.

Cinsel
organ
dışında
temas

Cinsel organ dışındaki yerlerde yapılan temas nedeniyle, meni çıkmadığı sürece gusül gerekmez.

Çünkü kadının cinsel organının dışındaki yerler, dokunmak nedeniyle meni bağının çözülmesi hususunda, bu organın benzeri değildir. Buna dair delil ise ceza hükmüdür. Ali (r.a.) de ilişkiye başladıktan sonra isteksizlik durumu olup meni akmaması hususundaki şu sözünde buna işaret etmiştir: "Onda ceza gerekir. Bir sa' miktarı su gerekmez".

İhtilam
olup
yaşlık
görmeme

İhtilam olup da bir şey (yaşlık) görmemiş olana gusül gerekmez.

Çünkü bu uykuda olmuş bir düşünme durumudur. Eğer o esnada meni çıkmamışsa, uyanıklık durumunda olan düşünme gibidir.

İhtilam
olmadan
yaşlık
görme

Eğer ihtilam olmadığını bilir, fakat uyanınca butunda veya yatağında mezi bulursa Ebû Hanîfe (rh.a.) ile Muhammed (rh.a.)'e göre ihtiyaten yıkanması gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demiştir: Gusletmesi gerekmez. Çünkü kesin olarak temiz şekilde gecelemiştir. Şüphe nedeniyle dayanıp cünüp olarak sabaha çıkmış olamaz. Mezi çıkması ise gusletmeyi değil abdesti gerektirir.

İki imamın bu husustaki delili Resûlullah (s.a.v.)'dan rivâyet edilen şu hadistir.

مَنْ أَصْبَحَ فَوْجَدَ مَاءٍ وَمِنْ يَتَذَكَّرُ شَيْئًا فَلْيَغْتَسِلْ وَمَنْ اخْتَلَمَ ثُمَّ أَصْبَحَ عَلَى جَفَافٍ فَلَا غُسْلَ عَلَيْهِ

"Kim sabaha çıkar da çamaşırında bir su (ıslaklık) bulursa, bir şey hatırlamasa da gusletsin. Kim ihtilam olur, sonra da kuruluk üzere sabahlarsa gusletmesi gerekmez."²⁸⁰

Biz, gusletmeyi mezi çıkması nedeniyle gerekli görmüyoruz. Meni çıkması dolayısıyla gerekli görüyoruz. Fakat meninin özelliğinden biri de havayla temas edince incelmesidir. Burada öyle görünüyor ki bu çıkan şey meni idi. Adam uyanmadan önce ince duruma geldi.

Muhammed (rh.a.)'in "bir mezi bulursa" sözünden kasdı, mezinin gerçekten kendisi değil, şekli mezi gibi olan şey, demektir.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/68, 110; Tirmizî, *Tahâret* 80; İbn Mâce, *Tahâret* 111; İbn Hibbân, *Sahih*, III/451, 452; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/108, 164

²⁸¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/77, 78; Tirmizî, *Tahâret* 82; İbn Mâce, *Tahâret* 112; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, IX/10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/167.

Hem sonra Ebû Hanîfe (rh.a.) bu meselede, erkekle kadının tenlerinin çıplak temasında (fahiş mübâşeret) ve (kuyudaki) şişmiş fare meselesinde ihtiyat tarafını tutmuştur.

Ebû Yusuf (rh.a.) tenin çıplak değmesi (mübâşeret) meselesinde ona uymuştur. Çünkü orada erkek yönünden bir fiil yani meninin çıkma nedeni bulunmaktadır. Diğer iki meselede erkek tarafından fiil bulunmadığını göz önüne alarak, ona uymamıştır.

[1/70]

Muhammed (rh.a.) ise uyuyan kimse meselesinde ihtiyatlı olma hususunda Ebû Hanîfe'ye uymuştur. Çünkü uyuyan kişi kendinden gafildir. Kendisinden çıkan şeyi hissetmez. Dolayısıyla burası ihtiyat gösterilmesi gereken bir yerdir. Diğer iki mesele bunun aksinedir. Çünkü çıplak olarak karısını kucaklayan kişi kendinden gafil değildir. Kendinden çıkan şeyi hisseder.

Kadın da ihtilam hususunda erkek gibidir.

Delili, Ümmü Süleym hadisidir. Uykusunda erkeğin gördüğü şeyin benzerini gören kadın hakkında Resûlullah (s.a.v.)'a sorduğunda Peygamber (s.a.v.);

إِنْ كَانَ مِنْهَا مِثْلُ مَا يَكُونُ مِنَ الرَّجُلِ فَلْيَتَّسَلْ

"Erkekten olan şey ondan da olduysa gusletsin." ²⁸² diye cevaplamıştır.

Muhammed (rh.a.)'den rivâyet edildiğine göre, kadın ihtilam olduğunu ve zevk aldığını hatırlar, ama bir yaşlık görmezse gusletmesi gerekir. Çünkü onun menisi rahmine akar, gözükmaz.

Bu, zayıf bir görüştür. Çünkü gusletmenin farz olması, meninin çıkmasına bağlıdır. Meni, ilişki sırasında erkekten çıktığı gibi kadından da çıkar.

Kadın ihtilam olsa, sonra da âdet görse, isterse gusleder, isterse âdetten temizlenene kadar gusletmeyi erteler.

Çünkü gusletmek temizlenmek içindir. Kadının namazı temiz olarak kılabilmesi içindir. Âdet gören kadında bu, kan kesilmeden önce gerçekleşmez.

Kadın isterse gusleder. Çünkü su kullanmak kanın akmasına yardım eder.

Mâlik (rh.a.); "gusletmesi gerekir", demiştir. Çünkü O'nun temel görüşüne göre cünüp kişinin Kur'an okuması yasak, âdet gören kadının ise yasak değildir.

Cünüp veya âdetli bir kadın, elbise içinde terlerse bu ter erkeğe zarar vermez.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber (s.a.v.) hanımlarından âdet görmekte olana peştemal tutunmasını emrederdi. Sonra da ona gece boyunca sarılarak

Kadının ihtilam olması

İhtilam olan kadının âdet görmesi

²⁸² Muvatta, I/145; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/90, III/199, 121; Müslim, Hayz 29; Ebû Dâvûd, Tahâret 95; Tirmizî, Tahâret 90; Nesâî, Tahâret 131; Ibn Mâce, Tahâret 197; Ibn Huzeyme, *Sahih*, I/118; Ibn Hibbân, *Sahih*, III/439; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXIII/382, XXIV/240.

yatardı. Sıcak Hicaz'ın sıcaklığı olduğuna göre, geceleyin mutlaka her ikisi de terliyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) hanımının terinden sakınmazdı. Ayrıca cünüp insan veya âdetli kadın üzerinde gözle görülür, elle tutulur (aynî) pislik olmaz. O ve abdestsiz kişinin organları aynı durumdadır.

Pisliğin
havuza
düşmesi

Leş veya pislik bir havuza düşerse bakılır: Eğer havuz küçükse kaplara ve kuyulara kıyas edilir, pis olur. Bunun dayanağı;

يَغْسِلُ الْإِنَاءَ مِنْ وَلَوْحِ الْكَلْبِ سَبْعًا

"Köpeğin yalamasından dolayı kap yedi defa yıkanır."²⁸³ hadisidir.

Eğer havuz büyükse o zaman denize kıyas edilir, pis olmaz.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) deniz hakkında:

هَذَا الطَّهْرُ مَاءُهُ وَالْجَلُّ مَيْتَتُهُ

"Onun suyu temizdir, ölüsü helâldir."²⁸⁴ Buyurmuştur (balık kesilmeden yenir).

Büyük veya
küçük havuz
ölçüleri

Küçük ile büyük arasındaki fark, sâfilik / تَخْلُوصُ durumu ile bilinir. Eğer içine boya atıldığında boyanın izi öte yanında ortaya çıkan bir durumda ise, o havuz küçüktür. Çünkü gördük ki pislik de rengin geçmesi gibi, öte yana geçer. Şeyh İmam Ebû Hafs el- Kebir (rh.a.)'den böyle hikaye edilmiştir.

Sâfilîğin açıklaması hususunda mezhebin doğru görüşü şudur. Havuzun bir yanı hareket ettirildiğinde öte yanı da hareketleniyorsa, o havuz küçüktür. Eğer öte yanı hareket etmiyorsa o havuz büyüktür.

Hareket ettirmenin Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet edilen şekli, abdest alan kişinin hareket ettirmesidir. Ebû Yusuf (rh.a.) ise bu meselede suya dalan kişinin hareket ettirmesini nazara almıştır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin rivâyeti daha geniştir.

[1/71]

Hanefî âlimlerimizden bazıları büyük havuz hakkında şunu söylemişlerdir. "Büyük havuz, içine pislik düşmekle pis (necis) olmaz. O, akan su gibidir. Doğru olan, pislik düşen yerin pis olacağıdır. Muhammed, *Mebsut* adlı kitabında buna işaret etmiş ve, "başka bir taraftan abdest almasında zarar yoktur", demiştir. Bunun anlamı, pislik bulaşmış olan yerden küçük havuz miktarı bir alan bırakır. Sonra abdest alır, demektir. Çünkü pislik, bu alanın dışına ulaşmaz. Bu husus, Ebû Yusuf'un *İmlâ*'sında Ebû Hanîfe (rh.a.)'den böyle açıklanmıştır. Buna göre havuzun

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/253, 265; Buhârî, *Vudû* 33; Müslim, *Tahâret* 89; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 37; Nesâî, *Tahâret* 51; İbn Mâce, *Tahâret* 31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/77, 240; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/125.

²⁸⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, I/94; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/237, 361; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 41; Tirmizî, 52; Nesâî, *Tahâret* 47; İbn Mâce, *Tahâret* 38; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/58; İbn Hibbân, *Sahih*, İbn Hibbân, *Sahih*, IV/49, 51; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II/186; Hâkim, *Müstedrek*, I/237, 238; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/98.

bir yerinde istinca eden (temizlenen) kimsenin, suyu hareketlendirmeden aynı yerden alacağı abdestin yeterli olmayacağını söylemişlerdir.

Alanın takdir edilmesine gelince. Ebû İsme şöyle söyler; Muhammed (rh.a.) büyük havuzu ona on (10x10) olarak takdir ederdi. Daha sonra Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne döndü ve bu hususta bir takdirde bulunmam, dedi. Muhammed (rh.a.) meşhur olan rivâyette bu konu kendisine sorulduğunda, bu mescidim kadar ise büyüktür, demiştir. O kalktığına mescidi ölçtüler ve sekize sekiz olduğu görüldü. Bir rivâyette ise on ikiye on iki gelmiştir. Sekize sekiz rivâyet edenler, mescidi içerden ölçmüşler, on ikiye on iki rivâyet edenler ise dışardan ölçmüşlerdir.

Suyun derinliği nazara alınmaz. Hatta bir avuç su almakla dibi görünmeyecek kadar bir derinliğin bile yeterli olduğunu söylemişlerdir. Bütün bunlar, Hanefî mezhebimizin görüşüne göre açıklamalardır.

Şâfiî (rh.a.) der ki, su iki kulle miktarı kadar olup, üç özelliğinden biri değişmedikçe içine pislik düşmekle su pis olmaz.

Kulle; Yemen'den getirilen bir su tulumudur. İki buçuk kırba kadardır. İki kulle, beş kırbadır. Bir kırba, elli menndir.²⁸⁵ Buna göre tamamı iki yüz elli menn olur.

Şâfiî, *إِذَا نَلَّغَ الْمَاءَ ثَلَاثِينَ لَا يَغِيْلُ خُبْنًا* "Su iki kulle miktarı kadar olunca pislik tutmaz."²⁸⁶ hadisini delil getirmiştir.

Biz Hanefîler deriz ki, bu hadis zayıftır. Şâfiî (rh.a.) kitabında şöyle demektedir. Bu hadis isimleri bana ulaşmayan bir senedle gelmiştir. Bu tür bir rivâyet, mürsel hadisin de aşağısında bir değerdedir. Anlamının, bu kadarlık bir suyun kuvveti pisliği taşıyamaz ve pis olur, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Nitekim azlığından dolayı, falanın malı israf kaldırmaz, sözü gibidir.

Kulle'nin mahiyeti ile ilgili bir çok görüş vardır. İnsan boyudur, denmiştir. Dağın tepesi olduğu söylenmiştir. Buna göre anlamı; vadinin suyu iki insan boyuna veya iki dağın tepesine ulaştığında, demek olur. Bu durumda deniz söz konusu olur. Biz de bunu söylemekteyiz.

Malik (rh.a.); az veya çok su aynıdır. Niteliklerinden biri değişmedikçe pislensmez, demektedir. Onun görüşünü açıklamıştık.

²⁸⁵ **Menn:** / المَنَّاءُ İki ritla denk düşen bir ağırlık ölçüsü olup ülkelere ve devirlere göre farklılık gösterir. 1 menn her biri 130 dirhem olan 2 ritla iki ritıldır. Kaynaklarda, 1612 yılında Mekke'de kullanılan mennin ağırlığının yaklaşık 1042,5 ve 1080,64 gr. arasında değiştiği söylenmektedir.

²⁸⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, I/79, 80; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/12, 23; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 33; Tirmizî, *Tahâret* 50; Nesâî, *Tahâret* 2; İbn Mâce, *Tahâret* 75; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/49, 54; İbn Hiobân, *Sahih*, IV/57, 63; Hâkim, *Müstedrek*, I/224, 225; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/4, 259; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/109; Acünî, *Kesfü'l-hafâ*, I/86.

Pislik düşüp
düşmediği
bilinmeyen
havuzun
durumu

Kişi, sormadan hakkında kesin bilgi sahibi olamayacağı, içinde pislik (kazûrat) olmasından endişe ettiği bir havuzdan abdest alır.

Suda aslanan temiz olmasıdır. Kişi aksi ortaya çıkıncaya kadar buna göre davranır. Endişe duyması zanna dayanmaktadır. Zan hiç bir hakikat ifade etmez. Kişinin su hakkında soru sorması da gerekmez. Çünkü soru sorma, delilin bulunmaması durumunda ihtiyaç duyulan bir şeydir. Suyun temizliğinin asıl olması, mutlak bir delildir. O, bu suyu kullanabilir. Sormasına ihtiyaç yoktur. Görmüyor musun İbn Ömer (r.a.), Amr b. As'ın sormasını, ey havuz sahibi bize bildirme, sözü ile yadırgamıştır.

[1/72]

Rengi veya
koku
değişmiş suda
abdest alma

İçinde bir leş bulunmaksızın kokusu değişmiş olan suda da durum aynıdır. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in Rume kuyusuna geldiği ve suyun kokusunu değişmiş olarak bulduğu rivâyet edilir. Suyu ağzına almış ve kuyuya atmıştı. Su tekrar eski tatlılığına kavuşmuştu. Suyun renginin yaprak ve benzeri temiz bir şeyin düşmesi ile de değişmiş olması mümkündür. Kokunun değişmesi ise uzun bir bekleme sonucu olabilir. Nitekim koku yapan madde suyun içinde hareketsiz kalınca, kötü koku harekete geçer. Suda kalışı uzayınca da pisliği ortaya çıkar, diye söylenir. Dolayısıyla bu tür ihtimallerle aslanan temizlik ortadan kalkmaz. Biz bu su ile abdest almayı terketmeyiz.

Meshetme
unutulup
başın
yağmurda
ıslanması

Abdest alan kişi başını meshetmeyi unutsa, daha sonra üç parmak miktarı kadarına yağmur değse, eliyle onu meshetse de meshetmese de başını meshetmiş sayılır.

Cünüp için de durum aynıdır. Şiddetli bir yağmurun altında durunca yağmur onu ıslatır da o avret mahallini temizler, burnuna ve ağzına su alırsa gusûl yapmış olur. Abdesti olmayan kimse de abdest organları üzerine suyu akıtırsa abdest almış olur. Çünkü su bizatihi temizleyicidir. Allahu Teâlâ buyuruyor ki:

﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾

Mesh
etmede
esas

"Biz, gökten tertemiz su indirdik." (el-Furkân 25/48). "Tahûr", hem kendi temiz hem de başkasını temizleyen demektir. Buna göre suyun başka nesneyi temizlemesi, o nesnenin fiiline ihtiyaç duymaz. Tıpkı ateşin yakmak için insanın eylemine bağlı olmadığı gibi. Yıkanan organlarda durum böyle olunca, meshedilen organlarda öncelikle böyle olur. Çünkü meshetme, yıkamanın hafifidir. Meshetmede bakılacak olan, ıslaklığın değişmesidir.

Niyetsiz
abdest ve
gusûl

Bu kurala göre, niyet etmeksizin abdest almanın ve cünüplükten yıkanmanın caiz olduğuna hükmederiz.

Şâfiî (rh.a.), niyetsiz caiz olmayacağını söylemektedir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) buyuruyor; *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَ لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى* "Ameller niyetlere göredir. Herkese

niyet ettiğinin karşılığı vardır."²⁸⁷ Ayrıca bu bir temizliktir ve ibadettir. Dolayısıyla teyemmümde olduğu gibi kulun azimet ve kasdı olmadıkça gerçekleşmez. Bu, pisliği yıkamaya benzemez. O, ibadet değildir.

Biz Hanefîlerin delili abdest âyetidir. Onda yıkamak ve meshetmekten bahsedilmektedir. Bunlar ise, niyet etmeksizin yerine getirilebilir. Niyet etmeyi koşul koymak âyete bir ek yapmak olur. Çünkü âyetin sözünde (lafzında), niyet etmeyi gerekli gösteren bir şey yoktur. Âyete ek yapmak ise ne haber-i vâhidle ne de kıyasla mümkün olamaz.

Teyemmüm bundan farklıdır. Teyemmüm, sözlük anlamına göre kasdetmek demektir. Nitekim âyette de;

Teyemmümde niyetin hükmü

﴿وَلَا تَبْهَمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ﴾

"Kötü malı hayır diye vermeye niyetlenmeyin." (el-Bakara 2/267) buyurulmaktadır. Teyemmüm sözünde zaten, ona niyetin koşul olduğu anlaşılmaktadır. Oysa abdest ve gusül su ile temizliktir. Bu bakımdan pisliği yıkamak gibidir.

Görüşümüzün etkisi şudur: Su bizatihi temizleyicidir. Hükmi pislik, maddi pislikten daha hafiftir. Su, maddi pisliğin giderilmesinde, niyet olmaksızın iş gördüğüne göre, hükmi pisliğin giderilmesinde de öncelikle iş görür. Biz, niyet olmaksızın alınan abdestin ibadet olmadığını kabul ediyoruz. Ama temizlikte ibadet olma meselesi ikinci plandadır, maksat değildir. Maksat, abdestsizlik halinin ortadan kalkmasıdır. Abdestsizlik halinin ortadan kalkması da suyun kullanılması ile meydana gelir. Dolayısı ile namazın caiz olması koşulu olan, Allahu Teâlâ'nın huzuruna temiz olarak çıkma, var demektir. Sanki başlangıçta abdestsizlik durumu yokmuş gibi caizdir. Şâfiî'nin hadis delil getirmesine böylelikle cevap vermiş oluyoruz. Çünkü hadisten maksat, amellerin sevabının niyetlere göre olduğudur. Biz de öyle diyoruz. Teyemmümün farklı olması, toprağın aslında abdestsizlik durumunu ortadan kaldırmamasındandır. Bunun içindir ki, teyemmüm yapan kimse suyu gördüğünde eski abdestsizlik durumu geri gelir. Abdestsiz olur.

[1/73]

Teyemmümde sadece ibadet anlamı vardır. İbadet ise niyyet olmaksızın gerçekleşmez. Aralarındaki fark şu şekilde açıklanabilir: Niyet, bir eyleme bitişik olur. Teyemmümde de mutlaka böyle niyetli eylem gerekir. Öyleki, yüzüne ve kollarına toz değse bu teyemmüm yerine geçmez. Oysa abdest almak ve gusül yapmakla böyle bir fiilin varlığı nazara alınmaz. Yağmur suyunun kişinin organları üzerine akması ile abdestsizlik ve cünüplük durumu kalkar. Bu, niyetsiz gerçekleşmektedir.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/25, 43; Buhârî, *Bed'ül'l-vahy* 1; Müslim, *İmâre* 155; Ebû Dâvûd, *Talâk* 10; Tirmizî, *Fedâilü'l-cihâd* 16; Nesâî, *Tahâret* 60; İbn Mâce, *Zühd* 26; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/73, 74, 114; İbn Hibbân, *Sahih*, II/113, 115; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/41, 215; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/242.

Abdest veya gusülden sonra havlu ile kurulanmak caizdir

Abdest ve gusülden sonra mendil, havlu ile kurulanmada bir sakınca yoktur.

Bunun delili Kays b. Sa'd (r.a.) hadisidir. O diyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) çok sıcak bir günde bize gelmişti. Su hazırladık, yıkandı. Yemen safranı ile boyanmış bir çarşafı üzerine aldı. Yemen safranının (alaçehre otu) izi Resûlullah (s.a.v.)'ın karın bükümlerinde görünmekteydi.

Cünüp kimsenin abdest almadan uyuması veya cinsel temasta bulunması

Elbisesini giymesinde de zarar yoktur. Soğuk bir kış gecesi yıkanan kimseye, kuruyuncaya kadar çıplak kalmasını, kimse emretmez. O, kurumadan ölebilir. Öyle ise elbiseleri veya havlu ile kurulanması arasında bir fark yoktur. Kullanılmış olan (müstamel su), organdan ayrılan sudur. Geride kalmış olan ıslaklık müstamel değildir. Kuruduğunda temizdir. Öyleyse bu ıslaklığın havlu ile kurulanmasında bir zarar yoktur.

Cünüp olan kimsenin abdest almadan uyumasında veya hanımı ile tekrar cinsel ilişkiye girmesinde bir zarar yoktur.

Bunun delili el-Esved'in, Ayşe (r.a.)'den rivâyet ettiği hadistir:

إِنَّ النَّبِيَّ كَانَ يُصِيبُ مِنْ أَهْلِهِ ثُمَّ يَنْمُو غَيْرَ أَنْ يَمْسَ دَاءُ فَإِذَا أَتَبَهُ رَبُّمَا عَاوَدَ وَرَبُّمَا قَدَمَ فَأَعْتَسَلَ

"Peygamber (s.a.v.) hanımı ile birleşir ve suya dokunmaksızın uyurdu. Uyandığında bazen tekrar birleşir, bazen de kalkar yıkanır. ²⁸⁸ Enes'in (r.a.) rivâyet ettiği hadiste de:

إِنَّ النَّبِيَّ صَافٍ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ غُسَلَ وَاحِدٍ فَكَانَ تَحْذَرُ بِذَلِكَ فِيمَا بَيْنَنَا وَنَقُولُ إِنَّ النَّبِيَّ تَعَاظَى قُوَّةَ رَبِّعَيْنِ رَجُلًا

"Peygamber (s.a.v.), bir gecede bütün hanımlarını bir gusul ile dolaşmıştı. Biz, aramızda bunu konuşuyor ve 'Peygamber (s.a.v.)'e kırk erkek gücü verilmiştir' diyorduk ²⁸⁹ diye rivâyet edilmiştir.

Uyumadan önce abdest alırsa daha iyi olur.

Çünkü Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadiste:

إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَضَابَ مِنْ أَهْلِهِ فَمَتَوَصَّأَ ثُمَّ نَامَ

²⁸⁸ Muvatta, I/114; İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/64; Ebû Dâvûd, Tahâret 89; Tirmizî, Tahâret 87; İbn Mâce, Tahâret 98; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/43, 102; Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsât, VII/311; İbn Hibbân, Sahih, VI/328.

²⁸⁹ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/136; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/160, 291; Buhârî, Gusûl 12; Nesâî, Tahâret 170; İbn Huzeyme, Sahih, I/115; İbn Hibbân, Sahih, IV/7; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/204; VII/54.

"Peygamber (s.a.v.), hanımı ile birleşti. Abdest aldı. Sonra da uyudu"²⁹⁰ diye nakledilmiştir. Bu, şundandır. Aslında abdest ve gusûle namaz için gerek duyulur. Uyumak veya tekrar cinsel ilişkiye girmek için değil. Ne var ki, abdest almakla temizlik artmış olur. En iyisi de budur.

Yemek isterse, müstehap olan cünüp kişinin ellerini yıkaması ve ağzını çalkalayıp sonra yemesidir.

Çünkü İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.)'e cünüp kimse yiyip içebilir mi diye sorulmuştu. O (s.a.v.) da,

نَعَمْ إِذَا تَوَضَّأَ

"Evet, abdest alırsa"²⁹¹ buyurmuştur. Burada abdestten maksat ellerin yıkanmasıdır. Çünkü genelde insanın elinde pislik bulunur. Müstehap olan onun su ile giderilmesidir. Aynı şekilde abdest almaksızın su içse, bir açıdan müstamel (kullanılmış) su içmiş olur. Ellerini yıkamayı terkederse de ona bir zarar yoktur. Çünkü insanın elinin temiz olması asıldır. Pis olmasında şüphe vardır.

Abdest azalarının birinde yara sargısı olursa, üzerine mesheder.

Bu konudaki asıl şudur: rivâyet edilmiştir ki, Peygamber (s.a.v.)'in yüzü Uhud savaşında yaralanmıştı. Eski bir kemik parçası ile onu tedavi etmiş, üzerine de sargı sarmıştı. Üzerine meshederdi. Ali (r.a.)'nin bileklerinden biri Huneyn savaşında kırılmış, hatta elinden sancak düşmüştü. Peygamber (s.a.v.);

اجْعَلُوهَا فِي يَسَارِهِ فَإِنَّهُ صَاحِبُ لَوَائِي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Sancağı sol eline verin. Çünkü o dünya ve ahirette benim sancaktarımdır"²⁹² buyurmuştu. Ali (r.a.) "sargılarıma ne yapayım", deyince;

اَمْسَحْ عَلَيْهَا

"Üzerine mesh et"²⁹³, buyurmuşlardır.

Kısaca, yara sıcak veya soğuk su zarar vermezse onu yıkaması gerekir.

Sargı üzerine meshin zarar vermesi durumunda ise meshetmeyi de bırakır. Çünkü yıkamak meshetmekten daha kuvvetlidir. Zarar vermesi korkusu olduğunda yıkamayı bırakılabileceğine göre meshetmeyi de bırakır. Ama meshetmek zarar

Cünübün
yemekten
önce el ve
ağzını
yıkaması

Sargı
üzerine
mesh etmek

[1/74]

²⁹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/201 Bk. İshak b. Rahuye, *Müsned*, 3/961; İbn Abdî'l-Ber, *Temhid*, 17/42.

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/191; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 88; İbn Mâce, *Tahâret* 103; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/108; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV/36; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/36, IV/375; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/612.

²⁹² Deylemî, *el-Firdevs bi-me'suri'l-hitab*, V/332.

²⁹³ Ali el-Müttakî; *Kenzu'l-ummâl*, X/1095.

vermiyorsa, mesheder. Çünkü taat (ibadet), tâkate (güce) göredir. Meshetmek zarar vermediği halde, meshi terkederse *Kitabu'l-Asıl*'da der ki, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerine göre bu caiz olmaz. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünü ise anmamıştır. Asıllar²⁹⁴ dışında Ebû Hanîfe (rh.a.)'den bir rivâyette ise, yeterli olur, denmiştir. Bunun ilk görüşü olduğu, daha sonra bu görüşü bırakıp Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne döndüğü de söylenmiştir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, yıkamanın zarar vermediği bir yerde yıkamayı terketmiş olan bir kimsenin yaptığı geçerli olmaz. Bedeli aslolana kıyas ederek meshetmede de durum böyledir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle der: Meshetmeye onu mecbur tutarsak bu yıkamanın yerine konmuş bir bedel olacaktır. Oysa haber-i vâhidlerle bedellerin oluşturulması caiz değildir. Ayrıca bedelin bir yerde gerekliliği, orada aslolanın gerekliliği demek olur. Burada ise yaralı yer açık olsa, yıkanması gerekmecekti. Aynı şekilde yıkamaya bedel olan sargının üzerine meshetmek de gerekmez. Bu noktada sargı, mestden ayrılır.

Sargı üzerine mesheder de namaza başlar, sonra sargılar düşerse namazına devam eder.

Bu, iyileşmeksizin düşme durumudur. İyileşme olmuşsa, orayı yıkaması namaza yeniden başlaması gerekir. Çünkü özür durumu ortadan kalkmıştır. İyileşmeksizin düşmesi durumunda ise, sargı üzerine meshetmek altını yıkamak sayılacağından ve de henüz özür ortadan kalkmadığından, ara vermeden namazına devam eder. Mest üzerine meshetmede ise durum bunun aksinedir.

Yaranın, başın bir tarafında bulunması durumunda sargının üzerine meshetmesi caiz olmaz. Başın diğer tarafından mesh miktarı meshetmesi gerekir.

Çünkü farz olan başın dörtte birinin meshidir. Sağlam olarak bu kadar bir yer bulunduğuna göre sargının üzerine meshetmeye ihtiyaç kalmamıştır. Iraklıların buna ilişkin bir deymi vardı. Onlar derler ki: "Bir eşek gitmişse bir eşek bağlıdır."²⁹⁵

Ağız dolusundan az kusan kimseye abdest almak gerekmez.

Baş sargılıysa
sargısız yere
mesh etmek
gerekir

Abdestlinin
kusması ve
yellenmesi

²⁹⁴ **Zâhiru'r-rivâye / طهر الرواية** : Hanefî mezhebinde mezhep temsilcilerinden sahih rivâyet ile mütevâtir veya meşhûr tarzda nakledilen meselelerdir. Özellikle mezhebin üç imamından (Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybânî) rivâyetler için kullanılır. İmâm Muhammed'in kitaplarından "Kütüb-ü Sitte" denilen; el-Mebsût, ez-Ziyâdât, el-Câmiu's-sağır, el-Câmiu'l-kebir, es-Siyeru's-sağır, es-Siyeru'l-kebir adlı altı eser Muhammed eş-Şeybânî'den güvenilir rivayetlerle mütevâtir veya meşhûr olarak nakledilmiş olduğundan bu kitaplara "Kütüb-i Zâhir-i Rivâyet" denilmiş ve bunlardaki meselelere de "Zâhir-i rivâyet" denmiştir. Dolayısıyla Zâhir-i rivâyet: İmâm Muhammed'in kütüb-i sitte'sinde bulunan meselelerdir. Bu kitaplara "Usûl/Asıllar" de denmektedir.

²⁹⁵ Bu deyim, "gidene bakma, elindeki ile yetin, onunla işini gör" anlamında olmalıdır.

Yalnız Züfer (r.h.a.)'e göre gerekir. Der ki; bizim temel prensibimize göre, kusmuk abdest bozucudur. Ön ve arka yollardan çıkan şeyler gibi, azı ile çoğu arasında bir fark yoktur.

Bizim delilimiz ise şudur: Ali (r.a.), abdest bozan şeyleri sayarken "ağız dolusu kusmuk" demiştir. Kıyasa göre kusmuk abdesti bozan şeylerden değildir. Çünkü abdest bozucu şeyler, kendi kendine çıkan pis şeylerdir. Oysa kusmuk çıkartılmakta, kendi kendine çıkmamaktadır. Çünkü akıcı maddelerin tabii özelliği, bir üstten bir üste ancak bir itici veya çekici bir kuvvet tarafından akmalarıdır. Kan gibi. O, yaranın başında görünür de silinirse abdesti bozmaz. Ama biz, ağız dolusu kusmuk hakkında hadisler bulunduğu için kıyası terkettik.

Ağız dolusundan az olan ise kıyas hükmüne göredir. Ayrıca kusmuğun azında bir belva (herkesin başına gelme) söz konusudur. Kim midesini doldurursa, namazda rükuya gittiğinde boğazına bir şeyler gelir. İşte bu belvadan dolayı azını affedilmiş saydık. Delili ise, geçirenin abdestinin bozulmamasıdır. Geçirmede az da olsa kusmuktan bir şey vardır. Bu nedenle kokusu kötüdür. Geçirmekle, ön ve arka delikten çıkan farklıdır. Çünkü yellenme abdest bozucu kabul edilmiştir.

[1/75]

Ağız dolusunun sınırı, ağızı doldurması veya konuşmaya engel olmasıdır. Ağız yarısından fazlası olduğu da söylenmiştir. Bu konuda Belh'de Ali b. Yunus adında bir âbidin hikayesi anlatılır. Kızı kendisine, "boğazımdan bir şey çıkarsa.?", diye sormuştu. O da, "tadını boğazında duyarsan abdestini yenile" demişti. Sonra rüyasında Peygamber (s.a.v.)'i gördü O (s.a.v.), "Hayır, ey Ali! Ancak ağız dolusu olunca bozar" buyurdu. Bu âbid (ibadetine düşün) zat diyor ki, bu olaydan sonra asla fetva vermemeye karar verdim.

**Ağız dolusu
kusmanın
ölçüsü**

Ağız dolusu safra veya yemek yahut su kusacak olursa abdest alması gerekir.

Çünkü Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

مَنْ قَاءَ أَوْ رَغَفَ أَوْ أَمَذَى فِي صَلَاتِهِ فَلْيَصْرِفْ وَابْتَغِ عَلَى مَا مَضَى مِنْ صَلَاتِهِ
مَا لَمْ يَتَكَنَّهْ

**Ağız dolusu
safra veya su
kusmak**

"Kim namazda iken kusar, burnu kanar veya mezisi akarsa gitsin abdest alsın ve konuşmadığı sürece namazından kalanı kılsın."²⁹⁶

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre kusmuk abdesti bozan şeylerden değildir. Bu, onun ön ve arkadan başka yerlerden çıkan pisliklerle ilgili görüşüne dayanır. İleride onu açıklayacağız.

²⁹⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, II/341; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/13; İbn Mâce, *İkametü's-salât* 137; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/142, II/255; Dâraikutnî, *Sünen*, I/153, 154; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, V/321; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/68; II/34.

Hasan (rh.a.) diyor ki, suyu içen, bir şey karışmadan hemen su olarak kusarsa abdesti bozulmaz. Bunu gözyaşının, terin ve tükürüğün çıkmasına kıyas etmiştir. Bu kıyas yanlıştır. Çünkü mideye ulaşmakla su pis olmuştur. Pis olarak çıkmaktadır. Aynen safra ve yemek gibi olmuştur.

Balgam veya
tükürük
kusmak

Kişi balgam veya tükürük kusarsa abdesti bozulmaz.

Tükürük temizdir. Temiz bir şeyin çıkması ile abdest bozulmaz.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre balgam da temizdir.

Ebû Yusuf (rh.a.), balgamın pis olduğunu söylemekte ve ağız dolusu olursa abdest bozulur, demektedir.

Denilmiştir ki, Ebû Yusuf (rh.a.) karından gelen şeylere göre cevap vermiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise baştan inen tükürük ve balgam hakkında görüş açıklamışlardır. Bu yorum zayıftır. Baştan süzülüp gelenin, ister ağız isterse burun yolu ile çıksın temiz olduğunda ittifak vardır. Çünkü baş pisliklerin yeri değildir. İhtilaf, karından yükselip gelen hakkındadır. Ebû Yusuf (rh.a.) balgamın dört unsurdan biri olduğunu, dolayısı ile öd suyu ve safra gibi pis olduğunu söylemektedir. Ayrıca pislik yerinden gelmektedir. Pisiğe komşu oluşu nedeniyle pistir demektedir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) ise; "Balgam tükürüktür. Tükürük ise temizdir." demektedirler. Bunun açıklaması şudur. Boğazın üst bölgesindeki yaşlık incelir, tükürük olur. Altındaki ise kalınlaşır balgam olur. Böylelikle çıkış yerinin mide olmadığı, bilakis boğazın altı olduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Burası ise pislik yeri değildir. Balgam, tükürüktür. Peygamber (s.a.v.) Ammar (r.a.)'a;

مَا نُحَامَتُكَ وَ دُمْعُ غَيْتِكَ وَ الْمَاءُ الَّذِي فِي رَكْوَتِكَ إِلَّا سَوَاءٌ

"Tükürüğün, gözlerinin yaşı ve tulumundaki su aynıdır." ²⁹⁷ buyurmuştur.

Kan
kusmak

Kan kusarsa, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre azı da çoğu da abdesti bozar. Muhammed (rh.a.) ise ağız dolusu oluncaya kadar abdesti bozmaz. Çünkü bu da bir çeşit kusmuktur. Diğer türleri gibi nazara alınır.

[1/76]

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise şunu delil olarak gösterirler. Mide kan yeri değildir. Kanın çıkışı karın bölgesinde bir yarıktan olmuştur. Kendi kendine, yıkanması gereken bir yere akıp çıktığında abdesti bozar. Açıktaki bir yaradan akan gibidir. Hasan b. Ziyad, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den şunu da rivâyet eder: Kusulan kan ince ve akıcı olursa abdesti bozar. Pıhtılaşmış bir durumda ise, ağız dolusu oluncaya kadar abdesti bozmaz. Çünkü bu aslında kan değildir. Yanmış siyah bir şeydir.

²⁹⁷ Dârekutnî, *Sünen*, Tahâret, I/127; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/113; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/14; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/629.

Yaradan kan veya sarı su yahut irin çıkar da yaranın ağzından akarsa, biz Hanafilere göre abdesti bozar.

Yaradan
kan ya da
pislik
çıkması

Bu, Ali ve İbn Mesûd (r.a.)'un görüşüdür.

Şâfiî (rh.a.) abdest bozulmaz demiştir. Bu da İbn Abbâs ve Ebû Hureyre (r.a.)'nin görüşüdür. Şâfiî'nin (rh.a.) delili, Resûlullah (s.a.v.)'ın şu hadisidir: لَا وُضُوءَ إِلَّا مِنْ حَدَثٍ "Hadesin dışında bir şeyden abdest gerekmez,"²⁹⁸ "Hades", nedir, diye sorulmuş; "حَسْرَتٌ أَوْ رِيحٌ" *"bir ses veya rüzgardır (yellenmedir)"*²⁹⁹, buyurmuştur. Bu, hades yerine işaret için söylenmiş olup, hadesin kendisini belirtmek için değildir. Dolayısıyla hadesin, alışılmış yoldan gelen şey olduğunu gösterir. Bunun anlamı, alışılmış yolun dışından çıkan az bir şeyin ittifakla hades olmadığıdır. Çünkü hades olanın alışılmış yoldan çıkan şey gibi azı da çoğu da aynıdır. Bunun delili yellenmedir ki o, yaradan çıksa hades olmaz, ama alışılmış yoldan çıkan bunun aksinedir. Bunun böyle olması, dinin (şariat) hades hükmünün verilebilmesi için, çıkış yerini çıkan şey yerine koymasındandır. Oradan ancak pislik çıkar. Oradan çıkan hades ve pis kılınmıştır. Farklı şeyler çıkabilen yerden çıkan ise, oradan pis şey çıksa da, hades değildir. Bu, işi kolaylaştırmak için böyledir.

Biz Hanefilerin delili ise, Zeyd b. Ali (r.a.) hadisidir. Peygamber (s.a.v.);

لَا وُضُوءَ مِنْ كُنْزٍ دِمٍ سَائِلٍ

"Abdest, her akan kandan dolayı gerekir"³⁰⁰ buyurmuştur. Selman (r.a.) şöyle demiştir. Resûlullah (s.a.v.) bana uğradı. Burnumdan kan akıyordu. Şöyle buyurdu;

حَدَّثَ لَمَّا حَدَثَ بَكَ وَضُوءٌ

"Başına gelen hadesten dolayı abdest al."³⁰¹ Bunun anlamı, çıkanın pis olduğudur. O, temizlenmesi gereken bir yere ulaşmıştır. Alışılmış yoldan çıkan gibi hades olmuştur. Çünkü hüküm, çıkan içindir; çıktığı yer için değildir. Bunun içindir ki, çıkan şeyin faklı olmasına göre gereken temizlik değişir. Mesela meni çıkması, gusûl gerektirir. Mezi gelmesi ise abdest gerektirir. Oysa çıkış yeri aynıdır.

Akmayacak kadar az çıkan böyle değildir. Çünkü, çıkan şey durumuna gelmemiştir. Derinin soyulmasından ötürü, yerinde olan kan görünmüştür. Kendine ait bir yerdeki şeye pis hükmü verilmez. Alışılmış yolda ortaya çıkan ise az dahi olsa, asıl yerinden ayrılmıştır. Yellenme de böyledir. Yolundan çıktığında

²⁹⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/34; Buhârî, *Vudu'* 33 (Bab başlığında).

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/471; Buhârî, *Buyu'* 5; Tirmizî, *Tahâret* 56; İbn Mâce, *Tahâret* 74; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII/140.

³⁰⁰ Dârakutnî, *Sünen*, *Tahâret*, I/157; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/67.

³⁰¹ Dârekutnî, *Sünen*, *Tahâret*, I/156; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI, 239; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/560.

beraberinde az bir şey dahi olsa, abdest bozmaya yeterlidir. Ama alışılmamış yerden çıkan bunun aksinedir.

Söylediklerimiz güzelce anlatmaktadır ki, pislik çıkan yeri kişinin yıkaması gerekmektedir. Bu gerek, bedenindeki bir illet nedeniyle. Böyle olunca alışılmış yoldan gelmiş gibi hades olur. Akmadığında ise böyle değildir. O bölgeyi yıkaması ona gerekmez.

[1/77]

Üzerine bulaşan bir pislikte de durum farklıdır. Çünkü bunun yıkanması vücudundaki bir illetten dolayı değildir. Bedenini temizleme niteliği de değişmez.

Deride
kan
görülmesi

Hanefi mezhebi görüşünün sonucu şudur: Kan kendi gücüyle akar ve taşarsa abdest bozulur. Ama taşmadan, yaranın üzerinde, yaranın deliğinden de büyük bir şekilde toplansa abdest bozulmaz. Ancak Muhammed (rh.a.)'den bir şâz rivâyete göre, bu durumda abdest bozulur. Bu durumdaki kanı, akmadan önce silerse, kendi durumunda bırakıldığında akacak idi ise abdesti bozar. Akacak gibi değilse abdesti bozmadır. Bunun delili İbn Abbâs (r.a.)'ın şu hadisidir:

إِذَا سَالَ عَنْ رَأْسِ الْجُرْحِ فَهُوَ حَدَثٌ وَإِلَّا فَلَا

"(Kan) Yaranın başından akarsa hadestir. Akmazsa değildir."³⁰²

Tükrükte
kan
görülmesi

Tükrüdüğünde, tükrüğünden kan çıkarsa, tükrük galip ise abdest alması gerekmez. Çünkü bu durumda kan kendiliğinden çıkmamıştır. Tükrük onu çıkarmıştır. Hüküm de galip olana göredir. Kan tükrüğe galipse abdest alması gerekir. Çünkü bu durumda kan, kendiliğinden çıkmış demektir.

Tükrük ve kan eşit ise kıyasa göre abdest alması gerekmez. Çünkü temizlik niteliği kesin bilgiye, hades ise şüpheye dayanmaktadır. İstihsan'a³⁰³ göre ise, abdest alması gerekir. Tükrük kendiliğinden çıkmaktadır. Ona denk oranda olan da kendiliğinden çıkmış demektir. Ayrıca iki yönden biri abdesti gerektirir, diğeri gerektirmez ise, ihtiyatla hareket etmek önceliklidir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.);

مَا اجْتَمَعَ الْحَلَالُ وَالْأَحْرَامُ فِي شَيْءٍ إِلَّا وَقَدْ غَلَبَ الْحَرَامُ الْحَلَالَ

"Haram ile helal bir şeyde birleşirse, haramlık helallığa galip olur."³⁰⁴ buyurmaktadır. Muhammed (rh.a.) el-Asl adlı eserinde; bence güzel olan, abdesti yenilemesidir. Bu da gerekli olmadığını göstermektedir, der.

³⁰² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/127; Dârekutnî, *Sünen*, I/157; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/71.

³⁰³ **İstihsan** / الإستحسان: Akla gelen ilk çözümü terk ederek nass, icmâ, zarûret, gizli kıyas, örf ve maslahat gibi haklı bir gerekçeden dolayı ilk bakışta gizli kalan başka bir çözüme (kıyâs-ı hafî) gitmek, kolaylık için güç olanı terk etmek.

³⁰⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, VII/199; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/169; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/372; Adlûnî, *Kesfü'l-hafâ*, II/1183 (Hadisler mevkuf).

Muhammed b. İbrahim el-Meydani (rh.a.)'nin benimsediği görüş de budur. Âlimlerin çoğunluğu ise, açıkladığımız delillerden dolayı abdest almanın gerektiği görüşündedirler.

Namazda kakhaha atmak abdesti bozar, tebessüm ise bozamaz.

Namazda
kakhaha
atmak ve
tebessüm

Namazda tebessümün abdesti bozmadığının delili, Cerir b. Abdullah Beceli'nin (r.a.) hadisidir. O der ki; Resûlullah (s.a.v.) beni gördüğü zaman, namazda dahi olsa tebessüm ederdi. Yine rivâyet edilmiştir ki; Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken tebessüm etmişti. Namazı bitirdiğinde nedeni soruldu.

أَنِّي جَبْرِيلُ ۖ فَقَدْ مَنَ صَلَّيْ غَنِيَتْ مَرَّةً صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عَشْرًا

[1/78]

"Cebrail (as), bana geldi ve, 'Sana bir kere salât okuyana Allah on kere salât (rahmet) eder,' dedi"³⁰⁵ buyurdu.

Bunlar gösteriyor ki tebessüm, namaz kılana zarar vermez. Kıyasa göre namazda kakhaha da abdesti bozamaz. Şâfiî (rh.a.)'nin görüşü de budur. Çünkü abdestin bozulması, bedenden bir pisliğin çıkması ile olur. Bu da bulunmamıştır. Ayrıca şayet kakhaha hades olsaydı, diğer hadeslerde olduğu gibi, namazda olması ile namaz dışında olması farklı olmazdı. O bunu, cenaze namazında ve Tilâvet secdesindeki kakhahaya kıyas etmiştir.

Bizim Hanefî âlimlerimiz ise istihsâna dayanmışlardır. Zeyd b. Halid el-Cuheni (r. a.) bir hadiste der ki; Resûlullah (s.a.v.), ashâbı (r.a.) ile namaz kılıyordu. Ansızın kör biri çıkıp geldi. Bir kuyuya veya ağız açık bir su çukuruna düştü. Orada bulunanlardan bazıları güldüler. Peygamber (s.a.v.) namazını bitirdiğinde:

مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ فَلْيَعِدْ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ

"İçinizden gülenler abdesti ve namazı iade etsinler"³⁰⁶ buyurdu. Bir diğer hadiste Cabir (r.a.) diyor ki; Resûlullah (sav);

مَنْ ضَحِكَ فِي صَلَاتِهِ حَتَّى قَرَّرَ فَلْيَعِدْ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ

"Namaz kılarken kıkırdarak gülen kimse abdesti de namazı da yenilesin"³⁰⁷ buyurmuştur. Biz sünnet nedeniyle kıyası uygulamayı terk ettik.

Namaz dışında gülmek, namazda gülmek anlamında değildir. Namaz, Allahu Teâlâ'ya yalvarma (münacat) durumudur. Allahu Teâlâ'ya yalvarma durumunda iken bir kişinin gülmesi büyük bir edepsizliktir (cinayettir). Cenaze namazı ise her yönü ile namaz değildir. Tilâvet secdesi de böyledir. Kıyasın, nass (ayet veya hadis)

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 29; Dârimî, *Rikâk* 58.

³⁰⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, II/342, 343; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/341; Dârakutnî, *Sünen*, I/167, 172; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/146, 147; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/73, 74.

³⁰⁷ Dârakutnî, *Sünen*, I/165; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/73.

Yatarak,
yaslanarak
uyumanın
abdeste
etkisi

ile sınırlandırıldığı yerlerde, her açıdan aynı anlamda olmayan şeyler bu tahsisin içine alınmazlar.

Ayakta, rukû, secde veya oturma durumunda olduğu sürece uyumak, abdesti bozmaz. Yatarak, yaslanarak veya bir uyluğu üzerine olursa abdesti bozar.

Yatarak uyuyan kimsenin abdestinin bozulmasında iki yön vardır:

Birincisi: Uyumak, bu konuda rivâyet edilen sünnet nedeniyle, bizatihi abdesti bozar. Kişinin uykuya yatarken abdestli olduğu kesindir. Kesin bilgi ise ancak başka bir kesin bilgi ile ortadan kalkar. Ondan abdest bozucu bir şeyin çıkmış olması kesin değildir. Şu halde anlıyoruz ki, uykunun kendisi bir abdest bozucudur.

İkincisi: Uyuyan kimsede genellikle abdesti bozan bir şey bulunur. Bu nedenle uyumak, hükmen abdest bozucu kabul edilmiştir. Yatarak uyuyan kimsenin uykusu ağır olur. Büzgeçleri gevşer. Resûlullah (s.a.v.) da buna işaret etmiştir:

‘لُعِينٌ وَكَءُ الشَّهْ فَإِذَا لَمَتِ الْعَيْنُ نَسْتَقِيقُ الْوَكَاءُ

"Gözler makatın (dışkı deliği) bağıdır, gözler uyuduğunda bağ çözülür."³⁰⁸ Bu, genel olarak böyledir. Varlığı kesin (muteyakkkan) şey gibidir.

Ebû Musa El-Eş'ari (r.a.), bedenden abdest bozucu bir şey çıktığı bilininceye kadar yatarak uyumanın abdesti bozmayacağını söylerdi. Uyuduğunda kendisini gözetecek birini yanına oturturdu. Uyandığında ona sorar, bir şey çıktığını söylerse yeniden abdest alırdı.

Dayanarak
uyumanın
abdeste
etkisi

Yaslanarak uyuyan, yatarak uyuyan gibidir. Çünkü onun makatı da yerden ayrılmıştır. Ama oturarak uyuyanın abdesti bozulmaz. Ancak Malik (rh.a.), "oturarak uzun süreli uyumak da abdesti bozar", demiştir.

Oturarak
uyumanın
abdeste
etkisi

Biz Hanefilerin delili Huzeyfe (r.a.) hadisidir: O diyor ki; mescidde oturarak uyumuştum. Öyle ki, çenem göğsüme düşmüştü. Sonra sırtıma soğuk bir elin dokunduğunu hissettim. Baktım ki O, Resûlullah (s.a.v.) dir. Hemen "bundan dolayı abdest almam gerekir mi?" dedim.

لَا حَتَّى تَضْطَجِعَ

"Yatarak uyumadıkça hayır"³⁰⁹ buyurdular. Çünkü o, makatı yere yapışmış ve kendisinden bir şey çıkmayacağından emin olarak uyumuştur. Dolayısı ile abdesti bozulmadı. Görmez misin tam uykuya dalmayanın da abdesti bozulmaz.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/96; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 79; Dârimî, 722; Dârakutnî, *Sünen*, I/60; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI/154; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/118; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/562; Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ*, II/789

³⁰⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Salavat, 2/54;

Kişinin, ayakta, rükûda veya secdede uyuması, biz Hanefilere göre abdesti bozmaz.

Şâfiî (r.a.)'ye göre ise bozar. O, Safvan b. Assal el-Muradi'nin (r. a.) rivâyet ettiği hadisi delil göstermektedir:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُنَا دُكْتُ سَفَرًا - أَوْ مُسَفَرِينَ - أَلَّا نَسْرُحَ خِفَاتِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ وَلِبَالِهَا إِذَا
مِنْ نُجْنَبَهُ وَنَكُنْ مِنْ غَنَيبٍ وَيُؤَبِّ وَنُؤَمِ

Saffan, diyor ki, "*Resûlullah (s.a.v.) yolculuk esnasında cünüplük dışında, küçük ve büyük abdest bozmak veya uykudan dolayı üç gün üç gece mestlerimizi çıkartmamamızı emrederdi.*"³¹⁰

Bu hadis uykunun abdest bozucu (hades) olduğuna delildir. Biz İcma delili ile, bu genel hükümden oturarak uyuyan kimsenin uykusunu ayırdık. Bunun dışında olanlar, kıyas neyi gerektiriyorsa öyle kalmıştır. Ayrıca bu durumlardaki uyumada makat yerden ayrılmış olur. Yatarak uyuyan gibidir.

Biz Hanefilerin delili İbn Abbâs (r.a.) hadisidir. Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki:

لَا وَضُوءَ عَنِ مَنْ دَامَ قَائِمًا أَوْ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَنِ مَنْ دَامَ مُضْطَجِعًا

"Ayakta veya rükûda yahut secdede uyuyana abdest gerekmez. Abdest, yatarak uyuyana gerekir."³¹¹ Çünkü, yattığında kişinin büzgeçleri gevşer. Neden de budur. Bu konumlarda uyuyan kimsede ise kendini tutma vardır. Çünkü düşmemektedir. Kendisini zaptetmesi ise bir şeyin çıkmadığından onu emin kılar. O, oturan gibidir. Yatarak uyuyan böyle değildir.

[1/79]

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan bir rivâyette ise, secdede kasten uyuması durumunda abdesti bozulur. Ama gözlerine yenik düşerse bozulmaz. Çünkü kıyasa göre secde edenin uyuması, yatarak uyuyaninki gibi abdesti bozucudur. Görmez misin bir kısım insanlar yüzü koyun uyumaya alışmışlardır. Biz, teheccüd namazı kılanlar için bunda belva (herkesin başına gelme) olduğundan kıyası terktettik. Ama bu gözlerine yenik düştüğünde böyledir. Kasten uyuduğunda değil.

Zâhiru'r-rivâye'nin açıklaması ise şöyledir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

³¹⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, I/204, 205; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/162; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/239, 240; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 79; Tirmizî, *Tahâret* 71; Nesâî, *Tahâret* 98; İbn Mâce, *Tahâret* 62; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/13, 98; İbn Hibbân, *Sahih*, III/381, IV/149; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/56, 57; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/157.

³¹¹ Ebû Dâvûd, *Tahâret* 79; Tirmizî, *Tahâret* 57; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII/157; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/121; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/72

إِذَا نَدَّ الْعَبْدُ فِي سُجُودِهِ يُنَاجِي اللَّهَ تَعَالَى بِهِ مَلَانِكْتُهُ فَيَقُولُ أَنْظِرُوا إِلَيَّ عِنْدِي رُوحَهُ
عِنْدِي وَ جَسَدَهُ فِي طَاعَتِي

"Allah Teâlâ, kul secdede uyuduğu zaman meleklerle karşı övünür. Bakın şu kuluma ruhu benim katımda, bedeni bana ibadet etmekte, buyurur."³¹² Bedenin ibadette olabilmesi için abdestli olması gerekir. Ayrıca kişinin bu durumda kendini zapdetmesi de devam etmektedir. Aksi halde bir yanına düşmüş olurdu.

İbn Şücâ', Muhammed (r.h.a.)'in şöyle dediğini nakleder; "Kişinin ayakta, rukûda veya secdedeki uykusunun abdesti bozmaması, namazda olduğu zamandır. Namaz dışında ise abdesti bozar".

Zâhiru'r-rivâye'ye göre, aralarında fark yoktur. Çünkü kendine hakimiyeti devam etmektedir.

Dayanarak
uyumada
ölçü

Oturan kimse bir yere dayanarak uyuyorsa, Tahavi (r.h.a.) der ki, dayandığı şeyin alınması durumunda düşecek gibi ise abdesti bozulur. Çünkü kendine hakimiyetini yitirmiş demektir.

Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den rivâyet edildiğine göre ise, her halükarda abdesti bozulmaz. Çünkü makatı yere dayanmıştır. Bir şey çıkmamasından emin bulunmaktadır.

Oturarak
uyuyanın
düşmesi

Otururken uyuyan kimse düşerse, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den rivâyet edilir ki, yan tarafı yere ulaşmadan uyanırsa abdesti bozulmaz. Çünkü henüz yatarak uykudan bir şey bulunmamaktadır. Abdesti bozan yatarak uyumaktır.

Ebû Yusuf (r.h.a.)'dan rivâyet edildiğine göre ise abdesti bozulur. Çünkü yere düşerken uyku nedeniyle kendine hakimiyetini yitirmiştir.

Muhammed (r.h.a.)'den rivâyet edildiğine göre ise, makatı yerden ayrılmadan uyanırsa abdesti bozulmaz. Ama uyanmadan makatı yerden ayrılırsa abdesti bozulur.

Ayıp, çirkin
şeyler
konuşmanın
abdeste
etkisi

Çirkin konuşmak (fahiş kelam) abdesti bozmaz.

İbn Abbâs (r.a.) hadisi buna delildir:

الْمَرْءُ ضَوْءٌ مِمَّا خَرَجَ

"Abdest çıkan şeyden gerekir."³¹³ Yani abdesti bedenden çıkan pis şeyler bozar. Çünkü irtidat (dinden çıkma) sözünden daha çirkin söz yoktur. Oysa abdestli biri -Allah korusun- irtidat sözü söylese, sonra müslüman olsa, abdesti devam eder. Ayşe (r.a.)'nin, birbirine söven iki kimseye, "Yapmakta olduğunuz işin

³¹² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII/232; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, I/240.

³¹³ Abdurrezzak, *Musannef*, I/32, 168; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/52; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/116, 159; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VIII/320.

bir bölümü bile hadesten daha kötüdür. Abdestlerinizi yenileyiniz" sözü, istihsânen söylenmiş bir emirdir. Abdest üzerine abdest almak aradaki günahlarına keffâret olsun diye söylenmiştir.

Hiç bir yemekten dolayı abdest gerekmez. Ateşte pişmiş olanla olmayan aynıdır.

Abdestli
iken yemek
yemek

Zâhirî mezhebinin âlimleri, ateşte pişen bir şeyi yemenin, abdesti gerektirdiğini söylerler. Onların bazıları, özellikle deve eti yenmesinde abdestin gerektiğini söylerler. Ebû Hureyre (r.a.)'nin şu hadisini delil getirirler. O demiştir ki Resûlullah (s.a.v.): *رَمَضُوا مِمَّا مَسَتْهُ النَّارُ* "Ateşin değdiğini, yani pişirdiğini yediğinizde abdest alın."³¹⁴ Bir diğer hadiste ise: *رَمَضُوا مِنْ لَحْمٍ لَا يَمُوتُ وَلَا يَحْيَى* "Deve etinden abdest alın, koyun etinden almayın"³¹⁵ şeklindedir.

[1/80]

Biz Hanefîlerin delili ise Ebû Bekir es-Siddîk (r.a.)'ın :

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَكَلَ مِنْ كَنْفِ شَاةٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

"Peygamber (s.a.v.), bir koyunun ön kolundan yemişti. Ardından abdest almadan namaz kıldı"³¹⁶ hadisidir. Câbir diyor ki;

تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا فَرَغَ قَامَ لِيُخْرِجَ فَرَأَى عَرَفَ فِي بَدَنِ بَعْضَ صَيَّانَةٍ فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

"Resûlullah (s.a.v.) abdest almıştı. Abdesti bitirdiğinde çıkmak için kalktı. Çocuklarının birinin elinde bir etli kemik gördü. Ondan biraz yedi, sonra yeniden abdest almadan namaz kıldı."³¹⁷

Ebû Hureyre (r.a.)'nin hadisi zayıftır. İbn Abbâs (r.a.) bu hadisi reddetmiştir. Isıtılmış su ile abdest almıyor muyuz, demıştır. Hadisin sabit olması durumunda ise bundan maksat, ellerin yıkanmasıdır. Ukraş b. Zueyb (r.a.) hadisi de bunu göstermektedir. O diyor ki; Resûlullah (s.a.v.) elimden tuttu ve beni Ümmü Seleme (r.a.)'nin evine götürdü. Çöreği ve yağı bol bir tabak önümüze kondu. Her tarafından yemeğe başladım. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki;

كُلْ مِمَّا بَلَيْكَ فَإِنَّ الطَّعَامَ وَاحِدٌ

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/326; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 75; İbn Hibbân, *Sahih*, III/426; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XXIII/237.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/352; Tirmizî, *Tahâret*, 60; İbn Mâce *Tahâret*, 67; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/21; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VII/164; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/567.

³¹⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, I/164; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/25; Buhârî, *Vudu* 50; Müslim, *Hayız* 93; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 74; Tirmizî, *Et'ime* 33; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, X/314; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/156.

³¹⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, I/166; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/51; Buhârî, *Et'ime* 18; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/26.

"Önünden ye, yemek tektir. Her tarafı ayındır."³¹⁸ Sonra bir tabak hurma getirildi. Ben önümden yemeğe başladım,

Yemek ve
meyve yeme
adabı

جَلَّ يَدُكَ فَإِنَّ الرُّطْبَ الْوَأْنَ

"Her yerden al, hurma farklı farklıdır"³¹⁹ buyurdu. Sonra su getirildi elini yıkadı ve, هَذَا هُوَ الرُّطْبُ مِمَّا مَسَّهُ الثَّارُ "İşte ateşin değdiği şeyin abdesti budur,"³²⁰ buyurdu. Bu nedenledir ki O, rivâyet ettiği hadiste deve eti ile diğerlerini ayırmıştır. Çünkü deve etinin diğer etlerde olmayan bir yapışkanlığı vardır. Yani yemek çiğ yenmiş olsa abdest gerekmiyor. Oysa ateş ancak onun temizliğini artırmış olur (o halde pişmekten dolayı niye gereksin?).

Abdestte
sakal ve
parmakların
hilallenmesi

Kişi abdest alırken sakal ve parmaklarını hilaller (arasına elini sokar).

Sakallarını hilallemese de abdesti geçerlidir. Parmakların hilallenmesi ise sünnettir. Resûlullah (s.a.v.);

حَلَّوْا أَصَابِعَكُمْ حَتَّى لَا يَنْتَحِلْنَهَا نَارُ جَهَنَّمَ

"Cehennem ateşi arasına girmeden siz parmaklarınızı hilalleyin"³²¹ buyurmuştur.

Sakalların hilallenmesi hakkında, el-Mualla, Ebû Yusuf'tan, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den şöyle nakletmektedir. "Yıkınacak yerler abdest organlarının görünen yerleridir. Kolların araları, yıkama yeri değildir". Bu, suyu sakalların üzerlerine uğratmak gerektiğine işaret etmektedir. Açıklaması şöyledir. Henüz kıl bitmemiş olan derinin yıkanması gerekir. Kollarla örtüldükten sonra deriyi yıkama hükmü, görünen dış kısmına geçer. O da kıldır.

Ebû Hanîfe ve Züfer (rh.a.)'den, "sakalının üçte birini veya dörtte birini meshetmesi yeterli olur", görüşü de rivâyet edilmiştir. Açıklaması şudur. Meshedilen yerlerde meshin, organın tamamını kaplaması koşul değildir. Nitekim başın meshinde durum böyledir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan bir rivâyete göre ise, sakalını meshetmese de yeterli olur. Çünkü bir organda hem yıkama hem de meshedilme bir arada bulunmaz. Yüzün yıkanması farzdır. Onu meshetmek gerekmez. Sakal da yüzden bir parçadır.

³¹⁸ Tirmizî, Et'ime 41; İbn Mâce, Et'ime 11; İ.Huzeyme, *Sahih*, IV/28; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-İ-İvsât*, VI/180; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII/82.

³¹⁹ Tirmizî, Et'ime 41; İbn Mâce, Et'ime 11; İbn Huzeyme, *Sahih* IV/28; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-İ-İvsât*, VI/180; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII/82.

³²⁰ Tirmizî, Et'ime, 41; İbn Mâce, Et'ime, 11; İ.Huzeyme, *Sahih*, IV/28; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-İ-İvsât*, VI/180; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII/82.

³²¹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/22; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/19; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/54.

Sakalın hilallenmesi konusunda, Muhammed (rh.a.) *Şerh'ül-Âsâr*'da, "kişi serbesttir. Dilerse hilaller, dilerse hilallemez", demiştir. Bunu abdestin sünnetleri arasında saymamıştır. Ebû Hanîfe (rh.a.) de buna işaret etmiştir. Çünkü bu, organın içidir. Bakıldığında görülmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) sakalın hilallenmesi sünnettir, demiştir. Delili İbn Ömer (r.a.)'ın abdest aldığı anda sakalını hilallesidir. Enes (r.a.), demiştir ki; Resûlullah (s.a.v.)'ın parmaklarını, bir tarağın dişleri gibi, sakalının arasında gördüm. Şöyle buyurdu:

[1/81]

نَزَلَ عَلَيَّ جِبْرِيلُ صَلَواتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَأَمَرَنِي أَنْ أُحْلِلَ لِحْيَتِي إِذَا تَوَضَّعْتُ

"Bana Cebrail (a.s.) geldi, abdest aldığımda sakalımı hilallememi emretti."³²²

Kurumuş meni dışında, diğer pislikleri elbiseden kazımak yeterli olmaz.

Meninin mahiyeti ve temizlenmesi

Çünkü elbise ince olduğundan, pislik onun iç kısımlarına girer. Sudan başkası onu çıkarmaz. Kazımak, elbisenin yalnızca dış kısmındaki pislği giderir. Elbisenin iç kısımlarına işleyen pislği gidermez.

Meni hususunda iki konuda açıklama yapmak gerekir;

Birincisi, biz Hanefilere göre meni pistir.

Şâfiî (rh.a.) ise İbn Abbâs (r.a.)'ın; *أَلْمَنِى يَنْسُخُطُ فَاسْطُطْ عَنْكَ وَلَوْ بِذَخِيرَةٍ* "Meni sümük gibidir. Onu ızdır otu ile de olsa üzerinden gider!"³²³ hadisinden dolayı "meni temizdir", demiştir. Diğer taraftan meni insanın yaratılışının aslıdır. "Peygamberler pis bir şeyden yaratıldılar" denilemeyeceğine göre, meni de toprak gibi temizdir. Çünkü hayvan gıdasından olan bir şey bozulursa pis olur. Halbuki meni bozulup kokuşmaz. O tipki süt ve yumurta gibidir.

Biz Hanefilerin delili ise, Resûlullah (s.a.v.)'ın Ammar b. Yâsir'e (r. a.) söylediği şu sözdür;

إِنَّمَا يُغْسَلُ الثَّوْبُ مِنْ خَمْسٍ: مِنَ الْبَوْلِ وَالْعَانِطِ وَالْخَمْرِ وَالْدَّمِ وَالْمَنِيِّ

"Elbise ancak beş şeyden dolayı yıkanır; sidik, dışkı, şarap, kan ve meni."³²⁴

Diğer taraftan meni bedenden çıkmasıyla guslû gerektiren birşeydir. Bu nedenle hayız kanı gibi pistir. Ayrıca meninin çıkış yeri pisliklerin çıkış yeridir. Öyleyse bizzat pis olmasa bile, pisliklerin çıkış yerinden geçmesi nedeniyle yine pis olur. Meninin; kan pıhtısı (alaka) ve bir çiğnem et (mudga) gibi, insanın yaratılışının aslı olması, onun pis olma niteliğini ortadan kaldırmaz. İbn Abbâs (r.a.) meniyi hüküm bakımından değil, görüntü bakımından sümüğe benzetmiştir. Elbiseyi kolay bir

³²² Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, V/99.

³²³ Tirmizî, Tahâret 86; Dârekutnî, *Sünen*, V/124,125.

³²⁴ Dârekutnî, *Sünen*, V/127; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, V/181.

şekilde yıkayabilmesi için de meniye elbiseden gidermesini emretmiştir. Çünkü meniye gidermeden önce üzerine su dökülürse, pislik elbiseye yayılır.

İkincisi, meni yaş iken yalnızca yıkamakla temizlenir. Eğer kurur da kişi elbiseyi ovalarsa, kıyasa göre temizlenmiş sayılmaması gerekir. Çünkü meni olgunlaşmış kandır - (نَضِيجٌ) . Bu da diğer kanlar gibidir. Yıkamadıkça temizlenmez. Kıyâsen böyle olmakla birlikte, bizim âlimlerimiz (r.h.a.), Resûlullah (s.a.v.)'dan rivâyet edilen hadis nedeniyle, "kuru meniye ovarak gidermekle elbise temizlenir" diyerek istihsân ile hüküm vermişlerdir. Bu hadise göre Resûlullah (s.a.v.), Ayşe 'ye (r.a.)

إِذَا رَأَيْتَهُ رَطْبًا فَاغْسِلِيهِ وَإِذَا رَأَيْتَهُ يَابِسًا فَامْسَحِيهِ

"Onu yaş iken görürsen yıka, kuru görürsen ovala"³²⁵ buyurmuştur. Ayşe (r.a.); "Ben, Resûlullah namaz kılarken onun elbisesindeki meniye ovarak temizledim", demiştir.

Diğer taraftan meninin maddesi, elbisenin iç kısımlarına işlemez. Dışında kalır ve ovalamakla gider. Üzerinde meni olan elbise, tıpkı mücâhidin kılıcı, kasabın bıçağı gibi, toprakla silmekle temizlenir.

Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den rivâyet edildiğine göre, meni bedene isabet ederse, ancak yıkamakla temizlenebilir. Çünkü bedenin yumuşaklığı, ovalamakla meninin izinin giderilmesine engel olur.

Muhammed (r.h.a.)'den rivâyet edildiğine göre; Meni yoğun olup da kurumuşsa, ovalamakla temizlenir. Eğer ince olursa, ancak yıkamakla temizlenir. Yine meni, iki kat kumaştan oluşan bir elbiseye bulaştığında, üst kattaki kumaş ovalamakla temizlenir. Alttaki ise yalnızca yıkamakla temizlenir. Çünkü alttakine meninin maddesi değil, sadece ıslaklığı ulaşmıştır, demiştir. Bu, çetin bir meseledir. Şöyle ki; erkekten mezi gelmedikçe meni gelmez (yâni önce mezi, sonra da meni gelir). Mezi ise ovalamakla temizlenmez. Ancak mezi, meninin içinde kaybolmuş sayılmakta, hüküm de meziye değil, meniye göre verilmektedir.

[1/82]

Ayakkabı ve mestlere bulaşan pisliğin temizlenmesi

Pislik, mest ya da ayakkabıya bulaşırsa, yaş ise sadece yıkamakla temizlenir. Çünkü toprakla silmek (veya yere sürtmek), yaş olan pisliği gidermez.

Ancak, Ebû Yusuf (r.h.a.)'dan bir rivâyete göre kişi, mesti, pisliğin kendisi ve kokusu kalmayıncaya kadar toprakla silince mestin temiz olduğuna hükmedilir. O, bu hükme varırken, insanların bu durumlarla sıkça karşılaşmasını (belvâ) göz önüne almıştır.

Eğer pislik kuru ise iki durumu vardır;

³²⁵ İbn Hibban, *Sahih*, IV/220, 221; Beyhaki, *Sünenü'l-kübra*, II/418.

1. Sidik, şarap vb. pisliklerde olduğu gibi, ya pisliğin bir kütlesi (cirmî) yoktur. Bu durumda pislik ancak yıkamakla temizlenir. Çünkü yaşlık mestin zerrelere işlemiştir. Bu durumda mestin üzerini de toprakla silmek suretiyle giderilebilecek bir kütle yoktur.

2. Ya da pisliğin, insan ve hayvan dışkısında olduğu gibi bir kütlesi vardır. Bu durumda kişi toprağa sürtmek suretiyle bu pisliği temizler. Kıyasa göre bu pislik de ancak yıkamak suretiyle temizlenir. Muhammed ve Züfer (rh.a.) bu görüştedir. Çünkü pislik mestin içine işlemiştir. Görmez misin kuruduktan sonra bu pislik meste bitişik olarak kalır. Tıpkı elbise ve yaygıya isabet ettiğinde olduğu gibi, ancak yıkamakla temiz olur.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise istihsân ile hüküm vermişlerdir. "Kişi toprakla silmek suretiyle mestini temizler", demişlerdir. Çünkü rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), namaz kılarken ayakkabılarını çıkarmıştı. Bunun üzerine insanlar da ayakkabılarını çıkardılar. Resûlullah (s.a.v.) namazı bitirince;

أَتَنِي جَبْرِيلُ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا أَذَى فَإِذَا أَتَى أَحَذَّكُمْ الْمَسْجِدَ فَنَقَلْتُ بَعْضَهُ
فَإِنْ رَأَى فِيهِمَا قَدْرًا فَلْيَمْسُخْهُ بِالْأَرْضِ

"Cibril (a.s.) bana gelerek ayakkabılarımda pislik olduğunu söyledi. Sizden biriniz mescide geldiğinde ayakkabılarını çevirerek baksın. Eğer onlarda pislik görürse yere sürtsün"³²⁶ buyurdu. Ümmü Seleme (r.a.) Resûlullah (s.a.v.)'a:

بَنِي زَيْمًا امْشِي عَلَى مَكَدٍ حَجِينٍ ثُمَّ عَلَى مَكَدٍ ضَاهِرٍ فَقَالَ الْأَرْضُ يَنْظُرُ بَعْضُهَا بَعْضًا

"Yâ Resûlullah bazen pis bazen de temiz bir yerde yürüyorum", demiş, Resûlullah (s.a.v.)'da; "Yerin bir kısmı diğer bir kısmını temizler"³²⁷ buyurmuştur.

Bunun anlamı şudur. Ayakkabı veya mestin derisinde, pislik parçalarının deriye işlemesine engel olan bir katılık vardır. Bu pisliğin, kendisi kuruduğu zaman, derinin içine girmiş olan ıslaklığı kurutan bir kütlesi vardır. Kişi mestini toprağa sürttüğünde pisliğin maddesi gider. Derinin, pislik bulaşmadan önceki gibi temiz olduğuna hükmedilir. Elbise ve yaygı ise bunun aksinedir. Çünkü bunlar gözeneklidir. Pislik parçacıkları içlerine işler. Bu bakımdan sudan başka bir şey onları çıkarmaz. Su, ince bir sıvı olduğundan elbisenin gözeneklerine girerek pisliği çıkarır. Sonra kişi (kumaşı) sıkamak suretiyle bu pisliğin kalıntısını da çıkarır.

³²⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/181; Dârimî, I/370; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/20; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VIII/313; Hâkim, *Müstedrek*, I/391; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/402; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/191.

³²⁷ Dârimî, *Sünen*, I/206; İbn Mâce, *Tahâret*, 79; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/406.

Cenaze ile ilgili işleri yapmanın abdeste etkisi

Ölünün gözlerini kapamak, yıkamak ve ölüyü taşımaktan dolayı kişinin ne abdest ne de gusül alması gerekmez. Ancak eline ya da bedenine bir şey bulaşırsa onu yıkar.

Bunun delili İbn Abbâs (r.a.)'ın *أُؤْضُوْا مِمَّا خَرَجَ* "Abdest (bedenden) çıkan şeylerden dolayı gerekir" sözüdür. Muhakkak ki müslümanın ölüsü temizdir. Temize dokunmak da abdesti bozmaz. Kaldı ki ölü pis olsaydı bile pis şeye dokunmak abdesti bozucu değildir.

Ebû Hureyre (r.a.)'den Resûlullah (s.a.v.)'in:

مَنْ غَمَضَ مَيْتًا فَلْيَتَوَضَّأْ وَمَنْ غَسَلَ مَيْتًا فَلْيَغْتَسِلْ وَمَنْ حَمَلَ جَنَازَةً فَلْيَتَوَضَّأْ

[1/83]

"Kim bir ölünün gözlerini kapatırsa abdest alsın. Kim bir ölüyü yıkarsa gusül yapsın. Kim bir cenazeyi taşırsa abdest alsın"³²⁸ buyurduğuna dair nakledilen hadis zayıftır. İbn Abbâs (r.a.) bu hadisi reddetmiş ve; "(Ebû Hureyre) kuru ağaç dallarına dokunmaktan dolayı bizlere abdest almayı gerekli mi kılıyor?" demiştir. Bu hadis sabit olsa bile, "kim ölünün gözlerini kapatırsa abdest alsın", sözünden kastedilen, abdest değil eli yıkamaktır. Çünkü bu iş genellikle pisliksiz kalmaz. "Kim bir ölüyü yıkarsa gusül yapsın" sözünün anlamı, ölüyü yıkadıktan sonra çıkan pis ve kirli sular üzerine bulaşırsa bedenine bulaşan kirleri ykasın demektir. "Kim bir cenazeyi taşırsa abdest alsın" sözünün anlamı "Eğer abdestsiz ise cenaze namazını kılabilmek için abdest alsın" demektir.

Kan aldırmanın hükmü

Kan aldirmek abdest almayı ve kan aldırılan yerin yıkanmasını gerektirir.

Bu hüküm biz Hanefilere göredir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre kan aldirmek sadece kan aldırma yerinin yıkanmasını gerektirir. Abdesti gerektirmez. Çünkü İbn Abbâs (r.a.)'dan; *اغْسِلْ مَوْضِعَ الْمَحِمْ وَ حَسْبَتْ* "Kan aldırmanın yerleri yıka. Bu senin için yeterlidir"³²⁹ sözü rivâyet edilmiştir.

Hanefî âlimlerimiz, bu hadis hakkında şöyle demişlerdir. İbn Abbâs (r.a.)'ın bu sözü; "gusletmene gerek yok, abdest almak sana yeter" anlamındadır. Çünkü Ali (r.a.)'nin yakın arkadaşları, kullanılmış hamam suyu, ölüyü yıkama ve kan aldirmeden dolayı, gusül yapmayı gerekli görüyorlardı. İbn Abbâs (r.a.) bu sözü, onları reddetmek üzere söylemiştir.

Açıkladığımız gibi, pis olanın çıkması nedeniyle abdest gerekir. Kan aldırın kişi, abdest alır da kan aldırma yerini yıkamazsa; kan dirhem miktarından daha fazlaysa, bu şekilde namaz caiz olmaz. Bundan daha az ise namaz yeterli olur.

³²⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/47; Beyhaki, *Sünenü'l-kübra*, I/303; Tayalisi, *Müsned*, I/305.

³²⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/47, 48; Beyhaki, *Sünenü'l-kübra*, I/140.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre kan aldırma yerini yıkamadan kıldığı namaz yeterli olmaz. Çünkü ona göre, pisliğin azı da, namazın caiz olmasına engel olmakta çoğu gibidir.

Kişinin makadından kurt ya da yel çıkarsa abdesti bozulur.

Kurtta az da olsa bir ıslaklık vardır. Daha önce açıkladığımız gibi, abdesti bozma bakımından makattan çıkan şeylerde az da çok gibidir. Ancak kurt, bir yaranın başından düşerse bu abdesti bozmaz. Çünkü bu kurttaki ıslaklık azdır. Yaradan çıkan kurttaki bu kadarlık ıslaklık abdesti bozmaz. Çünkü bu kurdun kanı kendi kuvvetiyle akıcı değildir.

Kişinin
dışkı
deliğinden
kurt ya da
yel çıkması

Kişinin dışkı deliğinden yel çıkması abdesti bozar. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

الشَّيْطَانُ يَأْتِي أَحَدَكُمْ فَيَنْفُخُ بَيْنَ أَلْيَتَيْهِ وَيَقُولُ أَخَذْتُ أَخَذْتُ فَلَا يَنْصُرُكَ أَحَدُكُمْ مِنْ صَلَاتِهِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتَنَا أَوْ يَحْدِرَ رِيحًا

"Şeytan sizden birine gelip, kalçaları arasına üfürür ve ona 'abdestin bozuldu! Abdestin bozuldu' der. Sakın ola sizden birisi bir ses işitmedikçe ya da bir koku duymadıkça namazından ayrılmasın"³³⁰ buyurmuştur.

Eğer yel, erkeğin penisinden çıkarsa, Muhammed (rh.a.)'den rivâyet edildiğine göre abdesti bozucudur. Çünkü bu yel, pislik yerinden çıkmıştır. Hanefî âlimlerimizin çoğunluğu bunun abdesti bozmadığını, sadece bir titreşim (اختلاج) olduğunu söylemişlerdir. Titreşimle abdest bozulmaz.

Penisten veya
kadının
fercinden yel
çıkması

Kadının önünden çıkan yel, Kerhî (rh.a.)'ye göre abdesti bozmaz. Ancak ön ve arkası (ferci ile dübürü) bir olmuş kadın olursa ve ondan kokulu yel çıkarsa, abdest alması müstehaptır. Fakat farz değildir. Çünkü yelin pislik yerinden çıktığını kesin olarak bilmemekteyiz.

Kişinin, akmaksızın, az bir şekilde burnu kanasa abdesti bozulmaz.

Burada kastedilen kan, burnun sert yerinde olup, oradan aşağı yumuşak yere inmeyen kandır.

Burun
kanamasının
hükümü

Muhammed (rh.a.) *En-Nevâdir*'de³³¹ şöyle demiştir: "Kan burun kemiğine inince abdest bozulur. Ama sidik penisin borusuna kadar gelse abdest bozulmaz. Çünkü burada pislik, temizleme hükmüne tabi yere ulaşmamıştır. Burunda ise

³³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/330; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/19; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/389; Hâkim, *Müstedrek*, I/470; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/254.

³³¹ **en-Nevâdir** / التوادر: İmâm Muhammed'in Zâhiru'r-rivâye (Kütüb-i zâhir-i rivâye/Kütüb-i sitte) adı verilen kitapları kadar güvenilir rivâyetlerle nakledilmeyen diğer kitaplarındaki meselelere denir. Bunlar; Âsâr, Hucec, Rakkiyyât, Keysâniyyât, Cür câniyyât, Hârûniyyât, Hiye'l ve Mehâric adlı eserlerdir. Bu eserlere "Nâdiru'r-rivâye" denir. Ayrıca Hasan b. Ziyâd'ın Muharrar isimli eseri ile Ebû Yusuf'un Emâlî isimli kitabındaki meseleler de nâdiru'r-rivâye'den sayılmaktadır.

pislik, temizleme hükmüne tabi bölgeye ulaşmıştır. Cünüplükten kurtulmak için gusûl yaparken burna su vermek (istinşâk) farzdır. Abdestte ise sünnettir.

Yarası akan bir kişi her namaz vakti için abdest alır. Bu abdestle vakit içinde dilediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir.

Bu meselenin aslı müstehâza³³² ile ilgilidir. Biz Hanefîlere ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre müstehâzanın kanı abdesti bozar.

Malik (rh.a.)'e göre ise bozmaz. O şöyle demektedir: "Bedenden çıkan şeylerden alışılmış olmayanlar abdesti bozmaz".

[1/84]

Müstehâzanın kanının abdesti bozduğunun delili Resûlullah (s.a.v.)'ın:

أَلَسْتُ حَاضَةً تَتَوَضَّأُ كُلَّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ

"Müstehâza her namaz vakti için abdest alır"³³³ hadisidir.

Biz Hanefîlere göre müstehâzanın her namaz vakti abdest alması gerekir.

Şâfiî (rh.a.) ise bu konuda şöyle demiştir: "Her farz namaz için abdest alır. Bu abdestle dilediği kadar nafil kılabilir. Ama bir abdestle iki farz kılamaz. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Fâtıma binti Kays müstehâza olduğunda ona جِئْتُ اسْتَحْضَتُ تَوَضَّعْتُ لِكُلِّ صَلَاةٍ "Müstehâza olduğunda her namaz için abdest al"³³⁴ buyurmuştur. Namaz bir kayıtlı kayıtlı olmadığına, bundan farz anlaşılır. Diğer taraftan müstehâza kadın da abdestsizlik durumu bulunduğu abdest almak, yapılması zorunlu bir temizliktir. Bu da zorunlu olarak her farz için yenilenir. Bu nedenle yeniden abdest alması gerekir. Nâfileler ise farza tabi olduğundan, aslında abdestli olma hükmünün gerçekleşmesi, ona tâbi olanda da gerçekleşmesini gerektirir.

Biz Hanefîlerin delili ise Ayşe (r.a.) hadisidir. O demiştir ki, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أَلَسْتُ حَاضَةً تَتَوَضَّأُ نَوَافِلَ كُلِّ صَلَاةٍ

³³² **Istihâza / الإستحاضة**: Hayız ve nifaslık hükümleri taşıyan sürelerin dışında kadının edep yerinden gelen; bir başka ifade ile, hayız kanına nispetle 3 günden eksik veya 10 günden fazla gelen, nifas kanına oranla da doğumdan 40 gün sonra kesilmeyip gelen kandır. Ayrıca 9 yaşına girmemiş kız çocuğundan gelen kan ile 55 yaşına basmış kadından gelen kan da istihâza kanıdır. Kendisinden böyle bir kan gelen kadına **müstehâza / مستحاضة** denir.

³³³ Dârimî, I/223; Ebû Dâvûd, Tahâret 110; Tirmizî, Tahâret 94; Nesâî, Tahâret 134; İbn Mâce, Tahâret 115; Beyhakî, *Sünenü'l-kübra*, I/347.

³³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* VI/141; Ebû Davûd, Tahâret 110; Tirmizî, Tahâret 93; Nesâî, Hayız 2; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, I/344; Dârekutnî, *Sünen*, I/210.

"Müstehâza olan kadın her namaz vakti için abdest alır."³³⁵ "Her namaz için abdest alır" şeklindeki rivâyette kastedilen de vakittir. Çünkü namaz, vakit anlamında anılır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.);

إِنَّ لِلصَّلَاةِ أَوَّلًا وَآخِرًا

"Namazın başı ve sonu vardır"³³⁶ buyurmuştur. Yani namaz vaktinin (başı ve sonu vardır). Bir kişi bir başkasına, "Sana öğle namazında geleceğim" der. Yani öğle vakti (geleceğim). Bunun anlamı şudur. Namaz vakitleri, insanlar onlarda namazlarını edâ edebilsinler diye konulmuştur. İnsanlar namazı edâ etme bakımından uzun tutanlar ve kısa tutanlar şeklinde farklılık gösterirler. İşte insanlara kolaylık olsun diye eda için, bu farklılığı çözen vakit belirlenmiştir. Bu nedenle vakit namaz yerine geçince, zaruretin yenilenmesi de vaktin yenilenmesi ile olur. Namazın vaktini, bilfiil namaz kılma yerine koyma hususunda müstehâza olan kadına kolaylık olsun diye, vakit devam ettiği sürece zarûret de devam etmekte sayılır.

Müstehâza farz namazı kılınca, abdesti devam etmekte ise bir başka farz daha kılabilir. Eğer abdesti bozulursa nâfile de kılamaz. Çünkü abdestli olmak nâfile namazların da koşulundandır.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (r.h.a.)'e göre müstehâzanın abdesti vaktin çıkmasıyla bozulur. Züfer (r.h.a.)'e göre vaktin girmesiyle bozulur. Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre ise her ikisiyle de bozulur.

Müstehâza'nın abdesti ne zaman bozulur?

Bu ihtilafın etkisi şurada görülür. Müstehâza kadın, sabah namazı vaktinde abdest aldığı anda, güneş doğunca abdesti bozulur. Züfer (r.h.a.)'e göre ise bozulmaz.

Kuşluk vaktinde abdest alırsa, güneş batıya meylettğinde abdesti bozulmaz. Ebû Yusuf ve Züfer (r.h.a.) göre ise abdesti bozulur. Ebû Yusuf ve Züfer "ihtiyaç ortaya çıkmadan kadının abdest alması müteber değildir. Vaktin girmesiyle o vakitte namazı kılmak farz olduğu için, ihtiyaç yenilenmiştir. Bu nedenle vaktin girmesiyle abdest alması gerekir" demişlerdir.

Bize göre; müstehâzanın abdesti, bu abdeste ihtiyacı kalmadığında bozulur. Bu ise vaktin çıkmasıyla olur.

Biz Hanefîlere göre yarasından kan akan kişi müstehâza hükmündedir. Çünkü bize göre, ön ve arkanın dışındaki yerlerden çıkan pis şeyler de abdesti bozar. Bu nedenle bu kişi her namaz vakti için abdest alır. Eğer Züfer (r.h.a.)'in görüşünü esas alırsak, bu zorluğa neden olur. Çünkü böyle bir kişinin evi camiden uzak

Yarasından kan akan kişinin durumu

³³⁵ Ebû Davûd, Tahâret 110; Tirmizî, Tahâret 94; Nesâî, Tahâret 134; İbn Mâce, Tahâret 115; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/347.

³³⁶ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/281; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/232; Tirmizî, Salât, 1; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/375.

[1/85]

Yaralı,
müste'hâza ve
özürünün
kanının beze
ve sargıya
bulaşması

olduğunda, eğer abdest almak için güneşin batıya meyletmesini beklerse (cemaatle) namazı kaçıır. Bu durumda zevalden önce abdest almaktan başka çaresi yoktur.

Kişi, abdest aldıktan sonra, bağladığı sargıya işleyecek derecede kan aksa bile bu, vakit devam ettiği sürece namaz kılmasına engel olmaz.

Çünkü Fâtıma binti Kays (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'e "Benden çok kan geliyor" deyince Resûlullah (s.a.v.):

احتشي والتجمي وصلي وإن قطر الدَّم على الخصرِ قَطْرًا

"(Kan akan yere) pamuk koy ve sıkıca bağla. Sonra da hasıra damla damla kan aksa bile namazını kıl"³³⁷ buyurdu.

Yarası kanamakta olan kişinin kanı elbisesine bulaşırsa elbisesini yıkaması gerekir. Bu, bir daha elbisesine kan isabet etmemesi durumundadır. Öyle ki, onu yıkamasa ve kanın miktarı, dirhem miktarından fazla iken namaz kılsa, bu namaz yeterli olmaz. Ancak elbiseye ikinci defa , üçüncü defa ... kanın bulaşmasıyla elbiseyi yıkamak yararlı olmadığı takdirde yıkamaksızın kıldığı namaz yeterli olur.

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (rh.a.) şöyle derdi. "Abdeste kıyasla, bu kişinin her namaz vaktinde bir kere elbisesini yıkaması gerekir". Onun dışındaki âlimlerimiz ise şöyle demektedirler. "Her namaz vaktinde bir kere elbisesini yıkaması gerekmez. Çünkü biz, her namaz vakti abdest almasının gerekli olduğunu delille öğrenmiş bulunuyoruz. Halbuki elbisedeki pislik, abdestsizlik anlamında değildir. Hatta pislğin azı affedilmiştir. Şu halde pislğin hükmü, abdestin hükmüne katılmaz.

Böyle bir özürlü kimsenin, bir başka yerinden kan akarsa, vakit devam etse bile, yeniden abdest alması gerekir. Çünkü bu, yeni bir abdest bozucudur. Özürlü kişinin vakit boyunca abdestli olarak kabul edilmesi, zâruret bulunduğu için, var olan hades içindir. Yeni ortaya çıkan hades ise, bir başka hades gibidir.

Camiye giderken yağmur suyuna dalan veya çamura batan kimsenin abdesti, bunlardan dolayı bozulmuş olmaz. Çünkü abdest, bedenden çıkan pis şeylerden dolayı bozulur. Rivâyet edildiğine göre, bir gün Ali (r.a.), hava yağmurlu iken camiye gitmek üzere çıktı. Ayakkabılarını eline aldı. Suyu daldı. Camiye gelince ayaklarını sildi. İçeri girdi ve namaz kıldı. Enes (r.a.) ile ilgili olarak da bu şekilde rivâyet edilmiştir. Bunlardan anlaşılmaktadır ki bu durumdaki bir kişinin ne abdest alması, ne de ayaklarını yıkaması gerekmez. Aksine ayaklarını siler ve namazını kılar. Bu, toprak temiz olduğunda böyledir. Çünkü gökten inen su ve temiz topraktan oluşan çamur, temizdir. Ancak su ya da topraktan birisi pis olduğunda çamur da pis olur. Mutlaka yıkanması gerekir. Mezhepte doğru olan görüş budur.

Kanama
varken
yeni bir
kanama
durumu

Yağmur
suyu ve
çamurun
hükmü

³³⁷ Dârekutnî, Sünen, I/212, 213.

Bu durumda olan kişi, pisliği camiye bulaştırmamak için ayaklarını caminin dışında siler. Rivâyet edildiğine göre Ebû Hanîfe (rh.a.) mestlerini caminin bir sütununa silen bir adamı görmüştü. Ona; "mestlerini sakalınla silseydin senin için daha hayırlı olurdu!" dedi. Ancak camide bu iş için hazırlanmış bir yer olursa, orada silmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü genellikle bu yerde namaz kılınmaz.

Birinin üzerine, herhangi bir yerden, ne olduğunu bilmediği bir şey akarsa en iyisi onu yıkamasıdır.

Çünkü onu yıkamak kişiyi şüpheden kurtarır. Yıkamamak ise şüphede bırakır. Resûlullah (s.a.v.);

دُخِ مَا يَرِيْنُكَ اِلَى مَا لَا يَرِيْنُكَ

"Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyene bak"³³⁸ buyurmuştur. Bununla birlikte onu yıkamadan bırakması da caizdir. Çünkü kişi elbisesinin temiz olduğunu kesinlikle bilmektedir. Fakat pisliğin gerçekliğinde şüphededir. Eğer ağır basan görüşüyle bulaşan şeyin pis olduğunu düşünüyorsa yıkar. Çünkü hakikati bilinmeyen konularda, ağır basan görüş kesin bilgi gibidir. Resûlullah (s.a.v.);

اَلْمُؤْمِنُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰهِ نَعَالِي

"Mümin, Allahu Teâla'nın nuruyla bakar"³³⁹ buyurmuştur.

Hocamız Şemsü'l-eimme el-Halvânî (rh.a.) şöyle derdi. "Bizim bölgemizde, bu durumda mutlaka elbiseyi yıkamalıdır. Çünkü bu bölgede çoğunlukla damlardan sidik ya da pis su dökülmektedir".

Kişinin üzerine iğne ucu gibi ufak damlacıklar halinde sidik sıçrarsa, bunları yıkaması gerekmez.

Çünkü bu, insanların sıkça başına gelen bir durumdur. Şöyle ki; rüzgârlı bir günde özellikle de çöllerde küçük abdestini bozan kişinin üzerine mutlaka böyle ufak damlacıklar sıçrar. Daha önce de açıkladığımız gibi kaçınılması mümkün olmayan şeyler affedilmiştir.

Abdest organlarının bir kısmında şüphe eden kişi, bu ilk defa başına geliyorsa, şüphe ettiği yeri yıkar.

Çünkü yıkaması onu şüpheden kurtarır. Bu kişi, bu kısımda abdestsizlik olduğunu kesin olarak bilmektedir. Onu yıkadığında ise şüphe etmektedir. Muhammed (rh.a.) "el-Mebsût" adlı eserindeki "bu durum ilk defa başına

Kişinin üzerine ne olduğunu bilmediği şeyin bulaşması

[1/86]

Sidik saçıntısının hükmü

Abdest organlarını yıkamada şüphe

³³⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, III/117; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/117; Dârimî, I/71; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/200; Tirmizî, *Sıfatu'l-Kiyâmet*, 60; Nesâî, *Âdâbu'l-Kudât*, 11; İbn Hibbân, *Sahih*, II/498; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, III/75; Hâkim, *Müstedrek*, II/15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/33.

³³⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, XI/451; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an* 15; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/102; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, XI/473.

geliyorsa" ifadesiyle "daha önce bu durumla hiç karşılaşmadıysa" anlamını kastetmemiştir. Bilakis burada kastettiği, bu gibi durumlarda şüphe etmek kişinin âdeti değilse demektir. Görmez misin o, konunun devamında şöyle demektedir. "Bu durumla çokça karşılaşıyorsa ona îtibar etmez. Çünkü bu vesveselerdendir. Vesveselerden kurtulmanın yolu ise onları kesip atmak ve onlara takılmamaktır. Çünkü kişi onlarla uğraşırsa, namaz kılmaya zaman bulamaz. Her ne zaman namaz kılmaya kalksa bunun benzeri şüphelerle karşılaşır".

Abdestte
şüphe

Abdestli olup da abdestini bozup bozmadığında şüphe eden kişi abdestlidir. Abdestsiz olup da abdest alıp almadığında şüphe eden kişi de abdestsizdir. Çünkü şüphe, kesin olan şeye karşı koyamaz. Kesin olarak bilinen bir şey de şüphe ile ortadan kalkmaz.

Muhammed (rh.a.)'den şu şekilde bir rivâyet de vardır: "Abdestli kişi, hâcetini gidermek üzere tuvalete girdiğini hatırlamakla birlikte, tuvaletini yapmadan önce mi yaptıktan sonra mı çıktığında şüphe etse, yeniden abdest alması gerekir. Çünkü onun durumunda görünürde olan, tuvaletini yaptıktan sonra çıkmasıdır. Aynı şekilde abdestsiz bir kişi, yanına su alarak, abdest almak üzere oturduğunu hatırlasa fakat abdest almadan önce mi sonra mı kalktığında şüphe etse abdest alması gerekmez. Çünkü ortada olan, abdest almadan kalkmamasıdır. Hükmü, zıddı bilinmedikçe ortadaki (zâhir) durum üzerine kurmak gerekir.

Abdestten
sonra yaşlık
hissetme

Abdest aldıktan sonra, penisinden ıslaklığın akmakta olduğunu gören kişi yeniden abdest alır.

Çünkü bu kişiden sidik akmıştır. Sidik de abdesti bozar. Muhammed (rh.a.), "akmakta olduğunu gören", demiştir. Çünkü sırf ıslaklığın, abdest suyundan olması da olasıdır. Eğer akan şeyin sidik olduğunu bilirse, durum açıklığa kavuşmuş olur. Bu durumda akıcı olmasa bile yeniden abdest alması gerekir. Eğer şeytan bunu kişiye çokça gösteriyor ve kişi de bunun sidik mi su mu olduğunu bilmiyorsa namazına devam eder. Çünkü bu da vesveselerdendir. Vesveselere ise iltifat edilmez. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.);

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْتِي أَحَدَكُمْ فَيَنْفِخُ بَيْنَ أَلْبَتِنِهِ وَيَقُولُ أَحَدُثْ. أَحَدُثْ فَلَا يُنْصَرَفُ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتَهُ أَوْ بَحْدَ رِيحٍ

"Muhakkak şeytan sizden birine gelir ve uylukları arasına üfler. 'Abdestin bozuldu! Abdestin bozuldu!' der. Sakın ola sizden birisi bir ses duymadıkça veya bir koku duymadıkça namazından ayrılmasın!"³⁴⁰ buyurmuştur. Bir başka hadis de şöyledir.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/330; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/19; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/389; Hâkim, *Müstedrek*, I/470; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/254.

إِنَّ الشَّيْطَانَ نَقَالَ لَهُ الْوَلَهَانَ لَا شُغْلَ لَهُ إِلَّا الْوَسْوَةُ فِي الْوُضُوءِ فَلَا يَلْتَمِتُ إِلَى ذَلِكَ

[1/87]

"Velehân adında bir şeytan vardır. Bu şeytanın, abdest konusunda vesvese vermekten başka uğraşı yoktur. Buna takınılmaz."³⁴¹ Bu vesveseyi ortadan kaldırmak için, abdest aldığı anda kişinin cinsel organına ve donuna su serpmesi gerekir. Böylelikle herhangi bir ıslaklık hissettiğinde bunu kendi damlattığı sudan sayar. Enes (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَنْضِجُ إِزَارَهُ بِالْمَاءِ إِذَا نَوَّصَ

"Peygamber (s.a.v.); Abdest aldığı anda donuna su serpiştirirdi." Diğer bazı rivâyetlerde O (s.a.v.), şöyle buyurmuştur; "Cebrâil (a.s.) bana gelerek bunu yapmamı emretti." ³⁴²

Pire ve sivri sineklerin kanları pis değildir. Çünkü bu akıcı bir kan değildir. Bundan kaçınmak da mümkün değildir.

Özellikle yaz zamanında, Resûlullah (s.a.v.)'in devrindeki Suffe ashabı gibi, bir tane elbisesi olan, onunla uyuyan kimse için bu kaçınılması mümkün olmayan bir durumdur. Balık kanı da böyledir. Bir şey değildir. Yani pis değildir. Daha önce açıkladığımız gibi bu, gerçek bir kan değildir. Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre, kendisinden çok kan akan büyük balığın kanı pistir. Ancak bu rivâyete güvenilmez.

Kenelerin kanına gelince; eğer bir dirhem miktarından fazla ise, bu elbise üzerinde iken kıldığı namazları tekrar kılar. Çünkü bu akıcı bir kandır. Rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.)'in namaz kılarken çıkardığı ayakkabıların üzerinde kenelerin kanı vardı.

Kişi, bir suyla abdest almak istediğinde, birisi ona suyun pis olduğunu bildirirse, o suyla abdest almaz.

Su konusunda bir kişinin haberine güvenilir mi?

Çünkü dinî hususlarda bir kişinin verdiği haber, o kişi güvenilir ise, delildir. Nitekim böyle bir kişinin rivâyet ettiği hadise uymak gerekir. Aynı şekilde onun suyun pis olduğunu haber vermesi de dinî hususlardandır. Bu habere de uyulması gerekir.

Çocuk elini su kabına soktuğunda, elinin üzerinde pislik olup olmadığı bilinmiyorsa, güzel olan o suyla abdest almamaktır.

Çocuğun elini soktuğu su

Çünkü çocuk genellikle pisliklerden kendini korumaz. Öyleyse ortada olan onun elinin pislikten uzak olmadığıdır. Bu durumda ihtiyatlı olan, başka bir suyla abdest almaktır. Bununla birlikte bu suyla abdest alırsa yeterli olur. Çünkü burada

³⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/136; Tirmizî, *Tahâret* 43; Hâkim, *Müstedrek*, V/267; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/197.

³⁴² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/154.

Evlerde
bulunan
kaplardaki
suların
durumu

kişi suyun temiz olduğunu kesin olarak bilmekte, fakat pislenip pislenmediğinde şüphe etmektedir. Bunun durumu, başı boş tavuğun durumu gibidir. Biz, daha önce onun artığının hükmünü açıklamıştık.

Evin çeşitli yerlerine konan kaplardaki su ile abdest almakta, pis olduğu bilinmedikçe bir sakınca yoktur.

Çünkü bu, insanların yapageldiği bir uygulamadır. İnsanları bu âdetlerinden vazgeçirmekte, onlar için zorluk vardır. Aslolan bu suların temiz olmasıdır. Pis olduğu bilinmedikçe bu prensibe uyulur. Hadiste bildirildiğine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ اسْتَسْقَى الْعَبَّاسُ ۖ فَقَالَ أَلَا تَأْتِيكَ بِالْمَاءِ مِنْ بَغْضِ الْيَتِيمِ
فَإِنَّ النَّاسَ يُدْخِلُونَ أَيْدِيَهُمْ فِي مَاءِ السِّقَايَةِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ نَحْنُ مِنْهُمْ

"Vedâ Haccı'nda Peygamber (s.a.v.), Abbâs (r.a.)'dan su istedi. Abbâs (r.a.), 'İnsanlar ellerini su havuzlarına sokuyor. Sana, evlerin birinden su getirsek mi?' dedi. Peygamber (s.a.v.); 'Biz de onlardanız'³⁴³ buyurdular."

Koyun ve
deve dışkısının
kuyulara
düşmesinin
hükmü

Koyun ya da devenin dışkısı kuyuya düştüğünde, çok fazla olmadıkça zarar vermez.

Kıyasa göre kuyunun pis olması gerekirdi. Çünkü kuyu suyunun bir kısmı diğerine ulaştığı için, kuyu bir kap hükmündedir. Ancak Biz Hanefîler bu hususta istihsân ile hüküm vererek, insanların başına çokça gelmesi (belva) nedeniyle kuyunun pis olmayacağını kabul ettik. Çünkü kuyuların çoğunluğu kırlarda yer alır. Hayvanlar da bu kuyuların etrafına pislerler. Sonra da rüzgâr bunları savurup kuyuya atar. Biz kuyunun pis olduğuna hükmedersek bu, yolların ve elçilerin gidip gelmesinin kesilmesine, nesillerin ve sütün tükenmesine neden olur.

Buradaki ruhsat, kuyudaki pislğin az olması durumundadır. Çok olduğu durumda değildir. Eğer pislik çok olursa, bu durumda kıyası esas alırız. Kuyunun bütün sularının boşaltılması gerektiğine hükmederiz.

Pislğin çokluk ölçüsü, ona bakan bir kimsenin çok bulduğu derecede olmalıdır. Su yüzeyinin dörtte birini kaplayacak miktarda olduğu da söylenmiştir. Her çekilen kovada bir parça pislik olması durumudur, diyenler de vardır. Doğru olan görüş budur.

Ebû Yusuf'dan, onun da Ebû Hanîfe (rh.a.)'den *El-İmlâ'* da rivâyet ettiğine göre, bu hüküm, hayvanın dışkısı kuru olduğundadır. Eğer yaş olursa, azı da çoğu da kuyunun suyunu bozar. Ebû Hanîfe (rh.a.) devamlı şunları söylemiştir. "Çünkü yaş olan dışkı ağırdır. Rüzgâr onu sürükleyemez. Diğer yandan kurudaki katılık ve dağılmama, yaş olanda yoktur."

³⁴³ Buhârî, Hac 75; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/306; Hâkim, *Müstedrek*, V/648; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/147.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivâyet edildiğine göre yaş da kuru da eşittir. Çünkü kuru olan dışkı da kuyuya düşünce yaş duruma gelir. Yaş olan dışkıdaki yaşlık bağırsakların yaşlığıdır.

Bütün bu söylenenler, kuyuda dağılmamış bulunan hayvan dışkıları hakkındadır. Eğer pislik kuyuda dağılmışsa, azı da çoğu da birdir. Çünkü su, bu gübrenin zerrelere girerek pislendir. Daha sonra sıvı bir pislik olarak çıkar. Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, o, dağılan pisliğin azının suyu kirletmeyeceğine istihsân ile hükmetmiştir. Çünkü bu miktar, insanların kaçınmaları mümkün olmayan bir durumdur.

Tezeğin (sirkîn'in) ise azı da çoğu da bir olup, yaş olsun kuru olsun suyu kirletir. Çünkü o, dışkı kadar sıkı değildir. Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, dışkılarıdaki bir iki saman çöpünün kuyuya düşmesi durumunda, istihsân ile bunun suyu kirletmediğine hükmedilir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'den bu görüşün rivâyet edildiğini bilmiyorum. Bu durum insanların devamlı başına gelen bir husus olduğu için, en doğru görüştür.

Hatta, Halef b. Eyyûb'dan rivâyet edildiğine göre, birisi keçinin sütünü sağarken, keçinin dışkısı süt kabının içine düşse, bu çıkarılıp atılır. Sütün içilmesi helâl olur. Çünkü bu insanların çokça karşılaştıkları bir durumdur. Süt kabının içine pislemeksizin keçinin sağılması mümkün değildir.

Kişi, su dışındaki içeceklerin hiçbirisiyle abdest alamaz. Ancak su bulunmadığı zaman hurma sırası (سِدْر) ile abdest alır.

Muhammed "el-Asl" adlı eserinde, "su olmadığı zaman, kişi hurma sırası ile abdest alır. Bununla beraber teyemmüm de ederse, bana göre daha iyi olur", der. El-Câmiü's-sağîr adlı eserinde ise "hurma sırası ile abdest alır, teyemmüm yapmaz", demiştir. Aslında Muhammed (rh.a.) "kişi mutlaka abdest ile teyemmümü bir arada yapmalıdır", der. Bu görüş, aynı zamanda Hasan'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiği görüştür. Ebû Yusuf ise "Teyemmüm eder. Hurma sırası ile abdest alamaz" demiştir. Şâfiî (rh.a.) de bu görüştür.

Nuh, "el-Câmi" adlı eserde Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin; "hurma sırası ile abdest alır. Teyemmüm de yapar", görüşünü bırakıp, "abdest almaz, sadece teyemmüm yapar", görüşünü benimsediğini rivâyet etmiştir.

Ebû Yusuf, şu âyeti delil getirmiştir.

﴿...وَمِنْ تَحَذُّوْا...﴾ "...Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin..." (el-Mâide 5/6)

Hurma sırası hadisi, Mekke'de olmuştur. Teyemmüm âyeti ise Medine'de inmiş ve hurma sırası ile abdest almaya dâir haberin hükmü kaldırılmıştır. Çünkü sünnetin kitap tarafından kaldırılması câizdir. Diğer taraftan kıyas da bunu gerektirir. Çünkü hurma sırası mutlak su değildir. Nasıl ki diğer sıralarla abdest alınmazsa onunla da alınmaz.

[1/88]

Sudan
başka
sıvılarla
abdest
alınması

Ebû Hanîfe (rh.a.), bu kıyası İbn Mesûd (r.a.)'un hadisi nedeniyle terketmiştir. Bu hadise göre; "Cinlerin, Resûlullah (s.a.v.)'i dinlemeye geldiği gece, İbn Mesûd (r.a.), Resûlullah (s.a.v.) ile beraberdi. Sabahleyin Peygamber (s.a.v.)'in yanına varınca, Resûlullah (s.a.v.) ona;

أَفْعَلْ مَاءَ بَا ابْنِ مَسْعُودٍ

"Yanında su var mı ey İbn Mesûd?" diye sordu. O da "Hayır. Matara içinde sadece hurma şırası var" dedi. Peygamber (s.a.v.);

تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ صُحُورٌ

"Hurma iyi ve güzel, su da temizdir"³⁴⁴ buyurarak onu aldı ve hurma şırası ile abdest aldı.

Ali (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre onlar; "hurma şırası, su bulamayan kişinin abdest alacağı şeydir" demişlerdir.

Kıyas, sünnet ile ve fakih (bilgin) olan sahabenin sözü nedeniyle terkedilir. Teyemmüm âyetine gelince; bu âyet su bulunmaması durumu ile alakalıdır. Halbuki hurma şırası şer'an sudur. Nitekim Peygamber (s.a.v.); "O, temiz bir sudur."³⁴⁵ buyurmuştur.

Âyet, teyemmüm etmeyi, hadis de hurma şırasıyla abdest almayı gerekli kıldığından Muhammed (rh.a.), abdest ve teyemmümün beraber yapılmasını söylemiştir. İhtiyatlı davranmak bakımından ikisi birden yapılır. Eşeğin artığı olan suyla abdest alma durumunda, ihtiyâten abdestin yanında teyemmüm almayı gerekli kıldığımız gibi, burada da abdest ve teyemmümü birlikte yapmak daha iyidir.

Kendisiyle abdest alınması câiz olan hurma şırası hafif tatlı, azalar üzerinde su gibi akacak şekilde olmalıdır. Eğer hoşaf gibi yoğun olursa, onunla abdest alınmaz. Eğer bu şıra ekşimiş ve acıymiş olursa, onu içmek haram olur. Onunla abdest almak nasıl câiz olabilir? Eğer pişirilmiş ise, ister tatlı olsun ister ekşimiş olsun, doğru olan görüşe göre, onunla abdest alınmaz. Çünkü ateş, bakla suyunda olduğu gibi, onu değiştirmiştir.

Diğer şıralara gelince; Evzâî (rh.a.) hurma şırasına kıyasla onlarla da abdest alınabileceğini söyler.

[1/89]

³⁴⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, I/179; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/402; Ebû Davûd, *Tahâret* 42; Tirmizî, *Tahâret* 65; İbn Mace, *Tahâret* 37; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/63; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/9; Dârekutnî, *Sünen*, I/77.

³⁴⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, I/179; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/402; Ebû Davûd, *Tahâret* 42; Tirmizî, *Tahâret* 65; İbn Mâce, *Tahâret* 37; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/63; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/9; Dârekutnî, *Sünen*, I/77.

Biz Hanefîlere göre ise câiz değildir. Çünkü hurma şırası, hadis ile diğerlerinden ayrılmıştır. Diğerleri ona kıyas edilemez.

Âlimlerimiz (rh.a.) hurma şırası ile gusletme konusunda, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin hangi görüşe sahip olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunu câiz görmemişlerdir. Çünkü hadis, sadece abdeste özgüdür. Doğru olan görüş ise bunun câiz olduğudur. Çünkü bir husus delil (nas) ile kıyasın kapsamından çıkarılmışsa, her bakımdan onun gibi olan da ona katılabilir.

Bayılmak, bütün durumlarda abdesti bozar.

Bayılmanın
hükümü

Çünkü Peygamber (s.a.v.) hastalığı sırasında abdest aldı. Namaz kılmak için ayağa kalkmak istediğinde bayıldı. Ayıldığında ikinci defa abdest aldı. Bayılmak, kişinin kendi durumundan habersiz olması bakımından, yatarak uyumanın da üstündedir. Çünkü uyuyan bir kişi, uyarıldığında uyanır. Ama baygın olan uyanmaz.

Cuma günü
gusletmenin
hükümü

Aynı şekilde bayılma, namaz kılma sırasında meydana gelirse namazı bozar. Kalan yerden devam etmeye engel olur. Çünkü namazda abdesti bozulan kimsenin, yeniden abdest alarak kaldığı yerden namazına devam etmesi, istihsânen caizdir. Çünkü insanlar bu durumla çokça karşılaşır. Bayılma ise hiçbir şekilde bundan değildir.

İmam namaz kıldırırken ölse, cemaat bir başka imamla namazı yeniden kılarlar. Çünkü onun işi, ölümle sona ermiştir. Resûlullah (s.a.v.);

Namaz
esnasında
imamın
ölmesi

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ

"İnsanoğlu ölünce üç şey dışında yaptıkları sona erer..."³⁴⁶ buyurmuştur. Namaz sırasında ölmek ise bu hadiste anılanlardan değildir. Son bulmuş bir şeye devam etmek mümkün olmadığından, namazı yeniden kılarlar.

Cuma günü gusletmek farz değildir. Sünnettir.

Ancak Malik (rh.a.)'e göre farzdır. Onun delili Resûlullah (s.a.v.)'dan rivâyet edilen; *غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَحَتَّى عَيَّ كُلُّ مُحْتَئِمٍ أَوْ قَالَ حَتَّى* "Cuma günü gusletmek baliğ olan herkese farzdır" veya "haktır"³⁴⁷ hadisidir.

Biz Hanefîlerin delili ise Ebû Hureyre (r.a.)'nin şu hadisidir. Peygamber (s.a.v.);

مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهَا وَغَسَّطَ وَمِنْ غَسَّطٍ فَاتَّغَسَّلَ أَفْضَلُ

³⁴⁶ Dârimî, I/148; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II/372; Müslim, Vasiyyet, 14; Ebû Dâvûd, Vasâye 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâye 8; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/122; İbn Hibbân, *Sahih*, VII/286; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/278.

³⁴⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, III/198; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/433; Dârimî, I/434; Buhârî, Cuma 2; Müslim, Cuma 7; Ebû Dâvûd, Tahâret 126; Nesâî, Cuma 8; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 80; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/122; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/28.

"Kim Cuma günü abdest alırsa ne güzel bir şey yapmış olur. Kim de guslederse gusletmek daha faziletlidir."³⁴⁸ buyurmuştur.

Ömer (r.a.) hutbede konuşurken Osman (r.a.) camiye girmişti. Ona "Bu geldiğin hangi vakittir?" diye sordu. Osman (r.a.) "Ezanı duyar duymaz abdest alıp geldim, başka bir şeyle uğraşmadım" diye cevap verdi. Ömer (r.a.) "Hem de abdest mi?. Halbuki Resûlullah (s.a.v.) bu günde bize gusletmeyi emrederdi" dedi. Ona gusletmesini emretmedi. Bu, guslün farz olmadığını göstermektedir.

Malik (rh.a.)'in delil olarak ortaya sürdüğü hadisin yorumu, Ayşe ve İbn Abbâs (r.a.) tarafından yapılmıştır. Onlar: "İnsanlar kendi işlerini yaparlardı. Yünden elbise giyip, onun içinde terlerlerdi. Mescidin tavanı ise alçaktı. Cemaat birbirinin kokusundan rahatsız olurdu. Bu nedenle kendilerine gusletmeleri emredildi. Daha sonra insanlar yünden başka elbise giydiklerinde ve kendi elleriyle çalışmayı bıraktıklarında bu emir kaldırıldı", dediler.

Ebû Yusuf ve Hasan b. Ziyad (rh.a.) Cuma günü gusletmenin; Cuma günü için mi, Cuma namazı için mi olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Hasan (rh.a.), yıkanmanın, Cuma gününün faziletini ortaya çıkarmak için olduğunu söylemiştir. Görmez misin Resûlullah (s.a.v.);

سُبِّدَ الْإِثْمُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

"Günlerin efendisi Cuma günüdür"³⁴⁹ buyurmuştur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise, guslün namaz için olduğunu söylemiştir. Çünkü Cuma namazı büyük bir kalabalıkla yerine getirilir. Bu nedenle başka namazlarda bulunmayan bir fazilete sahiptir.

Bu ihtilafın sonucu şurada görülür. Kişi, Cuma günü gusül yaptıktan sonra abdestini bozar. Sonra abdest alıp Cuma namazını kılarsa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre sünneti yerine getirmemiş olur. Hasan (rh.a.)'e göre ise sünneti yerine getirmiş olur.

Özetle söylenecek olursa, gusül on çeşittir.

Bunlardan şu beşi farzdır:

- 1- Erkek ve kadının cinsel organlarının birleşmesinde
- 2- Meninin çıkmasında
- 3-İhtilâm (hamamcı) olmada
- 4-Hayız görmede

[1/90]

Guslün
çeşitleri

³⁴⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, III/199; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/436; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/15; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 128; Tirmizî, *Cuma* 5; Nesâî, *Cuma* 9; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 81; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII/199; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/295.

³⁴⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, IV/307; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/476; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/430; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/115; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/205; Hâkım, *Müstedrek*, I/412; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/341.

5-Nifas (lohusalık) durumunda

Şu dördü sünnettir:

1- Cuma günü guslü

2- Arefe günü guslü

3- Ihrama girerken

4- Bayramlarda (namaz öncesi) yıkanma

Biri de vaciptir. O da ölüyü yıkamaktır.

Geri kalanlar ise müstehaptır. Kâfir, Müslüman olursa gusletmesi müstehaptır. Resûlullah (s.a.v.) kendi huzuruna Müslüman olmak üzere gelenlere bunu emretmiştir. Müslüman olan kişi cünüp değilse gusletmesi müstehaptır. Cünüp olur da yıkanmadan müslüman olursa, âlimlerimizden bazıları bu kişiye gusül gerekmediğini söylemişlerdir. Çünkü kafirler, dinin emirlerine muhatap değildirler. Doğru görüş ise, bu durumda müslüman olan kişiye guslün gerekli olduğudur. Çünkü Müslüman olduktan sonra cünüplüğün devam etmesi, kendisine abdestin gerekmesi bakımından abdestsizliğin devam etmesi gibidir.

Allah subhanehû ve Teâlâ daha iyi bilir.

KUYULAR

(بَابُ الْبُيْرِ)

Bir kuyuda fare ölse, fareyi çıkardıktan sonra 20 veya 30 kova su çıkarılır. 20 kova çıkartmak farz, 30 kova ise tedbirli davranmaya uygundur.

Kuyuların durumu

Biz bunu daha önce açıklamıştık. Şâfiî (rh.a.) âlimleri bu görüşü eleştirirler. Derler ki, temiz sudan pis suyu ayıran kova! Öyle mi. Doğrusu akıllı kova!

Bu eleştiri geçmiş âlimleredir. Çünkü biz açıklamıştık ki, kuyunun temizlenmesi, bir miktar kova su çekmekle olur, görüşü, Sahabiler ve Tabiinden oluşan geçmiş âlimlerimizin (rh.a.) görüşüdür. Sonra Şâfiîler kendi ictihatlarıyla bundan daha acayibini söylediler. Dediler ki, içinde iki kulle su bulunan bir kuyuda fare ölse, ondan bir kova su boşaltılır. Eğer fare kovayla gelirse bu kovadaki su pistir. Kuyuda kalan ise temizdir. Eğer fare kuyuda kalırsa kovadaki su temizdir! Kuyudaki pistir! Onların kovaları buna göre daha akıllı değil midir?

Eğer kuyudan fare çıkarmadan 20 kova su boşaltılırsa temizlenmez.

Suyu boşalttıktan sonra kuyuda farenin kalması, başlangıçta düşmüş gibidir. Çünkü kuyunun pis olmasının nedeni ölü farenin kuyuda bulunmasıdır. Öyleyse pis olmayı gerektiren neden ortada kaldıkça, temiz olduğuna hükmetmek mümkün değildir.

Eğer fare çıkarılır, sonra ondan 20 kova boşaltılırsa, kuyuya damlasa da bu zarar vermez.

Çünkü bir şey damlamayacak şekilde boşaltmak mümkün değildir. Önlemeye güç yetmeyen şey de affolunur. Allahu Teâlâ,

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

"Allah her kişiye ancak gücünün yettiği kadar sorumluluk yükler." (el-Bakara 2/286) buyurmuştur.

Eğer başka bir kova diğer bir kuyuya boşaltılırsa, insanların, birinci boşaltıldığında olduğu gibi, aynı sayıda kovayı boşaltmaları gerekir.

Çünkü ikinci kuyunun durumu, bu kovanın ona bulaştırılmasıyla, kova içindeyken birinci kuyu nasılsa öyle olur.

İçinden fare çıkarılan bir kuyudan alınan ilk kovadaki su, temiz kuyuya dökülecek olsa, bu kuyudan da yirmi kova su çıkarılması gerekir.

Çünkü bu su döküldükten sonra, ikinci kuyunun durumu da, birinci kuyu nasılsa öyle olmuştur.

[1/91]

Fare çıkarılmadan önce alınan bir kova su, başka bir kuyuya dökülecek olsa, ikinci kuyudaki bütün su çıkarılmalıdır. Üstadımız (rh.a.) böyle söylemiştir.

Kerhî (rh.a.) der ki; bu meseledeki bilgim, ancak geçmiş âlimlerimizden duyduğumu, olduğu gibi kabul ederek hareket etmemden ibarettir. Aslında son kovadaki su da, önceki kovadaki gibi pistir. Anlam bakımından bu iki kovanın suları arasında bir fark görülmemektedir.

Bunun örneği de pislik bulaşmış elbisede görülür. Böyle bir elbise üç defa yıkandığında, ilk yıkama suyu ile üçüncü yıkama suyu, pis sayılma bakımından eşit durumdadır. Bu yüzden böyle bir yıkantı suyun, başka temiz bir elbiseye dökülmesi durumunda, bu elbise de pis olur.

Hâkim eş-Şehîd (rh.a.) elbise meselesinde; bu meseleyi kuyu meselesine kıyas edersek, pislğin yıkandığı birinci su, başka bir elbiseye dökülecek olsa, o elbise de ancak üç defa yıkamakla temizlenir. İkinci su dökülecek olsa, iki idefa yıkamakla temizlenir. Üçüncü su döküldüğü zaman da bir yıkamayla temizlenir, demiştir.

Doğrusu aralarında fark şöyledir: Biz diyoruz ki, elbisedeki pislik maddi bir pisliktir. Bu pislik yüzünden ona temas eden su da pis olur. Durum böyle olunca, ilk yıkama suyu ile üçüncü yıkama suyu arasında fark olmaz. Kuyudaki suyun pis sayılması ise takdir iledir. Onun kuyudan belli miktarda su çıkarma yoluyla temiz sayılması, galip görüşe dayanır. Bu yüzden son çekilen kovanın suyu, ilk kovanın suyundan pislik yönüyle daha hafiftir. Çünkü birinci kova, kuyudan çekilirken kesinlikle bilinir ki, fare ile temas eden pis suyun büyük bir kısmı şu anda kuyunun içindedir. Son kovayı çekiş sırasında ise, pis olan suyun kuyuda bulunduğu artık kesin değildir. Belki fare ile temas eden sular daha önce çekilen kovalarla çıkarılmıştır.

Muhammed eş-Şeybani (rh.a.)'nin, "her su çekildiğinde, kuyu biraz daha temizlenir" sözünün de anlamı budur.

Bunun içindir ki, başka kuyuya dökülen birinci kovayla, sonuncu kovayı birbirinden ayırdık.

İkinci kova, temiz bir kuyuya döküldüğünde, o kuyudan on dokuz kova su çıkarmaları gerekir. Çünkü bu kuyunun durumu da artık birinci kuyu gibi olmuştur.

Bir kuyuya onuncu kova dökülecek olursa, o kuyudan da on kova su çıkarılması gerekir.

Ebû Süleyman (rh.a.)'ın nüshasında böylece anılır. Ebû Hafs (rh.a.)'ın nüshasında ise, "on bir kova" şeklinde anar ki doğru olan da budur. Çünkü ikinci kuyunun, onuncu kova döküldükten sonraki durumu, birinci kuyunun bu kova çekilmeden önceki durumu gibidir.

Ebû Süleyman (rh.a.) nüshasında sözü edilen ilkenin açıklanması şöyledir. İkinci kuyudan dökülen dışında on kova çıkarılır. Dökülen kovanın çıkarılması gerektiği zaten kesindir.

Eğer fare çıkarılır da ikinci bir kuyuya atılır, birinci kuyudan çekilen yirmi kova su da bu kuyuya dökülürse, kuyudan önce fare, sonra yirmi kova su çıkarılması gerekir. Daha önceden açıklamış ve demiştik ki ikinci kuyunun durumu, birinci ile aynı olur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un; bu kuyudan, ona dökülenlerin dışında yirmi kova çekilmesi gerekir, dediği rivâyet edilir. O, kuyuya dökülen suları, birinci kuyuya düşen fare ile aynı nitelikte saymıştır.

Doğru olan birinci görüştür. Çünkü kesinlikle biliyoruz ki, bu kuyuda pis olan fare vardır. İçinde ölü fare olan bir kuyu da, içinden yirmi kova su çıkartılmakla temizlenmiş sayılır.

Kuyudan fareyi çıkardıktan sonra, yirmi kova dolusu su alacak büyüklükte bir kova getirselere ve onun dolusu su çekselere bu yeterlidir. Kuyu temizlenmiş sayılır.

[1/92]

Çünkü pis olan fareye dokunan sudur. Bu suyun bir kovayla veya yirmi kovayla alınması arasında bir fark yoktur.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'a göre, böyle bir su çıkarmakla kuyu temizlenmiş sayılmaz. Çünkü su alımı tekrarlandıkça, alttan yeni su kaynar ve alınan su üstten alınır. Artık su, akan suyun hükmünde olur. Bu durum kuyudan büyük bir kova ile su çıkarma durumunda gerçekleşmez.

Biz diyoruz ki, dinin belirli hacimdeki kovaları esas alması, çıkarılacak su miktarının geçerli olduğunu ve alttan suyun kaynamasına gerek olmadığını göstermektedir. Çünkü, temizlenme bu durum olmaksızın da gerçekleşir. Suyun artışı ile temizlenme de artar.

Bu nedenle biz deriz ki, kuyudan bu miktarda on kova ve benzeri su çıkarılınca, kaynama olmasa bile, yeterli miktarda su çıkarıldığı için kuyu temiz duruma gelir.

Kitabu'l-Asl'da geçen sözler, her kuyu için bu kuyunun kendi kovası ölçü alınır, şeklindedir. Metinde "onların kovası ile ..." sözü bunu ifade eder.

Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklettiğine göre, herhangi bir erkek, kadın veya çocuğun su çekebileceği, bir sa³⁵⁰ kadar su alabilen kova esas alınır.

**Kuyunun
temizlenmesinin
de kovanın
büyüklüğü**

³⁵⁰ **Sâ' / الصاع**: Hubûbât gibi ürünleri ölçmekte kullanılan bir ölçek. Şer'î ölçüye göre 2917 gr., örfî ölçüye göre ise 3333 gr.dır. Hacim ölçüsü olarak 1 sâ' , 2.75 litredir. Medine'de kullanılan şekline göre 4 müdd / 4, 2125 litreye denktir. Bu ölçünün hacmi hicretin ikinci yılında bizzat Peygamber

Son kova, kuyunun ağzından ayrıldığı andan sonra bir kimse bu kuyudan abdest alacak olsa abdesti caizdir.

Çünkü biz Hanefiler, bu kuyunun artık temiz olduğuna hükmediyoruz. Bu son kova tekrar kuyuya dökülecek olsa, kişinin abdesti bozulmuş sayılmaz. Çünkü kuyunun yeniden pislenmesi, abdest aldıktan sonra meydana gelmiştir.

Henüz son kova kuyuda ise, su yüzeyinden de ayrılmamışsa, bir kimsenin bu sudan abdest alması caiz değildir. Kova, su yüzeyinden ayrılıp henüz daha kuyu boşluğunda ise, bu kuyudan bir kimse abdest alırsa bu abdest, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre caiz değildir. Muhammed (rh.a.)'e göre ise böyle bir abdest yeterli olur.

Muhammed (rh.a.)'in görüşünün açıklaması şöyledir. Temiz su artık pis sudan ayrılmıştır. Bu durum, kovanın kuyu ağzından ayrılmasına benzer. Pis suyun, kuyu boşluğunda asılı olması, bir şarabın veya sidiğin kuyu boşluğundaki bir kapta asılı olmasından daha tehlikeli değildir. Bu durumda bile kuyunun pis olduğuna hükmedilmez. Su çekilirken kovadan sızarak kuyuya dökülen damlalar, sakınılması mümkün olmadığı için, zaruret nedeniyle – daha önce de açıkladığımız gibi – affa uğrar.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un bakış açıları da şöyledir. Bu durumda pis su, hâlâ kuyunun suyuna hükmen bitişik (karışık) sayılır. Bu kovadan dökülen su damlaları da af edilir. Hükmen karışmış sayılmayacak olsaydı düşen damlalar, idrarda ve şarapta olduğu gibi af edilmezdi. Hükmen karışık sayılması da gerçekten karışmış olması gibidir. Gerçekten su yüzeyinde ayrılmayıp kuyuda kalmış olsaydı, kuyu temizlendi diye hükmedilemezdi. Hüküm böyle olmalıdır. Çünkü kuyu, suyun asıl yeridir. Üstü ile altı aynı hükümdedir. Bu durum mescidin durumuna benzer. Bir mescidin heryeri, imama uymak konusunda tek mekan sayılmaktadır.

Pis bir elbise, temiz suyla dolu bir leğen içinde yıkansa, sonra yine temiz su dolu ikinci ve üçüncü leğenlerde yıkansa temizlenmiş sayılır. Bu, istihsân yoluyla varılmış bir hükümdür.

Kıyasla göre bu elbise, on leğende yıkansa bile, temiz sayılmaz. Bısr b. Gıyas bu görüştedir. Onun bakış açısı şöyledir. Pis elbise bir leğene girince, o leğendeki suyu pis duruma getirir. O andan itibaren elbise pis suda yıkanmış sayılır. Bu yüzden üzerine su dökülmedikçe veya akan bir suda yıkanmadıkça temizlenmez.

İstihsan delilinin açıklaması şöyledir. Resûlullah (s.a.v.);

طَهَرُوا إِنَاءَ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِيهِ أَنْ يَغْسِلَ ثَلَاثًا

Mescidin
her yerinin
tek mekan
sayılması

Leğende
elbise
temizleme

[1/93]

"Sizden birinizin kabını köpek yaladığında, temizlenmesi üç defa yıkamasıyla olur"³⁵¹ buyurmuştur.

Bu hadisten anlaşıldığına göre pis bir kap; dibinde delik açıp suyu, pisliği götürecektir şekilde akıtmadan da temizlenmiş sayılmıştır.

Buradaki anlam şudur. Pis bir elbiseyi çoğunlukla kadınlar ve hizmetçiler yıkar. Yıkanacak elbise ağır olabilir. Kadının onu hem kaldırıp hem de üzerine su dökmeye gücü yetmeyebilir. Akarsu da her yerde bulunmaz. Leğenlerde yıkanan elbiseleri temizlenmemiş sayacak olursak bu, zorluğa yol açar.

Diğer yandan pislik, görünen ve görünmeyen olmak üzere ikiye ayrılır.

Görünen pislğin kendisinin, mutlaka suyla temizlenmesi gerekir. Kendisi yok edildikten sonra, izinin kalması zarar vermez.

Resûlullah (s.a.v.), hayız kanı hakkında bir kadına;

حَتَّىٰ تَمُوتَ أَقْرَبِيهِ ثُمَّ اغْسِلِيهِ وَلَا يَبْقَىٰ الْآثَرُ

"Onu çitile, parmaklarıyla ovala ve suyla yıka. İz kalması sana bir zarar vermez"³⁵² buyurmuştur. Çünkü kadın elini, pis bir kınayla kınalayacak olsa, sonra da kınayı yıkasa, namazı caiz olur. Kına izinin kalması ona zarar vermez.

Fakih Ebû Ca'fer (r.h.a.) şöyle demiştir. Pislğin kendisi giderildikten sonra iki defa daha yıkanır. Çünkü o, bir defa yıkanmakla görülmeyen bir pislik hükmünü almıştır.

Görülmeyen pislğe gelince, o üç defa yıkanır. Resûlullah (s.a.v.);

إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْسِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّىٰ يَغْسِلَهُ ثَلَاثًا
فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ

"Sizden biriniz uykudan kalktığı zaman, elini üç defa yıkamadıkça bir kaba daldırmasın. Çünkü o, elinin nerede gecelediğini bilmez"³⁵³, buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) pislik olma olasılığında bile üç defa yıkamayı emretmişse, pis olduğu kesin olan bir şeyi yıkamayı emretmesi elbette önceliklidir. Bu bizim Hanefî mezhebimizin görüşüdür.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre, köpeğin yalaması dışındaki pis sayılan şeylerin temizlenmesinde kişinin galip zannı esas alınır. Buna göre, bir defa yıkamakla

Görünen ve görünmeyen pislüklerin durumu

Ele pis kına yıkılmasının hükmü

³⁵¹ Dârekutnî, *Sünen*, I/66; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/124.

³⁵² Tirmizî, *Tahâret* 104; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/139; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/13; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/178.

³⁵³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/94; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/241; Müslim, *Tahâret* 87; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 49; Tirmizî, *Tahâret* 19; Nesâî, *Tahâret* 1; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/52; İbn Hibbân, *Sahih*, III/347; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/45; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/39.

temizlendiği kanaati oluşursa, bu da yeterli bulunur. Şâfiî (rh.a.)'nin bu konudaki delili Resûlullah (s.a.v.)'in *ثُمَّ اغْتَسِلْهُ* "sonra onu yıka"³⁵⁴ buyurmasıdır. Burada yıkamanın sayısı belirlenmemiştir.

Biz Hanefiler diyoruz ki; kişide galip zan, çoğunlukla üç defa yıkamakla gerçekleşir. Bu konuda insanların kalpleri farklılıklar gösterir. Onun için biz kolaylık olsun diye açık olan nedeni galip zannın yerine geçirdik. Bu da üç defa yıkamaktır.

İnsanın
bir
organına
pislik
bulaşması

Pislik, insan organlarından birine bulaşırsa, Ebû Yusuf (rh.a.) kıyas yaparak şöyle der. Böyle bir organ leğen gibi içi su dolu kaplarda yıkanmakla temizlenmiş olmaz. Çünkü insanın bir organı üzerine su dökmesinde güçlük ve sıkıntı yoktur. Organda kullanılan suyun niteliğinin değişmesi de, elbisede kullanılan sudan daha yüksektir. Temiz organ, temiz bir suyla yıkanacak olsa, bu su "kullanılmış su" hükmünü alır. Temiz elbisede ise, durum böyle değildir. Bu yüzden organ elbiseye kıyas edilemez.

Muhammed (rh.a.), elbiseyle organı aynı seviyede tutar. Her ikisinin de, leğen gibi içi su dolu kaplara daldırarak yıkamakla temizleneceği görüşündedir. Bu görüş, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür. O der ki, Çünkü bazı organlarda zorunlu durumların ortaya çıktığı olur. Görmez misin burnu ya da ağız kanayan bir kimsenin, genzine veya boğazına kaçırmadan kan üzerine su dökmesi mümkün değildir. Bunda güçlük ve sıkıntının olduğu açıktır. Bu yüzden elbisenin temizlenmesinde olduğu gibi, organın temizlenmesinde de istihsân deliline dayanarak, kap içine daldırmak suretiyle yeterli sayılır.

Bu yıkamalardan sonra, leğenlerin hepsi artık pistir. Çünkü yıkama sırasında pislik, suya karışmıştır.

[1/94]

Üçüncü sudan birazı, sıktıktan sonra elbisede kalır. Bu durumda elbisenin temizlendiğine nasıl hükmedilir denilirse, deriz ki; sakınılması mümkün olmayan şey affedilir. Ayrıca su, elbisenin dokuları arasına girer ve oradan pislikleri çıkarır. Peşinden de sıkarak su çıkarılır. Sıktıktan sonra elbisede kalan ıslaklık, pislikle temas etmemiş durumdaki sudur.

Görmez misin, pislğin yerinde eğer, zaferan ve diğer boya ürünleri gibi bir boya olsaydı, bu boyalar suya karışırdı. Elbisede ıslaklık kaldığı halde renk kaybolurdu. Pislik de bunun gibidir.

Bir cünüp, üç kuyuda yıkansa, bedeninde pislik bulunmasa bile, üç kuyunun suyunu da bozar. Guslü de geçersizdir.

Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür.

Muhammed (rh.a.)'e göre, üçüncü kuyudan temizlenmiş olarak çıkar. Çünkü hükmî pislikler gerçek pisliklere kıyas edilir. Kuyular da leğen gibidir.

Cünüp
kişinin
kuyuda
yıkaması

³⁵⁴ Tirmizî, Tahâret, 104; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/139; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/13; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/178.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre pislik, leğenlerde yıkamakla bedenden giderilmez. Abdestsizlik de böyledir. O der ki; eğer bir kimse kuyularda yıkanmakla temizlenecek olsaydı, üzerine peş peşe birkaç kere su dökerek temizlenen bir cünüp gibi, ilk kuyudan da temiz olarak çıkardı.

Muhammed (rh.a.)'e göre gerçek pislik, bedenden de leğenlerle yıkamakla giderilir. Cünüplük durumu da de böyledir. Bu hüküm, pislığe kıyas yapılarak verildiği için, pislğin yıkanmasında koşul olduğu gibi, onda da, baştan aşağı su dökmeden farklı olarak, üç defa yıkamayı koşul koyduk.

Bir kuyuya fare düşüp de orada ölse, bir başka fare de diğer bir kuyuya düşse ve o da orada ölse, birinden çekilen yirmi kova su öbürüne dökülecek olsa, ikinci kuyudan çekilen yirmi kova su, bu kuyunun temizliği için yeterli sayılır.

Bu ve benzeri meselelerde kural şudur. Bir şeyin hükmü, kendinden üst olanla değil, dengi olan veya derece bakımından alt olanlara göre düzenlenir. İkinci kuyudaki pislik, kendi içerisine dökülen sudaki pislığe denk ise, ikisinden biri diğerine uyarlanır. Bunun içindir ki, ikinci kuyu da yirmi kova su çekmekle temizlenmiş olur.

Bu şöyle de açıklanır. Böyle bir kuyu, içinde iki fare ölmüş bir kuyu gibidir. İçinde iki fare ölmüş kuyunun hükmü, bir fare ölmüş kuyunun hükmüyle aynıdır. İçinden yirmi kova su çıkarmakla temizlenir.

Eğer üçüncü bir kuyuda da bir başka fare ölse, ondan yirmi kova su alınarak bu kuyuya dökülecek olsa, o zaman kırk kova çıkarmakla temizlenir. Çünkü sonradan dökülenler, içindeki pis sayılan sudan daha fazladır. İçinde aynı derecede pis su olana uyarlanır. Dolayısıyla içine dökülen miktar su çıkarılarak temizlenir. Bu da kırk kovadır. Bir başka açıdan söylemek gerekirse bu kuyu, üç fare ölmüş gibidir. Üç fare de Zâhiru'r-rivâyeye göre tavuk hükmündedir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan nakledilen rivâyette hüküm ayırdır. O, fareler beş olmadıkça tavuk sayılmaz, der.

Zâhiru'r-rivâye'de olduğu gibi, üç fare bir tavuk hükmünde sayılıyorsa, kuyu kırk kova su çıkarmakla temizlenir.

Şayet üçüncü kuyudan bu kuyuya, bir – iki kova su dökülecek olursa, o zaman yirmi kova çıkartmaları gerektiği gibi, fazla olan kovaları da çıkartmaları gerekir. Çünkü bu durumda dökülen su, içindeki pis sayılan sudan daha fazladır. Onun için de, içindeki bu fazlalıkla uyum gösterir.

Ebû Yusuf (rh.a.), bütün bu meseleleri içine alacak şekilde der ki: Böyle kuyulardan, içine dökülen kadar su çıkarıldıktan sonra, yirmi kova daha çıkartılır.

[1/95]

Bir su deposuna fare düşerek ölse ve depodaki su, bir kuyuya dökülse, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, bu kuyudan, içine dökülen kadar su çıkarıldıktan sonra, yirmi kova daha çıkartılır.

Muhammed (rh.a.) ise, kuyudaki su miktarına bakılır. Eğer kuyuda yirmi kova veya daha çok su varsa, bu miktar su çıkarılır. Yirmi kovadan az varsa, kuyudan yirmi kova su çekilir. Çünkü bu durumda kuyuda oluşan ölü tek farenin pisliğidir, demiştir.

Yağın
içine fare
düşmesi

Yağ içerisinde fare öldüğünde, eğer yağ katı yağ ise, fare çevresindeki yağ tabakasıyla beraber atılır ve kalanı yenir. Eğer sıvı yağ ise, hiç bir tarafı yenemez, hepsi atılır.

Bunun dayanağı, Ebû Musa el-Eş'ari (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir. Resûlullah (s.a.v.)'a yağ içinde ölen farenin hükmü sorulduğunda şöyle buyurmuştur;

إِنْ كَانَ جَامِداً فَأَلْقَوْهَا وَ مَا حَزَلَهَا وَ كُلُوا مَا بَقِيَ وَ إِنْ كَانَ ذَايباً فَأَرِيقُوهَا

"Eğer donmuş yağ ise çevresi ile beraber fareyi atın, kalanını yiyin. Erimiştir yağ ise dökün,"³⁵⁵ buyurmuştur. Çünkü katı maddelerde pislik, yalnız kendisine dokunan yere etki yapar. Pislik dokunan yer, oyulup atılırsa kalan temizdir. Sıvılarda ise, pislik her tarafına yayılır. Bu yüzden de yağın hepsi pis duruma gelmiş olur.

Katı yağ ile
sıvı yağın
farkı

Katı ile sıvı arasındaki sınır şudur: Yağın ortası oyulduğunda oyulan yer hemen dolmuyorsa katı, doluyorsa sıvı sayılır.

Pis sıvı
yağın
kullanımı

Bu şekilde pislenmiş sıvı bir yağdan, aydınlanmak ve deri tabaklanmak gibi... yemeğin dışında bir işte yararlanmakta bir sakınca yoktur. Bunun gibi, kusurunu açıklayarak satmak da biz Hanefîlere göre caizdir. Eğer kusurunu söylemeden satarsa, satın alan durumu öğrenince muhayyerdir, seçim hakkına sahiptir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bundan hiçbir şey caiz olmaz. Çünkü o, pislik niteliği ile şarap gibi olmuştur. Kendisi pistir. Satışı caiz olmaz. Ondandır yararlanılmaz da. Görmez misin, Peygamber (s.a.v.) katı olanda farenin etrafının atılmasını, sıvı olanda ise hepsinin dökülmesini emretmiştir. Bu da ondan yararlanılamayacağını gösterir.

Bizim Hanefî âlimleri (rh.a) bu konuda delil olarak Ali (r.a.) hadisine dayanırlar. O, içine pislik düşen bir yağ hakkında;

يَنْطَضِحُ بِهِ وَيُذْبَعُ فِي الْجُلُودِ

"Aydınlanmak için kandillerde ve deri tabaklamada kullanılabilir"³⁵⁶, demiştir.

³⁵⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, I/84; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/129; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/265; Ebû Dâvûd, *Et'ime* 47; Nesâî, *Fer'ı ve At'irat* 10; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXIII/430; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX/353.

³⁵⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, I/86; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX/354.

Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği bir hadiste de Resûlüllah (s.a.v.);

وَأَنَّ كَانَ مَاتَعًا فَلْيُغْفَرَا بِهِ

"Eğer sıvıysa ondan yararlanınız." ³⁵⁷, buyurmuştur. Çünkü bu yağın pisliği, kendi bünyesinde olmayıp, pislikle temas sonucunda meydana gelmiştir. Pislik bulaşan bir elbiseye benzer. Şarap ise bundan farklıdır. Çünkü şarabın bizzat kendisi pistir.

Ebû Musa el-Eş'ari (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisi şöyle açıklamak mümkündür. Resûlüllah (s.a.v.)'in bu hadisteki kasdı, böyle bir yağı yemenin haram olduğunu bildirmektir. Yağdan asıl yararlanma ise yemek yoluyla olur.

Deri, böyle bir yağla tabaklandıktan sonra suyla yıkanacak olsa, temizlenmiş olur. Bu sırada derinin emdiği yağ, af kapsamı içine girer. Çünkü yağın kendisi yıkamakla kaybolur. Geriye yumuşaklığı kalır. Bu da dikkate alınmaz.

İçinde sirke bulunan bir küpte fare ölecek olsa, bir kimse de elini bu küpe daldırdıktan sonra, yıkamadan 10 sirke veya su küpüne daldırıp, bu küplerin hepsini pis duruma getirir.

Sirke küpüne
farenin
düşüp
ölmesi

Bu hüküm, sözü edilen küplerde su bulunması durumunda, Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne uygundur. Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi pislik bulaşmış bir organın su dolu leğenlerde yıkanmasına kıyas ederek, pis el, üç temiz küpteki sulara sokulunca temiz duruma gelir. Ancak kasdı birinci küpte koltuk altına kadar, sonra ikinci küpte bileğe kadar ve böylece her küpte biraz artırarak sokmak ise o taktirde, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in dedikleri gibi hepsi pis olur.

[1/96]

Küplerdeki eğer sirke ise cevap, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göredir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, eli üçüncü kaptan temiz çıkar.

Bu meseledeki görüş ayrılığı, pisliğin suyun dışındaki temiz sıvılarla temizlenip temizlenmemesi konusundaki görüş ayrılığına dayanır.

Muhammed ve Züfer (rh.a.)'e göre bu durumda temizlenme meydana gelmez. Şâfiî (rh.a.) de bu görüştedir. Elbise ve beden temizliği konusunda da hüküm aynıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre yukarıdaki durumda elbise ve beden, hepsi temizlenir. Bu, aynı zamanda Ebû Yusuf (rh.a.)'dan yapılan iki rivâyetten birisidir. Diğer bir rivâyette, elbise ile bedeni birbirinden ayırarak şöyle demiştir: Pislik bedenden ancak su ile temizlenir. Elbiseden ise pislik, sıkınca sıkılan her temiz sıvıyla yok edilir. Hayvani ve nebati yağlar gibi, sıkılmakla çıkmayan sıvılarla pislik temizlenmez.

Elbise ve
bedenden
pisliği
temizleme

Muhammed (r.a.)'in delili

³⁵⁷ Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, IX/354; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I/637; Dârekutnî, Sünen, IV/291

﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾

"Gökten tertemiz su indirdik." (el-Furkân 25/48) âyetidir. Burada Allah Teâlâ, temizleyici olarak özellikle suyu anmıştır. Pisliğin yok edilmesi de, abdestsizliğin giderilmesine kıyas edilir. Çünkü her ikisi de sonuçta temizlik olup, namaz için koşuldur. Bunlardan birisi ancak suyla yapılabiliyorsa, diğeri de öyledir. Pisliğin kendisinin yok edilmesi ölçü değildir. Pisliğin kendisi, temiz şeylerle giderildiği gibi, eti yenen hayvanların idrarı gibi, pis şeylerle de yok edilebilir. Böyle bir temizleme geçerli olmadığına göre, bu da onun gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin dayandığı delil şudur. Elbise, pislik bulaşmadan önce temizdi. Bu yüzden gerekli olan, ondaki pisliğin giderilmesidir. Buna göre mesela, bir kimse elbisenin pislik bulaşan bölümünü makasla kesse, elbisenin geri kalanı temizdir. Pisliğin kendisinin temizlenmesi suyla olabildiği gibi, başka sıvılarla da olabilir. Hatta pisliği gidermede bazan sirke daha etkili olabilir. Pisliğin kendisi, onunla giderildiğinde, elbise önceki durumu gibi temiz kalır.

**Sıkıldığında
çıkmayan
sıvıyla
yıkama**

Ancak sıkıldığında çıkmayan sıvıların durumu farklıdır. Elbisenin dokuları onları emer. Bu yüzden, onunla pislik yok edilemediği gibi, belki de artar.

Eti yenen hayvanların sidiği (idrarı) hakkında bazı Hanefî fakihleri (rh.a.) dediler ki: Katı pislik onunla temizlenir. Fakat sidiğin yol açtığı pislik kalır. Bunda ise "aşırı çokluk" esas alınır.

**Pis
sayılan
şeyle
temizlik**

En doğru görüşe göre, pis sayılan bir şeyle temizlik yapmak, iki zıt nitelik yüzünden geçerli olmaz. Abdestsizlikten (hades) temizlenmeye gelince, bu kendisinde ibadet anlamı bulunan hükmî bir temizlenmedir. Bu yüzden ancak kendisiyle ibadet ettiğimiz bir şey ile caiz olur. Biz ancak su ile ibadet edebiliriz. Diğer sıvıların aksine su, kullanmakla niteliğinin bozulmasından dolayı insanlara bir güçlük gelmeyen en uygun bir temizleyicidir. Diğer sıvılar ise, kullanmakla bozulmasında insanlara güçlük veren mallardır.

**Abdest
ile veya
gusül ile
temizlik**

Ebû Yusuf (rh.a.) bu nitelik farkı yüzünden bedendeki pislikle, elbisedeki pisliği birbirinden ayırarak şöyle demiştir: Bedende olan, hükmî pisliğin benzeridir. Çünkü bedenin temizlenmesi hükmî pisliğin benzeridir. Bedenin temizlenmesinde elbiseden farklı olarak ibadet anlamı vardır.

[1/97]

Bu küplerden birisi, bir su kuyusuna dökülecek olsa, yirmi kovadan ve küpteki sudan daha fazlasının çekilmesi gerekir. Çünkü kuyuda oluşan, daha önce de geçtiği gibi, tek fare pisliğidir.

Zimmîlerin elbiselerini giymekte ve onda pislik olduğunu bilmeksizin namaz kılmakta bir sakınca yoktur.

**Müslüman
olmayanın
elbisesini
giymek ve
onunla namaz
kılmak**

Çünkü elbisede asıl olan, temiz sayılmasıdır. Kafirin pisliği, inancındadır. Elbiselerine geçmez. Onun elbisesi müslümanın elbisesi gibidir. Bizim diyarımızda kumaş dokuyanların çoğu mecûsidir (ateşe tapan). Bu kumaşların giyilmesinden

sakınılacağına dair hiç kimseden bize bir uyarı nakledilmemiştir. Haliyle bu hususta icmâ var demektir. İcma da delil olarak elbetteki yeterlidir.

Ancak bu elbise belden aşağıyı örten (izar) veya uzun iç donu (sirval) gibi bir giysi olursa yıkamadan onunla namaz kılınması mekruh olur. Bununla birlikte namaz kılacak olsa, namaz caizdir.

Namazın caiz olması; elbisenin pisliğinde şüphe, temiz olduğunda kesinlik vardır.³⁵⁸ Mekruh olmasının nedeni, giyecekler hades yerlerini örttüğü içindir. Müslüman olmayanlar temizlemeyi (istincayı) güzel yapmazlar. Şüphesiz bu elbiselerin içinde terlerler. Ortada olan, onların belden aşağısını örten elbiselerinin pislikten pek kurtulamadığıdır. Bundan dolayı da onlarla namaz kılmak mekruhtur. Bu, gübreliliklerde serbest dolaşan tavukların artıklarının bir benzeridir.

Rivayet edilir ki, Resûlullah (s.a.v.)'a ateşe tapanların (Mecusîlerin) kaplarından su içmenin hükmü soruldu.

Ataşe tapanların kaplarından su içmek

لَمْ يَجِدُوا مِنْهَا لَبَّاءَ وَغَسَّوْهُ ثُمَّ شَرَبُوا مِنْهَا

"Başka bir imkan bulamazsanız yıkayın, sonra için."³⁵⁹ buyurdular. Bunu emretti. Çünkü onların kestiği hayvan, ölü eti hükmündedir. Kaplarının, bu hayvanların yağlarından temizlenmiş olması az görülen bir durumdur.

Bazı âlimlerimiz (rh.a.), müslümanlardan bazı fâsıkların (günahkâr sapkınların) elbiseleri hakkında da aynı cevabın verilmesi gerekir, derler. Ortada olan şey, onların çoğunlukla içki içtikleri sırada, elbiselerini içkilerden korumadıklarıdır.

İranlıların dokuduğu ipek kumaşlardan yapılan elbiseler içinde namaz kılınmaz. Çünkü onlar, dokuma sırasında sidik kullanırlar. Bunun kumaşın parlaklığını artırdığını zannederler. Sonra da kumaş bozulur diye onu yıkamazlar, demişlerdir. Eğer bu anlatılan doğruysa, böyle bir elbiseyle namaz kılınamayacağında şüphe yoktur

Allah Sübhânehu ve Teâlâ daha iyi bilir.

³⁵⁸ Şüphe, kesin bilgiyi ortadan kaldırmaz. (Yakîn, şek ile zail olmaz)

³⁵⁹ Dârimî, II/306; İbn Mâce, Sayd 3; Hâkim, Müstedrek, I/241; Tayalisi, Müsned, I/136.

**Mest
üzerine
mesh
etmenin
câiz oluşu**

Mestler üzerine meshetmek, sünnet nedeniyle caizdir. Peygamber (s.a.v.)'den bu konuda gelen rivâyetler, hem söz hem de fiili olarak çok yaygındır.

Bunlardan bir tanesi Muğire b. Şu'be (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir. O diyor ki; "Resûlüllah (s.a.v.) bir yolculuk sırasında abdest aldı. Ona suyu ben döküyordum. Üzerinde yenleri dar bir Şam cübbesi vardı. Ellerini cübbenin alt tarafından çıkarttı ve mestleri üzerine meshetti. Ayaklarını yıkamayı unuttun dedim." Şöyle buyurdu;

لَا تَنْتَ نَسِيتَ بِهَذَا امْرُؤِي رَبِّي

"Hayır, aksine sen unuttun. Rabbim bana böyle emretti." ³⁶⁰ Bir diğeri, Cerir b. Abdullah el-Beceli (r.a.)'nin hadisidir. O; "Resûlullah (s.a.v.)'ı abdest alırken ve mestleri üzerine meshederken gördüm", dedi. Cerir (r.a.)'e; "bu, Mâide suresindeki âyetin ³⁶¹ indirilmesinden sonra mıydı", diye sordular. O da, "ben Mâide suresinin inmesinden sonra müslüman olmadım mı", ³⁶² diye cevap verdi.

"İbrahim (r.h.a.); Cerir (r.a.), Mâide suresinin indirilmesinden sonra müslüman olduğu için, rivâyet ettiği hadis, sahabilerin hoşuna giderdi,³⁶³ dedi.

Onun böyle demesinin nedeni, Abdullah b. Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edilen şu sözlerdir. "Mesh yapılacağı görüşünde olanlara sorun! Resûlullah (s.a.v.), Mâide suresinin indirilmesinden sonra meshetti mi? Vallâhi Resûlullah (s.a.v.), Mâide suresinin inmesinden sonra meshetmedi. Mest üzerine meshetmektense, çöldeki bir oğlağın sırtına meshetmeyi tercih ederim." ³⁶⁴ Doğru olan onun bu kanaatinden döndüğüdür. Çünkü Ata b. Ebi Rabah (r.a.)'ın "İbn Abbâs (r.a.), mest üzerine mesh konusunda diğer sahabilere uymadan gözlerini yummadı," ³⁶⁵ sözlerinden anlaşılan budur.

[1/98]

Ayşe (r.a.)'den rivâyet edilen, mest üzerine meshetmektense iki ayağımın da kesilmesini tercih ederim,³⁶⁶ sözüne gelince. Onun da bu görüşünden döndüğü rivâyeti doğrudur. Çünkü Şureyh b. Hânî; Ayşe (r.a.)'ye mest üzerine meshetmenin hükmünü sordum. Bilmiyorum, Ali (r.a.)'ye sorun. O Resûlullah (s.a.v.) ile daha çok yolculuğa çıktı, diye cevap verdi. Bunu üzerine Ali (r.a.)'ye sorduk. O, "Resûlullah

³⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV/246; Ebû Davûd, Tahâret, 59; Nesâî, Tahâret 97; Hâkim, *Müstedrek*, I/276.

361 El-Mâide 5/6.

³⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/363; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 59; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, IV/225;

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, IV/358; Buhârî, *Salât* 24; Müslim, *Tahâret* 272, Tirmizî, *Tahâret* 70.

³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, I/323; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/454.

³⁶⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/273.

³⁶⁶ Bkz. Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/153.

(s.a.v.)'i mestleri üzerine meshederken gördüm", dedi.³⁶⁷ Bir başka rivâyette de; Resûlullah (s.a.v.)'in;

يَمْسَحُ الْمُقِيمُ يَوْمًا وَ لَيْلَةً وَ الْمَسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيهَا

"Mukim (evinde oturan) bir kimse bir gün bir gece, yolcu üç gün üç gece mesheder."³⁶⁸ buyurduğunu duydum, dedi. Onun bu sözleri, Ayşe (r.a.)'ye ulaştığında; "O daha iyi bilir." diye karşılık vermiştir.

Ebû Hanîfe (rh.a.), gelen rivâyetlerin çokluğu nedeniyle şöyle demiştir. "Mestler üzerine mesh konusunda içime doğan kanaat, gün ışığı gibi net hale gelinceye kadar konuşmadım."

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, mesh konusunda nakledilen haberler meşhur hadis gücünde bulunduğu için, Kur'an'daki hükmün bununla kaldırılması (neshedilmesi) caiz olur.

Kerhî (rh.a.) de, mest üzerine mesh yapılamayacağı görüşünde olanların küfre düşmesinden korkarım. Çünkü, bu konuda gelen hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır, der.

Meshin suresi, Ali (r.a.)'nin naklettiği hadis uyarınca, mukim (evinde oturan) hakkında bir gün ve bir gece, yolcu hakkında da üç gün üç geceden ibarettir.

Huzeyme b. Sabit (r.a.) Resûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir.

يَمْسَحُ الْمُقِيمُ يَوْمًا وَ لَيْلَةً وَ الْمَسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيهَا

"Mukim bir gün bir gece, yolcu ise üç gün üç gece mesh eder."³⁶⁹

İbn Ömer (r.a.)'den nakledilmiştir. "İrak'a doğru yola çıktım. Orada Sa'd (r.a.)'ı mest üzerine meshederken gördüm. Bu ne, diye sordum. Babanın yanına dönünce ona sor, diye cevap verdi. Babama sordum. Dedi ki: Amcanın fıkıh bilgisi senden daha iyi. Resûlullah (s.a.v.)'ı mest üzerine meshederken gördüm ve O (s.a.v.)'nu, "Mukim bir gün ve bir gece, yolcu ise üç gün üç gece mesheder." derken duydum.³⁷⁰

Mesh güçlüğü ortadan kaldırmak için bir ruhsattır. Bu da mukim hakkında bir gün ve bir gece ile sınırlıdır. Çünkü o, mestlerini sabah giyer ve dışarı çıkar. Gece eve dönünceye kadar ayağından çıkartmasında güçlük vardır. Yolcu için ise, her bir konaklama sırasında çıkarmakta güçlük vardır. Bu nedenle onun hakkında,

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/96; Müslim, *Tahâret* 276; İbn Mâce, *Tahâret* 86; Nesâî, *Tahâret* 99.

³⁶⁸ Tirmizî, *Tahâret* 71; Nesâî, *Tahâret* 99; İbn Mâce, *Tahâret* 86; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/272.

³⁶⁹ Tirmizî, *Tahâret*, 71; Nesâî, *Tahâret* 99; İbn Mâce, *Tahâret* 86; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/272.

³⁷⁰ Buhârî, *Vudu* 47 İbn Mâce, *Taheret* 84; Dârekutnî, *Sünen*, I/195.

yolculuk süresinin en azı üç gün ve gece ile takdir edilmiştir. Yolculuğun çoğunun sonu yoktur.

Hasan el-Basri (r.a.)'ye göre yolcu için mesh sınırsızdır. Çünkü Ammar b. Yasir (r.a.)'den şu hadis nakledilmiştir. O şöyle der. Ey Allah'ın Resulü! Mest üzerine bir gün süreyle mi meshedeyim, dedim. O, "evet" buyurdu. İki gün olur mu, deyince, O; "evet" dediler. Böylece yediye kadar çıktım. Bunun üzerine, *إذا كُنْتَ فِي سَفَرٍ فَامْسَحْ مَا بَدَأَ لَكَ* "Yolculukta olduğun zaman dilediğin kadar meshet"³⁷¹, buyurdular. Bunun açıklaması şöyledir. Peygamber (s.a.v.)'in kasdı, meshin yürürlükten kaldırılmaksızın ebediyen devam edeceğini ve çıkarılmasını açıklamaktır. Çünkü meşhur haberler, bu şâz (tek raviye dayanan ve diğer hadislerle çelişki içeren) rivâyetle terk edilemez.

[1/99]

Malik (r.h.a.)'e göre, mukim aslında hiç meshetmez. Yolcu ise dilediği kadar mesheder. O, Ukbe b. Âmir el-Cüheni (r.a.)'den nakledilen şu hadise dayanır. O, şöyle demiştir. "Şam'dan bir heyetle Ömer (r.a.)'e gelmişim. Bana ne zamandan beri mestlisin, diye sordu. Bir haftadan beri dedim. Doğru yapmışsın, dedi."³⁷² Bunun açıklaması şudur. Maksat giymesinin ve sefere çıkmasının başlangıcını açıklamaktır. Yoksa bu süre içinde mestlerini hiç çıkarmadığı anlamına gelmez.

Mesh süresi, abdestin bozulduğu andan itibaren başlar. Çünkü yeniden abdest almanın gerekmesinin nedeni abdest bozmadır. Ayakların mest ile örtülü olması ise abdestsizliğin ayağa bulaşmasını önler. O, mest giymenin bir gereği değildir. Abdestsizlik sırasında ortaya çıkar. Bu nedenle, sürenin başlangıcı abdest bozmadan itibaren dir.

Süre mesti giyme anından başlayamaz. Çünkü bir kimse, mest giydikten sonra, bir gün ve bir gece abdestini hiç bozmasaydı, ittifakla mestini çıkarması gerekmezdi. Meshetme anını da başlangıç olarak alamayız. Çünkü bir kimse abdestini bozsa ve meshetmese, günlerce namaz da kılmasa, şüphesiz bundan sonra bu mestler üzerine meshedemez. Adaletli olan, hadesin (abdestsizliğin) vuku bulunduğu ana itibar edilmesidir.

**Mesh etme
süresinin
başlangıcı**

Meshetmek, her abdest almayı gerektiren abdest bozmadan dolayı caiz olur. Guslû gerektirenden değil!

**Guslû için
meshin
hükümü**

Safvan b. Assal el-Muradi (r.a.)'nin rivâyetinden dolayı böyledir. O, Resûlullah (s.a.v.) bize seferde olduğumuz zaman, küçük-büyük abdest bozmaktan veya uykudan dolayı üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi. Ancak

³⁷¹ Ebû Dâvûd, Tahâret 60; Dârekutnî, *Sünen*, Tahâret 67; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I/203; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/278.

³⁷² Dârekutnî, *Sünen*, Tahâret, 67; Hâkim, *Müstedrek*, I/289.

cünüplük durumu, bunun dışındaydı, der.³⁷³ Cünüplük bütün bedenin yıkanmasını gerektirir. Mest ile de bu yapılamaz.

Ayak, başa kıyas edilir. Farzı yerine getirmek için, ne zaman başı meshetmek yeterli ise, ayağına mest giyenin de ayağını meshetmesi o zaman yeterlidir. Cünüplük durumunda başın yıkanması farzdır. Aynı şekilde ayakta da [1/100] mestin çıkarılması ve ayakların yıkanması gerekir.

Mest üzerine
mesh etmenin
geçerlilik koşulu

Meshetmek; mest, tam bir abdest (taharet) üzerine giyildiği zaman caiz olur.

Muğire b. Şu'be (r.a.)'nin hadisinden dolayı böyledir. Resûlullah (s.a.v.), mestleri üzerine meshettiği sırada;

إِنِّي أَذْخَلْتُهُمَا وَمَا طَاهِرَتَانِ

"Ben bunları, her iki ayağım da temiz (abdestli) iken ayaklarıma giymiştim"³⁷⁴ buyurmuştur.

Mest giymenin gereği, abdestsizliğin (hadesin) ayaklara bulaşmasını önlemektir. Yoksa, abdestsizlik hükmünün ayakta mestlere geçmesi değildir. Bu da ancak mesti, taharetli (abdestli) iken giymekle mümkündür.

Bir kimse önce ayaklarını yıkasa ve ardından mestlerini giyse, sonra daha abdestini tamamlamadan önce bozacak olsa, bu mestlerin üzerine meshedemez.

Çünkü giydikten sonraki ilk abdest bozma, tam bir tahareti (abdesti) ortadan kaldırmamıştır. Ayakları hiç yıkamadan giymekle böyle giymek arasında bir fark yoktur.

Abdestsizlik meydana gelmeden önce abdestini tamamlayacak olsa, bize göre abdestte sıra farz olmadığı ve ilk abdest bozma, tam bir taharet (abdestlilik) sırasında meydana geldiği için mestleri üzerine meshedebilir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre meshetmesi caiz değildir.

Abdest alsa ve ayaklarından birini yıkayıp mestini giyse, sonra diğer ayağını yıkayarak onu da giyse, peşinden de abdestini bozsa, bize göre mest üzerine mesh yapılabilir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, ilk mesti çıkarmadıkça mesh yapmak caiz olmaz. Çıkarıp yeniden giyerse meshetmesi caiz olur. Çünkü bu kimsenin sıraya uyması için mestlerini abdesti tamamladıktan sonra giymesi gereklidir.

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/339; Tirmizî, Tahâret 71; İbn Mâce, Tahâret 62; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/118.

³⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/245; Buhârî, *Vudu'*, 48; Ebû Dâvûd, Tahâret, 59.

Bu, yararsız bir işle uğraşmaktan ibarettir. Mest yıkanılması gerekmeyen bir ayaktan çıkarılacak, sonra bir daha giyilecek. Bu hikmetli bir davranış olmadığı gibi, koşul konması da caiz değildir.

Mest üzerine mesh, bir keredir.

Atâ (r.a.); yıkamada olduğu gibi üçtür der.

Bizim bu konudaki delilimiz, Muğire b. Şu'be (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir. O; "Sanki Resûlullah (s.a.v.)'in mestinin üzerine parmaklarıyla çizdiği çizgileri görür gibiyim", diyor.³⁷⁵ Mest üzerine çizgiler de ancak bir defa meshetmişse kalır. Çok ıslatmak mesti bozar. Bunda külfet de vardır. Dolayısıyla bir kere ile yetinilir.

Kişi parmak uçlarından başlar. Yıkamaya kıyasla, bacağın ayakla birleştiği yere kadar devam eder. Onda da, parmaklardan başlanır. Çünkü Allah (c.c.) aşık (topuk) kemiklerini bitiş sınırı kılmıştır.

Mestlerini bir veya iki parmakla meshetse, üç parmakla meshetmedikçe yeterli olmaz.

Züfer (rh.a.)'e göre yeterlidir. Bu meselede söylenecek söz, başın mesh edilmesi konusunda söylenecek sözle aynıdır. Daha önce geçmiştir.

Mestteki küçük yırtık, üzerine mesh yapılmasına engel değildir. Halbuki kıyas engel olmasını gerektirir.

Bu kıyas, Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüdür. Çünkü ayaktan görünen kısmın bütüne kıyas edilmesinin bir gereği olarak, açılan kısmın yıkanması gerekir. Bir şeyin bir bölümünü yıkamak gerekli ise hepsini yıkamak gerekli olur. Çünkü o, parçalanmayı kabul etmez.

İstihsân yolunun açıklaması şöyledir. Bir mestte küçük yırtıkların olmaması nadirdir. Mest yeni olacak olsa bile, düğme yatakları ve ayakkabıcının kullandığı biz (iğne) delikleri sonuçta birer yırtıktır. Bu deliklerden toprak girebilir. Biz, küçük delikleri bu nedenle af çerçevesi içinde saydık. Yırtık büyük olursa bu mest üzerine meshedilmesi caiz olmaz.

Süfyan es-Sevri (rh.a.) der ki; Yolculuk sırasında böyle bir mestle yürünebiliyorsa, üzerine meshetmek caizdir. Bu ruhsatın (iznin) temeli sahabilerdir. Onların hemen hepsi ihtiyaç içinde idiler. Ancak mestlerin eskisini bulabiliyorlardı. Yine de meshetmelerine cevaz verilmişti.

Biz diyoruz ki; küçük yırtıklar zaruret nedeniyle affedilmiştir. Büyük yırtıklarda ise zaruret yoktur. Bundan dolayı, kıyas neyi gerektiriyorsa hükmü öylece kalır.

Az ile çok arasındaki fark, üç parmak. Eğer yırtıktan üç parmak görünüyorsa, meshedilmesi caiz değildir. Çünkü çok, bütün sayılır.

Mest
üzerine
meshin
sayısı

Mesh
etmede
usul

Meshetmek
üç parmakla
olabilir

Mestlerdeki
sökük ve
yırtıklar

Mestlerdeki
az veya çok
yırtığın
ölçüsü

³⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/170; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/292; bkz. Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/156.

Muhammed (r.h.a.)'den "ziyâdât" rivâyetinde üç parmağın ayak parmaklarının en küçüklerinden olduğu kaydedilmiştir. Çünkü meshedilen yer ayaktır.

Hasan (r.h.a.)'ın Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den rivâyetinde ise, el parmaklarında üç parmaaktır. Çünkü kendisiyle meshedilen eldir.

[1/101]

Yırtığın, ayağın üstünde, altında veya topuk tarafında olması eşittir (farksızdır). Bu, ondan üç parmak miktarı görüldüğü takdirdedir. Eğer mest sert ve dayanıklıysa, meydana gelen yırtıktan hiç bir şey görünmüyorsa üzerine meshetmek caizdir. Yürürken görünüyor, ama ayağı yere koyunca görünmüyorsa meshetmek caiz değildir. Çünkü mest, yürümek içindir.

Âlimlerimiz, parmak uçlarından üç parmak görüldüğünde ihtilaf etmişlerdir. En doğru olan görüş, bu mest üzerine meshin caiz olmamasıdır.

Bir mestdeki yırtıklar toplanır. İki mestteki yırtıklar toplanmaz. Çünkü iki mesttin her birisi diğerinden ayrıdır.

Mestin
altına mesh
yapmak

Eğer bir kimse mestin üstünü değil de altını meshederse, bu caiz değildir.

Çünkü Muğîre b. Şu'be (r.a.) hadisinden dolayı mesh edilecek yer, ayağın üstüdür.

Şâfiî (r.h.a.), mestin üstünü meshetmenin farz, alt kısmını meshetmenin sünnet olduğunu söylemiştir. O'na göre en iyi olan, sağ elini mestin üstüne, sol elini de meshin altına koymak ve böylece ayağın tüm üzerini meshetmektir.

Biz Hanefîlere göre, Ali (r.a.)'nin hadisinden dolayı, sadece mestin üstüne meshedilir. O (r.a.) şöyle söylemiştir. "Eğer din, rey (ictihatla) olmuş olsaydı, mestin altını meshetmek, üstünü meshetmekten daha iyi olurdu. Ancak ben, Resûlullah (s.a.v.)'ı mestin altını değil de üstünü meshederken gördüm."³⁷⁶ Çünkü mestin altı, genelde pislikten boş olmaz. Bu pislik meshedenin eline bulaşır. Bunda da bazı güçlükler bulunmaktadır. Mesh ise güçlüğü ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır.

Sarık ve
takke
üzerine
mesh caiz
olmaz

Sarık ve takke üzerine meshetmek caiz değildir.

Ancak bazı Âlimler, Bilâl (r.a.)'in rivâyet ettiği şu hadisi delil göstererek bunu caiz görmüşlerdir. Bilâl (r.a.);

قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَسَحَ عَلَى عِمَامَتِهِ

"Resûlullah (s.a.v.)'ı sarığının üzerine meshederken gördüm."³⁷⁷ demiştir. Bu konudaki bir başka hadise göre de; أَنْ النَّبِيِّ ﷺ بَعَثَ سَرِيَّةً فَأَمَرَهُمْ بِأَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْمَشَاوِدِ

³⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/95; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 63; Dârekutnî, *Sünen*, Tahâret 67; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/292.

³⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/248; Buhârî, *Vudu'* 47; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 59; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Tasâret, V/288.

وَالسَّائِغِينَ " Peygamber (s.a.v.), bir askeri birlik göndermiş ve onlara mest ve sarıkları üzerine meshetmelerini emretmiştir." ³⁷⁸ الْمَشَاوِدُ, sarık; السَّائِغِينَ mestler demektir.

Biz Hanefîlerin delili ise, Câbir (r.a.) hadisidir. O (r.a.);

قال رأيت رسول الله ﷺ خسر العمامة عن رأسه ومسح على ناصيته

"Resûlüllah (s.a.v.)'ı sarığını açıp başının ön kısmı üzerine meshederken gördüm." ³⁷⁹ demiştir. Bilal (r.a.)'in hadisini şöyle anlayabiliriz. Sanki Bilâl (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'den uzaktı. Resûlüllah (s.a.v.)'ın sarığını başından tamamen çıkarmaksızın sarık üzerine meshettiğini zannetti. Diğer hadisin yorumu ise şudur. Peygamber (s.a.v.) bunu, özür sahibi olduklarından dolayı, sadece bu askeri birliğe özgü kılmıştır. Çünkü Peygamber (s.a.v.), bazı sahabilere özgü olmak üzere bazı özel hükümler koymuştur. Mesela Abdurrahman b. Afv (r.a.)'a ipek elbise giymeyi mübah kılması, ³⁸⁰ Hüzeyme (r.a.)'nin tek başına tanıklığını kabul etmesi ³⁸¹ gibi. Bir de mesh etmek, ancak yıkamanın bedeli olabilir. Meshetme, meshetmenin bedeli olamaz. Baş, meshedilmesi emredilen organdır. Nasıl olur da sarık üzerine meshetme, baş üzerine meshetmenin bedeli olabilir? Ayaklara meshetme bunun aksinedir. Çünkü kişi, elini sarığın altına sokmasında ve başını meshetmesinde büyük bir güçlük çekmez.

Aynı şekilde kadın da baş örtüsü üzerine meshedemez.

Bu konuda Ayşe (r.a.)'den rivâyet edilen bir hadiste, kendisinin baş örtüsünün altına elini soktuğu, böylece başını meshettiği ve "Resûlüllah (s.a.v.) bana böyle yapmamı emretti" ³⁸² dediği bildirilmiştir.

Ancak kadın baş örtüsünün üzerine mesheder, ıslaklık başına ulaşır ve bu şekilde başının dörtte biri ıslanmış olursa, geçerli olur. Hatta bazı âlimlerimiz, baş örtüsünün yeni olması durumunda bunun caiz, yeni olmaması durumunda ise, caiz olmayacağını söylemişlerdir. Çünkü, yeni örtünün delikleri, kullanmakla kapanmaz ve böylece ıslaklık gözeneklerden başa geçer.

Çoraplar üzerine meshe gelince; eğer altı deri kaplı kalın çorap ise onlar üzerine meshetmek caizdir.

Çünkü böyle çoraplarla yolculukta devamlı yürümek mümkündür. Ancak çoraplar ince olursa, bir çeşit sargı olacağından, onlar üzerine meshetmek caiz olmaz. Eğer çoraplar kalın ancak, altı deri kaplı olmazsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre

Kadın baş
örtüsü
üzerine
mesh
edebilir mi ?

Çoraba
mesh
yapmanın
hükümü

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/277; Ebû Dâvûd, Tahâret, 57; Hâkim, *Müstedrek*, I/275.

³⁷⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/29; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/61.

³⁸⁰ Buhârî, Cihad 90; Müslim, Libâs 2076; Ebû Dâvûd, Libâs 13.

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/215; Ebû Dâvûd, Akdiye 20; Nesâî, Buyû' 81; Hâkim, *Müstedrek*, II/21.

³⁸² Abdurrezzak, *Musannef*, I/18; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/30;

üzerine meshetmek caiz değildir. Çünkü bunlarla yolculukta devamlı yürümek mümkün olmaz. Öyle ise bunlar ince çorap hükmünde olur.

[1/102]

Ebû Yusuf ve Muhammed (r.h.a.)'e göre, kalın çoraplar üzerine meshetmek caizdir. Anlatıldığına göre, Ebû Hanîfe (r.h.a.), hastalığı sırasında kalın çorapları üzerine meshetmişti. Sonra ziyaretçilerine, "İnsanlara yasak ettiğim şeyi yaptım." demiştir. Ebû Hanîfe (r.h.a.)'nin bu sözünü, onun önceki görüşünden döndüğüne delil saymışlardır.

Ebû Yusuf ve Muhammed 'in (r.h.a.) bu konudaki görüşlerinin delili, Ebû Mûsa el-Eşarî (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir. Ebû Musa;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَسَحَ عَلَى جُوزِيَّتِهِ

"Resûlüllah (s.a.v.), çorapları üzerine meshetti."³⁸³ demiştir. Ayrıca çorap üzerine meshetmek, Ebû Bekir, Ali ve Enes (r.a.)'den de rivâyet edilmiştir. Bu hadisi, Ebû Hanîfe (r.h.a.) şöyle yorumlamıştır. Peygamber (s.a.v.)'in üzerine mesh ettiği çorabın altı veya hem altı hem de üstü deriden kaplı idi. Bir şeyle bağlamaksızın koncu üzerine dik duran çoraba kalın çorap denir.

Mezhebin doğru görüşü, Türk keçesinden yapılmış mestler üzerine meshetmenin caiz olduğudur. Çünkü bu tür mestlerle yolculukta devamlı yürümek mümkündür.

Çizmeye
mesh edilir
mi ?

Mestlerin üstüne giyilen çizme (الْجُزْمُوتُ) üzerine meshetmek de caizdir.

Bu görüş biz Hanefilere aittir.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre, tek başına giyilen çizmeler üzerine meshedilir. Mestler üzerine giyilen çizmeler üzerine ise meshedilemez. Çünkü çizmenin altında bulunan mestler üzerine meshedilmesi istenmiştir. Çünkü meshetmek, meshetmeye bedel olmaz.

Biz Hanefilerin bu konudaki delili, Ömer (r.a.)'den rivâyet edilen şu hadistir. Ömer (r.a.);

قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْجُزْمُوتَيْنِ

"Resûlüllah (s.a.v.)'ı çizmeler üzerine meshederken gördüm"³⁸⁴, demiştir. Mestin üzerine giyilen çizme, iki katlı mest anlamındadır. Bir kimse iki katlı (astarlı) mest giyse, üzerine meshedebilir. O da bunun gibidir. Biz Hanefilere göre çizme üzerine meshetmek, ancak abdest bozulmadan ve mest üzerine mesh edilmeden giyilmişse caizdir. Önce mest üzerine mesheder ve sonra üstüne çizme giyerse, bu

³⁸³ İbn Mâce, Tahâret 88; Tirmizî, Tahâret 74; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/99; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Tahâret, I/283.

³⁸⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, I/210; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/174; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/288; Bkz. Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/158.

çizme üzerine meshetmesi caiz olmaz. Çünkü bu durumda meshetme hükmü mest hakkında kararlaştırmıştır. Bu açıklama, aynı zamanda Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne de cevap oluşturmaktadır.

Aynı şekilde bir kimsenin mest giydikten sonra abdesti bozulursa ve sonra da çizme giyerse, o kimsenin bu çizme üzerine meshetmesi caiz değildir. Çünkü mesh süresinin başlangıcı, abdestin bozulma anından itibaren. Bu süre mest için başlamıştır. Bundan sonra çizmeye geçmez.

Bir kimse mestleri üzerine mesheder, sonra da onlardan birini ayağından çıkarırsa, her iki ayağı için de meshinin hükmü kalmaz. Onları yıkaması gerekir.

İbn Ebî Leylâ (rh.a.), bu durumda o kimseye bir şey gerekmez demiştir.

İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'den, bu konuda üç görüş nakledilmiştir. Hammad (rh.a.)'ın İbrahim (rh.a.) 'den rivâyet ettiği mezhebimizde olduğu gibidir. İbn Ebî Ya'lâ (rh.a.)'nın el-Hakem (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre, bu durumdaki kimse üzerine bir şey gerekmez. Hasan b. İmâra (rh.a.)'nın el-Hakem (rh.a.)'den rivâyetine göre ise, bu kimsenin yeniden abdest alması gerekir. Bu (son) rivâyetin açıklaması şöyledir. Abdestin bozulması, tıpkı abdestin hades ile bozulması gibi, parçalanma kabul etmez. Diğer rivâyetin açıklaması ise şöyle yapılabilir. Hiç şüphesiz tam bir abdestlilik, ancak bedeninin organlarından birindeki abdest bozucu ile bozulur. Halbuki mestin çıkarılması, böyle bir abdest bozucu değildir.

Biz Hanefîlerin görüşünün açıklaması da şudur. Ayağın mestle örtülmesi, abdestsizliğin ayağa bulaşmasına engel olur. Ancak mestin ayaktan çıkarılmasıyla, bu örtülme durumu ortadan kalkar. Dolayısıyla abdestsizlik ayağa bulaşır. Bu durumda bu kimse sanki abdest almış, fakat yıkaması gereken ayaklarını yıkamamış gibi olur. Çünkü iki ayak temizlik konusunda bir organ olarak kabul edilir. Birinin yıkanması gerekince zorunlu olarak diğerinin yıkanması da gerekir. Çünkü bir organda hem mesh, hem de yıkama bir arada bulunamaz.

Eğer bir kimse çizme üzerine mesheder ve sonra onlardan birini çıkarırsa, açıkta kalan mest ile ayakda bulunan diğer çizme üzerine mesheder.

*El-Asl'*daki bazı rivâyetlerde ise şöyle denmiştir: Bu durumda ikinci çizmeyi de çıkarır ve mestler üzerine mesheder.

Züfer (rh.a.) ise; "Sadece çizmeyi çıkardığı ayaktaki mest üzerine mesheder. Diğeri için bir şey yapmasına gerek yoktur." diye söylemiştir. Onun bu görüşünün açıklaması şöyledir. Bu durumda ayağın örtülmesi devam etmektedir. Burada farz olan mesh, çizmenin çıkarıldığı ayak için söz konusudur. Diğer ayağın meshi devam ettiği için onun üzerine mesh edilmesi gerekmez. İki mestten birinin çıkması bunun aksinedir.

**Mestlerin
çıkarılması**

[1/103]

Asl'daki bununla ilgili rivâyette ise konu şöyle açıklanmıştır. Tıpkı mestlerden birinin çıkarılmasının ikisinin birden çıkarılması hükmünde olduğu gibi, çizmelerden birinin ayaktan çıkarılması da, çizmelerin ikisinin birden ayaktan çıkarılması hükmündedir.

Zâhiru'r-rivâye'ye göre, eğer bu kimse başlangıçta ayağındaki mestlerden birinin üzerine çizme giyerse, çizme ile diğer mest üzerine meshetmesi gerekir. Aynı şekilde çizmelerden birini çıkarması da bunun gibidir. Ancak ayaklardaki temizlik hükmü bölünme kabul etmez. Çizmenin çıkarılmasıyla ikisinden birinde abdest bozulması olunca, diğer ayakta de bozulur. Bu nedenle açıkta kalan mest ile diğer ayakta kalan çizme üzerine mesh eder.

Mesh
süresinin
dolması

Bir kimsenin meshinin süresi dolduğunda abdesti bozmamış ise, mestlerini çıkarması ve ayaklarını yıkaması gerekir.

Çünkü mestle örtülü olma, belirlenen sürede engeldir. Mesh süresi sona erince, abdestsizlik ayağa bulaşır. Ayakların yıkanması gerekir. Fakat bu durumda, ayaktan mestlerin çıkarılmasında ve ayağa abdestsizliğin bulaşmasında olduğu gibi, abdestin yeniden alınması gerekmez.

Mestle
suya
girme

Bir kimse abdest alır ancak mestleri üzerine meshetmeyi unuttur ve sonra da suya girerse, bu mesh yerine geçer.

Çünkü mestin üzerine ıslaklık ulaşmakla farz yerine getirilmiş olur. Bu durumda ıslaklık fazlasıyla vardır.

Bu şekilde su, kullanılmış (müsta'mel) olur mu? Ebû Yûsuf (r.h.a.)'a göre, bu su kullanılmış su olmaz. Muhammed (r.h.a.)'den ise, bu suyun, kullanılmış su olacağı nakledilir. Bu su, akmayan az su ise, mesh caiz olmaz. Bu ihtilafın aslı, başa meshetme konusundadır. Ebû Yûsuf (r.h.a.)'a göre, başa meshetme farzı, bu kabın içerisinde kalan suyla değil, yerine ulaşan ıslaklıkla gerçekleşir. Kabin içindeki su ise eski şekliyle temiz kalır. Muhammed (r.h.a.)'e göre ise, eğer bu suyla farz gerçekleşmiş olursa, hadesin (abdestsizliğin) giderilmesi nedeniyle su, kullanılmış olur. Çünkü başını kullanılmış sudan çıkarmış olur. Dolayısıyla böyle bir su ile meshetmek caiz olmaz.

Mestli
iken
yolculuğa
çıkma

Mukîm (evinde oturan) bir kimse mesh süresi sona erdikten sonra yolculuğa çıkarsa, mestlerini çıkarır.

Çünkü bu durumda, mesh süresinin dolmasıyla hadesin hükmü, ayaklara da bulaşmış olur. Yolculuğa çıkmış olmak bunu değiştirmez.

Eğer bu kimse mukîm olarak mestlerini giyer, daha sonra da abdesti bozulmadan yolculuğa çıkarsa, o kimse, yolculuk mesh süresi tamamlanıncaya kadar mestlerine mesh eder.

Çünkü bu durumda mesh süresi, o, yolcu iken başlamıştır. Ama mukîm olarak abdesti bozulduğunda, ya da bir gün bir gecenin

tamamlanmasından önceki bir vakitte mesheder ve yolculuğa çıkarsa, biz Hanefîlere göre o kimsenin üç gün üç gece tamamlanıncaya kadar mestleri üzerine meshetmesi caizdir.

Şâfiî (rh.a.), bir gün bir gece meshedeceği görüşündedir. Çünkü ona göre mesh süresi, o kimse mukîm iken başlamıştı. Dolayısıyla bir gün bir geceden fazla meshetmemesi gerekmektedir. Çünkü mesh süresinde başlamak, namaza başlamak gibidir. Buna göre, mukîm iken bir gemide namaza başlayan kimse, sonra yolcu olursa, namazını yolcu olarak tamamlaması caiz olmaz. Mukîm olanlar gibi tamamlar.

Mesh süresinin başlaması

Biz Hanefîlere göre, o kimsenin yolcu olarak meshetmesi caizdir. Yolcu, abdesti bozulmadan önce yolculuğa çıktığındaki gibi, mest süresinin tamamında meshedebilir. Namaza başlamadan önce yolcu olan kişinin namazda yaptığı gibi.

Yolculuktan dönüşte mesh süresi

Biz Hanefîlerin delili de şudur. O kimsenin abdestinin bozulmuş olmasıyla mesh süresi başlamış olur. Bu mesele şu mesele ile karşılaştırılabilir. Eğer bir kimse mukîm olduğu halde namaz vakti girer, sonra da o kimse yolcu olursa, bu durumda o kimse namazını yolcu olarak kılar.

Yolcu olan bir kimse, yolculuğunda bir gün bir gece veya daha fazla bir süre mestleri üzerine meshettikten sonra memleketine dönerse, mestleri çıkarması gerekir.

Çünkü bu kimse artık mukîm (evinde oturan) olmuştur. Mukîm ise, bir gün bir geceden fazla meshedemez. Yolculukta iki gün süreyle meshettikten sonra memleketine döndüğü zaman mestlerini çıkarır. Böyle bir kimse namazlarından hiç birini yeniden kılmaz. Çünkü bu kişi yolcu iken meshetmiştir.

Bir kimse abdest alır, sargı üzerine mesheder ve mestlerini giyer, daha sonra da abdesti bozulursa, o kimse yarası iyileşinceye kadar mestleri üzerine mesh edebilir.

Yara üzerinde sargı var iken mesh süresi

Çünkü sargı sarmaya neden olan rahatsızlık (illet) varolduğu sürece sargı üzerine meshetmek, sargının altının yıkanması gibidir. Bunu daha önce de açıklamıştık. Burada mesti ayağa giyme, bütün koşulları yerine getirilmiş tam bir temizlik durumunda olmuştur. Hastalık (yara) var olduğu sürece mestleri üzerine meshedebilir. Yarası iyileşirse, mestlerini çıkarması gerekir. Çünkü yara devam ettiği sürece, sargı üzerine meshetmek tam bir temizlik sayılmaktadır. Yaranın iyileşmesinden sonra mestlerin giyilmesi ise, tam bir temizlik üzere olmuş değildir.

Mesti giydikten sonra abdesti bozmasa bile, yara iyileşince mest üzerine meshetmesi caiz olmaz. Ancak yaranın yerini yıkar ve mest üzerine meshedebilir. Çünkü mestlerin giyilmesinden sonra ilk olarak abdestin bozulması, tam bir temizlik durumunda olmuştur. Yaralı yeri yıkamadan önce abdesti bozulursa, mest

üzerine meshetmesi caiz olmaz. Bu durumda mestlerin giyilmesinden sonraki ilk hades, tam olmayan bir temizlik durumunda meydana gelmiştir.

Mest giyenin
giymeyene
imamlık
yapması

Mestlere mesheden kimse, ayaklarını yıkayanlara imamlık yapabilir.

Çünkü mesheden kimse, yıkamanın yerine geçen bedeli (meshi) yapandır. Aslın hükmü neyse bedelin hükmü de odur. Mesh süresinde meshetmek, mestin altını yıkamak sayılmıştır. Bir kimsenin ayaklarını yıkamaya gücü yeterken bunu yapmayıp, mest üzerine meshetmekle yetinmesinin caiz olması deliline göre, mestler üzerine mesheden de imamlık hükmünde ayakları yıkayanla aynıdır.

Buna göre mesheden kimse imamlık yapma konusunda ayaklarını yıkayan kimse gibidir. Yani hüküm bakımından değişen bir şey bulunmamaktadır.

Abdestli bir kimse tuvaletini yapmak istediğinde (abdestini bozmadan) mestlerini giyer ve sonra işerse, bu mestleri üzerine meshedebilir.

Çünkü mestlerin giyilmesi, tam bir temizlik üzere olmuştur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye bu mesele sorulduğunda "Bunu fakîh olan kimseden başkası yapamaz" cevabını vermiştir. Ebû Hanîfe (rh.a.), bu kimsenin böyle yapmasını fıkîh bildiğine delil kabul etmiştir. Çünkü bu şekilde o kimse dinî bir ruhsatı kullanmıştır.

Mesti
çıkarmak

Mesheden kimse, mestini çıkarmaya karar verir ve ayağını mestten çıkarır, ama ayak mestin koncundan henüz çıkmamış olursa da mesh bozulmuş olur.

Çünkü meshetme yeri, yerinden ayrılmış ve sanki ayağı ortaya çıkmıştır. Bu böyledir. Mestin koncu meshde itibara alınmaz. Hatta bir kimse, koncu olmayan bir mest giyse, topuğun örtülü olması koşuluyla, bu mest üzerine mesh caizdir. Öyleyse, ayağın mestin koncunda olmasıyla, açığa çıkması aynıdır.

[1/105]

Bir kimsenin, mestini ayağının bir kısmından çıkarması konusuna gelince. Ebû Hanîfe (rh.a.)'den *El-İmla*'da nakledilen görüşe göre, bir kimse mesti topuğunun çoğundan çıkarmışsa meshi bozulmuş olur. Çünkü bu kimsenin bu durumdaki bir mestle yürümesi mümkün olmaz. Çoğunluğa tam hükmü verilir.

Bu konuda Ebû Yûsuf (rh.a.)'dan, mesti ayağın üst kısmından üç parmak miktarınca çıkarırsa meshinin bozulacağı; Muhammed (rh.a.)'den ise, mestin ayağın üst kısmından üç parmak miktarı kalması durumunda bile meshinin bozulmayacağı görüşü nakledilmiştir. Çünkü Muhammed (rh.a.)'e göre, eğer bir kimsenin ayağının bir kısmı kesilmiş ve ayağının üst kısmından üç parmak miktarı kadar kalmışsa ve bu kesik ayaklara mest giymişse, o kimsenin meshetmesi caizdir. İşte mestin ayakta üç parmak kalması buna kıyas edilir. Allah en iyi bilendir.

Teyemmümle
mest giyenin
su bulunca
çıkarması

Bir kimse mestlerini teyemmümle veya nebîzle (hurma sırası ile) abdest alarak giyer sonra su bulursa, mestini çıkarır.

Çünkü teyemmümle yapılan temizlik, suyun bulunmasından sonra muteber değildir. Nebizle yapılan temizlik de bunun gibidir. Suyun bulunmasından sonra, sanki o kimse mestini abdestsiz giymiş gibidir.

Kendisinden özür kanı gelen kadın mest giydiği zaman, eğer özür kanı abdest alıp mestlerini giydiği ana kadar kesilmiş olursa, o kadının mest üzerine meshetmenin caiz olduğu süre zarfında meshetmesi caizdir. Çünkü abdest alması, önceki abdestsizliği ortadan kaldırmıştır. Bu abdestsizlik, abdest alınması ve mestin giyilmesi anında bulunmamaktadır. Burada mestin giyilmesinden sonraki ilk abdestsizlik durumu, tam bir temizlik üzere iken olmuştur.

Özür kanı
gören
kadının
mest
giymesi

Ancak bu kadın, kan aktığı bir durumda abdest alırsa veya abdestten sonra mestini giymezden önce kanı akar ve bu durumda iken mestlerini giyerse, bu durumda namaz vakti içerisinde başka bir nedenden ötürü abdesti bozulursa tekrar meshedebilir. Ancak vakit çıktıktan sonra, biz Hanefîlere göre meshedemez.

Züfer (rh.a.) ise, bu durumda olan kadının, mesh süresince meshedebileceğini söylemiştir. Ona göre kanın devamlı akması, bu şekilde namaz kılmanın caiz olduğu delili göz önüne alınarak, söz konusu kadın hakkında bir af/özür vesilesidir. Böylece mestin giyilmesi temizlik üzere gerçekleşmiş sayılır.

Biz Hanefîlere göre, kanın devamlı akması, sonrası için değil sadece bir vakit için af/özür sayılmaktadır. Vaktin çıkmasıyla abdest hükmü ortadan kalkmaktadır. Vaktin çıkmış olması, bir abdestsizlik durumu değildir. Mestin giyilmesi, belli vakit içinde muteber bir abdest üzerine oluşur. Vaktin çıkışından sonrası için değil! Bu nedenle, söz konusu kadın, namaz vakti içerisinde mestleri üzerine meshedebilir. Vakıt çıktıktan sonra edemez.

Yolcu olan kimsenin yanında abdest alabileceği kadar su bulunsa ve aynı zamanda da elbisesinde bir dirhemden daha fazla kan olsa, bu suyla kanı temizler. Sonra da teyemmüm eder.

Yolcu
yanındaki
suyla önce
pisliği
temizler

Hammâd b. Ebî Süleyman (rh.a.), bu suyla abdest alması gerektiğini söylemiştir. Bu görüş aynı zamanda Ebû Yusuf (rh.a.)'dan da rivâyet edilmiştir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin, hocası Hammâd (rh.a.)'a karşı olduğu ilk meselenin de, bu mesele olduğu söylenmektedir.

Hammad (rh.a.)'ın görüşünün açıklaması şöyledir. Hadesin (manevi pislik) hükmü, pislik (maddi pislik) hükmünden daha ağırdır. Şöyle ki maddi pislğin azı affedilmiştir. Manevi pislik ise affedilmez. Yine pis bir elbise ile, onu yıkayacak su bulunmayınca, namaz kılmak caizdir. Halbuki hiçbir şekilde abdestsiz namaz kılmak caiz değildir. Buna göre suyun ilk önce iki pislikten en ağırına sarfedilmesi önceliklidir.

[1/106]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün gerekçesi ise şudur. Bu durumda olan kimse iki temizliği birleştirebilir. Bu kişi, elbisesindeki pisliği suyla yıkar ve elbisesini temizler. Daha sonra susuz kalacağından, manevi pislikten (hadesten) taharetini de teyemmümle yapar. Öyleyse her kim, iki temizliği bir arada yapabilmeye güç yetirirse, o kimsenin onlardan birini yapıp diğerini terk etmemesi gerekir. Bu nedenle, bu kimsenin yanında taşıdığı suyu elbisesindeki pislik için harcaması önceliklidir.

Allah Sübhanehu ve Teâlâ doğruyu daha iyi bilir.

TEYEMMÜM

Teyemmüm sözlükte, kasdetmek, yönelmek anlamına gelir.

**Teyemmümün
sözlük anlamı**

Şâirin, "أريدُ الْخَيْرَ أَتُهُمَا سَمِي وَمَا زِلَ إِذَا جَعَلَ أَرْضَنَا / Bir yere gitmeye niyet edip yöneldiğim zaman, hayır diliyorum. Ancak hangisiyle karşılaşacağımı bilmiyorum." sözü, buna delildir. Buradaki يَسْتُ , yöneldim, niyet ettim demektir.

Dinde teyemmüm, temizlemek maksadıyla tertemiz topraga yönelmekten ibarettir. Dini isimde, lügat anlamı da vardır.

Teyemmüm, Kitap ve Sünnetle sabittir.

Kitap'tan deliline gelince, bu;

**Teyemmümün
delilleri**

فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

"Su bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm ediniz" (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6) âyetidir. Bu âyet, Müreysi Savaşında inmiştir. Rasûlullah (s.a.v.), bir gece konakladığında Ayşe (r.a.)'nin گردانلیğı kaybolmuştu. Yolculuğa devam ettikleri bir sırada O (r.a.), bu durumu Rasûlullah (s.a.v.)'a haber verdi. O (s.a.v.) da, گردانلیğı aramaları için iki adam gönderdi. Bir yerde konaklayıp o iki adamı beklemeye başladılar. Yanlarında su olmadığı halde sabahlamışlardı. Ebû Bekir (r.a.), Ayşe (r.a.)'ye; "Susuz bir şekilde Rasûlullah (s.a.v.)'ı ve müslümanları alıkoydun" diyerek sert çıkmıştı. Teyemmüm âyeti bunun üzerine indi. Namazlar kılınıncı, Üseyd b. el-Hudayr (r.a.), Ayşe (r.a.)'nin çadırına geldi; "Ey Ebû Bekir ailesi! Ne de bereketlisiniz." Başka bir rivâyette, "Ey Ayşe! Allah sana merhamet etsin. Senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki Allah, onda mü'minlere bir ferahlık, genişlik göstermesin!" demiştir.³⁸⁵

Teyemmümün sünnetteki delili ise, Rasûlullah (s.a.v.)'in;

جَعَلْتُ فِي الْأَرْضِ مَسْجِدًا وَظُهُورَ أَيْمَانِنَا أَدْرَكْتَنِي الصَّلَاةُ تَيَمَّمْتُ وَصَبْتُ

"Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı; her nerede namaz vakti girerse teyemmüm eder ve namazı kılarım"³⁸⁶ hadisidir. Bir başka hadisinde de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

الشَّرَابُ ظُهُورُ الْأَنْسَامِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ حُجَجٍ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ

"Toprak, su bulamadığı sürece, on yıla varan süreyle de olsa, müslümanın temizlik vasıtasıdır."³⁸⁷

³⁸⁵ Muvatta, Tahâret 120; Buhârî, Tefsîr 108; Müslim, Hayz 108; Nesâî, Tahâret 194.

³⁸⁶ Buhârî, Teyemmüm 23; Müslim, Mesâcid 5; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/222.

Teyemmümün Kitap ve Sünnet'ten delillerini böylece gördükten sonra, şöyle deriz. Su bulamayan kimse vaktin sonunu bekler ve sonra temiz bir toprakla teyemmüm eder. Bunu suyu bulacağından umutlu iken yapar. Eğer suyu bulma umudu yoksa namazı belirlenen vaktinden ertelemes. Çünkü beklemek, ancak yararlıysa emredilir. Su bulmaya bir umut varsa, beklemek yararlıdır. Belki suyu bulabilir. Namazını iki temizliğin en mükemmel olanı (abdest) ile eda eder. Su bulma konusunda umudu kalmamışsa, beklemenin bir yararı yoktur. Onunla uğraşmaz.

Daha sonra *el-Kâfi* sahibi teyemmümün alınış şeklini açıklayarak şöyle demiştir.

Teyemmümün
yapılışı

Teyemmüm yapan kişi ellerini yere koyar. Sonra onları yukarı kaldırarak tozlarını silkeler ve önce yüzünü mesheder. Daha sonra ikinci kez ellerini toprağa koyarak yukarı kaldırır ve tozlarını silkeler. Sonra da bileklerinden dirseklerine kadar mesheder. Eğer yüzünü, kollarını mesheder ve iki elinin sırtını meshetmezse, teyemmümü geçerli olmaz.

Burada " **أَوْضَعُ** - koymak" ifadesi geçmiş olmasına rağmen ilgili hadislerde, " **أَضْرَبُ** - vurmak" şeklinde geçmektedir. Peygamber (s.a.v.), Ammar b. Yasir (r.a.)'e şöyle buyurmuştur.

أَمَّا يَكْفِيكَ ضَرْبَتَانِ

"İki vuruş sana yetmez mi?"³⁸⁸ Öyleyse teyemmüm yaparken eli yere koyma caiz; vurma ise, parmakların arasına toprağın ulaşması açısından maksada daha uygundur.

[1/107]

Teyemmümde eller bir kez silkelenir. Ebû Yûsuf (rh.a.)'dan nakledildiğine göre o, iki defa silkeleneyeceği görüşündedir. Aslında bu konuda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Elleri yere vurma veya koyma anında avuç içine ilişkin toprak eğer bir silkeleme ile dökülürse bununla yetinilir. Eğer dökülmezse ikinci kez silkelenir. Bu konuda gerekli olan, yere konulmuş avuç içi ile meshetmek olup, toprağı kullanmak değildir. Toprağın kullanılması kişiye sıkıntı verir.

Âlimlerin genelinde teyemmüm, iki vuruştan ibarettir. İbn Sîrîn (rh.a.) ise, onun üç vuruş olduğunu söylemiştir. Ona göre teyemmüm yapan kimse bir vuruşu yüzü, bir vuruşu kolları ve nihayet üçüncü vuruşu da, yüzü ve kollarının hepsi için kullanır. rivâyet ettiğimiz gibi Ammâr hadisi, İbn Sîrîn (rh.a.)'in aleyhine delildir. Aynı şekilde Allahu Teâlâ'nın;

³⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/146; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/144; Tirmizî, Tahâret 92; İbn Hiobân, *Sahih*, IV/138; Dârekutnî, *Sünen* I/187.

³⁸⁸ Buhârî, Teyemmüm 7; Müslim, Teyemmüm 110; Ebû Dâvûd, Tahâret 123.

﴿ فَافْسَحُوا لِبُحُورِهِمْ مِّنْهُ ﴾

"Yüzlerinizi ve kollarınızı meshedin" (el-Mâide 5/6) âyeti de tekrarı değil, meshetmeyi gerekli kılmaktadır.

Teyemmümü dirseklere kadar yapmak, Hanefî âlimlerimizin ve Şâfiî (rh.a.)'nin benimsediği görüşdür. Evzaî (rh.a.) ve A'meş (rh.a.), bileklere kadar teyemmüm edileceği görüşündedirler. Zührî (rh.a.) ise, koltuk altına kadar yapılacağı kanaatindedir. Söz konusu Ammar (r.a.) hadisi, bütün bu şekillerde söylenmiştir. Biz Hanefiler, iki rivâyetten, teyemmümün dirseklere kadar olduğunu gösteren rivâyeti tercih ettik. Bu rivâyetlerden biri, Ebû Ümâme el-Bâhilî (r.a.)'nın rivâyet ettiği şu hadistir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

الَّتِي مُمْ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمَرْفَقَيْنِ

"Teyemmüm, iki vuruştur; bir vuruş yüz için bir vuruş da dirseklere kadar kollar içindir."³⁸⁹ İkinci hadis, el-Eşla' (r.a.) rivâyetidir. Buna göre Peygamber (s.a.v.) ona;

الَّتِي مُمْ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمَرْفَقَيْنِ

"Teyemmüm, bir vuruş yüz, bir vuruş ise dirseklere kadar kollar için olmak üzere, iki vuruştan ibarettir."³⁹⁰ diye öğretmiştir.

Teyemmüm abdestin bedelidir. Abdestte kollar dirseklere kadar yıkanmaktadır. Teyemmüm de bunun gibidir. Bunun açıklaması; teyemmümden iki organ düşmüş ve geriye diğer iki organ kalmıştır. Bunlarda teyemmüm, hepsinde abdest alma gibidir. Yolculukta namazın iki rekatının düşmesi de böyledir. Geriye kalan rekatlar kemâl niteliğine sahiptirler (hepsini kılmalıdır). Bundan dolayı teyemmümde "istiâb" (kaplama mesh) koşulunu getirdik. Buna göre kişi teyemmümde kaplama meshi terkederse teyemmümü geçerli olmamaktadır. Ancak Hasan'ın nakline göre Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle demiştir. Çoğunluk, bütün yerine geçer. Çünkü meshedilen organlarda kaplama koşul değildir. Mestler üzerine ve başa meshetmede olduğu gibi.

Zâhiru'r-rivâye'de, abdestte olduğu gibi teyemmümde de kaplama farzdır. Bu nedenle âlimler, teyemmümde mutlaka yüzüğün çıkarılmasının ve parmakların hilallenmesinin gerekli olduğunu söylemişlerdir.

Teyemmümün bileklere kadar olduğunu söyleyenler, hırsızlık âyetini delil göstermişlerdir. Bu âyette Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur.

Teyemmümde kolları meshin durumu

Teyemmümde kaplama mesh ve yüzüğü çıkarmanın hükmü

³⁸⁹ Muvatta, Tahâret 122; Dârekutnî, Sünen, I/180; Hâkim, Müstedrek, I/288; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/207.

³⁹⁰ Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, I/276; Dârakutnî, Sünen, I/180.

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾

"Hırsızlık eden kadın ve erkeğin ellerini kesin." (el-Mâide 5/38) Kesme de bilektendir. Ancak biz diyoruz ki, burada ceza söz konusudur. Cezalarda kesinlik esas alınır. Teyemmüm ibâdetidir. İbâdetlerde ise ihtiyat ile hareket edilir.

Teyemmümde meshin koltuk altlarına kadar olacağını söyleyenler, - "eller" (الْأَيْدَى) ifadesinin mutlak bir lafız olduğunu, parmak uçlarından koltuk altlarına kadar olan organı içine aldığını söylemişlerdir. Ancak biz Hanefîler diyoruz ki teyemmüm, abdestin bedelidir. âyetle kolların nereye kadar yıkanacağını bildirilmesi teyemmümde de aynı şekilde belirlenmesi demektir. Ebû Yûsuf (rh.a.) şöyle söylemiştir. "Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye teyemmümü sordum. Teyemmüm, yüz ve dirseklere kadar kolların toprakla meshedilmesidir."cevabını verdi. Ben, nasıl dedim. O, eliyle toprağa eğildi. Ellerini ileri geri çekti. Sonra onları silkerek yüzünü meshetti. Aynı şekilde ellerini bir kez daha toprağa koydu. İleri geri doğru hareket ettirdikten sonra kaldırarak silkeledi. Daha sonra da her bir kolunun altını ve üstünü dirseklerine kadar meshetti. Ebû Yûsuf (rh.a.)'un Ebû Hanîfe (rh.a.)'den yaptığı bu nakildeki ellerini ileriye ve geriye doğru hareket ettirdi" ifadesinde, iki durum söz konusudur:

[1/108]

Bunlardan birincisine göre, Ebû Hanîfe (rh.a.) ellerinin toprakla temasını engelleyecek bir şeyin avucuna yapışıp yapışmadığından emin olmak için, ellerini yere koymadan önce öne ve arkaya doğru hareket ettirmiştir. İkincisine göre ise, avuçlarını toprağın üzerinde ileri geri hareket ettirmiştir. Buradan anlaşılması gereken de, bu anlamdır.

Bir kimsenin, yanında su bulunan bir arkadaşı olsa ve o kimse arkadaşından bu suyu isterse, o da vermezse, o kişi teyemmüm edip namazını kılsa geçerlidir.

Çünkü suya sahip olan suyu vermediğinde bu kimse, su bulamayan kimsedir. Teyemmümün koşulu suyu bulamamış olmaktır. Bu kimse suyu arkadaşından istemez ve böylece teyemmüm edip namaz kılsa caiz olmaz. Çünkü su, genel olarak ve özellikle de abdest için insanların bol bol verdikleri şeydir. Suya sahip olan kimsenin ancak vermemesi durumunda, isteyen kimse su bulamamış olur. Bu ancak istemesiyle ortaya çıkar. Öyleyse istemediği zaman teyemmümü geçerli olmaz. Ama kendisine arkadaşlık edenlerin hiç birinde su bulunmazsa, biz Hanefîlere göre suyu istemese de, teyemmüm edip namazını kılar. Namazı da caiz olur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, bu durumda sağa sola doğru, eğer varsa vadiye inip tepelere çıkmak suretiyle suyu araması gereklidir. Çünkü Allahu Teâlâ; ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ "Su bulamazsanız temiz bir toprakla teyemmüm ediniz" (el-

Kafilede su
varsa
teyemmüm
caiz midir?

Mâide 5/6) buyurmaktadır. Suyu bulamamak da, ancak aramakla ortaya çıkacak bir şeydir.

Biz Hanefiler diyoruz ki, o kimsenin suyu araması, onu bulma umudu varsa gereklidir. Eğer suyu bulacağına umudu yoksa, aramanın bir yararı yoktur. Suyu ararken güçlüklerle karşılaşabilir. Belki arkadaşlarını kaybedebilir. Teyemmüm ise, zorluk ve sıkıntının giderilmesi için meşru kılınmıştır. Allahu Tealâ bu konuda,

﴿ مَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ ﴾

"Allah size sıkıntı / zorluk vermek istemez." (el-Mâide 5/6) buyurmuştur.

Tüm yer cinsinden olan toprak, alçı, kireç ve zırnıh³⁹¹ gibi şeylerin herbiriyle teyemmüm etmek caizdir.

Teyemmüm
yapılabilecek
maddeler

Bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise, ilk önce teyemmümün toprak ve kum dışında bir şeyle caiz olmadığını söylemekteyken, sonra bu görüşünden dönmüş ve halis topraktan başka bir şeyle teyemmüm yapılmayacağını söylemiştir. Bu, aynı zamanda Şâfiî (rh.a.)'nin de görüşüdür. Ebû Yûsuf (rh.a.) "temiz bir toprakla teyemmüm ediniz" âyetini delil getirmiştir. İbn Abbâs (r.a.), bu âyetteki "صَعِيدٌ - toprak" ifadesinin, halis toprak olduğunu söylemiştir. Resûlullah (s.a.v.); **أَثْرَابُ طَهْرٍ الْمُسْلِمِ** "Toprak, müslümanın temizlik vasıtasıdır"³⁹² buyurmuştur. Kireç ve alçı ise toprak değildir. Onlarla teyemmüm yapmak caiz değildir. Toprağın dışında toprakla birlikte bulunan maddeler, abdest alma hususunda suyun yanında diğer sıvılar gibidir. Nasıl ki abdest, diğer sıvılarla değil de sadece suyla alınıyorsa, teyemmüm de öyledir. Toprakla yapılır. Bunda insanoğlunun asaletini ortaya koyma anlamı vardır. Çünkü o, toprak ve sudan yaratılmıştır. Temiz olmaları nedeniyle de teyemmüm ve abdest için bu ikisi tahsis edilmiştir.

Ebû Yûsuf ve Muhammed (rh.a.), bu konuda bilinen âyeti delil getirmişlerdir. Çünkü buradaki "saîd" (صَعِيدٌ) ifadesi "yer yüzü" anlamındadır. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur.

يُخَشَرُ الْعُلَمَاءُ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ كَأَنَّهُا سَيْبَكَةٌ فَضَبُّهُ فَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى يَا مَعْشَرَ الْعُلَمَاءِ إِنِّي لَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ إِلَّا لِيُعْلِمَ بِكُمْ أَنِّي لَمْ أَضَعْ جَنَّتِي فِيكُمْ وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَعَذِّبَكُمْ أَنْتَظِرُوا مَغْفُوراً لَكُمْ

"Âlimler sanki gümüşten külçe gibi bir yerde (saîd) haşr olunacaklardır. Allahu Teâlâ (onlara) şöyle seslenecektir: 'Ey Âlimler topluluğu! Ben size ilimimden ancak

³⁹¹ **Zırnıh / الزرنج:** Arsenik madeni ile kükürt karışımı bir madde.

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/146; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/144; Tirmizî, Tahâret 92; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/138; Dârekutnî, *Sünen*, I/187.

alabileceğiniz kadarını verdim. Size azap etmek istediğim için hikmetimden size vermiş değilim. Affedilmişler olarak dağılın!.”³⁹³ Bu da göstermektedir ki “ضبيد - saîd”, ifadesi “yeryüzü” anlamındadır.

Peygamber (s.a.v.) bir başka hadislerinde ise şöyle buyurmuştur:

جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا طَهُورًا

“Yeryüzü benim için mescit ve temizleyici kılındı.”³⁹⁴ Buna göre, topraktan başka şeyler, namaz kılınacak yer olması bakımından toprağa eşittir. Yine temizleyici olan (tahur) bakımından da böyledir. Peygamber (s.a.v.)’in bildirdiğine göre Allah (c.c.) kendisine ve ümmetine kolaylaştırmıştır. Namaz vakti, toprağın bulunduğu bir yerde girebileceği gibi bazan da toprağın olmadığı yerde gelip çatar. Öyleyse tüm adı geçen şeylerin hepsiyle teyemmüm caizdir.

Sonuç itibarıyla Hanefî mezhebinin görüşü, toprak cinsinden olan şeylerle teyemmümün caiz olduğudur. Toprak cinsinden olmayanlarla caiz olmaz. Öyle ki, altın ve gümüşle teyemmüm caiz değildir. Çünkü bu ikisi, yerde bulunan madenler olup, toprak cinsinden değildirler. Eritilmekle de erirler. Odun külü de bunun gibidir. Odun külü de toprak cinsinden değildir. Büyük üstad İmam es-Serahsî ve mezhep imamlarımızdan diğerleri (r.h.a.) böylece anmışlardır.³⁹⁵

Eğer tuz, kaya tuzu olursa, onunla teyemmüm yapmak caizdir. Çünkü toprak cinsindendir. Eğer mayı (deniz) tuzu olursa caiz olmaz. Çünkü toprak cinsinden değildir.

Sürme ve mürdâsenc³⁹⁶ toprak cinsindendir. İkisiyle de teyemmüm caizdir. Fırınlanmış kiremit-tuğla da böyledir. Çünkü o, taş durumuna getirilmiş çamurdur. Asıl taş gibidir. Üzerinde toz bulunmasa bile, Ebû Hanîfe ve Muhammed (r.h.a.)’e göre taşla teyemmüm yapmak caizdir. Muhammed (r.h.a.)’den bu konuda iki rivâyet nakledilmiştir. Onlardan birinde İmam, tuğla-kiremitle teyemmüm yapmanın ancak üzerinde toz olduğu zaman caiz olduğunu söylemiştir. Taşla teyemmümün caiz olmasının delili, İbn Ömer (r.a.) hadisidir. Buna göre,

Kaya tuzu ile
teyemmümün
hükmü

[1/109]

Sürme,
kiremit, tuğla
ve taşla
teyemmümün
hükmü

³⁹³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-avsât*, II/87. Her ne kadar hadis metninin tümü zayıf olarak rivâyet edilse de hadisin delil getirildiği “ضبيد واجد” ifadesi sahih kaynaklarda da geçmektedir. Bkz. Buhârî, Enbiyâ 5; Müslim, İman 327.

³⁹⁴ Muvatta, Tahâret 120; Buhârî, Tefsîr 108; Müslim, Hayz 108; Nesâî, Tahâret 194.

³⁹⁵ Bu ifade, eserin yazılmasında bulunan öğrencilerindir.

³⁹⁶ Eserin, Damad İbrahim 648’deki el yazmasında مُرْدَاسَنج kelimesi vardır. Tercümeyle esas alınan Beyrut ofset 2. baskısında الْمُرْدَاسَنج şeklinde basılmıştır. Mürdâsenc; doğal kurşun oksidi olup sarıtaş halinde veya kırmızı sarı pulcuklar şeklinde bulunur.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَمَنْ غَلَبَهُ رَجُلٌ فَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهِ حَتَّى كَادَ الرَّجُلُ
يَتَوَارَى بِحِطَّانِ الْمَدِينَةِ فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى الْخَاتَمِ فَسَمِعَهُ يَقُولُ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ
وَجِطَانُهُمْ كَانَتْ مِنَ الْحَجَرِ

"Peygamber (s.a.v.), küçük abdest bozduğu sırada bir adam kendisine selâm vermişti. Resûlullah (s.a.v.) adamın selâmına karşılık vermedi. Adam Medîne'nin evlerinin duvarları nedeniyle neredeyse gözden kayboluyordu ki Resûlullah (s.a.v.), ellerini duvara koyarak teyemmüm yaptı. Sonra adamın selâmını aldı. Medinelilerin duvarları taştan idi."³⁹⁷ Bu rivâyet, taşla teyemmümün caiz olduğunu göstermektedir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre çamur da aynıdır. Onunla da teyemmüm yapmak caizdir. Çünkü o da, toprak cinsindendir. Muhammed (rh.a.)'den nakledilen iki görüşten birinde ise, çamurla teyemmüm caiz değildir.

Çamurla
teyemmümün
hükümü

Toprakla teyemmüm yapmaya gücü yettiği halde elbisesinin veya keşesinin tozunu silker ve bu tozla teyemmüm ederse geçerlidir.

Bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göredir.

Elbise tozuyla
teyemmümün
hükümü

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, bu durumda ancak toprakla teyemmüm yapmaya gücü yetmezse geçerli olur. Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün açıklaması şudur. Toz, halis toprak değildir. Bir yönüyle topraktır. Halbuki halis, temiz toprakla (ضعيد) teyemmüm yapılması emrolunmuştur. Onu yerine getirmeye gücü yetiyorsa teyemmüm ancak halis toprakla yapılabilir. Gücü yetmiyorsa o zaman tozla caiz olur. Rükû ve secdeden aciz olan kimsenin, îma ile namazını kılacağı gibi.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.), bu konuda Ömer (r.a.) hadisini delil getirmişlerdir. Buna göre Ömer (r.a.), arkadaşlarıyla birlikte bir yolculuk yapıyordu. Kuyuya ya da küb'e (خَابِئَة) baktılar. (Suyun olmadığını gördüler.) Ömer (r.a.) onlara keçe ve eğerlerine vurarak tozlarıyla teyemmüm etmelerini emretti. Çünkü toz, toprak demektir. Muhakkak bir kimse elbisesine bu şekilde vurursa yanındaki arkadaşı topraktan rahatsız olur. Şu var ki o incedir. Sert toprakla teyemmüm, her durumda caiz olduğu gibi, aynı şekilde ince toprakla da caizdir.

Bir kimse namaz vaktinin başlangıcında teyemmüm yaparsa geçerlidir.

Biz Hanefîlere göre vaktin girmesinden önce de öyledir.

Vakit
girmeden
ya da vaktin
başında
teyemmüm
etmek

Şâfiî (rh.a.), vaktin girmesinden önce teyemmüm yapılamayacağı görüşündedir. Çünkü ona göre teyemmüm, zarûret durumu temizliğidir. Zarûret durumu gerçekleşmeden ona başvurulmaz. Ancak biz Hanefîler, bu konuda;

فَمَنْ تَحَدَّثَ مَاءً فَتَسَوَّاهُ صَعِيدًا حَبِيبَ

³⁹⁷ Buhârî, Teyemmüm 2; Müslim, Hayz 114; Taberânî, el-Mu'cemü'l-İvâsât, VIII/6.

[1/110]

"Su bulamazsanız, temiz toprakla teyemmüm ediniz" (el-Mâide 5/6) âyetini delil getiririz. Bu âyette, sadece suyun bulunmaması koşul konulmuştur. Teyemmüm suyun bulunmaması durumunda abdest gibi sayılmıştır. Vaktin girmesinden önce, abdestsizlik nedeniyle suyla abdest alındığı gibi teyemmüm de öyledir. Eğer vaktin girmesinden önce teyemmüm eder de sonra su bulursa, bir kaç şekil ortaya çıkar.

Eğer namaza başlamadan önce suyu bulmuşsa teyemmümü bozulur. Ancak Ebû Seleme b. Abdurrahman (r.h.a.)'dan nakledilen bir görüşe göre, tahâret ne zaman geçerli olma özelliğini kazanırsa, abdest bozmadan başka bir şey onu ortadan kaldıramaz. Suyun bulunması da "hades" değildir. Ne var ki biz Hanefîler, Peygamber (s.a.s.)'in;

اَلْثَّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ اِلَى عَشْرِ جَجَجٍ مَا لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ فَاِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَاَمْسِسْهُ بِشِرْتِكَ

"Toprak, eğer su bulamazsan on yıla varan sürede de olsa sana yeterlidir. Suyu bulursan onunla abdest organlarını yıka."³⁹⁸ hadisini delil olarak alırız. Çünkü teyemmüm, kirliliği (hadesi) ortadan kaldırmaz. Ancak o, hedefe ulaşınca kadar dinî bir temizliktir. Bu hedef, suyun bulunmasıdır. Hedeften, suyun bulunmasından sonraki hüküm, su bulunmadan öncekinin zıddıdır. Suyun bulunması anında kişi, önceki abdestsizlik nedeniyle abdestsiz olur. Eğer suyu namaz esnasında bulursa, bize göre abdest alması ve yeniden namazı kılması gerekir.

Bu aynı zamanda Şâfiî (r.h.a.)'nin görüşlerinden de biridir. Onun bir başka görüşüne göre, eğer su ona yakın olursa bu kimse abdest alır ve namazını tamamlar. Şâfiî (r.h.a.)'nin bu konudaki en belirgin görüşü, bu durumda namazına devam edeceği şeklindedir. Onun bu görüşünün açıklaması şudur. Namaza başlamak, teyemmüm temizliğiyle geçerli olmuştur. Suyun görülmesiyle hükümsüz duruma gelmez. O kimsenin suyu namazı bitirdikten sonra görmesine benzer. O zaman nasıl kıldığı hükümsüz olmazsa, bu durumda da namazın hürmeti (namaz dışı işleri yasaklaması), suyu kullanmasına engel olur ve su bulmuş olmaz. Tıpkı suyla kendisi arasında bir engel bulunması veya bir kuyunun başında olup da su çıkaracak âlet bulunmaması durumu gibi.

Biz Hanefîlere göre, teyemmüm temizliği suyun bulunmasıyla sona ermiştir. Namazını bu durumda tamamlarsa temiz olmaksızın tamamlamış olur. Bu caiz değildir. Namazın hürmeti (namaz dışı işleri yasaklaması), namaz devam ettiği sürece suyu kullanmaktan alıkoyar. Söz konusu durumda ise namazın hürmeti kalmaz. Çünkü açıkladığımız gibi teyemmüm, kirliliği (hadesi) ortadan kaldırmaz. Suyun bulunması anında kişi, namaza başlamasından önce var olan abdestsizlik nedeniyle abdestsiz olur. Bu durum, tıpkı özürli kanı gören kadın hakkında vaktin çıkması gibi, onun namaza devam etmesine engel olur. Çünkü namaza devam

**Teyemmümle
namazı
bitirdikten
sonra su
bulunması**

³⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/146; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/144; Tirmizî, *Tahâret* 92; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/138; Dârekutnî, *Sünen*, I/187.

edilmesi, bu konuda gelen bir rivâyetle bilinir. Bunun böyle olması, önceki abdestsizliğin şimdi için olmuş olmasıdır. Bu nedenle, o kimsenin abdest alması ve yeniden namaz kılmasını gerekli gördük. Eğer Şâfiî (rh.a.)'nin dediği gibi, başladığı namazı geçerli olacak olursa, bu konuda amaçlanan elde edilmemiş olur. Çünkü amaç, kişinin uhdesinden farzın düşmesidir. Her ne zaman maksadın bir bedelle meydana gelmesinden önce, aslı yerine getirmeye güç yeterse, bedele itibar edilmesi düşer. Bu durum, tıpkı ay hesabı ile iddet bekleyen kadının hayız görmesi gibidir.

Şayet kişi namazını bitirip selam verdikten sonra su bulmuş olsa, namazı yeniden kılması gerekmez.

Malik (rh.a.)'e göre o kişi, suyu eğer namaz vakti içinde bulursa namazı yeniden kılar. Çünkü teyemmüm temizliği, namazı eda etme konusunda ona gücü yetme zaruretidendir. Namazı eda, vakte itibarladır. Vakit içerisinde suyun bulunmasıyla bu zarûret ortadan kalktığı zaman, teyemmüme itibar düşer. Bu tıpkı hasta bir kimsenin malıyla birisini hacca göndermesi durumu gibidir. Bu hasta kimse daha sonra iyileşirse, vakit bulunduğu için tekrar haccetmesi gerekir. Çünkü hac yapmak için ömür, namazın edası konusunda vakit gibidir.

Biz Hanefîlerin delili şu olaydır. Resûlullah (s.a.v.)'in sahabîlerinden iki kişi vakit içerisinde teyemmüm ile namazlarını kıldılar. Sonra su buldular. Onlardan biri namazını yeniden kıldı. Diğeri ise kılmadı. Bunu Resûlullah (s.a.v.)'a sorduklarında, namazını yeniden kılanı,

أَتَاكَ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ

"Sevabın iki kez verilir." kılmayana ise;

[1/111]

أَجْرَاتِكَ صَلَاتِكَ

"Namazın yerine gelmiş olur." ³⁹⁹ buyurmuşlardır.

İbn Ömer (r.a.)'den nakledilen rivâyete göre;

لَمَّا صَلَّى الْعَصْرَ بِالتَّيْمُمِ وَالْأَصْرَفُ مِنْ ضَيْعَتِهِ وَهُوَ يَنْتَظِرُ إِلَى آيَاتٍ ثُمَّ دَخَلَهَا قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَلَمْ يَعِدِ الصَّلَاةَ

"Peygamber (s.a.v.) ikinci namazını teyemmümle kılmıştı. Bulunduğu araziden evlerin bulunduğu yöne doğru yönelerek güneş batmadan önce eve girdi. Namazını da yeniden kılmadı."⁴⁰⁰ Buradaki anlam, amaçlanan şeyin farz olanı borcundan düşürmektir. Bu da, bir bedelle (teyemmümle) gerçekleşmiştir. Söz

³⁹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/230; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 128; Nesâî, *Teyemmüm* 27; Hâkim, *Müstedrek*, I/286.

⁴⁰⁰ Şâfiî, *Müsned*, I/20; Dârekutnî, *Sünen*, I/186 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/224.

konusu bu şey, aslını (abdesti) yerine getirmeye gücü yeter olmakla tekrar borç hanesine dönmez. Tıpkı ay hesabı ile iddet bekleyen kadının, iddetin bitiminden sonra adet görmesi gibi. Bu, haccın aksinedir. Çünkü kendisinin yerine başkasını haccettirmenin caiz olması, kendi bedeniyle bu hac farzasını yerine getirmekten umut kesmesi itibarıyladır. Bu da ancak ölümle gerçekleşir. Burada teyemmümün caiz olması ise, namaz kıldığı sırada var olan suyu kullanmakta aciz olmak itibarıyladır.

Teyemmümlü olanın abdestli olana imam olması

Teyemmümlü olan kimseler abdestli olanlara imamlık yapabilirler.

Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yûsuf (rh.a.)'un görüşü olup İbn Abbâs'ın (r.a.) görüşü de bu şekildedir.

Muhammed (rh.a.) ise, teyemmümlü olan abdestli olana namaz kıldırılmaz der. Ali (r.a.)'nin görüşü de bu yöndedir. O, teyemmümlü olan kimsenin abdestli olana ve mukayyed (özürlü) olanın da mutlak (özürsüz) olanlara imamlık edemeyeceğini söylemekteydi. Çünkü teyemmüm edenin temizliği, zarûret durumu temizliğidir. Yarasından kan akan kişinin sağlıklı kişilere imamlık yapamayacağı gibi, o kişi de teyemmüm etme zarureti bulunmayan kişiye imamlık yapamaz.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.), Amr b. el-Âs (r.a.) hadisini delil getirmişlerdir. Resûlullah (s.a.v.), Amr b. el-Âs (r.a.)'ı bir askeri birliğe atamıştı. Döndüklerinde Amr'ın gidişatından sordu. Onlar, iyi davrandı. Ancak bir gün cünüp iken bize namaz kıldırıldı, dediler. Resûlullah (s.a.v.) bunu Amr b el-Âs (r.a.)'a sordu. O, Soğuk bir gecede ihtilam (hamamcı) olmuştum. Eğer yıkanırsam hastalanıp öleceğimden korktum. Aziz ve Celil olan Allah'ın ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ 'Kendinizi bile bile ölüme atmayın' (en-Nisâ 4/29) âyetini okudum. Teyemmüm yaparak onlara namaz kıldırıldım. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.)'in yüzünde gülümseme belirdi ve;

يَا لَكَ مِنْ فِعْوِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ!

"Amr b. el-Âs'ın fıkıhı ne güzel!" buyurarak namazlarının yeniden kılınmasının gerekmediğini bildirdi.⁴⁰¹

Çünkü teyemmüm yapan kişi, sağlıklı bir bedel sahibidir. Bu kişi mestleri üzerine meshedip, ayaklarını yıkayan kimselere imamlık yapan gibidir. Böyle olması şundandır. Aslı yapmaktan aciz kaldığında bedelin hükmü aslın hükmü neyse odur. Yarasından kan akan kimse böyle değildir. Çünkü O sağlıklı bedel sahibi değildir.

Teyemmüm abdest ve gusûlde aynıdır

Cünüp, hayız ve abdestsiz teyemmümü aynı şekildedir.

Bu, Ali (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.)'ın görüşüdür.

⁴⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/203; Buhârî, Teyemmüm 6; Ebû Dâvûd, Tahâret 126.

Abdullah b. Mesud (r.a.)'a göre, hayızlı ve cünüp olan kimse için teyemmüm caiz değildir. rivâyet edildiğine göre, Ammâr b. Yâsir, Ömer (r.a.)'e şöyle demiştir: "Hatırlamaz mısın seninle bir yolculukta birlikteydim. Cünüp olmuştum. Sonra da toprağın içinde yuvarlanmışım. Bu yaptığım işi daha sonraki bir zamanda Resûlüllah (s.a.v.)'a sormuştum. Bana ;

أَصِرْتَ حِمَارًا! أَمَا يَكْفِيكَ ضَرْبَتَانِ؟

"Eşek mi oldun! (onun ağnadığı gibi ağnadın). Elinle toprağa iki kez vurman yetmez miydi?"⁴⁰² buyurmuştu. Bunun üzerine Ömer (r.a.) O'na "Allah'tan kork" demişti. Ammar (r.a.) da "Eğer istersen bunu asla kimseye söylemem" dediğinde Ömer (r.a.), "İstersen anlat istersen anlatma" diye karşılık vermişti. İşte bu Ammâr (r.a.) hadisi, İbn Mesûd (r.a.)'a hatırlatıldığında şöyle demiştir: "Ömer (r.a.) buna kani olmamıştır."

Bu konudaki ihtilafın aslı, Allahu Teâlâ'nın;

أَوْ لَا مَسْئَمَ الْيَمِينِ

"Veyahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunduğunuz zaman (veya dokunduğunuz zaman)" (el-Mâide 5/6) âyetiyle ilgilidir. Buna göre Ömer ve İbn Mesûd (r.a.), bu âyetteki الْمَسْئَمُ – dokunma ifadesinin, elle dokunma olduğunu söylemişler ve sadece abdesti olmayana teyemmümü caiz görmüşlerdir. Ali ve İbn Abbâs (r.a.) ise, bu ifadeden maksat cinsel ilişkidir, demişlerdir. Bu görüş, tercihe şayandır. Çünkü Allahu Teâlâ; وَإِنْ كُنْتُمْ حُمْطًا فَصَبُّوا "Namaza kalktığınız zaman" ve "Eğer cünüpseniz yıkanınız" (el-Mâide 5/6) âyetinde su bulunması durumunda abdest ve guslü anmıştır. Su bulunmaması durumunda da bu iki abdestsizlik türünü anmış ve bu iki durumda da aynı nitelikte bir teyemmümü emretmiştir.

[1/112]

Hayızlı ve cünüp kimsenin teyemmümde bulunabileceğinin delili ise, Ebû Hureyre (r.a.) hadisidir. Bir gurup insan, Resûlüllah (s.a.v.)'a, "Şu çöllerde yaşıyoruz. Bazan bir ay su bulamıyoruz. Cünüp olanımız, hayızlı olanımız var, ne yapacağız?", diye sormuşlardı. Resûlüllah (s.a.v.) da;

عَلَيْكُمْ بِأَرْضِكُمْ

"Size düşen toprağınızla (temizlenmenizdir)"⁴⁰³ buyurmuştur. Ebû Zer (r.a.) ise, şöyle anlatır: Resûlüllah (s.a.v.)'ın yanında zekât develeri toplanmıştı. Bana "Onları otlatmak üzere sahraya çıkar." dedi. Ben de onları Rebeze'ye çıkarttım. Derken cünüp oldum. Resûlüllah (s.a.v.)'a geldim, "Neyin var?" dedi, sustum. "Anan seni yitirsin, neyin var?" dedi. Ben cünüp oldum, dedim. Siyahi bir cariyeye emretti. O,

Hayızlı ve cünüp teyemmüm edebilir

⁴⁰² Buhârî, Teyemmüm 3; Müslim, Hayz 110; Ebû Dâvûd, Tahâret 123.

⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/352; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/217.

bir kova su getirdi. Deve ve elbise ile bana sütre yaptı da yıkadım. Omuzlarımdan büyük bir yük kalkmış gibi oldum. Peygamber (s.a.v.);

كَانَ يَكْفِيكَ التَّيْمُمُ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ حَجَجٍ مَا لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ

"Teyemmüm sana yeterdi. Hatta on sene su bulamasan da."⁴⁰⁴ buyurdu.

Abdeste veya gusle güç yetiremeyen hastanın teyemmümü geçerlidir.

Bir kimse su kullandığında hastalanıp ölmekten korkarsa teyemmüm etmesi ittifakla caizdir. Çünkü âyette;

﴿وَأَنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾

"...hasta veya yolcu iseniz..." (el-Mâide 5/6) buyurulmaktadır.

İbn Abbâs (r.a.) "bu âyet, yaralı (makruh) ve çiçek çıkarmış hastalar (mecdur) için nazil oldu", demiştir. Anlatıldığına göre, sahâbilerden biri çiçek hastalığına yakalanmıştı. Yolculukta ihtilam olmuştu. Arkadaşlarına sormuş, onlar da yıkanmasını emretmişlerdi. O kişi yıkanmış ve yıkanınca da ölmüştü. Bu olay Rasûlullah (s.a.v.)'a anlatılınca;

قَتَلُوهُ فَتَلَّوْهُمُ اللَّهُ! كَانَ يَكْفِيهِ التَّيْمُمُ

"Onu öldürdüler. Allah da onları öldürsün! Teyemmüm ona yeterli idi"⁴⁰⁵, buyurmuştu.

Ölmekten değil ama, su kullanmasının hastalığı artıracığından korkarsa bize göre teyemmüm etmesi caizdir.

Şâfiî (rh.a.), caiz değildir, der. Çünkü teyemmüm su bulunmadığında meşrurdur. Oysa o, suyu bulmuştur. Acizlik, ölüm korkusu olduğunda gerçekleşir. Ölmekten korkmayanın teyemmümü doğru değildir", demiştir.

Biz Hanefîlerin delili, hastalığın artması; orucu bozmak ve oturarak veya îmâ ile namaz kılmakta, ölüm anlamındadır. Teyemmüm hükmünde de aynıdır. Çünkü canın korunması, malın korunmasından daha az önemli değildir. Kişinin para ile su satın alıp kullandığında ekonomik zarara uğraması söz konusu olursa, örneğin su fahiş fiyatla satılıyorsa, o kişinin teyemmüm etmesi caizdir. Öyle ise hastalığın artma korkusu bulunduğu, teyemmüm öncelikle geçerlidir.

Bütün bunlar hasta kişinin, sudan zarar görüyor olmasından dolayıdır. Şâyet su kullanmadan dolayı zarar görmüyor, ama hastalığı nedeni ile suyu kullanmaktan âciz ise, yaygın bilinen görüşe göre, abdest almasına yardım edecek

Su kullanamayanın teyemmüm yapması

Başkasının yardımıyla suyu kullanabilecek olanın teyemmüm yapması

⁴⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/146; İbn Ebû Şeybe, *Musannef* V/144; Tirmizî, Tahâret 92; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/138; Dârekutnî, *Sünen*, I/187.

⁴⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/330; Dârimî, Tahâret 70; İbn Mâce, Tahâret 93; Ebû Dâvûd, Tahâret 127; Hâkim, *Müstedrek*, I/285.

biri varsa teyemmüm etmesi doğru değildir. Kendisine yardım edecek kimseyi bulamazsa, abdest almaya güç yetiremeyeceği gerçeğinden teyemmüm eder.

Muhammed (rh.a.)’den rivâyet edilmiştir ki; abdest almasına yardım edecek hizmetçi bulamazsa şehirde teyemmümü yine doğru değildir. Ancak elleri kesik ise doğrudur. Bunun açıklaması şudur. Genelde şehirdeki kimse uzak veya yakın yardım alacağı kimseler bulabilir. Bu gibi yerlerde, bir kusurdan kaynaklanan güç yetmezlik yok hükmündedir. Bununla beraber kendisine abdest aldırarak birini bulamazsa teyemmüm etmesi caiz olur.

Sonra kişi, bir teyemmüm ile, abdesti bozan bir durum olmadıkça veya hastalık, özür ortadan kalkmadıkça, istediği kadar namaz kılar. Yolcu da aynı şekilde, bize göre abdesti bozulmadıkça veya su bulamadıkça teyemmümü ile istediği kadar namaz kılar.

Şâfiî (rh.a.), bir teyemmüm ile iki farz namazı kılamaz. Dilediği kadar nafîle namaz kılabilir, demiştir. Delili teyemmümün bir zaruret temizliği olduğudur. Her farz namaz için zaruret yenileneceğinden abdestini yenilemesi gerekir. Nafîleler ise farzlara tabidir. Bu görüşü, özür kanı gören kadının temizliği ile ilgili görüşünün aynıdır. Bunu yukarıda açıkladık.

Biz Hanefîlerin delili, Rasûlullah (s.a.v.)’in;

شَرِبَ ظَهْرَ نَفْسِهِ وَرَوَى عَشْرَ حَجَجٍ مَا لَمْ يَحْدِثْ

"Toprak, müslüman için temizleyicidir. Su bulamadığı sürece velev ki on yıl olsun."⁴⁰⁶ sözüdür. Resûlullah (s.a.v.), teyemmüm taharetini (temizliğini) suyun bulunmasına kadar uzatmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, su bulunmadığı sürece teyemmüm, abdest gibidir. Abdestli olan kimse, abdesti bozulmadığı sürece bir abdest ile istediği kadar namaz kılabilir. Teyemmüm de bunun gibidir. Ayrıca bir farz namazı bitirmiş olmakla kişinin abdesti bozulmaz. Nafîle namaz da kılabilir. Kişi temiz kaldığı sürece farz namaz da kılabilir. Çünkü koşul olan, kişinin namaza temiz olarak kalkmasıdır. Temizliği de bulunmaktadır.

Teyemmümlü kimse suyu bulur da abdest almaz, sonra namaz vakti girdiğinde de su yok olursa tekrar teyemmüm etmesi gerekir.

Çünkü su kullanmaya gücü yetmesiyle teyemmümü bozulmuş, abdest almayı gerektirici önceki manevî pisliği nedeni ile abdestsiz olmuştur. Şimdi ise abdestsizdir. Yanında da su yoktur. Namaz için teyemmüm etmesi gerekir. Allah en iyi bilendir.

Üç parmaktan daha azı ile teyemmüm caiz olmaz.

Bir teyemmüm ile birden fazla namaz kılınması

Teyemmüm en az üç parmakla yapılabilir

⁴⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/146; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/144; Tirmizî, *Tahâret* 92; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/138; Dârekutnî, *Sünen*, I/187.

Yalnız
abdest suyu
bulunan
cünüp yolcu
teyemmüm
eder

Teyemmüm, başa ve mest üzerine mesh, aynıdır. Biz bunları daha önce açıkladık.

Yolcu cünüp olur da yanında sadece abdest alacak kadar su bulunursa biz Hanefilere göre teyemmüm eder, suyu kullanmaz.

Şâfiî (r.h.a.), o su ile abdest alır. Sonra teyemmüm eder, demiştir.

Abdestsiz olan kimse de yanında bazı organları yıkayacak kadar su varsa, biz Hanefilere göre teyemmüm eder.

O'na göre ise, suyu yettiği kadar kullanır. Sonra teyemmüm eder. O, **فَلَمْ** ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً﴾ "...su bulamazsanız..." âyetini delil getirmektedir. Nefy (olumsuzluk) makamında "ماء" lafzı nekre (belirsiz) olarak anılmıştır. Bu ise hem azı hem çoğu kapsar. Bir miktar dahi su bulsa teyemmüm etmesi doğru olmaz. Ayrıca zaruret durumu, kişi elindeki suyu yettiği kadar kullandıktan sonra gerçekleşmiş olur. Bu durum açlığa maruz kalan birinin durumuna benzemektedir. Yanında helal bir lokma bulunan kimse o helal lokmayı yemeden, ölmüş hayvan eti yiyemez. Eşek artığı suyun kullanılmasında kabul ettiğiniz gibi, suyu kullanmakla teyemmümün birlikte olması uzak görüş sayılmamalıdır, demektir.

Biz Hanefilerin delili ise,

﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا...﴾

"... su bulamazsanız teyemmüm ediniz..." (el-Mâide 5/6) âyetidir. Sudan maksad temizleyici olan sudur. Görmez misin pis bir suyun bulunması teyemmüme engel değildir. Ayrıca buradaki ifade bir öncekine atfedilmiş olup, bir öncekinde abdest ve gusül hükümleri açıklanmaktadır. Ve bunun üzerine "... su bulamazsanız teyemmüm ediniz..." (el-Mâide 5/6) âyeti atfedilmektedir. Bundan anlaşılan "abdest alabileceğiniz ve cünüpkən yıkanabileceğiniz kadar su", demektir. Bu durumdaki kişi ise bu miktar suyu bulmamıştır. Bir de bu suyu kullanmak onun manevî pislikten temizliğini sağlamıyorsa, suyu kullanmakta ziyan vardır. Bu durumda yapılması asıl olan bir iş bedelle yerine getirilmiş olmaz. Çünkü hem asıl hem bedel bir arada bulunamaz. Nitekim hem fidye vermek hem de oruç tutmakla keffâret yerine getirilmez. Hem ay hesabı hem de hayızla iddet hesaplanamaz. Suyu kullandıktan sonra teyemmüm eder dersek, burada aslın bedelle ıslah edilmesi, duyulan eksikliğin giderilmesi vardır. Açlığa maruz kalmış kimse için sıraya riâyet eder demiyoruz. Şâyet yanında bulunan helal lokma açlığını bastırmak için yetmiyorsa onun yanında leş etinden de yiyebilir. Eşegin artığı su konusunda ise bize göre cem' (abdestle teyemmümü beraber bulundurma) meselesi ihtiyat içindir. Aslın bedelle ıslah edilmesi söz konusu değildir. Bunun içindir ki, teyemmüm yaptıktan sonra su bulur ve yükümlü olduğu işi yerine getirmeye yeterli olursa, teyemmümü geçersiz olur. Âyetteki emre uyarak abdest alır. Ama su yeterli

değilse, sonuçtaki durum ile baştaki durum aynı olduğundan teyemmümü geçersiz olmuş olmaz.

[1/114]

Cünüplükten dolayı teyemmüm etmişken abdesti bozulur ve yanında ancak abdest alacak kadar su bulunursa abdest alır.

Çünkü teyemmümle, yıkanacak kadar su buluncaya kadar cünüplükten çıkmış bulunmaktadır. Şimdi ise abdestsizlik durumu söz konusudur. Yanında ancak abdest alabileceği kadar su vardır. Bununla abdest alır. Bu kişi abdest alıp, mestlerini giymişken yeterli su bulur fakat yıkanmaz, sonra da namaz vakti geldiğinde yanında sadece abdest alacak kadar su bulursa, boy abdesti yerine teyemmüm eder. Çünkü yıkanacak kadar suyu bulmakla eski cünüplük durumu geri dönmüştür. Teyemmüm etmesi gerekir. Mestlerini çıkarması da gerekmez. Çünkü ayakların teyemmümle bir alakası yoktur.

Teyemmüm ettikten sonra diğer namaz vakti girer, öncesinde de abdest bozucu bir durum bulunursa o kişi abdest alır.

Çünkü birinci teyemmüm ile yıkanmasına yetecek kadar su buluncaya kadar cünüplükten çıkmıştı. Henüz su bulamamıştır. Şu anda ise abdestsiz olup ancak abdest alabilecek kadar yanında su bulunmaktadır. Öyle ise mestlerini çıkarır Abdestini alır. Çünkü mestlerini giydikten sonra yıkanacak kadar su bulunca, mestlerini çıkarması farz olmuştur. Üzerlerine mesh yapamaz. Öncesinde su bulamamış olsaydı, mestleri üzerine mesih ederdi. Çünkü yıkanacak kadar su bulamadıkça, o kişi mesh yapabilir. Mestler tam temizlik üzerine giyilmişti.

Abdestsiz olan kimsenin yanında abdest alacak kadar su bulunur, ama susuzluktan korkarsa teyemmüm eder, o su ile abdest almaz.

Susuzluktan korkanın yanındaki suyu kullanmayıp teyemmüm yapması

Ali (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.) böyle söylemişlerdir. Ayrıca suyu kullandığında susuzluk nedeni ile telef olmaktan korkmakla hükmen suyu kullanmaktan aciz demektir. Bu durum su ile arasında düşman veya yırtıcı hayvan bulunması gibidir. Yukarıda canın değerinin, malın değerinden daha az önemli olmayacağını açıklamıştık.

Yolcu yakınında su bulunduğunu bilmeksizin teyemmüm etmişse, bu teyemmümü ona yeterlidir.

Yakınında su bulunduğunu bilen suya uzak olma durumu

Çünkü suya ulaşma aracı olan bilgiden yoksun kalınca aciz durumdadır. O kişi, tıpkı kuyunun başında olup yanında kuyudan su alacak âlet bulunmayan kimse gibidir. Öyle bir kişi teyemmüm eder.

Zâhiru'r-rivâye'de bilme durumu ile ilgili mesafenin yakınlığının ölçüsü verilmemiştir.

Muhammed (r.h.a.)'den rivâyet edildiğine göre; su ile arasında bir milden az mesafe varsa teyemmümü geçerli değildir. Bir mil veya daha fazla ise teyemmümü geçerlidir. Bir mil⁴⁰⁷, bir fersahın üçte biridir.

Hasan b. Ziyad (r.h.a.); su, gidiş yönünde ise iki mil itibara alınır. Sağında veya solunda ise bir mildir, demiştir. Çünkü bir mil gidiş, bir mil geliş iki mil etmektedir.

[1/115]

Züfer (r.h.a.), vakit çıkmadan suya ulaşabilecek gibi ise, ona teyemmüm yetmez. Ama vakit çıkmadan suya ulaşamayacak gibi ise teyemmümü ona yeterlidir. Su yakınında olsa da anılan koşullarda durum böyledir. Çünkü teyemmüm, vakit içinde namazı eda etmek zorunluluğundan kaynaklanmaktadır, demiştir.

Biz ise, burada namazı geciktirmek sureti ile kusurun kendisinden kaynaklandığını, suyun yakınında bulunması durumunda teyemmüm edemeyeceğini söylüyoruz.

Bazı âlimler ise, "su, suyun başında bulunanların sesleri duyamayacakları kadar uzakta ise, o kişinin teyemmümü caizdir", demişlerdir.

Kişinin arkadaşında su varsa ondan istemelidir.

Hasan b. Ziyad'a (r.h.a.) göre, istemek durumunda değildir. Çünkü o, istemenin bir horluk olduğunu ve zorluk taşıdığını, söyler. Oysa teyemmüm zorluğu ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır.

Biz ise, abdest suyu, insanlar arasında genelde sıkıntı duyulmadan verilir. İhtiyaç duyulan şeyin istenilmesinde de zillet ve sıkıntı söz konusu olamaz, deriz. Resûlullah (s.a.v.) günlük hayatta bazı ihtiyaçlarını başkalarından istemiştir.

Kişi ister de parasız vermezse, parası yoksa teyemmüm eder. Çünkü o zaman suyu kullanmaktan âcizdir. Parası varsa ve o yerdeki rayiç fiyatı ile veya biraz yüksek fiyata su satılıyorsa, teyemmüm etme hakkı yoktur. Ancak fahiş fiyatla satılırsa teyemmüm etmesi caizdir.

Hasan Basri (r.h.a.) elindeki bütün parası ile alması gerekir. Çünkü bu alışverişte zararı olmaz, demiştir.

Biz Hanefiler bunu kabul etmeyiz. Çünkü müslümanın malının saygınlığı canının saygınlığı gibidir. Malında bir zarar doğuracak ise ona farz olan teyemmümdür. Aşırı pahalı olma zarardır. Biz bunu *Nevadir*'de açıkladık.

Abdest için yeterli olan su, o bölgede bir dirheme satılırken satıcı bir buçuk dirhemden aşağısına satmazsa onu satın almalıdır. İki dirhemden aşağısına satmak istemezse teyemmüm eder. Satın almaz. Böylelikle aşırı pahalılık (gabn-i fahiş), rayiç fiyatın ikiye katlanması olarak kabul edilmiştir. Rayiç fiyatı ile satılırsa, alması gerektiğini söylemiştik. Bunun nedeni; suyun bedeline güç yetiriyor olmak, suyu

Arkadaşında su bulunan, onu abdest için istemelidir

Fahiş bedelle su alınmaz, teyemmüm edilir

⁴⁰⁷ Mil / المِيل: Uzunluk ölçüsü. Coğrafi mil: 1854 m. Deniz mili: 1853m. Kara mili: 1609 m.

kullanmaya güç yetirmek gibidir. Çünkü köleyi satın alacak paraya sahip olmak, köleye sahip olmak demektir. Böyle bir zenginlik keffâretin oruç ile ödenmesine engel oluşturur.

el-İmla'da, Ebû Yusuf (r.h.a.)'un, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye, su bulamayan yolcunun yolun sağına soluna aramak için gitmesini sorduğu, onun su bulacağını umut ediyorsa yapsın. Uzaklaşıp da bekleterek arkadaşlarını, ya da onlardan koparak kendisini, zarara sokmasın. Bu istenmez, dediği söylenir. Ancak suyun varlığından haberdar edilirse, bir ok atımlık veya ona yakın bir mesafe içerisinde suyu arar. Çünkü arama emri, suyun varlığından umudu olunduğundandır. Suyun varlığından umutlu değilse aramanın bir yararı ve anlamı yoktur. Yokluk da varlık gibi öncesinde bir arayış olmaksızın gerçekleşebilmektedir: "Falanca kimse bir yitik buldu", denilir. Allahu Teâlâ da; ﴿وَجَدَكَ عَنِئَةً﴾ "Seni fakir bulup zengin etti" (ed-Duhâ, 93/8) buyurmaktadır.

Su bulma umudu olanın su araması

Yolcu olan kimse, bir çamur veya balık içinde olsa, su ve temiz toprak bulamasa elbisesini veya abâyesini silker ve tozu ile teyemmüm eder.

Çamurla teyemmüm edilir mi?

Çamurla teyemmüm yapmak emredilmez. Her ne kadar yaptığında Ebû Hanîfe (r.h.a.)'nin görüşüne göre geçerli olsa da, onda yüzü kirletme vardır. Bu da eziyet demektir. Bu nedenle o, sırtındaki elbisesini silker. Tozu ile teyemmüm eder. Bu konuda Ömer (r.a.)'in hadisini açıklamıştık ⁴⁰⁸

[1/116]

Şâyet yağmur her yeri kaplayacak olursa, bedenin bir bölümünü çamur ile buluşturır. Kurduğunda ise onu kazır ve onunla teyemmüm eder. Kurumazsa vakit çiksa dahi abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılamaz.

Ebû Yusuf (r.h.a.)'dan bir rivâyette, "namaz kılar sonra, su bulduğunda yeniden kılar, denilmiştir. Bunun açıklaması şudur. Bir müslümanın namaz kılmadan, namaz kılanlara benzemeden bir namaz vaktini geçirmesi doğru değildir. En azından elinden geldiği kadarını namaz kılanlara benzemek için yapması gerekir. Tanyeri ağardıktan sonra sahur yapmış kimseye oruç tutanlara benzemek için gün boyu yemeden içmeden kendini tutması gerektiği gibi. Biz abdestsiz namaz kılmanın bir günah olacağını söylüyoruz. Allah'a (c.c.) itaat edenlere, günah işlemek suretiyle benzenilemez. Tanyeri ağardıktan sonra sahur yapanın yememesi ve içmemesi ise böyle değildir. O günah olmaz.

Eşek veya katır artığı su bulursa onunla abdest alır ve peşinden de teyemmüm eder

Eşek ve katır artığından başka su bulamayanın durumu

Önce teyemmüm yapsa da geçerlidir. Ancak Züfer'in (r.h.a.) görüşüne göre yeterli olmaz. Çünkü yanında kullanması emredilen şey bulundukça teyemmümüne itibar edilmez. Biz ise ihtiyatın, sıraya uymakla değil, ikisini birden

⁴⁰⁸ Bkz. "Elbise tozuyla teyemmüm caizdir." konusu. Terceme I/201. Serahşî, el-Mebhut, I/109.

Teyemmüm
edene pislik
bulaşması

yapmakla olduğunu söylüyoruz. Sıraya uymadığı için de yeniden yapması gerekmez. Ne var ki, uygun olanı işe abdest ile başlamasıdır.

Teyemmüm etmiş olanın bedenine maddî pislik bulaşması teyemmümünü bozmaz.

Ancak bir bezle veya toprakla maddî pisliği siler. Pisliği azaltmaya çalışır. Sonra namaz kılar. Silmeden namaz kılacak olsa da geçerlidir. Çünkü sırf silmek pisliği gidermez. Kişi onu gidermekten de acizdir. Öyleyse onunla beraber namaz kılması caiz olur.

Abdest alıp
gusleden kafirin,
sonra Müslüman
olmasının
abdeste etkisi

Kafir kimse abdest almış veya gusül etmiş, sonra müslüman olmuş ise, bu abdesti ve guslü ile namaz kılabilir.

Biz Hanefilere göre böyledir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise önce niyet koşul olduğundan kılamaz. O'na göre abdest, Allah'a ibadet niyeti olmaksızın yeterli değildir. Kafir niyete ehil değildir.

Biz Hanefilere göre abdest, niyetsiz de geçerlidir. Abdestsizliği ortadan kaldırmaya yeterlidir. Bu yüzden kafirin pisliği yıkaması gibi abdesti de geçerlidir. Rivâyet edilmiştir ki; Ömer (r.a.) iman etmeden önce kız kardeşinden Kur'an sayfasını kendisine vermesini istediğinde, kardeşi ona sayfayı yıkanınca vermişti. Bu da kafirin guslünün geçerli olduğuna bir delildir.

Kafirin
teyemmüm
ettikten sonra
müslüman olsa
onunla namaz
kılması

Kafir kimse su bulunmadığı zaman teyemmüm eder de müslüman olursa o teyemmüm ile Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed'e (rh.a.) göre namaz kılamaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, müslüman olmak veya temizlenmek niyeti ile teyemmüm ederse, müslüman olduktan sonra o teyemmüm ile namaz kılabilir. Bu görüşünün yorumu şöyledir. Teyemmüm, niyetin koşul olması noktasında abdestten ayrılır. Temizlenmek niyeti ile geçerlidir. Çünkü kafir buna ehildir. Müslüman olmaya niyet etmesi de bir ibadet niyetidir. İslam'a girme ibadeti niyetiyle, teyemmüme niyet birlikte bulununca, müslümandan geçerli olduğu gibi ondan da geçerli olur.

Bize göre ise, teyemmümün bir koşulu da onunla namaz kılmaya niyet etmektir. Kafir ise namaz kılmaya ehil değildir. Teyemmüm, niyet olmaksızın geçerli değildir. Müslüman olmaya niyet etmek teyemmümde itibara alınmaz. Ancak ibadet niyetine itibar edilir ki. İbadete niyet etmek de ancak temizlikle geçerli olur. Görmez misin bir müslüman oruç tutmak veya sadaka vermek niyeti ile teyemmüm edecek olsa niyeti geçerli değildir. Ayrıca kafirin teyemmümü bitirinceye kadar küfrüne devam etmesi bir günahdır. Nasıl olur da burada Allah'a ibadet anlamı doğru olur.

[1/117]

Bir müslüman abdest alsın veya gusül yapsın da sonra -Allah korusun- dinden çıksa abdesti geçersiz olmaz.

Çünkü dinden çıkmak abdesti bozan bir şey değildir. O bir küfürdür. Küfür başlangıçta abdeste engel olmaz. Devamına da öncelikle engel değildir.

Dinden
çıkmanın
abdest ve
gusle etkisi

Dinden çıkmak, kişinin bütün amellerini (dinî buyruklardan yerine getirdiklerini) yok eder. Abdesti de ameli cümlesinden olduğuna göre onu da yok etmez mi? denilecek olursa şöyle deriz. Dinden çıkmak amelin sevabını götürür. Bu, abdestsizliğin giderilmesine engel değildir. Nitekim riya olsun diye abdest almış kimse, bu abdest ile abdestsizliği kaldırır. Her ne kadar abdestine karşılık sevap alamasa da.

Bir müslüman teyemmüm etse sonra da dinden çıksa teyemmümü geçersiz olmaz.

Teyemmüm
edenin dinden
çıkmasının
teyemmüme
etkisi

Ancak Züfer'e (rh.a.) göre geçersiz olur. Çünkü kafir olmak, başlangıçta teyemmüme engel olduğuna göre devamına da engeldir. Namaz kılan kişinin, peşinden dinden çıksa, namazının geçersiz olması gibi. Öyle ki o kişi vakit içinde müslüman olsa namazı yeniden kılması gerekmez.

Biz ise, teyemmümü ibadet niyetiyle beraber bulunduğu için geçerlidir, deriz. Abdest bozan bir şey veya su bulunmasının dışında bir şey, o teyemmümü bozmaz. Dinden çıkma abdest bozucu değildir. Çünkü teyemmüm ile abdest, birinde niyetin koşul olması, diğerinde olmamasından, birbirinden ayrılır. Bu başlangıçta böyledir. Devamda böyle değildir. Devam noktasında teyemmüm ile abdest eşittir. Nasıl dinden çıktıktan sonra abdesti devam ederse teyemmümü de öyledir.

Yolcu kimse su bulamayacağını bile bile cariyesi ile cinsel ilişkide bulunabilir.

Su olmayan
durumda
cinsel ilişkiye
girmek

Malik (rh.a.) bu mekruhtur, demiştir.

Rivâyet edilmiştir ki; bir adam İbn Ömer'e (r.a.) bu konuyu sormuş. O da, "İbn Ömer bunu yapmaz. Ama sen su bulursan yıkan," demiştir.

Malik (rh.a.), suyun bulunmadığı durumlarda cünüplüğe neden olacak şeyleri yapmakta da zaruret yoktur, demektedir. Cünüp iken namaz kılmak gerçekten önemli bir olaydır. Zaruret olmaksızın böyle cünüplüğe yol açan cinsel ilişkiye kalkışılması gerekir.

Biz Hanefîlerin delili ise Allahu Teâlâ'nın,

﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ...﴾

"veya hanımlara dokunursanız (cinsel ilişkide bulunursanız)" (el-Mâide 5/6) âyetidir. Bu âyet su bulunmadığında hanımlarla cinsel ilişkide bulunulmasının mubah olduğunu göstermektedir. Ayrıca cünüplükten ve abdestsizlikten dolayı teyemmüm yapmak aynı niteliktedir. Nasıl su yok iken abdestsizliğe neden olacak bir şeyi yapmak caiz ise, cünüplüğe neden olacak şeyi yapmak da caizdir. Çünkü

Teyemmümün
namaza
niyetle
yapılması
gerekir

Nafile
namaz için
yapılan
teyemmüm
ile farz
kılama

aşırı bir cinsel ilişki isteğinden sonra nefse dizgin vurmak, bir takım sıkıntıları ve zorlukları beraberinde getirmektedir. Oysa teyemmüm zorlukları ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır.

Namaza niyet etmeksizin başkasına öğretmek için teyemmüm yapan kimsenin teyemmümü caiz olmaz.

Yukarıda da açıklandığı gibi, teyemmümün lügat anlamı kastetmektir. Bu teyemmümde niyetin koşul olduğunu gösterir.

Muhammed'in *el-Asl* adlı eserinde dediğinin açık anlamı, namaz kılama niyetinin olması gerektiridir.

Ebû Yusuf'dan (rh.a.) rivâyet edildiğine göre temizliğe niyet etmek yeterlidir.

Ebû Bekir er-Razi (rh.a.) ise, teyemmümün abdestsizlikten mi yoksa cünüplükten dolayı mı olduğuna niyete ihtiyaç vardır, der. Çünkü her ikisi için yapılan teyemmümün niteliği aynıdır. Birbirlerinden ayrılması ancak niyetledir.

Kişinin nafile niyeti ile aldığı teyemmüm ile farzı yerine getirmesi geçerlidir.

Hanefîlere göre böyledir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise böyle değildir. Bu konu yukarıda açıklanmıştır. O, teyemmümün zaruret için olmasını göz önüne almaktadır. Bize göre farzların yerine getirilmesi (edası) gibi nafilelerin edası da teyemmüm ile geçerlidir. Zühri (rh.a.) ise, "caiz değildir. Çünkü nafilelerin edasında zaruret yoktur", demiştir.

Hayızdan temizlenmiş olan yolcu kadın su bulamaz da teyemmüm eder ve namaz kılarca kocası kendisiyle cinsel ilişkide bulunabilir.

Çünkü biz teyemmümü geçerli olmakla kadının temizliğine hükmetmiş bulunmaktayız. Ayrıca namaz kılmasının caiz olması da bunu güçlendirmektedir.

Teyemmüm etmiş ama namaz kılmamış olursa, ne olacağına ilişkin bir şey anılmamıştır.

[1/118]

Denilmiştir ki, bu ihtilaflıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre koca, bu durumda hanımına yaklaşamaz. Muhammed'e (rh.a.) göre ise, boşamadan dönme kasdına binaen kocanın bu hakkı vardır. Hepsî nezdinde de en doğrusu, kocanın hanımına yaklaşmamasıdır. Çünkü Muhammed (rh.a.) ihtiyata bağlı olan yerlerde teyemmümü yıkanma gibi saymıştır. Bu da boşamadan dönmek için önünü kesmektir. Cinsel ilişkide ihtiyatlılık, ilişkinin terk edilmesidir. Burada Muhammed , teyemmümü namazla güçlendirilmeden, yıkanma gibi saymamıştır. Nitekim eşlere helal olmada da bunu böyle yapmamıştır.

Yolcu kimse cünüp iken içinde kaynak suyu bulunan bir camiye rast gelse, başka da su bulamasa camiye girmek için teyemmüm eder.

Camiye
uğramak için
teyemmüm
yapılması

Çünkü cünüplük, biz Hanefîlere göre her durumda camiye girmeye engeldir. İster camide kalmaya niyetle isterse geçmeye niyetle olsun.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise karşıya geçmek için camiye girebilir. Delili ise وَلَا حُتًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا ﴿١﴾ *kadar namaza yaklaşmayın...* (en-Nisâ 4/43) âyetidir. Ne var ki, tefsir ehli burada "وَلَا " (ancak) kelimesi, "وَلَا" (ve hayır) anlamındadır, derler. Yani "وَلَا حُتًا" cünüp de, yoldan geçen de, yıkanınca kadar..." anlamındadır. Bu olasılıktır. Öyle ise "لَا تَقْرَبُوا" - yaklaşmayın..." sözünde yasak hükmü bakidir. Kişi camiye girmeden suyu kullanmaktan acizdir. O, teyemmüm eder. Sonra camiye girer ve su alır.

Şâyet yanında su alabilecek bir şey yoksa ve eliyle daldırıp da alamıyorsa, ama suya dalabiliyorsa; şâyet su akıcı veya büyük havuz hacminde ise orada yıkanır. Az bir su ise o suda yıkanmak suyu pis duruma getirir. Bu durum kişiyi de temiz yapmaz. Dolayısı ile su ile temizlenmeye çalışmaz. Ama namaz için teyemmüm eder. Bu söz, birinci teyemmümü ile namaz kılamayacağına dair bir işarettir. Çünkü birinci teyemmüm ile camiye girmeyi kasetmiştir. Namaz kılmaya niyet etmek, teyemmümün geçerliliği için Zâhiru'r-rivâye'de koşuldur. Bundan dolayıdır ki, ikinci kez teyemmüm eder.

Aynı şekilde mushafa el sürmek için teyemmüm eden kimse bu teyemmüm ile namaz kılamaz. Ancak tilâvet secdesini eda için teyemmüm eden kimse böyle değildir. Çünkü secde namazın rükünlerindendir. Teyemmümde secdeye niyet etmek, namaza niyet etmek gibidir. Ama mushafa dokunmak ve camiye girmek namazın rükünlerinden değildir. Dolayısıyla bunlara niyet etmekle kişi namaza niyetlenmiş olmaz.

Köpek artığı ile abdest alınmaz.

Ancak Malik'in (rh.a.) görüşüne göre alınabilir. Ona göre, köpeğin temiz olduğunu yukarıda açıklamıştık. Köpeğin yalamış olduğu kabın yıkanmasına ilişkin emir ise ibadet türü bir emirdir.

Âlimlerin geneline göre köpeğin artığı pistir. Resûlullah (s.a.v.)'ın

طَهْرٌ إِنَاءٌ أَحَدَكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ ثَلَاثَ

"Sizden birinizin köpeğin yaladığı kabının temizliği, üç kere yıkanması ile olur."⁴⁰⁹ hadisinin açık anlamı pis olduğuna delildir. Temizleme pis olan bir şey ile yapılamaz. Bu nedenle farz olan, o kişinin teyemmüm etmesidir.

Cenaze namazını kaçırma korkusu varsa şehirde de cenaze namazı için teyemmüm edilir.

Camiye girmek için alınan teyemmüm ile namaz kılmak

Mushafa dokunmak için alınan teyemmüm ile namaz kılmak

Köpek artığı ile abdest almak

Cenaze ve bayram namazı kaçacaksa teyemmüm alma

⁴⁰⁹ Dârekutnî, Sünen, V/66; Bkz. Zeyleî, Nasbu'r-râye, V/124.

Biz Hanefîlere göre bayram namazı için de teyemmüm edilir.

Şâfiî (rh.a.) her ikisi için de kişi teyemmüm edemez, der. Çünkü teyemmüm, suyun bulunmadığı zamanlar için meşru kılınmış bir temizleyicidir. Suyun bulunması durumunda teyemmüm temizleyici olmaz. Temizlenmeden namaz da olmaz.

Biz Hanefîlerin görüşü, İbn Abbâs'ın (r.a.) görüşüdür. O demiştir ki;

إِذَا فَاجَأَتْكَ جَنَازَةٌ فَخَيِّتْ قَوْلَهَا فَصَلِّ عَلَيْهَا بِالتَّيْمُمِ

"Cenazeyle ansızın karşılaştığında, namazı kaçırmaktan korkuyorsan teyemmüm yap ve namazını kıl."⁴¹⁰ İbn Ömer'den (r.a.) bayram namazı için de aynı nakledilmiştir.

[1/119]

Resûlullah (s.a.v.)'dan bize rivâyet edildiğine göre; O (s.a.v.) selam verenin gözden kaybolması ile selam verme imkansız olur, korkusundan teyemmüm temizliği ile selam almıştır.⁴¹¹ Bu, kaçırılması durumunda yerine konulacak bir bedelin bulunmadığı ibadetlerin, su bulunsa da, teyemmüm ile yerine getirilmesinin geçerliliğine delil olmuştur. Bayram namazı kaçırıldığında yerine geçecek bir ibadet yoktur. Çünkü imamla beraber kılınmadığında kazası da söz konusu değildir. Cenaze namazı da böyledir. Kaçırıldı mı, kazası yoktur. Çünkü bize göre, yeniden kılınması da yoktur. Sanki anlaşmazlık bu temel prensip üzerine dayandırılmış gibidir.

Fıkıh yönünden açıklaması ise şöyledir. Abdest almak, namazın edasına ulaştırıcaksa almak farz olur. Burada ise abdest almak namazın edasına ulaştırmamaktadır. Çünkü abdestle uğraşma durumunda namaz kaçacaktır. Su kullanmasına dair hitap ondan düşünce, suyun varlığı da yokluğu gibi olmuştur. Böylelikle kişi üzerine farz olan, teyemmüm etmesi olmuştur. Bu noktadan da Cuma namazından ayrılmıştır.

Cuma namazını
teyemmümle
kılma

Cuma namazı, kaçırma korkusu dahi olsa, teyemmüm ile kılınmaz. Çünkü burada abdest ile kılınabilecek bir namaz vardır. O da vaktin farzının aslı olan öğle namazıdır. Böylelikle suyu kullanmaya emrolunur.

Tilâvet secdesi de farklıdır. Çünkü o, vakitle sınırlı değildir. Abdest ile eda edilmesi her an mümkündür. Bundan dolayı da teyemmüm ile edası caiz olmaz.

Teyemmümle
tilâvet secdesi
yapma

Kişi bayram namazına başladıktan sonra abdesti bozulacak olsa; teyemmüm etmiş de başlamışsa ittifakla teyemmüm eder. Kaldığı yerden devam eder. Yok abdest almış da başlamışsa, kaldığı yerden devam etmek için teyemmüm eder.

Abdurrezzak, *Musannef*, III/452; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/497; Dârekutnî, *Sünen*, I/202; Bkz. Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/141.

⁴¹¹ Buhârî, *Teyemmüm* 2; Müslim, *Hayz* 114; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VIII/6.

Bu Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre böyledir.

Ebû Yusuf ile Muhammed'e (rh.a.) göre ise teyemmüm edemez. Çünkü namazı kaçırma korkusu yoktur. Çünkü abdest almaya gittiğinde, imam namazı bitirmiş olsa bile kaldığı yerden devamı mümkündür.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir. Teyemmüm temizliği ile namaza başlamak geçerli olduğuna göre, teyemmüm yapıp devam etmek daha geçerli olacaktır. Çünkü devam etmek başlamaya göre daha basittir. Namazı kaçırma korkusu ise sürmektedir. Belki de yoğun kalabalıktan dolayı insanlarla yüzyüze gelmesi söz konusu olacak ve namazı bozulacak suya da ulaşamayacaktır. Güneş zeval vaktini geçip namaz da kaçmış olacaktır.

Bu cevabın, Küfe şehrinin topluca bayram namazı kılınan yerinin konumuna göre verildiği de söylenmiştir. Çünkü su, namaz kılınan yere uzakta olup suya ulaşmak için şehre kadar inmek gerekiyordu. Ama bizim bölgemizde su, namaz kılınan yerin etrafında bulunmaktadır. Onun için kişi, ne namaza başlarken ne de devam için teyemmüm edebilir. Çünkü namazı kaçırma korkusu yoktur.

Hasan (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet etmiştir ki cenaze sahibi teyemmüm ile cenaze namazını kılamaz. Diğerleri kılabirler. Çünkü onun namazı kaçırma korkusu yoktur. Cenaze namazı kılınmış olsa bile cenaze sahibi kişinin tekrar kılma yükümlülüğü vardır.

Cenaze sahibinin cenaze namazını teyemmümle kılamaması

Kalıntısı kalmamış dahi olsa sidik veya pislik bulunmuş olan bir yerden teyemmüm etmek doğru değildir.

Sidik ve pislik bulaşmış toprakla teyemmüm yapılması

İbn Kâsir en-Nehaî, Hanefî mezhep âlimlerimizden (rh.a.) nakletmiştir ki, böyle bir yerde teyemmüm etmek caizdir. Çünkü kalıntısı gitmekle o yerin temiz olduğuna hükmedilir. Orada namaz kılmak caiz görülür. Zâhiru'r-rivâye görüşünün nedeni ise şudur. Teyemmümün geçerli olabilmesinin koşulu, toprağın pak (saîd) olmasıdır. Nitekim Allahu Teâlâ:

﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾

"Pak (temiz) bir toprakla teyemmüm ediniz" (el-Mâide 5/6) buyurmaktadır. O toprak temiz olmuştur. Ama temiz olmak demek pak olmak demek değildir. Ayrıca o yerin temiz olduğu haber-i vâhid ile sabittir. Toprağın temiz olması koşulu ise kesin bir delil ile sabit olmuştur. Haber-i vâhid ile sabit olan bir şeyle bir ibadet yerine getirilemez. Bu nedenledir ki, namazda Kâbe'nin kendisine değil de Hatîm denilen noktaya doğru yönelenin namazı geçerli değildir. Bu konu yukarıda açıklanmıştır.

Namazda abdest alarak başlamış, sonra abdesti bozulmuş ve su bulamamışsa teyemmümle namaza devam eder.

[1/120]

Abdestli
başlanan
namaza
teyemmümle
devam etme

Çünkü su bulunmadığında teyemmüm ederek namaza başlamak caizdir. Devam etmek ise daha caiz olur. Çünkü o kuvvetli olanın üstüne zayıf olanı bina etmektir. Bu da doğrudur. Su bulursa bakar. Yerine döndükten sonra olsa da abdest alır. Âlimlerin tümüne göre namazına baştan başlar. Yerine dönmeden önce suyu bulursa kıyasa göre abdest alır. Namazını baştan kılar. Bu, Muhammed'in (rh.a.) görüşüdür. Çünkü teyemmümden sonra da olsa namazın hürmeti (yasak süreci) sürmektedir. Bu kimse teyemmüm yapmışken, namaz esnasında su bulmuştur. Abdest alır ve namazını baştan kılar.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.) istihsân yapmışlar, abdest alır ve kaldığı yerden devam eder, demişlerdir. Sanki aslında hiç teyemmüm yapmamış gibi kabul edilir. Ancak suyu buluncaya kadar suyun peşinde sayılmaktadır. Namaz kıldığı yere döndüğünde ise farklıdır. Orada hiç teyemmüm yapmamış gibi kabul etmek namazı bozulmuş olur. Çünkü devam için abdest alamaması, teyemmüm temizliği ile namazdan bir şey yerine getirdiği zamandır. Namaz kıldığı yere dönmeden de teyemmüm temizliği ile namazdan bir şey yerine getirmiş sayılmaz. Öyle olunca abdest alıp devam etmesi doğrudur.

Teyemmümlünün
abdestliyi;
abdestlinin
teyemmümlüyü
imam yapması

İmam teyemmümlü iken abdesti bozulsa ve yerine abdestli birini imam bıraksa, sonra birinci imam su bulsa sadece imamın namazı bozulur.

Çünkü imamlık ondan ikincisine geçmiştir. O artık cemaatten biri hükmündedir. Onun namazının bozulması, diğerlerinininkinin de namazını bozamaz.

İmam abdestli olur, ama yerine bıraktığı teyemmümlü olur da, yerine bıraktığı imam su bulursa hem kendi namazı hem birinci imamın namazı ve hem de bütün cemaatin namazı bozulur. Çünkü imamlık ona geçmekle birinci imam cemaatten biri durumunu almıştır. İmamın namazının bozulması ise cemaatin namazını bozar.

Teyemmümlü kimse abdestli bir cemaate imamlık yapıyorken, cemaatten biri suyu göreceksin olsa, imam ve cemaatin diğer kısmı bunu bilmese ve namazı bitirseler. İmamın ve cemaatin namazı tamdır. Ancak suyu göreninki bozulur.

Bize göre onun namazı bozulur. Züfer (rh.a.), namazı bozulmaz demiştir. Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'dan da bir rivâyettir. Açıklaması şudur: Namazın bozulması için bir neden olmalıdır. Bu kimse haddi zatında abdestlidir. Suyu görmek onun için abdest bozucu bir neden değildir. Onun namazının bozulması, imamın namazının bozulmasına göredir. Burada ise imamın namazı geçerlidir. Öyle ise namazının bozulmasının bir anlamı yoktur.

Bize göre ise, imamın abdestli olması ona uyan cemaat için de itibara alınır. Şöyle ki, imamın abdestsiz olduğu anlaşılsa cemaatin namazı geçersizdir. Burada imamın temizliği teyemmüm iledir. Suyu görenler için sanki kendileri teyemmümlü imiş gibi kabul edilir. Onların namazı bozulur. Çünkü o, kendilerine imam olan kişinin namazının bozulduğuna inanmaktadır. İmam, ona göre su varken

teyemmüm temizliği ile namaz kılmaktadır. İmama uyan, imamın namazının bozulduğuna inanırsa kendi namazı bozulur. Tıpkı kibleyi karıştırsalar da araştırıp [1/121] imam bir yöne cemaat da bir başka yöne yönelse, imamın kiblenin dışında bir yöne yöneldiğini bilerek ona uyması doğru olmadığı gibi.

Teyemmümlü kimse namazda iken serap görse su sanıp ona doğru koşsa, serap olduğunu anladığında namazını yeniden kılmalıdır.

Çünkü onun koşması kılmakta olduğu namazı ortadan kaldırmak içindi. Sandığı şey gerçek olmuş olsaydı, namazı bozulacaktı. Devam etme hakkı da kalmayacaktı.

Nitekim bir kimse namaz esnasında başına meshetmeyi unuttuğu zannıyla mesh için yürüse, sonra da meshettiğini hatırlasa, onun namaza devam etme hakkı olmadığı gibi, burada da devam etme hakkı yoktur.

Şu durum bunun aksinedir. Bir kimse abdestinin bozulduğunu zannetse ve abdest almak için yürüse, mescitten çıkmadan da abdestinin bozulmadığını farketse, onun namaza devam etme hakkı vardır. Çünkü buradaki ayrılma, namazı bırakmak için değil, namazı düzeltmek içindir. Nitekim zannettiği gerçek olsaydı onun abdest alıp namaza devam etme hakkı vardır. Namaz yerini terketmediğinden, ilk durduğu yerde bulunduğu kabul edilmiştir. Bundan dolayı da devam eder.

Teyemmümlü olduğuna kesin inanan bir kimsenin teyemmümü, su bulana veya abdestsizliğini kesin olarak farkedene kadar sürer.

Abdest konusunda anlatılan “kesin bilgi şüphe ile ortadan kalkmaz.” prensibi bunun dayanağını oluşturur.

Teyemmüm etmek isteyen bir kimse, toprağa bulansa (ağnasa) ve bununla bedeninin tamamını ovalasa; toprak yüzüne, kollarına, avuçlarına isabet etmişse bu geçerlidir.

Çünkü farz olanı yaptığı gibi, fazlalık da vardır. Bu konuda Ammar (r.a.)’ın hadisini açıklamıştık. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

كَانَ يَكْفِيكَ خُرْنَتَانِ

“Sana, iki vuruş yeterlidir.”⁴¹² Yani bilindiği şekliyle bir vuruş yüz, bir vuruş kollar için, buyurmuştur.

Kişi teyemmüme kollarından başlasa, yahut yüzünü teyemmüm ettikten sonra dursa, sonra kollarını teyemmüm etse, teyemmümü geçerlidir.

Teyemmümde sıra

⁴¹² Buhârî, Teyemmüm 7; Müslim, Teyemmüm 110; Ebû Dâvûd, Tahâret 123.

Çünkü teyemmüm, abdest yerine yapılmaktadır. Abdestte sıraya uyma ve peşpeşe yıkamanın sünnet olduğunu, bunu yapmamanın geçerliliğe engel oluşturmadığını daha önce açıklamıştık. Teyemmüm için de böyledir.

Aynı
toprakten
birkaç
teyemmüm

Cünüp birisi veya hayızlı bir kadın, bir yerde teyemmüm ettikten sonra bir diğer kimse aynı yer üzerinde teyemmüm etse geçerlidir.

İlk teyemmümü yapan kişiden sonra teyemmüm ettiği o yerin durumu, başka bir kimse için; İlk abdest alan ve onunla yıkanandan sonra kapta kalan suyun, başka bir kimse için temizleyici hükmünde olması gibidir.

Dirsekten
eli kesik
olan kesik
yere mesh
eder

Elleri dirseklerden kesilmiş olan bir kimse, bu durumda teyemmüm edeceği zaman, biz Hanefilere göre dirsekten kesik olan yeri meshetmesi gerekir.

Züfer (rh.a.) buna karşıdır. Dirsekler bize göre, temizlenmesi farz olana dahildir. Ona göre ise dahil değildir.

Ayrıca bu kimse için "kesik yer" teyemmüme başlaması gereken yerdir. Burası ona göre elleri sağlam olan bir kimsenin avucu mesabesinde olduğundan teyemmümde burayı meshetmesi gereklidir. Ancak kesik, dirsekten daha yukarıda ise, meshetmesi gerekli değildir. Çünkü elinin temizlenmesi gereken yeri yoktur. Dirsekten yukarısı abdestte temizlenmesi (yıkınması) gereken yerlerden değildir.

Yükünde,
arabasında su
olduğunu
unutanın
teyemmüm
etmesi

Yükünde kendisinin veya ailesinden birinin koyduğunu unutmak suretiyle su olduğunu bilmeyen bir kimse teyemmüm etse, bu teyemmümle kıldığı namazı geçerlidir.

Bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre dir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre geçerli değildir. O'na göre su, yolculukta, yolcunun en önemli eşyasındandır. Bu kimse normalde unutulmayan bir şeyi unuttuğu için, unutmamasına itibar olunmaz. Tıpkı su, sırtında ya da boynunda asılı olduğu halde, onu unutmaması durumunda unutmamasına itibar edilmediği gibi. Çünkü teyemmümün caiz olması su olmadığındandır. Halbuki o kimse, su, yükü içinde, yükü de zilyedliğinde (hakimiyeti altında) olduğu için, suyu bulan kişi hükmündedir. Dolayısıyla teyemmümü geçerli değildir. Bunun durumu tıpkı mülkünde özgür kılınmaya layık bir köle olduğunu unutup da yemin keffâreti için oruç tutan kimseye benzer.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) *Kitâb'ul-Asl*'da görüşlerine delil getirdiler ve şöyle dediler. Allahu Teâla ancak o suyu bilmesi durumunda bu kimseyi yükümlü tutmuştur. Bunun anlamı şudur. Yükümlülük güce göre dir. Bu kimsenin suyun varlığını bilmeden, kullanmasına gücü yetmemektedir. Kullanmakla sorumlu olmadığı zaman, o suyun varlığı tıpkı hastalanacağından yahut susuz kalacağından korkup da suyu kullanmayan kişinin durumuna benzer. Su yok hükmündedir. Bu durum, kuyu kenarında durup da beraberinde su çıkarma âleti

bulunmayan kimseye teyemmümün farz olmasına benzemektedir. Cariye örneği bunun aksinedir. Orada muteber olan, cariye'nin mülkiyetidir. Hatta birisi kendisine cariyeyi arz etse kabul etmemesi ve oruç keffâreti tutması hakkı vardır. Unutma ile kişinin mülkiyeti yok olmaz.

Burada muteber olan ise, suyu kullanmaya güç yetirebilmektir. Öyle ki bir kimse kendisine su sunsa, teyemmümü geçerli olmaz. Unutmakla bu gücü ortadan kalkmıştır. Teyemmüm etmesi caizdir. Kişinin, suyun varlığını bilip, tükendiğini zannetmesi durumu farklıdır. Çünkü suyu bilmekle, kullanmaya gücü yetmesi vardır. Dolayısıyla zannı ile bu yok olamayacağından, araştırması gereklidir. Bunu yapmadığı takdirde teyemmümü geçerli değildir. Şu an açıkladığımız durum ise bunun aksidir.

Kişinin bedeninin bir kısmında yaralar oluştuğunda, ya da çiçek hastalığına yakalandığında abdestsiz ise, göz önünde tutulması gereken abdest organlarıdır.

Yaralı bedende abdest ya da teyemmüm yapılması

Organların çoğu sağlamlsa, sağlam organlarında abdest alır. Çoğu yaralı ise, sağlam olanları yıkımaksızın teyemmüm etmesi gereklidir.

Cünüp olması durumunda ise bedenın tamamına bakılır. Çoğu yaralı ise Hanefîlere göre teyemmüm eder ve namazı kılar.

Şâfiî (rh.a.) sağlam olduğu organların tamamında gusül gerekir, der. Çünkü gusül, suyun ve elbisenin değmesinde zarar olması zaruretinden dolayı yaralı olandan düşer. Zaruretlar kendi miktarınca takdir edilir.

Biz Hanefîlerin delillerine göre az olan çoğa tabidir. Peygamber (s.a.v.) çiçek hastalığına yakalanmış biri için,

كَانَ بِكَمِّهِ اَنْتَبَهُ

"Ona teyemmüm yeterliydi."⁴¹³ buyurmuştur. Bedenindeki yaraların aralarında kalan sağlam yerlerin yıkanılması yönünde, her hangi bir kimseden bir nakil de yoktur. Burada göz önüne alınacak olanın çoğunluk olduğunu bu da gösterir. Bedenin çoğu yaralı olduğunda, sanki hepsi yaralıdır.

Kişinin asıl (gusül abdesti) ile bedelin (teyemmüm), -biriyle diğerini onarma yoluyla- bir arada yapamayacağını daha önce açıklamıştık. (Bedeninin) çoğu yaralı olduğunda, teyemmüm etmekten başka çaresi kalmaz. Bundan dolayı da kendisinden farz olan gusül düşer.

Sağlam bir kimse şehirde cünüp olsa, yıkandığı takdirde soğuşun kendisini öldüreceğinden korksa teyemmüm eder.

Tehlike varsa cünüp olan şehirde de teyemmüm edebilir

⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/330; Dârimî, *Tahâret* 70; İbn Mâce, *Tahâret* 93; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 127; Hâkim, *Müstedrek*, I/285.

Bu, Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) görüşünde böyledir. Bu kişinin durumu, yolculuktaki kimsenin -yıkandığı takdirde hastalanacağından korkan kişinin durumu gibidir.

Ebû Yusuf ve Muhammed'e (rh.a.) (İmâmeyn) göre ise, bu kişi, yolculukta böyle yapabilir. Şehirde iken yapamaz. Çünkü yolculukta soğuktan yok olma tehlikesi, kişinin sıcak su, sarılıp ısınacak bir elbise, sığınacak bir yer bulamayacağından dolayı gerçekleşebilir. Bu ihtiyaç duyulan şeyler, şehirlerde nadiren bulunmaz. Nadir olana da itibar edilmez, derler. Bundan dolayı şehirde suyun olmaması teyemmümü caiz kılmaz. Şehrin dışında ise bunun aksinedir.

[1/123]

Ebû Hanîfe (rh.a.); yolcu, soğuktan dolayı ölme korkusu taşıyorsa, su olsa da teyemmüm edebilir. Aynı durumun yolcu olmayan kişi (mukim) için gerçekleşmesi durumunda bu kimse, yolcu gibidir. Çünkü suyu kullanmadaki zorluk, her ikisi için de vardır. Beraberinde su olduğu halde, kendisine teyemmüm caiz olan kişinin durumu, hasta gibi şehirde olsun, yolculukta olsun farketmez, der.

Hapistekinin
teyemmümü

Hapisteki bir hükümlü, temiz bir yerde olup su bulamazsa Ebû Hanîfe (rh.a.) bu kimsenin, şehir dışında ise teyemmümle namaz kılabileceğini, şehirde ise kılamayacağını söylemekte idi. Züfer'de (rh.a.) bu doğrultuda bir görüş bildirmiştir. Ancak daha sonra Ebû Hanîfe, kılıp daha sonra yeniden kılar, görüşüne dönmüştür. Bu, Ebû Yusuf ile Muhammed'in (rh.a.) de görüşüdür.

Birinci görüşünün açıklaması şudur. Şehirde su bulunmama durumu hukuken geçerli kabul edilmez. Öyle ki teyemmümle farz olan namaz, kendisinden düşmeyip yeniden kılınması gereklidir. Teyemmüm onun için temizleyici değildir. Diğer görüşünün açıklaması ise şöyledir. Şehirde suyun bulunmamasına itibar edilmez. Çünkü bu ancak nadiren olur. Hapiste ise suyu bulamama durumu nadir değildir. Dikkate alınır. Suyu bulmaktan aczi nedeniyle, teyemmüm ederek namaz kılmakla emrolunur.

Yeniden kılma konusuna gelince. Kıyasen yeniden kılma (iade) gerekmez. Bu, Ebû Yusuf'dan (rh.a.) da gelen bir rivâyettir. Yolculukta olsaydı iade gerekmeyeceği gibi. İstihsanen ise iadesi gerekir. Çünkü suyun olmaması durumu kullardan kaynaklanmaktadır. Kişinin temizlenerek namaz kılması zorunluluğu ise, Allahu Teâlâ'nın hakkından dolayıdır. Dolayısıyla kuldan kaynaklanan bir problemle Allah hakkı düşmez. Yolcunun durumu bundan farklıdır. Yolculukta teyemmümün caiz olması hapisten dolayı değil, suyun olmamasındandır. Bunda kulların her hangi bir karışması söz konusu değildir. Bu, bağlanmış bir kimsenin oturarak namaz kıldıktan sonra, bağlarının çözülmesi üzerine namazı yeniden kılması gerekmesine benzer. Hasta kişi hakkında böyle bir durum söz konusu değildir.

Hükümlü, pis bir yerde olup abdest alacak su, teyemmüm edecek temiz toprak bulamazsa, Ebû Hanîfe'ye (rh.a.) göre namazı kılmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, namaz kılanlara benzemek için îmâ ile (başı ile eğilerek işaretle) kılar.

Muhammed (rh.a.)'den gelen rivâyetler ise çeşitlidir. *Ziyâdât* kitabında ve Ebû Hafs (rh.a.)'ın *el-Asl'*dan yazdığındaki nüshasında görüşü Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü gibidir. Ebû Süleyman (rh.a.)'ın yazdığı nüshasındaki görüşü ise, Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü gibi anılmıştır. Açıklaması şöyledir. Akıllı bir Müslümanın imkan ölçüsünce namaz kılanlara benzemediği halde üzerinden namaz vaktinin geçmesi caiz değildir. Yükümlülük, ancak kişinin gücü oranında sabit olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün açıklaması da şudur. Abdest almaksızın namaz kılmak günâhtır. Günah olan bir durumla namaz kılanlara benzemek olamaz. Bu konunun benzerleri daha önce geçmişti. Bunun benzerlerinden bazıları, düşmandan yaya olarak kaçan, kılıç kılıca bilfiil savaşı, gemi parçalandıktan sonra denizde yüzen kimselerdir.

Düşmandan yaya kaçanın, göğüs göğüse çarptığının, denize düşenin, o anda namaz kılması

Ebû Yusuf'a (rh.a.) göre bu durumdaki kimseler namaz kılanlara benzemek için namazlarını îma ile kılıp sonra yeniden kılarlar.

Ebû Hanîfe ve Muhammed'e (rh.a.) göre ise kılmazlar. Çünkü anılan yürüme, yüzmeye ve çarpışma gibi işlerle namaz ibadeti olmaz. Her üç durumda da namaz ibadet olmaktan çıkar. Hadiste;

إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ شَغَلَ عَنْ أَرْبَعِ صَلَوَاتٍ يَوْمَ الْحَنْدَقِ

"Peygamber'in (s.a.v.) Hendek Gününde dört vakit namazı kılamadığı"⁴¹⁴ anlatılmıştır. Çünkü O (s.a.v.) çarpışmakla uğraşıyordu. Bu, böyle durumlarda namaz kılınmayacağını göstermektedir.

Cünüp bir yolcu üreme organını, yüzünü, kollarını, başını yıkadıktan sonra suyu döküp, teyemmüm ederek namaza başlasa ve namazda kahkaha ile gülse, peşinden suyu bulsa; yüzünü ve kollarını yıkayıp, başını meshetmesi ve bedeninden kalan yerleri yıkaması gereklidir.

Namazda kahkahanın, abdest ve teyemmüme etkisi

Çünkü bu kişinin namaza başlaması, teyemmümle geçerli idi. Kahkaha namazda, organların tamamının yıkanması üzerine meydana gelse, kişinin namazda abdestini bozar. Aynı şekilde, organların bazılarının yıkanması üzerine meydana gelse de diğer abdest bozan şeyler hükmündedir.

[1/124]

El-İmlâ'da Ebû Yusuf (rh.a.)'un şöyle dediği nakledilir. Namazda kahkaha ile gülmek, kişinin namaza başladığı temizliği bozar. Burada kişinin namaza başlaması yüz ve kollarını yıkamasıyla değil, teyemmümlerdir. Kahkaha ile yüz ve kollarındaki temizliği bozulduğundan buraları tekrar yıkaması gerekir. Abdest organlarının dışında, bedeninden yıkadığı yerleri tekrar yıkaması gerekmez.

⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/375; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/416; Tirmizî, *Salât* 132; Nesâî, *Ezan* 22; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/403.

Bedeninde
kuru yer
kalanın
guslü

Cünüp bir kimse yıkansa ve bedeninde suyun ulaşmadığı kuru bir yer kalsa, (sonra su yetmese ve başka su da bulamasa) teyemmüm eder ve namaz kılar.

Çünkü cünüplüğün ortadan kalkması, hükmen sabit olmasının göz önünde bulundurulmasıyla. Cünüplüğün sabit olması, bedeninin bir bölümünde değil tümündedir. Cünüplük, bedenin bir bölümünde olması şeklinde nasıl gerçekleşmiyorsa, aynı şekilde; suyun ulaşmadığı bir yer kalması durumunda, giderildiği de düşünülemez. Eğer bu aşamadan sonra suyu bulursa, o bölgeyi temizlemeye gücü yettiğinden dolayı yıkar. Abdestsizlikten temizlenmiş olduğu için de teyemmüm etmez.

Bu bölgeyi yıkamadan önce bir abdestsizlik vuku bulmuş ise, mesele şu birkaç şekilde açıklanır:

Bulduğu su, hem abdeste hem de kuru kalan yere yeterse, cünüplükten çıkmak için önce kuru kalmış yeri yıkar. Sonra abdest alır. Çünkü abdestsizdir. Beraberinde abdest alacak kadar suyu vardır.

Bulduğu su ikisinden biri için yeterli değilse, abdestsizlikten dolayı teyemmüm eder. Cünüplükten dolayı teyemmümü devam etmektedir. Ancak cünüplüğü azaltmak için, edindiği suyu, kuru kalan yerde kullanır.

Bulduğu su kuru kalan yere yetip abdeste yetmiyorsa, cünüplükten çıkması için onunla kuru kalan yeri yıkar. Sonra abdestsizlikten dolayı teyemmüm eder. Su yetmiyorsa onunla abdest alır. Cünüplüğünden dolayı etmiş olduğu teyemmümü devam eder.

Cünüp olanın
Kur'an
okuması

Bulduğu su, başlı başına her birisi için yeterli olduğu durumda ise; Cünüplüğü kaldırmak için suyla kuru kalan yeri yıkar. Çünkü cünüplüğün hükmü abdestsizlikten daha ağırdır. Öyle ki cünüp Kur'an okumaktan yasaklanır. Abdestsiz (ise ezbere olursa) yasaklanmaz. Daha sonra abdestsizlikten dolayı teyemmüm eder.

Kişinin, önce abdestsizlikten dolayı teyemmümle başlaması "Kitâbü's-Salât"daki rivâyette geçerli görülmüşken, "Ziyâdât"taki rivâyette caiz görülmemiştir.

Denilmiştir ki; Ziyâdât'ta anılan Muhammed (r.h.a.)'in görüşüdür. Açıklaması şudur. Abdeste yetecek kadar suyu olduğu halde teyemmüm ettiğinden dolayı teyemmümüne itibar edilmez.

Eşek artığı
suyla
abdest

el-Asl'da anılan ise Ebû Yusuf (r.h.a.)'un görüşüdür. Açıklaması şöyledir. Su, kuru kalan yerin hakkı olup, abdestsizlik durumunda bu su, susuzluk tehlikesinde susuz kalan kimsenin hakkı olduğu gibi, yok hükmündedir.

Eşeğin artığı su da buna benzerdir. Şöyle ki yolcu, bulduğu eşeğin artığı su ile, hem abdest alır hem de teyemmüm eder. Öncelikli olan bu su ile, önce

abdest almasıdır. Ancak önce teyemmüm etse de geçerlidir. Burada da durum aynıdır.

Teyemmümlü bir kimse namaza başladıktan sonra, eşiğin artığını bulsa namazına devam eder. Bitirdikten sonra ise onunla abdest alıp, namazı yeniden kılar.

Çünkü eşek artığının temizleyiciliğinde şüphe vardır. Bu kimsenin namaza başlaması geçerli olduğundan, şüphe ile bozulmaz. Bundan dolayı namazını tamamlar. Sonra eşek artığı suyun temiz olmasının caiz oluşu nedeniyle ihtiyaten onunla abdest alıp, namazı yeniden kılar (iade eder).

Namaz esnasında hurma şırası bulsa da durum aynıdır.

Muhammed'e (rh.a.) göre namazını tamamlar. Sonra onunla abdest alıp namazını iade eder. Çünkü ona göre hurma suyu eşiğin artığı su gibidir.

Ebû Yusuf'a (rh.a.) göre namazını tamamlar. Hurma suyu O'na göre temizleyici olmadığı için iade etmez.

[1/125]

Ebû Hanîfe'ye (rh.a.) göre ise, kişi namazını keser. Çünkü hurma suyu, O'na göre suyun olmaması durumunda su hükmünde olduğu için, onu bulmakla namazı bozulur. Bu yüzden onunla abdest alır. Namazı yeniden kılar.

Eşiğin artığı ile hurma suyunu beraber bulan kimsenin de Ebû Hanîfe'ye (rh.a.) göre namazı bozulur. Onlarla abdest alıp, yeniden namazı kılar. Çünkü, eşiğin artığı su temiz olsa da, hurma suyu da onunla beraber temizleyici değildir. Bundan dolayı her ikisiyle abdest alır. Ebû Yusuf'a (rh.a.) göre, kişi namazına devam eder. Bitirdikten sonra her ikisi ile abdest alır. Namazı ihtiyaten iade eder.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye ait meseleler

Namaz kılan kimse teşehhüt miktarı (et-Tehiyyat'ı okuyacak kadar) oturduktan sonra selam vermeden meshinin süresi dolmuş olsa, ya da mestte birşey bulsa da hafif hareketle onu çıkarsa, meshi bozulur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu kimsenin namazı da bozulur. Aynı şekilde;

Teyemmümlü, su bulsa,

Cuma kılan, Cuma'nın vakti çıksa,

Sabah namazı kılan, üzerine güneş doğsa,

Çıplak olarak namaz kılan, bir elbise bulsa,

Okuma bilmeyen bir kimse, okumayı öğrense

Okumayı bilen bir imam, okuma bilmeyen birini yerine imam olarak geçirse,

İma ile namaz kılan bir kimse, rüku ve secde yapmaya güç yetirebilecek duruma gelse,

**Namazın
bozulduğu
özel durumlar**

Namazı başlatan bir kimse, daha önceki namazının kazaya kaldığını hatırlasa (tertib sahibi için),

Yarası akan bir kimsenin, yarası iyileşse, ya da vakit gitse,
Kendisinden özü kanı gelen bir kadının, özü kalksa,
Kaçırdığı bir namazı kılarken, güneş değişse, namazı bozulur.

Ebû Yusuf ve Muhammed'e (rh.a.) göre ise, bu durumların tamamında kişi, namaza devam eder. Bunlarla namazdan çıkar. Namazı caiz olur.

Hanefî âlimlerinden bazıları; bu meselelerin şu prensibe dayandığını söylerler.

Namazda olan bir kimsenin namazdan çıkmak için bir harekette bulunması, kendi isteği ile çıkışı, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre farzdır.

Ebû Yusuf ve Muhammed'e (rh.a.) göre ise farz değildir. Onların delilleri, Abdullah b. Ömer'in (r.a.) şu hadisidir;

قَالَ إِذَا رَفَعَ الْمُصَلِّي رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ سَجْدَةٍ وَقَعَدَ قَدَرُ الشَّهَادَةِ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Namaz kılan bir kimse başını son secdeden kaldırıp bir teşehhüt miktarı oturduktan sonra namazı tamamlanmıştır."⁴¹⁵ Kişi, bu durumda iken, konuşsa, kahkaha atsa, kasden abdestini bozsa, erkek kadınla sohbet etse, ittifakla namazı bozulmaz. Namazın farzlarından kalmış olsaydı, bütün bu durumlarda namazı bozulurdu. Ka'deden evvel bozulduğu gibi.

Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) delili şudur. Namaz, kendisinin haram ve helal kılması olan bir ibadettir. (Kendisine ait bir fiil ile başlanılan ve çıkılan bir ibadettir.) Tamamlanmış bir şekilde namazdan ancak, hacda olduğu gibi, kişi kendi hareketi ile çıkar.

Bunun açıklaması da şudur. Kişi teşehhütte bulunduktan sonra namaz vakti çıkana, yahut diğer namazın vakti girinceye kadar devam ettirmek isterse, engel olunur. Ancak namazdan herhangi bir eksiği kalmamışsa engel olunmaz. Abdullah b. Ömer (r.a.)'in hadisinin yorumu ise, "Arafat'ta vakfe yapan kimsenin hacı tamamdır"⁴¹⁶ sözünde olduğu gibi, tamama yaklaşmıştır, şeklinde anlaşılmalıdır.

Konuşmak, kasden abdest bozma, kadının erkekle aynı hizada durması, kahkaha ile gülmek, kişinin kendi hareketleri cümlesindendir.

[1/126]

Mesti çıkarması da kişinin kendi hareketidir, denilecek olursa, şöyle deriz. Bu kişinin namazı kesmeden yaptığı bir harekettir. Öyle ki, ayaklarını yıkayan giymeyi namaz esnasında yapsa ona zarar vermez. Burada "mestlerin koncu geniş olur da

⁴¹⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, I/253; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/233, 254; Ebû Dâvûd, *Salât* 74; Tirmizî, *Salât* 300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/139.

⁴¹⁶ Muvatta, *Hacc* 509; Tirmizî, *Savm* 57; Nesâî, *Hacc* 211; Hâkim, *Müstedrek*, I/635.

bir harekete ihtiyaç duymazsa" kaydı vardır. Eğer basit bir hareketle çıkmayıp da kuvvetle çıkartıldığı takdirde, kişinin kendi isteği ile namazdan çıkması sözkonusu olduğu için, namazı ittifakla tamamdır.

İmamın, yerine bir başkasını geçirmesi (istihlâf)'nin de kişinin kendi hareketi olduğu söylenirse şu cevap verilir. Evet, öyledir. Lakin bu hareketi, namazı bozan bir hareket değildir. Nitekim imam, okumayı bilen bir kimseyi namaz kılarken yerine geçirseydi namaza zarar vermezdi. Ancak bu yorum, kuvvetli bir delil değildir. Çünkü kişi farz namaz borcunu konuşarak, kasden abdest bozarak yerine getirdi diye söylemek imkansızdır. Namaz kılanın kendi hareketi ile namazdan çıkması farz olsaydı, bu hac farızasında ihramdan çıkmakta olduğu gibi bir ibadet olarak tahsis edilirdi.

Fakat Ebû Hanîfe (r.h.a.) lehine doğru olan şudur. Teşehhütü bitirdikten sonra da namaz devam etmektedir. Bu durumda farzı değiştiren bir durumun ortaya çıkması, namaz esnasında ortaya çıkması gibidir. Nitekim bir yolcu bu durumda kamete (oturmaya) niyet etse, namazdayken niyet etmesi durumunda olduğu gibi farz namazı değişir. Bu tür ortaya çıkan şeyler farzı değiştirir. Konuşmak böyle değildir. O namazı kesen bir harekettir. Değiştiren değil! Kahrkaha ile gülmek, kasden abdest bozma, kadının erkekle bir hizada olması namazı değiştirmez. Namazı iptal eder.

Sabah namazında güneşin doğması, (namazı) iptal eder, değiştirmez. Bu olayı ihtilafı bir şekle dönüştürdünüz, denirse şöyle deriz. Hayır öyle değildir. Bilakis bu esnada güneşin doğması namazı farzdan nafilaye dönüştürür. Kişi, bununla namazdan çıkmış sayılmaz.

Açıkladıklarımızın tamamı, selamdan önce ortaya çıkan durumlardadır. Yanılma secdelerinde, teşehhüt okumadan önce, ya da teşehhüt okuduktan sonra, selam verdikten sonra veya selam vermeden önce de öyledir. Çünkü namaz devam etmektedir.

Selam verdikten sonra, yanılma (sehv) secdesi yapmadan önce kişiden böyle hareketler çıkarsa, namazı tamamdır. Ebû Yusuf ve Muhammed'e (r.h.a.) göre bu şüphesiz böyledir.

Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre ise, kişi selamla namazdan çıkar. Bundan dolayı yolcunun farzı, bu durumda kamete niyet etmesiyle değişmez. İki taraftan birine selam verildiğinde de durum yine aynıdır. Çünkü namazın kesilmesi bir selam ile gerçekleşmektedir. Bütün bunlar Hanefîler'e göredir.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre ise, bu durumda konuşmak, kasden abdest bozmak ve bozucu durumlar ortaya çıkarsa, kişinin namazı bozulmuştur. Çünkü O'na göre namazdan selamla çıkmak namaz'ın farzlarından. Delili Peygamber (s.a.v.)'in,

"Namazdan çıkmak selam vermekledir."⁴¹⁷ hadisidir. Namaz'a başlamak nasıl ibadetin bir parçası, farzı olarak belirtilmişse namazdan çıkmak da öyledir.

Biz Hanefîler'in delili İbn Mesûd'un (r.a.) şu hadisidir;

لَمَّا عَلِمَهُ الشَّهَدُ قَالَ لَهُ إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ

"Peygamber (s.a.v.) kendisine (İbn Mesûd'a) teşehhütü öğretmesi esnasında şöyle buyurmuştur. Bunu söylediğin yahut yaptığın zaman, namazın tamamlanmıştır. Kalkmak istersen kalkarsın, oturmak istersen otursun."⁴¹⁸

Selam, namaz kılanın insanlara bir hitabıdır. Onu namaz esnasında kasden yapsa namazı bozulur. Namazın farzlarından olan birşey ise namazı bozucu değildir. Bununla anlaşıyor ki, Peygamber (s.a.v.)'in: "وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ" "namazdan çıkmak, selam vermekledir" sözü o namazı sona erdirmek için bir izindir. Çünkü kişi namaza başladığında, sanki insanlardan uzaklaşmış, ilişkiyi kesmiştir. Onlarla konuşmaz, onlar da onunla konuşmazlar. Selam verme suretiyle onlara tekrar dönmüş gibidir. Bundan dolayı onlara selam verir. Fakat bu selam, namazın farzlarından biri olduğundan değildir.

[1/127]

Eğer teşehhüt miktarı oturmadan önce, yukarıdaki durumlardan biri başına gelse, namazı yeniden kılar. Çünkü İbn Mesûd (r.a.) hadisinden rivâyet edildiğine göre oturmak namazın farzlarındandır.

Hanefî âlimlerimizden (rh.a.) bazıları oturmada farz olan miktarı, iki şehadet kelimesini getirecek kadar şeklinde zannetmişlerdir. Doğrusu, farz olan oturmada Tahiyât duasını "غَيْثُكَ وَرَسُولُكَ" a kadar okuyabilecek zamandır. "Teşehhüt", mutlak olarak kullanıldığında kendisinden bu anlaşılr.

el-İmlâ'da, Ebû Yusuf (rh.a.)'dan Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin, ilk önce namaz esnasında sure öğrenen, okuma bilmeyen (ümmî) hakkında, onu okur ve namazına kaldığı yerden devam eder. Tıpkı oturarak namaz kılarken kalkmaya gücü yeten gibi, dediği nakledilmektedir. Daha sonra bundan dönmüştür. Okuma bilmeyenin namazı sırf zarurettir. Öyle ki, nafîle ve farz namazlarda güç yetirildiğinde okumayı terketmek caiz değildir, şeklinde söylediği rivâyet edilmiştir. Bu, işaretlerle namaz kılarken rüku ve secde etmeye güç yetirene kıyasla böyledir.

Allah Sübhânahû ve Teâlâ daha iyi bilir.

⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/123; Ebû Dâvûd, Tahâret 31; Tirmizî, Tahâret 3; Nesâî, Tahâret 3.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/422; Ebû Dâvûd, Salât 182; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/293; Dârekutnî, *Sünen*, I/352; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/174.

EZAN

Ezanın
meşru
kılınışı

"Ezan" sözlükte duyurmak demektir. Allahu Teâlâ'nın,

هَؤُلَاءِ مِنْ أَللّٰهِ وَرَسُولُهُ سَيُخَسِّسُ

"Bu, Allah ve Resulu tarafından insanlara bir duyurudur." (et-Tevbe, 8/3) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır.

Ezanın nasıl *sabit* olduğu konusunda âlimler görüş ayrılığına düşmüştür. Ebû Hanîfe (rh.a.), Alkame b. Mersed'den; O, Ebû Bürde'den; O da babasından rivâyet etmiştir ki; "Ensar'dan birisi Resûlullah (s.a.v.)'a rastladı. O'nu üzgün gördü. Adam yemek yiyecekti. Evine döndüğünde Resûlullahın üzüntüsünü kafasına taktı. Bundan dolayı yemeği yemeyip uyudu. Rüyasında birisi gelip 'Resûlullah (s.a.v.)'ın niye üzüldüğünü biliyor musun? Şu çandan dolayı üzülüyor. Ona söyle de Bilal'e ezanı öğretsin,' dedi. Ezanı ona sonuna kadar okudu."

Meşhur rivâyet ise şudur. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye gelince namazı bazan geciktirir, bazan erken kılardı. Ashabına, cemaati kaçırmamaları için, namazın eda edebilecekleri vakti anlayacakları bir işaret konusunda danıştı. Bazıları, "Bir bayrak dikelim. İnsanlar onu görünce birbirine haber versin." dedi. Bu, Resûlullahın hoşuna gitmedi. Bazıları çan çalmayı teklif ettiler. Resûlullah, Hristiyanlara ait olduğu için bunu da çirkin gördü. Bazıları boru üflemeyi teklif ettiler. Resûlullah (s.a.v.) bunu da Yahudiler yüzünden beğenmedi. Bazıları ise borazan çalmayı teklif ettiler. Resûlullah (s.a.v.) bunu da Mecusîler (ateşperestler) için olduğundan istemedi. Her hangi bir şeyde ortak karar almadan dağıldılar. Abdullah b. Zeyd b. Abd-i Rabbih el-Ensâri şöyle demiştir. Ben yattım. Gözüme uyku girmedi. Uyur-uyanık bir durumda iken, üzerinde iki yeşil giysi bulunan ve elinde çana benzer bir şey bulunan bir adamın gökyüzünden indiğini gördüm. "Bunu bana satsana." dedim. "Onu ne yapacaksın." dedi. "Namaz vakitlerinde çalacağız." dedim. "Ben sana bundan daha hayırlısını göstersem." dedi. "Peki" dedim. O da bir duvarın yüksekçe bir yerine çıkıp kibleye yöneldiği halde ezan okudu. Sonra kısa bir süre durdu. Kalkıp ilk okuduğunu tekrar okudu. Sonunda fazla olarak iki defa, قَدْ قُبِلَ dedi. Ben hemen Resûlullah'a (s.a.v.) gelip bunu O'na haber verdim. O da,

رُبِّ صَدَقَ اَوْ حَقٌّ اَتَقَدَّ عَلَيَّ رَجُلٌ فَتَنَةً اَمَدَ صَوْنٍ مَثَلَتْ

"Bu sadık bir rüyadır." veya "Hak bir rüyadır. Bilal'e öğret. Çünkü O'nun sesi senden daha gürdür."⁴¹⁹ buyurdu. Ben de onu Bilal'e öğrettim. Bilal, Medine'nin

[1/128]

⁴¹⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/43; Ibn Mâce, Ezân 1; Ebû Dâvûd, Salât 28; Tirmizî, Salât 139.

en yüksek damlarından olan Ermele Damı'na çıktı. Ezan okumaya başladı. Ömer (r.a.) bir izar (peşdema) içinde koşarak geldi. "Abdullah'ın gördüğü rüyayı bugün ben de gördüm. Ancak o benden önce davrandı." diyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) هَذَا أَتَيْتُ "Bu, daha da sağlamlaştırdı."⁴²⁰ buyurdu. Sahabilerden (r.a.) yedi kişinin bu rüyayı aynı gece gördükleri rivâyet edilmiştir.

Ebû Hafs Muhammed b. Ali bunu yadırgayarak, "Dinin alâmetlerinden bir konuda kalkıp "Rüya ile sabit oldu." diyorsunuz. Asla böyle değildir. Aksine Resûlullah (s.a.v.) Mescid-i Aksa'ya götürüldüğünde peygamberler onun için toplandılar. Bir melek ezan okudu ve kamet getirdi. Resûlullah (s.a.v.) da onlara namaz kıldırıldı." demiştir.

Ezanı Cebrâil (a.s.) indirdi de denilmiştir. Hatta Kesir b. Mürre, "Cebrail (a.s.) gökyüzünde ezan okudu. Bunu Ömer (r.a.) işitti." demiştir.

Bu nedenler arasında çelişki yoktur. Bunların hepsinin ayrı ayrı gerçekleştiği düşünülebilir.

Fıkıh bilginleri (Fakihler) ezanla ilgili olarak üç konuda anlaşamamışlardır.

a. Tercî': Biz Hanefîlere göre o ezanın sünnetlerinden değildir. Şâfiî (rh.a.) bu konuda farklı düşünür. Tercî'in şekli şöyledir: Müezzin şehadet kelimelerini alçak sesle iki defa okur. Sonra sesini yükselterek tekrar eder.

Şâfiî'nin (rh.a.) bu konudaki delili Ebû Mahzûre'nin rivâyet ettiği şu hadistir. Peygamber (s.a.v.) O'na، **سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً وَ الْإِقَامَةُ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً** "ezan on dokuz kelime, kamet de on yedi kelime" diye öğretmiştir. Ezan ise ancak tercî' yoluyla on dokuz kelime olabilir. Peygamberin kendi ifadesiyle de tercî'i emrettiği rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerin yanı sıra Şâfiî şehadet kelimelerini tekbire kıyas etmiştir. Tekbir lafzı dört kere söylendiğine göre şehadet kelimelerini de dört kere söylemelidir.

Biz Hanefîlerin delili ise ezan konusunda asıl olan ve Abdullah b. Zeyd'in (r.a.) rivâyet ettiği hadistir. O hadiste tercî'den söz edilmemiştir. Ezanın asıl maksadı olan kısım **حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ** "haydin namaza, haydin felaha" cümleleridir. Bu kelimelerde tercî olmadığına göre, diğerlerinde olmaması öncelikle anlaşılır. Tekbir lafzının dört defa tekrar edilmesi bizim delilimizdir. İki tekbir bir sesle okunduğu için bir kelime hükmündedir. Ebû Mahzûre hadisi hakkında da şöyle deriz. Resûlullah (s.a.v.) ezanı öğretirken Ebû Mahzûre'nin güzel öğrenmesi için tekrarlamasını emretmiştir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) ashabına bir şey öğretirken daha iyi öğrenmelerini sağlamak için böyle yapardı. Ebû Mahzûre ise Resûlullah (s.a.v.)'ın kendisine tercî'i emrettiğini zannetmiştir.

⁴²⁰ İbn Mâce, Ezan, I; Ebû Dâvûd, Salât, 28; Tirmizî, Salât, 139; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/189; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/427.

⁴²¹ İbn Mâce, Ezan 2; Ebû Davûd, Salât, 28; Tirmizî, Salât 140; Nesâî, Ezan 4.

Denilmiştir ki, Ebû Mahzure Mekke müezzini idi. O, ezanda Resûlullah (s.a.v.)'in anıldığı şehadet kelimelerine gelince, Mekkeliler Resûlullah (s.a.v.)'in isminin aralarında açıkça anılmasına alışık olmadıkları için çekindiğinden sesini kısıtı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) O'nun kulağını çekti. Ona ders olsun diye, şehadet kelimelerini sesini yükselterek tekrar etmesini emretti.

[1/129]

b. Tekbir: Bize göre dört defadır. Malik'e (rh.a.) göre ise iki defadır. Ebû Yusuf'tan (rh.a.) bir rivâyet de böyledir. Malik bunu iki defa tekrar edilen şehadet kelimelerine kıyas etmiştir.

Bu konuda bizim delilimiz Abdullah b. Zeyd ve Ebû Mahzure hadisleridir. Bu hadislerle göre ezanda on dokuz kelime vardır. Bu ise ancak tekbir iki defa okunduğu zaman olabilir. Her iki tekbin de bir sesle okunduğunu ve bu yüzden bir kelime gibi olduğunu da açıklamıştık. Bundan dolayı şehadet kelimeleri gibi tekbir de iki defa okunur.

c. Ezanın son cümlesi: لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ tır. Medine fakihlerine göre ise لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أكبر dir. Medineliler ezanın sonunu da başına kıyas etmişler ve bu konuda bir de hadis rivâyet etmişlerdir. Fakat bu hadis umum-belvâ olan yani herkesin bilmesi gereken bir konuda olduğu için şâzdir.⁴²² Böyle konularda ancak meşhur haberlere itibar edilir. O da insanların bu güne kadar birbirine miras bıraktıkları Abdullah b. Zeyd hadisidir.

Müezzinin ezan okurken kibleye yönelmesi gerekir. حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ حَتَّى cümlelerine gelince yüzünü sağa ve sola çevirir. Ayakları ise yerinde durur.

Ezanın
okunacağı
yön

Çünkü ezan bir çağrı ve yalvarmadır. Yalvarırken de kibleye yönelinir. Çağırırken ise çağırılan kimseye dönülür. Çünkü bununla çağırıldığı kimseye seslenmektedir. Nitekim namazda namaz kılan kimse kibleye yönelir. Selam vereceği zaman ise yüzünü sağa ve sola çevirir. Çünkü selamla insanlara hitap etmektedir. Müezzin حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ حَتَّى dediikten sonra yüzünü tekrar kibleye çevirir. Çünkü yalvarmaya yeniden dönmüştür.

İkamet biz Hanefilere göre ezan gibi ikişer ikişerdir.

İkametin
sayısı

Şâfiî (rh.a.), kamet birer birerdir, demiştir. Yalnız قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ cümlesi iki defa okunur. Şâfiî (rh.a.) Enes 'in (r.a.) rivâyet ettiği şu hadisi delil göstermiştir. "مَرَّ بِلَالٍ أَنَّ" Peygamber (s.a.v.) Bilal'e (r.a.) ezanı çift, kameti tek okumasını emretmiştir.⁴²³ Diğer yandan ezan, bildirmek içindir. Tekrarlamakla, duyurma

⁴²² **Şâz Rivayet:** Güvenilir bir râvinin gerek zabt fazlalığı gerek diğer râvilerde aranan hususlar açısından kendisinden daha üstün bir râviye aykırı olarak tek başına naklettiği ayrıca meşhur olması gerektiği halde meşhur olmayan rivayet demektir.

⁴²³ Buhârî, Ezan 1; Müslim, Salât 378; Ebû Dâvûd, Salât 29; Tirmizî, Salât 141.

daha iyi yerine gelir. Kamet ise namazı eda etmek içindir. Kamet kelimelerini tek okumak namazı eda etmeyi çabuklaştırır. Bu ise daha faziletlidir.

Biz Hanefîlerin delili ise Abdullah b. Zeyd (r.a.) hadisidir. Açıkladığımız gibi ezan konusunda, bu hadis asıldır. Ali (r.a.) kamet kelimelerini tek okuyan bir müezzine rastladı. Şöyle dedi:

إِشْفَعْهَا لَا أُمُّ لَكَ!

"Anası olmayasica! Çift oku."⁴²⁴ Çünkü kamet, iki ezandan biridir. Kamet ezandan قَامَتِ الصَّلَاةُ sözünüyle ayrılır. Kametin tek okunması sünnet olsaydı, tek okunması en çok yakışan söz bu olurdu. Enes (r.a.)'ın rivâyet ettiği hadisin anlamı şudur. Peygamber, Bilal'e ezanı iki sesle, kameti bir sesle okumasını emretmiştir. Bunun delili İbrahim'den rivâyet edilen,

أَوَّلُ مَنْ أَتَزَدَ الْإِمَامَةَ مُعَاوِيَةُ

"İkameti tek okuyan ilk kimse Muâviye (r.a) dir" ⁴²⁵ sözüdür.

Mücahid (r.a.) de şöyle demiştir. Kamet, ezan gibi ikiye ikiye. Bazı zalim idareciler bunu hafifletmek istediler. Kendi ihtiyaçları için tek okumaya başladılar.

Malik (rh.a.) ise "ezanı da قَامَتِ الصَّلَاةُ kelimesini de tek okur." demiştir. O, Sa'd el-Kurazi'den bir hadis de rivâyet eder. Ancak bu hadis umum-belvâ (kaçınılması zor) olan bir konuda şâzdir. Şâz ise delil olmayan bir meseledir.

Ezanda
parmakların
kulaklara
konması

Müezzin ezan okurken iki parmağını kulaklarına koyar.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) Bilal'e

إِذَا أَذَّنْتَ فَاجْعَلْ إِبْصِعَيْكَ فِي أُذُنَيْكَ فَإِنَّهُ أَنْذَى لِبَصْرَتِكَ

[1/130]

"Ezan okuduğun zaman iki parmağını kulaklarına koy. Çünkü bu, sesinin daha gür çıkmasını sağlar."⁴²⁶ demiştir.

Ebü Cuhayfe şöyle söylemiştir.

رَأَيْتُ بَلَالًا يُؤَذِّنُ فِي صَوْمَعَتِهِ يَشُبُّ فَاهُ هَاهُنَا وَهَاهُنَا وَإِبْصِعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ

"Bilal'i yüksek bir yerde (minarede) ezan okurken gördüm. Ağzını şuraya buraya (sağa sola) çeviriyordu. İki parmağı da kulaklarındaydı."⁴²⁷

Müezzin böyle yapmazsa bir zararı yoktur. Çünkü ezandan kastedilen, bildirmedir. O da gerçekleşmiştir.

⁴²⁴ bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V/104.

⁴²⁵ bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V/104; İbn Cevzi, *et-Tahkîk fi ehâdis-i'l-hilaf*, I/304.

⁴²⁶ İbn Mâce, Ezan 3; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I/353; Hâkim, *Müstedrek*, III/703; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/396.

⁴²⁷ Tirmizî, *Salât* 197; Nesâî, *Zine* 123; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/202; Hâkim, *Müstedrek*, I/318.

Müezzin ezan okuduğu yüksek bir yerde (minarede) daire çizerek dönerse bunun bir zararı yoktur.

Çünkü mahallenin kenar bölgeleri birbirine uzak olduğu için müezzinin dönmeksizin yüzünü sağa sola çevirmesiyle ezandan maksat gerçekleşmeyebilir. Dönme, daha iyi duyurmak içindir.

Sabah namazı dışındaki namazlarda tesvîb (تَسْوِيبٌ) yapmaz.

İlk tesvip, sabah ezanından sonra iki defa, ضَلَاةٌ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ "Namaz uykudan hayırlıdır." demektir. İnsanlar bu tesvibi bulmuştu. Bu güzeldir.

Tesvibin lugât anlamı dönmektir. İlyiğin mükâfaatına sevap denilmesi de bundan dolayıdır. Çünkü kişinin yaptığı (iyi) işin yararı kendisine döner. Hasta iyileştiği zaman, ثَاتٌ إِلَى الْمَرِيضِ نَفْسُهُ "Hastaya canı geri döndü." denir. Buna göre tesvip, ilk bildirmeden sonra bildirmeye yeniden dönmektir. Delili şudur. rivâyet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurmuştur.

إِذَا أَذَّنَ الْمَوْذِنُ أَذْبَرَ الشَّيْطَانَ وَلَهُ خُصَاصٌ تَخْصُصُ الْحِمَارَ فَإِذَا فَرَغَ رَجَعَ فَإِذَا تَوَبَّ أَذْبَرَ فَإِذَا رَجَعَ فَإِذَا أَذْبَرَ فَإِذَا فَرَغَ رَجَعَ وَجَعَلَ يُؤَنِّسُهُ إِلَى الْمُصَلِّي أَنَّهُ كَمَا صَلَّى

"Müezzin ezan okumaya başlayınca şeytan Eşeğin süratle kaçışı gibi (yelleyerek) kaçır. Ezan okumayı bitirince geri döner. Müezzin tesvip yapınca şeytan gider. Bitirince geri döner. Müezzin kamet getirince şeytan gider. Bitirince geri döner. Sonra namaz kılan kimseye kaç rekat kıldığı konusunda vesvese vermeye başlar."⁴²⁸ Bu, tesvibin ezandan sonra olduğuna delildir.

İlk tesvip ضَلَاةٌ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ idi. rivâyet edildiğine göre Bilal (r.a.) sabah namazı için ezan okudu. Sonra Ayşe'nin (r.a.) odasının kapısına geldi. "Namaza, Ey Allah'ın Resulü!" dedi. Bunun üzerine Ayşe (r.a.), "Resûlullah uyuyor" dedi. Bilal de ضَلَاةٌ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ dedi. Resûlullah (s.a.v.) uyanınca Ayşe (r.a.) bunu O'na haber verdi. Resûlullah da bunu beğendi.

Muhammed'in (rh.a.) "İnsanlar da bu tesvibi ortaya çıkardılar" sözü, Kufelilerin tesvibine işaretir. Çünkü onlar, bu sözü ezana kattılar. Ezanla kamet arasında okudular. İki defa ضَلَاةٌ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ iki defa حَيٌّ عَلَى الْفَلَاحِ (dedikten sonra iki defa حَيٌّ عَلَى الْفَلَاحِ dediler.)

Her beldenin tesvibi örflerine göredir. Kimi yörelerde öksürmekle, kimi yörelerde نَصْلَاءُ نَصْلَاءُ "namaza, namaza"demekle, kimi yerlerde ise قَدْ قُوتِ الصَّلَاةُ demektedir.

Çünkü tesvip iyice duyurmak içindir. Bu da ancak her yörenin, kendi örfüne uygun olarak gerçekleşir.

Sabah namazı dışında tekrar çağrı (tesvib) yoktur.

Ezanın daire çizilerek okunması

Tesvibin anlamı ve ne zaman söyleneceği

[1/131]

⁴²⁸ Dârimî, Salât 11; Buhârî, Küsuf 18; Müslim, Salât 389; Ebû Dâvûd, Salât 31; Nesâî, Ezan 30.

Çünkü rivâyet edildiğine göre, Ali (r.a.) yatsıda tesvib yapan müezzini görünce, "Bu bid'atçıyı mescidden çıkarın" dedi. Mücahidin (rh.a.) hadisi de bunun delilidir, dedi ki "Öğle namazını kılmak için İbn Ömer (r.a.) ile beraber bir mescide girdim. Müezzinin tesvib yaptığını işitince kızdı. Kalk da şu bidatçının yanından çıkalım dedi."⁴²⁹

Resûlullah (s.a.v.) zamanında sadece sabah namazında tesvib yapılırdı. Çünkü sabah namazı insanlar uykuda iken kılınır. Bu nedenle özellikle sabah namazında uzunca Kur'an okunur. Halk cemaati kaçırmaz diye tesvib yapılır. Bu anlam, sabah namazının dışında bulunmaz. Hasan, bu durumu Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklettiğine göre şöyle açıklamıştır: "Sabah namazı için müezzin önce ezan okur. Sonra yirmi âyet okuyacak kadar oturur. Sonra tesvib yapar. Sonra aynı şekilde oturur. Sonra kamet getirir." Çünkü Bilal (r.a.) hadisinde Peygamber'in (s.a.v.) kendisine,

إِذَا أَذْنَتَ فَأَمِّهِلِ النَّاسَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الْاَكْبَلُ مِنْ اَخْلِهِ وَ الشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَ الْمُغْتَصِرُ مِنْ قَضَاءِ حَاجَتِهِ

"Ya Bilal! Ezan okuduğun zaman yemekte olanın yemeğini bitireceği, içmekte olanın içmesini bitireceği, sıkışmış olanın ihtiyacını giderebileceği kadar mühlet ver"⁴³⁰ buyurmuştur.

Ezanda namaza davet iki kelimeyle (Hayye ale's-salâti, Hayye ale'l-felah) idi. Tesvibin de bu iki kelimeyle yapılması güzel görülmüştür. Bu, ilk büyük âlimlerin (mütekaddimîn⁴³¹) görüşüdür. Sonradan gelen âlimler (müteahhirîn) ise, insanların gafletinin artması ve ezanı işittikleri halde namazı cemaatla kılanların azalması nedeniyle bütün namazlarda tesvib yapılmasını güzel görmüşlerdir. Bazan insanlar ezanı işitince kalkarlar. Duyurmada mübalağa olması için tesvib güzel görülmüştür. Bu gibi şeyler insanların durumlarının değişmesiyle değişmektedir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un şöyle dediği rivâyet edilmiştir. "Devlet başkanına özel olarak tesvibde zarar yoktur." Bu da şu şekilde yapılır. Görevli kişi kapısına gelir ve ikişer defa şöyle seslenir: "Ey Emir! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Haydi namaza! (Hayye ala's-salâh), Haydi felaha! (Hayye ale'l-felâh). Namaza! es-salah, Allahın rahmeti üzerine olsun!" Çünkü devlet başkanları Müslümanların meseleleriyle çok yoğun bir şekilde uğraşırlar. Bu nedenle cemaatle

⁴²⁹ Ebû Dâvûd, Salât 45; Tirmizî, Salât 198; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XII/403; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/424.

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V/143; Tirmizî, Salât 143; Hâkim, Müstedrek, I/320; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/428.

⁴³¹ **Mütekaddimûn / المتقدمون:** Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe (150/767) ile başlayıp Halvânî'nin vefatına (452/1060) kadar olan dönemde yaşamış fukaha.

Müteahhirûn / المتأخرون: Halvânî'nin (452/1060) vefatından sonraki dönemlerde yaşamış fakihler.

namaz kılmaya özel olarak tesvibde zarar yoktur. Ömer'in (r.a.) uğraşı artınca, namazını hatırlatacak bir görevli tuttuğu rivâyet edilmiştir.

Ancak Muhammed (rh.a.) bunu mekruh görmüştür. "Devlet başkanlarının özel olarak hatırlatılması ve çağırılmalarına (tesviblerine) cevaz verdiği için Ebû Yusuf'u tasvib etmiyorum. Çünkü Ömer (r.a.) hacda iken, Mekke müezzini onu özel olarak namaza davet ettiğinde, müezzini azarladığı ve "Senin ezanın bize yetmez mi?" dediği rivâyet edilmiştir.

Ezanı yavaş yavaş okur (terassül) , kameti ise hızlı getirir (hadr).

Bunun delili Cabir (r.a.) hadisidir. Resûlullah (s.a.v.), Bilal'e;

إِذَا أَذَنْتَ فَتَرَسَّلْ وَإِذَا أَقَمْتَ وَاحْذَرْ

Ezan ve
kametin
okunuş şekli

"Ezan okuduğunda yavaş yavaş oku, kamet getirdiğinde hızlı getir." ⁴³² Çünkü ezanın okunmasındaki gaye bildirmektir. Ezanın yavaş yavaş okunması bu maksat için daha etkili olur. Kamet getirilmesinden maksat ise namazın kılınması olduğu için süratli getirmek bu amaca daha uygundur.

Her ikisini yavaş veya her ikisini hızlı yaparsa, ya da ezanda hızlı, kameti yavaş getirirse de geçerlidir.

Çünkü kelimeleri tam bir şekilde okuduğu için duyurma amacı yerine gelmiş olur. Duyurunun süsü olan şeyin terki, ezanın özüne zarar vermez.

Abdestsiz ezan okumak ve kamet getirmek caizdir. Cünüp iken okumak mekruh olur. Bunun için cünübün ezanı yeniden okunur. Abdestsiz ezanı ise yeniden okunmaz.

Abdestsiz ya
da cünübün
ezan okuması

Hasan, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet etmiştir ki her iki durumda da yeniden okunur.

Ebû Yusuf'dan (rh.a.) gelen görüşe göre ise her iki durumda da yeniden okumak gerekmez. Ebû Yusuf (rh.a.)'un açıklaması şöyledir. Ezan bir zikirdir. Abdestsiz veya cünüp olan kişiler Allah'ı zikretmekten yasaklanmazlar. Bu durumda ezanın amacı olan duyurma yapılmış demektir.

[1/132]

Hasan'ın (rh.a.) rivâyetinin açıklaması ise şudur. Ezan namaza benzediği için ezanda kıbleye dönülür. Abdestsiz namaz caiz değildir. Namazın nedenlerinden olan ezan da namaza benzediği için, abdestsiz ezan okumak mekruhtur. Sonra müezzin insanları namaza hazırlanmaya davet etmektedir. Kendisi hazır olmadığı halde davet ederse, Allahu Teâlâ'nın şu buyruğunun sorumluluğu altına girer. *هَاتَمُزُونَ النَّاسَ بِأَلْسِنَتِهِمْ وَتُسَوِّغُونَ لِنَفْسِكُمْ* İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? (el-Bakara 2/44).

⁴³² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/195; Tirmizî, *Salât* 143; 1/428; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 1/195; Hâkim, *Müstedrek*, I/320; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/428.

Zâhiru'r-rivâyenin açıklaması şöyledir. " Bilal bazan abdestsiz ezan okurdu." Sonra ezan muazzam bir zikirdir. Kur'an okumaya benzetilir. Abdestsiz kişi (ezbere) Kur'an okumaktan yasaklanmaz. Cünüp ise yasaklanır. Ezan da böyledir.

Ayrıca zâhiru'r-rivâyeye göre kametin de ezan gibi abdestsiz okunmasında bir zarar yoktur. Ebû Yusuf, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den ikisi arasında fark olduğunu rivâyet etmiştir. Ben abdestsiz kamet getirmesini kerih görüyorum. Çünkü kametle namazın kılınması bitişiktir. Bu kişinin hemen namaz kılması ise mümkün değildir. Ezanda durum böyle değildir.

Oturarak
ezan
okumak

Oturarak ezan okumak mekruhtur.

Çünkü (Abdullah b. Zeyd) rüya hadisinde dedi ki;

فَقَامَ الْمَلَكُ عَلَى خَدَمِ خَائِطٍ

"Melek duvarın üzerinde ayağa kalktı."⁴³³ Ayrıca ezanın okunmasından maksat, bildirmektir. Bunun tam bir şekilde sağlanması ancak ayakta durmakla mümkün olur. Fakat esas amaç gerçekleştiği için oturarak okumak da yeterli olur.

Ezan ve
kameti
farklı
kimselerin
okuması

Ezanı okuyandan başkasının kamet getirmesinde zarar yoktur.

Bunun delili şu rivâyettir.

أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَكُونَ لَهُ فِي الْأَذَانِ نَصِيبٌ
فَأَمَرَ بِأَنْ يَأْذَنَ بِلَالٍ وَ يَقِيمَ هُوَ

"Abdullah b. Zeyd ezandan bir nasibi olmasını Resûlullah (s.a.v.)'dan istedi. Resûlullah (s.a.v.); Bilal'in (r.a.) ezan okumasını, onun da kamet getirmesini emretti"⁴³⁴. Çünkü her biri kastedilen bir zikirdir. Her birini diğer bir adamın yapmasında zarar yoktur.

el-Hars es Sudai (r.a.) yolculuklardan birinde Bilal'in olmadığı zamanda ezan okudu. Bilal dönünce kamet getirmek isteyince Resûlullah (s.a.v.); **أَنْ أَحَا صَدَاءَ أَذْنٍ وَمَنْ** "Ezanı Sudâ kardeş okudu. Kim ezanı okursa kameti de o getirir dedi"⁴³⁵, rivâyetine gelince, burada Peygamber (s.a.v.) iyi geçinmeyi öğretmek için böyle söylemiştir. Yoksa bunun aksi olan durumlar geçersizdir, anlamına gelmez.

Ezanında kibleye yönelmeyi terkederse mekruh olmakla birlikte geçerli olur.

⁴³³ Ibn Mâce, Ezan 1; Ebû Dâvûd, Salât 28; Tirmizî, Salât 139; Ibn Huzeyme, *Sahih*, I/189; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/427.

⁴³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/42; Tirmizî, Salât 30; Dârekutnî, *Sünen* V/245; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/399.

⁴³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/169; Ibn Mâce, Ezan 3; Tirmizî, Salât 146; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/399

Çünkü duyurma amacı yerine getirilmiştir. Mekruh olması ise sünnete aykırı davrandığı içindir.

Yolcu isterse binek üzerinde ezan okuyabilir.

Çünkü Bilal'in (r.a.) yolculukta bazen bineğinde ezan okuduğu rivâyet edilmiştir. Esasında yolcunun ezanı terk etmesine izin vardır. Binek üzerinde öncelikle okuyabilir.

İkamet için bineğinden inmesi bana (Hakimü's-Şehid Mervezi) göre daha güzeldir.

Çünkü kamet, namazın edasına bitişiktir. Namazı ancak yerde kılacağına göre, bu nedenle kamet için bineğinden iner.

Yolcu sadece kamet getirirse o da geçerlidir.

Çünkü yolculuk, namazın bile yarısını düşüren bir özürdür. İki ezandan birini düşürücü olması önceliklidir. Ezan insanların toplanmalarını sağlamak için yapılan bir duyurudur. Onlar yolculukta zaten toplu durumdadırlar. Kamet ise namazın kılınması içindir. Onlar kamete ihtiyaç duyarlar. Öyleyse yolculukta da kamet getirilmelidir. Terk edilmesi mekruhtur. En iyisi her ikisinin de getirilmesidir. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in Malik b. Huveyris ve amca oğluna şöyle dediği rivâyet edilmiştir.

[1/133]

ان سَفَرْتُمْ فَأَذِّنَا وَ أَقِمِّ وَلْيُؤْمِكُمْ أَكْثَرُكُمْ قَرَأَا

"Şayet yolculuğa çıkarsanız ezan okuyun ve kamet getirin. Kur'an'ı en çok bileniniz de imam olsun."⁴³⁶ Yine Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki:

مَنْ أَدَانَ فِي أَرْضٍ قَفَرٍ وَ أَقَامَ ، صَلَّى بِصَلَاتِهِ مَا بَيْنَ الْحَقِيقَتَيْنِ مِنَ الْحِلَالَتَيْنِ وَمَنْ صَلَّى
بِغَيْرِ أَذَانٍ وَ إِقَامَةٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَهُ إِلَّا مَلَكَاهُ

"Her kim ıssız yerde ezan okur ve kamet getirirse, doğu ve batı arasını dolduran meleklerle birlikte namaz kılar. Herkim de ezansız ve kametsiz namaz kılsa onunla sadece kendi iki meleği namaz kılar."⁴³⁷

Kadınlara ezan ve kamet gerekli değildir.

Çünkü ezan ve kamet cemaatle namazın sünnetidir. Kadınların cemaati ise, toplanmalarında fitne olur endişesiyle kaldırılmıştır. Şayet cemaat halinde kılsa, ezansız ve kametsiz kılarlar. Bunun delili, Râbîta (r.a.) hadisidir. Dedi ki; "Ayşe'nin (r.a.) yanında cemaat olduk. Ortamızda durarak imamlık yaptı. Ezansız ve kametsiz namaz kıldırıldı."

Kadınlara
ezan, ikamet
ve cemaatin
hükümü

⁴³⁶ Buhârî, Ezan 18; Müslim, Mesacîd 674; Ebû Dâvûd, Salât 61; Tirmizî, Salât 151.

⁴³⁷ Abdurrezzak, Musannef, I/510; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VI/249; Bkz. Ebû Nuaym, Hilâyetü'l-evliyâ, III/133;

Ezanın
yüksek
yerde
okunması

Müezzin en yüksek yere çıkarak kendini gösterir. Sesini yükselterek ezan okur. Kadın ise fitne olur endişesiyle bundan men edilmiştir. Şayet ezan ve kametle kılacak olurlarsa sünnete aykırı davranmaları ve fitneye hedef olmaları nedeniyle namazları kerahatle caiz olur.

Şehir halkının
ezansız ve
ikametsiz
namaz
kılmaları

Şehir halkı ezansız ve kametsiz namaz kılarılarsa kötü bir iş yapmış olurlar.

Çünkü meşhur bir sünneti terk etmişlerdir. Ancak farzları (rükünleri) yerine getirildiği için namazları caizdir. Ezan ve kamet sünnettir. Lakin her ikisi de dinin alametlerinden olduğundan, terk edilmeleri sapıklıktır. Mekhûl de bu görüştedir.

Sünnet iki kısımdır; birincisi uygulanması sevap, terkinde bir zarar olmayandır. İkincisi, uygulanması hidayet, terki ise sapıklıktır. Ezan, kamet ve bayram namazları gibi...

Bundan dolayı Muhammed (rh.a.) dedi ki. Şehir halkı ezanı ve kameti terk etmekte ısrar ederlerse, kendilerine okumaları emredilir. Buna rağmen okumazlarsa, farz ve vaciplerin terkinde ısrar edilmesinde olduğu gibi, onlarla silahlı çarpışma yapılır.

Ebü Yusuf (rh.a.) ise şöyle demiştir. Silahlı çarpışma farz ve vaciplerin terkinde olur. Sünnetlerde ise, terk etmeleri durumunda onlarla savaşılmaz. Ancak terbiye edilirler. Ta ki vacip ile vacip olmayanın arasındaki fark ortaya çıksın.

Muhammed (rh.a.) ise; Dinin alametlerinden olan bir şeyi ısrarla terk etmek, dini hafife almak demektir. Bu nedenle onlarla savaşılar, demiştir.

Kişinin
evinde ezan
okuması ve
kamet
getirmesi

Bir adam evinde, insanların ezanı ve kameti ile yetinerek namaz kılarısa yeterli olur.

Çünkü rivâyet edilmiştir ki Abdullah b. Mesud (r.a.), Alkame ve Esved (r.a.)'e bir evde namaz kıldırıldı. Ona ezan okumayacak mısın, denildi. O da mahalle ezanı bize yeterlidir, dedi.

Yolculuk yapan kişi bunun aksinedir. Yalnız başına da olsa ezanı ve kameti terk etmesi ona mekruh olur. Çünkü bulunduğu yerde kılacağı namaz için ezan okunmamıştır. Evinde oturanın bulunduğu yerde ise, o namaz için hem ezan okunmuş, hem de kamet getirilmiştir. Buna göre evinde oturan mukim bunları terk edebilir.

Şayet ezan okur ve kamet getirirse bu iyidir.

Çünkü tek başına namaz kılanın, namazı cemaatle kılındığı şekliyle eda etmesi menduptur. Bu nedenle okuması (kıraatı) aşikar olan namazda yalnız başına kılariken de efdal olan sesli okumasıdır. Aynı şekilde ezan okumayıp sadece kamet getirirse, bu da iyidir. Çünkü ezan insanların cemaat olmaları için yapılan bir duyurudur. Bu ise burada yoktur. Kamet, namazın kılınması içindir. O da kamet getirir.

Beş vakit namaz ve Cuma dışındakiler için ezan ve kamet gerekli [1/134] değildir.

Bayram namazlarında olmamasının delili, Cabir b. Semüre (r.a.)'nin hadisidir. Dedi ki;

قَالَ صَلَّى ﷺ فِي نَعِيدَيْنِ عَيْرِ إِذَا بَ وَ لَا إِقَامَةً

Vakit ve Cuma namazları dışında ezan okumak

“Resûlullah (s.a.v.) bayram namazlarını ezansız ve kamet getirmeksizin kıldı.”⁴³⁸ Günümüze kadar insanların birbirini görerek yapı geldikleri de böyledir.

Vitr namazına gelince, o sadece Ramazan geceleri, kılınan teravih namazından sonra cemaatle kılınır. Vitrin edası sırasında zaten insanlar toplu durumdadırlar.

Ramazan gecelerindeki teravih dışında, sünnet ve nafileler cemaatla kılınmaz.

Teravih ise, kendisi için ezan okunup kamet getirilen insanların cemaatle kıldıkları yatsı namazının peşinde kılınır.

Sünnet ve nafilelerin cemaatle kılınması

Cuma namazına gelince, kılınması farz-ı ayn olduğu için ezan okunur ve kamet getirilir. Ayrıca Cuma için ezan, Kur'an da âyetle sabittir. Allahu Tealâ şöyle buyurmuştur.

إِذَا نُودِيَ بِصَلَاةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

“Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okunduğu) zaman.” (El-Cuma-9).

Fıkıh âlimleri, okunmasıyla alışverişin haram, Cuma'ya acele gitmenin farz olduğunu belirlemede dikkate alınan ezan hakkında görüş ayrılığına düştüler.

Cumada ilk ezanla camiye gitmek, alışverişi bırakmak

Tahâvî'ye göre bu ezan, imam minbere çıktıktan sonra okunan ezandır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) zamanında okunan asıl ezan bu ezandır. Çünkü Saib b. Yezid'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre dedi ki: “Resûlullah (s.a.v.) zamanında Cuma ezanı, minbere çıkıp oturunca okunurdu”. Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer (r.a.) dönemlerinde de böyleydi. Daha sonra Osman (r.a.) döneminde insanlar yüksek yerde (zavra'da) ezan okumayı ortaya koydular.

Hasan b. Ziyad, dikkate alınacak ezanın minarede okunan ezan olduğunu söylemiştir. Çünkü insan imam minberde iken okunan ezanı bekleyecek olursa sünneti ve hutbe dinlemeyi kaçırabilir. Evi camiden uzaksa muhtemelen Cuma'yı da kaçırabilir, demiştir.

Bu konudaki en doğru görüş şudur. Güneşin batıya yönelmesinden (zeval) önce okunan her ezan muteber değildir. Dikkate alınması gereken ezan, ister yüksek yerde ister minberde olsun zevalden sonra okunan ilk ezandır.

⁴³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/227; Müslim, *Salâtü'l-ıydeyn* 887; Ebû Dâvûd, *Salât* 250; Tirmizî, *ıydeyn* 384; Nesâî, *İkametu's-salât* 155.

Ezan ve
ikamet
sırasında
konuşmak,
selam verip
alma

Vakit
girmeden
okunan
ezan

Müezzin ezanda ve kamette konuşmaz.

Çünkü ezan, hutbe gibi muazzam bir zikirdir. Bu nedenle, hürmeti terk demek olduğu için ezanda konuşmak mekruh olur.

Muallâ, Ebû Yusuf (rh.a.)'dan, O da Ebû Hanîfe (rh.a.)'den, ezan esnasında selam almanın mekruh olduğunu rivâyet etmiştir. Ancak Sevrî (rh.a.), selam almak farz olduğu için, ezan esnasında selam almanın zararı yoktur, demiştir. Fakat biz Hanefîler, ezanı bitirene kadar selam almayı ertelemesi mümkündür, deriz.

Vaktin girmesinden önce ezan okursa caiz değildir. Vakti geldiğinde yenilenmesi gerekir.

Çünkü ezan, vaktin girdiğini insanlara bildirmek için okunur. Vaktinden önce okumak ise duyurmak değil, yanıltmak olur. Müezzin kendisine güvenilen kimsedir. Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki;

الإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ أَلَلَهُمَّ أَرِضِدِ الْأَمَّةَ وَاعْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ

"İmam kefil, müezzin güvenilen kişidir. Allah'ım! İmamlara doğru yolu göster, müezzinleri bağışla."⁴³⁹ Vaktinden önce ezan okumak, güven duyulan konuda insanlara hainlik etmektir. Vaktinden evvel ezan okumak caiz olsaydı, sabahleyin beş vakit namaz için beş kere ezan okunurdu. Bu ise hiç kimsenin cevaz vermeyeceği şeydir. Bu hususta sabah namazı dışında anlaşmazlık yoktur.

[1/135]

Ebû Yusuf (rh.a.) son görüşünde, gecenin son yarısı sabah ezanı okunmasında zarar olmadığını söylemiştir. Bu Şâfiî (rh.a.)'nin de görüşüdür. Delil olarak Mekke ve Medine halkının yapageldiklerini gösterdiler. Bilal (r.a.) Resûlüllah (s.a.v.) zamanında gece ezan okuyordu rivâyeti de, zarar olmadığını delilidir. Çünkü fecir vakti, gözlenmesinde birtakım zorluklar olan bir vakittir. Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise açıkladığımız anlama göre sabah ezanını diğer namazların ezanına kıyas ettiler. Sabah namazı ezanının vaktinden önce okunması, insanlara zarar vermektir. Çünkü o vakit insanların uyku vakti olduğu için karışıklığa neden olur. Bu ise mekruhtur, dediler.

Rivayet edildiğine göre Hasan el Basri (rh.a.) fecrin doğuşundan önce ezan okuyan kişileri iştittiği zaman "Yaramazlar ortaya çıktılar. İnsanlar vaktinden evvel namaz kılmazlar ki! Ömer onları görseydi elbette cezalandırırdı", dedi.

Bilal'in (r.a.) ezanına gelince, Resûlüllah (s.a.v.) gece ezan okuduğu için O'nu yadırgadı. Sadece kendi nefsine nida etmesini emretti. Ancak adam neredeyse kahrından öldü. Bilal (r.a.) Medine sokaklarında ağlayarak dolaşıyordu. "Keşke anası Bilal'i doğurmayaydı diyordu. Alnı, kanlı göz yaşlarıyla ıslanmıştı. Resûlüllah (s.a.v.)'ın azarlaması kendine çok ağır geldiği için bunları söylüyordu. Öte yandan

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/232; Ebû Dâvûd, *Salât* 32; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sât*, I/30; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/430.

Bilal'in (r.a.) ezanı sabah namazı için değil, kıyamda olanın uyuması, uyuyanın da kalkması için olduğu da söylenmiştir. Çünkü sahabiler iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı gecenin ilk yarısında, diğer kısmı da son yarısında teheccüde kalkarlardı. Aralarını ayıran Bilal'in (r.a.) ezanı idi. Sabah namazı o zaman, Ibn Ümmü Mektûm'un (r.a.) ezanıyla kılınırdı. Nitekim Resûlullah (s.a.v.);

لَا يَغْرُؤُكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ فَإِنَّهُ يُؤَدِّنُ لِيَرْجِعَ قَتَمُكُمْ وَبَشَسُكُمْ وَتَقُومُوا نَائِمُكُمْ فَكَلُوا
وَأَشْرَبُوا حَتَّى يَأْذَنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ

"Bilal'in ezanı sizi yanltmasın. Çünkü O kıyamda olanın yatağa dönmesi, oruç tutanın sahur yapması, uykuda olanınızın da kalkması için ezan okur. Ibn Ummi Mektum ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz."⁴⁴⁰ buyurmuştur. O kör idi. İnsanların "sabah vakti oldu, sabah vakti" oldu demelerini işitmeden ezan okumazdı.

Cemaatinin namaz kılmış olduğu mescide bir grup insan girdiklerinde, ezan ve kamet getirmek suretiyle cemaat olup namaz kılmaları mekruh olur. Onlar yalnız başlarına ezansız ve kametsiz kılarlar.

Bir camide
ikinci
cemaatte
ezan ve
kamet

Çünkü Hasan naklettiği hadisinde dedi ki: "Sahabiler cemaati kaçırdıklarında kimisi diğer cemaatlere uyararak, kimisi de kendi mescidlerinde ezansız ve kametsiz namazlarını kılarlardı"⁴⁴¹. Bir başka hadiste de şu bilgi vardır. Peygamber (s.a.v.)'in aralarında anlaşmazlık bulunan Ensarı barıştırmak için yerine Abdurrahman b. Avf'ı bırakarak mescidden ayrıldı. Namaz kılındıktan sonra dönen Resûlullah (s.a.v.) evine girdi. Ailesini cemaat yaparak ezan ve kametle namaz kıldırıldı." Bir mescidde cemaatin tekrarlanması caiz olsaydı, daha faziletli olmasına rağmen mescidde namaz kılmayı terk etmezdi. Bu biz Hanefîlerin delilidir.

Şâfiî (rh.a.); "Bir mescidde cemaatin tekrarlanmasında zarar yoktur. Çünkü tüm insanlar mescid içinde eşittirler. Ve mescid ancak cemaatle namaz kılmak için yapılmıştır" demiştir. Bu görüş merkezi mescidlerin yol üzerlerinde bulunanlara kıyas edilmesidir. Çünkü oralarda cemaatin tekrarında zaten zarar yoktur.

Biz Hanefîlerin delili şudur. Bizler cemaati çoğaltmakla emrolunduk. Aynı mescitte cemaatin tekrarlanması ise cemaatin azalmasına neden olur. Çünkü insanlar cemaati kaçırabileceklerini bilirlerse cemaate gelmek için acele ederler. Böylece cemaat çoğalmış olur. Cemaati kaçırmayacaklarını bilmeleri durumunda ise cemaate gecikirler. Bu da cemaatin azalmasına neden olur. Buna göre, yol üzerlerinde olan mescidler bu hükümden ayrılmıştır. Çünkü bu mescitlerin belirli

[1/136]

⁴⁴⁰ Tayalisi, *Müsne'd*, I/46; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, V/13; Müslim, *Sıyam*, 1094; Nesâî, *Sıyam*, 30.

⁴⁴¹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/512; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, I/447; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 415.

bir cemaati yoktur. Her gelen orada namazını kılar. Öyleyse yol üzerlerinde cemaatin tekrarlanması cemaatin azalmasına neden olmaz.

Mahalle mescidinde oranın sakinleri dışında kişiler cemaatla namaz kılarlarsa, mahalle sakinlerinin tekrar cemaatle namaz kılma hakları vardır. Çünkü imam ve müezzin belirleme onların idaresinde olduğundan, bu hak da onlara aittir. Öyleyse bu haklarını kullandırmamaya kimsenin yetkisi yoktur.

Mahalle sakinlerinin tamamı veya çoğunluğu mescidde namazı kılmışsa, başkasının cemaati tekrarlama hakkı yoktur.

Ancak Ebû Yusuf'tan (r.h.a.) gelen bir rivâyette onun şöyle dediği naklolunmuştur: Cemaati kaçırarlardan üçü veya dördü imamın bilinen yerinin dışında bir köşede ezan ve kamet ile namazlarını kılarlarsa bunda bir zarar yoktur. Bu görüş güzeldir. Çünkü rivâyete göre Peygamber (s.a.v.), ashabına namaz kıldırıktan sonra bir çöl adamı gelerek namaza durdu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

أَلَا أَخَذَكُمْ يَتَصَدَّقُ عَلَى هَذَا يَتُومٌ فَيُضِلِّي مَعَهُ؟ فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ ۖ وَصَلَّى مَعَهُ

"Bu adama iyilik edecek yok mu? Kalksın, onunla namaz kılsın, buyurdu. Ebû Bekir (r.a.) de kalktı onunla namaz kıldı." ⁴⁴²

Namazların
kazasında ezan
ve kamet
getirilmesi

Her kim bir namazı vaktinde kılamayıp kaza etmek isterse; ister tek başına, isterse cemaatla kılacak olsun, hem ezan okur, hem de kamet getirir.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) Hayber veya Tebük gazasından dönüşte, uyuya kalınan gecede güneş doğduktan sonra uyanıldığı zaman, sabah namazını, Bilal (r.a.)'e emrettiği ezan ve kametle kaza etmiştir. ⁴⁴³ Bir de Peygamber (s.a.v.) Hendek Savaşında dört vakit namaz kılamamış ve bu namazları gecenin bir vaktinde kaza etmiştir. İbn Mesûd (r.a.) şöyle diyor. "Peygamber (s.a.v.) Bilal'e emretti. O da ilk namaz için ezan okudu ve kamet getirdi. Sonra diğer her bir namaz için kamet getirdi" ⁴⁴⁴ Câbir (r.a.) ise, "Peygamber (s.a.v.) Bilal'e emretti. O da her namaz için ezan okudu ve kamet getirdi" demiştir. Ebû Said el-Hudrî (r.a.) de Peygamber (s.a.v.)'in Bilal'e (r.a.) her namaz için kamet getirmesini emrettiğini söylemiştir ⁴⁴⁵

Şayet sadece kamet ile yetinirlerse caizdir.

Çünkü ezan insanların toplanmaları için bir bildirmedir. Bu amaç, kaza namazında yoktur. Kamet ise namazın kılınması içindir. Eğer hem ezan okur hem

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/45; Ebû Dâvûd, *Salât* 56; Tirmizî, *Salât*, 164; Hâkim, *Müstedrek*, I/328.

⁴⁴³ Müslim, *Mesacid*, 680; İbn Mâce, *Salât* 10; Ebû Dâvûd, *Salât* 11; Nesâî, *Imame* 47.

⁴⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/423; Tirmizî, *Salât* 132; *Mevâkit*, 50.

⁴⁴⁵ Dârimî, *Salât* 186; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/49; Nesâî, *Ezan* 21.

de kamet getirirse, bu da güzeldir. Böylece kaza da edanın sünnetlerine uygun olarak kılınmış olur.

Dünkü öğle namazını kılamayan kişi, bundan başka bir günün öğle namazını kılana uyamaz.

Bu konuda bazı meseleler vardır. Onlardan biri, nafile namaz kılanın farz kılana uymasının ittifakla caiz olduğudur. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

سَكِرَ أَمْرَاءُ بَعْدِي بِإِخْرَاجِ الصَّلَاةِ عَنْ مَوَاقِبِهَا فَإِذَا فَعَلُوا فَضَّلُوا أَتَتْهُ فِي بُيُوتِكُمْ ثُمَّ صُورَ مَعَهُمْ وَاجْعَلُوا صَلَاتَكُمْ مَعَهُمْ نَسِخَةً

Farklı namazları kılanların bir birine imameti

"Benden sonra bir takım emirler gelecek. Onlar namazı vakitlerinden sonraya geciktirecekler. Böyle yaptıkları zaman siz namazı evinizde kılın. Sonra da onlarla beraber kılın. Onlarla kıldığınız bu namazı nafile sayın."⁴⁴⁶ Çünkü imama uyan kişi namazını imamın namazı üzerine bina eder. Bu şuna benzer. Tek başına namaz kılan kişi namazın sonunu namazın başına bina edebilir. Farz için alınan iftitah tekberi üzerine nafileyi bina etmek nasıl caiz ise, aynı şekilde nafile kılanın farz kılana uyması da caizdir.

Farz kılanın nafile kılana uyması biz Hanefilere göre geçerli değildir.

Şâfiî (r.h.a.) ise böyle bir uyma geçerlidir demiştir. Çünkü Muaz (r.a.) Hadisinde şöyle gelmiştir: O (r.a.) Peygamber (s.a.v.) ile namaz kılar, sonra da kavminin yanına gidip onlara namaz kıldırırdı. Çünkü imam ile muktedi arasında iftitah tekbirinde ortaklık söz konusudur. Nafile namaz ile farzın her biri mutlak bir tahrime (iftitah tekberi) gerektirirler. Öyleyse nafile kılanın farz kılana uyması nasıl caiz ise, farz kılanın nafile kılana uyması da öylece caizdir.

Farz kılanın nafile kılana uyamaması

Biz Hanefilerin delili, Peygamber (s.a.v.)'in;

[1/137]

الْإِمَامُ ضَامِنٌ

"İmam kefildir."⁴⁴⁷ buyruğudur. Bunun anlamı, imamın namazı cemaatin namazını içine alır demektir. Bir şeye kefil olmak, ondan daha üstün olma durumunda caiz olur. Daha aşağı olması durumunda caiz değildir. Farklılıktaki anlam budur. Çünkü farz, namazın aslını ve niteliğini kapsar. Nafile ise namazın aslını kapsar. İmam farz kıldığında onun namazı, muktedinin (uyanın) namazını ve fazlasını içerir. Böylece nafile kılan farz kılana uyabilir. İmamın nafile kılması durumunda ise onun namazı, kendisine uyanın namazının kapsadığı şeyi içermez. Bu nedenle farz kılanın nafile kılana uyması, kuvvetli olanı zayıf bir temel üzerine

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/455, Müslim, *Mesacid*, 534; Ebû Dâvûd, *Salât* 10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/83.

⁴⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/232; Ebû Dâvûd, *Salât* 32; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ewsât*, I/30; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/430.

bina ettiği için geçerli olmaz. Muâz (r.a.) hadisinin yorumu şöyledir. Peygamber (s.a.v.) ile kıraatın sünnetini öğrenmek için nafile niyeti ile kılıyor daha sonra da kavminin yanına gelip farzı kıldırıyordu.

İşte bu şekilde, bize göre farzların değişik olması uyanın geçerliliğine engeldir. Öyleki öğleyi kılan ikindiye kılana veya bugünün ikindisini kılan dünün ikindisini kılana uysa bu uyma caiz değildir.

**Farzları
değişik
olanların
cemaat-imam
olması**

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu şekilde de uyma caizdir. Öğleyi kılanın Cumayı kılana veya öğleyi kılanın cenaze namazını kılana uyması durumunda ise O'nun iki görüşü vardır.

Bu görüş ayrılığı, bundan sonra sözünü edeceğimiz şu esasa dayanır. Şâfiî (rh.a.)'ye göre imam ile uyan kimsenin (muktedirinin) namazı arasında ortaklık kuvvetli değildir. Hatta imamın abdestsiz olduğu açığa çıksa bile O'na göre cemaatin namazı geçerlidir.

Biz Hanefilere göre ise imam ile cemaatin namazı arasında ortaklık kuvvetlidir. Bu nedenle farzların değişmesi bu ortaklığın geçerliliğine engeldir.

Bu bahiste anlatılan şudur: (Kendisi bir farz kıldığı halde başka bir farzı kılan) imama uyan kişi nafileyne başlamış olur. Kahkaha ile gülse abdest alması gerekir. Çünkü namazın aslına göre uyma geçerli, ancak cihetine (eda yönüne, şekline) göre geçerli değildir. Hades (abdestsizlik) bahsinde şöyle denmiştir. Bu kişi namaza hiç başlamış olmaz. Hatta kahkaha ile gülse abdest alması gerekmez. Burada anılan Ebû Hanîfe (rh.a.) ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşleri, kabul ettikleri şu genel kurala dayanır: Namazın aslı, hem başlangıç ve hem devam etme itibarıyla (ibtida ve bakaen) cihetden ayrılır. Bundan sonra anılan Muhammed (rh.a.)'in kendi ictihadına dayanarak söylediğidir. Cihet (eda şekli, yönü) bozulduğu zaman, muktedi namazdan çıkmış olur. Bu görüşünü O, *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* adlı eserinde açıkça delillendirmiştir.

**Kimler
ezan
okuyabilir**

Köle, kör, veled-i zina ve bedevinin (çölde yaşayanın) ezanı caizdir.

Çünkü ezandan maksat insanlara duyurmaktır. Bu amaç da yerine gelmiştir. Anılanların dışındakilerin ezanı ise öncelikle caizdir.

Köle, efendisinin hizmetiyle uğraştığından ezan vakitlerini aksatabilir. rivâyete göre bir heyet Ömer b. Hattab'a (r.a.) geldiler. Ömer (r.a.) onlara, "müezzinliğinizi kim yapıyor?" diye sordu. Onlar da, kölelerimiz yapıyor, dediler. Bunun üzerine Ömer (r.a.) "bu durum sizin için bir noksanlıktır", diye cevap verdi.

Âma (kör), vakitleri bilmek için başkasına başvurmaya muhtaçtır. İbrahim en-Nehâî'nin (rh.a.) Ma'bed adında bir kör müezzini vardı. O'na şöyle derdi. "İkamet getirenlerin ne sonuncusu ne de ilki olma."

Veled-i zina (zina ilişkisinden doğan çocuk) ile bedevi (çöl adamı) genelde cahildirler. Açıkladığımız üzere ezan büyük bir zikirdir. Öyleyse ezan için insanlar

arasında saygın olan ve hayır umulan bir kişi seçilir. Bundan dolayı Muhammed (r.h.a.) şöyle demiştir. Bana göre en güzeli, müezzinin sünneti bilen bir kişi olmasıdır. Bu konuda hadis de vardır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır;

يُؤْمَكُمُ فِرَاؤُكُمْ وَ يَذُنُ نَكْمُ خِيَارِكُمْ

"En iyi okuyanınız imamlık yapsın, en hayırlınız da müezzinlik etsin."⁴⁴⁸

Büluğ yaşında olup ihtilam olmamış erkek çocuğun (Mürâhik) ezanı cemaat için yeterlidir.

Çünkü mürâhikin ezanıyla kastedilen duyuru gerçekleşmiştir. Baliğ (ergin) kişinin ezanı daha iyidir. Çünkü bu kişi ezanın saygınlığına riayet etmeye daha yatkındır.

Sabî (küçük çocuk) özellikle farzlar için namaz ve ezan ile yükümlü değildir. Öyle ise en uygunu, farzlar ile yükümlü olan kişinin ezan okumasıdır.

Cemaat namına kadın ezan okusa caizdir.

Çünkü maksat elde edilmiştir. Ancak selevin yapmadığı sonradan ortaya çıkarılan bir iş olduğu için mekruhtur. Sonradan ortaya çıkarılan her şey bid'attır. Ayrıca kadının sesinde fitne vardır. Kadın cemaate çıkmaktan ve cemaatle namaz kılmak için ezan okumaktan yasaklanmıştır.

Kadının
ezan
okuması

Müezzin, komşuların daha iyi işitebileceği bir yerde ezan okur.

Çünkü amaç onlara duyurmaktır. Başka bir şekilde maksat hasıl olmayacağından sesini yükseltir. Hadiste şöyle buyurulmuştur.

يَسْهَدُ لِمُؤَدِّنٍ مِنْ سَمِعَ صَوْتَهُ أَوْ يَسْتَعْفِرُ لِمُؤَدِّنٍ مَدَى صَوْتِهِ

Ezanın
işitilmesine
en uygun
yerde
okunması

"Müezzinin sesini duyan onun lehine tanıklık eder. Sesinin gittiği yerlerdekiler onun için af diler."⁴⁴⁹

Müezzin kendisini zorlamaz.

Çünkü genelde bu durum ona zarar verebilir. Ömer (r.a.) Beyti Makdis'in müezzininin kendisini zorladığını görünce ona şöyle dedi. "Murayta damarının çatlayıp kopmasından korkmuyor musun?" Murayta omurganın içinde bir damardır. O koptuğu zaman yaşam olmaz.

Kişinin, ibadet için yapılan özel yüksek yerinde nafil namaz kılmasını mekruh görmem.

Çünkü rivâyete göre, Bilal (r.a.) bazan özel ibadet yerinde nafil kılıyordu. Ayrıca orası tavan durumundadır. Öyleyse üzerinde namaz kılmakta zarar yoktur.

⁴⁴⁸ İbn Mâce, Ezan, 5; Ebû Dâvûd, Salât 61; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, XI/237; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/426.

⁴⁴⁹ Buhârî, Bedeu'l-halk 12; İbn Mâce, Ezan 5; Ebû Dâvûd, Salât 31; Nesâî, Ezan 14.

Ezanın nasıl
okunacağı

ALLAHU EKBER lafzının sonunun harekesiz okunması, bana göre daha güzeldir.

Bu konuyu namaza başlama tekbiri bahsinde açıklamıştık.

Ezanda nağme ile kelimeleri değiştirerek okumak (telhin) mekruhtur.

Çünkü rivâyet edilmiştir ki, bir adam Ömer'e (r.a.) gelerek şöyle dedi. Seni Allah için seviyorum. O da, "Ben de sana Allah için buğz ediyorum", dedi. O kişi niçin diye sordu. Ömer (r.a.), "Duydum ki ezan okurken teğanni yapıyormuşsun", dedi.⁴⁵⁰ Ömer bu sözünden nağme ile kelimeleri değiştirerek okumayı kastetmiştir. Ancak iki lehçeden biri olduğu için imale yapmadan harfleri kalın vurgulu söylemekte (tefhim) zarar yoktur.

Müezzin ezana başlayıp sonra da kamet olduğunu zannedip قَدْ قَامَتْ demek suretiyle ezanın sonunda kamet lafızlarını kullanırsa daha sonra da yanlışını anlarsa, ezanı tamamlar. Sonra kamet getirir. Ama kamet getirirken ezan zannederek, ezanda yaptığı gibi yaparsa, kameti baştan tekrarlar.

Çünkü burada belirleme hepsinde olmuştur. Birinci durumda ise belirleme sonundadır. Farkın gerçek anlamı şudur. Ezandan maksat insanların namaza gelmeleri için yapılan bir duyurudur. Ezanın sonunda kamet lafızlarının kullanılması bu maksadı bozmaz. Hatta daha da kuvvetlendirir. Çünkü insanlar bu okunan kamettir, zannıyla acele ederler. İşte bunun için Müezzin ezanı yeniden okumaz. Kametteki maksat ise namazın kılınması ve ona yetişmek için acele ettirmektir. Ezanda yapılan şeyleri kamette yaparsa bu maksat kaybolmuş olur. Çünkü insanlar bunu ezan zannederek kametin getirilmesini beklerler. Bu nedenle kameti baştan tekrarlaması gerekir.

Şayet müezzin ezan veya kamette bir süre bayılıp sonra ayılırsa, bana göre en güzeli baştan başlamasıdır.

[1/139]

Çünkü görmez misin ki kişi namazda bayıldığı zaman tekrar o namaza devam edemez. Aynı şekilde namazın nedenlerinden olan şeylerle de durum böyledir.

Ezan ya da
ikamette
abdest
bozulması

Ezan ve kamet esnasında müezzinin burnu kanar veya abdesti bozulursa, gidip abdest alıp gelse, bana göre en güzeli baştan başlamasıdır.

Çünkü abdeste gitmesiyle düzen kesintiye uğramış olur. Belki de insanlara bu durum karışık gelir. Acaba müezzin ezan mı okuyor, yoksa ezan kelimelerini öğreniyor mu? diye şüphe ederler. En iyisi ezan veya kamette abdesti bozulunca onları tamamlayıp sonra gidip abdest alarak namazı kılmasıdır. Çünkü ezan veya kamete abdestsiz başlamak caiz olduğuna göre tamamlamak öncelikle caiz olur.

⁴⁵⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, I/482; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII/264.

Müezzin ezan veya kamette bazı kelimeleri diğerlerinden önce söylerse bu konuda kural şudur. Önce söylenen kelimeler sayılır. Bir daha onları ezanda tekrarlamaz.

Tekrarlananlara da itibar edilmez. Sanki tekrarlanmamış kabul edilir.

Müezzin kamet getirirken düşüp ölse veya baygınlık geçirse, bana göre en iyisi başkasının baştan başlamasıdır.

Çünkü müezzinin ameli ölümü nedeniyle kesilmiştir. Kesilmiştin üzerine devam edilemez.

Müezzin ezan okuduktan sonra dinden çıksa, cemaat de onun ezanına itibar edip kamet getirecek ve namaz kıldırarak birisini belirleseler, bu ezan onlara geçerlidir.

Çünkü asıl maksat olan duyuru yerine gelmiştir. İşinin sevabının dinden çıkmakla batıl olması kendisi hakkında olup, başkası hakkında onu iptal etmez. Bu durum namazı bitirdikten sonra dinden çıkan imamın durumuna benzer. Onun namazı batıl olur. Ancak cemaatin namazı batıl olmaz.

Müezzin bütün namazlarda ezan ile kamet arasında oturur. Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) görüşüne göre, sadece akşam namazında oturmaz. Diğer namazlarda ise ezan ile kamet arasında oturmayıp kameti ezana bitişirmesi mekruhtur.

Çünkü Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edildiğine göre Bilal'e (r.a.) şöyle demiştir;

احْجُلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَ إِقَامَتِكَ قَدْزَر مَا يَفْرُغُ الْاَكْلُ مِنْ أَكْلِهِ

*"Ezan ile kamet arasında yemek yiyenin yemeğini bitirecek kadar bir boşluk bırak."*⁴⁵¹ Kendisinden önce sünnet veya müstehab nafile bulunan namazlarda iyi olan, müezzinin nafile kılmasıdır *وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا* *"(İnsanları) Allah'a çağıran ve erdemli iş yapandan daha güzel sözlü kim vardır"* (Fussilet, 41/33), mealindeki âyetin yorumu hakkında şöyle bir rivâyet gelmiştir. O, ezanıyla insanları davet eden ve ezandan sonra kametten önce nafile kılan müezzindir.

Akşam namazında kameti ezan ile bitiştirmek, diğer namazlarda olduğu gibi mekruhtur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre iyi olan, kısa bir süre bekleme ile aralarını ayırmasıdır. Hasan b. Ziyad (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den üç âyet okuyacak kadar, diye zikretmiştir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise, en iyi olan, hatibin iki hutbe arasında oturduğu miktar kadar aralarını ayırmasıdır, demişlerdir. Çünkü İbn Ömer (r.a.) hadisinde şöyle gelmiştir. *"Peygamber (s.a.v.) akşam ezanı ile kametin arasını bir oturuşla ayırırdı."* Çünkü nefes almadan

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/143; Tirmizî, *Salât* 143; Hâkim, *Müstedrek*, I/320; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/428.

kısa ara verme (sekte), ezanın kelimeleri arasındaki sektelelere benzer. Bununla ezan ile kamet arasını ayırmak gerçekleşmez. Öyleyse bunun için iyi olan bir süre oturmaktır. Ebû Hanîfe (r.h.a.) ise diyor ki; Bizler akşam namazını acele kılmakla emrolunduk. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ

"Ümmetim, akşam namazını geciktirmedikçe hayr üzere olmaya devam eder."⁴⁵² Bir başka hadiste de:

بَادِرُوا بِالْمَغْرِبِ قَبْلَ اشْتِبَاكِ النُّجُومِ وَلَا تَتَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ فَإِنَّهُمْ يَصُلُّونَ وَالشُّجُومَ مُشَبَّحَةً

"Yıldızlar birbirine karışmadan akşamı kılmakta acele ediniz. Yahudilere benzemeyin. Çünkü onlar, yıldızlar birbirine karışmışken namaz kılarlar."⁴⁵³ Sekte, akşam namazının acele kılınmasına daha uygundur. İbn Ömer (r.a.) hadisi ise, ihtiyarlık veya hastalıktan dolayı olan özür durumuna yorumlanmıştır. Biz de bu görüşü kabul ediyoruz.

İki mescidde ezan okunup birisinde namaz kılınması mekruhtur.

[1/140]

Çünkü namaz kılındıktan sonra, ikinci mescidde okunan ezan nafil için olur. Ezanla nafil kılmak meşru kılınmamıştır. Ezan farz namazlara özgüdür. Ezan ve kameti, hemen peşinden farzı kılacak kişi, okur. Halbuki ikinci mescidde ezan ve kametin peşinden nafil kılınmaktadır.

İmam ile müezzinin yaptıkları bu işe karşılık cemaatten ücret istemeleri mekruhtur.

İmam ve müezzinlerin ücret alması

Çünkü onlar bunu kendileri için yapmaktadırlar. Öyleyse başkalarına ücreti nasıl koşul koyarlar? Sonra onlar çağrı ve imamlıkta Peygamber (s.a.v.)'in halifesidirler. Allahu Tealâ;

﴿ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى ﴾

"Deki: Ben buna karşılık sizden, akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum" (eş-Şûrâ, 42/23) buyurmaktadır. Peygamber (s.a.v.)'in halifesi olanın O'nun gibi olması gerekir. Osman b. Ebil-As es-Sakafi (r.a.) şöyle diyor. Peygamber (s.a.v.)'in benden yerine getirmemi istediği son vasiyet;

صَلِّ بِأَنَايِسِ صَلَاةَ أَضْعَافِهِمْ وَإِذَا انْتَحَذْتَ مُؤَدِّنَا فَلَا تَأْخُذْ عَلَيَّ الْأَذَانَ أَجْرًا

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/147; Ebû Dâvûd, *Salât* 6; Hâkim, *Müstedrek*, I/303; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/370.

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/349; Dârimî, *Salât* 17; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/175; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/80.

"İnsanlara en zayıflarının namazı gibi namaz kıldır. Müezzin atandığında ezana karşılık ücret alma."⁴⁵⁴ buyurmaları olmuştur. Bir adam Ömer'e (r.a.) seni Allah için seviyorum , deyince O da cevaben; "Ben de sana Allah için buğz ediyorum." dedi O kişi nedenini sorunca, Ömer (r.a.); "Çünkü bana okuduğun ezana karşılık ücret aldığın haberi ulaştı" dedi.

Ancak cemaat onun ihtiyacını bilip her hangi bir şeyle yardım etseler, koşulsuz olduktan sonra ne kadar güzel davranış olur. Çünkü kendisini vakitleri korumaya ve onu cemaata duyurmaya adanmıştır. Bu durumda genelde geçimini kazanmaya vakit ayıramaz. Öyleyse cemaatin kendisine bir takım hediyelerde bulunması gerekir. Peygamberler de hediyeleri kabul ediyorlardı. Bu esasa binaen müctehitler şöyle demişlerdir. Bir belde veya köy halkının fetva işleriyle uğraşan din âliminin (fakih), verdiği fetvalar için koşul koyarak bir şey alması helal değildir. Halk onun ihtiyacını bilip te bir şeyler hediye ederse bu güzel bir davranıştır. Çünkü kendini geçimi için çalışmaktan alıkoyarak ve onların din işlerinin bekçiliğini yaparak, o belde halkına iyilik yapmaktadır. Öyleyse onun iyiliğine, onların da iyilikle karşılık vermeleri gerekir.

Bütün namazlara devam eden kişi, ezan okumaya başkasından daha layıktır.

Çünkü onun sesi cemaat tarafından bilindiğinden karışıklık meydana gelmez. Çarşıda çalışan kişi gece namazında, onun dışındakiler de gündüz namazında ezan okusalar, bu da aynı şekilde caizdir. Çünkü çarşıdaki kişi çalışıp kazanmaya muhtaç olduğundan, mahalleye her namaz vakti dönmesinde zorluk vardır.

Sarhoş veya mecnun ezan okursa, bana göre en güzeli, cemaatin o ezanı yeniden okumasıdır.

Çünkü bunların ezanıyla saygı anlamı oluşmaz. Sarhoş ve mecnunun çoğu sözleri saçma sapan şeylerdir. Öyleyse bununla duyuru gerçekleşmiş olmaz. Çoğu kere cemaat için karışıklık meydana gelebilir. Bu takdirde en iyisi ezanlarını yeniden okumaktır.

Mescidi paylaşma

Mescid ahalisinin, mescidi paylaşımları ve ortasına duvar çekmeleri caiz değildir.

Çünkü mescidin yeri, kul haklarından kurtulup, sırf Allahu Tealâ'ya ait olmuştur. Bölüşüm mülk üzerinde olan tasarruflardandır. Tarımda ve diğerlerinde olduğu gibi bölüşüm mescidde yapılamaz. Eğer böyle bir şey yaparlarsa, bu bölüşümü ortadan kaldırmadıkları sürece, her grup ayrı imam ve müezzinle namazlarını kılsınlar. Çünkü her iki yer birbirine bitişik iki mescid hükmündedir. Öyleyse her iki mescid için ayrı imam ve müezzin olması gerekir.

Allah daha iyi bilir.

⁴⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/21; Ebû Dâvûd, *Salât* 40; Nesâî, *Ezan*, 32; Hâkim, *Müstedrek*, I/314.

NAMAZ VAKİTLERİ

Namaz, vakitleri nedeniyle farz kılınmıştır.

[1/141]

Allahu Teâlâ buyuruyor;

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لَدُلُوكَ الشَّمْسِ﴾

“Güneş batıya yöneldiğinde namaz kıl.” (el-İsrâ, 78)

Bu nedenle vaktin tekrar girmesiyle namazın farz oluşu tekrarlanır. Namaz belirli vakitlerinde kılınır. Allahu Teâlâ buyuruyor;

﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾

“Şüphesiz ki namaz mü’minlere belirli vakitlerde -yani vakitleri belirlenmiş olarak- farz kılınmıştır.” (en-Nisâ, 103)

Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyuruyor;

مَنْ حَفِظَ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ فِي مَوَاقِيتِهَا كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا يُعْفَرُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Kim beş vakit namazı, devamlı olarak vakitlerinde kılar, bu onun için Allah katında kıyamet gününde affedileceğine bir ahit olur.”⁴⁵⁵ Peygamber (s.a.v.) bundan sonra şu âyeti okudu;

﴿أَلَا مِنْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا﴾

“Ancak, Rahman’ın katında ahit alandan başkasının şefaata gücü yetmez.”

(Meryem, 19/87)

Allah’ın kitabında namaz vakitlerine işaret edilmektedir.

﴿فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾

“Haydi siz akşama ulaştığınızda, sabaha kavuştuğunuzda Allah’ı tesbih edin.”

(er-Rûm, 30/17) Yani Allah için namaz kılın!

“Haydi siz akşama ulaştığınızda” ifadesinden maksat ikinci namazdır. Bazılarına göre ise akşam namazıdır. “Sabaha erdiğiniz zaman” ifadesinden maksat sabah namazıdır. “Gündüzün sonunda” (er-Rûm, 30/18) ifadesinden maksat yatsı namazıdır. “Öğle vaktine eriştiğinizde” ifadesinden maksat öğle namazıdır.

Beş vakit
namazın
hükümü

Beş vakit
namazın
vakitlerinin
tespiti

⁴⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/267; Ebû Dâvûd, *Salât* 9; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/12; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/204.

Yine Allahu Teâlâ buyuruyor;

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ﴾

"Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl" (el-İsrâ, 78)

İbn Abbâs (r.a.); "ذُلُوكِ الشَّمْسِ" Güneşin batıya yönelmesi zeval demektir. Bundan da maksat öğle vaktidir." demiştir. İbn Mesûd (r.a.) ise; "غَسَقِ اللَّيْلِ" - Güneşin batıya yönelmesi, batması demektir. Bununla anlatılmak istenen akşam namazıdır. *Gecenin kararması* ile kast edilen yatsı namazıdır. *قُرْآنِ الْفَجْرِ* - Sabah kıraati ise sabah namazıdır." demiştir.

Yine, Allahu Teâlâ buyuruyor;

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾

"Namazlara, (özellikle) orta namaza devam edin." (el-Bakara, 2/238) Orta namaz, ikindi namazıdır. Bir başka âyette Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor;

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُلْنَا مِنَ اللَّيْلِ﴾

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlerinde namaz kıl." (Hûd, 11/114)

"طَرَفِي النَّهَارِ" - Gündüzün iki tarafında" ifadesi, Hasan b. Ziyad (rh.a.)'a göre sabah namazıdır. "رُلْنَا مِنَ اللَّيْلِ" Gecenin de yakın saatlerinde namaz kıl." ifadesinden maksat Muhammed b. Ka'b (r.a.)'a göre, akşam ve yatsı namazıdır.

Hakim eş-Şehid el-Mervezi (rh.a.), bu konuya sabah namazının vaktini açıklayarak başlamıştır. Çünkü bu, üzerinde fıkıh âlimlerinin anlaştıkları, ne başlangıcında ne de sonunda ihtilaf etmedikleri bir vakittir.

Sabah namazının vakti, ufukta yayılan fecrin doğmasından güneşin doğuşuna kadardır.

Fecir ikidir:

a. Fecr-i Kâzib (yalancı sabah): Araplar bunu "kurt kuyruğu" diye adlandırırlar. Gökyüzünde uzunluğuna beliren ve ardından karanlık gelen beyazlıktır.

b. Fecr-i Sadık (doğru sabah): Bu, ufuktaki yaygın beyazlıktır. Fecr-i Sadık doğmadıkça, Fecr-i Kazibin doğuşuyla namaz vakti girmez. Oruçluya yemek haram olmaz.

Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir.

لَا يَغْرَنَكُمُ الْفَجْرُ الْمُسْتَبِيلُ، وَلَكِنْ كُلُّوْا وَاشْرَبُوْا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ الْمُسْتَبِيلُ، وَقَالَ: الْفَجْرُ هَكَذَا - وَ مَدَّ يَدَهُ عَرْضًا - لَا هَكَذَا - وَ مَدَّ يَدَهُ طَوْلًا-

"Uzunlamasına yayılan fecir sizi aldatmasın. Ufukta yaygın fecir doğuncaya kadar yiyin, için, buyurdu. Sonra elini enlemesine uzatarak 'Fecir böyledir' ve uzunlamasına hareket ettirerek 'Şöyle değildir' buyurdu."⁴⁵⁶

Bu konuda delil, İbn Abbâs'dan (r.a.) nakledilen, Peygamber (s.a.v.)'in

أَمِّي حَبْرَيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ النَّبِيِّ فِي الْفَجْرِ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِي حِينَ أَصْفَرَ حُدًّا، ثُمَّ قَالَ: مَا بَيْنَ هَذَيْنِ وَقْتُ لَكَ وَلَأَمَّتْ، وَهُوَ وَقْتُ الْأَنْبَاءِ قَبْلَكَ

"Cebrail (a.s.), Kabe yanında bana imam oldu. Bana sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman, ikinci gün ise ortalık iyice aydınlandığı zaman kıldırdı. Sonra dedi ki: Bu ikisi arasındaki vakit senin ve ümmetin için sabah namazı vaktidir. Bu, senden önceki Peygamberlerin de sabah namazı vaktidir."⁴⁵⁷ şeklindeki hadisidir.

Ebû Hureyre'nin (r.a.) hadisinde Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

إِنَّ لِلضَّلَاةِ أَوَّلًا وَآخِرًا وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ، وَآخِرُهُ حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ

"Her namaz vaktinin evveli ve sonu vardır. Sabah namazı vaktinin evveli fecrin doğduğu an, sonu ise güneş doğduğu andır."⁴⁵⁸

Ebû Musa'nın (r.a.) rivâyetine göre, bir adam Resûlüllah'a (s.a.v.) namaz vakitlerini sordu. Ona cevap vermedi. Fakat sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman kıldı. İkinci gün ise neredeyse güneş doğacağı zaman kıldı. Sonra şöyle buyurdu.

[1/142]

أَيُّ السَّائِلِ عَنِ الْوَقْتِ؟ الْوَقْتُ بَيْنَ هَذَيْنِ

"Sabah namazının vaktini soran nerede? Bu namazın vakti bu iki vakit arasındır."⁴⁵⁹

Sabah namazı vaktinin sonunun güneş doğduğu zaman olduğunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir.

⁴⁵⁶ Müslim, Sıyâm 43; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VII/236; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/380. Değerlendirme için bkz. Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/193.

⁴⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/333; Ebû Dâvûd, Salât 2; Tirmizî, Salât 1; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VI/37; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/364.

⁴⁵⁸ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/281; Tirmizî, Salât 1; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/375. Benzeri için bkz. Müslim, Mesâcid, 171; Değerlendirme için bkz. Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/198.

⁴⁵⁹ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/281; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/366; Benzeri için bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/416; Müslim, Mesâcid, 178; Nesâî, Mevâkîf, 24.

مَنْ أَذْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْفَجْرِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَقَدْ أَذْرَكَ

"Kim güneşin doğmasından önce sabah namazından bir rekata yetişmişse, sabah namazına yetişmiş olur."⁴⁶⁰

Cerir b. Abdullah'ın (r.a.), naklettiği hadiste de Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

إِنْكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، كَمَا تَرَوْنَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، لَا تُصَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تَغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا، فَافْعَلُوا

"Siz Rabbinizi kıyamet günü, ondördünde ayı gördüğünüz gibi, görmede hiç zorluk çekmeden göreceksiniz. Güneşin doğmasından ve batmasından önce namazı yetiştirmeye gücünüz yeterse, bunu yapın."⁴⁶¹ Sonra şu âyeti okudu.

«وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا»

"Rabbini güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de hamd ile tesbih et." (Tâhâ, 20/130)

Öğle namazının vakti, güneşin batıya yönelmesinden itibaren her şeyin gölgesinin bir misli olmasına kadardır.

Bu, Ebû Yusuf ve Muhammed'in (rh.a.) görüşüne göredir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise; ikindinin vakti gölge iki boy olmadıkça girmez, demiştir.

Öğle namazının vaktinin güneşin batıya yönelmesiyle girdiğinde hiçbir ihtilaf yoktur. Ancak bazı âlimlerden, öğle namazının vakti gölge, ayakkabı bağı kadar olduğu zaman girer, diye nakledilmiştir. Bunun nedeni, Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisidir. Bu hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

صَلَّى بِي الظُّهْرُ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ صَارَ الْفَيْءُ بِقَدْرِ الْبِرَّادِ

"Cebrail, bana öğle namazını birinci gün gölge, ayakkabı bağı kadar olduğu zaman kıldırdı."⁴⁶²

Fakat biz Hanefîler; Allahu Teâlâ'nın;

﴿لِذَلِكَ الشَّمْسِ﴾

⁴⁶⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, I/585; Buhârî, *Mevâkitu's-Salât* 28; Müslim, *Mesâcid* 163; Ebû Dâvûd, *Salât* 5; Tirmizî, *Salât* 23; Nesâî, *Mevâkit* 28; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/451.

⁴⁶¹ Buhârî, *Mevâkitu's-Salât* 26; Müslim, *Mesâcid* 211; Ebû Dâvûd, *Sünnet* 19; Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet* 16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II/295; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/359.

⁴⁶² Abdurrezzak, *Musannef*, I/531; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebû Dâvûd, *Salât* 2; Tirmizî, *Salât*, 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/309; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/364; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/41.

"Güneş batıya yöneldiğinde namaz kıl." (el-İsrâ, 17/78) âyetini delil olarak alıriz. *ذُلُوكُ الشَّمْسِ* - güneşin zevalidir. Gölgenin ayakkabı bağı kadar olmasından maksat, gölgenin batıya yönelmesi anındaki (zeval vaktindeki) eşyanın asli gölgesidir. Bu ise yer ve zamanın değişmesiyle farklılık arzeder. O vakitte bu kadar gölge uygun düşer. Yine denilmiştir ki, her şeyin zeval vaktinde bir gölgesinin kalması gerekir. Bu durum Mekke ve Medine'de senenin uzun günleri müstesna, her yerde böyledir. Mekke'de gölge yerde kalmaz. Medine'de ise güneş dört duvarı tutar. Bu asli gölge, eşyanın gölgesinin bir boy veya iki boy diye ölçülmesinde ittifakla dikkate alınmaz.

Güneşin batıya dönmesinin (zevalin) bilinmesi hakkında söylenen en doğru görüş, Muhammed b. Şuca (r.a.)'ın görüşüdür. Düzgün bir yere bir çubuk dikilir ve gölgenin ulaştığı yere bir işaret konulur. Gölge bu çizgiden azaldığı sürece zeval öncesidir. Gölge artmaz ve eksilmezse bu saat zeval saatidir. Gölge artmaya başlarsa güneşin batıya döndüğü bilinir.

Âlimler öğle namazı vaktinin sonu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Ebû Yusuf ile Muhammed'e (rh.a.) (İlmâmeyn'e) göre, her şeyin gölgesi bir misli olunca öğlenin vakti çıkar. İkindinin vakti girer. Her ne kadar Kitab'ul-Asl'da öğle vaktinin çıkışı hakkında bir delil anmasa da bu, Muhammed (rh.a.)'in Ebû Hanîfe (rh.a.)'den yaptığı rivâyettir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyetine göre, öğlenin vakti gölgenin boyu eşyanın iki boyu kadar olmadıkça çıkmaz.

Hasan b. Ziyad'ın (rh.a.) Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyetine göre gölge, eşyanın bir boyu olunca öğlenin vakti çıkar. Gölge iki boy olmadıkça ikindinin vakti girmez. Aralarında boş bir zaman (mühmel vakit) vardır. Bu vakit, halkın "iki namaz arası" dedikleri vakittir. Nitekim sabah ve öğle namazları arasında da böyle boş (mühmel) bir vakit bulunmaktadır. Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisini delil olarak almıştır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bu hadiste şöyle buyurmuştur;

صَلَّى بِي الْعَصْرَ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ ضَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ أَوْ قُلْتُ: حِينَ ضَمَّى الْعَصْرَ بِالْأَمْسِ

"Cebrail, bana ikindi namazını birinci gün her şeyin gölgesi misli olunca kıldırdı. İkinci gün her şeyin gölgesi onun misli olunca kıldırdı". Yahut şöyle dedi. "İkindiyi dün kıldırdığı zamanda kıldırdı."⁴⁶³

Ebû Hureyre ve Ebû Musa'nın (r.a.) namaz vakitlerinin sözlü ve fiili beyanı hakkındaki hadiste de böyledir.

⁴⁶³ Abdurrezzak, *Musannef*, I/531; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebû Dâvûd, *Salât* 2; Tirmizî, *Salât* 1; Nesâî, *Mevâkîf* 10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/365.

Ebû Hanîfe (rh.a.), şu meşhur hadisi delil olarak almıştır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor.

إِنَّمَا مَثَلُكُمْ وَمَثَلُ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا، فَقَالَ: مَنْ يَفْعَلْ لِي مِنَ الْقَعْرِ إِلَى الظُّهْرِ بِقِيزَاطٍ؟ فَعَمِلَتْ الْيَهُودُ. ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَفْعَلْ لِي مِنَ الظُّهْرِ إِلَى الْعَصْرِ بِقِيزَاطٍ؟ فَعَمِلَتْ النَّصَارَى. ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَفْعَلْ لِي مِنَ الْعَصْرِ إِلَى الْمَغْرِبِ بِقِيزَاطَيْنِ؟ فَعَمِلْتُمْ أَنْتُمْ. فَغَضِبَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى، وَقَالُوا: نَحْنُ أَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقْلَرُ أَجْرًا. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فَهَلْ نَقَضْتُ مِنْ حَقِّكُمْ شَيْئًا؟ قَالُوا: لَا. قَالَ: فَهَذَا فَضْلِي أَوْتَيْتُهُ مِنْ أَسَاءٍ

"Sizinle sizden önceki ehl-i kitabın durumu şu örneğe benzer. Bir adam bir işçi kiralamak istedi ve 'kim benim için sabahtan öğleye kadar bir kırat ⁴⁶⁴ karşılığında çalışır?' dedi. Bu şartla yahudiler çalıştılar. Sonra, 'kim benim için öğleden ikindiye kadar bir kırat karşılığında çalışır?' dedi. Bu şartla hristiyanlar çalıştılar. Sonra, 'kim benim için ikindiden akşama kadar iki kırat karşılığında çalışır?' dedi. Bu şartla siz çalışıyorsunuz. Yahudi ve Hristiyanlar buna kızdılar ve;

-Biz daha çok çalışıp daha az ücret aldık, dediler. Allahu Teâlâ onlara;

-Ben sizin hakkınızdan bir şey eksilttim mi? diye sordu. Onlar da;

-Hayır, dediler. Allahu Teâlâ da;

-Bu benim lütfumdur. Bunu dilediğime veririm. ⁴⁶⁵ buyurdu.

Bu hadiste müslümanların hristiyanlardan daha az çalıştığı belirtilmektedir. Dolayısıyla bu hadis ikindi vaktinin öğle vaktinden daha az olduğunu göstermektedir. Bu da ancak, gölge boyunun eşyanın iki katına ulaşıncaya kadar öğle vaktinin devam etmesiyle mümkündür.

Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki;

أَبْرَدُوا بِالظُّهْرِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ

"Öğleyi serin vakitte kılın. Çünkü sıcaklığın şiddetli oluşu Cehennem'in şiddetinden, kaynamasındandır. ⁴⁶⁶

Sahabîler diyarında sıcaklığın en şiddetli olduğu vakit, her şeyin gölgesi bir misli olduğu zamandır. Ayrıca biz öğlenin vaktinin başlangıcını kesinlikle

⁴⁶⁴ **Kırat / القيراط**: İki desigram (miskalın yirmi dörtte biri, dirhem'in on ikide biri) ağırlığındaki ölçü birimi.

⁴⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/6; Buhârî, *Mevâkıtu's-Salât* 17; Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'an* 82; Ibn Hibbân, *Sahih*, XV/10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/118.

⁴⁶⁶ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/287; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/377; Buhârî, *Mevâkıtu's-Salât* 9; Tirmizî, *Salât* 5; Nesâî, *Mevâkıtu's-Salât* 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/437. Değerlendirme için bkz. Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/195.

bilmekteyiz. Ama öğle vaktinin sonu konusundaki farklı nakiller nedeniyle, gölge boyunun eşyanın boyu kadar olduğu zaman öğle vaktinin çıktığını söyleme konusunda şüphe meydana gelmektedir. Halbuki kesin olarak bilinen şey, kuşku nedeniyle ortadan kalkmaz (*yakîn, şek ile zail olmaz.*)

Vakitler, Cebrail'in (a.s.) imamlığına göre belirlenmiştir. Bu hadiste anlatıldığına göre; Cebrail (a.s.) sabah namazını ikinci gün ortalık iyice aydınlanınca kılmıştır. Ondan sonra güneşin doğuşuna kadar bir vakit kalmaktadır. Yine bu hadisten anlaşıldığına göre, yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri bittiği zaman kılmıştır. Ondan sonra da bir vakit kalmaktadır.

Malik (r.h.a.) diyor ki; Güneş batıya kayınca öğlenin vakti girer. Dört rekat kılınacak kadar bir zaman geçince ikindinin vakti girer. Böylece öğle ile ikindi arasındaki vakit gölge iki boy oluncaya kadar ortak olmaktadır. Cebrail'in (a.s.) imamlığıyla ilgili hadisin açık anlamı bunu göstermektedir. Çünkü Cebrail (a.s.) ikinci gün öğle namazını, birinci gün ikindi namazını kıldığı vakitte kıldı.

Bu görüş bize göre yanlıştır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor.

لَا يَدْخُلُ وَقْتُ صَلَاةٍ حَتَّى يَخْرُجَ وَقْتُ صَلَاةٍ أُخْرَى

"Bir namazın vakti çıkmadıkça diğer bir namazın vakti girmez."⁴⁶⁷

Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisindeki, صَلَّى بِي الظُّهْرِ فِي النَّوْمِ الثَّانِي حَبْرَ صَارَ طُلُ كُلِّ "Cebrail, bana öğle namazını ikinci gün her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olduğu zaman kıldırdı."⁴⁶⁸ ifadesinin yorumu "ona yakın oldu" şeklindedir. صَلَّى بِي الْعَصْرِ فِي النَّوْمِ الْأَوَّلِ جِئَ مَا ضَلَّ كُلَّ شَيْءٍ مِثْلَهُ "Cebrail, bana ikindi namazını birinci gün her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olduğu zaman kıldırdı"⁴⁶⁹, ifadesi gölge tamamlanıp üzerine ilave oldu, anlamındadır. Bu, aynen şu âyetin benzeridir. فَأَذَا تَلَعْنَ أَحْبَبْنَ فَأَمْسَكُوهُنَّ "Müddetleri bittiğinde -yani müddetleri bitmeye yaklaşınc- o kadınları güzellikle tutun." (et-Talâk, 65/2) Yine Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor, فَبَلَّغْنِ حَسَنًا مَا عَمِيَهُنَّ "İddet müddetlerini doldurduklarında onları güzelce tutun – yani müddetleri dolmaya yaklaşınc- (el-Bakara, 2/232)

[1/144]

Ebû İsmet, Ebû Süleyman'dan; o da Ebû Yusuf'dan (r.h.a.) naklediyor. İkinci namazının vaktinde Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye aykırı davrandım. İkinci namazının ilk vakti, bu konuda gelen rivâyetlere dayanarak, gölgenin bir boyundan fazla olduğu zamandır, dedim. Ebû Yusuf (r.h.a.)'un bu ifadesi, söylediğimiz hususa işaret etmektedir.

⁴⁶⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/294; es-Sindî, *Haşiyetü's-Sindî alâ Nesâî*, I/250.

⁴⁶⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, I/531; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebû Dâvûd, Salât 2; Tirmizî, Salât, 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/309.

⁴⁶⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/531; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/280; Ebû Dâvûd, Salât 2; Tirmizî, Salât 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/309; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/364.

İkinci namazının son vakti, biz Hanefîlere göre güneşin batmasıdır.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.); güneşin sararmaya başlaması vaktidir, demiştir. Bu, Şâfiî'nin (rh.a) görüşü olup onun delili Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisindeki;

صَلَّى بِي الْعَصْرِ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي جِئَ كَاذِبَ الشَّمْسِ تَتَغَيَّرُ

"Cebrail, bana ikinci namazını ikinci gün, güneş değişmeye yüz tutunca kıldırdı."⁴⁷⁰ ifadesidir.

Biz Hanefîlerin delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir.

مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَقَدْ أَدْرَكَ

"Kim ikindiden bir rekata güneş batmadan önce erişirse, erişmiş olur".⁴⁷¹ yani ikinci namazının vaktine erişmiş olur.

Ancak ikindiye güneş değişinceye kadar geciktirmek mekruhtur. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِينَ يَغْدُو أَخْلَهُمْ حَتَّى إِذَا كَانَتِ الشَّمْسُ بَيْنَ قَرْيَتِي الشَّيْطَانِ قَامَ يَنْتَقِرُ
أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللَّهَ تَعَالَى فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

"Bu namaz, münafıkların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzu arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekat kılar. Bu namazında Allah'ı az zikreder"⁴⁷², buyurmuştur. İbn Mesûd (r.a.) diyor ki: "Güneş iyice kızardığı zaman namaz kılmak, benim için iki kuruş karşılığında bile olsa, istemem."

**Güneşin
değişmesinin
anlamı**

Âlimler güneşin değişmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dikkate alınacak noktanın ışık mı, yoksa güneşin kursu mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehaî (rh.a.), ışığın değişmesini dikkate alıyordu. Şa'bi (rh.a.) ise, güneş kursunun değişmesi dikkate alınır, kanısındaydı. Biz de bu görüşü benimsedik. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasından sonra meydana gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse, güneş değişmiş olur.

Akşam namazının vakti, biz Hanefîlere göre güneşin batmasından itibaren şafağın kaybolmasına kadardır.

⁴⁷⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, I/531; bkz. Nisaburi, *Evsat*, II/325.

⁴⁷¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII/291; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/462; Buhârî, *Mevâkitu's-Salât* 17; Müslim, *Mesâcid* 163; Ebû Dâvûd, *Salât* 5; Tirmizî, *Salât* 23; Nesâî, *Mevâkit* 10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/367

⁴⁷² Abdurrezzak, *Musannef*, I/549; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/149; Müslim, *Mesâcid* 195; Ebû Dâvûd, *Salât* 5; İbn Hibbân, *Sahih*, I/494 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/444.

Şâfiî (rh.a.) diyor ki, akşam namazının sadece bir vakti vardır. Bu da Cebrail'in (a.s.) fiiliyle takdir edilmiştir. Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisindeki; *صَلَّى الْمَغْرَبَ فِي يَوْمَيْنِ* "Cebrail, bana akşam namazını iki günde de bir vakitte kıldırıldı"⁴⁷³, ifadesi nedeniyle, güneşin batmasından sonra üç rekat kılınacak kadar vakit geçince akşam namazının vakti çıkmış olur.

Biz Hanefîlerin delili ise, Ebû Hureyre'nin (r.a.) hadisidir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

بِأَنَّهُ أَقُولُ وَقْتُ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغِيبُ الشَّمْسُ. وَآخِرُهُ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ.

"Akşam namazı vaktinin evveli, güneş kayboluncadır. Sonu ise şafak kayboluncadır."⁴⁷⁴

Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisinin yorumuna gelince. Cebrail (a.s.), namazın kılınması için müstehab olan vakti açıklamak istemiştir. Biz de böyle diyoruz. Çünkü akşam namazının, güneş batıp ufuk tamamen temizlendikten sonra, daha fazla geciktirilmesi mekruhtur. Bunu Hasan b. Ziyâd (rh.a.) Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet etmiştir. Bunun delili Resûlullah (s.a.v.)'ın şu hadisidir.

لَا تَزَالُ أَقْنِي بِخَيْرٍ، مَا عَجَلْنَا الْمَغْرِبَ وَآخَرُوا الْعِشَاءَ

"Ümmetim, akşam namazında acele davranıp yatsı namazını geciktirdiği sürece hayırlı yolda devam ediyor demektir."⁴⁷⁵

İbn Ömer (r.a.) akşam namazını kılmayı bir gün yıldız görününceye kadar geciktirmişti. Bunun üzerine bir köle özgür kıldı. Ömer (r.a.) ise, akşam namazını kılmadan önce iki yıldızın doğduğunu görünce iki köle özgür kılmıştı. Bu davranış, akşam namazını geciktirmenin mekruh olduğunu açıklamaktadır. Namaza yetişmiş sayılacak vakit ise, şafağın kaybolmasına kadar sürer.

Şafak; Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) görüşüne göre, kızılıktan sonraki beyazlıktır. Bu, Ebû Bekir (r.a.) ve Ayşe'nin (r.a.) görüşüdür. İbn Abbâs'dan (r.a.) gelen rivâyetlerden biri de bu şekildedir.

Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin (rh.a.) görüşüne göre şafak, beyazlıktan önceki kızılıktır. Bu görüş Ömer, Ali ve İbn Mesûd'un (r.a.) görüşüdür. İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen rivâyetlerden biri de bu şekildedir. Esed b. Amr (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den yaptığı rivâyette bu görüşü nakletmiştir.

[1/145]

⁴⁷³ Abdurrezzak, *Musannef*, I/555; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/197; Dârekutnî, *Sünen*, I/261.

⁴⁷⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/281; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/232; Tirmizî, *Salât* 1; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/375; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/198.

⁴⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/449; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/175; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VIII/80; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/207.

Bunun açıklaması şöyledir. Üç doğuş vakti ve üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğuştur. Bu ise ikinci fecirdir. Batışta da aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın vakitte kaybolmaktadır. Halil b. Ahmed; "Mekke'de akşam beyazlığını gözetledim. Beyazlık ancak gece yarısından sonra kayboldu", demiştir. Denildiğine göre; beyazlık yaz gecelerinde asla kaybolmaz. Sadece ufukta yayılır. Sabahleyin birarada toplanır. Biz, zorluk olmaması için şafakın kızılık olduğunu kabul ettik.

Ebû Hanîfe (rh.a.) diyor ki; Kızılık güneşin alâmetidir. Beyazlık ise gündüzün alâmetidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşamaz. Halbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bunu şu hadisle birleştirmek nasıl mümkün olabilir?. Hadiste;

وَقْتُ الْعِشَاءِ: إِذَا مَلَأَ الظُّلَامُ الظِّرَاتِ

"Yatsının vakti karanlığın dağları kapladığı zamandır."⁴⁷⁶ Bir rivâyete göre; إِذَا أَدْلَهُمُ اللَّيْلُ "Ufuku karanlıkta gecenin kapladığı zamandır"⁴⁷⁷, buyurulmuştur. Bu da ancak beyazlığın kaybolmasından sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar. Yatsı namazının vakti girer.

Yatsının son vaktine gelince; Muhammed (rh.a.) *Kitab'ul-Asıl*'da, gece yarısına kadardır, demiştir. Bundan maksat, yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirmektir. Yatsı namazının caiz olduğu vakte gelince, bu ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecrin doğuşundan önce kafir müslüman olsa veya çocuk büyü çağına erişse, yatsı namazını kılması gerekir. Biz Hanefilere göre durum böyledir.

Şâfiî (rh.a.), Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisindeki; صَلَّى بِي الْعِشَاءِ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي حِينَ "Cebail, bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırıldı"⁴⁷⁸, ifadesi nedeniyle, yatsının son vakti gecenin üçte biri geçtiği zamandır, demiştir.

Biz Hanefilerin delili, Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği şu hadistir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

آخِرُ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ، وَصَلَاةُ الْعِشَاءِ صَلَاةُ اللَّيْلِ، فَيَتَفَيَّ وَقْتُهَا مَا بَقِيَ اللَّيْلُ

⁴⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvâsât*, IV/197; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/60.

⁴⁷⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/292; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/365.

⁴⁷⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, I/531; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebû Dâvûd, *Salât* 2; Tirmizî, *Salât* 1; Nesâî, *Mevâkıf* 15; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvâsât*, X/309; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/36.

"Yatsının son vakti fecrin doğduğu zamandır. Yatsı namazı gece namazıdır. Gece devam ettiği sürece yatsının vakti de devam eder."⁴⁷⁹

Yine Peygamber (s.a.v.)'in;

لَا يَخْرُجُ وَقْتُ صَلَاةٍ حَتَّى نَدْخُلَ وَقْتُ صَلَاةٍ أُخْرَى

"Bir namazın vakti girmedikçe, diğer namazın vakti çıkmaz"⁴⁸⁰, şeklindeki hadisi de, eğer hadis bu lafızla sabit olmuşsa, bizim delilimizdir. Fakat bu hadis şâz⁴⁸¹'dir. Meşhur olan lafız, bizim rivâyet ettiğimiz lafızdır.

Biz Hanefilere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfâr), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan (tağlîsten) daha faziletlidir.

Şâfiî (rh.a.) sabah namazını ortalık karanlık iken kılmamanın daha faziletli olduğunu söylemiştir.

Tahâvî (rh.a.) "Eğer kişinin kıraati (okumayı) uzatma düşüncesi varsa ortalık karanlık iken başlayıp biraz aydınlanınca bitirmesi daha faziletlidir. Böyle bir düşüncesi yoksa namazı ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir." demiştir.

Şâfiî (rh.a.), Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadisi delil getirmektedir. Ayşe (r.a.) şöyle demiştir. *كَانَ النَّسَاءُ يَصْرَفْنَ مِنَ الصَّلَاةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ وَهُنَّ مُتَلَفِعَاتٌ سُرُوضَهُنَّ مَا يُغْرِفْنَ مِنْ شِدَّةِ الْغُلَسِ* "Kadınlar örtülerine bürünmüş olarak Resûlullah'la (s.a.v.) birlikte namazdan ayrılırken karanlığın şiddetinden dolayı tanınmazlardı."⁴⁸² Enes (r.a.); *كَانَ النَّبِيُّ إِذَا صَلَّى الْفَجْرَ وَلَا يَعْرِفُ أَحَدُنَا مِنْ إِلَيْهِ حَتَّى مِنْ شِدَّةِ الْغُلَسِ يَكْدِرُنَا فِي الْكَرَاهَةِ* "Resûlullah (s.a.v.) sabah namazını kıldırırdı ve karanlığın şiddetinden dolayı kimse yanında kim olduğunu bilmezdi."⁴⁸³ demiştir. Diğer yandan namazın erken kılınmasında ibadeti yerine getirmeye koşma anlamı ortaya konulmaktadır. Bu da, *وَسِعُوا إِلَى مَعْمَرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ* "Rabbinizin bağışına koşun." (Âl-i İmrân, 2/133) âyeti kerimesi ile teşvik edilmiş bir husustur.

Biz Hanefîlerin delili Rafi b. Hudaye'nin (r.a.) rivâyet ettiği şu hadistir.

اسْتَفْزُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَكْثَرُ

Beş vakit namazın, vaktin neresinde kılınacağı

[1/146]

⁴⁷⁹ Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/201.

⁴⁸⁰ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/294; bkz. es-Sindî, *Haşiyetü's-Sindî alâ Nesâî*, I/250.

⁴⁸¹ Şâz burada meşhur olması gerektiği halde meşhur olmayan rivayet anlamında kullanılmıştır.

⁴⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/37; Buhârî Ezan, 165; Ebû Dâvûd, Salât 8; Tirmizî, Salât 2; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-avsât*, VI/6.

⁴⁸³ Buhârî, *Mevâkitü's-salât* 26; Müslim, *Mesâcid* 230; Nesâî, *Mevâkit* 25; Ibn Hibbân, *Sahih*, IV, 366.

"Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca eda ediniz. Çünkü bunun ödülü daha büyüktür."⁴⁸⁴

Ebû Bekir Sıddık'ın (r.a.) Bilal'den (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.); *نُزُوا بِالْفَجْرِ أَوْ قَالَ أَصْبَحُوا بِالضُّبْحِ بِنَاؤُكَ لَكُمْ* "Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca (veyâ iyice sabah olunca) kılınız. Sizin için bereketli olur."⁴⁸⁵ buyurmuştur. Diğer yandan sabah namazını aydınlık vakitte kılmak cemaati artırır. Karanlıkda kılmak ise cemaatin az olmasına neden olur. Cemaatin artmasını sağlayan durum ise daha faziletlidir. Buna ek olarak güneş doğana kadar kişinin namaz kıldığı yerde oturması menduptur. Peygamber (s.a.v.);

مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ وَمَكَثَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَكَأَنَّمَا أَغْتَقَ رِقَابَ مَنْ وَلَدَ إِسْمَاعِيلَ

"Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde beklerse İsmail'in (a.s.) çocuklarından dördünü özgür kılmış gibi ecir alır."⁴⁸⁶ buyurmuştur. Kişi sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığı zaman bu fazileti elde etme imkanı bulur. Erken kıldığı zaman ise bunu elde etme imkanı çok azdır.

Ayşe'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadise gelince, rivâyetlerden geçerli olanı, Resûlullah (s.a.v.)'in sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığıdır. İbn Mes'ud (r.a.),

مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى صَلَاةً قَبْلَ مِيقَاتِهَا إِلَّا صَلَاةَ الْفَجْرِ صَبِيحَةَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّهُ صَلَاةً يَوْمَئِذٍ يُغْلِبُ

"Ben Resûlullah'ın hiçbir namazı (mendup) vaktinden önce kıldığını görmedim. Sadece bir Cuma günü sabah namazını ortalık henüz aydınlanmadan kılmıştır."⁴⁸⁷ Buna göre, Resûlullah o güne özgü olmak üzere sabah namazını karanlıkta kılmıştır. Bu da göstermektedir ki, normal olarak sabah namazı ortalık aydınlanınca kılınır. Resûlullah'ın namazı ortalık henüz karanlık iken kıldığı sabit ise, bunun nedeni bir yolculuğa çıkmak olabileceği gibi, kadınların cemaatle namaza katıldığı döneme ait bir uygulama da olabilir. Kadınların evlerinde oturması emri gelince bu yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴⁸⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/284; Tirmizî, *Salât* 3; Nesâî, *Mevâkîr* 27; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/357; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/249; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/457 Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/204; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/63.

⁴⁸⁵ Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/251; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/204.

⁴⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, VI/261; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/260; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, X/104.

⁴⁸⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/210; Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, I/384; Buhârî, *Hac* 99; Müslim, *Hac* 292; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 64; Nesâî, *Menâsik*, 210; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/124; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/298.

Yazın öğle namazını geciktirip hava serinleyince kılmak daha faziletlidir. Kışın ise zevalden (güneşin batıya meyletmesinden) hemen sonra kılar.

Şâfiî (rh.a.) "Eğer tek başına kılıyorsa her zaman zeval vaktinden sonra kılar. Eğer cemaatle kılacaksa bir süre geciktirir." demiş ve bu görüşüne Habbab b. Eret'in (r.a.) rivâyet ettiği şu hadisi delil getirmiştir; شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ حَرَّ الرَّمَضِ فِي رَجَبٍ هَبْ مِنْ شُكَيْنَا "Resûlullah'a çadırlarımızdaki aşırı sıcaklıktan şikayet ettik. O bizim bu şikayetimize olumlu bir karşılık vermedi."⁴⁸⁸ Bu hadis Şâfiî'nin (rh.a.) anlayışına göre Peygamber (s.a.v.)'in öğle namazını erken kıldığını göstermektedir.

Haneî âlimlerimiz ise Resûlullah (s.a.v.)'ın şu hadisini delil getirmişlerdir.

أَرَدُوا بِالنُّظُرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ حَيْثُ

"Öğle namazını serinlik başlayınca kılınız. Çünkü sıcağın şiddeti Cehennem'in kaynamasındandır."⁴⁸⁹ Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadis de şöyledir,

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ جَاءَ بِلَالٌ لِيُؤَذِّنَ فَقَالَ لَهُ أَرِيدُ هَكَذَا مِرَارًا فَتَصَارَ لِلتَّلَالِ فَبَيَّ قَالَ أَذِّنْ

"Peygamber (s.a.v.) bir yolculukta idi. Güneş batıya dönünce Bilal (r.a.) ezan okumak için geldi. Peygamber Efendimiz "Biraz ortalığın serinlemesini bekle" buyurdu. -bu konuşma birkaç kez tekrarlanmış- Tepelerin gölgesi oluşunca Bilal'e (r.a.) ezan okumasını emretmiştir."⁴⁹⁰

Diğer yandan, yazın öğle namazının erken kılınması cemaatin azalmasına neden olur. İnsanlara zarar verir. Çünkü sıcak insanlara eziyet verir. Habbab'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadis şöyle yorumlanabilir. Sahabîler (r.a.) cemaati bütünüyle terk etmeyi istemişlerdi. Peygamber onların bu şikayetlerine olumlu bir karşılık vermedi. Öğle namazını serin vakitte kılmalarını söyleyerek şikayetlerini giderdi.

Kışın ise öğle namazını vakit girince hemen kılmak müstehaptır. Enes (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre;

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ فِي السَّيِّئَةِ فَلَا يَدْرِي أَنَّ مَا مَضَى مِنَ النَّهَارِ أَكْثَرُ أَمْ مَا بَقِيَ

⁴⁸⁸ Müslim, Mesâcid 190; Nesâî, Mevâkît 2; İbn Mâce, Salât 3; İbn Hibbân, *Sahih* IV/343; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/79; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/438; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/206.

⁴⁸⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/287; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/377; Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât*, 9; Tirmizî, *Salât*, 5; Nesâî, *Mevâkît*, 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/437. Değerlendirme için bkz. Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/195.

⁴⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/162; Buhârî, *Mevakitu's-Salât*, 9; Ebû Dâvûd, *Salât* 4.

[1/147]

"Resûlullah (s.a.v.) kışın öğle namazını kıldığı zaman gündüzün geçen kısmının mı, yoksa kalan kısmının mı daha çok olduğu bilinmezdi."⁴⁹¹ Peygamber (s.a.v.) Muaz'ı (r.a.) Yemen'e göndereceği zaman;

إِذَا كَانَ الضَّيْفُ قَائِمًا فَإِنْ تَقِيلُوكَ فَأَمْلِهِمْ حَتَّى يُدْرِكُوا وَإِذَا كَانَ الشَّاءُ فَصَلِّ الظُّهْرَ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ فَإِنَّ اللَّيْلِي طَوَالَ

"Yazın öğle namazını serin vakte bırak. Senden öğle uykusu konusunda izin isterlerse onlara süre ver ki yetişebilsinler. Kışın ise öğle namazını güneş batıya dönünce kıldır. Çünkü geceler uzundur."⁴⁹² buyurmuştur.

İkinci namazını ise güneş değişmeyip berraklığını koruduğu sürece hem yazın, hem de kışın geciktirmek müstehaptır.

Şâfiî (rh.a.) Ayşe'nin (r.a.) rivâyet ettiği; كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُصَلِّيَ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ طَالِعَةً فِي حَجْرَتِي "Resûlullah ikinci namazını güneş iyice yüksekte iken benim odamda kılardı."⁴⁹³ hadisine dayanır. "İkinci namazını erken kılmak müstehaptır." der. Diğer bir delili de Enes'in (r.a.) rivâyet ettiği; كَانَ النَّبِيُّ يُصَلِّيَ الْعَصْرَ فَيَذْهَبُ الدَّاهِبُ إِلَيَّ الْغَوَالِي وَيَسْخَرُ الْخُزُوزُ وَيَطْفُئُ وَيَأْكُلُ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ

"Resûlullah (s.a.v.) ikinci namazını kıldırdıktan sonra bir kimse, Avâlî'ye⁴⁹⁴ çıkıp bir deveyi boğazlayarak ondan pişirir ve güneş batmadan önce pişirdiğini yiyebilirdi."⁴⁹⁵ hadisidir.

Biz Hanefîlerin delili ise İbn Mesûd'un (r.a.) rivâyet ettiği;

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيَ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ بَيَاضًا نَقِيَّةً

"Resûlullah (s.a.v.) ikinci namazını güneş daha parlaklığını korurken kıldırırdı."⁴⁹⁶ hadisidir. Bu, İbn Mesûd (r.a.) tarafından, ikinci namazının geciktirildiğinin açıklamasıdır.

Ümmü Seleme (r.a.);

أَنْتُمْ أَشَدُّ تَأْخِيرًا لِلظُّهْرِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَشَدُّ تَأْخِيرًا لِلْعَصْرِ مِنْكُمْ

⁴⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/135; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Salât, I/439; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, Salât, I/307; Tayâlisî, *Müsned*, I/283.

⁴⁹² Buhârî, *Mevakitu's-Salât*, I/199

⁴⁹³ Abdurrezzak, *Musannef*, I/547; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/287; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/37; Buhârî, *Mevakitu's-Salât* 13; Müslim, *Mesâcid* 168; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/170.

⁴⁹⁴ **Avâlî**: Medineye dört mil uzaklıkta bir yer ismi.

⁴⁹⁵ Buhârî, *Mevakitu's-Salât*, 13; Müslim, *Mesâcid*, 192; İbn Hibban, *Sahih*, IV/382; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/442.

⁴⁹⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, I/536; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/282; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/209; Müslim, *Mesâcid* 177; Nesâî, *Mevakit* 8; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, I/279; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/370.

"Siz öğle namazını Resûlullah'tan (s.a.v.) daha geç vakte bırakıyorsunuz. Resûlullah (s.a.v.) ise ikinci namazını sizden daha geç kıldı. "⁴⁹⁷ demiştir.

Bazıları ikinci namazına geciktirildiği için "asr" denildiğini söylemişlerdir. Diğer yandan ikinci namazının geciktirilmesi daha çok nafile namaz kılma imkanı sağlar. Çünkü ikinci namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Bundan dolayı akşam namazının da erken kılınması daha faziletlidir. Çünkü akşam namazından önce nafile kılmak mekruhtur. Bunun yanında ikinci namazından sonra güneş batıncaya kadar kişinin namaz kıldığı yerde beklemesi menduptur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.);

من صَلَّى العصر ومك في المسجد إلى غروب الشمس فكأنما اعتق ثمانية من وُد
إسماعيل عليه السلام

"Kim ikinci namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde güneş batıncaya kadar beklerse İsmail evladından sekiz kişiyi azad etmiş gibi ecir alır."⁴⁹⁸ buyurmuştur. Kişi ikinci namazını geciktirince bu fazileti elde etme imkanı bulur. Bu nedenle geciktirmek daha faziletlidir. Ayşe'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadisi şu şekilde yorumlarız.

Ayşe'nin (r.a.) odasının duvarları kısa idi, bundan dolayı güneş, odaya rengi değişinceye kadar vuruyordu." Enes'in (r.a.) rivâyet ettiği hadisi ise "Bu bir özürden dolayı özel bir vakitte gerçekleşmiş bir durumdur." şeklinde yorumlarız.

Akşam namazını her zaman, hemen vakit girince kılmak müstehaptır.

Akşam namazını geciktirmenin mekruh olduğunu açıklamıştık. İsa b. Ebân (rh.a.) şöyle derdi; "Akşam namazını bu konudaki rivâyetlerden dolayı vakit girer girmez kılmak güzeldir. Fakat mutlak olarak geciktirmek de mekruh değildir. Bilindiği üzere yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle akşam namazı geciktirilip görünüş itibarıyla (fiilen) yatıyla birlikte kılınabilir. Şayet Hanefî Mezhebinin görüşü geciktirmenin mutlak surette mekruh olduğu yönünde olsa, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle de bu mübah görülmezdi. Nitekim ikinci namazının güneşin berraklığının kaybolduğu vakte kadar geciktirilmesi mübah görülmemiştir." İsa b. Ebân (rh.a.) bu görüşüne dayanak olarak,

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ فَرَأَى سُورَةَ الْأَغْرَافِ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ لَيْلَةً

⁴⁹⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, I/540; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/285.

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/262; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/265; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, VIII/38.

"Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir gece akşam namazında A'raf Suresini okudu."⁴⁹⁹ rivâyetini kullanarak, "Bu hadis, vaktin uzunluğunu ve akşam namazını geciktirmenin mübah olduğunu açıklamaya yorumlanabilir." demiştir.

Yatsı namazını biz Hanefîlere göre gecenin üçte birine kadar geciktirmek müstehaptır.

Gece yarısına kadar geciktirmek de caizdir. Gece yarısından sonraya bırakmak ise mekruhtur.

[1/148]

Şâfiî (r.h.a.) "Yatsı namazını güneş battıktan sonra ufuktaki kızılık kaybolur kaybolmaz kılmak müstehaptır" demiştir. Numan b. Beşîr'in (r.a.) rivâyet ettiği, كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيَ الْعَصْرَ يُصَلِّيَ الْعِشَاءَ جِئَ يَسْقُطُ الْقَمَرُ اللَّيْلَةُ الثَّالِثَةُ "Peygamber (s.a.v.) yatsı namazını ayın üçüncü gecesinde ay batınca kıları.⁵⁰⁰" hadisini delil getirmiştir. Bu ise kızılık kaybolduğu zaman olur. Bunun yanı sıra yatsı namazının erken kılınması özellikle yaz aylarında cemaati artırır.

Biz Hanefîlerin delili, rivâyet edilen şu hadistir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَخَّرَ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلَاثِ اللَّيْلِ ثُمَّ خَرَجَ فَوَجَدَ أَصْحَابَهُ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَهُ فَقَالَ أَمَا أَنَّهُ لَا يَنْتَظِرُ هَذِهِ الصَّلَاةَ فِي هَذَا الْوَقْتِ أَحَدٌ غَيْرُكُمْ وَلَوْ لَا سَقَمَ السَّقِيمُ وَضَعُفَ الضَّعِيفُ لَأَخَّرْتُ الْعِشَاءَ إِلَى هَذَا الْوَقْتِ

"Peygamber (s.a.v.), Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirdi. Sonra evinden yatsıyı eda etmek üzere çıktı. Ashabını mescitte kendisini beklerken buldu. Bunun üzerine 'Bu vakitte bu namazı sizden başka kimse beklemez. Hastanın hastalığı, zayıfın zayıflığı olmasa yatsı namazını bu vakte kadar geciktirirdim.'⁵⁰¹ buyurdu. Başka bir hadiste de;

لَوْلَا أَنِ اشْتَقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَخَّرْتُ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلَاثِ اللَّيْلِ

"Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim."⁵⁰² buyurmuştur.

Ömer (r.a.) Ebû Musa el-Eş'arî'ye (r.a.) gönderdiği mektupta, "Yatsı namazını gecenin üçte biri geçince kıl. Buna "hayır" dersen gece yarısında kıl. Sen uyursan sakın ha gözlerin uyumasın. (Bir başka rivâyette, "gaflete düşenlerden olmayasın.") demiştir.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/189; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI/122; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, II/392.

⁵⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/232; Tirmizî, *Salât*, 1; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/375.

⁵⁰¹ Benzerleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/245; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 25; Tirmizî, *Tahâret*, 18; Nesâî, *Mevâkîf*, 20; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/35.

⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/258; Tirmizî, *Tahâret*, 18, *Salât*, 10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/36.

Sözün özü, Şâfiî (rh.a.); Peygamber (s.a.v.)'in *أَوَّلُ الْوَقْتِ رِضْوَانُ اللَّهِ وَآخِرُهُ عَقْوُ اللَّهِ* "Vaktin başı Allahın rızasıdır, sonu ise Allahın affıdır."⁵⁰³ hadisinden dolayı namazın ilk vaktinde kılınmasını tercih etmiştir. "Af kusurdan sonra olur. Ayrıca namazların erken kılınmasıyla kişi, faziletin elde edilmesine herhangi bir engel ortaya çıkmadan önce fazileti elde etmiş olur." demiştir.

Hanefî fakihleri (rh.a.) ise namazı geciktirmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü geciktirmede namazı bekleme anlamı vardır. Peygamber (s.a.v.);

الْمُتَّظِرُ لِلصَّلَاةِ فِي الصَّلَاةِ مَا دَامَ يَنْتَظَرُهَا

"Namazı bekleyen kişi beklediği sürece namazdadır."⁵⁰⁴ buyurmuştur. Bunun yanı sıra namazı geciktirmek cemaatin artmasına ve uykunun azalmasına neden olur. Bu daha faziletlidir. Vaktin uzun tutulması kolaylık içindir. Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık anlamını gösterme vardır. Resûlullah (s.a.v.)'in "Vaktin sonu ise Allah'ın affıdır." buyruğunda işaret ettiği gerçek de işte budur. Burada "afv" ifadesiyle fazlalık kastedilmiştir. Allahu Teâla;

«وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُتَفَقَّحُونَ قُلِ الْعَفْوَ»

"Yine sana iyilik yolunda ne harcaacaklarını sorarlar. 'İhtiyaç fazlasını' de." (el-Bakara, 219) buyurmuştur. Burada "afv" kelimesinin günahı bağışlamak anlamına alınması caiz değildir. Cebrail'in (a.s.) Resûlullah'a (s.a.v.) imamlığının anlatıldığı hadiste ikinci gün namazın vaktin sonunda kılındığı anılmıştır. Resûlullah (s.a.v.)'in yapmaya yöneldiği bir şeyde kusur olamaz. Peygamberlerin (a.s.) yapmasına cevaz verilen zelle (küçük hata), kusur bulunmadan meydana gelen şeydir.

Zellenin
tarifi

Bulutlu günde, sabah, öğle ve akşam namazlarının geciktirilmesi, ikindi ve yatsı namazlarının ise erken kılınması müstehaptır.

Hasan b. Ziyad (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den bulutlu günde bütün namazların geciktirilmesinin daha faziletli olduğunu rivâyet etmiştir. Bu görüşün temelinde tedbirli olmaya daha yakın olması yatmaktadır. Çünkü namazı vaktinde ve vaktinden sonra kılmak caiz olduğu halde vakit girmeden kılmak caiz değildir.

[1/149]

Zâhiru'r-rivâyenin delili ise şudur. Sabah namazını geciktirmek müstehaptır. Çünkü kişi erken kıldığı taktirde kıldığı namazın ikinci fecrin doğuşundan önceye rastlamasından emin olamaz. Diğer yandan hava bulutlu olduğu için karanlıkta namazı erkenden kılmak insanlara sıkıntı verir. Bu yüzden cemaati artırmak için namaz geciktirilir. Öğle namazı da zeval vaktinden önceye rastlamaması için geciktirilir. İkinci namazı güneşin değişmesi durumuna rastlamaması için erken kılınır. Akşam namazı güneş batmadan öncesine rastlamaması için geciktirilebilir.

⁵⁰³ Dârekutnî, *Sünen*, I/249; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/435; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/205.

⁵⁰⁴ *Azîmâbâdî, Avnu'l-ma'bûd*, II/96.

**Namazların
birleştirilmesi
meselesi**

Yatsı namazı insanlara sıkıntı vermemek için erken kılınır. Çünkü insanlar evlerine varmadan önce yağmur yağacak olursa, bundan zarar görürler. Havanın bulutlu olması ise her an yağmurun yağabileceği anlamına gelir. Bundan dolayı insanların yağmur yağmadan önce evlerine gitmeleri için yatsı namazı erkence kılınır.

Ne evinde otururken, ne de yolculukta bir namaz vaktinde iki namaz birleştirilemez.

Bu hükümden tek ayrı tutulan Arafat ve Müzdelife'dir. Hac görevini yapan kimse Arafat'ta öğle ve ikindi namazını birleştirerek her iki namazı da öğlenin vaktinde kılar. Müzdelife'de ise akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek yatsının vaktinde kılar. Resûlullah (s.a.v.)'ın hac ibadetini rivâyet eden herkes bu hususta ittifak etmiştir. Bu iki yer dışında biz Hanefîlere göre bir vakitte iki namaz birleştirilmez.

Şâfiî (rh.a.), yolculuk ve yağmur nedeniyle bir vakitte iki namazın birleştirilebileceğini söylemiştir.

Malik (rh.a.), "Hastalık nedeniyle de birleştirilebilir." demiştir. Şâfiî (rh.a.)'nin iki görüşünden biri de budur.

Ahmed b. Hanbel (rh.a.), "Yolculuk özrü olmaksızın evinde otururken de birleştirilebilir" der. Bu üç İmam şu hadisleri delil getirmektedir.

Muaz (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir. **أَنَّ النَّبِيَّ جَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِي سَفَرِهِ إِلَى تَبُوكَ** "Peygamber (s.a.v.) *Tebük yolculuğu sırasında öğle ve ikindi namazlarını birleştirdi.*"⁵⁰⁵

Ayşe (r.a.); **كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَجْمَعُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ إِذَا جَدَّ بِهِ السُّفَرُ** "Resûlullah (s.a.v.) *yolculuğa çıktığı zaman iki namazı birleştirirdi.*"⁵⁰⁶ demiştir. İbn Abbâs'ın (r.a.); **صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَبْعًا جَمْعًا وَثَمَانِيًا جَمْعًا** "Resûlullahla (s.a.v.) *birlikte birleştirmek suretiyle yedi ve sekiz (rekât) kıldık.*"⁵⁰⁷ dediği rivâyet edilmiştir. Bu rivâyette yedi ile akşam ve yatsı namazları, sekiz ile de öğle ve ikindi namazları kastedilmiştir.

İbn Abbâs (rh.a.)'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: **جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَبَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْمُشَاءِ بِالْمَدِينَةِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ** "Resûlullah (s.a.v.), *özrü olmadığı halde Medîne'de öğle ile ikindiye, akşam ile yatsıyı birleştirerek kılmıştır.*"⁵⁰⁸

Biz Hanefîlerin delili;

⁵⁰⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII/283; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/230; Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin* 52; Ebû Dâvûd, *Salâtu's-Sefer* 5; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 74.

⁵⁰⁶ Buhârî, *Taksîr* 14; bkz. Tirmizî, *Salât* 24; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübrâ*, III/165.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/221; Buhârî, *Teheccüd* 30; Ebû Dâvûd, *Salâtu's-Sefer* 5; Nesâî, *Mevâkîf* 47.

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/223; Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin* 54; Ebû Dâvûd, *Salâtu's-Sefer* 5; Tirmizî, *Salât* 24; Nesâî, *Mevâkîf* 47; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 74.

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾

"Namazlara ve orta namaza devam edin." (el-Bakara, 238) âyetidir. Bu, "namazları vaktinde kılın" demektir. Yine Allahu Teâlâ;

﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا﴾

"Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (en-Nisâ, 4/103) buyurmuştur. Yani vakitli olarak farzdır. İbn Mesûd'dan (r.a.) Resûlullah (s.a.v.)'ın:

مَنْ جَمَعَ بَيْنَ صَلَاتَيْنِ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ فَقَدْ أَتَى أَبَا مِنَ الْكِبَائِرِ

"Kim iki namazı bir vakitte birleştirse büyük günahlardan bir kapı açmış olur."⁵⁰⁹ buyurduğu rivâyet edilmiştir. Ömer (r.a.) de;

إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَائِرِ الْجَمْعُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ

"İki namazı bir vakitte birleştirmek büyük günahların en büyüklerindendir."⁵¹⁰ demiştir.

Nasıl ki herbir namazın dinen belirlenmiş bir vakti olduğu için yatsı ile sabah, sabah ile öğle namazları birleştirilemiyorsa, öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları da birleştirilemez.

Namazların birleştirildiği yolunda rivâyet edilen haberler, "vakit bakımından değil, görünüşte (cem-i sûri/fiili olarak) birleştirmedir," şeklinde yorumlanır. Biz bunu söylüyoruz. Birleştirmenin görünüşte (fiilen) olmasının açıklaması şudur. Yolcu, öğle namazını vaktin sonuna bırakır. Sonra bir yerde konaklar ve öğle namazını kılar. Sonra ikindinin vakti girene kadar bir süre bekler. Vaktin başında ikindi namazını kılar. Aynı şekilde akşam namazını vaktin sonuna bırakır. Akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kılarak görünüşte fiilen iki namazı birleştirmiş olur.

Bu yorumun delili, Nâfi'in (rh.a.) rivâyet ettiği şu hadistir. İbn Ömer'le (r.a.) birlikte Mekke'den çıktık. Yolda İbn Ömer (r.a.), eşinin (Safiyye bint-i Ebi Ubeyd) vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızılığın kaybolma vakti yaklaşınca bir yerde durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızılığ kayboluncaya kadar bekledi. Yatsıyı kıldı. Sonra da, هَكَذَا كَانَ يَفْعَلُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَدَّ بِهِ السَّبِيْرُ "Resûlullah (s.a.v.)

[1/150]

⁵⁰⁹ Tirmizî, Salât 24; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XI/216; Hâkim, Müstedrek, I/409; Ebû Ya'la, Müsned, VI/136.

⁵¹⁰ Abdurrezzak, Musannef, I/535; İbn Ebû Şeybe, Musannef, II/212; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/165.

bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı."⁵¹¹ dedi. Ali'nin (r.a.) de bir yolculuğunda akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kıldığı ve iki namaz arasında akşam yemeğini yediği rivâyet edilmiştir.

Aslında bu meselenin dayandığı bir kural vardır. Şâfiî (r.h.a.)'ye göre öğle ve ikinci namazları arasında iki vaktin birbiri içine girmesi durumu (tedâhül) vardır. İkinci vaktinde bir çocuk buluğa ererse veya bir kafir müslüman olursa, öğle namazını da kaza etmeleri gerekir. Akşam ve yatsı namazları da böyledir.

Biz Hanefilere göre ise vakitler arasında tedâhül yoktur. Her birinin kendine ait bir vakti vardır. Delilimiz, rivâyet ettiğimiz;

لَا يَدْخُلُ وَقْتُ صَلَاةٍ حَتَّى يُخْرَجَ وَقْتُ الْآخَرَى

"Bir namazın vakti çıkmadan diğerinin vakti girmez."⁵¹² hadisidir.

Vitir
namazı ve
vakti

Vitir namazının vakti, yatsı namazını kıldıktan sonra başlar. Sabah namazına kadar devam eder. En iyisi vitiri gecenin sonunda kılmaktır.

Bunun delili Harice b. Huzafe'nin (r.a.) rivâyet ettiği şu hadistir;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَدَكُمْ بِصَلَاةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ خَيْرِ النَّعَمِ أَلَا وَهِيَ الْوَيْتَرُ فَصَلُّوهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu;

"Allahu Teâlâ size kızıl develerden daha hayırlı bir namaz ihsan etmiştir. O namaz vitir namazıdır. Bu namazı yatsı namazından sonra sabahın vakti girinceye kadar kılnız."⁵¹³ Ayşe (r.a.) de;

مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ أَوْتَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مِنْ أَوَّلِهِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ وَأَنْتَهَى وَتَرَةً إِلَى سَحَرِهِ

"Resûlullah (s.a.v.) gecenin her bölümünde; başında, ortasında ve sonunda vitir kılmıştır. Vitir namazını sehre kadar uzattığı da olmuştur."⁵¹⁴ demiştir. Yine Resûlullah (s.a.v.);

صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خَشِيتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ يُوْزِرُ لَكَ مَا قَبْلَهُ

⁵¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/4; Buhârî, Cihad ve's-siyer 134; Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn 43; Ebû Dâvûd, Salât 274; Tirmizî, Sefer 4.

⁵¹² Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/294; Sindî, *Haşiyetü's-Sindî alâ Nesâi*, I/250.

⁵¹³ Dârimî, I/446; Ebû Dâvûd, Vitir, 1; Tirmizî, Vitir, 1; Ibn Mâce, *İkâmetu's-Salât*, 114; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/200; Hâkim, *Müstedrek*, I/448; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/477.

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/137; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 136; Ibn Huzeyme, *Sahih*, II/143; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/35.

"Gece namazı ikişer ikişerdir. Sabah namazının vaktinin girmesinden endişe ettiğin zaman bir rekat kıl. Önceki iki rekatla birlikte bu senin vitir namazın olur."⁵¹⁵ buyurmuştur.

Ebû Bekir (r.a.) vitiri gecenin başında, Ömer (r.a.) ise gecenin sonunda kıları. Peygamber (s.a.v.) Ebû Bekir'e (r.a.), أَخَذْتُ "Sen güvenli olanı seçtin", Ömer'e (r.a.) ise، حَدَّثَ فَقِيلَ غُزَا "Sen de daha faziletli olanı tercih ettin." demiştir.⁵¹⁶

Kişi, vitir namazını bile bile yatsıdan önce kılacak olursa, fakihlerin ittifakıyla vitir namazı yerine geçmez.

Çünkü bu kimse vitiri vaktinden önce kılmıştır. Ya da emredilen, vitiri yatsıdan sonra kılmak düzenini terketmiştir.

Fakat yatsı namazını farkında olmadan abdestsiz kılar, sonra yeniden abdest alıp vitir kılsa, sonra da yatsı namazını abdestsiz kıldığıнын farkına varırsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre vitri değil, sadece yatsı namazını yeniler. Çünkü sıralama işi, unutma mazeretinden dolayı düşmüştür. Ebû Yusuf ve Muhammed'e (rh.a.) göre ise vitri kaza etmesi gerekir. Çünkü onlara (rh.a.) göre vitir namazının vakti, yatsı namazı geçerli bir şekilde kılındıktan sonra girer. Bu ise gerçekleşmemiştir. Bu yüzden bu kişi vitri vaktinden önce kılmış olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise yatsı namazının vakti girince vitrin vakti de girmiş olur. Şu kadar var ki, sıraya da riayet etmek gerekir. Burada ise sıralama, unutma nedeniyle düşmüştür. Bu görüş ayrılığının temelinde vitir namazının niteliğindeki ihtilaf vardır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre vitir namazı vacip veya farzdır. Yatsıya tabi değildir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e (rh.a.) göre ise sünnettir. Yatsıya tabidir. Bunun geniş açıklaması ileride gelecektir.

Sabah namazının vakti girdikten sonra, güneş doğup yükselene kadar sabah namazının iki rekat sünnetinden başka nâfile namaz kılınmaz.

Bilinmelidir ki namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler beştir. Bunlardan üçünde hiçbir namaz kılınmaz. Güneşin doğmasından ağarmasına kadar. Güneşin batışı sırasında. Ancak, güneş batarken o günün ikindi namazı kılınabilir. Çünkü o batış sırasında da kılınır.

Bu konudaki delil, Ukbe b. Amir'in (r.a.) rivâyet ettiği şu hadistir. O dedi ki;

تَلَبَّثْتُ سَاعِدَ نَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَصَلَى فِيهِمْ وَأَنْ تَقْبُرَ فِيهِمْ مَوْتَانَا، عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ حَتَّى تَرْتَفِعَ وَعِنْدَ زَوَالِهَا حَتَّى تَزُولَ وَحِينَ تَصِيفُ نَاعُوبَ حَتَّى تَعْرَبَ

Namaz
kılınması
mekruh olan
vakitler

[1/151]

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II/5; Buhârî, *Salât* 84; Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirîn* 145; Ebû Dâvûd, *Tetavvû'* 24; Tirmizî, *Salât* 206.

⁵¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/309; Ebû Dâvûd, *Vitir* 7; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 128.

"Resûlullah (s.a.v.) üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar. Zeval vaktinde güneş batıya dönünceye kadar. Batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar."⁵¹⁷

Sanabihi;

إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ

"Peygamber (s.a.v.) güneş doğarken namaz kılmayı yasakladı."⁵¹⁸ demiştir. Resûlullah (s.a.v.)'ın;

إِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيْطَانِ كَأَنَّ الشَّيْطَانَ يُرِيئُهَا فِي عَيْنٍ مَنْ يَعْبُدُونَهَا حَتَّى يَسْجُدُوا لَهَا فَإِنْ ارْتَفَعَتْ فَارْقَهَا فَإِذَا كَانَ عِنْدَ قِيَامِ الظُّهْرِ قَارَنَهَا فَإِذَا مَالَتْ فَارْقَهَا فَإِذَا دَنَتْ لِلْعُرُوبِ قَارَنَهَا فَإِذَا غَرَبَتْ فَارْقَهَا فَلَا تُصَلُّوهَا فِي هَذِهِ الْأَوْقَاتِ

"Güneş Şeytanın iki boynuzu arasında doğar. Şeytan sanki güneşe tapanların secde etmelerini sağlamak için ona tapanların gözünde güneşi süsler. Güneş yükselince ondan uzaklaşır. Tam tepede iken ona tekrar yaklaşır. Batıya dönünce uzaklaşır. Güneş batmaya yakinken şeytan yine yaklaşır. Batınca tekrar uzaklaşır. Bu nedenle bu vakitlerde namaz kılmayınız."⁵¹⁹ buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Ömer b. Anbes'e'den (r.a.) nakledildi. O şöyle dedi: "Resûlullah'a (s.a.v.) gece ve gündüzden namazın kılınamayacağı vakitler var mıdır?" diye sordum. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu;

إِذَا صَلَّيْتَ الْمَغْرِبَ فَالْصَّلَاةُ مَشْهُودَةٌ مَقْبُولَةٌ إِلَى أَنْ تُصَلِّيَ الْقَجْرَ ثُمَّ أَمْسِكَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ الصَّلَاةُ مَشْهُودَةٌ مَقْبُولَةٌ إِلَى وَقْتِ الزَّوَالِ ثُمَّ أَمْسِكَ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ تُسْغَرُ فِيهَا جَهَنَّمُ ثُمَّ الصَّلَاةُ مَشْهُودَةٌ مَقْبُولَةٌ إِلَى أَنْ تُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ أَمْسِكَ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ

"Akşam namazını kıldıktan sonra sabah namazını kılana dek namazlar şahitlidir ve kabul olunur. Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kılma. Güneşin doğmasından itibaren zeval vaktine kadar kılınacak namaz kabul olunur ve şahitlidir. Zeval vaktinde namazı bırak. Çünkü o vakit Cehennem'in tutuşturulduğu bir vakittir. Zeval vaktinden sonra ikindi namazı eda edilene kadar

⁵¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/152; Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin* 293; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 51; Tirmizî, *Cenâiz* 41; Nesâî, *Mevâkît* 31; İbn Mâce, *Cenâiz* 30; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVII/289.

⁵¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/50; Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât* 30; Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin* 286; Tirmizî, *Salât* 20; Nesâî, *Mevâkît* 32; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/411.

⁵¹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/425; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/348; Nesâî, *Mevâkît* 31; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 148; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/454.

kılınacak namazlar da şahitlidir ve kabul olunur. İkinci namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar namazı bırak. ⁵²⁰

Biz Hanefîlere göre, bu konudaki hadisler genel hüküm ifade ettiği için yasak hükmü, bütün yerler için eşittir.

Şâfiî (rh.a.) ise, *الْأَبْكَةُ* "Mekke hariç" ⁵²¹ istisnasıyla rivâyet edilen bir hadise dayanarak, "Bu vakitlerde Mekke'de namaz kılmada bir sakınca yoktur." demektedir.

Biz Hanefîlere göre "Mekke hariç" fazlalığı sabit değildir. Çünkü şâz bir rivâyettir. Şâz rivâyet ise meşhur rivâyete karşı olamaz.

Ebû Yusuf'dan (rh.a.), bu vakitlerde ve Cuma günü güneş tepede iken namaz kılmakta bir zarar yoktur, dediği nakledilmiştir. Nitekim, *أَلَا يُؤْمَرُ بِالنَّجْعَةِ* "Cuma günü hariç" ⁵²² istisnasıyla bir hadis rivâyet edilmiştir. Ebû Yusuf (rh.a.), bu hadisi alarak "Cuma günü güneş tepede iken tahiyetü'l-mescid ⁵²³ namazı kılmada insanlar için bir belvâ (herkesin başına gelen bir şey) olduğundan dolayı bu böyledir." demiştir.

Bizim rivâyet ettiğimiz eserler ise, bütün bu vakitler için kerâheti gerektirmektedir. Hem de ibadetin yasaklanması bakımından, Cuma ile diğer günler arasında, Mekke ile diğer yerler arasında farklı bir durum yoktur. Nitekim, bayram gününde oruç tutmanın yasaklanması da böyledir.

Biz Hanefîlere göre bu üç vakitte farzlar da kılınmaz

Şâfiî (rh.a.) ise, "Yasak, nafileleri kılmaktadır. Farzların bu vakitlerde kılınmasında bir zarar yoktur." demiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), *مَنْ رَمَى عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُكَبِّرْ وَلَا يَتَذَكَّرْ* "Kim uyuduğu veya unuttuğu için bir namazı kılamazsa hatırladığı zaman o namazı kılsın. Çünkü o vakit namazın vaktidir." ⁵²⁴ buyurmuştur.

Biz Hanefîlerin bu konuda delilimiz, "Leyletü't-ta'rîs hadisi"dir. Şöyle ki, Peygamber (s.a.v.), gecenin sonunda bir yerde konaklayınca,

مَنْ يَكْلَأُ اللَّيْلَةَ

⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/385

⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/165; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/226; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, I/258; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/461; Dârekutnî, *Sünen*, I/424.

⁵²² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/469; Ebû Dâvûd, *Salât* 216,217; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VII/358; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/464.

⁵²³ **Tahiyetü'l-Mescid** / تحية المسجد: Bir camiye veya mescide giren kimsenin nafile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler dışında kılınması sünnet olan iki rekatlık nafile namazdır.

⁵²⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/411; Dârimî, I/305; Tirmizî, *Salât* 16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII/107.

"Bu gece bizi kim koruyup gözetecek?" buyurdu. Bilal (r.a.) "Ben, Ya Resûlallah" dedi. Bunun üzerine uyudular. Ancak güneşin sıcağıyla uyanabildiler. Başka bir rivâyette ise "Uyandıklarında güneşin kaşısı görünmüştü." şeklindedir. Peygamberimiz (s.a.v.), Bilal'e,

أَيْنَ مَا وَعَدْتُنَا

"Bize vadettiğin şey nerede kaldı?" deyince, Bilal, "Sizin ruhlarınızı alan, benimkini de aldı." dedi. Resûlullah (s.a.v.),

أَرْوَاحَنَا بِيَدِ اللَّهِ

[1/152]

"Ruhlarımız Allah'ın elinde" buyurdu. Ashabına emretti ve o vadiden ayrıldılar. Başka bir yere gelip konakladılar. Resûlullah (s.a.v.) vitir kıldı. Sonra Bilal (r.a.) ezan okudu. Peygamber (s.a.v.), sabahın iki rekat sünnetini kıldı. Sonra kalktı ve sahabîlerine sabah namazının kazasını kıldırdı.⁵²⁵ Peygamber (s.a.v.) uğursuz saydığı için o vadiden ayrıldı. Daha doğru olan ise, Peygamber (s.a.v.)'in güneşin iyice yükselmesini beklemeyi istemiş olmasıdır. Şayet güneş doğarken sabahın farzını kılmak caiz olsaydı, uyandıktan sonra namazı geciktirmezdi. Yasak hakkındaki rivâyetler, bütün namazları kapsar. Böylece bu üç vaktin, aykırı görüş sahibi olan Şâfiî'nin rivâyet ettiği hadisin hükmünün dışında tutulduğu sabit olmaktadır.

Bu vakitlerde cenaze namazı da kılınmaz.

Bunun delili Ukbe b. Amir (r.a.) hadisinde geçen "Ölülerimizi kabre koymamız (yasaklandı)" ifadesidir. Bununla kastedilen anlam defin (gömme) değildir. Çünkü ölünün bu vakitlerde defnedilmesi ittifakla caizdir. O halde "ölünün kabre konulması," cenaze namazının kılınmasından kinâyedir.

Bunlarda tilâvet secdesi de yapılmaz.

Çünkü kerâhet, güneşe tapanlara benzemekten sakınmak içindir. Benzerlik ise, secde ile olur. Bu vakitlerde cenaze namazının ve tilâvet secdesinin yasak oluşu İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. Ancak kişi bu vakitlerde cenaze namazını ve tilâvet secdesini yerine getirirse ondan borç düşer. Çünkü bu vakitte vacip olmuşlardır. Yasak ise secde ve namazda bulunan bir nedenden dolayı değildir. Buna göre, cenaze namazı ve tilâvet secdesinin caiz olmasına engel değildir.

O günün ikindi namazı ise, güneş batarken kılınabilir.

Çünkü, o günün ikindi namazının farz nedeni o vakittir. Hatta güneş batarken bir kafir müslüman olsa veya bir çocuk buluş çağına ulaşsa, ikindi namazını kılmaları gerekir. Fakat (yetiştiremeyeceklerinden) bu vakitte onlara kılmanın farz oluşu imkansızdır. İkindi namazını kılamazlar.

Kerâhet vakitlerinde tilâvet secdesinin durumu

Güneşin batışında ikindi namazının durumu

⁵²⁵ Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/104; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/75. Benzeri için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II/133.

Buna göre, bir kişi ikindi namazını kılarken güneş batsa, namazı ittifakla tamamdır. Ama, sabah namazını kılarken güneş doğsa biz Hanefîlere göre namazı bozulur.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre ise, güneşin batması gibi, doğması da namazı bozmaz. Şâfiî, Peygamber (s.a.v.)'in *فَقَدْ أَذْرَكَ* "Güneş doğmadan önce sabahın bir rekatına yetişen kimse o namaza yetişmiştir."⁵²⁶ hadisini delil getirmiştir.

Biz Hanefîlere göre ise, sabah ile akşam arasında fark vardır. Şöyle ki; güneşin batmasıyla farzın vakti girmektedir. Bu nedenle, farz namaza zıt ve engel değildir. Ama güneşin doğmasıyla, farzın vakti girmemektedir. Bundan dolayı, farzı bozucu olur. Cuma namazı kılınırken vaktin çıkmasının Cuma namazını bozduğu gibi. Çünkü aynı türden bir vakit girmemektedir.

Bana göre farklılığın en doğru ölçüsü şudur. Doğma, güneşin doğmaya başlamasıyla olur. Güneş biraz yükselince kerâhet ortadan kalkmaz. Aksine gerçekleşir. Bundan dolayı farzı bozar. Batmak ise, güneşin kaybolmasıyla olur. Güneş tamamen kaybolunca kerâhet ortadan kalkar. Bundan dolayı ikindi namazını bozmaz. Şâfiî'nin rivâyet ettiği hadisi, "Hadiste, vaktin az veya çok, bir parçasına yetişmekle namazın farz olacağı açıklanmaktadır" diye yorumlarız.

Ebû Yusuf'dan (r.h.a.), "Güneşin doğmasıyla sabah namazı bozulmaz. Fakat namaz kılan kimse güneş yükselene kadar bekler. Güneş yükselince namazını tamamlar" şeklinde bir görüş rivâyet edilmiştir. Sanki Ebû Yusuf (r.h.a.), kişinin, namazın bir kısmını vaktin içinde kılmış olması için bunu güzel görmüştür. Çünkü namazın bozulduğunu kabul edersek, kişi namazın tamamını vaktin dışında kılmış olacaktır. Halbuki namazın bir parçasını vakit içinde kılmak, tamamını vakit dışında kılmaktan daha iyidir.

Namaz kılmanın mekruh olduğu diğer iki vakit, ikindi namazı kılındıktan sonra güneşin rengi değişinceye kadar ve sabah namazı kılındıktan sonra güneş doğuncaya kadar olan vakittir. İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadisten dolayı bu iki vakitte hiçbir nafîle namaz kılınmaz. İbn Abbâs (r.a.) şöyle dedi. "Benimle birlikte Allahın razı olduğu kimseler, ki bana göre onların içinde en fazla razı olunan zat Ömer idi, Peygamber (s.a.v.)'in,

نَهَى عَنْ الصَّلَاةِ بَعْدَ غَجَرٍ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ

Güneşin doğmasının sabah namazına etkisi

İkinci ve sabah namazların dan sonra namaz kılmak

[1/153]

⁵²⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, I/585; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/260; Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât* 28; Müslim, *Mesâcid* 163; Tirmizî, *Salât* 198; Nesâî, *Mevâkît* 28.

"Sabah namazından sonra güneş doğana kadar ve ikinci namazından sonra güneş batana kadar namaz kılmayı yasakladığına tanık oldular."⁵²⁷ Bu hadis, Ebû Said el-Hudrî, Muaz b. Afra ve sahabîlerden bir topluluk (r.a.) da rivâyet etmektedir. Fakat bu iki vakitte farz namazı kılmak caizdir. Cenaze namazı ve tilâvet secdesi de caizdir. Yasak, sadece nafîle namazlarla sınırlıdır. Bilindiği gibi bu iki vakitte o vaktin farzları kılınabilmektedir. Diğer farzlar da böyledir.

Tavaftan sonra kılınan iki rekat ve tahiyetü'l-mescid namazı gibi, kulların kendi fiillerinden kaynaklanan nedenlerle kılınan namazlar biz Hanefîlere göre bu vakitlerde kılınmaz.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre kılınabilir. O, Peygamber (s.a.v.)'in إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيُحَيِّهِ بِرُكْعَتَيْنِ "Biriniz mescide girince iki rekat namaz kılarak onu selamlasın"⁵²⁸ hadisini delil getirmektedir. Yine Peygamber (s.a.v.) Mescidü'l-hayf'da namaz kıldıktan sonra kendisiyle namaza katılmayan iki adam gördü ve نُصَلِّيَا مَعَنَا "Niye bizimle birlikte namaz kılmadınız?" diye sordu. Onların "Biz, binitlerimizin üstünde namazlarımızı kılmıştık." diye karşılık verdiler. Bunun üzerine, إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رَحَائِكُمَا ثُمَّ أَتَيْتُمَا أَمَامَ قَوْمٍ فَصَلِّيَا مَعَهُمْ "Binitlerinizde namaz kıldıktan sonra, namaz kılan bir topluluğa rast gelince o toplulukla birlikte namaza katılın."⁵²⁹ buyurdu. Böylece O (s.a.v.), iki kişinin sabah namazından sonra nafîle olarak imama uymalarını caiz kıldı.

Biz Hanefîlerin delili, rivâyet edilen şu hadistir. "Ömer (r.a.) sabah namazından sonra etrafında yedi defa dönerek Kabe'yi tavaf etti. Sonra Mekke'den çıkıp Zîtuva'ya geldi. Güneş doğduktan sonra iki rekat namaz kıldı.

رُكْعَتَانِ مَكَانَ رُكْعَتَيْنِ

"O iki rekatın yerine bu iki rekat"⁵³⁰ dedi. Ömer (r.a.) iki rekatlık tavaf namazını güneş doğduktan sonraya bıraktı. Rivâyet edilen diğer hadis, "O olay, bu vakitte namaz kılmanın yasaklanmasından önce olmuştur" diye yorumlanır.

Nezredilmiş (adanmış) olan namaz da bu iki vakitte kılınmaz. Çünkü, adağın vâcip olması kuldân kaynaklanan bir nedendir. Bu, nafîle namaza ve iki rekatlık tavaf namazına benzer.

⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/496; Buhârî, *Mevâkitu's-Salât* 30; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn* 286; Tirmizî, *Salât* 20; Nesâî, *Mevâkit* 32; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/254; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/452.

⁵²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/295; Buhârî, *Salât* 60; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 69; Ebû Dâvûd, *Salât* 19; Tirmizî, *Salât* 118; Nesâî, *Mesâcid* 37; İbn Mâce, *İkâmetu's-Salât* 57.

⁵²⁹ Dârimî, I/366; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/160; Tirmizî, *Salât* 49; Nesâî, *İmâmet* 54; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII/235.

⁵³⁰ Şeybânî, *el-Hucce*, II/284.

Aynı şekilde (fecd-i sâdıkın doğmasıyla) sabah namazının vakti girdikten sonra sabahın farzı kılınmadan önce de sabahın iki rekat sünnetinden başka nafile namaz kılınmaz. Çünkü Peygamber (s.a.v.),

وَجَعَلْتُ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

“Gözümün aydınlığı namazda kılındı.”⁵³¹ buyurarak namaza pek istekli olduğu halde bu vakitte namaz kılmamıştır.

Güneş battıktan sonra akşam namazını kılmadan önce nafile namaz kılmak mekruh olduğu halde, Muhammed (rh.a.) bunu *Kitabü'l-Asl*'de neden anmadı, denirse, biz şöyle cevap veririz. Evet doğrudur. Fakat oradaki yasa, vakitten kaynaklanmamaktadır. Aksine akşam namazı geciktirildiğinden dolayıdır. Hutbe okunurken namaz kılmak da vakitten dolayı değil, hutbeyi dinlemeye engel olacağı için yasaklanmıştır. Bu nedenle Muhammed (rh.a.) bu meseleyi burada anmamıştır.

Akşam namazından önce namaz kılmak

(Tertip sahibi bir kimse)⁵³² Sabah namazını kılmayı unutsa ve güneş batıya döndükten sonra hatırlasa, önce sabah namazını kılar. Önce öğle namazını kılsa biz Hanefîlere göre caiz olmaz.

Tertip sahibinin namazı

Çünkü biz Hanefîlere göre kazaya kalan namaz ile vakit namazı arasında sıraya riayet farzdır.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise müstehaptır. Ona göre önce öğle namazını kılmak caizdir. Çünkü güneşin batıya dönmesinden sonraki vaktin öğle namazının vakti olduğu meşhur eserler ile sabit olmuştur. Kazaya kalan namaz unutulduğunda, bir namazın vakti içinde kılınması nasıl geçerli oluyorsa, hatırlandığında da geçerli olur. Sonra namazları vakitlerinde kılmakta tertip, namaz vakitlerindeki sıralama zaruretiden dolayıdır. Kazaya kalan namazlarda ise böyle bir zaruret yoktur. Çünkü kazaya kalan namazın vakitle ilgisi sona ermiş ve zimmette bir borç olmuştur. Bu, orucu tutmakla birlikte kaza etmeye benzer.

Biz Hanefîlerin delili, Peygamber (s.a.v.)'in;

مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُضِلَّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ وَفَّيَهَا

[1/154]

“Kim bir namazı unuttuğu veya uyuduğu için kılamazsa hatırladığı zaman onu kılsın. Çünkü o namazın vakti hatırlandığı vakittir.”⁵³³ hadisidir. Peygamber (s.a.v.) hatırlama zamanını, o namazın vakti olarak kabul etmiştir. Bu ise bir namaz vaktinin başka bir namaza da vakit olmamasını gerektirir. Bir namazı vaktinden

⁵³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/128; Nesâî, I'srati'n-Nisa 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XX/420; Hâkim, *Müstedrek*, II/174; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/78.

⁵³² **Sahib-i Tertib:** Ergen olduğu andan beri enaz altı vakit (beş vakit+vitir) namazı kazaya kalmamış, kaza borcu olmayan kimse.

⁵³³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/411; Dârimî, I/305; Tirmizî, Salât 16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII/107.

Vaktinden
önce namaz
kılmak

önce kılmak caiz değildir. Ama unutmada durum böyle değildir. Çünkü unutma durumunda o vakit, kazaya kalan namazın vakti değil, vaktin farzının kılınacağı vakittir.

Bunun yanı sıra kaza, vaktinde yerine getirme (eda) niteliğiyle olur. Vakıt içinde kılarken sabah ve öğle namazları arasında nasıl sırayı (tertibi) gözetiyorsa, vakit çıktıktan sonra kaza ederken de gözetir. Bu konudaki asıl, İbn Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği şu hadistir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki;

مَنْ سَبَى صَلَاةً فَلَمْ يَذْكُرْهَا إِلَّا وَهُوَ مَعَ الْإِمَامِ فَلْيَصِلْ مَعَهُ ثُمَّ لِيَقْضِ مَا ذَكَرَهُ ثُمَّ لِيَعِدْ مَا كَانَ فِيهِ

"Bir kimse bir namazı kılmayı unutur da imamla birlikte farz kılarken hatırlarsa, imamla kıldığı namazı tamamlasın. Onu nafile kabul etsin. Hatırladığı namazı kıldıktan sonra imamla kıldığı namazı yeniden kılsın."⁵³⁴ Biz de aynı şeyi söylüyoruz. Bu hadiste sıranın koşul olduğu açıkça anlatılmaktadır.

Sıra (Tertip) üç şeyden biriyle düşer.

a. Unutmak: Bir gün Peygamber (s.a.v.) akşam namazını kıldı ve,

مَلَّ رَأْيِي أَخَذَ مِنْكُمْ صَلَاتِ الْغَضْرِ؟

"Herhangi biriniz benim ikinci namazını kıldığımı gördü mü?" diye sordu."Hayır" demeleri üzerine ikinci namazını kıldı ve akşamı da yeniden kılmadı.⁵³⁵

b. Vakıt darlığı: Kazaya kalan namazı kılmakla uğraştığı takdirde vaktin farzı kazaya kalacaksa sırayı gözetmesi gerekmez. Çünkü, kazaya kalmış bir namazı kılmaya çalışarak, içinde bulunulan vaktin namazını kazaya bırakmak hikmetli bir iş değildir. Çünkü kazaya kalan namazla uğraşacak olsa, vaktin farzını kılamaz. Fakat bu durumda, önce kazaya kalan namazı kılsa yeterli olur. Önceki durum ise böyle değildir. Çünkü o durumda, kişiye önce kazaya kalan namazı kılması emredilmiştir. Önce vaktin farzını kılsa caiz olmaz. Çünkü orada, önce vaktin farzının kılınması kendindeki bir nedenle yasaklanmıştır. Bilindiği üzere o vakitte nafile namazla uğraşmak da yasaklanmıştır. Yasak, yasaklanan şeyin özünden (aynından) olan bir nedenden olmadıkça caiz olmasına engel olmaz.

c. Kazaya kalmış namazların çokluğu: Biz Hanefîlere göre, bu nedenle de sıraya uyma (tertip) hükmü ortadan kalkar. Çokluğun sınırı, kazaya kalan namazların altıya ulaşmasıdır. Çünkü (bu durumda) namazlardan birisi tekrarlanmış olur. Bu ise vakit darlığına neden olur. Dolayısıyla kaza namazlarının

⁵³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-levsât*, VI/218; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, II/221; Dârekutnî, *Sünen*, I/421.

⁵³⁵ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/106; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/23; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/221.

Tertip
sahibi
olmaktan
çıkış
nedenleri

çok olmasıyla beraber sırayı gözetmesi gerektiğini söylersek vaktin farzı kazaya kalabilir.

Züfer'den (rh.a), "Bir aylık namaz kazaya kalmadığı sürece sıraya uymak gerekir," şeklinde bir görüş nakledilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla o, çokluğun sınırını, "bir aydan fazla olmak"la belirlemiştir.

Bişr el-Müreysi, "Kim bir namazı terkederse, o namazı hatırlayıp da kaza etmediği sürece, ömründe hiçbir namaz caiz olmaz. Çünkü kaza namazlarının çokluğu çok gevşek, ihmalkâr olmasındandır. İhmalkârlığı nedeniyle hafifletmeyi haketmez" derdi.

Kaza namazları çoğalınca, kaza namazı ile vakit namazı arasında sıraya uyma (tertip) gerekmediği gibi, kaza namazları arasında da gerekmez. Kaza namazları az olduğunda ise sıralamaya uymak farz olur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) Hendek Harbinde dört vakit namazını kılamadı. O gece onları sıra ile kaza etti. Sonra da,

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُوِي أُصْبِي

"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılınız."⁵³⁶ buyurdu. İbn Sema, Muhammed'in (rh.a.) görüşünü, "altıncı namazın vaktinin girmesi durumunda sıraya uymanın farzlığı hükmü ortadan kalkar." şeklinde rivâyet etmiştir. Altıncı namazın vaktinin başını sonu gibi yapmıştır. Bu doğru değildir. Çünkü altıncı namazın vaktinin girmesiyle, kaza namazları tekrarlanmış sınırına girmiş olmaz. Kaza namazları, altıncı namazın vakti çıkınca tekrarlanmış sınırına girer.

[1/155]

Sabah namazını kılarken vitiri kılmadığını hatırlarsa, vakit geniş ise, sabah namazı bozulur.

Vitri
kılmayanın
sabah
namazı

Bu görüş, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye aittir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e (rh.a.) (İmameyn'e) göre namaz bozulmaz. Çünkü vitir namazı sabah namazından daha zayıftır. Zayıf, kuvvetliyi bozamaz. Ebû Hanîfe (rh.a.),

مَنْ نَامَ غِنَ الْوُتْرَ أَوْ نَسِيَ فَلْيَصْبِهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ وَفْتُهُ

"Kim uyuduğu veya unuttuğu için vitir namazını kılamazsa hatırladığı zaman kılın. Hatırladığı an, o namazın vaktidir."⁵³⁷ hadisini delil getirdi. Peygamber (s.a.v.), diğer farz namazlar için kullandığı ifadeyi vitir namazı için de kullanmıştır. Bu ise, vitir ile farz namazlar arasında sıraya uymanın gerekliliğini gösterir. Ayrıca sıraya uyulduğu için kuvvetli olan namazın, kendisinden daha zayıf olan bir namaz

⁵³⁶ Dârimî, I/318; Buhârî, Edeb 27; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/206; İbn Hibbân, *Sahih*, V/190; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/345; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/110.

⁵³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/31; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 122; Ebû Dâvûd Vitir, 6; Tirmizî Vitir 11; Hâkim, *Müstedrek*, I/443; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/70; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/73.

**Vitir
namazının
niteliği**

nedeniyle bozulması uzak görülemez. Namaz kılan bir kimse teşehhüt miktarı (tehiyyât duasını okuyacak kadar) oturduktan sonra okuma (tilavet) secdesini hatırlasa ve yerine getirirse, ka'de (oturma) geçersiz olur. Halbuki secde, oturuştan daha zayıftır.

Aslında bu konu vitir namazının niteliğini bilmeye bağlıdır. Vitir namazının diğer sünnet namazlardan daha kuvvetli olduğunda biz Hanefîler arasında ihtilaf yoktur. Bundan dolayı tek başına kaçırıldığı taktirde de kaza edilir. Görmez misin Resûlüllah (s.a.v.) savaş dönüşünde uyuya kaldığı gecede, vitrin kazasıyla başlamıştır. rivâyet edilen **لَا وَتُرْ تَغْذُ الصُّبْحُ** "*Sabah namazından sonra vitir yoktur.*"⁵³⁸ şeklindeki hadisten maksat, vitir namazının ertelenmesini yasaklamaktır. Vitir namazının kaza edilmeyeceği değil! Böylece vitir namazı sabah namazından sonra, güneş doğmadan önce de kaza edilebilir. Bu da vitrin, farz namazlar kuvvetinde olmamakla birlikte, sünnetlerden daha kuvvetli olduğunu, ama farzlardan aşağıda olduğunu gösterir. Onu inkar eden kafir olmaz. Onun için ezan okunmaz. Ancak Ramazan ayında cemaatle kılınabilir.

Bunun dışında ihtilaf etmişlerdir. Hammad b. Zeyd, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den vitrin farz olduğunu nakletmiştir. Yusuf b. Halid es-Semî'i ise vacip olduğunu rivâyet etmiştir. Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) mezhebinde doğru olan da budur. Esed b. Amr ise ondan vitir namazının müekked sünnet olduğunu rivâyet etmiştir. Bu, Ebû Yusuf ve Muhammed'in (rh.a.) görüşüdür.

Ebû Yusuf ve Muhammed'in (rh.a.) (Imameyn'in) delili bedevi hadisidir. "Peygamber (s.a.v.) bir bedeviye, bir gün ve gecede kılınacak olan beş vakit namazı öğretti. Bunun üzerine bedevi, 'Bundan başka bana gerekli olan var mı?' dedi. Resûlüllah da **لَا إِلَا أَنْ تَطْرُقَ** 'Hayır. Fakat nafile olarak kılabilirsin.'⁵³⁹ buyurdu.

Ensar'dan Ebû Muhammed denilen birisinin vitrin farz olduğunu söylediği rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet Ebû Ubade b. Samit'e ulaştı; "Ebû Muhammed yalan söylemiş. Ben Resûlüllah (s.a.v.)'ın;

فَرَضَ اللَّهُ عَلَى عِبَادِهِ فِي النَّيْمِ وَاللَّيْلَةِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ

'Allah kullarına bir gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldı.' buyurduğunu işittim.⁵⁴⁰ Vitir sünnettir, farz değildir." dedi. Kur'an'da da bizim dediğimize işaret vardır. Allahu Teâlâ,

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾

⁵³⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, III/10; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/86; Tirmizî Vitir 12; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/479; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, VI/372; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, IV/220.

⁵³⁹ Buhârî, İman 34, Şehâdet 26; Müslim, İmân 8; Ebû Dâvûd, Salât 1; Nesâî, Sıyâm 1.

⁵⁴⁰ Buhârî, Meğâzi 61; Müslim, İmân 31; Ebû Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 6; Nesâî, Zekât 1.

"Namazlara ve orta namaza devam edin." (el-Bakara, 2/238) buyurmuştur. Orta namaz, ancak namazların sayısı beş olduğu zaman gerçekleşir.

Ebû Hanîfe (r.h.a.), Ebû Bûsra el-Gifârî (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisi delil getirmiştir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى زَادَكُمْ صَلَاةً لَا وَهِيَ تَوَثَّرَ فَصَلُّوْهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ

"Allahu Teâlâ size bir namaz ekledi. Dikkat edin o, vitirdir. Onu yatısı ile sabah namazı arasında kılınız." ⁵⁴¹ Bu hadisten anlaşıldığına göre vitir namazı diğer namazlardan sonra vacip kılınmıştır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) "size ilave etti ekledi-
[1/156] رَدُّ" buyurdu. Allah'a bağladı, kendisine değil. Sünnetler, Resûlullah'a (s.a.v.) bağlanır. Hem de 'zîyâde' ifadesi vacipler hakkında gerçekleşebilir. Çünkü vacipler bir sayıyla sınırlıdır. Nafile namazların bir sınırı yoktur.

Ibn Mesud (r.a.);

الْوُتْرُ ثَلَاثُ رَكَعَاتٍ

"Vitir akşam namazı gibi üç rekattır." ⁵⁴² diğer bir rivâyette;

وُتْرُ اللَّيْلِ كَوُتْرِ النَّهَارِ

"Gece vitri gündüz vitri gibidir. Gündüz vitri vacip olduğu gibi gece vitri de vaciptir." ⁵⁴³ demiştir.

Sahabîlerin (r.a.) teravih namazının yirmi rekat olduğunda ittifak etmesi de bir gündeki farz namazların yirmi rekat olduğuna delildir. Bu, ancak vitir namazı vacip olduğu zaman olabilir. Ancak şu var ki vitir, kesin bilgiyi gerekli kılmayan, sadece ameli (uygulamayı) gerekli kılan bir delil ile sabit olmuştur. Bundan dolayı onu inkar eden kafir olmaz. Derecesi diğer farzların altındadır. Vitir'e mutlak olarak "farz" denilmez. Farz, rivâyet edilen eserlerde belirtildiği üzere beş vakit namazdır. Bize göre farz ile vacip arasındaki fark açıktır.

Bir kişi nafile bir namaza başladıktan sonra vaktini geçirdiği bir farzı hatırlasa kıldığı nafile namaz bozulmaz.

Çünkü sıralamaya riayet farzlarda vaciptir. Farzların vakitleri vardır. Nafile namazlarda ise belli bir vakit yoktur. Bir farzı kılarken, geçirdiği bir namazı hatırladığında, kılmakta olduğu farz namaz nafileye dönüştüğüne göre, nafile bir

⁵⁴¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/92; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/7; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, II/279; Hâkim, *Müstedrek*, II/684; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/62; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/498.

⁵⁴² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/81; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX/282; İbn Abdilber, *İstizkâr*, II/120.

⁵⁴³ Abdurrezzak, *Musannef*, III/19; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, II/282; Dârekutnî, *Sünen*, II/27; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/72; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/503.

Sünnet
(Tatavvu')
namazlar

namazı kılarken onu hatırladığında bu namazının nafil olarak devam etmesi öncelikli olarak anlaşılır.

Öğle namazından önce, aralarını ayırmaksızın dört rekat, öğle namazından sonra iki rekat nafil namaz kılınır.

Muhammed'in (rh.a.) nafilenden maksadı sünnettir. "el-Asl" kitabında sünnetlere nafileler (tatavvuât) denilmektedir. Sünnet namazlar konusundaki delil, Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir. Resûlullah (s.a.v.);

مَنْ تَابَرَ عَلَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ: رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَارْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ

"Kim günde şu on iki rekat namaza devam ederse Allah o kimse için Cennette bir ev yapar. İki rekat sabah namazından önce, dört rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat yatsı namazından sonra." ⁵⁴⁴ buyurmuştur.

Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadiste ise öğle namazından önce iki rekat olmak üzere on rekat diye anılmıştır.

İbn Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği hadiste on iki rekat anılmış, ancak öğleden önce iki selamlı olarak dört rekat rivâyet edilmiştir. Şâfiî (rh.a.) bu hadisi almıştır.

Biz Hanefîler, Ebû Eyyub el-Ensari (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadisten dolayı, Ayşe (r.a.)'nin hadisini aldık. Öğleden önce bir selamla dört rekat dedik. Ebû Eyyub el-Ensari (r.a.);

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي بَعْدَ الزَّوَالِ اَرْبَعَ رَكَعَاتٍ

"Peygamber (s.a.v) güneşin batıya devrilmesinden sonra dört rekat namaz kılıyordu." "Kılmaya devam ettiğin bu namaz nedir?" dedim. O (s.a.v.);

هَذِهِ سَاعَةٌ تَفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ فَأَجِبْ أَنْ يَضَعَدَ لِي فِيهِ عَمَلٌ صَالِحٌ

"Bu vakit, sema kapılarının açıldığı bir vakittir. Bu vakitte iyi bir işimin (amelimin) semaya yükselmesini isterim." buyurdu. 'Bütün rekatlarda okuma (kıraat) var mı?' dedim.

نَعَمْ "Evet" buyurdu. 'Bir selamla mı, yoksa iki selamla mı kılınır' dedim. O (s.a.v.) da;

بِسَلَامَةٍ وَاجِدَةٍ "Tek bir selamla" ⁵⁴⁵ buyurdu.

⁵⁴⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/19; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 100; Tirmizî, *Salât* 189; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl* 66; Ebû Ya'la, *Müsne'd*, VIII/21.

⁵⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, VI/418; Tirmizî, *Vitir* 16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV/169; Ali el-Müttâkî, *Kenzu'l-ummâl*, VIII/55.

İkindiden önce dört rekat nafile kılınırsa güzel olur.

Ümmü Habibe (r.a.) Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir.

من صَلَّى قَبْلَ الْغَضْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ كَانَتْ لَهُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ وَلَا تَطْوَعُ بَعْدَهَا

"Kim ikindi namazından önce dört rekat nafile kılsa bu namaz o kimseyi ateşten koruyan bir kalkan olur. İkinci namazından sonra nafile yoktur."⁵⁴⁶

Bu konuda diğer bir rivâyet de şöyledir. "Peygamber (s.a.v.) Ümmü Seleme (r.a.)'nin evinde ikindiden sonra iki rekat namaz kılmaştı. Ümmü Seleme (r.a.)'nin sorması üzerine رَكَعَتَانِ بَعْدَ الظُّهْرِ شَغَلْنِي الْوَفْدُ عَنْهُمَا فَتَضَيَّعْتُ 'Gelen heyet beni öğle namazının iki rekat son sünnetini kılmaktan alıyordu. Ben de o iki rekati kaza ettim.' buyurdu. Ümmü Seleme'nin 'Biz de bu iki rekati kaza edelim mi?' demesi üzerine ' لا - Hayır'⁵⁴⁷ diye cevap verdi.

Güneş battıktan sonra, akşam namazından önce de nafile kılınmaz. Akşam namazından sonra iki rekat kılınır. Bunu ifade eden hadisleri daha önce anmıştık. Akşam namazından sonra altı rekat nafile kılınması daha faziletlidir.

[1/157]

Ibn Ömer (r.a.)'in rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.);

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ كُتِبَ مِنَ الْأَوَابِينَ

Nafile
kılınmayan
vakitler

"Kim akşam namazından sonra altı rekat namaz kılsa evvâbîn zümresinden yazılır."⁵⁴⁸ buyurmuş sonra,

فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَابِينَ غُفُورًا

"Doğrusu, Allah kendine dönüp yönelenleri (evvâbîni) çok bağışlayıcıdır." (el-İsrâ, 17/25) âyetini okumuştur.

Muhammed (rh.a.) yatsı namazından önce kılınacak olan nafileyi anmadı. Bir kimse yatsıdan önce dört rekat nafile kılsa güzel olur. Çünkü yatsı namazı, öncesinde ve sonrasında nafile namaz kılma bakımından öğle namazı gibidir.

Yatsı namazından sonra kılınacak nafile, bize rivâyet edilen hadislerde iki rekattır. Dört rekat kılınması daha faziletlidir.

Çünkü Ibn Ömer (r.a.) mevkuf ve merfu⁵⁴⁹ olarak rivâyet etmiştir.

⁵⁴⁶ Tayâlisî, *Müsned*, I/262; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/117; Ebû Dâvûd, *Tatavvû'* 8; Tirmizî, *Salât* 201; Ibn Hibbân, *Sahih*, VI/206.

⁵⁴⁷ Müslim, *Salâtü'l-musafirîn* 298; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/457..

⁵⁴⁸ Ibn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 185; Tirmizî, *Salât* 204; Ebû Ya'la, *Müsned*, X/413; Ibn Huzeyme, *Sahih*, II/207; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sât*, I/250.

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْعِشَاءِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ كُنَّ لَهُ كَمِثْلَيْنِ مِنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ

"Kim yatsı namazından sonra dört rekat nafile kılsa, bu rekatlar, o kimse için kadir gecesinde kılınmış gibi olur."⁵⁵⁰

Sabah namazından önce iki rekat kılınır.

Bu iki rekat hakkındaki rivâyetlerde ittifak vardır. Sünnetlerin en kuvvetlisi budur. Çünkü, Ayşe (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in;

رَكَعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

"Sabah namazından önce kılınan iki rekat sünnet dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır."⁵⁵¹ buyurduğunu rivâyet etmiştir.

İbn Abbâs (r.a.)'in; *وَأَقْبَارُ السُّجُودِ* "Secdelerin ardından da onu tesbih et." (Kaf, 50/40) âyetini akşam namazından sonraki iki rekat olarak yorumladığı rivâyet edilmiştir.

Sabah namazının vakti girdikten sonra bu namazı kılana kadar hayırlı şeyler dışında bir şey konuşmak mekruhtur.

Rivayet edilmiştir ki Resûlullah (s.a.v.) sahabîleriyle (ashabıyla) bir yolculukta idi. Deve sürücüsü kaside söylüyordu. Sabah namazının vakti girdiği zaman Peygamber (s.a.v.);

أَمْسِكْ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ ذِكْرٍ

"Dur! Bu vakit zikir vaktidir."⁵⁵² buyurdu. İbn Mesûd (r.a.), bu vakitte konuşmayı büyük yanlışlık sayardı. Çünkü, bu vakit gündüz ve gece meleklerinin tanık olduğu bir vakittir.

﴿إِنْ قُرَّانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾

Sabah
namazının
önemi

⁵⁴⁹ **Mevkûf Hadis:** Sahabîlerden rivayet edilen söz ve fiillere denir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çevresini oluşturan müminlerin söz ve fiillerine "mekuf" denilmesi, isnadının Rasûlullah (s.a.v.)'e ulaşmayıp sahabîde durması nedeniyle dir.

Merfû' Hadis: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nisbet edilen söz, fiil ve takrirlerle –bazı âlimlere göre– sıfatlara denir.

⁵⁵⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/45; Nesâî, *Kat'u's-sârik* 10; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/254; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/343; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/87; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/467; değerlendirme için bakınız: Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII/234.

⁵⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/265; Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn* 96; Tirmizî, *Salât* 190; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvü'n-nehâr* 56; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/160; Hâkim, *Müstedrek*, I/450.

⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/192; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/499.

"Çünkü, sabah namazı tanıklıdır." (el-İsrâ, 17/78) âyeti, 'Gece ve gündüz melekleri tanık olur' şeklinde de yorumlanmıştır. Melekleri ancak hayırlı şeylere tanık yapmak gerekir.

Cuma namazından sonra kılınacak nafilâ namaz, selamsız dört rekattır. Cuma'dan önce de dört rekattır.

Cuma'dan önce dört rekat kılınması Cuma'nın öğle namazına benzemesinden dolayıdır. Öğle namazından önce, dört rekat nafilâ kılınır. İbn Ömer (r.a.);

كَانَ يَتَطَوَّعُ قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ

"Peygamber (s.a.v.) Cuma'dan önce dört rekat nafilâ kılıyordu."⁵⁵³ diye rivâyet etmiştir.

Cuma'dan sonra kılınan nafilâde fukaha ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesûd (r.a.) dört rekat kılınacağını söylemiştir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) de bu görüşü kabul etmişlerdir. Çünkü Ebû Hureyre (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in;

مَنْ كَانَ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ

"Kim Cuma'dan sonra namaz kılacaksa dört rekat kılsın."⁵⁵⁴ buyurduğunu rivâyet etmiştir. Ali (r.a.);

يُضَلِّي بَعْدَهَا سِتًّا: أَرْبَعًا ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ

"Önce dört, sonra iki olmak üzere altı rekat kılar."⁵⁵⁵ demiştir. Ebû Yusuf (rh.a.) da bu görüşü benimsemiştir. Ömer (r.a.) önce iki, sonra dört rekattır demektedir. Bazı âlimler öğleden sonraki sünnete kıyas ederek Ömer (r.a.)'in görüşünü tercih ederler. Ebû Yusuf (rh.a.), Ali'nin (r.a.) görüşünü tercih etmiş ve "Cuma farzından sonra farzın benzeri olan bir nafilâ kılmış olmamak için önce dört rekat kılar." demiştir. Bu görüş, kuvvetli değildir. Çünkü hutbe namazın yarısı olduğu için Cuma namazı, dört rekat demektir.

Bayram namazından önce nafilâ namaz kılınmaz.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) namaz kılmaya çok hırslı olduğu halde bayram namazından önce nafilâ kılmamıştır.

Cuma namazından önce ve sonra sünnet namazlar

Bayram namazından önce nafilâ namaz

⁵⁵³ Abdurrezzak, *Musannef*, III/247; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/463; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-İ-İvâsât*, II/172; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-İ-kebîr*, IX/310.

⁵⁵⁴ Dârimî, *Salât* 207; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/249; Müslim, *Cum'a* 67; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 95; Ebû Dâvûd, *Salât* 238; Tirmizî, *Cum'a* 24; Nesâî, *Cum'a* 42.

⁵⁵⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, III/247; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-İ-kebîr*, IX/310.

[1/158]

Ali (r.a.) Kufe'ye geldiğinde bayramın birinci günü namazgâha çıktığında bazı kimselerin namaz kıldığını gördü. "Bunlar niye bizden önce bayram namazı kılıyorlar." deyince "Bayram namazı kılmıyorlar, nafile namaz kılıyorlar." denildi. "Onları yasaklayan yok mu?" dedi. Ona, "Sen yasakla" dediler. O da "Ben, **أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَنْهُ إِذَا صَلَّى** "Namaz kıldığında bir kulu namazdan yasaklayanı görmedin mi?" (el-Alak, 96/9,10) âyetinden korkarım." dedi. Bunun üzerine sahabîlerden (r.a.) biri onları yasakladı.

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî bu kerâhetin, insanların karıştırmasına neden olmamak için, namazgâhta söz konusu olduğunu, evinde ise güneş doğduktan sonra nafile kılınabileceğini söylerdi. Onun dışındaki Hanefî fakihleri ise ne evde ne de namazgâhta bunu yapamayacağını söylemektedirler. Bugün, güneşin doğmasından sonra ilk namaz bayram namazıdır.

Bayram namazından sonra bir selamla dört rekat nafile kılsa güzel olur.

Çünkü Ali (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'ın;

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْعِيدِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ نَبْتٍ نَبْتٌ وَ بِكُلِّ وَرْقَةٍ وَرْقَةٌ حَسَنَةٌ

"Kim bayram namazından sonra dört rekat namaz kılsa, Allah onun için bitkiler ve yapraklar sayısınca iyilik yazar." ⁵⁵⁶ buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Kıyamın uzun olması, secdenin çok olmasından bana daha sevimlidir.

Çünkü Peygamber'e (s.a.v.) en faziletli namaz soruldu. O (s.a.v.) da;

طَوَّلُ الْقُتُوبِ

"Uzun kıyamlı olanı." ⁵⁵⁷ buyurdu. En faziletli iş sorulunca da;

أَحْمَرُهَا

"En zahmetli olandır." ⁵⁵⁸ yani bedene en zor gelendir, buyurmuştur. Kıyamın uzun olması daha zahmetlidir. Çünkü kıyamda, herbiri ayrı farz olan kıyam ve kiraat farzlarını birleştirme vardır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un "Eğer secde Kur'an'dan okuduğu bir virdi var ise, secdeyi uzatması bence daha faziletlidir ve güzeldir. Çünkü o kimse virdini mutlaka onda okuyacaktır. Eğer secde okuduğu virdi yok ise, kıyamı uzatması daha faziletlidir." dediği rivâyet edilmiştir.

⁵⁵⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/498; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/306.

⁵⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/302; Müslim, *Salâtu'l-musafirîn* 164; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/8.

⁵⁵⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI/169; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, XIV/116.

Geceleyin kılınacak nafile (teheccüd) iki, dört, altı veya sekiz rekatlı, nasıl dilerse öyle olabilir.

Peygamber (s.a.v.)'in geceleri beş, yedi, dokuz, on bir ve on üç rekatlı nafile kıldığı rivâyet edilmiştir. Beş rekat kıldığını söyleyenler vitirle beraber gece namazını kastetmiştir. Dokuz rekat kıldığını söyleyenler altı rekat gece namazı, üç rekat vitirdir, derler. On üç rekat kıldığını söyleyenlere göre ise, sekiz rekat gece namazı, üç rekat vitir ve iki rekat da sabahın sünnetidir. Resûlullah ilk dönemlerde gece namazını iki, altı veya sekiz rekat kıları. Sonra bunlardan birini diğerlerine tercih etmiştir. Hammad b. Seleme böyle anmıştır. Bir selamla sekiz rekattan fazla kılmanın mekruh olduğunu anmadı. Daha doğru olan görüş, bunun mekruh olmadığıdır. Çünkü onda ibadete ara vermemek vardır. Bu ise daha faziletlidir.

Dört rekatlı kılmak bence daha sevimlidir.

Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.) (İmameyn'e) ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise iki rekatlı kılmak daha faziletlidir. Çünkü İbn Ömer (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in

صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَمَنْ كَلَّ رَكَعَتَيْنِ فَسَلِّمْ

"Gece namazı iki ikidir. Her iki rekatta bir selam ver."⁵⁵⁹ buyurduğunu rivâyet etmiştir. Bu görüşün bir delili de teravih namazıdır. Sahabîler, teravih namazının her iki rekatında bir selam olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu da gece namazının iki rekatlı kılınmasının daha faziletli olduğunu gösterir.

Bizim delilimiz, Ayşe 'den (r.a.) rivâyet olunan şu hadistir. "Ayşe'ye (r.a.) Resûlullah (s.a.v.)'ın Ramazan gecelerindeki kıldığı namaz sorulunca,

[1/159]

كَانَ قِيَامُهُ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ سَوَاءً كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْعِشَاءِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ لَا نَسْلَ عَنْ خُسْنِهِنَّ وَصُلُوْهِنَّ ثُمَّ أَرْبَعًا لَا نَسْلَ عَنْ خُسْنِهِنَّ وَصُلُوْهِنَّ ثُمَّ كَانَ يُؤْتِرُ ثَلَاثَ

"Ramazan'da ve diğer gecelerde kıldığı namaz aynı idi. Yatsıdan sonra dört rekat kıları ki güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra dört rekat daha kıları ki uzunluğunu ve güzelliğini sorma. Sonra üç rekat vitir kıları."⁵⁶⁰ demiştir. Ayrıca bir selamla dört rekat kılmak, ulamak ve ibadette devamlılık anlamına gelir. Bu ise daha faziletlidir. Nafile farza benzer. Gece kılınması farz olan namaz yatsı namazıdır. O da bir selamla dört rekattır. Nafile de böyledir. Peygamber (s.a.v.)'in, "Her iki rekatta bir selam ver." emri "teşehhüt oku" anlamına gelir. Teşehhüt

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/30; Buhârî, *Vitr* 1; Müslim, *Salâtü'l-müsafirîn* 145; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 116; Ebû Dâvûd, *Tadavvu'* 24; Tirmizî, *Salât* 206; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl* ve *tadavvu'n-nehâr*, 26.

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/36; Buhârî, *Salâtü't-terâvih* 1; Müslim, *Salâtü'l-müsafirîn* 125; Ebû Dâvûd, *Tadavvu'* 26; Tirmizî, *Salât* 208; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl* ve *Tadavvu'n-nehâr* 36; İbn Hibbân, *Sahih*, I/30.

Gündüz
nafilelerinde
usul

duasına, içinde selam olduğu için "selam" denilmektedir. Teravih namazını ise, bedene daha rahat gelsin diye iki rekatta bir selamla kılmışlardır. Halkın katıldığı ibadetlerde kolaylık esastır. Faziletli olan ise, bedene daha güç gelendir.

Gündüz kılınacak nafilelerde de bir selamla dört rekât kılmak daha faziletlidir.

Bu hüküm bize göredir. Gündüz kılınan farzlara kıyasladır. Ayrıca İbn Ömer (r.a.); **كَانَ يُرَاطِبُ فِي صَلَاةِ الصُّحَى عَلَى أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ** "Peygamber (s.a.v.) kuşluk namazında dört rekât kılmaya devam ederdi."⁵⁶¹ diye rivâyet etmiştir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise, tekbir ve selam sayısının artacağından iki rekatta bir selam vermek daha faziletlidir. Umara b. Rû'biye tarafından **كَانَ يُشْتِخُ صَلَاةَ الصُّحَى بِرَكَعَتَيْنِ** Peygamber (s.a.v.)'in kuşluk namazına iki rekâtla başladığı rivâyet edilmiştir.⁵⁶² Peygamber elbette daha faziletli olanla başlamıştır. **لَا يُضَيُّ بَعْدَ صَلَاةٍ** "Bir namazdan sonra onun misli bir namaz kılınmaz."⁵⁶³ şeklinde rivâyet edilen hadis, son iki rekatta kıraatı terk etmekle yorumlanır. Bu hadis Ömer, Ali ve İbn Mesûd'dan (r.a.) da nakledilmiştir. Şâfiî bu hadisin açık ifadesini alarak, "Bir namazdan sonra benzeri bir namaz kılmış olmamak için öğleden önce iki selamla dört rekât kılar. Yatsıdan sonra da iki rekât kılar." demiştir.

Biz ise şöyle deriz; "Hadiste kastedilen kıraattır. Rekât sayısı değildir. Farz namazda kıraat, Fâtiha ve bir sûre okunarak ilk iki rekatta yapılır. Nafilede ise her rekatta kıraat vardır. Görmez misin sabah namazından önce nafile iki rekattır. Ayırım, sünnette değil, farzda uzun okumak şeklinde kıraatın niteliğindedir. Rekât sayılarında değildir.

Bir kimse dört rekât kılmak niyetiyle nafile bir namaz kılmaya başladıktan sonra konuşsa iki rekât kaza etmesi gerekir.

Bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed'e (rh.a.) göredir. Çünkü nafilenin her iki rekâtı, başlı başına bir namazdır. Görmez misin bir nafilede son iki rekâtın bozulması, ilk iki rekâtın bozulmasını gerektirmez. İlk iki rekâtı bitirmeden son iki rekâta başlamış olmaz. Başlamadıkça veya kılmayı adamadıkça da bir şey gerekmez.

İbn Semaâ kanalıyla Ebû Yusuf 'tan (rh.a.) "Dört rekât gerekir, fakat dört rekattan fazlasına niyet etmiş olsa bile, dört rekattan fazlası gerekmez," şeklinde bir görüş rivâyet edilmiştir.

Bişr b. Ebî'l-Ezher'in rivâyetine göre ise yüz rekâta dahi niyet etmiş olsa, niyet ettiği kadar namazı kaza etmesi gerekir. Bunun açıklaması şudur. Başlamak,

Başlanmış
nafileleri
bozmada
durum

⁵⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/74-265; Müslim, *Salâtu'l-müsafirîn* 78; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/180; Ebû Ya'la, *Müsned*, VII/330; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, I/221.

⁵⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/311; Müslim, *Salâtu'l-müsafirîn* 85; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/277; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/47.

⁵⁶³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/22; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/95.

adakta bulunmak gibi gerekli kılar. Başladığı zaman niyet etmesi, adarken diliyle söylemesi gibidir. Niyet ettiğini yerine getirmesi gerekir.

Diğer rivâyetin açıklaması şöyledir. Nafileler farzların benzeridir. Farzlarda bir selamla dört rekat meşru olduğu için nafilede de dört rekata niyet etmek bağlayıcı olur. Dört rekattan fazlası ise böyle değildir. Hanefî âlimlerimizden müteahhirûn (sonraki dönem âlimlerinin)' bazıları öğle namazından önceki dört rekat nafile gibi, bir selamla dört rekat kılınan namazlarda Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünü benimsemiştir. [1/160]

Bir kimse kıraatsız (okumaksızın) dört rekat namaz kılsa, iki rekat kaza etmesi gerekir.

**Kıraatsız
sünnet
namazın
durumu**

Bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed'e (tarafeyn) (rh.a.) göreidir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre dört rekata kaza etmesi gerekir. O der ki, kıraatı terk etmek, başlama tekbirini bozamaz. Görmez misin, kıraat anı gelmeden önce tahrimmeye (başlangıç tekbirine) başlamak geçerlidir. Öyleyse son iki rekata kalkması geçerli olmuştur. Halbuki o, bir farz (rükün) olan kıraatı terk etmekle onlardan her birini bozmuş olur. Bundan dolayı dört rekata da kaza etmesi gerekir.

Muhammed'e (rh.a.) göre ise, ilk iki rekatta kıraatı terk etmekle başlangıç tekbiri (tahrim) sona erer. Çünkü namazın bozulmasıyla birlikte namazın başlama tekbiri devam etmez. Son iki rekata kalkması geçerli değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bozulma niteliği, başlama tekbirinin (tahrimenin) hükmünü ortadan kaldırmaz. Ama onu zayıflatır. Bu kimsenin son iki rekata kalkması hem bozulma, hem de zayıflık niteliğiyle olmuştur. Bundan dolayı, kuvvetlendirmedikçe onu borçlandırıcı (ilzam edici) olmaz. Ebû Hanîfe (rh.a.), Kurban Bayramı gününde oruca başlama hakkında da aynı şeyi söylemiştir.

Namazda kıraatın olmaması meselesinin sekiz şekli vardır.

1. Yukarıda açıkladığımız mesele.

2. İlk iki rekatta okuyup son iki rekatta okumadığı zaman, son iki rekata kaza eder. Çünkü ilk iki rekattan sonra ikinci iki rekata başlaması geçerlidir. Fakat kıraatı terkettiği için onu bozmuştur.

3. İlk iki rekatta okumayıp son iki rekatta okuduğu takdirde iki rekat kaza etmesi gerekir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre başlama tekbiri sona ermemiştir. Bu kimse ikinci iki rekata başlamış ve tamamlamıştır. Bozduğu ilk iki rekata kaza etmesi gerekir.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise ilk iki rekatta kıraatı terk ettiği için başlama tekbiri sona ermiştir. Bundan dolayı bu iki rekata kaza etmesi gerekir. Son iki rekat, ilk ikisinin kazası olamaz. Çünkü son iki rekat ilk başlama tekbiri üzerine kurulmuştur. Bir başlama tekbiri hem edayı, hem kazayı kapsamaz.

4. Kıraat, ilk iki rekattan biri ile son iki rekatin birinde olduğu zaman, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, dört rekâtı kaza etmesi gerekir.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise iki rekât kaza etmesi gerekir. Muhammed (rh.a.), ortaya koyduğu "İlk iki rekattan birinde kıraatı terk ettiği için başlama tekbirinin hükmü ortadan kalkar." kuralından hareket etmiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.) kendi kuralından hareket ederek "Başlama tekbiri devam etmektedir. İkinci iki rekata başlaması geçerlidir. Ama onu bozmuştur." demiştir. Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) bu konudaki görüşüyle ilgili olarak Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.) arasında bir konuşma olmuş ve Muhammed, Ebû Yusuf (rh.a.)'a *el-Câmiu's-sağîr*'i göstermiştir. Ebû Yusuf (rh.a.), "Ben sana Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklen bu kimsenin iki rekât kılacağını rivâyet ettim." deyince; Muhammed (rh.a.); "Aksine, Sen bana Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklen bu kimsenin dört rekât kaza edeceğini rivâyet ettin." demiştir.

Denilmiştir ki "Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) ictihadı hakkında Ebû Yusuf (rh.a.)'un nakli, kıyastır. Çünkü başlama tekbiri, bir rekatta kıraat terk edilmekle zayıflamıştır. Bu başlama tekbiri ile ikinci iki rekata başlamasıyla bu iki rekât onu bağlayıcı olmaz.

Istihân⁵⁶⁴ Muhammed'in (rh.a.) naklettiği görüştür. Çünkü son iki rekata bozulmuş niteliğiyle başlanmış olsa bile, rekatin birinde kıraatin bulunması onu kuvvetlendirmiştir. Bundan dolayı son iki rekât onu bağlayıcı olmuştur. Rekatlardan birinde kıraat olduğu zaman son iki rekatin kuvvet kazanacağını delili, Peygamber (s.a.v.)'in, *لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ* "Kıraatsız namaz olmaz."⁵⁶⁵ buyruğudur. Bir rekatta kıraat olduğu zaman namazda kıraatin olmadığı söylenemez. Bundan dolayı bazı âlimler, "Kıraat namazın bütününde değil, bir rekâtında farzdır." demişlerdir.

[1/161]

5. İlk iki rekatta ve son iki rekatin birinde okursa iki rekât kaza etmesi gerekir.

6. Son iki rekatta ve ilk iki rekatin birinde okursa yine iki rekât kaza etmesi gerekir. Bu açıktır.

7. Sadece ilk iki rekatin birinde okursa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre dört rekât kaza etmesi gerekir. Ebû Hanîfe ve Muhammed'e (rh.a.) göre ise iki rekât kaza etmelidir. Çünkü sadece ilk iki rekatin birinde okuduğu için son iki rekâtı kuvvetlendirmemiştir.

8. Son iki rekattan sadece birinde okursa, Ebû Yusuf'a (rh.a.) göre dört rekât kaza etmesi gerekir. Muhammed'e (rh.a.) göre ise iki rekât kaza eder. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre en doğru olan da budur. Çünkü bu kimse ilk iki rekâtı kıraat ile güçlendirmemiştir. Son iki rekata başlaması da doğru değildir.

⁵⁶⁴ Istihân bk. s.135

⁵⁶⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, II/120; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/349; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/416; Müslim, *Salât* 42; Ebû Dâvûd, *Salât* 131; Tirmizî, *Salât* 116.

İlk iki rekatta kıraatı terk etmiş, sonraki iki rekatta birisi kendisine uymuş ve son iki rekata onunla birlikte kılmış ise, imamın kaza etmesi gerektiği gibi bu kimsenin de ilk iki rekata kaza etmesi gerekir. Çünkü, başlama tekbirinde imamla beraber olunca, bu tekbirle imamın üstlendiğini üstlenmiş olur. Bu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (r.h.a.)'un görüşüdür. Muhammed'e (r.h.a.) göre ise, imamın başlama tekbiri sona erdiği için, bu kimsenin imama uyması geçerli olmamıştır. Bundan dolayı hiçbir şey kaza etmesi gerekmez.

Namaz kılan bir kimseye ilk iki rekatta başka birisi uysa, ilk iki rekata bitirince uyan kimse konuşsa, imam da devam edip dört rekata tamamlasa, namazı bozan kimsenin iki rekata kaza etmesi gerekir. Onlar da sadece ilk iki rekattır. Namazın tamamı geçerli olursa, ilk iki rekata da kaza etmesi gerekmez. Çünkü imam henüz son iki rekata kalkmadan önce, imamın kıldığı namazdan çıkmıştır. Son iki rekatin sadece imama, üçüncü rekata kalkınca vacip olacağını daha önce açıklamıştık. Bu kimse, imam son iki rekata kalkmadan önce namazdan çıktığı için, son iki rekata kılması ona farz olmaz. İlk iki rekatta veya onun birinde kıraatın terk edilmesiyle namaz bozulduğu takdirde, ilk iki rekata kaza etmesi gerekir. İmam ilk iki rekata geçerli bir şekilde kılmış ise, imama uyan kimsenin hiçbir şey kaza etmesi vacip olmaz.

Bir kimse sabah namazını kıldıktan sonra sabahın iki rekât sünnetini kılmadığını hatırlasa onu kaza etmesi gerekmez.

Farzdan sonra sabah namazının sünneti kılmak

Bu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göredir. Muhammed (r.h.a.) "Güneş yükseldikten sonra sabahın sünnetini kaza etmesi bence daha güzeldir" demiştir. Diğer sünnetler ise, bize göre eda yeri ve vakti geçince kaza edilmez.

Şâfiî (r.a.) bu hususta farklı düşünmektedir.

Biz Hanefîlerin delili, Ümmü Seleme (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir. "Ümmü Seleme (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'e *نَقَصِبُهُ نَحْنُ* "Bu namazı biz de kaza edecek miyiz?" deyince, Resûlullah (s.a.v.), لَا "Hayır" demiştir.⁵⁶⁶ Sünnet, nafîle ibadetlerde Resûlullah (s.a.v.)'a uymak demektir. Bu maksat, vakit geçtikten sonra kaza ile yerine gelmez. Sünnet olan namaz, ezanla kametin arasını ayırmak için meşru kılınmıştır. Farz bittikten sonra kaza edilirse, bu yerine gelmiş olmaz. Sabahın sünneti ise, farz ile birlikte kazaya kaldığı takdirde, leylet'ü-t-ta'ris⁵⁶⁷ hadisinden dolayı istihsânen farzla birlikte kaza edilir. Çünkü, Peygamber (s.a.v.) (o gecenin sabahında) sabahın sünnetini, sonra farzını kaza etmiştir. Çünkü bu sünnetin diğer sünnetlerde olmayan bir kuvveti vardır. Resûlullah (s.a.v.),

[1/162]

⁵⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/315; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/377.

⁵⁶⁷ **Leyle-i Ta'ris** / ليلة التعريس: Resûlullah (s.a.v.)'ın, ashabıyla birlikte bir sefer dönüşünde konakladığında, uyuyup kalarak sabah namazını kılmadığı gece. Bu olay bir savaş için yapılan seferde konaklanılan gece vuku bulmuştur.

صَلُّوْا فَإِنْ فِيْهَا الرِّغَابُ

"Sabahın iki rekat sünnetini kılınız. Çünkü onda rağbet edilecek şeyler vardır."⁵⁶⁸ buyurmuştur.

Eğer sabahın sadece sünneti kazaya kalırsa, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kaza edilmez. Onun eda yeri ve vakti ezanla kamet arasındır. Farz bitince sünnetin sırası geçer.

Muhammed (rh.a.)'e göre, güneş yükseldikten sonra zeval vaktinden önce kişi onu kaza eder. İbn Ömer (r.a.)'den böyle rivâyet edilmiştir. Çünkü zeval vakti öncesi gündüzün evveli hükmündedir.

Şâfiî (r.a.)'ye göre ise, güneş doğmadan önce kaza edilir. Şâfiî (r.a.)'nin kabul ettiği kurala göre vakte bağlı namazlar, kendilerine özgü vakitlerin sonuna kadar kılınabilir. Allah subhanehu Teâlâ en iyi bilendir.

FARZDA KIYAM (AYAKTA DURMA)

Muhammed (rh.a.), *el-Asl*'da demiştir ki; "Peygamber (s.a.v.)'den şöyle buyurduğu bize ulaşmıştır;

مَنْ أَمَّ يَقُومُ فَلْيَصِلْ بِهِمْ صَلَاةَ أَوْعَظِهِمْ فَإِنْ فِيهِمُ الْكَبِيرُ وَالْمَرِيضُ وَذَا الْحَاجَةِ

"Kim bir topluluğa imam olursa, o topluluğun en zayıfına göre namaz kıldırsın. Çünkü onların içinde yaşlısı, hastası, ihtiyaç sahibi olanı vardır."⁵⁶⁹ Bu hadis, imamın namazı, cemaati bıktıracak derecede uzatmaması gerektiğini göstermektedir. Peygamber (s.a.v.);

إِنْ مِنَ الْأَيْمَةِ الطَّوَائِفُ

"Cemaati kovan imamlar vardır."⁵⁷⁰ buyurmuştur. Bir topluluk, Muaz (r.a.)'ı kıraatı uzatıyor diye Resûlullah'a şikayet ettiler. Resûlullah (s.a.v.) onu çağırdı. rivâyet eden sahâbi "Resûlullah'ın hiçbir konuşmasında bu kadar kızgın olduğunu görmedim." demiştir. Ona üç defa;

أَفْتَأَنْ أَنْتَ يَا مُعَاذُ أَيْنَ مِنَ السَّمَاءِ وَالْطَّارِقِ وَالشَّمْسِ وَضَحَاهَا

⁵⁶⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/405; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII/408; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, III/216; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/361.

⁵⁶⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/362; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/217; Buhârî, *Ezân* 62; Müslim, *Salât* 183; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 48; Ebû Dâvûd *Salât*, 123; Nesâî, *İmâmet* 35; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/50; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/56; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/20.

⁵⁷⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/405; Dârekutni, II/85; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, VI/69.

"Muaz, sen insanları fitneye (sıkıntıya) düşüren adam mısın? Tânk ve Şems sureleri nerede sen neredesin"⁵⁷¹ buyurdu. Başka bir hadiste Resûlullah (s.a.v.);

تَكَلَّمُوا مِنَ الْغَسَالِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُ حَتَّى تَمُوتُوا

"Gücünüzün yeteceği işleri (ibadetleri) yapmaya çalışın. Çünkü siz usanmadıkça Allah usanmaz."⁵⁷² buyurmuştur. Enes (r.a.) "Kimsenin arkasında, Resûlullah (s.a.v.)'ın arkasında kıldığım namazdan daha tam ve hafif namaz kılmadım." demiştir.

Resûlullah (s.a.v.) bir gün sabah namazında muavvizeteyni (Felak ve Nas sureleri) okudu. "Ya Resûlallah, kısa kestir." dediler. Şöyle buyurdu;

سَمِعْتُ بِكَاءِ صَبِيٍّ فَحَبِيبْتُ عَلَى أُمِّهِ أَنْ تُفْتَنَ

"Bir çocuğun ağladığını duydum. Annesinin sıkıntıya düşmesinden korktum."⁵⁷³ buyurdu. Bu hadis imamin, cemaatin durumunu gözetmesi gerektiğini gösterir.

İmam sabah namazının iki rekatında Fâtiha suresiyle beraber kırk âyet okur.

"Fâtihayla beraber" ifadesi "Fâtiha hariç" demektir. *el-Camiu's-sağir*'de "Kırk, elli, altmış âyet okur." denilmektedir. Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre 60-100 arası âyet okur. Bu ihtilaf, rivâyetlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. İbn Abbâs (r.a.),

İmamin
sabah
namazında
kırk âyet
civarında
okuması

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْمَحْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ آتَةَ تَزْيِيلٍ ۖ السَّجْدَةِ وَهَلْ أَتَى عَلَى
الْإِنْسَانِ

"Resûlullah (s.a.v.) Cuma günü sabah namazında Secde ve Dehr surelerini okudu"⁵⁷⁴ diye rivâyet etmiştir. Mûrik el-Aclî şöyle demiştir;

[1/163]

⁵⁷¹ Dârimî, Salât 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/299; Buhârî, Ezân 63; Müslim, Salât 178; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât 48; Ebû Dâvûd, Salât 123; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/51; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/159.

⁵⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/84; Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Salâtü'l-musafirîn 221; İbn Mâce, Zühd 28; Ebû Dâvûd, Tadavvü' 27; Nesâî, Kible 13; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/61; İbn Hibbân, *Sahih*, II/67; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/533.

⁵⁷³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/407; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/240; Buhârî, Ezân 65; Müslim, Salât 192; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/205; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/221.

⁵⁷⁴ Dârimî, Salât 192; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/272; Buhârî, Cum'a 10; Müslim, Cum'a 64; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât 6; Nesâî, İftitah 47; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/266; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/9.

تَلَقَّيْتُ سُورَةَ ﴿ق﴾ وَ﴿اِقْرَأْ﴾ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ كَثْرَةِ قِرَاءَتِهِ لَهْمَا فِي صَلَاةِ
الْفَجْرِ

"Resûlullah (s.a.v.) *Kaf* ve *Kamer* surelerini sabah namazında çokça okuduğu için bu iki sureyi Resûlullah (s.a.v.)'ın ağzından ezberledim." Ebû Hureyre (r.a.), "Resûlullah (s.a.v.)'ın sabah namazında *Mürselât* ve *Nebe'* suresini okurdu"⁵⁷⁵ diye rivâyet etmiştir.

﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾

Tekvîr ve İnfitâr suresini okuduğu rivâyeti de vardır⁵⁷⁶.

Ebû Bekir (r.a.) sabah namazında Bakara suresini okumuştur. Bitirince Ömer (r.a.) "Ey Resûlullahın halifesi! Neredeyse güneş doğacaktı!" demiştir. Ebû Bekir (r.a.) de, "لَوْ طَلَعَتْ لَمْ نَحْمِلْهَا غَافِلِينَ" "Güneş doğacak olsa elbette bizi gafil halde bulamazdı."⁵⁷⁷ demiştir.

Ömer (r.a.) sabah namazında Yusuf suresini okumuş, إِنَّمَا أَشْكُو بَيْنِي وَخِزْيَ إِلَى اللَّهِ "(*Yakub*), ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum." (Yusuf, 12/86) âyetine gelince, gözyaşına boğulmuş ve rükuya gitmiştir.⁵⁷⁸

Yukarıda belirttiğimiz gibi bu konuda eserler farklı olduğu için rivâyetler de farklı olmuştur. Bu rivâyetleri şu şekilde uzlaştırebiliriz. Eğer cemaat ibadete istekli olan faziletli kimselerden ise Hasan b. Ziyâd'ın rivâyetinde olduğu gibi, yüz âyet okur. Eğer tembel, ibadete istekli olmayan kişilerden ise, *el-As'*'da denildiği gibi, kırk âyet okur. Bu iki sınıf arasındaki kimselerden oluşuyorsa *el-Camiu's-sağir*'de denildiği gibi kırk-altmış âyet okur.

Çok veya az âyet okuma, insanların iş güçlerinin az veya çok olmasına bağlıdır. İnsanların iş güçleri ise vakitlere göre değişir, de denilmiştir. Yine, "Bu, gecelerin uzunluğu ve kısalığına bağlıdır." diye de söylenmiştir. "İmamın kendisini hafif ve ağır hissetmesine, sesin güzel olmasına göre uzun veya kısa okur." da denilmiştir. Sözün özü imam, cemaati azaltmaya yol açmamak için, insanları nefret ettirecek şeylerden sakınır.

⁵⁷⁵ Bu rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/300, IV/34; Dârimî, *Salât* 66; Müslim, *Salât* 168; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 5; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/41; İbn Hibbân, *Sahih*, V/520.

⁵⁷⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/322; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/306; Dârimî, *Salât* 66; Tirmizî, *Salât* 111; Nesâî, *İftitâh* 44; Ebû Ya'la, *Müsned*, III/47.

⁵⁷⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, II/113; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/310; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/379; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, VIII/175.

⁵⁷⁸ Abdurrezzak, *Musannef*, II/114; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/312.

Öğle namazında da bu kadar veya daha az okur. Biz, tahminen Ebû Said el-Hudrî'nin (r.a.) hadisinden Resûlullah (s.a.v.)'ın öğle namazının iki rekatında otuz âyet okuduğunu takdir ettik. Ebû Said el-Hudrî şöyle demiştir.

سَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ فَطَنَّا أَنَّهُ قَرَأَ ﴿الْم تَنْزِيلَ﴾ السُّجْدَةَ

"Resûlullah öğle namazında secde etti. Biz onun secde edişinden Secde suresini okuduğunu zannettik."⁵⁷⁹ Numan b. Beşir, Resûlullah (s.a.v.) öğle namazında Cuma ve Münâfikun surelerini okudu, diye rivâyet etmiştir. Öğle namazındaki kıraat ise, Cuma'daki kıraat gibidir.

İkinci namazında Fâtihayla beraber yirmi âyet okur.

Ebû Hureyre ve Cabir b. Semura (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre;

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعَصْرِ بِعَشْرِينَ آيَةً سُورَةَ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ وَ﴿مَلِ أَتَاكَ خَبِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾

"Resûlullah (s.a.v.) ikinci namazında yirmi âyet -A'la ve Gâşiye surelerini okurdu."⁵⁸⁰

el-Asl'daki rivâyete göre yatsıda da böyledir. Hasan b. Ziyâd'ın rivâyetine göre ise öğle namazında okuduğu kadardır.

Akşam namazında, Fâtihayla birlikte beş veya altı âyetten oluşan kısa bir sure okur. Ömer (r.a.)'den gelen şu rivâyet bunun delilidir. Ömer, Ebû Musa el-Eş'ari (r.a.)'ye yazdığı mektupta; *الْعَصْرِ وَالْمُفْضِلُ فِي الْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ بِأَوْسَاطٍ* "Sabah ve öğle namazında tıvâl-i mufassal"⁵⁸¹, ikinci ve yatsı namazında evsât-ı mufassal ve akşam namazında da kısâr-ı mufassal oku."⁵⁸² demiştir.

⁵⁷⁹ Ebû Ya'la, *Müsned*, 3/233; Hâkim, *Müstedrek*, 1/343; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 11/293.

⁵⁸⁰ Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, 11/6.

⁵⁸¹ **Tıvâl-i Mufassal/الطوال المنفصل**: Uzun sûrelere denir. Bunlar; el-Hucurât, Kaf, ez-Zâriyât, et-Tûr, en-Necm, el-Kamer, er-Rahmân, el-Vâkia, el-Hadîd, el-Mücâdele, el-Haşr, el-Mümtahine, es-Saff, el-Cum'a, el-Münâfikûn, et-Teğâbûn, et-Talâk, et-Tahrîm, el-Mülk, el-Kalem, el-Hâkka, el-Meâric, Nuh, el-Cinn, el-Müzemmil, el-Müddessir, el-Kiyâme, el-İnsân, el-Mürselât, en-Nebe', en-Nâzi'ât, Abese, et-Tekvîr, el-İnfîtâr, el-Mutaffifîn, el-İnşikâk sûreleridir.

Evsat-ı Mufassal/الأوسط المنفصل: Orta uzunluktaki sûrelere denir. Bunlar; el-Bürûc, et-Târik, el-A'lâ, el-Gâşiye, el-Fecr, el-Beled, eş-Şems, el-Leyl, ed-Duhâ, el-İnşirâh, et-Tîn, el-Alak, el-Kadr, el-Beyyine sûreleridir.

Kısâr-ı Mufassal/القصار المنفصل: Kısa sûrelere denir. Bunlar da; ez-Zilzâl, el-Âdiyât, el-Kâria, et-Tekâsür, el-Asr, el-Hümeze, el-Fil, Kureys, el-Mâûn, el-Kevser, el-Kâfirûn, en-Nasr, Tebbet, el-İhlas, el-Felak, en-Nâs sûreleridir.

⁵⁸² Abdurrezzak, *Musannef*, 11/104; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/300; Tirmizî, Salât 111; Beyhakî, es-Sünenü'l-kubrâ, 11/388; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, 11/8.

[1/164]

Hanefî âlimlerimizden bazıları zorlama bir ifade ile şöyle demişlerdir. Sabah namazı insanların uykuda olduğu bir zamanda kılınır. İmam, insanların cemaati kaçırmaması için kıraatı uzatır. Yasin öğle namazı da böyledir. Çünkü insanlar, öğle uykusuna (kaylûle) yatarlar. İkinci namazı, insanlar evlerine dönme ihtiyacı duydukları bir zamanda kılınır. Onda kıraat öğleden daha az olur. Yatsı namazında da böyledir. Yatsı, insanların uyumaya karar verdikleri bir anda kılınır. Akşam namazı insanların yemeye karar verdikleri bir anda kılınır. İnsanların, özellikle oruç tutanların yemeğe karşı sabırlarının azalmasından dolayı onda kıraat en kısa olur.

Vitir namazında ne okunursa güzel olur ?

Peygamber (s.a.v.)'in vitir namazındaki kıraatı hakkında;

أَنَّهُ قَرَأَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مِنَ الْوُتْرِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿ وَفِي الثَّانِيَةِ بِهَؤُلَاءِ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ وَفِي الثَّالِثَةِ بِهَؤُلَاءِ هُوَ اللَّهُ أَخَذَ

"O (s.a.v.), Vitir namazının birinci rekatında A'la suresini, ikinci rekatında Kafirun suresini, üçüncü rekatında da İhlas suresini okudu" ⁵⁸³ şeklindeki haber bize ulaşmıştır.

Vitir
namazıyla
ilgili bazı
konular

Vitir namazıyla ilgili -üzerinde durulması gereken- birkaç konu vardır:

Vitir namazı biz Hanefilere göre üç rekattır. Ancak üçüncü rekatin sonunda selam verilir.

Şâfiî (rh.a.) "Vitir bir rekattır." demiştir. Malik (rh.a.) de "Vitir iki selamla üç rekattır." demektedir.

Şâfiî, Peygamber (s.a.v.)'in **إِنَّ اللَّهَ وَتَزِيحُ الْوُتْرِ فَأُوْزُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ** "Allah Tektir, teki sever. Ey Kur'an ehli! Siz de vitir namazını kılın." ⁵⁸⁴ hadisini delil olarak almıştır.

Malik'in delili ise, İbn Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği, **صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خَبِثَ** "Gece namazı ikişer ikişerdir. Sabah namazının vaktinin girmesinden korktuğun zaman bir rekat kıl, ondan önceki iki rekata birlikte bu senin vitir namazın olur." ⁵⁸⁵ hadisidir. Sad b. Ebi Vakkas (r.a.) da bir rekat vitir kılardı.

⁵⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/406; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 115; Ebû Dâvûd, *Vitr* 4; Tirmizî, *Vitr* 9; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvu'n-nehâr* 37; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/201; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/72.

⁵⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/143; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 114; Ebû Dâvûd, *Vitr* 1; Tirmizî, *Vitr* 2; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvu'n-nehâr* 27; Hâkim, *Müstedrek*, I/441; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/501.

⁵⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/2; Dârimî, *Salât* 155; Buhârî, *salât* 84; Müslim, *Salâtü'l-musafirîn* 145; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 116; Ebû Dâvûd, *Tadavvu'* 24; Tirmizî, *Salât* 206; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvu'n-nehâr* 26.

Biz Hanefîlerin delili, Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği, Resûlullah (s.a.v.)'in gece nasıl namaz kıldığı konusunda bizim naklettiğimiz;

ثُمَّ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ

"Peygamber sonra üç rekât vitir kılar. "⁵⁸⁶ hadisi ile,

بَعَثَ ابْنُ مَسْعُودٍ ؓ أَنَّهُ لَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَتْ أَنَّهُ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ رَكَعَاتٍ
قَرَأَ فِي الْأُولَى ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ وَفِي الثَّانِيَةِ ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ وَفِي الثَّالِثَةِ
﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ وَقَعَّتْ قَبْلَ الرُّكُوعِ

"İbn Mesûd (r.a.) annesini, Resûlullah (s.a.v.)'in vitir namazını gözlemlemesi için gönderdi. O, Resûlullah (s.a.v.)'in üç rekât vitir kıldığını, birinci rekatta A'la suresini, ikinci rekatta Kafirun, üçüncü rekatta da İhlas surelerini ve (üçüncü rekatta) rukudan önce kunut duası okuduğunu söyledi" ⁵⁸⁷ şeklindeki rivâyettir.

İbn Abbâs (r.a.) da Resûlullah'ın vitir namazını izlemek için halası Meymune'nin evinde gecelediği zaman aynı şeyi anlatmıştır. ⁵⁸⁸ Ömer, Sa'd (r.a.)'in vitri tek rekât kıldığını görünce, "مَا هَذِهِ الْبَيْتَرَاءُ تَشْفَعُهَا أَوْ لَا وَدَيْتُكَ" "Bu eksik namaz nedir? Ya ona iki rekât daha ilave ederek tamamlarsın ya da canını acıtırım." ⁵⁸⁹ demiştir. Ömer, Peygamber (s.a.v.)'in vitir namazını tek rekât kılmayı yasakladığı meşhur olduğu için böyle söylemiştir. İbn Mesûd (r.a.) "وَاللَّهِ مَا أَخَرْتُ رَكْعَةً قَطُّ" "Allah'a yemin ederim ki asla arkada bir rekât bırakmadım" ⁵⁹⁰ demiştir. Herhangi bir namazda bir rekâtla yetinmek caiz olsaydı, sabah namazının yolculuk nedeniyle tek rekât kılınması gerekirdi. Şâfiî'nin delil olarak aldığı hadiste ona bir delil yoktur. Çünkü, Allah'ın bir oluşu sayı bakımından değildir. ⁵⁹¹

Biz Hanefîlere göre, bütün yıl boyunca vitirde kunut duası okunur. Önceden rivâyet ettiğimiz hadisler bunun delilidir.

Şâfiî'ye (r.a.) göre ise, kunut yalnızca Ramazan'ın son yarısında okunur. Şâfiî'nin delili şu rivâyettir. "Ömer (r.a.), Übeyy b. Kab'a Ramazan gecelerinde

⁵⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/89; Dârimî, *Salât* 212; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 181; Tirmizî, *Vitr* 7; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvu'n-nehâr* 36; Hâkim, *Müstedrek*, I/447.

⁵⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/406; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 115; Ebû Dâvûd, *Vitr* 4; Tirmizî, *Vitr* 9; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvu'n-nehâr* 37; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/201; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/72.

⁵⁸⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/94; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/299; Dârimî, *Salât* 212; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl ve tadavvu'n-nehâr* 39; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII/27.

⁵⁸⁹ İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 116; Ebû Ya'la, *Müsned*, IX; 444; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/40; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/26.

⁵⁹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 9/283; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/72; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/504.

⁵⁹¹ Allah (c.c.) eşi ve benzeri olmaması itibarıyla "Bir"dir. 1,2,3..den sayı olarak 1 değil!

imamlık yapmasını emrettiği zaman, Ramazan ayının son yarısında kunut duası okumasını da emretmiştir.”⁵⁹² Biz Hanefîler, bu rivâyetteki kunut ifadesini vitirdeki kunut duası olarak değil, kiraatın uzun olması olarak yorumluyoruz.

[1/165]

Biz Hanefîlere göre, bize rivâyet edilen hadislerden dolayı kunut duası rukua gitmeden önce okunur. Çünkü kunut duası kiraat anlamındadır. **اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ**” diye başlayan kunut duası, Übeyy ve İbn Mesûd’un mushaflarında, Kur’an’dan iki surede yazılıdır. Kiraat ise rukudan öncedir. Kunut duası da böyledir.

Şâfiî (rh.a.)’ye göre ise, kunut duası rukudan sonra okunur. Halbuki, bu konuda vitirde kunut duasıyla ilgili olarak Şâfiî’nin hiçbir nakli delili yoktur. Kullandığı delil sabah namazındaki kunut duası hakkındadır. Şâfiî vitirdeki kunut duasını buna kıyas etmiştir.

Vitirde kunut
duası okunması

Biz Hanefîlere göre vitir dışındaki namazlarda kunut duası okunmaz.

Şâfiî (rh.a.), sabah namazının ikinci rekatında rukudan sonra kunut duası okunur demiştir. Şâfiî’nin delili Enes (r.a.)’in rivâyet ettiği صلاة **كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْنُتُ فِي صَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ** “Peygamber (s.a.v.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunut duası okuyordu.”⁵⁹³ hadisidir. Sabah namazında Peygamber (s.a.v.)’in kunut duası okuduğu sabittir. Bunun yürürlükten kaldırıldığını iddia eden kimsenin delille isbat etmesi gerekir. Ali (r.a.)’nin de harplerde düşmanlarına karşı kunut duası okuduğu sabittir.

Biz Hanefîlerin delili, İbn Mesûd (r.a.)’un rivâyet ettiği şu hadistir.

اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَنَتَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا يَذْعُو عَلَى حَتَّى مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ ثُمَّ تَرَكَهُ

“Peygamber (s.a.v.), Arap kabilelerinden birine bir ay sabah namazında beddua etti. Sonra bunu terketti.”⁵⁹⁴ Enes (r.a.)’den de قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا أَوْ قَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا يَذْعُو عَلَى رِغْلِ وَذَقْوَانٍ وَيَهْوُلُ فِي قُتُوبِهِ اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سَبِيْنًا كَيْفِي يُوْسُفَ “Resûlullah (s.a.v.) sabah namazında bir ay –başka bir rivâyette kırk gün- Ri’l ve Zekvân kabilelerine beddua etti. Kunutunda ‘Allahım Mudar kabilesine ağır bir bela ver ve bu belayı Yusuf zamanındaki kıtlık yılları gibi yıllarca başlarından kaldırma’.” diye dua okudu. Peygamber (s.a.v.) **لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ** “Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. (Allah) ya onların tevbesini kabul eder, yahut onları kendilerini zalim (kimse)ler oldukları için azaplandırır.” (Âl-i İmrân, 3/128) âyeti inince bunu terk etmiştir.”⁵⁹⁵

⁵⁹² Abdurrezzak, *Musannef*, IV/259; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/99.

⁵⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/162; Buhârî, *Vitr* 7; Ebû Dâvûd, *Vitr* 1; Nesâî, *Tadbîk* 27; Dârekutnî, II/39.

⁵⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/232; Buhârî, *Vitr* 7; Müslim, *Mesâcid* 304; İbn Mâce, *İkâmetu’s-salavât* 145; Nesâî, *Tadbîk* 32.

⁵⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/109; Buhârî, *Cihad* 184; Müslim, *Mesâcid* 297; Ebû Ya’la, *Müsned*, VI/448.

şeklinde bir rivâyet vardır. Ebû Osman en-Nehdi (r.a.), صَلَّيْتُ حَتَّى نَبِيٍّ كَخِيسِرٍ وَحَيْفَ "Ebû Bekir ve Ömer'in arkasında yıllarca namaz kıldım. İkisinin de sabah namazında kunut duası okuduğunu görmedim."⁵⁹⁶ demiştir.

Sahabîler, Resûlullah (s.a.v.)'in kunut duasını hem okuduğunu, hem de terk ettiğini rivâyet etmişlerdir. Bu durumda, Resûlullah'ın sonraki fiili öncekini yürürlükten kaldırır. Resûlullah (s.a.v.)'in sabah namazı gibi akşam namazında da kunut duası okuduğu sabit olmuştur. Sonra, akşam namazında kunut okuma ittifakla yürürlükten kaldırılmıştır. Sabah namazındaki kunut da böyle olmalıdır.

Kunutta ayakta durma miktarı İnşikak suresi okunacak kadarlık zamandır. Kunut olarak okunacak belirlenmiş bir dua yoktur.

"Kunutta belirlenmiş bir dua yoktur." ifadesiyle, "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ" duası dışında bir dua yoktur" demek istenmiştir. Sahabîler, kunutta bu duanın okunacağına ittifak etmişlerdir. Daha iyi olanı, bu duadan sonra Resûlullah (s.a.v.)'in Hasan b. Ali'ye (r.a.) öğrettiği "اَللّٰهُمَّ هِدْنِيْ فَمَنْ هَدَيْتَ" duasını sonuna kadar okumaktır.⁵⁹⁷ Kiraat, kunuttan daha önemli olduğu halde herhangi bir namazda kiraat belirlemesi olmadığına göre, kunut duasında belirleme olmaması önceliklidir. Muhammed'in (r.h.a.) "Duada belirleme kalp inceliğini giderir" dediği rivâyet edilmiştir. Hanefî fakihleri Muhammed'in (r.h.a.) bu sözünü maksadının hac duaları olduğunu söylemişlerdir. Namazda okunan dualar belirlenmediği zaman, namaz kılan kimse dikkatsizlikle namazı bozan bir şey söyleyebilir.

Kunut duası okumaya başlarken eller kaldırılır.

Bunun delili meşhur ve malum olan şu hadistir.

لَا تُرْفَعُ الْاَيْدِيْ اِلَّا فِيْ سَبْعِهِ مَوَاضٍ: فِيْ افْتَتَاحِ الصَّلَاةِ وَفُقُوْتِ الْوُتْرِ وَفِي الْعِيْدَيْنِ وَعِنْدَ اسْتِغْلَامِ الْحَجَرِ وَعَالِي الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَبِعَرْفَاتٍ وَبِجَمْعٍ وَعِنْدَ الْحَقَمَيْنِ وَعِنْدَ الْجُمُعَتَيْنِ

"Eller sadece yedi yerde kaldırılır. Namaza başlarken, vitirde kunut duası okumadan önce, bayram namazlarında, Haceru'l-Esvedî selamlarken, Safa ve Merve'de, Arafat'ta ve Müzdelife'de Cem'de, makameynde ve iki cemrede"⁵⁹⁸ hadisidir.

Kunuta başlarken el kaldırmak

⁵⁹⁶ Nesâî, Tadbîk 32; İbn Hibbân, Sahih, V/328; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VIII/316; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/77.

⁵⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/200; Ebû Dâvûd, Salât 340; Nesâî, Kıyâmu'l-leyl 51; Hâkim, Müstedrek, III/188. Bu dua şöyledir;

اَللّٰهُمَّ هِدْنِيْ فَمَنْ هَدَيْتَ لَمْ يَضَلِّ وَمَنْ ضَلَّتَ لَمْ يَهْتِدِ وَارْتُدَّ فَمَنْ رَّجَعْتَ لَمْ يَرْجَعْ وَفِيْ نَزْرِ مَا قَضَيْتَ اَنْتَ تَقْضِيْ وَلَا يَقْضِيْ عَلَيْكَ وَبَنَاءٌ لَا يَرُدُّ مِنْكَ تَنَازُلٌ رَّتْنَا وَتَعَالَتْ

⁵⁹⁸ İbn Ebû Şeybe, Musannef, II/100; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/292.

[1/166]

تُمْ يَكْبِيهَما - Sonra iki elini bağlar. Bazı fakihlere göre bu ifade ellerin yana salınması anlamındadır. Dua durumu kıraat durumundan farklı olsun diye eller yana salınır. Bazı fakihler ise bu ifadenin elleri üst üste koymak anlamında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü kunut kıraate benzer. Doğru olan da budur. Elleri bağlamak kıyamın sünnetidir. Kendisinde zikir (dua) bulunan her kıyam uzun olur. Bu nedenle elleri bağlamak daha güzeldir.

Dua ve dua
şekli

Muhammed b. Hanefiyye (r.a.)'nin şöyle dediği nakledilmiştir. Dua dört türdür. Duâ-yı rağbet (istek duası), duâ-yı rehbet (sığınma duası), yakarış duası ve gizli dua. İstek duası yapan kimse ellerin içini gökyüzüne çevirir. Sığınma duasında ise ellerin arkasını yukarı çevirir. Yalvarma duasında serçe parmağı ile adsız parmağı birbirine kenetler, baş parmakla orta parmağı halka yapar. İşaret parmağı ile de işaret eder. Gizli dua ise insanın içinden yaptığı duadır. Bundan dolayı Ebû Yusuf (rh.a.)'un *el-İmlâ'*'da "Kişi namaza başlarken, Haceru'l-esved'i selamlarken, vitirde kunut duası okuyacağı zaman ve bayram tekbirlerinde elinin içini kibleye çevirir. Safa ve Merve'de eller kaldırılınca, Arafatta, Müzdelifede, Cemrelerde ellerinin içini gökyüzüne çevirir. Çünkü bu yerlerde kişi istek duası yapar." demiştir.

Tercih edilen, imamın da, cemaatin de kunut duasını gizli okumasıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

خَيْرُ الدُّعَاءِ الْخَفِيِّ

"Duanın en hayırlısı gizli olanıdır."⁵⁹⁹ buyurmuştur. Ebû Yusuf (rh.a.)'dan namaz dışındaki duaya kıyasla, "imam açıktan dua eder, cemaat 'amin' der" şeklinde bir görüş rivâyet edilmiştir.

Erkeğin
kadınlar
topluluğuna
imam olması

Bir erkeğin camide yanlarında erkek olmadığı halde sadece kadınlara imam olmasında bir zarar yoktur.

Rivayet edilmiştir ki Ömer (r.a.), Übey b. Ka'b'a Ramazan gecelerinde erkeklerle namaz kıldırmasını, Süleyman b. Ebi Hasme'ye de kadınlara namaz kıldırmasını emretmiştir. Çünkü mescit halvet yeri değildir. Erkeğin mescitte kadınlarla bir arada olmasında sakınca yoktur. Bir erkeğin mescit dışında ev vb. yerlerde kadınlara namaz kıldırması ise mekruhtur. Ancak kadınların yanında mahrem yakınları varsa kerâhet ortadan kalkar. Peygamber (s.a.v.);

أَلَا لَا يَخْلُوْنَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ لَيْسَ مِنْهَا بِسَبِيلٍ فَإِنَّ تَابَهُمَا الشَّيْطَانُ

"Bir erkek bir kadınla meşru bir neden olmaksızın baş başa kalmasın. Çünkü üçüncüleri şeytan olur."⁶⁰⁰ buyurmuştur. Kadınlarla baş başa kalınca fitne korkusu

⁵⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/172; Ebû Ya'la, *Müsned*, II/81; İbn Hibbân, *Sahih*, III/91

artar. Mahrem⁶⁰¹ bir yakını olmadıkça kadınla yalnız kalmakta kerâhet vardır. Bunun delili Enes'in (r.a.), evlerinde Resûlullah (s.a.v.)'in kendilerine namaz kıldırıldığını bildiren şu hadisidir.

فَأَقَامَنِي وَالْيَتِيمَ مِنْ وَرَائِهِ وَأَقَامَ أُمِّي أُمَّ سُلَيْمٍ وَرَائَهَا

"Resûlullah Beni ve yetimi arkasına, annem Ümmü Süleym'i de bizim arkamıza durdurdu."⁶⁰² Çünkü mahremin bulunmasıyla fitne korkusu ortadan kalkar. Bütün kadınların mahreminin bulunmasıyla, bazılarınıninkinin bulunması arasında fark yoktur. Bütün durumlarda, mahrem bulunmasa bile, namaz caizdir. Çünkü kerâhet namaz dışındaki bir nedenledir.

Mahalle camisinde cemaatle namazı kaçırın kimsenin cemaate yetişmek umuduyla başka bir camiye gitmesi de, mahalle camisinde namazı kılması da güzeldir.

Hasan-ı Basri rivâyet etmiştir ki, *كَانُوا إِذَا فَاتَتْهُ الْجَمَاعَةُ فَمِنْهُمْ مَنْ بَصُرَ فِي مُسْجِدٍ حَيْثُ وَمِنْهُمْ مَنْ بَشِعَ الْجَمَاعَةَ* "Cemaati kaçırdıkları zaman, bir kısmı mahalle camisinde namazı kılar, bir kısmı da cemaat arardı."⁶⁰³ Kastettiği sahabilerdir. Her ikisinde de bir yönden riayet edilen, diğer yönde terk edilen birer husus vardır. Şöyle ki kendi mescidinde namaz kılmayı tercih eden kişi, mahalle camisine saygı göstermiş, buna karşılık diğer mescitteki cemaate katılma faziletini kaybetmiştir. Başka mescitte namaz kılan kimse ise cemaate katılma faziletini elde etmiş, buna karşın kendi mescidinin hakkını terk etmiştir. İkisini birden yapmak mümkün olmayınca kişi istediğini yapar. Zamanımızda en güzeli, cemaatle namaz bittiğinde henüz mescide girmemişse cemaat araması, mescide girmişse namazı orada kılmasıdır.

Vaktin geçmesi korkusu yoksa farzdan önce nafile kılınmasında bir sakınca yoktur.

Kerhi (rh.a.), bu ifadeden hareketle, bir kimse cemaati kaçırdığı zaman öğlenin ilk dört rekat sünnetini terk edebilir. Çünkü Muhammed (rh.a.) bunu yapmasında sakınca yoktur, demiştir. Buna göre namaz kılan kimse bunu terk edebilir. Bu kişinin halk nezdinde bir yeri vardır. Bunun anlamı şudur. Cemaati kaçırın kimse, cemaate sonradan katılmak isteyen asker kimse gibidir. Bu nedenle vakit elverişli olduğu halde farzdan önceki sünnetleri kılmadan cemaate katılmak için farzı kılmakta acele eder. Doğru olan, bu kimsenin sünneti terk etmemesidir. Çünkü

Cemaati
kaçırın
öteki
cemaate
yetişmesi

[1/167]

Vakit çıkacaksa
sadece farzın
kılınabilmesi

⁶⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/18; Buhârî, Cihâd 140; Müslim, Hacc 424; Tirmizî, Radâ' 16; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/137; Hâkim, *Müstedrek*, I/197; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/641; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VI/403.

⁶⁰¹ Mahrem; yakınlıktan dolayı nikâh haram olan kimsedir.

⁶⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/110; Buhârî, Ezân 78; Nesâî, İmâmet 62; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/19.

⁶⁰³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/21.

nafile namazlar, farz namazların eksikliklerini telafi etmek için meşru kılınmıştır. Cemaati kaçıran kimsenin, kılacağı namazın eksiklerini telafi etme ihtiyacı ise daha çoktur.

Namaza
başlanmışsa
sünnet
kılınmaması

Müezzin kamete başlayınca kişinin sünnet kılması mekruh olur.
Peygamber (s.a.v.),

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ إِلَّا رَغَعَتِي الْفَجْرِ فَإِنِّي أَكْثَرُهُمَا

"Namaz için kamet getirilince farzdan başka namaz yoktur. Ancak sabahın sünneti başka. Ben onu kötü görmem."⁶⁰⁴ buyurmuştur.

Sabah
namazında
sünnet
kılınması

Aynı şekilde kişi, sabah namazını kılmaya cemaat başlamış iken mescide gelirse, cemaatle birlikte bir rekat kılabilme umudu varsa, önce sabahın iki rekat sünnetini kılar. Bu, biz Hanefîlere göredir.

Şâfiî'ye (r.h.a.) göre ise diğer nafilelerde olduğu gibi hemen cemaate uyar.

Biz Hanefîlerin delili İbn Mesûd (r.a.)'dan gelen şu rivâyettir.

أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ فَقَامَ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ وَصَلَّى
رَغَعَتِي الْفَجْرِ ثُمَّ دَخَلَ مَعَ الْإِمَامِ

"İbn Mesûd, -imam sabah namazında iken- mescide girmiş, mescidin direklerinden birinin yanında sabahın sünnetini kılmış, sonra imama uymuştur."⁶⁰⁵
Ebû Osman en'Nehdî'nin;

إِنِّي لَأَذْكُرُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ كَانَ يَنْتَبِهُ صَلَاةَ الْفَجْرِ فَيَدْخُلُ النَّاسُ وَيُصَلُّونَ رَغَعَتِي الْفَجْرِ ثُمَّ
يَدْخُلُونَ مَعَهُ

"Ben insanların, Ebû Bekir sabah namazına durunca, mescide girip sabahın iki rekat sünnetini kıldıktan sonra Ebû Bekir'e uyduklarını çok iyi hatırlıyorum,"⁶⁰⁶ dediği rivâyet edilmiştir.

Biz Hanefîlere göre, kişi farzı kıldıktan sonra sabahın iki rekat sünnetini kaza edemez. Bu nedenle farzın bir rekatına yetişme umudu olunca, önce sünneti kılar. Namazın bütününe yetiştirebileceği zaman durum zaten böyledir. Peygamber (s.a.v.),

مَنْ أَدْرَكَ رَغْعَةً قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَقَدْ أَدْرَكَ

⁶⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/455; Dârimî, *Salât* 149; Müslim, *Salâtü'l-musafirîn* 63; İbn Mâce, *İkâmetü's-salavât* 103; Ebû Dâvûd, *Tadavvû'* 5; Tirmizî, *Salât* 195; Nesâî, *İmâmet* 60; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/566.

⁶⁰⁵ Abdurrezak, *Musannef*, II/443; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/277.

⁶⁰⁶ Tahâvî, *Şerhu meânî'l-âsâr*, I/376; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ümmâl*, XIII/48.

"Güneş doğmadan önce sabahın bir rekatına yetişen kimse o namazı vaktinde kılmış olur"⁶⁰⁷ buyurmuştur. Şâfiî (r.h.a.)'ye göre ise, farzı kıldıktan sonra sünneti kaza eder. (Önce) İftitah tekbirinin faziletini elde etmekle uğraşır.

Kişi cemaati kaçırmaktan korkarsa sünneti kılmadan farza durur. Çünkü namazı cemaatle kılmak önemli sünnetlerdendir. İbn Mesûd (r.a.)

عَيْكُمْ بِالْجَمَاعَاتِ فَإِنَّهُ مِنْ سُنَنِ الْهَدَىٰ وَلَوْ صَيَّئْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ كَمَا فَعَلَ هَذَا السَّخَفُ
لَتَرْكُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ فَضَلْتُمْ

"Cemaate devam ediniz. Çünkü cemaat sünen-i hüddâdandır."⁶⁰⁸ Şu cemaate katılmayanın yaptığı gibi namazı evinizde kılacak olursanız, Peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terk edince de sapırsınız"⁶⁰⁹ demiştir. Ömer (r.a.) de;

لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَمُرَ مِنْ يُصَانِي بِأَسَرِّ ثُمَّ أَنْظُرَ إِلَى مَنْ هُوَ بِشَهْدِ أَجْسَدَةٍ فَأَمَرَ فِتْيَانِي أَنْ
يُحْزِفُوا بِيُونَهُمْ

"İnsanlara namazı kıldırarak birisini görevlendirdikten sonra cemaate gelmeyenleri tesbit ederek, adamlarıma bu kimselerin evlerini yaktırmayı ciddi olarak düşündüm."⁶¹⁰ demiştir. Bu rivâyetler cemaatin sünnetlerin en kuvvetlisi olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı kişi cemaat faziletini elde etmekle uğraşır.

Muhammed (r.h.a.) teşehhüt duasına yetişme imkanı varsa kişinin ne yapacağını anmadı.

Denilmiştir ki, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre teşehhüt duasına yetişmek bir rekata yetişmek gibidir. Nitekim Cuma namazında da durum böyledir. Bundan dolayı teşehhüte yetişebilecek kimse, önce sabahın iki rekat sünnetini kılar. Muhammed'e (r.h.a.) göre ise, teşehhüt duasına yetişmek bir rekata yetişmek gibi kabul edilemez. Kişi bu durumda hemen imama uyar.

Bir kimse namazının bittiği düşüncesiyle selam verse sonra başka birisi bu kimseye uysa ve tekbir alsa sonra da imam bir tilâvet secdesini yapmadığını veya dördüncü rekatta teşehhüt duası okumadığını hatırlasa uyan kimsenin namazı geçerli olur.

[1/168]

⁶⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/254; Buhârî, *Mevâkıtu's-salât* 28; Müslim, *Mesâcid* 161; İbn Mâce, *Ezân* 11; Ebû Dâvûd, *Salât* 5; Tirmizî, *Salât* 23; Nesâî, *Mevâkîd* 11; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/93.

⁶⁰⁸ Ezan, kamet, cemaata devam gibi sırf dînî anlam içeren sünnet

⁶⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/382; Müslim, *Mesâcid* 257; İbn Mâce, *Mesâcid* 14; Ebû Dâvûd, *Salât* 46; Nesâî, *İmâmet* 50; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/15.

⁶¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/424; Buhârî, *Ezân* 29; Müslim, *Mesâcid* 251; İbn Mâce, *İkâmetu's-salavât* 17; Ebû Dâvûd, *Salât* 46; Nesâî, *İmâmet* 49; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/454.

İmamın selamı yanlışlıkla olduğundan böyledir. Yanlışlıkla selam vermek kişiyi namazdan çıkarmaz. Bundan dolayı uyma imamın başlama tekbiri henüz sona ermeden gerçekleşmiştir. İmam namaza dönerek tilâvet secdesini yapar veya teşehhüt duasını okursa uyan kişi, imama tabi olur. İmam teşehhütü okuduktan veya yanılma secdesini yaptıktan sonra namazını tamamlamak için ayağa kalkar. İmam namaza geri dönmediği takdirde namazı bozulmuş olmaz. Çünkü anılan şeyler namazın farzlarından (rükünlerinden) değildir. Uyanın namazı da bozulmaz. Namazını tamamlamak için ayağa kalkar.

İmam yanılma secdesini yapmadığını hatırlasa, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bu kimsenin uymasının geçerli olması, imamın yanılma secdesini yapip yapmamasına bağlıdır. İmam yanılma secdesine dönmüş ise uyma geçerlidir. Adam imama tabi olur. İmam yanılma secdesini yapmamışsa uyma geçerli değildir.

Muhammed ve Züfer'e (rh.a.) göre ise, uyma her durumda geçerlidir.

Bişr, uyma her iki durumda da geçerli olmaz, demiştir. Çünkü ona göre yanılma secdesi namazdan değildir. Bundan dolayı selamdan sonra yapılır.

Bize göre ise yanılma secdesi namazdandır. Çünkü namazın eksiklerini telafi eder.

Muhammed ve Züfer'e (rh.a.) göre, yanılma secdesi yapması gerekirken selam veren kimse, namazdan çıkmış olmaz. Çünkü namazın vaciplerinden birini henüz yapmamıştır. O, tilâvet secdesi ve teşehhüt duası okumak gibidir. Bu kimse namazdan çıkmış olsa, namaza ancak yeni bir başlama (iftitah) tekbiri ile dönebilir. Namazdan çıkmamış olduğu için, başkasının bu kimseye uyması her halükarda geçerlidir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, kişi selam vermekle namazdan çıkar. Çünkü selam, namaz esnasında yapılması yasak olan fiilleri helal kılar. Peygamber (s.a.v.),

وَتَخْلِيلُهَا التَّسْلِيمَ

"Namazın sona ermesi selamladır."⁶¹¹ buyurmuştur. Bu kimse kendi durumunu bilerek yerinde selam vermiştir. Bundan dolayı selam namazın yasaklarını sona erdirmiş işlevini yerine getirir. Ancak kişi namaza yeniden dörnerse zorunlu olarak namazın yasaklarına dönmüş olur. Kişi namaza dönmedikçe bu zorunluk gerçekleşmez. Bundan dolayı Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kişi selam vermekle namazdan çıkar. Sonra yanılma secdesine dönmekle namaza geri dönmüş olur.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/123; Dârimî, *Tahâret* 22; İbn Mâce, *Tahâret* 3; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 31; Tirmizî, *Tahâret* 3; Hâkim, *Müstedrek*, I/223; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/274..

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise namazdan çıkış, bu durumda kişinin kararına bağlıdır. Bundan dolayı başkasının bu kimseye uymasının geçerliliği de buna bağlıdır.

Dört konu, bu kurala dayanmaktadır.

Bu konulardan birincisi açıkladığımızdır.

Yolcu kimsenin, üzerinde yanılma secdesi var iken selam verdikten sonra kamete niyet etmesi durumunda, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre kıldığı namazı dört rekata tamamlaması gerekmez. Yanılma secdesi borcu da düşer. Muhammed ve Züfer'e (rh.a.) göre ise bu farzı dört rekata tamamlaması gerekir.

Bir kimse bu durumda iken kahkaha ile gülse Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre abdest alması gerekmez. Muhammed (rh.a.) ise "Diğer namaz için abdest alması gerekir." demektedir.

Bir kimse, nafile niyetiyle yanılma secdesini yapmadan selam veren kimseye uysa, imam da yanılma secdesine dönmeden önce konuşsa, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre bu namazı kaza etmesi gerekmez. Bu kimsenin konuşmasından sonra, imamın yanılma secdesine dönmesi bu hükmü değiştirmez. Muhammed'e (rh.a.) göre ise bu kimsenin nafile namazı kaza etmesi gerekir. Çünkü imama namazın yasağı henüz sona ermeden uymuştur. Bundan dolayı nafileye başlamış ve sonra bozmuş olur. Kaza etmesi gerekir.

Allahu Subhanehu ve Teâla daha iyi bilir.

NAMAZDA ABDESTİN BOZULMASI

Namazda bir kimsenin abdesti bozma kasdı olmaksızın sidik, dışkı, yellenme veya burun kanamasından dolayı abdesti bozulursa, namazdan ayrılıp abdest alır. Bu arada konuşmamışsa, önceki kıldığı rekatların üzerine devam eder. Bu hüküm istihsâna göre böyledir. Eğer konuşup namazı yeniden kılarsa bu daha faziletlidir.

Kıyasa göre onun abdest aldıktan sonra namazı yeniden kılması gerekir. Bu Şâfiî (rh.a.)'nin de görüşüdür. Malik (rh.a.) de önce, eski kıldığı rekatların üzerine devam eder diyordu. Sonra bu görüşünden döndü. Muhammed (rh.a.), deliller konusunu işlerken (Kitabu'l-Hucec'te) hadisleri bırakıp kıyasa dönmesinden dolayı onu kınadı.

Kıyasın açıklaması şudur. Abdestli olmak, namaza başlamak için koşul olduğu gibi namaza devam etmek için de koşuldur. Bu koşul yerine getirilmeden namaza başlanamayacağı gibi, namaza devam da edilemez. Çünkü abdestsizlik, namaza aykırı bir durumdur. Peygamber (s.a.v.);

لَا صَلَاةَ إِلَّا بِطَهَورٍ

"Abdestsiz hiçbir namaz yoktur."⁶¹² buyurur. İbadete aykırı bir durum varken ibadet devam etmez.

İstihšana dayanan biz Hanefîlerin görüşünün açıklaması da şöyledir. Ayşe (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

مَنْ قَاءَ أَوْ رَغَفَ أَوْ أَفْذَى فِي صَلَاتِهِ فَلْيُصِرْفْ وَ لْيَتَوَضَّأْ وَ لْيَتْنِ عَيْ مَا مَضَى مِنْ صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ

"Namaz kılarken kim kusar, burnu kanar veya mezisi gelirse namazı bıraksın abdest alsın, konuşmadığı sürece önce kıldığı rekatlar üzerine devam etsin."⁶¹³

Elbû Bekir (r.a.)'in namazda iken elinde olmadan abdesti bozuldu. O, abdest alıp kıldığı rekatlar üzerine devam etti. Ömer (r.a.)'in de elinde olmadan abdesti bozuldu. Yerine başkasını geçirdi. Abdest aldı. Önce kıldığı rekatlardan itibaren namazına devam etti. Ali, Osman (r.a.)'ın arkasında namaz kılıyordu. Burnu kanadı. Namazdan ayrılıp, abdest aldı. Önce kıldığı rekatlardan itibaren namaza devam etti. Bu, İbn Mesûd ve İbn Abbâs (r.a.)'dan da rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetler nedeniyle kıyas terk edilir.

⁶¹² Tirmizî, Tahâret 1; İbn Mâce, Tahâret 2; İbn Huzeyme, *Sahih*, I/8; İbn Hibbân, *Sahih*, VIII/152; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I/97; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/525.

⁶¹³ İbn Mâce, İkametü's-Salavat 138; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/154; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/68, II/34; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I/559.

[1/169]

Namazda istemeden abdest bozulması (Lâhikin durumu)

Namaz kılarken abdesti bozulan kimse, ya tek başına namaz kılan, ya imama uyan, ya da imam olur.

Tekbaşına kılan, gider abdest alır. Sonra o namazın kalan kısmını evinde tamamlamak veya namaz kıldığı yere dönme konusunda serbesttir. Namazın tamamını aynı yerde kılmış olmak için, önceki kıldığı yere dönmesi daha faziletlidir. Evinde tamamlayacak olursa, namaz durumunda iken yürümüş olur. Bu yürümek de ona zarar vermez.

İmama uyanın; abdesti tamamladığında imamı namazı bitirmemişse, namaz kıldığı yere dönmesi gerekir. Namazının kalan kısmını evinde tamamlayacak olsa bu onun için geçerli olmaz. Çünkü bu takdirde kendisiyle imamı arasında imama uymayı engelleyecek bir şey bulunmuş olur. Şayet imam namazı bitirmişse daha önce açıkladığımız gibi o namaz kıldığı yere dönmekle evde kılma konusunda muhayyerdir.

Namaz esnasında abdesti bozulan kişi imam ise, geriye çekilip arkasındakilerden cemaate namaz kıldırarak birini öne geçirir.

Şâfiî (rh.a.) bu şıkta bizimle aynı görüştedir. Çünkü onun kuralına göre imamın abdestinin bozulmasıyla cemaatin namazı bozulmaz. O'na göre, imamın namazı abdestsiz kıldıracağı sonradan anlaşılacak olsa bile cemaatin namazı geçerlidir. Bu bakımdan o (abdesti bozulan imam) kendi yerine cemaate namaz kıldırarak birini geçirir. Sonra kendisi abdest alıp namazı yeniden kılar.

[1/170]

Biz Hanefilere göre de abdesti bozulan imam yerine başkasını geçirir. Çünkü o cemaate karşı yerine getirmeyi üstlendiği görevi tamamlamaktan aciz bir duruma düşmüştür. O görevi yapabilecek bir kimseden yardım ister. Bunun caiz oluşuna delil şudur.

Resûlüllah (s.a.v.) hastalandığı zaman Ebû Bekir (r.a.)'e insanlara namaz kıldırmasını emretti. Kendisinde bir hafiflik hissetti. Ebû Bekir namaza başladıktan sonra iki kişiden destek alarak dışarı çıktı. Ebû Bekir (r.a.) Resûlüllah (s.a.v.)'ın sesini işitince geriye çekildi. Resûlüllah (s.a.v.) öne geçti. Ebû Bekir, Allahu Teâlâ'nın, لَا تَقْلُبُوا بَيْنَ يَدَيَّ اللَّهُ رَسُولُهُ "Ey iman edenler, Allah'ın ve Resulü'nün huzurunda öne geçmeyin." (Hucurât, 1) âyetinden dolayı namaza devam etmekten aciz duruma düştüğü için geri çekilmiştir. Sonra bu, namazı tamamlamaktan acze düşen her imam için genel bir kural olmuştur. Bu kural; imamın geriye çekilip yerine birini geçirmesi, sonra abdest alıp konuşmadığı sürece önce kıldığı rekatlar üzerine devam etmesidir. Eğer konuşup namazı yeniden kılırsa, bu daha faziletlidir. Çünkü bu âlimlerin görüş ayrılığına düşmelerinden kaynaklanan şüpheden daha uzak ve tedbirli olmaya daha yakın bir davranıştır.

Ailesinin yanına dönerken küçük veya büyük abdest bozacak olursa önce kıldığı rekatlar üzerine devam edemez. Çünkü bu kasden abdest bozmadır. Kasden abdest bozma ise namazı bozmada konuşma gibi veya onun daha

ötesinde bir harektir. Önce kılınan rekatlar üzerine devam etmenin caiz oluşu, elde olmayan abdest bozulmasıyla ilgili rivâyetlerden dolayıdır. O halde kasten abdest bozan kimse buna kıyas edilemez. Elde olmaksızın abdest bozulmasında, insanların çoğu için kaçınılması mümkün olmayan bir durum ve bir zaruret vardır. Kasden abdest bozma ise böyle değildir. Bu nedenle namaz kılan bir kimse namaz esnasında cünüp olsa, guslettikten sonra, önce kılınan rekatlar üzerine devam edemez. Çünkü bu herkesin başına gelen bir durum değildir.

Bir kimse namazda iken unutarak, kasten veya yanlışlıkla konuşursa namazı yeniden kılar.

Namazda konuşmak

Şâfiî (rh.a.); uzunca olmadığı takdirde unutarak veya yanlışlıkla konuşursa namazı yeniden kılmaz, der. O bu görüşüne, Allahu Teâlâ'nın, **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فَمَا** **أُخْطِئْتُمْ بِهِ** "Yanlışlıkla yaptıklarınızda sizin için bir vebal yoktur." (Ahzab, 5) âyetini ve Peygamber (s.a.v.)'in; **رَفَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالتَّيْبَانَ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ** "Ümmetimden yanlışlık, unutma ve zor altında davranışlarının sorumluluğu kaldırılmıştır."⁶¹⁴ hadisini delil olarak almıştır. Ayrıca Şâfiî, Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadise dayanmıştır. Ebû Hureyre (r.a.) şöyle der.

صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِحْدَى صَلَاتَيْ الْعِشِيِّ إِمَّا الظُّهْرِ وَإِمَّا الْعَصْرِ فَتَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِ رَكْعَتَيْنِ فَقَامَ رَجُلٌ يَقُولُ لَهُ دُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ أَ قَصُرْتَ الصَّلَاةَ أَمْ نَسِيتَهَا فَقَالَ كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ فَقَالَ بَعْضُ ذَلِكَ قَدْ كَانَ قَنَظَرٌ إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَقَالَ أَحَقُّ مَا يَقُولُ دُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ نَعَمْ فَأَتَمَّ صَلَاتَهُ وَ سَجَدَ لِلشَّهْرِ

"Resûlullah (s.a.v.) bize gündüzün son iki namazından birini ya öğle veya ikindi namazını kıldırdı. İki rekattan sonra selam verdi. Zülyedeyn denilen bir adam kalkıp (Resûlullah'a) "Namaz kısaldı mı, yoksa sen onun bir kısmını unuttun mu?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) "Bunların hiçbirisi olmadı." buyurdu. Zülyedeyn "Bunlardan biri olmuştur." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Ebû Bekir ve Ömer (r.a.)'e bakıp "Zülyedeyn'in söyledikleri gerçek mi?" dedi. Onlar da "Evet" karşılığını verdiler. Resûlullah namazını tamamladı ve yanılma secdesi yaptı."⁶¹⁵ O, unutarak konuşmuştu. Önceden kıldığı rekatlara devam ederek namazı tamamlamıştır. Konuşma ve selamdan her biri namaza engel olduğu için Şâfiî (rh.a.), konuşmayı selama kıyas eder. Sonra o şöyle der. Kasten selam almakla unutarak selam almak arasında fark vardır. O halde abdestsizlik değil ama, konuşmak da böyle olmalıdır.

⁶¹⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, XI/298; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/172; İbn Mâce, *Talak* 16; İbn Hibbân, *Sahih*, XVI/202; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XI/133; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VIII/161; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/38, III/218.

⁶¹⁵ Muvatta, I/220; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/234; Buhârî, *Salât* 88, *Ezan* 69; Müslim, *Mesacid* 97, 99; Ebû Dâvûd, *Salât* 188; Tirmizî, *Salât* 175; Nesâî, *Sehiv* 21; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 134; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/372.

Çünkü abdestin bozulmasıyla namazın koşullarından biri ortadan kaktığı için, abdestsizlik namaza aykırı bir durum olur. Bu bakımdan biz kasden abdest bozma ile unutarak abdest bozmayı hüküm bakımından birbirine denk tuttuk.

Biz Hanefîlerin delili daha önce rivâyet ettiğimiz şu hadistir.

وَلْيَتَيْنِ عَلَى صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ

"Konuşmadığı sürece önceki kıldığı rekatlar üzerine devam etsin."⁶¹⁶ Bu hadis konuştuktan sonra önceki rekatlar üzerine devam etmenin asla caiz olmayacağını gösterir. İbn Mesûd (r.a.)'un rivâyet ettiği hadiste şöyle denilir. İbn Mesûd Habeşistan'dan gelip Resûlullah (s.a.v.)'ı namazda bulur. O'na selam verir, fakat O selamını almaz. İbn Mesûd der ki; Selamımı almaması yakın ve uzak bir çok düşüncüyü aklıma getirdi. Namazı bitirince buyurdu ki;

يَا ابْنَ مَسْعُودٍ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُخْبِثُ مِنْ أَمْرِهِ مَا يَشَاءُ وَإِنْ مِمَّا أَخَذْتَ أَنْ لَا يَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ

"Ey İbn Mesûd! Doğrusu Allahu Teâlâ dilediği hükmü koyar. O'nun koyduğu hükümlerden biri de namazda konuşulmamasıdır."⁶¹⁷

[1/171]

Muaviye b. Hakem (r.a.)'in rivâyet ettiği hadis de yine konuşmadan sonra önce kılınan rekatlar üzerine devam etmenin caiz olmadığını gösterir. Muaviye der ki, Resûlullah (s.a.v.)'ın arkasında namaz kıldım. Cemaatten bazıları aksırdı. Ben de **يَرْحَمُكَ اللَّهُ** (Allah sana merhamet etsin) dedim. Cemaat beni bakışlarıyla ayıpladı. Ben de Anaları oğulsuz kalasicalar! Niçin bana öyle öfkeli öfkeli bakıyorsunuz? dedim. Ellerini dizlerinin üstüne vurmaya başladılar. Bunun üzerine anladım ki onlar beni susturmak istiyorlar. Peygamber (s.a.v.) namazı bitirince, vallahi ondan daha iyi öğreten bir öğretmen görmedim, beni azarlamadı. Bana bağıırıp paylamadı. Fakat şöyle buyurdu.

إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هِيَ لِلتَّنْسِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

"Bizim bu namazımız içinde, insanlara ait sözlerden bir şey söylemek uygun olmaz. Namaz sadece tesbih, tehlil ve Kur'an okumaktır."⁶¹⁸

⁶¹⁶ İbn Mâce, İkametü's-Salavat 137; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/154; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/68, II/34; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I/559.

⁶¹⁷ Abdurrezzak, Musannef, II/335; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/435; Ebû Dâvûd, Salât 165; Nesâî, Sehih 20; İbn Hibbân, Sahih, VI/16; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, X/109, 110; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/39.

⁶¹⁸ Abdurrezzak, Musannef, II/331; Dârimî, Salât 177; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/447; Müslim, Mesacid 33; Ebû Dâvûd, Salât 166; Nesâî, Sehih 20; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XIX/401

Namaza uygun olmayan bir şeyi yapmak namazı bozar. Görmez misin unutarak veya kasten yiyip içmek namazı bozar. İtikafтан çıkmaq da böyledir. İhramlıyken unutarak veya kasten cinsel ilişkide bulunmaq da böyledir. Unutarak uzun süre konuşmaq da namazı bozar. Şayet konuşma konusunda unutmak bir mazeret olsaydı, oruçta yemek yeme meselesinde olduğu gibi, namaz kılan kimsenin uzun konuşmasıyla kısa konuşması, hüküm bakımından birbirine eşit olurdu.

Kıyasa göre selam, unutarak da olsa namazı bozar. Fakat biz, selamda konuşmada olmayan bir özellik bulunması nedeniyle istihsânen selam namazı bozmaz dedik. Bu özellik selamın, namazın rükünleri (farzları) cinsinden olmasıdır. Çünkü et-Tahiyyâtü'yü okuyan bir kimse, Peygamber (s.a.v.)'e ve Allah'ın salih kullarına selam verir. Ayrıca selam, Allahu Teâlâ'nın isimlerinden biridir. Selam, عَلَیْكَ deki muhatap kâfı (ك)ndan dolayı konuşma hükmünü almaktadır. Kâf'daki hitap anlamı sadece kasten söylenmesi durumunda gerçekleşir. Unutarak söylendiğinde biz onu namazda söylenen zikirlerle, bilerek söylendiğinde konuşmaya benzettik. Konuşma, namazda söylenen zikirlerden değildir. Her halükarda namaza aykırı olur. Yanlışlık ve unutma, günahın düşürülmesi için bir mazerettir. Şâfiî'nin delil olarak andığı âyet ve hadis de bu anlamda yorumlanır. Zülyedeyn hadisinde yer alan olay, namazda konuşmanın mübah olduğu bir zamanda geçmiş, sonra namazda konuşma yasaklanmıştır. Görmez misin ki Zülyedeyn, o olayda kasten konuşmuştur. Ebû Bekir, Ömer (r.a.) de yine kasten konuşmuşlardır. Fakat Peygamber (s.a.v.) onlara namazı yeniden kılmalarını emretmemiştir.

Eğer "Bu nasıl doğru olur? Zülyedeyn hadisini rivâyet eden Ebû Hureyre (r.a.)'nin İslama girişi Hayber fethinden sonradır. Halbuki Ebû Hureyre "Peygamber (s.a.v.) bize namaz kıldırıldı." diyor. Namazda konuşmanın haramlığı Zülyedeyn Habeşistan'dan geldiğinde vardı. Habeşistan'dan gelme olayı ise, hicretten öncedir", denilecek olursa, biz bu itiraza şöyle cevap veririz. Ebû Hureyre (r.a.)'nin, "...bize..." sözü, "...bizim arkadaşlarımıza..." demektir. Hadisin bundan başka bir yorumu olamaz. Çünkü Zülyedeyn hicretten sonra yapılan Bedir savaşında öldürüldü. Onun adının Bedir şehitleri içinde geçtiği bilinmektedir. Bedir savaşı da Hayber fethinden uzun bir zaman önce yapılmıştır.

Bir kimse ister unutarak ister kasten namazda kakhaha ile gülerse bize göre yeniden abdest alır ve yeniden namaz kılar.

**Namazda
gülme**

Çünkü Allah'a yakarma sırasında kakhaha ile gülmek konuşmaktan daha çirkin bir davranıştır. Bu nedenle kakhaha abdesti bile bozucu kabul edilmiştir. Bunun unutarak olmasıyla kasden olması arasında fark gözetilmemiştir. Bu bakımdan kakhaha ile gülme durumunda namazı yeniden kılmak öncelikle gerekir. Önce kılınmış olan rekatlara devam etme insanların çoğu için kaçınılması mümkün

olmayan bir durumdan (belvâ) dolaydır. Kakhaha ile gülmede bu söz konusu değildir.

Eğer teşehhüt miktarı (tahiyyâtı okuyacak kadar) oturduktan sonra ve selam vermeden önce kakhaha ile gülerse namazı bozulmaz. Bu durumda konuşacak olsa da namazı bozulmaz. Çünkü onun yerine getirmesi gereken bir namaz rüknü (farzı) kalmamıştır. Fakat bize göre selam vermeden önce kakhaha ile gülen kimsenin, kılacağı başka bir namaz için yeniden abdest alması gerekir.

[1/172]

Züfer (r.h.a.)'e göre bu kimsenin yeniden abdest alması gerekmez. O şöyle der. "Kakhahanın abdesti bozan bir şey olduğunu, kıyasa aykırı olarak, delille öğrendik. Delilde kakhahadan dolayı abdest ve namazın yeniden kılınması hükmü vardır. O halde namazın yeniden kılınmasını gerektiren her kakhaha abdestin de yeniden alınmasını gerektirir. Namazın yeniden kılınmasını gerektirmeyen bir kakhaha ise abdestin de yeniden alınmasını gerektirmez. Çünkü teşehhüt miktarı oturduktan sonra kakhaha ile gülme her yönüyle delilde geçen kakhaha gibi değildir.

Bizim delilimiz şudur. Selam verilmediği sürece namaz devam ettiği için, gülme olayı namaz içinde bulunulan bir zamana rastlamıştır. Hatta, yolcu bu durumdayken kamete niyet edecek olsa onun namazı dört rekata tamamlaması gerekir. Delil nedeniyle, gülme, namaz içinde bulunulan bir zamana rastladığı için abdesti bozan bir davranış sayılmıştır. Çünkü suç, Allah'a yakarış durumundaki kakhaha ile ağırlaşır. Başlama tekbirinin hükmü hala devam etmekte olduğu için yakarış durumu devam etmektedir. Bu bakımdan biz kakhaha ile gülen kimsenin yeniden abdest almasını gerekli gördük.

Namazı yeniden kılma; önce kıldığı rekatlar üzerine devam etmesi gerektiği halde, namazın kakhaha ile gülünen kısmı bozulmuş olduğu için, o kimsenin bunu yerine getirmekten aciz olması durumunda söz konusudur. Burada onun önce kıldığı rekatlar üzerine devam etmesi söz konusu değildir. Öyleyse onun bu namazı yeniden kılması gerekmez.

Yanılma secdesinde iken kakhaha ile gülerse yine namazı bozulmaz. Çünkü yanılma secdesi yapma, oturmayı değil selamı hükümsüz kılar. Bu durumda o, sanki oturmadan sonra ve selamdan önce kakhaha ile gülmüş gibidir. Ancak Ebû Yusuf (r.h.a.)'dan gelen tek kalmış, desteklenmemiş bir rivâyete göre, tilâvet secdesi yapma gibi yanılma secdesi yapma da oturmayı hükümsüz kılar. Bu tek kalmış (şâz) rivâyete göre onun namazı yeniden kılması gerekir.

İmam ve cemaat hepsi kakhaha ile gülseler, imam cemaatten önce gülmüş olsa, cemaatin değil onun yeniden abdest olması gerekir.

Çünkü imamin namazdan çıkmasıyla cemaat de çıkmış olur. Buna göre cemaatin gülmesi namaz içinde bulunulan bir zamana rastlamamıştır.

Önce cemaat sonra imam gülerse hepsinin yeniden abdest alması gerekir.

Çünkü cemaatin gülmesi namaz içinde bulunulan bir zamana rastlamıştır. İmanın kahkahası da böyledir. Cemaatin namazdan çıkmasıyla imam namazdan çıkmış olmaz. İmam ve cemaat aynı anda gülerlerse yine hepsinin yeniden abdest alması gerekir. Cemaatin gülmesi imamın gülmesiyle birlikte olunca gülme hepsi açısından namaz içinde bulunulan bir zamana rastlamıştır. Çünkü cemaatin namazdan çıkması, imamın namazdan çıkmasına bağlıdır. Onu izler. Onunla beraber olmaz.

Bir imamın abdesti bozulur, yerine namazın bir rekatına yetişememiş bir adamı geçirirse bu adamın cemaate imamın namazından kalan kısmı kaldırması gerekir.

İmama en uygun olan davranış, bir kısmı kılındıktan sonra imama yetişen kimseyi (mesbûk) değil, namazın başında imama yetişen (müdrük) bir kimseyi öne geçirmesidir. Çünkü müdrük, imamın namazını tamamlamaya mesbûktan daha kadirdir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur.

من قلد اسناناً غملاً و في رعيته من هر أولى منه فقد خان الله و رسوله و جماعة المؤمنين

*"Kim, halkı içinde daha layık biri bulunduğu halde başka bir kimseye görev verirse o, Allah'a, Resulüne ve müminler topluluğuna hainlik etmiş olur."*⁶¹⁹

Mesbûk, başlama (iftitah) tekbirinde imamla ortaktır. İmanın kendi yerine birini geçirmesinin geçerli olması, iftitah tekbirinde ortaklık bulunmasına ve imamın namazını tamamlamaya ihtiyaç olmasına bağlıdır. O halde mesbûkun öne geçirilmesi caiz olup o, imam yerine geçer. Birinci imamın namazından eksik kalan kısmı tamamlar. Selam verilecek yere varınca kendisi geriye çekilir. Cemaata selam verdirmesi için müdrüklerden birini öne geçirir. Çünkü bir rekat daha kılması gerektiği için, mesbûk selam vermekten acizdir. Bundan dolayı o selam vermeye kadir olan birinden yararlanır. Kendisinin tamamlaması imamın selamından sonra olacaktır. Bu nedenle o cemaate selam verdirmesi için bir müdrüki öne geçirdikten sonra kalkıp namazından kalan kısmı tamamlar.

Birinci imam abdest alıp namazının kalan kısmını evinde kılacak olursa, eğer ikinci imam namazın kalan kısmını bitirdikten sonra kılmış ise [1/173] birinci imamın namazı tamamdır.

Çünkü imamlık ikinciye geçmiştir. Birinci imam ona uyanlardan biri durumuna gelmiştir. Daha önce imama uyan kimsenin namazının kalan kısmını, imama namazı bitirdikten sonra evinde tamamlamasının caiz olduğunu açıklamıştık. Şayet

⁶¹⁹ Hâkim, *Müstedrek*, IV/104; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XV/114; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/118; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/88; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VI/382.

birinci imam, ikinci imam namazı bitirmeden önce kılmışsa namazı bozulmuştur. İmama uyanlardan başka birinin, elinde olmadan abdesti bozulduğunda olduğu gibi.

İkinci imam, dördüncü rekatta teşehhüt miktarı oturduktan sonra kakhaha ile gülerse, onun yeniden abdest alıp namazı yeniden kılması gerekir.

Çünkü ikinci imamın kılması gereken bir rekat daha vardır. Onun gülmesi, kendisi açısından namaz içinde meydana gelmiştir. Cemaatin namazı ise tamamdır. Çünkü onların namazlarını tamamlamak için devam etmeleri gereken bir şey kalmamıştır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivâyet edilen bir görüşe göre burada, imamın önce kıldırıldığı kısım bozulduğu için cemaatin namazı da bozulmuştur.

Yukarıdaki durumda sadece cemaat gülecek olsa namazları tamamdır. Çünkü onlar hakkında, imamın gülmesi, kendi gülmelerinden daha çok etki etmez.

Birinci imam cemaatle birlikte ikinci imamın arkasında namazını tamamlamışsa, diğer namazın başında imama uyanlar gibi, onun namazı da tamamdır. Evinde kılmış olup ikinci imamın kıldırıldığı namaza katılmamışsa namazı bozulmuştur.

Ebû Hafs (rh.a.) rivâyetine göre burada birinci imamın namazı tamamdır. Bu rivâyetin açıklaması şudur. Birinci imam namazın baş tarafına yetişmiştir. İmamın teşehhüt miktarı oturmasıyla namazı bitiren bir kimse gibi olur.

Birinci rivâyet (namazın bozulduğu rivâyeti) daha doğru ve doğruya daha çok benzemektedir. Çünkü onun namazı tamamlamak için devam etmesi gereken rekatlar vardır. Onun açısından imamın gülmesi, devam etmeyi engelleme konusunda kendi gülmesi gibidir. Şayet kendisi bu durumda gülecek olsaydı namazı bozulurdu. Öyle ise onun hakkında imamın gülmesi de aynen böyledir. Ebû Hafs (rh.a.)'ın rivâyeti, sanki kitabı yazan kâtibin yaptığı bir yanlışlık görünmektedir. Çünkü Ebû Hafs meseleyi iki bölüme ayırmakta, sonra her iki bölüme de namazı tamamdır, diye cevap vermektedir. Halbuki bu bölümler, cevabın her bölüm için farklı olmasını gerektirir.

Bir adam unutarak öğle namazının iki rekatında selam verse, sonra hatırlayıp bu davranışın namazı bozduğunu zannederek, bir cemaatin imamı olduğu halde, yeniden tekbir alıp ikinci kez öğle namazına başlamaya niyet etse, cemaat de onunla birlikte aynı namaza niyet etseler, onlar ilk namazlarındadırlar. İlk namazlarından kalan kısmı tamamlayıp yanılma secdesi yaparlar.

Daha önce açıkladığımız üzere, imamın selamı başlama tekbirini kesintiye uğratmaz. Öyle ise onlar henüz ilk namazlarındadırlar. Var olan bir şeyi var

etmeye niyet etmişlerdir. Böyle bir niyet ise geçersizdir. Geride yalnız ikinci kez namaza başlamak için alınan bir tekbir kalmıştır. O da namazı kesintiye uğratmaz.

Ama ögle namazını kılmakta olan bir kimse ikindiye niyet eder ve tekbir alırsa, onun durumu böyle değildir. Çünkü o, olmayan bir şeyi var etmeye niyet etmiştir. Birinci namazdan çıkıp ikinci namaza girmiş olur. Onlar bu durumda ikindiye dört rekât olarak kırlarlar. İkinci rekatta oturlarsa namazları caizdir. Fazla olarak kıldıkları iki rekât onlar için nafilidir. İkinci rekatta oturmazlarsa farzı tamamlamadan nafil ile meşgul oldukları için namazları bozulur. Hatta üç rekattan sonra unutarak selam verse tekbiri yenileyip dört rekât daha namaz kılsa bu namaz ona yeterli olmaz. Çünkü o dördüncü rekattan sonra oturmayıp nafil bir rekât daha namaz kılmıştır. Bu durum onun farzını bozar.

Bir kimse bir rekât namaz kılsa sonra bir topluluk gelip ona uysa, imam namazını bitirip teşehhüt miktarı oturunca kahkaha ile gülse veya bile bile abdestini bozsa namazı tamamdır.

[1/174]

Çünkü o dördüncü rekattan sonra bir rekât daha kılacak şekilde oturmuş değildir ki bu durum namaz bozucu olsun. Ayrıca imamın namazını tamamlaması için devam etmesi gereken bir şey de kalmamıştır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre cemaatin namazı bozulmuştur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a) cemaatin namazı bozulmaz derler. Çünkü onların namazının bozulmasını gerektirecek hiçbir neden yoktur. Gülme ve abdest bozma onlardan değildir. Bu durumda onların namazı ancak imamın namazının bozulmasından dolayı bozulmuş sayılabilir. İmamın namazı burada bozulmamıştır. Bu imamın selamdan sonra gülmesine kıyas edilmiştir. Çünkü imam, teşehhüt miktarı oturunca, namazın başında imama yetişemeyen kimse (mesbûk), tek başına namaz kılan kimse (münferit) hükmünde olur. Namazını tamamlamak için ayağa kalkar. Görmez misin ki, imamın selamı ve konuşması onun namazına etki etmez. Onun eksik rekâtlarını tamamlamasına engel olmaz. İmamın gülmesi ve abdestini bozması da aynen böyledir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) der ki, imam selam vermedikçe sonradan gelen ona uyar. Görmez misin o imamlığa niyet etse bu sonradan gelen hakkında etkili olur. Sonradan gelenin imam selam verene kadar ayağa kalkması yasaktır. Gülme ve abdest bozma, namazın bir kısmına rastlarsa rastladığı kısmı bozar. İmamın namazından bu kısmın bozulması dolayısıyla imama uyan kimsenin namazından bunun karşılığı olan kısım da bozulur. Ancak namazı tamamlamak için imamın devam etmesi gereken bir şey kalmamıştır. Bu nedenle namazının o kısmının bozulması imama zarar vermez.

Ama sonradan gelenin namazını tamamlaması gerekir. Bu kısmın bozulması onun namazından kalan kısma devam etmesine engel olur. Bu bakımdan sonradan gelenin namazı yeniden kılması gerekir. Görmez misin ki sonradan gelen

bu durumda kendisi gülecek veya abdestini bozacak olursa, namazı yeniden kılması gerekir. Bunları imamın yapması, onun açısından aynen böyledir.

Selam ve konuşma ise böyle değildir. Çünkü selam namazı sona erdirir. Konuşma ise namazı kesintiye uğratır. Bozmaz. Çünkü onunla namazın koşulu olan temizlik kalkmaz. Öyleyse bu, sonradan gelen hakkında etki etmez.

Ama gülme ve abdest bozma namazı kesintiye uğratan şeyler değil, onu bozan şeylerdir. Çünkü bunların her biri namazın temizlik koşulunu ortadan kaldırır. Bu bakımdan şöyle denilmiştir. Teşehhüt miktarı oturduktan sonra imam konuşacak olsa cemaatin selam vermesi gerekir. Ama imam bilerek abdestini bozacak veya kahkaha ile gülecek olsa cemaatin selam vermesi gerekmez. Namazı kesintiye uğratma konusunda imamın mescitten çıkması konuşması gibidir. İmamın mescitten çıkmasıyla sonradan uyan kimselerin namazı bozulmaz.

Bir kimse mescitte tek başına farz namaza başlasa, sonra aynı namazı cemaatle kılmak için kamet getirilse öğle, ikindi, yatsı gibi dört rekatlı farzlarda tek başına olan kimse bir rekat kılmışsa, ona bir rekat daha ekleyip oturur ve selam verir. Sonra imamla birlikte namaza başlar.

Bu kişi o haldeyken namazı kesecek olsa, yapmış olduğu ibadeti iptal etmiş olacaktır. Çünkü tek rekat namaz olmaz. Bu bakımdan iki rekata tamamlamak üzere ona bir rekat daha ekler. Selam verip cemaat faziletini kazanmak için imamla birlikte namaza başlar. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي الْجَمَاعَةِ تَزِيدُ عَلَى صَلَاةِ الْفَذِّ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

*"Kişinin cemaatle kıldığı namaz tek başına kıldığı namazdan yirmibeş derece daha üstündür."*⁶²⁰

Eğer başladıktan sonra farzı nasıl keser denilecek olursa, biz buna şöyle cevap veririz. O kimse farzı tamamen ortadan kaldırmak için değil, sadece onu en kamil biçimde yeniden kılmak için kesmektedir. Bu ise caizdir. Nitekim öğle namazının farzını kılmakta olan bir kimse, Cuma için kamet getirildiğinde öğlenin farzını keser.

Tek başına kıldığı namazı, üçüncü rekata kalkıp secde ile kayıtlamamışsa, cemaat faziletini kaçırmamak için, ayakta iken oturur. Selam verir. Çünkü önceki yaptığı vacip, son oturma ise farzdır. Bu nedenle kıldığı iki rekatın nafîle olması için oturmaya dönüp ondan sonra selam vermesi gerekir. Üçüncü rekatı secde ile kayıtlarsa kılmakta olduğu namaza devam eder. Çünkü o namazının çoğunu kılmıştır. Çoğa bütün hükmü uygulanır. Bu namazı bitirdikten sonra öğle ve yatsı

Tek başına
farz kılanın
namazı kesip
imama
uyması

[1/175]

⁶²⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/226; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/475, 485; Buhârî, *Ezan* 30; Müslim, *Mesacid* 247; Nesâî, *İmamet* 42; Beyhakî, *Şüabü'l-İmân*, III/47, 48; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/161.

namazlarında nafîleye niyet ederek imamla namaza başlar. Çünkü bu iki namazın farzından sonra nafîle kılmak caizdir. Ayrıca o kimse tek başına kıldığı namazı bitirdikten sonra imamla namaza başlamayacak olursa cemaatle namazı kılmayı kabul etmeyen bir kimse zannedilebilir. Bundan dolayı o imamla namaza başlar Ama ikinci namazında imamla namaza başlamaz. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi ikindinin farzından sonra nafîle kılmak mekruhtur.

Nedeni olan namaz konusundaki kuralından dolayı Şâfiî (rh.a.)'ye göre ikindide de imamla namaza başlar. Şayet imamla namaza başlamayacaksa mescitten çıkar. Çünkü mescitte kalması durumunda imama aykırılığı uzar. Çıkması durumunda imama kısa bir süre için aykırı davranmıştır. Kısa aykırılık ise uzun aykırılıktan daha iyidir.

Muhammed (rh.a.)'in As/ kitabında tek başına namaz kılan kimsenin birinci rekatta bulunması ve bu rekâtı secde ile kayıtlamaması durumunda ne yapacağından söz edilmemiştir. Doğru olan imamın namazına başlayıp iftitah (başlama) tekbirinin sevabını kazanabilmesi için namazı hemen kesmesidir. Çünkü bir rekattan az olan namaz hükmünde değildir. Öyle ki namaz kılmayacağım diye yemin eden kimse, bir rekattan az namaz kılmakla yeminini bozmuş olmaz. Görmez misin ki o secde ile kayıtlamamışsa üçüncü rekattan oturmaye döner. Aynı şekilde secde ile kayıtlamama durumunda imamla namaza başlayabilmek için birinci rekâtı da keser.

Sabah namazında bir rekât kılmışsa keser.

Çünkü bir rekât daha eda edecek olsa farz tamamlanacak ve cemaati kaçırmış olacaktır. En iyisi tam olarak yeniden kılmak üzere onu kesmesidir.

İkinci rekâtı secde ile kayıtlamışsa namazını tamamlar.

Çünkü o namazının çoğunu kılmıştır. Daha sonra bu kimse imamla birlikte namaza başlamaz. Başlayacak olursa sabah namazından sonra nafîle kılmış olur. Bu da mekruhtur.

Resûlullah (s.a.v.) Hayf Mescidinde sabah namazı kıldığı zaman daha önce rivâyet edilen iki adamla ilgili olayın, *el-İmlâ* adlı eserinde, Ebû Yusuf ögle namazında geçtiğini belirtmiştir. Bu olay sabah namazında geçtiği kabul edilse bile, Peygamber (s.a.v.)'in onlara sabah namazından sonra güneş doğana kadar namazın yasaklanmadığı bir dönemde olmuş, sonra bu izin, bir yasakla kaldırılmıştır.

Akşam namazında bir rekât kılmışsa keser.

Çünkü ona bir rekât daha ilave edecek olsa namazın çoğunu kılmış olur. Bundan sonra onun namazı kesmesi mümkün olmaz. Şayet kesecek olsa akşam namazından önce iki rekât nafîle kılmış olur. Bu da yasaklanmıştır. Bundan dolayı o, tam olarak yeniden kılmak üzere kılmakta olduğu namazı keser. İkinci rekâtı secdeyle kayıtlamışsa namazını tamamlar. Çünkü o namazının çoğunu kılmıştır.

[1/176]

Sonra imamla namaza başlamaz. Bu görüş, İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. İmamla namaza başlamaması, akşam namazından sonra nafîle kılmak mekruh olduğu için değil, fakat şu nedenledir. O kimse imamla namaza başlayacak olsa ya imamla birlikte selam verecek ve üç rekat nafîle kılmış olacak ki bu meşru değildir. Ya da bir rekat daha ekleyecek, bu takdirde de imamına aykırı davranmış olacaktır. Bundan dolayı o imamla namaza başlamaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan nakledilen bir görüşe göre, o kimse bu durumda imamla namaza başlar. İmam namazı bitirince kıldığı namazı çift rekata tamamlamak için kalkıp bir rekat daha kılar. Sonradan gelen (mesbûk) gibi imam namazı bitirdikten sonra, onun namazı tamamlamak için kalkması, kabul edilmesi zor bir davranış değildir. İmamla birlikte namaza başladığından dolayı o üç rekat kılmayı kendisine vacip kılmıştır. Sanki o, üç rekat kılmayı kendisine adamak suretiyle vacip kılmış gibi olur. Dolayısıyla onun dört rekat kılması gerekir.

Bize göre o kimse, imamla namaza başlamışsa, Ebû Yusuf (rh.a.)'un dediği gibi davranır. Bîşr el Müreysi der ki, imamla birlikte selam verir. Çünkü bu değişiklik, (üç rekat nafîle kılma) imama uyma sonucu olmuştur. Bu ise son oturmada imama yetişip onunla birlikte oturan mesbûkta olduğu gibi caizdir. Burada namaza oturma ile başlanmış olmaz. Bu, imama uymanın gereği böyle olmuştur. Bu mesele de sonradan yetişenin (mesbûk) meselesinin bir benzeridir.

Cuma günü
öğleyi kılanın
Cuma'ya
gitmesi

Bir kimse cuma günü evinde öğle namazını kıldıktan sonra imamla birlikte Cuma'yı kılsa, onun farzı Cuma namazıdır. Öğle namazı ise onun için nafîle olur.

Çünkü öğle namazını kılmakla, o kimse, Cuma namazına koşma emrini yerine getirmiş olmamaktadır. O halde Cuma'yı kılmakla farzı kılmış olur. Çünkü bir vakitte iki farz bir araya gelmez. Cuma namazının farz olma zorunluluğu ise önceki namazın nafîleye dönüşmesini gerektirir. Bu durum şundan farklıdır.

Bir adam perşembe günü öğle namazını evinde kılıp sonra cemaate yetişerek aynı namazı cemaatle de kılsa birinci kıldığı farz, ikinci kıldığı nafîle olur. Çünkü o, bu namazda farzı kıldıktan sonra, cemaatte bulunmakla yükümlü değildir. Şayet cemaatte bulunacak olursa, nafîle bir görevi yerine getirmiş olur. Bu iki mesele arasındaki farkı şu da ortaya koyar. Cuma namazı öğle namazından daha kuvvetlidir. Cuma namazı, öğle namazının gerektirmediği bazı koşulları gerektirir. Zayıf olan, kuvvetli karşısında varlık gösteremez. Vaktin farzını düşürmek için kılınan kuvvetli üstün gelince, zayıfa itibar edilmez. Zayıf nafîle olur. Ama cemaatle kılınan öğle namazı evde kılınan öğle namazı kuvvetindedir. Bunlardan biri, diğerinin gerektirmediği bir koşulu gerektirmez. Bu iki namaz birbirine denk olunca önce kılınan, vaktin farzı kendisiyle düşürüldüğü için üstün gelir. İkincisi nafîle olur.

İmam abdestini bozup yerine hiçbir kimseyi geçirmeksizin, mescitten çıkarsa cemaatin namazı bozulur.

Çünkü onlar bu namazda imama uymuş kimselerdir. Halbuki onların mescitte olduğu halde yerinde duran bir imamları yoktur. *Kitabü'l- Asl*'da imamın durumu açıklanmadı. Tahâvî (rh.a.) imamın namazının da bozulacağını belirtmiştir. Çünkü abdesti bozulduktan sonra birinci imamın yerine birini geçirmesi kendisinin de diğerleri gibi öne geçirilene uyan bir kimse hükmünde olması içindir. Öne geçirmeyi terk etmesinden dolayı cemaatin namazı bozulunca kendi namazı öncelikle bozulur.

Ebû 'İsme (rh.a.) ise şöyle der: İmamın namazı bozulmaz. Çünkü o kendisi konusunda tek başına namaz kılan kimse gibidir. Abdesti bozulduktan sonra mescitten çıkmamasıyla namazı bozulmaz. Tahâvî (rh.a.)'nin belirttiğine göre cemaatin namazının bozulması, imamlarının namazının bozulmasına kıyas yoluyla. Ebû 'İsme'nin belirttiğine göre, ki geçerli olan budur, cemaatin namazının bozulması istihsân yoluyla. Kıyasa göre de cemaatin namazının bozulmaması gerekir. Çünkü imamın abdesti bozulduktan sonra onlar hala imama uyan kimseler durumundadırlar. Hatta imam mescitte su bulup abdest alsa ve yerine dönerek cemaate namazlarını tamamlatsa bu namaz onlar için yeterli olur. İmam mescidden çıktıktan sonra da durum böyledir. Fakat Ebû 'İsme istihsâna dayanarak hükmetmiştir. Ama, cemaat mescitte namazda iken imamlarının ailesi içinde bulunması bana hoş gelmiyor.

[1/177]

Ancak imam mescitte olduğu sürece sanki mihrapta duruyormuş gibi kabul edilir. Çünkü mescit namaz kılmaya yeri olma açısından tek bir yer gibidir. İmamla cemaat arasında imama uymayı engelleyen bir durum yoktur. Mescitten çıktıktan sonra ise kendisiyle cemaat arasına uymaya engel şeyler girer. İşte bu nedenle cemaatin namazı bozulur.

Eğer imam mescitten çıkmadan önce onlar işlerinden birini öne geçirirlerse, hem imamın hem de cemaatin namazı tamamdır.

Cemaatin onu öne geçirmesi birinci imamın öne geçirmesi gibidir. Görmez misin ki büyük imamlıkta (halifelikte), insanların biri üzerinde ittifak etmeleri ile büyük imamın (halifenin) kendi yerine birini teklif etmesi arasında fark yoktur.

İmam kendi yerine birini geçirmekle namazlarını tamamlatma konusunda cemaati gözetmiş olur. Onların da kendilerini gözetme hakları vardır.

Cemaatten her grup bir kimseyi öne geçirecek olursa namazları bozulur. Çünkü namaza bir imamla başlanmıştır. İki imamla tamamlanması caiz olmaz. Şayet bu caiz olsaydı, iki imamdanda fazlasıyla da caiz olurdu. Herkes kendine imam olmaya niyet ederdi. Bu, iki grup sayı bakımından birbirine denk olduğu taktirdedir. Çünkü onlardan biri, diğerinden daha iyi değildir. Ama topluluktan bir cemaat iki imamdanda birine uyup, sadece bir ya da iki adam ikinciye uyarsa,

uyan bir cemaat hükmündedir. Mescit içinde artık onun uyacağı bir imam da kalmamıştır.

İkinci imam mescitten çıkmadan önce birinci imam döner, sonra ikinci imam çıkarsa, birinci imam, namazı tamamlayacak başka kimse kalmadığı için, yeniden imam olur. Üçüncü bir kimse gelip ikinci imama uyarsa, sonra ikinci imamın abdesti bozulup mescitten dışarı çıkarsa imamlık, bu görevi yapacak başka kimse kalmadığı için üçüncü kişiye geçer. Eğer bunun da abdesti bozulur ve ilk iki imamın biri dönmeden önce mescitten çıkacak olursa önceki iki imamın namazı bozulur. Çünkü mescit içinde onların imamları kalmamıştır. Şayet ilk iki imamdan biri üçüncü imam mescitten çıkmadan önce dönecek olursa, üçüncünün mescidden çıkmasıyla imamlık dönen kimseye geçer. Her iki imam da dönmüş olur. Üçüncü bunlardan birini öne geçirirse, bu öne geçirilen imam olur. Gelenlerden birini öne geçirmeden dışarı çıkarsa, onların namazı bozulur. Çünkü bu ikisinden her biri imamlığa diğerinden daha layık değildir.

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklettiğine göre o şöyle demiştir. Bir kişiye namaz kıldırın imamın abdesti bozulur, mescitte su bulup abdest alırsa, bu imam namazını, ikinci kişiye uyarak tamamlar. Çünkü ikinci kişiden başka imamlık yapacak kimse yoktur. Birinci imamın namazdan ayrılmasıyla birlikte imamlık ikinci kişiye geçmiştir. Ama bir topluluğa namaz kıldırın ve abdesti bozulan imam mescitte abdest alırsa, imamlık yaptığı yere döner. Onlara namaz kıldırma devam eder. Çünkü imamlık bu durumda ondan başkasına, ancak onun birini öne geçirmesiyle geçer. Öne geçirme de yapılmamıştır.

İmamın abdesti bozulup namazdan ayrılır ve o sıralarda namaza katılan birini öne geçirecek olursa, bu kişi imamın abdesti bozulmadan önce tekbir alırsa, imamlığa geçirilmesi geçerlidir.

Çünkü o, namazda imamın ortağıdır. Eğer imamın abdesti bozulmadan önce tekbir almamışsa, öne geçirilir geçirilmez birinci imama uymaya niyet ederek tekbir alırsa, bu durumda imamlığa geçirme de geçerlidir. Ancak Bısr'ın görüşüne göre bu geçerli olmaz. O şöyle diyor. Sonradan gelenin imama uyması geçerli değildir. Çünkü imamın abdestsizliği uyanın (muktedinin) kendi abdestsizliği gibidir. Muktedinin abdestsiz oluşu başlangıçta namaza girişe engel olduğu gibi, imama uymaya da engeldir. Abdest bozulduktan sonra imama uymanın devam edişini biz sünnetten öğrendik. Başlama (ibtida) ise devam etme gibi değildir.

Fakat biz burada şöyle deriz. İmam hakkında iftitah tekbiri devam etmektedir. Hatta abdest aldıktan sonra dönünce önceden kıldığı rekâtlar üzerine devam ederek namazı tamamlar. Mescitten çıkmadığı sürece onun imamlık niteliği de aynı şekilde devam eder. Öyle ki yerine birini geçirmeden mescitte abdest alıp imamlık yaptığı yere dönecek olsa, imamlığı caizdir. Öyleyse bu durumda

başkasının ona uyması da geçerli olur. Ona uyma geçerli olduğuna göre, onun bir başkasını imamlığa geçirmesi de caiz olmalıdır.

Sonradan gelen kişi tekbir aldığı anda birinci imama uymaya değil de, cemaate yeniden namaz kıldırma niyet etmişse kendi namazı tamamdır. Çünkü o namaza tek başına başlamış ve o namazı kılmıştır. Cemaatin namazı ise bozulmuştur. Şöyle ki cemaat birinci imama uymuştu. Onların bu namazı ikinci imama uyarak tamamlamaları mümkün değildir. Çünkü tek bir namaz iki imamla kılınamaz. Ancak birinci imamın kendi yerine geçirdiği vekili böyle değildir. O birinci imam yerinde ve sanki onun aynısıdır. Dolayısıyla imam görünüşte çift olsa da hükmen tektir.

Bu meselede ise ikinci imam, birinci imamın vekili değildir. Çünkü onun birinciyle hiç ilişkisi olmamıştır. Buna göre (cemaatin namazı geçerlidir denilecek olsa) bir namaz görünüş ve hüküm yönünden iki imam arkasında kılınmış olur. Dolayısıyla bu namaz onlar için yeterli olmaz.

Kendisi yolcu iken arkasında hem yolcu hem de mukim⁶²² c [1/179] bulunan bir imamın abdesti bozulur da, bu imam mukim birini öne geçirirse geçerlidir.

Çünkü mukim bu namazda imamla ortaktır. Yolcu cemaatin kılacağı farz, mukim imamdan dolayı değişmez. Fakat yolcu olan birinci imamın kamete niyet etmesi durumunda hüküm bunun aksinedir. Çünkü onlar birinci imama uymaya niyet ettiklerinde, kendilerini yolcu olan imama uymanın hükmüyle bağlamışlar ve ikinci imama uymayı kastetmemişlerdir. Ancak namazlarını tamamlama ihtiyaçlarından doğan zorunluluk nedeniyle onların ikinci imama uymaları gerekmiştir. Zorunluluk nedeniyle sabit olan bir şey, zorunluluk alanını aşmaz. Buna göre şöyle diyebiliriz. Birinci imam yolcu olan birini öne geçirip kendisi kamete niyet edecek olursa, yolcu olan cemaatin kılacağı farz değişmez.

Mukim olan ikinci imamın, yolcu cemaatin kılacağı namazı tamamlatması yani birinci imamın vekili olduğu için, onun birinci imama düşen görevi yerine getirmesi gerekir. Teşehhüt miktarı oturduktan sonra cemaate selam verdirmesi için, yolcu olan birini öne geçirir. Çünkü kendisi kılması gereken rekatlar bulunduğu için selam vermekten acizdir. Sonra o mukim olan cemaatle birlikte kalkar ve hepsi namazlarını tek başlarına tamamlarlar. Resûlullah (s.a.v.) Arafatta namaz kıldığı zaman şöyle buyurmuştur.

أَتِمُّوا يَا أَهْلَ مَكَّةَ صَلَاتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفَرٌ

⁶²² **Mukîm** / المقيم: Oturan, ikamet eden. Vatanında veya o hükümdeki bir yerde oturan kimse. Mukabili "müsâfir / yolcu" dur.

"Ey Mekkeliler! Namazlarınızı tamamlayınız. Çünkü biz yolcu bir topluluğuz."⁶²³ Eğer mukim olanlar namazlarının kalan kısmını kılarken imama uyarlarsa namazları bozulur. Hükümleri farklı olduğu için tek başına kılınması gereken yerde imama uymak, imama uyulması gereken yerde tek başına kılmak gibidir.

Mukim olan ikinci imam, cemaatle birlikte mukim olarak namazını tamamlayana kadar namaz kılmaya devam ederse, eğer ikinci rekattan sonra teşehhüt miktarı oturmuşsa, kendisinin ve yolcu olan cemaatin namazı tamamdır. Çünkü imam kendi namazı açısından tek başına namaz kılan bir kimsedir. Onun namazının başkasının namazıyla ilgisi yoktur. Yolcular ise farz namazı tamamladıktan sonra nafil ile meşgul olmuşlardır. Bu onların namazına zarar vermez. Ama mukim olan cemaatin namazı bozulur. Çünkü onların son iki rekati tek başlarına kılmaları gerekirdi. Hal böyle iken imama uyarlarsa namazları bozulur.

İkinci imam ikinci rekattan sonra oturmamışsa, onun ve bütün cemaatin namazı bozulur. Çünkü o birinci imamın vekilidir. Birinci imama farz olan şeyler ona da farzdır. Birinci imam birinci oturmayı terk edecek olsaydı, kendisinin ve cemaatin namazı bozulacaktı. İkinci imam birinci oturmayı terk ettiğinde de durum böyledir. Bundan dolayı ona uyan diğer cemaat gibi birinci imamın namazı da bozulur.

Bir imam namaza başlayıp bir şey okumadan rüku eder, sonra başını kaldırıp okur, rüku ve secde ederse, başka bir kimse de bu imama ikinci rükuda yetişirse o kimse bu rekata yetişmiş olur.

Çünkü birinci rüku, ikinci rüku ile bozulmuştur. Rükunun vakti okumadan sonra olduğu için, birinci rüku vaktinden önce yapılmıştır. Bu bakımdan okumadan önce yapılan geçersiz olur. Zamanında yapıldığı için ikinci rüku sayılır. O kimse de sayılan rükuya yetişmiştir. Şayet imam birinci rükudan önce okuyacak olsaydı, sayılacak rüku birincisi olurdu. Bu takdirde ikinci rükuya yetişen bununla o rekata yetişmiş olmazdı. Çünkü vaktinde yapılmış olduğundan dolayı birincisi sayılırdı. Bu takdirde ikincisi tekrarlanmış bir rüku olurdu. Bir rekatta iki rüku olmadığı için, geçersiz olan rüku tekrarlanan rüku olur.

Ebû Süleyman'ın *Nevâdir* adlı eserinin yanılma bahsinde geçerli olanın ikinci rüku olduğu ve ikinci rükuya yetişenin o rekata yetişmiş olacağı söylenmiştir. Bu görüşün açıklaması şudur. Rükunun dikkate alınması secdenin ona bitişik olmasına bağlıdır. Secdeye bitişik olan rüku birinci rüku değil ikinci rükudur. O halde geçersiz olan rüku birincisi olur. En doğrusu, *Kitabu's-Salât*'ta söylenen görüştür.

[1/180]

⁶²³ Muvatta, I/296; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/336; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/430; Ebû Dâvûd, *Salâtü's-Sefer*, 10; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/70; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVII/209; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/131

Birinci rüku ile farz yerine getirilmiş oldu. Öyleyse durur, secdeyi bekler. Bu bakımdan birinci rüku hükmen secdeye bitişik kabul edilir.

İmam rükuyu bitirdikten sonra abdesti bozulup yerine bir kimseyi geçirdiği zaman da durum böyledir. İmanın yerine geçen kimse birinci imam rükudan önce okumuşsa onun yaptığı rükuyu sayar. Eğer rükudan önce okuma yapmamışsa bu rükuyu saymaz. Çünkü o, birincinin yerine geçendir. Bu konuda onun durumu birinci imanın durumu gibi kabul edilir.

İmanın abdesti bozulup abdestsiz bir adamı öne geçirse imanın ve cemaatin namazı bozulur.

Çünkü abdestsiz bir kimsenin imanın yerine geçirilmesi uygun değildir. Kendisine vekil olmaya uygun bulunmayan birini imanın öne geçirmeye uğraşması onun namazdan vazgeçmesi demektir. Bu nedenle imanın ve cemaatin namazı bozulur. Bu hüküm biz Hanefîlere göredir. Çünkü cemaat namaz bittikten sonra imanın abdestsiz olduğunu öğrenirse namazları bozulur. İmanın kendi yerine abdestsiz bir kimseyi geçirmesi durumunda da hüküm aynen böyledir.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre, cemaat öne geçirilen kimseye abdestsiz olduğunu bilerek uyarsa bu uyma geçerli değildir. Eğer onun abdestsiz olduğunu bilmiyorlarsa cemaatin namazı, imanın namaz kıldırırken abdestinin bozulması durumunda, yerine namazı tamamlamak üzere bir başkasını geçirmesi (istihlaf) durumunda tamamdır Şâfiî (r.h.a.) Ömer (r.a.)'den nakledilen şu rivâyeti delil almıştır. Ömer (r.a.) bir namazda arkadaşlarına imamlık yaptı. Sonradan cünüp olduğu ortaya çıktı. Kendisi o namazı yeniden kıldı. Fakat onlara yeniden kılmalarını emretmedi.

Biz Hanefîlerin delili Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen şu hadistir.

مَنْ أَمَّ قَوْمًا ثُمَّ ظَهَرَ أَنَّهُ كَانَ مُخْدِنًا أَوْ جُنْبًا أَغَادَ صَلَاتَهُ وَاعَادُوا

"Kim bir topluluğa imamlık yapar sonra imanın abdestsiz veya cünüp olduğu anlaşılırsa imam ve cemaat namazlarını yeniden kılarlar."⁶²⁴ Bu hadisin bir benzeri Ömer ve Ali (r.a.)'den de rivâyet edilmiştir. Hatta Ebû Yusuf, *el-Emâlî*'de demiştir ki.

Ali (r.a.) bir gün arkadaşlarına namaz kıldırıyordu. Sonra cünüp olduğunu hatırladı. Müezzini İbnü't-Teyyah'a şöyle ilan etmesini emretmiştir. "Haberiniz olsun ki müminlerin emiri namaz kıldırırken cünüptü. Namazlarınızı yeniden kılınız."

Ömer (r.a.)'den nakledilen rivâyetin yorumu şöyledir. Diğer bazı rivâyetlerde Ömer (r.a.)'in namazdan sonra elbisesinde hamamcı (ihtilam) olma belirtisi gördü. Bunun elbisesine ne zaman bulaştığını bilemedi. İhtiyaten namazını yeniden kıldı. Biz Hanefîlere göre burada cemaatin namazı yeniden kılması gerekmez.

⁶²⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/397; Dârekutnî, *Sünen*, I/364; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/32.

Namazda abdesti bozulan imam, ergin olmamış (sabi) bir çocuğu öne geçirse, cemaatin ve imamın namazı yine bozulur. Çünkü çocuğun namazı, öğrenme ve alışma amacıyla kılınan bir namaz veya nafile bir namazdır. Farz namaz kıldırarak imama çocuk vekil olamaz. Nitekim çocuk, bu namaza da baştan imam olmaya da uygun değildir. Bu, bizim "Farz namaz kılan kimse nafile namaz kılana uyamaz" kuralımıza dayanır.

Ama Şâfiî (rh.a.) farz namazda çocuğa uymayı caiz görür. Bu görüş Şâfiî mezhebinin "Farz namaz kılan kimse nafile namaz kılana uyabilir" kuralına dayanır. Bu konu daha önce geçmişti.

Muhammed b. Mukatil er-Razi, ihtiyaçtan dolayı nafile namazda çocuğa uymayı caiz görmüştür.

Biz Hanefîlere göre en doğrusu bunun caiz olmamasıdır. Çünkü çocuğun nafilesi ergin bir kimsenin nafilesinden daha zayıftır. Öyle ki çocuk başladığı nafile namazı bozacak olsa ona bu namazı kaza etmesi gerekmez. Kuvvetli olan bir şeyin zayıf bir şeye dayandırılması ise caiz değildir. Nasıl caiz olsun ki Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

الإمام ضامن

"Imam (cemaatin namazına) kefildir."⁶²⁵ Çocuk kuruş borca bile kefil olmaya ehil değildir. Onun imamı olduğu kimsenin namazına kefilliği nasıl doğru olacak?..

Namazda abdesti bozulan imam bir kadını öne geçirirse imamın, kadının ve cemaatin hepsinin namazı bozulur. Çünkü kadın, erkeklere imam olmaya uygun değildir. Peygamber (s.a.v.) buyurur ki,

أَخْرَوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخْرَهُنَّ اللَّهُ

"Allah'ın onları geri bıraktığından dolayı siz de onları geri bırakınız."⁶²⁶ İmamın kendisine vekil olmaya uygun bulunmayan birini yerine geçirmesi onun namazı bırakması demektir. Dolayısıyla namazı bozulur. İmamın namazının bozulmasından dolayı cemaatin namazı da bozulur. Çünkü imamlık henüz ondan başkasına geçmemiştir.

Züfer (rh.a.)'e göre kadınların namazı geçerlidir. Sadece erkeklerin namazı bozulur. Çünkü kadın, kadınlara imam olabilir. Yalnız erkeklere imam olamaz. Bizim yukarıda belirttiklerimizde Züfer (rh.a.)'in söylediklerine cevap vardır.

[1/181]

⁶²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/232, 284; Ebû Dâvûd, *Salât* 32; Tirmizî, *Salât* 39; İbn Mâce, *İkmetü's-Salavat* 47; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/15; Hâkim, *Müstedrek*, I/337; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/32

⁶²⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, III/149; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/99; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/295, 296; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/25.

Ümî (Kur'an okumasını bilmeyen) bir kimse Kur'an okuyabilen ve okuyamayan kimselerden oluşan bir cemaata namaz kıldırırsa, imam ve cemaat hepsinin namazı bozulur.

Bu görüş Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye aittir.

Ümmînin
imamlığı

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre imamın ve ümî cemaatin namazı tamamdır. Ümî imam özür sahibidir. Bu imama, kendi durumunda olanlarla özrü bulunmayan kişiler uyarsa, imamın ve imamın durumunda olanların namazı caizdir. Nitekim çıplak bir kimsenin çıplaklarla giyimlilerden oluşan bir cemaate; îmâ ile namaz kılan bir kimsenin, îmâ ile namaz kılanlarla rûku ve secde yapabilenlerden oluşan bir cemaate; yarası akan bir kimsenin, kendisi gibi olanlarla sağlıklı insanlardan oluşan bir cemaate imamlık yapması durumunda da hüküm böyledir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) kendi görüşüne iki şekilde delil getirmiştir. Birinci şekil şudur. İnsanlar bu namazı cemaatle kılmak üzere geldiklerinde ümî, Kur'an okumayı bilen bir kişiyi imam olarak öne geçirmek suretiyle namazını okumalı bir namaz durumuna getirebilir. Çünkü imamının okuması kendisi için de okuma olur. Peygamber (s.a.v.),

مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقَرَأَهُ الْإِمَامُ لَهُ قِرَاءَةً

"*Kimin imamı varsa, imamın okuması kendisi için de okumadır.*"⁶²⁷ buyurur. Durum böyle iken kendisi namaz kıldırma için öne geçerse gücü yettiği halde namazı okuma ile kılmayı terk etmiş sayılır. Bundan dolayı hem imam olan kimsenin hem de cemaatin namazı bozulur. Ama diğer mazeretler böyle değildir. İmamın giyinmesi, cemaatin giyinmesi yerine; imamın rûku ve secdesi, imama uyan kişinin secdesi yerine; imamın abdesti, arkasında namaz kılan kişinin abdesti yerine geçmez. Onun, özrü olmayı geçirmekle, bu özrü kaldırmaya gücü yetmez. Denilirse ki, yanında Kur'an okumayı bilen ve aynı namazı kılan bir kimse bulunduğu halde, ümî imam tek başına namaz kılsa namazı geçerli olur. Onun okumayı bilen kişiye uyarak namazını okumalı bir namaz durumuna getirebileceğine bakılmaz. Biz buna şöyle cevap veririz. Ebû Hazim belirtmiştir ki Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin kuralına göre burada ümmînin namazı yine caiz değildir. Bu aynı zamanda Malik (rh.a.)'in de görüşüdür. Diyelim ki burada onun namazı caizdir. Buna cevap olarak da şöyle deriz. Okumayı bilen kişide cemaatle namaz kılma arzusu görülmediğinden, ümî açısından o, var sayılmaz. Halbuki bizim meselemizde durum böyle değildir. (Okumayı bilenlerde cemaatle namaz kılma arzusu vardır.)

⁶²⁷ İbn Mâce, İkametü's-Salavat 13; Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsât, VII/308; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II/160; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/10, 12; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, II/285.

İkinci şekil şudur. Hepsinin namaza başlaması geçerlidir. Çünkü namaza başlama zamanı tekbir alma zamanıdır. Ümmi, Kur'an okumayı bilen kimse gibi tekbir almaya kadirdir. İmama uymanın geçerli olmasıyla ümmi, Kur'an okumayı bilen cemaat adına okuma farzını üstlenmiş olur. Bundan sonra o, üstlendiği görevi yerine getirmekten aciz olduğu halde okuma zamanı gelir. Okuma zamanı gelince, ümmi imamın namazı bozulur. Onun namazının bozulması nedeniyle cemaatin namazı da bozulur. Diğer mazeretler böyle değildir. Bu mazeretler namaza başlarken de vardır. Bu bakımdan mazereti bulunmayan kişilerin mazeretli birine başlangıçta uymaları geçerli olmaz.

Denilirse ki Kur'an okumayı bilen kişi, ümmi bir imama nafîle niyeti ile uyarsa, ona bu namazı kaza etmesi gerekmez. Şayet burada Kur'an okumayı bilen kişinin namaza başlaması geçerli olsaydı, onun bu namazı kaza etmesi gerekirdi. Buna cevap olarak şöyle deriz. Burada okuma bilen kişiye kaza etmek gerekmez. Çünkü o okumasız bir namaza başlamıştır. Başlamak ise adamak gibidir. Şayet okumasız bir namaz kılmayı adayacak olsaydı ona hiçbir şey gerekmecekti. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.)'dan gelen zayıf bir rivâyete göre bir kimse okumasız namaz kılmayı adasa, onun adağını yerine getirmesi gerekir. O halde okumasız bir namaza başlamak da böyledir.

[1/182]

Namazının bir kısmını kılmış olan ümmi, namaz içinde bir sure öğrenip namazın kalan kısmında o sureyi okursa diğerleri gibi onun namazı da bozulur.

Ümmi'nin
namazda
Kur'an
öğrenmesi

Bozulma nedeni, Kur'an okuyamama durumunun namaz esnasında ortadan kalkmasıdır.

Namaza başlarken Kur'an okumayı bilen ve namazın bir kısmını okuyarak kılıp sonra Kur'an okumayı unutup ümmi durumuna gelen kimsenin de namazı diğerleri gibi bozulur. Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür.

Züfer (rh.a.)'e göre her iki durumda da namazı bozulmaz.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre namaz içinde iken sure öğrenen kişi namazı yeniden kılar. Namaz içinde iken okumayı unutan kişi istihsânen önce kılmış olduğu rekatlara devam eder.

Züfer (rh.a.)'in delili şudur. Okuma (Kıraat) farzı namazın iki rekatındadır. Görmez misin ki Kur'an okumayı bilen bir kişi ilk iki rekatta okumayı terk etse ve son iki rekatta okumuş olsa namazı geçerlidir. Başta Kur'an okumayı bilip ilk iki rekatta okuma farzını yerine getirmiş olursa, bundan sonra okumadan aciz kalması, o kimseye zarar vermez. Nitekim Kur'an okuyabilir iken okumanın son iki rekatta terk edilmesi de zarar vermemektedir. Namaz içindeyken sureyi öğrenip son iki rekatta okusa, okuma farzını yerine getirmiş olur. Bildiği halde namazın başında okumayı terk etmek ona zarar vermediği gibi, okumaktan aciz olmak da zarar vermez.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle derler. Bir kimse namaz esnasında sure öğrenir de namazı yeniden kılarırsa, onu en eksiksiz biçimde kılmış olur. Bundan dolayı biz ona namazı yeniden kılmasını emrettik. Ama namaz esnasında Kur'an okuyamaz duruma gelse, biz de ona namazı yeniden kılmayı emredecek olsak, o namazın tümünü okumasız kılmış olur. Öyle ise iyi olan, namazın bir kısmını okumayla kılmış olması için, eski kıldıklarına devam etmesidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle der. Bir kimse Kur'an okumayı bilmezken namaza başladığı zaman, namazı zayıf bir nitelikte kurulmuştur. Sureyi öğrendiği zaman onun durumu kuvvet kazanır. Kuvvetlinin zayıf üzerine bina edilmesi ise caiz değildir. Nitekim çıplak kimse namaz esnasında giysi, teyemmümlü kimse namaz esnasında su bulduğunda, durum yine böyledir. Namaza başlarken Kur'an okumayı bilirse, o namazın tamamını okumayla kılmayı üstlenmiş olur. Sonra üstlendiği şeyi yerine getirmekten aciz duruma gelmiştir. O halde onun her iki durumda yani ümmünün sure öğrenmesi ve Kur'an okumayı bilen kimsenin okuyamaz duruma gelmesi durumlarında namazı yeniden kılması gerekir.

Yine imam Kur'an okumayı bilir, ilk iki rekatta okur, sonra abdesti bozulur ve yerine ümmi birini geçirirse namazı bozulur.

Züfer (rh.a.) buna aykırı görüştedir. O şöyle der. Birinci imam okuma farzını yerine getirmiştir. Son iki rekatta ise okuma yoktur. Öyleyse birinci imamın ümmiyi veya Kur'an okuma bilen bir kimseyi kendi yerine geçirmesi arasında fark yoktur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin delili şudur: Okuma namazın tamamında farzdır. Fakat belli bir yerde yerine getirilir. Imam Kur'an okumayı bilirse namazın tamamını okumayla kıldırmayı üstlenmiş olur. Ümmi, bunu yerine getirmekten acizdir. Öyle ise ümmi birinci imama vekil olmaya uygun değildir. Kendisine vekil olmaya uygun bulunmayan birini, birinci imamın yerine geçirmekle uğraşmak namazını bozar. Çocuk veya kadını kendi yerine geçirecek olsa da hüküm böyledir.

Buna göre imam, son secdeden başını kaldırdıktan sonra abdesti istemeyerek bozursa, o da kendi yerine bir ümmiyi geçirirse biz Hanefîlere göre imamın ve cemaatin namazı bozulur. Ama son secdeyi yapıp teşehhüt miktarı oturduktan sonra abdesti bozulur da yerine ümmi birini geçirirse, bunun hükmü Ebû Hanîfe (rh.a.) ile Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) arasındaki meşhur görüş ayrılığına göredir.⁶²⁸

Kur'an okumasını bilen bir imam bir rekat kıldıktan sonra ona ümmi bir kimse uysa, imam namazı bitirince ümmi namazını tamamlamak için kalksa kıyasa göre onun namazı bozulur.

⁶²⁸ Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre namaz kılan kimsenin kendi isteğiyle namazdan çıkması farzdır. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'ya göre farz değildir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre yukarıdaki meselede kendi isteğiyle çıkma farzı yerine getirilmediği için, imamın namazı geçersizdir. Öteki ikisine göre ise, kendi isteğiyle namazdan çıkma farz olmadığı için, imamın namazı tamamdır.

Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür.

İstihsânen ümmünün namazı yeterlidir. Bu görüş, Ebû Yusuf'la Muhammed (rh.a.)'in de görüşüdür.

[1/183]

Kıyasın açıklaması şudur. Ümmi, okuma bilen kişiye uymakla bu namazı kıraatle kılmayı üstlenmiş oldu. İmamla kılamadığı rekâtı kaza etmek için kalktığı zaman bundan acizdir. Çünkü o, kaza ettiği rekatta tek başına namaz kılan bir kimsedir. İmamın kıraatı ise münferit hakkında kıraat olmayacağından onun namazı bozulur.

İstihsana göre verilen hükmün açıklaması şudur. Ümmi, kıraati imama uyma kapsamında üstlenmiştir. O, imamla kılamadığı rekatta değil, imamın kıldırması gereken rekatlarda imama uyarak namaz kılan kimsedir. Burada şöyle de denilebilir Şayet o, imamla kıldığı rekâtı tamamlayarak namazını kılsa hiç olmazsa namazının bir kısmını okumayla kılmış olur. Ama bu namazı yeniden kılacak olursa namazın tamamını kıraatsiz kılmış olur. Hiç olmazsa namazın bir kısmını okumayla kılmak, tamamını kıraatsiz kılmaktan daha iyidir.

Bir kimse nafîle olarak dört rekât namaz kılar, ilk iki rekattan sonra oturmazsa, kıyasa göre namazı geçerli değildir. Bu Muhammed ve Züfer (rh.a.)'in görüşüdür.

Dört rekâtlı nafîlede, iki rekatta oturmama durumu

Çünkü nafîle namazın her iki rekâtı bağımsız bir namazdır. Sonunda oturma farzdır. Birinci oturmanın burada terk edilmesi, sabah ve Cuma namazlarında terk edilmesi gibidir. Bu nedenle namazı bozulur.

İstihsana göre bu namaz geçerlidir. Bu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür. Onlar bu namazı farz namaza kıyas etmişlerdir. Çünkü nafîle namazın hükmü farz namazın hükmünden daha hafiftir. Farz namazın bir oturma (ka'de) ile dört rekât olarak kılınması caizdir. Nafîle namaz da böyledir. Görmez misin farza kıyasla, tek selam ve tek başlama tekbiri ile dört rekât nafîle kılmak caizdir. Oturma hakkında da hüküm böyledir. Buna göre onlar, tek oturma ile üç rekât nafîle namaz kılacak olsa akşam namazına kıyasla bunun da caiz olması gerekir, derler. En doğrusu bunun caiz olmadığıdır. Çünkü tek rekât nafîle kılmak meşru değildir. Bu nedenle oturmanın bitişik olduğu rekât bozulmuştur. Bu rekâtın bozulmasından dolayı önceki rekâtlar da bozulur.

Hanefî âlimler, bir oturma ile altı rekât kılan kimse hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazıları böyle bir namazı, oturmaya başlama tekbiri ve selama kıyas ederek caiz görür. En doğrusu bunun caiz olmamasıdır. Çünkü dört rekâtın tek oturma ile kılınmasının istihsânen caiz oluşu farz namaza kıyasla idi. Halbuki farzlar içinde kılınması tek oturma ile caiz olan altı rekâtlı bir namaz yoktur. Bu nedenle tek oturma ile kılınan altı rekât konusunda kıyasa dönülür.

Cemaatin
arasında
kadın
bulunması

Bir kadın, kadınlara imam olmaya niyet etmiş bir imamın arkasında namaz kılar da safın ortasında durursa, bu kadın sağındaki, solundaki ve arka tarafında kendi hizasında bulunan birer erkeğin namazını bozar. Bu biz Hanefilere göre istihsânen böyledir.

Şâfiî (rh.a.) der ki, imamlar namaz kılarken kadınların erkeklerle aynı hizada bulunması (muhaizat) nedeniyle hiç kimsenin namazı bozulmaz. Çünkü kadının erkekle aynı hizada durması, köpek veya domuzun onunla aynı hizada bulunmasından daha kötü bir şey değildir. Bunlar da erkeğin namazını bozmadı. Kadınların erkeklerle aynı hizada bulunmasından dolayı namaz bozulacak olsaydı kadının namazı öncelikle bozulurdu. Çünkü cemaate çıkması ve saflara karışması yasaklanan kadındır. Aynı hizada bulunmanın kimsenin namazını bozmadığına delil olarak şöyle de denilebilir. Aynı hizada bulunma erkeğin cenaze namazı ve tilâvet secdesini bozmadı. O halde hüküm diğer namazlarda da böyle olmalıdır.

Biz Hanefilerin delili şudur. Erkek, dinen kendisine namazda seçilen yeri terk etmiş olduğundan dolayı namazı bozulur. Din kadını geride bırakmıştır. Kadın saflarının en kötüsü, ön saftır. O halde erkekler için seçilen yer, kadınların önünde olmaktır. Erkek kadının yan tarafında veya arkasında durursa, kendisi için seçilen yeri terk etmiş olduğu gibi, namazın farzlarından birini de terk etmiş olur. Çünkü cemaatle namaz kılarken erkeğin kadını arka tarafta tutması gerekir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

أَخْرُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخَّرَهُنَّ اللَّهُ

"Allah kadınları geride tuttuğundan siz de onları geride tutunuz."⁶²⁹ Kadını geride tutma emri, namaz içindir. Bu bakımdan onu geride tutma erkeğin namazına ait farzlardan birisidir. Bu, namaz hali, Allahu Teâlâ'ya yakarma hali olduğundandır. Erkeğin gönlüne bu durumda şehvetle ilgili bir duygunun gelmemesi gerekir. Kadının erkekle aynı hizada bulunması, genelde erkeği böyle bir duyguya sevk eder. Böyle olunca kadını geride tutma erkeğin namazına ait farzlardan biri olur. Bu farzı terk edince de kadının değil, erkeğin namazı bozulur. Çünkü geride tutma emri erkeğe yöneliktir. Erkek geride kalmayıp kadının önüne geçerek onu geride tutma imkanına sahiptir.

Cenaze namazı, erkekle kadının aynı hizada durmasından dolayı bozulmaz. Çünkü cenaze namazı mutlak anlamda bir namaz değil, bir dua, hatta ölen kişiye karşı bir görevi yerine getirmektir. Sonra cenaze namazına gitmek aslında kadınlara yasaklanmış olduğundan, cenaze namazında kadın için belirlenmiş bir yer yoktur.

Cenaze
namazında
kadınla
erkeğin
yan yana
durması

⁶²⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, III/149; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/99; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/295, 296; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/25; Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, I/67

Kadınla
aynı safta
olan ikinci
erkeğin
namazı

Kadının sağından ve solundan ikinci erkeklerin namazı bozulmaz. Çünkü kadınla bu erkeklerin arasında namazları bozulan iki erkek vardır. Bunlar kadınla ikinci erkekler arasında direk veya perde gibi bir gergi oluşturur.

Kadınlardan tam bir saf olur ve kadın safının arkasında erkek safları bulunursa istihsânen erkek saflarının hepsinin namazı bozulur. Kıyasa göre birinci meselede olduğu gibi, ancak kadınlar safının arkasındaki bir safın namazı bozulmasıdır. Çünkü aynı hizada bulunma bu safta bulunan erkekler için söz konusudur. Fakat Muhammed (rh.a.); senedindeki ravi zinciri Ömer (r.a.)'de kalan (mevkuf) hadis ile ve ravi zinciri Resûlullah (s.a.v.)'a kadar ulaşan (merfu) hadise dayanarak istihsân yapmıştır.

مَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْإِمَامِ نَهْرٌ أَوْ طَرِيقٌ أَوْ صَفٌّ مِنَ النِّسَاءِ فَلَا صَلَاةَ لَهُ

"Kimin imamla kendisi arasında bir ırmak yahut bir yol veya kadın safı bulunursa onun namazı yoktur."⁶³⁰ Çünkü kadınlardan oluşan saf, imamla ona uyan (muktedi) arasında bir duvar yerindedir.

İmamla cemaat arasında delik bulunmayan büyük bir duvar bulunması, imama uymaya engeldir. Kadınlardan oluşan safta da durum böyledir.

İki veya üç kadının safta durmalarına gelince. Muhammed b. Hasan (rh.a.)'dan rivâyet edildiğine göre iki kadın; sağ ve sol taraflarından birer kişi ile, arka taraflarında bulunan kendi hizalarındaki iki kişi olmak üzere dört erkeğin namazını bozarlar.

Üç kadın; sağ ve sollarındakilerle arka taraflarından son safa kadar üçer erkeğin namazlarını bozarlar. Üç, tam çoğul olduğu konusunda görüş birliği bulunan bir sayıdır. Bu nedenle üç kadın, tam bir kadın safına kıyas edilmıştır. Ama iki, tam bir çoğul değildir. İki kadın, tek kadına kıyas edilmıştır. Ancak arkalarındaki erkeklerin namazını bozarlar denilmiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan bu konuda iki rivâyet vardır. O, bu rivâyetlerin birinde, üç kadını iki kadın gibi kabul edip bunlar sağ ve sollarından birer, arkada kendi hizalarında bulunan üç olmak üzere beş erkeğin namazını bozar demiştir. Çünkü bu konuyla ilgili hadis tam bir kadın safı hakkındadır. Üç kadın tam bir kadın safı değildir. Diğer rivâyette o iki kadını üç kadın gibi kabul edip, bunlar sağ ve sollarında bulunan birer, arka taraflarından son safa kadar ikişer erkeğin namazını bozar demiştir. Çünkü imamin arkasında saf tutmada iki kişi için üç kişi hükmü geçerlidir. Peygamber (s.a.v.)'de: *الْإِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ* "İki ve ikinin üstündeki kimseler cemaattir."⁶³¹ buyurur.

[1/185]

⁶³⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/35.

⁶³¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/264; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 44; Hâkim, *Müstedrek*, IV/371; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/364; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/67, 69; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/173; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/235

Bir kadın imamın hizasında durup ona uyar, İmam da bu kadına imam olmaya niyet etmiş bulunursa, imamın ve bütün cemaatin namazı bozulur. Çünkü imamın namazı, ortak kılınan bir namazda kadınla aynı hizada bulunmaktan dolayı bozulur. İmamın namazı bozulmuş olduğundan dolayı cemaatin namazı da bozulur.

Muhammed b. Mukatil şöyle derdi. Kadının imama uyması geçerli değildir. Çünkü aynı hizada bulunma, kadın namaza başlarken olmuştur. Şayet namaza başladıktan sonra olsaydı, kadının namazı bozulacaktı. Namaza başlarken olduğundan onun imama uymasına engel olur.

**Kadın ve
erkeğin tek
başlarına
yanyana
namaz
kılmaları**

Bu yanlıştır. Çünkü aynı hizada bulunma kadının namazına etki etmez. Kadının namazı, sadece imamın namazı bozulduğu için geçersiz olur. İmamın namazı ise kadın namaza başladıktan sonra bozulmuştur. Çünkü aynı hizada bulunmanın, ortak kılınan bir namazda olmadıkça, bozmaya götürme yönünde kadının namazına bir etkisi olmaz. Öyle ki kadın ve erkek bir yerde durup her biri tek başına namaz kılacak olsa, erkeğin namazı bozulmaz. Namaz kılarken kadınların önünde durma erkeğe, ancak kadınlarla ortak namaz kılma durumunda gereklidir. Nitekim imama cemaat arasındaki önde durma da böyledir. Bu konuda delil Ayşe (r.a.)'nin şu hadisidir. O şöyle der.

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ وَأَنَا نَائِمَةٌ بَيْنَ يَدَيْهِ مُغْتَرِضَةً كَاغْتَرِاضِ الْجَنَازَةِ فَكَانَ إِذَا سَجَدَ خَنَسْتُ رَجُلِي وَإِذَا قَامَ مَدَدْتُهِمَا

**Kadının imama
uyması, imamın
niyetinde varsa
geçerlidir**

"Resûlullah (s.a.v.) geceleyin namaz kılar, ben de O'nun önünde cenazenin durduğu gibi uyurdum. Ayaklarımı secde ettiği zaman çeker, kıyama kalktığı anda uzatırdım."⁶³²

İmam, kadına imam olmaya niyet etmezse kadın imamın namazına katılmış olmaz. Bu durumda biz Hanefilere göre aynı hizada bulunma nedeniyle kimsenin namazı bozulmaz.

Züfer (rh.a.) der ki; İmam, kadına imam olmaya niyet etmese de kadının ona uyması geçerlidir. Kıyas, Züfer (rh.a.)'in dediğidir. Çünkü erkek, erkek ve kadınların hepsine imam olmaya layıktır. Erkeklerin erkeğe uyması, o erkek kendilerine imam olmaya niyet etmese de geçerlidir. Buna göre kadınların ona uyması da böyle olmalıdır. Züfer (rh.a.) bu görüşüne, Cuma ve Bayram namazlarını delil getirmiştir. İmam bu namazlarda kadınlara imam olmaya niyet etmese de kadınların erkeğe uyması geçerlidir.

Bizim delilimiz şudur. Namazına bozulma kadın tarafından geldiğine göre, erkeğin niyetle bozulmadan kaçınması mümkündür. Nitekim namazına bozulma

⁶³² Muvatta, I/117; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/103; Buhârî, *Amel fi's-salât* 10; Müslim, *Mesacid* 272; Ebû Dâvûd, *Salât* 111; Nesâî, *Tahâret* 120; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/113

imam tarafından geldiği için, imama uyarak namaz kılan, imama uymaya niyet etmeyerek bundan kaçınabilir. Çünkü imamın niyeti olmadan kadının uymasını geçerli sayarsak, her kadın dilediği zaman erkeğe uyup onun yanında durarak erkeğin namazını bozabilir. Bunda erkeğe açık bir zarar vardır. *El-Kitap el Asl'da* ifade mutlak olsa da, Hanefî âlimlerinin çoğu, erkek, kadına imam olmaya niyet etmemişse, kadının Cuma ve Bayram namazlarında ona uyması geçerli olmaz demişlerdir. Onların bazıları bunu kabul etmekle beraber derler ki, Cuma ve Bayram namazlarında kadın açısından zaruret vardır. Çünkü kadın bu namazları tek başına kılamaz. Uyacağı başka bir imam da bulamaz. Görünen o ki, kalabalığın çokluğu nedeni ile bu namazlarda kadının imama yakın bir yerde durma imkanı yoktur. Bu nedenle biz diğer namazlar hariç, bu namazlarda zararını ortadan kaldırmak için onun erkeğe uymasını geçerli kabul ettik.

Hasan b. Ziyad (r.h.a.), Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den şu görüşü nakletmiştir. Kadın, imamın arkasında duracak olursa, imamı olmaya niyet etmese de, kadının ona uyması caizdir. Diğer taraftan kadın, imamın yanında duracak olursa, erkeğin değil kadının namazı bozulur. Bu, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'nin ilk görüşüdür. Bu görüşün açıklaması şudur. Kadın, imamın arkasında durduğu zaman amacı, erkeğin namazını bozmak değil, namazı kılmaktır. Bu bakımdan kadına imam olma niyeti koşul değildir. Kadın imamın yanında durduğu takdirde, onun namazını bozmayı kasdetmiş demektir. Namazı geçersiz sayılarak, onun bu kötü niyeti reddedilmiş olur. Ancak erkek, kadına imam olmaya niyet etmiş olursa, bu zararı kendi iradesiyle kabullenmiştir.

[1/186]

Kadın ve erkek cemaatle kılınan namazın bir kısmını kaçırrı, imam selam verince kaçırdıkları kısmı kaza etmek üzere kalkarlar da kadın erkeğin hizasına durursa, erkeğin namazı bozulmaz. Bunlar namazın başına yetişip sonra uyusalar veya abdestleri bozulsa (lâhik olsalar), namazın kaçan kısmını tamamlarken kadın erkeğin hizasına durursa erkeğin namazı bozulur.

Muhazat
kadının
erkeklerle
aynı hizada
cemaat
olması

Çünkü namazın başında imama yetişemeyen kişi, kaza ettiği rekatlarda tek başına kılan gibidir. Öyle ki kıldığı rekatlarda okuma yapar. Yanılırsa yanılma secdesi de yapması gerekir. Ortak kılınan bir namazda aynı hizada durma (muhazat) bulunmamıştır.

Mesbuk ve
Lâhikın
durumu

Namaza imamla başlayıp bir kısmını veya tamamını imamla kılamayan kimse (lâhik) ise, tamamladığı rekatlarda namazını imama uyarak kılan kimse (muktedi) gibidir. Öyle ki okuma yapmaz. Yanılırsa yanılma secdesi yapması gerekmez. O halde burada ortak kılınan bir namazda aynı hizada bulunma gerçekleşmiş olur. Bu şöylece anlaşılabilir. Lâhik imama namazın başında uyunca, namazın tamamını imama uyma niteliğiyle kılmayı üstlenmiş olmaktadır. Onun, namazı bu nitelik bulunmaksızın kılması caiz olmaz.

Namazın başında imama yetişemeyen kimse (mesbûk), imama uymakla kaçırdığı rekatları değil, kalan rekatları imama uyarak kılmayı üstlenmiş olur. Onun kaçırdığı rekatları da imama uyarak kılmayı üstlendiği düşünülemez. Bu nedenle biz sonradan imama yetişeni kaza ettiği rekatlarda tek başına namaz kılan bir kimse gibi kabul ettik.

Kadınlara imam olmaya niyet etmiş bulunan imam, öğle namazını kıldırırken bir kadın nafile niyetiyle ona uysa, sonra bu kadın imamın hizasına gelse, imamın ve kadının namazları bozulur.

Çünkü nafile namaz kılan kimsenin farz namaz kılan kimseye uyması geçerlidir. O halde ortak kılınan bir namazda, kadınla erkeğin namazda aynı hizada bulunması (muhatat) gerçekleşmiştir. Kadının nafile namazı kaza etmesi gerekir. Çünkü onun namazı, başlaması geçerli olduktan sonra imamın namazı bozulduğu için bozulmuştur.

Halbuki kadın ikinci namazına niyet etmiş olsa, bu namazla o ikinci namazını kılmış sayılmaz. İmamın namazı da bozulmaz. Çünkü farzların ayrı oluşu, ezan konusunda geçtiği üzere imama uymaya engeldir. Burada söylediklerimiz, kadının namaza asla başlamış olmadığına bir delildir.

Hakim'üş -Şehid'in ezan konusunda söyledikleri buna aykırıdır. Orada iki rivâyet vardır. Bazı Hanefî âlimler, kadının namaza başlamış olup olmama meselesinin cevabı ezan konusunda söylenenlerdir, der. Onun burada söylediği ve kadını asla namaza başlamış saymayan görüşünün anlamı şudur. İmam, ikinci namazı için kadına imam olmaya niyet etmemiştir. Bu yüzden o kadın, ikinci namazına niyet ettiğinden imama uyma konusunda, imamın niyet etmediği bir kadın durumunda kabul edilir. Dolayısıyla kadın nafile namaza başlamış olmaz.

Çıplak olanlar tek başlarına oturarak imâ⁶³³ ile namaz kılarlar.

Bişr el-Müreysi (rh.a.), onlar ayakta rûku ve secde ederek namaz kılarlar, der. Bu, Şâfiî (rh.a.)'nin de görüşüdür. O şöyle der. Çıplaklar namazın avret yerini örtme koşulunu yerine getirmekten acizdirler. Diğer farzlarını yerine getirebilirler. O halde onlar yapabileceklerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Onlardan aciz oldukları şeyler düşer.

Biz Hanefîlerin görüşü, İbn Abbâs, İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. Onlar şöyle derler. Çıplak kimse namazı oturarak imâ ile kılar. Çünkü oturma ve imâ durumu, onlar için daha çok örtülü olmaktır. Kıyam, rûku ve secde durumunda, avrette daha çok açılma vardır. Avreti açmak, hem namazda hem de namaz dışında haramdır. Her rûku ve secdeyi ancak avretin açılmasıyla yerine getirmek

Çıplak
durumda
namaz
kılma

⁶³³ **İmâ** / الإيماء: Namazda rûkû ve secdeyi sadece başı eğerek yapmaktır. Baş hareketi yapamayacak derecede hasta olanlar, kaş ve göz hareketleriyle namaz kılamazlar. Kaş ve gözle imâ yapılarak kılınan namaz geçerli değildir.

mümkün olabilir. Bu da haramdır. O halde namazın farzlarından olamaz. Onun için de kıyam, rüku ve secde ona gerekmez.

[1/187]

Çıplak insanlar; ayakta, rüku ve secde ederek cemaatle namaz kılarlarsa bu namaz onlar için geçerli olur. Çünkü oturma durumunda da tam anlamıyla örtünme gerçekleşemez. Bundan dolayı oturmanın terk edilmesi namazın caiz olmasını engellemez. Biz Hanefiler, birbirlerinden uzak durup avret yerlerine gözlerinin ilişmemesi için, onlara cemaati terk etmelerini emrettik. Çünkü örtme bununla sağlanır. Ama onların imamına, cemaatle namaz kılmaları durumunda uygun olanı ortalarında durmasıdır. Cemaatin gözü, imamın avretine ilişmesin diye böyledir. İmam, onların önüne geçse de caiz olur. Yer durumunda onların durumu kadınların namazdaki durumu gibidir. En uygunu kadınların tek başlarına namaz kılmalarıdır. Eğer cemaatle kılacak olurlarsa imamları ortalarında durur. Onların önüne geçecek olsa da caizdir. Çıplakların durumu da aynen böyledir.

Çıplak kimsenin yanında pis bir giysi bulunur, giysinin dörtte biri temiz olursa, bu giysiyle namaz kılması gerekir. Çıplak olarak namaz kılması caiz olmaz. Çünkü dörtte bir, bazı hükümlerde tam gibi kabul edilir. Görmez misin ki, normal durumlarda giysinin dörtte birinin pis oluşu, namazın caiz olmasını engellemede, tamamının pis olması gibidir. Zorunluluk durumunda giysinin dörtte birinin temiz olması, namaz kılmanın farz olması açısından, tamamı temiz gibidir.

Ama giysinin tamamı kanlı yahut temiz kısmı dörtte birden az olursa, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre, o kimse namazı çıplak kılmakla bu elbise içinde kılma konusunda muhayyerdir. Bu giysiyle kılması daha iyidir.

Muhammed (r.h.a.) şöyle der. Bu durumda onun namazı, ancak o elbiseyle geçerli olur. Çünkü pis giysiyle namaz, caiz olmaya çıplak olarak kılınan namazdan daha yakındır. Çünkü giysideki pisliğin azı, caiz olmaya engel değildir. Bazı âlimlere göre çoğu da böyledir.

Atâ' b. Rebah der ki; Bir kimse giysisinde yetmiş damla kan olduğu halde namaz kılsa namazı caizdir. Normal durumda hiçbir kimse çıplak olarak namazın caiz olduğunu söylememiştir. Çünkü bir kimse çıplak olarak namaz kılacak olsa, birden çok farzı terketmiş olur. Avret yerini örtme, kıyam, rüku ve secdeyi terk onlardandır. Ama söz konusu giysiyle kılacak olsa, bir farzı terketmiş olacaktır. O da giysinin temiz olmasıdır. Bu taraf daha uygundur.

Ayşe (r.a) der ki;

مَا خَيْرَ الرُّسُولِ بَيْنَ شَيْئَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَهْوَاهُمَا مَنْ ابْتُلِيَ بِبَيْنَتَيْنِ فَعَلَّيْهِ أَنْ يَخْتَارَ أَهْوَاهُمَا

"Resûlullah (s.a.v.) iki şey arasında muhayyer bırakıldığında, o bunların yalnız daha kolay olanını tercih ederdi. O halde kim iki şeyle imtihan edilirse, bunlardan daha kolay olanını seçmelidir."⁶³⁴

Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf (rh.a.) derler ki, iki durum da namaz hükmünde eşittir. Şu anlamda ki, her biri zarurettir. Normal durumlarda çıplak ve kan dolu elbiseyle nafile veya farz bir namazı kılmak caiz olmaz. Ancak namaz hükmünde azlık çokluk dikkate alınır. İki durum eşitse namaz kılacak kimse birini seçmede muhayyer bırakılır. İyi olan o giysiyle namaz kılmaktır. Çünkü avreti örtme, yalnız namaza özgü değildir. Giysinin pislikten temizlenmesi ise yalnız namaza ait bir yükümlülüktür. Bu nedenle iyi olan, o giysiyle namaz kılmaktır.

Abdesti
rükuda
bozulanın
durumu

Namaz kılan kimsenin abdesti rükuda veya secde de bozulur gidip abdest alır ve geri gelirse, abdestini bozduğu rüku veya secdeyi yapılmış sayması geçerli olmaz.

Çünkü abdestsizlik o secde veya rükuyu bozmuştur. Bunun anlamı şudur. Kıyasa göre abdestsizlik nedeniyle namazın tümünün bozulması gerekir. Biz Hanefiler, namaza devam etmeyi caiz kılan delilden dolayı kıyası terk ettik. Fakat kıyas, abdestini bozduğu rükün (farz) hakkında yürürlükte kalır. Çünkü o rükünün (farzın) bozulması namaza devam etmeye engel değildir. Ayrıca bir rükün (farz), başka bir rükne geçmekle tamamlanır. Namaz kılan kimsenin abdesti bozulduktan sonra, başını, yerine getirdiği rükünü tamamlamak gayesiyle kaldırdığını kabul etmek mümkün değildir. Çünkü o, namazın bir parçasıdır. Namazın bir parçasının abdest bozulduktan sonra yerine getirilmesi ise namazı bozan bir davranıştır. Abdest aldıktan sonra geri gelince onun bu rükünü (farzı) tamamlaması gerekir. O bu rükünü (farzı) ancak yeniden yaparak tamamlayabilir. Öyleyse onun bu rükünü (farzı) yeniden yapması gerekir.

[1/188]

Bir kimse imam olur rükuda iken abdesti bozulur geri çekilip yerine bir adamı geçirirse bu adam imamın rükusu kadar rükuda kalır.

Çünkü devam edilmesi gereken birşeye devam, onu yeniden yapmak gibidir. İkinci kişi birinci imam yerindedir. Birinci imama yeniden rüku yapmak gerektiğinden ikinciye de devam etmek gerekir.

İmamın abdesti bozulmasa, fakat ikinci rekatin rükusunda iken birinci rekatin bir secdesini terkettiğini hatırlarsa hemen secde eder. Sonra başını kaldırır. Önceki rüku ile yetinirse caizdir. Eğer o rükuyu tekrarlırsa bana göre daha iyidir. Çünkü onun secdeyi hatırlaması rükusunu bozmaz. Unuttuğu secdeyi hatırladıktan sonra

⁶³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/85, 181; Buhârî, *Hudud* 10; Müslim, *Fezail* 78; İbn Mâce, *Sünnet* 11; Ebû Dâvûd, *Edebiyyât* 4; Tirmizî, *Menakıb* 34; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VIII/575, 577.

başını kaldırması rükuyu tamamlamak için yapılmış kabul edilmesi mümkündür. Görmez misin ki onun bu secdeyi namazın sonuna bırakması caizdir. Bu nedenle önceki rükuyu geçerli sayabilir. Tekrar rüku yapmak daha iyidir. Çünkü o yaptığı rükuyu tamamlamak için değil, hatırladığı secdeyi yapma niyetiyle başını rükudan kaldırıp secdeye geçmiştir.

Züfer (rh.a.), Onun kıyam, okuma ve rükuyu tekrarlaması gerekir, der. Çünkü Züfer'in kurallarından biri de, namazdaki fiilleri sırayla yapmanın vacip bir rükun olmasıdır. Yaptığı bu secde yerini bulmuş, sırayı terkettiği için secdeden sonraki kıyam, okuma ve rüku geçersiz olmuştur.

Bize göre namaz fiillerini sırayla yapmak farz değildir. Görmez misin sonradan yetişen, imama yetiştiği yerden namaza başlar. Şayet sırayla yapma farz olsaydı, onun cemeatle namaz kılma bahanesiyle bunu terketmesi caiz olmazdı. Nitekim namazlar arasındaki, sıralama da böyledir. Yine sırayla yapma farz olsaydı unutmaz mazereti ile tertibin düşmesi gerekirdi.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan nakledilen bir görüşe göre, onun mutlaka rükuyu tekrar etmesi gerekir. Bu hüküm, Ebû Yusuf (rh.a.)'un rüku ile secde arasındaki ayakta durmanın (kavme) farz olduğu kuralına dayalıdır. Öyle ki bir kimse bunu terkedecek olsa namazı caiz olmaz.

Bu meselenin aslı, namazın farzlarından her farzı yerinde yapmanın (ta'dili erkânın) sünnet-i müekkede mi vacip mi olduğu konusudur. Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre sünnet-i müekkededir. Ebû Yusuf ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre rükündür (farzdır). Öyle ki bir kimse namazdaki rüku ve secdesini tam yapmasa ve belini doğrultmasa Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'a göre, şiddetli biçimde mekruh olduğu halde namazı caizdir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir. Namazının caiz olmamasından korkarım.

Ebû Yusuf ve Şâfiî (rh.a.)'ye göre, onun namazı asla caiz değildir. Bunun delili a'râbî hadisidir. O mescide girmiş, çabuk çabuk namaz kılmış, bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; *اُذْجِعْ مَصْرًا فَإِنَّ لَمْ تُصَلِّ "Dön de yeniden kıl. Çünkü sen namaz kılmış olmadın."*⁶³⁵ Hatta namazı a'râbî üç defa tekrarlamıştır. Sonra Peygamber (s.a.v.) namazı öğretirken a'râbîye şöyle demiştir;

رَأَيْتُ حَنِیَّ یُحْسِنُ كُلَّ عَضْوٍ مَثَّلَ ثُمَّ اَوْفَعَ رَأَيْتُ حَنِیَّ یُحْسِنُ كُلَّ عَضْوٍ مَثَّلَ

"Her organın yerli yerine gelinceye kadar rükuda kal. Sonra başını kaldır her organın yerli yerine gelinceye kadar ayakta kal."⁶³⁶

Ta'dili
erkânın
mahiyeti

[1/189]

⁶³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/437; Buhârî, Ezan 95, 122; Müslim, Salât 45; Ebû Dâvûd, Salât 143; Tirmizî, Salât 110; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 72; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/250.

⁶³⁶ İbn Huzeyme, *Sahihi*, I/322; İbn Hibbân, *Sahihi*, VI/212; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI/39; Hâkim, *Müstedrek*, I/368; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/273; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VI/605.

Huzeyfe b. El-Yeman, rûku ve secdesini tam yapmadığı halde namaz kılan bir adam gördü. 'Ne zamandan bu yana böyle namaz kılıyorsun?' dedi. O da, 'şu kadar zamandan bu yana' cevabını verdi. Huzeyfe, "sen o zamandan bu yana namaz kılmamışsın."⁶³⁷ dedi. Bu gibi şeyler kanaatle bilinmez. Ancak peygamberden işitmekle söylenebilir.

Biz Hanefîlerin delili, Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen şu hadistir. Peygamber (s.a.v.) ashâbı ile birlikte mescitte idi. Bir adam içeri girip çabuk çabuk namaz kıldı. Adam dışarı çıkınca hakkında sahabiler (r.a.), ileri geri konuştular. "Hem namazın vaktini geciktirdi. Hem de onu güzelce kılmadı," dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki, "*Bu namazını ondan satın alacak biri yok mu?*" Ebû Hureyre (r.a.) çıkıp bu namazı bir dirheme almak istedi. Adam razı olmadı. Ebû Hureyre adam sıkılınca kadar artırmaya devam etti. Sonra adam, "Bana yeryüzü dolusu altın verecek olan, onu sana yine satmam" dedi. Ebû Hureyre, Peygamber (s.a.v.)'in yanına dönüp O'na bu durumu haber verdi. O da, "*Namaz kılanlar hakkında ileri geri konuşmayı size yasaklamamış mıydım?*" buyurdu. Peygamber (s.a.v.), adamın yaptığına geçerli bir namaz saymıştı.

İbn Abbâs (r.a.)'a, gagayla yem toplar gibi namaz kılan bedevilerin namazı soruldu. O da, "Bu hiç kılmamaktan daha iyidir" dedi.

Bir şeyin farz olması, ancak kesin bir delille sabit olur. Sadece rûku ve secde etme hakkında delil vardır. âyette geçen rûku ve secde etme emri mutlakır. Mutlak söylenen bir isim ise, ifade ettiği anlamın en azını da kapsadığından, farz olma bu en az ile baki kalır. Buna eklemek tamamlamak içindir. Farzı tamamlamak için olanın terk edilmesi, farz olmayan şeylerden olduğundan, namazı bozmaz. Resûlullah (s.a.v.) bedevi hadisinde, öğrettikleri hakkında;

اِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ فَقَدْ اَتَمَمْتَ صَلَاتَكَ

"Bunu yaparsan namazını tamamlamış, bundan bir şey eksiltirsen namazını eksiltmiş olursun."⁶³⁸ buyurmuştur.

Bunu bildiğimiz zaman şöyle deriz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, rûku ile secde arasında doğrulup ayakta durma (kavme) bir farzdır. Namaz kılan kimse, rükuda iken –ister namaz secdesi ve ister tilâvet secdesi olsun- yapmadığı bir secdeyi hatırladığında hemen rükudan secdeye kapanıp kavmeyi yapmazsa, bu kavmeyi yapabilmesi için onun rükuyu yeniden yapması gerekir.

Bize göre, bu kavme farz değildir. Terkedilmesi de namazı bozmaz. İyi olan, kavmeyi yapabilmek için rükuyu yeniden yapmaktır.

⁶³⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Salavat, 1/257.

⁶³⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Salavat, 1/257; Abdurrezzak, *Musannef*, Salât, 2/370

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre rükuda farz olan miktar, insanların rüku ediyor diyeceği kadar en az miktarda eğilmektir. Secdede ise alnını ve burnunu yere dokundurmadır. İki secde arasında farz olan doğrulma (celse) miktarı ise, iki secdeyi birbirinden ayırmak için alnının ve burnunun yerle teması kesilecek kadar doğrulmasıdır. Hanefî âlimlerimizden bazıları (rh.a.), ancak secde durumundan daha çok oturma durumuna yakın olacak kadar kaldırırsa caizdir demişlerdir. Birinci görüş kıyasa daha uygundur.

Rüku ve secdenin yeterli olanı

Bir kimse akşam namazının bir rekatını imamla kılmaya yetişirse imam selam verince, kılamadığı rekatları kaza etmek için kalkıp bir rekat daha kılar ve oturur.

Akşam namazında son rekata yetişenin durumu

Bu hüküm istihsâna göredir. Kıyasa göre iki rekat kılar, sonra oturur. Çünkü o kaçırdığı rekatları kaza edecektir. Öyleyse kaçırdığı şekilde kaza eder. Bu kıyas sünnetle de desteklenir. O da Peygamber (s.a.v.)'in,

وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا

"Kaçırdığınız rekatları kaza ediniz" ⁶³⁹ buyruğudur.

Istihsanın açıklaması şudur, bu rekat, o sonradan yetişenin kıldığı ikinci rekattır. Akşam namazında ikinci rekattan sonra oturmak ise sünnettir. Adamın kıldığı bu rekat, aslında birinciye göre üçüncüdür. Halbuki adam hakkında bu rekat ikincidir. rivâyet edildiğine göre Cündep ve Mesruk (r.a.)'un başlarına böyle bir olay gelmişti. Cündep iki rekat kılıp oturdu. Mesruk da bir rekat kıldıktan sonra oturdu. Sonra bir rekat daha kıldı. Onlar bunu İbn Mesûd (r.a.)'a sordular. O da, "Her ikiniz de doğru yapmışsınız. Ben olsaydım Mesruk gibi yapardım" ⁶⁴⁰ dedi. İbn Mesûd'un "Her ikiniz de doğru yapmışsınız, sözü bir içtihat tarzıdır. Çünkü gerçek çok değil, tektir. Sonra Mesbûkun imamla kıldığı rekat, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre hükmen namazının son rekatıdır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu rekat, kıraat ve kunut açısından namazının son rekatıdır. Oturma açısından ise ilk rekatıdır. Muhammed (rh.a.)'in görüşü, İbn Mesûd (r.a.)'un, Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşleri ise Ali (r.a.)'nin görüşüdür.

[1/190]

Şâfiî (rh.a.) der ki, bu rekat, hem fiilen hem de hükmen sonradan yetişenin namazının ilk rekatıdır. Çünkü yerine getirmedi sonuncu, ancak birinciden sonra düşünülebilir. Görmez misin onun açısından başlama tekbiri, namazın başıdır. Ondan sonrakiler de böyledir.

Fakat biz Hanefiler şöyle deriz. Şayet bu kişi namazının başını kılmış" sayılsaydı, imamına aykırılık etmiş olurdu. Ona uyması da geçerli olmazdı.

⁶³⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/287; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/238, 270; Ebû Dâvûd, *Salât* 54; Nesâî, *İmamet* 57; İbn Huzeyme, *Sahih*, III/3, 8; İbn Hibbân, *Sahih*, V/517, 518; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/26, 104

⁶⁴⁰ bk. Kurtubi, *Istizkar*, Kasru's-Salât, 2/347; *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX/274

Resûlullah (s.a.v.) "Kaçırdığınız rekatları kaza ediniz" buyurmuş iken, onun imamla kıldığı rekat, nasıl namazının başı sayılsın? Bu hadis onun imamla birlikte, yetiştği rekatı kıldığını açıkça ifade eden bir delildir. Kaçırdığı rekatı değil.

Ancak Muhammed (rh.a.), kaza edeceği rekatlarda okusun diye, tedbirlilik olarak onun imamla kıldığı rekatı, okuma açısından namazının son rekatı saymıştır. Çünkü okuma bir namaz içinde tekrar edilebilir. Vitir namazının son rekatında imama yetişen kimsenin kıldığı rekat, kunut açısından namazının son rekatıdır. Çünkü kunut, bir namaz içinde tekrar edilemez.

Şayet imamla kıldığı rekatı namazın ilk rekatı sayacak olsak, onun kaza edeceği rekatlarda kunut okuması gerekecek, bu da bir namaz içinde kunutun tekrar edilmesi sonucuna götürecekti.

Ama oturma açısından namaz, farz olan tek oturma ile de tamam olur. Bu da ancak imamla kıldığı rekatın namazının ilk rekatı sayılmasıyla mümkün olacaktır. Böyle olunca bir rekat daha kılınca oturacaktır.

Muhammed (rh.a.)'in talebelerinden Yahya el-Benna'dan rivâyet edildiğine göre o, Muhammed (rh.a.)'e bu meseleyi sordu. O da bizim dediğimiz şekilde cevap verdi. Bunun üzerine Yahya, eğlence olsun diye, "Bu ters çevrilmiş bir namaz" dedi. Muhammed (rh.a.) de "İşin rast gitmesin emi" diye karşılık verdi. Hakim'üş - Şehit der ki onun dediği gibi olmuştur. Arkadaşlarının işi rast gittiği halde, Muhammed (rh.a.)'in bedduası nedeniyle Yahya'nın işi rast gitmemiştir.

Bana göre sahrada namaz kılan bir kimsenin önünde en az bir zira⁶⁴¹ uzunluğunda bir şeyin bulunması iyidir.

Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir.

د صَنَى حَدَّثَهُ فِي الصَّخْرَةِ فَيَنْخُدُّ بَيْنَ يَدَيْهِ سُتْرَةٌ

"Sizden biriniz açık alanda namaz kıldığı zaman önünde bir sütredesin"⁶⁴² Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte kısa bir mızrak taşınır, açık alanda onun önüne dikilir, O (s.a.v.) da mızrağa karşı namaz kılardı. Hatta Avn b.Cühayfe, babasından rivâyet ederek der ki; رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَخْرَةٍ فِي بَدَايَا حِمَا - مِنْ أَدَمَ , فَرَدَّ بَيْنَ الْعَتَرَةِ وَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَخْرَةٍ فِي بَدَايَا حِمَا . وَتَسَّسَ سُرُوزَ مِنْ وَرَائِهَا Resûlullah (s.a.v.) Batha'da kırmızı deriden bir çadır içinde gördüm. Bilal kısa mızrağı dikti. Resûlullah

Açıkta
namaz
kılanın
önüne sütredesin

⁶⁴¹ Zira', bk. S.112

⁶⁴² Muvatta, I/157; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/404; Ebû Dâvûd, Salât 109; Tirmizî, Salât 133; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 39; İbn Huzeyme, Sahih, II/9, 17; İbn Hibbân, Sahih, VI/126; Hâkim, Müstedrek, I/381; Zeylei, Nasbu'r-râye, II/45, 46

(s.a.v.) ona doğru namaz kılmak üzere dışarı çıktı. İnsanlar mızrağın ötesinden geçiyorlardı.⁶⁴³

Hakim'üş-Şehit, (sütire) bir zira' uzunluğundadır dedi. Fakat enini belirtmedi. İbn Mesûd (r.a.)'un *يَحْتَرِ مِنْ سُنْبُرَةِ السَّهْمِ* "Ok sütire olarak yeterlidir"⁶⁴⁴ sözünden dolayı, onun parmak kalınlığında olması gerekir. Çünkü amaç, bakan kimsenin farkedip namaz kılanın önünden geçmemesidir. Bundan daha incesi uzaktan bakana görünmez.

[1/191]

Sütire edildiği zaman ona yaklaşsın

Çünkü hadiste şöyle buyrulmuştur,

ذُ صَالَى أَحَدَكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَيَنْتَرِ هَقْفَ

"Sizden biriniz sütireye doğru namaz kıldığında ona yaklaşsın."⁶⁴⁵

Namaz kılan kimsenin önünde hiçbir şey bulunmasa da namazı caizdir. Çünkü sütire edinme emri, namazın kendisi ile ilgili bir nedenden değildir. Onun için bu emrin terk edilmesi, namazın caiz olmasını engellemez.

Namaz kılan kimsenin önünden adam, kadın, eşek veya köpek geçerse, biz Hanefilere göre onun namazını kesintiye uğratmaz.

Zâhiriler, Ebû Zerr (r.a.)'in rivâyet ettiği hadisten dolayı, namaz kılanın önünden kadın, eşek ve köpeğin geçmesi, onun namazını bozar derler. Resûlullah (s.a.v.) *نَعَى نَضْلَةَ الْمَرْأَةِ وَالْحِمَارِ وَالْكَلْبِ* "Kadın, eşek ve köpek namazı kesintiye uğratır"⁶⁴⁶, buyurmuştur. Bazı rivâyetlerde ise *الْكَلْبُ لَا يَنْقُصُ* "Siyah köpek"⁶⁴⁷ buyurmuştur. Ebû Zerr'e, siyah köpeğin diğerlerinden farkı ne? diye soruldu. O benim kafama da takıldı. Resûlullah (s.a.v.)'a bunu sordum. O, *الْكَلْبُ لَا يَنْقُصُ سِوَاكَ* "Siyah köpek şeytandır."⁶⁴⁸ buyurdu.

Namaz
kılanın
önünden
geçilmesi

Biz Hanefilerin delili, Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadistir. Resûlullah (s.a.v.)'a buyurdu ki,

⁶⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/98, IV/308; Buhârî, Vudu 40, Salât 17, Ezan 18; Müslim, Salât 246, 250; Ebû Dâvûd, Salât 101; Tirmizî, Salât 30; Nesâî, Tahâret 103; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/22; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/147, 148

⁶⁴⁴ Hâkim, *Müstedrek*, I/382; Haris, *Müsned*, Salât, 1/282

⁶⁴⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, II/27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/2; Ebû Dâvûd, Salât 106, 107; Nesâî, Mesacid 5; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/135, 136; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI/98, 204; Hâkim, *Müstedrek*, I/381; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/47; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/197, 198

⁶⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/86, V/57; Müslim, Salât 265; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 38; Ebû Davûd, Salât, 1/187; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/78

⁶⁴⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, II/26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/149; Müslim, Salât 265; Ebû Dâvûd, Salât 109; Tirmizî, Salât 136, Sayd 16; Nesâî, Kible 7; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 38; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, III/ 336, VIII/169

⁶⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/149, 151; Ebû Dâvûd, Salât 109; Nesâî, Kible 7; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 38; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/43

لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ فَرُوزٌ سَبِيٍّ وَادْرُؤْ مَا سَتَعَثَّةُ

"Hiçbir şeyin önden geçmesi namazı kesintiye uğratmaz. Gücünüz yettiğince de engel olunuz."⁶⁴⁹

Zâhirilerin rivâyet ettiği hadisi, Ayşe (r.a.) reddeder. Ayşe (r.a.) Urve'ye, "Ey Urve! Irak ehli ne diyorlar?" diye sormuştu. Urve, kadın, eşek ve köpek namazı kesintiye uğratır, diyorlar, dedi. Bunun üzerine Ayşe (r.a.);

مَا أَهْلُ الْعِرَاقِ وَالْبَغْدَادِ وَالْبَقْلَاءِ فَرَنْتُونِي بِأَكْبَابِ وَنَحْمِيرِ , كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَ يَدَيْهِ كَاغْتِرَاضِ الْجَنَازَةِ

"Ey ehli Irak, ehli şikak ve ehli nifak! Beni köpek ve eşeklerle bir tuttunuz. Resûlullah (s.a.v.), geceleyin ben onun önünde cenaze gibi aykırı olarak dururken namaz kılardı"⁶⁵⁰ dedi.

Kadının namaz kılanın önünden geçmesinin namazı kesintiye uğratmayacağı konusunda delil, Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen şu olaydır. Peygamber (s.a.v.), Ümmü Seleme (r.a.)'nin evinde namaz kılıyordu. Ömer b. Ebi Seleme önünden geçmek istedi. Peygamber (s.a.v.) ona dur, diye işaret etti. O da durdu. Sonra Zeynep önünden geçmek istedi. Ona da dur, diye işaret etti. Fakat o durmadı. Peygamber (s.a.v.), namazını bitirince;

هَنْ أَغَلْتُ. صَاحِبَاتُ يُوسُفَ بَغْسَ أَكْرَامَ وَبَغْتُهُنَّ النَّارُ

"Hanımlar daha galip geliyor. Yusuf (a.s.) zamanındaki kadınlar iyilere galip geliyorlar, onlara da kötüler galip geliyordu."⁶⁵¹ buyurdu.

Eşeğin ve köpeğin ön taraftan geçmesinin namazı kesintiye uğratmayacağının delili, İbn Abbâs (r.a.)'ın şu hadisidir. O diyor ki, Resûlullah (s.a.v.)'ı bir eşeğin üzerinde, kardeşim Fadl ile birlikte vahada ziyaret ettim. Eşekten indik;

فَوَجَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي مُصْنِبَ مَعَهُ وَالْحَنَازُ يُرْتَفَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ

"Resûlullah (s.a.v.)'ı namaz kılar bir durumda bulduk. Biz de O'nunla birlikte namaz kıldık. Eşek, o'nun önünde otliyordu."⁶⁵²

⁶⁴⁹ Muvatta, II/34; Abdurrezzak, Musannef, II/30, 31; İbn Ebû Şeybe, Musannef, II/250; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/138; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VIII/165; Zeylei, Nasbu'r-râye, II/43; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, II/203

⁶⁵⁰ Abdurrezzak, Musannef, II/30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/42, 44; Buhârî, Salât 99, 102, 105; Müslim, Salât 270; Ebû Dâvûd, Salât 111; İbn Hibbân, Sahih, VI/111

⁶⁵¹ İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/253; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/294; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 38; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XXIII/362; Zeylei, Nasbu'r-râye, II/51

⁶⁵² Şafiî, Müsned, I, 170; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II/272.

**Namaz kılanın
önünden
geçeni
engelleme
hakkı**

Namaz kılan kimsenin, namazda kendisini oyalamaması için, önünden geçmek isteyen kişiyi engellemesi gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), *وَأَذْرُوا مَا اسْتَغْنَاهُ*, "Gücünüz yettiğinde engel olunuz."⁶⁵³ buyurmuştur. Ancak namaz kılan, yürümeksizin veya başka bir çareye başvurmaksızın işaretlerle yahut elbisesinin bir ucundan tutarak engel olur.

Bazıları, eğer işaretiyle durmazsa, fiili karışma ile engellemesi caizdir, derler. Bunun delili, Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir. O namaz kılıyordu. Mervan'ın oğlu önünden geçmek istedi. Ebû Said el-Hudrî işaret etti. Fakat o durmadı. Hizasına gelince, Ebû Said el-Hudrî göğsüne öyle bir yumruk vurdu ki onu kalçası üzerine oturttu. Mervan'ın oğlu Ebû Said el-Hudrî'yi şikayet etmek üzere babasına geldi. Babası onu çağırttı ve şöyle dedi. "Oğluma niçin vurdun?" O da, "Ben senin oğluna değil sadece şeytana vurdum", cevabını verdi. Bu defa, "Niçin oğluma şeytan diyorsun?" dedi. O, çünkü ben Resûlüllah (s.a.v.) şöyle söylerken işittim;

[1/192]

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَأَرَادَ مَارَ أَنْ يَمُرَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيَقَاتِلْهُ فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ

"İçinizden biri namaza durur da önünden biri geçmeye davranırsa ona engel olsun. Dinlemezse, onunla çarpışsın. Çünkü o şeytandır."⁶⁵⁴

Fakat biz Hanefîler, Peygamber (s.a.v.)'in;

إِنْ فِي الصَّلَاةِ شُعْلًا

"Şüphesiz namazda bir uğraşma vardır."⁶⁵⁵ sözünü delil alırız. Burada O (s.a.v.), namazın işleriyle uğraşmayı kastediyor. Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'nin hadisi, o olayın, namazda başka şeyle uğraşmanın mübah olduğu bir dönemde vuku bulduğu şeklinde yorumlanır.

Namaz kılan kişinin önünden geçmek mekruhtur.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur;

**Namaz kılanın
önünden
geçmenin
hükümü**

⁶⁵³ Muvatta, II/34; Abdurrezzak, *Musannef*, II/30, 31; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/250; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/138; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII/165; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/43; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/203

⁶⁵⁴ Muvatta, II/32; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/250; Buhârî, *Salât* 100, *Bed'ul halk* 11; Ebû Dâvûd, *Salât* 114; Nesâî, *Kasame* 47; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 39; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıevsât*, III/159; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/278; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/45

⁶⁵⁵ Muvatta, I/197; Abdurrezzak, *Musannef*, II/335; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/376; Buhârî, *Amel fi's-salât* 2, 15; Müslim, *Mesacid* 34; Ebû Dâvûd, *Salât* 165; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 59; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/34, 35; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, X/110, 112; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/39

لَوْ عَلِمَ الْمَأْرُءُ بَيْنَ الْمُصَلِّي مَا عَلَيْهِ لَوَقَفَ وَلَوْ إِلَى اَرْبَعِينَ

"Namaz kılanın önünden geçen kimse, yüklendiği günahı bilseydi, kırk bile olsa yerinde dururdu."⁶⁵⁶ Ravi kırk gün, kırk ay veya kırk sene mi olduğunu belirtmemiştir.

Namaz kılanın ne kadar önünden geçilemez

Namaz kılanın önünden geçme yasağının sınırı El-Asl'da delillendirilmiştir. Secde edilecek yere kadardır, iki saflık yere kadardır, şeklinde söyleyenler vardır.

Bu konuda söylenenlerin en doğrusu şudur. Bir kimse huşu ile namaz kılacak olsa gözünün, geçene ilişeceği yere kadar olan kısımda, geçmek mekruhtur. Bunun ötesinden geçmek ise mekruh değildir.

Sütre yerine çizgi yeterli midir?

Ebü İsme, Muhammed (rh.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir "Namaz kılan kimse sütre bulamazsa önüne çizgi çekmez. Çünkü uzaktan bakana belli olmayacağı için, çizgi çekmekle çekmemek arasında fark yoktur.

Namaz kılan kimse ön tarafına ya uzunlamasına, sütre gölgesi gibi veya enine mihrap gibi çizgi çeker, diyen de vardır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) **إِذَا صَلَّى أَخَذَكُمْ فِي الصَّخْرَاءِ فَلْيَتَّخِذْ بَيْنَ يَدَيْهِ سِتْرَةً فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَحِطْ بَيْنَ يَدَيْهِ خَطًّا** "Biriniz sahrada namaz kılsa önüne bir sütre edinsin. Bulamazsa ön tarafına bir çizgi çeksin."⁶⁵⁷ buyurduğu nakledilmiştir. Bu hadis umumi, herkesin başına gelen, bir konuda olduğundan şâzdir. Bundan dolayı biz onu nazarı itibara almadık.⁶⁵⁸

İmamın arkasında namaz kılan kimse saftan ayrılıp tek başına durursa namazı bozulmaz.

Aralarında Ahmet b.Hanbel (rh.a.)'in da bulunduğu hadisciler, "Peygamber (s.a.v.), **لَا صَلَاةَ لِمَنْ تَرَى خَلْفَ الصَّفِّ** "Safın arkasında tek başına duran kimsenin namazı yoktur, buyurduğu için o kimsenin namazı bozulur"⁶⁵⁹, derler. Furfafisa'dan rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.), cemaatle namaz kılan alanın bir köşesinde namaz kılmakta olan bir adam görmüştü. **أَعَدَّ صَلَاتَكَ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ تَرَى خَلْفَ الصَّفِّ**

⁶⁵⁶ Muvatta, II/31, 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/116; Dârimî, 1417; Buhârî, Salât 101; Müslim, Salât 261; Ebû Dâvûd, Salât 108; Tirmizî, Salât 134; Nesâî, Kible 8; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/44

⁶⁵⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, II/12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/249, 254; Ebû Dâvûd, Salât 102; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 36; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/13; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/125,138; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/249

⁶⁵⁸ Şâz burada meşhur olması gerektiği halde meşhur olmayan rivayet anlamında kullanılmıştır. Ayrıca bk. Serahsî, *Usûl*, I/364.

⁶⁵⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/59; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/23, 227; Ebû Dâvûd, Salât 99; Tirmizî, Salât 56; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 54; İbn Hibbân, *Sahih*, V/575, 576; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XIV/255; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/260

"Namazını yeniden kıl. Çünkü saffın arkasında tek başına duran kimsenin namazı olmaz."⁶⁶⁰ buyurdu.

Biz Hanefîlerin delili, Enes (r.a.)'in rivâyet ettiği şu hadistir;

فَأْتَانِي ذَا يَتِيمٍ مِنْ وَرَائِي وَأَنِّي أُمُّ سُلَيْمٍ وَرَأَى

O diyor ki, "Resûlullah (s.a.v.) beni ve yetimi arkasına, annem Ümmü Süleymi de bizim arkamıza durdurdu."⁶⁶¹ Onun imama uymasını caiz gördü. Halbuki o saffın arkasında tek idi. Bu hadiste aynı zamanda kadının, erkeğin namazını bozduğuna da bir delil vardır. Çünkü O (s.a.v.), tek başına durma yasağına rağmen, kadını o iki erkeğin arkasına durdurmuştur. Bu da sadece o iki erkeğin namazını korumak için yapılmıştır.

Ebü Bekre (r.a.), Resûlullah (s.a.v.) rükuda iken mescide girmişti. Tekbir alıp rükuya gitti. Sonra safıya birleşinceye kadar yavaş yavaş ilerledi. Resûlullah (s.a.v.), namazını bitirince زَاذَكَ اللَّهُ حَرْصًا وَ لَا تُعَدُّ "Allah hırsını artırsın. Koşma! Veya yeniden kılma"⁶⁶² buyurdu. Saffın arkasında iken onun kendisine uymasını caiz gördü.

Saffın arkasında tek başına namaz kılan kimsenin yanında ergin olma yaşına gelmiş ama henüz ergin olmamış erkek çocuk (mürâhik) bulunacak olsa, o kimsenin namazının ittifakla caiz görülmesi de bunu gösterir. Halbuki mürâhikin namazı, alışma amacıyla kılınan bir namazdır. Geçekte o kimse saffın arkasında tek başına bulunmaktadır. Bu nedenle, bir kimsenin yanında abdestsiz bir kişinin durduğu anlaşılsa namazı caizdir. Bu durumda da o saffın arkasında tek başına durmaktadır. "Saffın arkasında tek başına duran kimsenin namazı yoktur" hadisi, mükemmel namazı yoktur, şeklinde yorumlanır. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

لَا صَلَاةَ بِنَجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ

"Mescide komşu olan kimsenin namazı ancak mescitte olur"⁶⁶³ buyurmuştur (evindeki mükemmel olmaz anlamında). Peygamber (s.a.v.)'in, namazı yeniden kılma emri şazdır. Şayet yeniden kılma emri sabit olsa idi, bunun namaz kılan kimseyle imam arasında, imama uymaya engel bulunmasından dolayı verilme olasılığı vardır. Yeniden kılma emrinin geçtiği hadiste bunu gösteren bir ifade de vardır. Çünkü ravi "cemaatle namaz kılınan alanın bir köşesinde" demiştir.

⁶⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/23; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 54; İbn Hibbân, *Sahih*, V/580; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXIV/145; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/105; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/259

⁶⁶¹ Muvatta, I/272; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/131, 149; Buhârî, *Salât* 20, *Ezan* 161; Müslim, *Mesacid* 266; Ebû Dâvûd, *Salât* 70; Nesâî, *İmamet* 19

⁶⁶² Muvatta, I/165, II/54; Abdurrezzak, *Musannef*, II/282, 283; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/39, 42; Buhârî, *Ezan* 114; Ebû Dâvûd, *Salât* 100; Nesâî, *İmamet* 63; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ewsât*, II/349

⁶⁶³ Hâkim, *Müstedrek*, I/373; Dârakutnî, I/419, 420; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/57; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV/486

Fakat biz Hanefîlere göre en iyi olan, açıklık bulursa saffa katılmasıdır. Eğer açıklık bulamazsa, namaz kılacak birini bekleyip onunla birlikte saf yapar. Namaza hiç kimse gelmez ve rekâtı kaçırmaktan korkarsa, güçlük çıkarmaması için, bilgi ve güzel ahlakını tanıdığı birini kendine doğru çekip arkada saf yaparlar. Çektiği halde hiç kimse gelmezse zaruret dolayısıyla saffın arkasında imamın hizasına durur.

**Cemaatle imam
arasında duvar
bulunması**

İmamla, imama uyarak namaz kılan kimse arasında bir duvar bulunacak olursa, uyan için bu namaz (imamı görürse) geçerlidir.⁶⁶⁴

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den rivâyet ettiği bir görüşe göre, (arada duvar olursa) bu namaz onun için geçerli olmaz.

Muhammed (r.h.a.) *el-As'*'da, erkekle kadının aynı hizada bulunması meselesinin gerekçesini açıklarken buna işaret etmiştir.

Sonuçta bu mesele iki yönlüdür. Eğer duvar, müezzin yerinin duvarı gibi herkesin üzerine bineceği şekilde çok alçak olursa, imama uymaya engel değildir. Duvar büyük olup üzerinde açık bir kapı veya pencere bulunursa, yine imama uymaya engel değildir.

Duvar üzerinde bunlardan hiçbirisi bulunmazsa bununla ilgili iki rivâyet vardır. Uyuma geçerli değildir, diyen görüşün delili, uyan kimseye imamın durumunun belirsiz olmasıdır. Diğer rivâyetin delili ise insanların Mekke'de namaz kılarken davranışlarından görüldür. Çünkü imam Makam-ı İbrahim'de duruyor. Halbuki insanların bir kısmı diğer tarafta Kâbe'nin arkasında duruyorlar. Bu insanlarla imam arasında Kâbe duvarı bulunduğu halde, hiç kimse onları bundan yasaklamamıştır.⁶⁶⁵

**Cemaatle
imam
arasında
gelip geçilen
yol olması**

İmamla cemaat arasında insanların geçtiği bir yol veya büyük bir nehir bulunursa uyan kimsenin namazı caiz olmaz. Çünkü Ömer (r.a.)'den şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir;

مَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْإِمَامِ نَهْرٌ أَوْ طَرِيقٌ فَلَا صَلَاةَ لَهُ

"Bir kimsenin kendisi ile imam arasında bir nehir veya yol bulunursa onun

⁶⁶⁴ Parantez içindeki ilaveyi, yazarın I/184. sayfadaki "imamla cemaat arasında delik bulunmayan büyük bir duvar bulunması, imama uymaya engeldir." cümlesi nedeniyle koyduk. Sadece imamın sesinin ulaşması, imamın durumunun belirsiz olmasını (ıştîbahı) gideremeyebilir. Örneğin dört rekâtı bir farz namazda, imam üçüncü rekata kalkış tekbirinde ses tonunu, sanki 4. rekatta oturma tekbirinde yaptığı gibi alçaltınca, imamı görmeyenlerin oturup kaldıkları çok görülmüştür. İştîbah durumunda ise uyuma geçerli olmaz. İbadetlerde ihtiyatlı davranmak asıl olduğundan, bu bilgileri vermekte yarar olur diye düşünülmüştür. Ayrıca bk. Dürer, İmamet, s.92; Minhâc, s.365.

⁶⁶⁵ Burada Kâbe arada kalsa da ve bir kısım cemaat imamı görmeseler de, Kâbenin her yönünde saf halinde duranların bulunması nedeniyle, imamı göreni gördüklerini, imamın durumunun kendilerine belirsizliğinin (ıştîbahın) bulunmadığını da düşünmek gerekir.

*namazı caiz değildir.*⁶⁶⁶ Başka bir rivâyette hadisin son tarafında مَعَهُ ifadesi vardır. Burada yoldan maksat, içinden arabanın geçebileceği yoldur. Bundan dar olanı yol sayılmaz. Nehirden maksat da kayıkların geçişine elverişli olan nehirdir. Bundan küçük olanı, iktidaya (imama uymaya) engel olmayan duvar gibidir. Eğer yol üzerinde peş peşe saflar varsa, o takdirde uyma caizdir. Çünkü peş peşe safların bulunmasından, burası insanların geçiş yeri olmaktan çıkmıştır. Bu namaz açısından, bir namazgâh olmuştur.

Aynı şekilde nehir üzerinde bir köprü bulunur ve üzerinde peş peşe saflar olursa, safların peş peşe bulunması sonucu nehir namazgâhla aynı hükmü aldığından dolayı uyma geçerli olur.

İmanın sure okurken takılması durumunda, uyan kişinin (muktedi) hatırlatması namazı bozmaz.

Ama namaz kılan kimseye, uyandan başkası hatırlatma yaparsa, bununla o kimsenin namazı bozulur.

Aynı şekilde namaz kılan bir kimse namazda olmayan bir kişiye hatırlatma yaparsa namazı bozulur. Çünkü bu, bir öğretme ve öğrenmedir. Okumakta olan bir kimse, başkasının kendisine hatırlatmasını istediği zaman, sanki "Okuduğum kısımdan sonra ne geliyor? Bana hatırlat" demiş olmaktadır. Ona hatırlatma yapan kimse de, sanki, "Okuduğun kısımdan sonrası şöyledir. Bunu benden öğren" demiş olmaktadır. Bu sözler açıkça söylenecek olsa, namaz kılan kimsenin namazının bozulacağı açıktır.

İmama uyana gelince kıyasa göre, imama hatırlatma yaptığı zaman onun namazı da aynı şekilde bozulmalıdır. Fakat Muhammed (r.h.a.) rivâyet edilen şu hadise dayanarak istihsân yapmıştır. Peygamber (s.a.v.) Mü'minûn suresini okuyup bir kısmını terk etmişti. Namazı bitirince اَلَمْ يَخْرُجْ مِنْكُمْ اُنْثٰى "İçinizde Übeyy yok muydu?" diye sordu. Oradakiler, evet ya Resûlullah!" dediler. Bunun üzerine O (s.a.v.) هَلَا فَتَحْتَ عَلَيَّ "Bana hatırlatsaydın ya" buyurdu. Übeyy (r.a.), "Onun yürürlükten kaldırıldığını (nesh) sandım." dedi. Resûlullah (s.a.v.) لَوْ نُسَخَّتْ لَاتَانَاكَ بِهِ "Şayet kaldırılırdı onu size haber verirdim." buyurdu.⁶⁶⁷

[1/194]

Ali (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir.

إِذَا اسْتَطَعْتَ الْإِمَامَ فَأُطْعِمْهُ

"İmam senden yardım isterse ona yardım et."⁶⁶⁸ İbn Ömer (r.a.) akşam namazında Fâtihayı okuyup sureyi hatırlayamadı. Nâfi', اِذَا زُلْزِلَتْ اَلْاَرْضُ رُفُّواْهَا dedi. O da bu sureyi okudu.

⁶⁶⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, III/81.

⁶⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Salât* 163; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/13; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/211.

⁶⁶⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/417; Dârakutnî, I/400; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/213

İmanın
yanılmasının
hatırlatılması
durumu

Ayrıca imama uyararak namaz kılan kimse (muktedi), kendi namazını düzeltmeyi kasdetmektedir. İmam okuyunca, uyan kimsenin ihtiyacı da giderilmiş olduğu için, biz onun namazı bozulmaz, dedik.

İmama uyanın imama hatırlatmada acele etmemesi gerekir. İmam da onu düzeltmeye ihtiyaç hissettirmemelidir. Rükuya gitmeli veya başka âyete yahut başka bir sureye geçmelidir. Eğer böyle yapmaz ve kendi dilinden namazı bozacak bir şey çıkmasından korkarsa, o zaman uyan kimse hatırlatır. Çünkü Ali (r.a.), İmam senden yardım isterse ona yardım et, demiştir. Bu durumda o, uyan kimseyi ihtiyaç hissettirdiğinden dolayı ayıplanmayı hak etmiştir. Âlimlerimizden bazıları, uyan kişi imamına hatırlatırken okumaya niyet etmelidir, demişlerdir. Fakat bu bir yanılgıdır. İmamın arkasında uyan kişinin okuması yasaktır. İmamının yanılmasını açması ise yasak değildir. İzin verilen şeye niyet, yasak olana niyete yol veremez. Bu yasak, ancak imamından başka birine hatırlatmak istediği zaman söz konusu olur. O zaman öğretmeye değil, okumaya niyet etmesi gerekir. Böyle olan hatırlatma onun namazına zarar vermez.

**Namazda
yılan, akrep
öldürmek**

Namazda iken yılan ve akrep öldürmek namazı bozmaz.

Çünkü Peygamber (s.a.v.),

أَقْتُلُوا الْأَسْرَدِينَ وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي الصَّلَاةِ

“Namazda bile olsanız iki siyahı öldürünüz.”⁶⁶⁹ buyurmuştur.

Namazda iken Resûlullah (s.a.v.)’ı akrep sokmuştu O (s.a.v) da ayakkabısını akrebin üzerine koydu. Onu öldürene kadar ezmişti. Namazı bitirince de şöyle buyurdu;

لَعَنَ اللَّهُ الْعَقْرَبَ لَا تُبَالِي نَبَأًا وَلَا غَيْرَهُ

“Allah akrebe lanet etsin! Ne peygambere aldırıyor ne de başkasına...” Ya da , لَا تُبَالِي مُضَلِّيًا وَلَا غَيْرَهُ “Ne namaz kılanı aldırış ediyor ne de başkasına...”⁶⁷⁰ Namaz kılan kimseye, namazda kendisini meşgul edeni uzaklaştırma izni verilmiştir. Bu da namazda meşgul eden şeylerden biridir.

Denilmiştir ki bu, Resûlullah (s.a.v.)’ın akrebe yaptığı gibi, yılanı bir vuruşta öldürmek mümkünse, olur. Ama namazda iken bir kimseyle kavga etmede olduğu gibi, önlem almaya ve bir çok vuruşa ihtiyaç gösterirse, namazı yeniden kılmalıdır. Çünkü bu çok iş (amel-i kesir)’dir. Daha doğru görünen görüş, hepsinin hükmünün aynı olmasıdır. Çünkü bu, namaz kılanın yapmasına izin verilen bir iştir.

⁶⁶⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, I/449; Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, II/233, 248; Ebû Dâvûd, *Salât* 164; Tirmizî, *Salât* 170; Nesâî, *Sehiv* 12; İbn Mâce, *İkametü’s-Salavat* 146; Zeyleî, *Nasbu’r-râye*, II/63

⁶⁷⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/44; İbn Mâce, *İkametü’s-Salât* 146; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsât*, VI/91, VII/221; Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, II/518; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, VI/191

Namazdaki kimsenin abdesti bozulduktan sonra yürümesi, kuyudan su çekmesi ve abdest alması gibidir.

Namaz kılan kimse kuşa bir taş atsa, az iş olduğu için namazı bozulmaz. Fakat bu mekruhtur. Çünkü namaz işlerinden olmayan bir şeyle uğraşmaktır. Hakim'üş-Şehit, yılan ve akrep öldürme meselesinde mekruhluktan söz etmedi. Çünkü namaz kılan, kendisinden onların eziyetini savmak için buna muhtaçtır. Ama kuşun kendisine vereceği eziyeti savmak için buna gerek duyulmaz. Bu nedenle mekruhluğundan söz etmiştir.

Namazda taş atma

Namaz kılan kimse bir yay alır ve onunla atış yaparsa namazı bozulur. Bazı edebiyatçılar, kullandığı bu sözlerden dolayı Muhammed (rh.a.)'i eleştirdiler. Dediler ki, *أَرَفَى بِالْفَوْسِ* yayla atmak, yayı elinden atmak anlamındadır. Bir kimse ok attığı zaman, sadece *يرمي* atar, denilir. Ancak Muhammed (rh.a.)'in amacı, halka öğretmektir. Bu ifade de halk dilinde böyle bilinmektedir. Bu nedenle onu söylemiştir. Onun namazı, yayla atış yapma, çok iş (amel-i kesir) olduğu için bozulur. Çünkü, yayı alıp oku ona yerleştirmek, atmak için germek, iki eli de kullanma ihtiyacı duyulan çok iş (amel-i kesir) dir. Uzaktan bakan, onun namaz dışında olduğunda şüphe etmez. Dolayısıyla bu iş namazı bozan bir iş olur.

Namazda yay ile atış

[1/195]

Bir kimse yağ sürünür, yahut başını tararsa veya kadın çocuğunu emzirirse hüküm yine böyledir.

Namazda yağlanma, taranma, emzirme

Hanefî âlimlerden bazıları, az iş ile çok işi birbirinden ayırmada iki eli kullanmaya ihtiyaç duyulmasını ölçü almışlardır. Hatta bir kimse, namazda gömleğini düğmelerse namazı bozulur, izarını çözerse bozulmaz, demişlerdir. En doğrusu bu konuda şöyle söylenilmesidir. Uzaktan bakan, davranışı yapana, baktığında onun namaz dışında olduğundan şüphe etmediği her hareket, namazını bozar. Uzaktan bakanın onun namazda olduğundan şüphelendiği her hareket ise namazı bozmadır. Bir kimse, yukarıda sözü edilen hareketlere baktığı zaman, sahibinin namaz dışında olduğundan şüphe etmez. Mesela kadın çocuğunu taşısa veya emzirse hiçbir kimse onun namaz dışında olduğundan şüphe etmez. Peygamber (s.a.v.)'in sabah namazında muavvizeteyni (Felak ve Nas surelerini) okuyup sonra şöyle dediğini rivâyet etmiştik.

Namazda amel-i kesir, amel-i kalil ölçüsü

Namazda çocuk emzirme ve savaşıma

سَمِعْتُ بُكَاءَ صَبِيٍّ فَخَشِيتُ عَلَى أُمِّهِ أَنْ تَفْتِنَنِي

"Bir çocuk ağlaması işittim de annesinin günaha girmesinden korktum"⁶⁷¹ Çocuk emzirmek, namazı bozmasaydı, Resûlullah (s.a.v.) onun ağlamasından dolayı sünnet olan okumayı (kıraat) terketmezdi.

⁶⁷¹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/365; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/233; Buhârî, *Ezan* 65, 163; Ebû Dâvûd, *Salât* 122; Tirmizî, *Salât* 159; Nesâî, *Imamet* 35; İbn Mâce, *İkametü's-Salavat* 49; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-avsât*, III/19;

Bir kimse namazda iken savaşırsa namazı bozulur. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Hendek Günü, savaşla uğraştığından, dört vakit namazı kılamadı. Eğer savaşıırken namaz kılmak caiz olsaydı, bu namazları sonraya bırakmazdı.

Namazda yeme, içme durumu

Aynı şekilde namazda iken unutarak veya kasten bir şey yer veya içerse namazı bozulur. Oruç böyle değildir. Onda unutarak yemekle, kasten yemenin hükmü birbirinden farklıdır. Çünkü namaz kılanın durumunda ona hatırlatıcı bir durum vardır. Namazın yasağı, yemeye götürecek yemekle ilgili davranışlara engel olur. Bu nedenle namazda unutarak yemekle kasten yemek bir tutulmuştur. Oruç tutanın durumunda ise, ona ibadeti hatırlatıcı bir durum yoktur. Çünkü oruç, yemeye götürecek şeylere engel olmaz. Bunlar yemekle ilgili davranışlardır. Sonra yemek yeme; uzaktan bakanın, bu işi yapan kişinin namazda olmadığına şüphe etmeyeceği bir davranıştır. Buna göre Muhammed (rh.a.) demiştir ki, namazda sakız çiğnemek namazı bozar. Çünkü sakız çiğneyene uzaktan bakan kimse, namaz dışında olduğundan şüphelenmez.

Namazda iken dişlerin arasındakini yutmanın durumu

Namaz kılan kimsenin dişleri arasında bir şey bulunur da onu yutacak olursa zarar vermez. Çünkü dişler arasında kalabilen şey hükmen onun tükürüğüne tabidir. Bu nedenle o orucu da bozmaz. Bu hüküm dişler arasında kalan şey nohuttan küçük olduğu takdirdir. Çünkü bu, normal olarak dişler arasında kalan şeydir.

Namazda kusmuğunu yutmanın durumu

Aynı şekilde ağız dolusundan az bir kusuntu gelir, elinde olmadan bu midesine geri dönerse, bu da onun tükürüğü gibidir. Bu onun abdestini bozmadığı gibi, namazını da bozmaz. Bu, özellikle Ramazan gecelerinde iftarda midesi yemekle dolduğu zaman, teheccüt namazı kılan kimsenin başına gelebilir. Biz onun namazı, sadece belva nedeniyle bozulmaz dedik.

Namaz kılanın üzerine sidik sıçraması

Namaz kılan kimsenin üzerine herhangi bir yerden dirhem miktarından fazla sidik sıçrasa, o da namazdan ayrılıp burayı yıkasa kıldığı rekatların üzerine devam ederek namazını tamamlayamaz.

El-İmla adlı eserde Ebû Yusuf (rh.a.)'dan, şu görüş nakledilmiştir. Bu kimse kıldığı rekatlar üzerine devam ederek namazını tamamlayabilir. Çünkü bu durum, hakkında delil bulunan mesele türündendir. Bu delili biz burun kanaması konusunda nakletmiştik. Namazda iken burnu kanayan kimsenin, burnunu yıkamaya ve abdest almaya ihtiyacı vardır. Meselede burnu kanayan, kıldığı rekatlar üzerine devam ederek namazını tamamlayabildiğine göre, burada üzerine sıçrayan sidiği yıkayan kimse, öncelikle bunu yapabilir.

Kuvvetli olan görüşün delili şudur. Kıldığı rekatlar üzerine devam etme, hadislerle kıyasa aykırı olarak sabit olmuş bir hükümdür. O bakımdan bu hükmü, sadece her bakımdan rivâyetlerdeki anlamda olan şeyler girer. Bu ise, her bakımdan hakkında delil bulunan mesele gibi değildir. Çünkü orada namazdan ayrılma, abdest için mutlaka gerekli idi. Burada namazdan ayrılma ise, giysideki pisliği yıkamak içindir. Namaz kılan kimsenin üzerinde iki kat giysi olup bunlardan

pisliğe bulaşmış olanı, o anda üzerinden atarak namazdan ayrılmaya ihtiyaç duymayabilir. Bundan dolayı biz, bu meselede kıyası esas alıp üzerine sidik bulaşan kimse kıldığı rekatlar üzerine devam ederek namazını tamamlayamaz dedik.

Namazda iken kanlı bir sivilceden akıntı olursa, burnu kanadığında olduğu gibi abdest alır, yıkar ve kıldığı rekatlar üzerine devam eder.

Namazda sivilcenin kanaması

Hakim'üş-Şehid'in bundan maksadı, namaz kılan kimsenin bir karışması olmaksızın akarsa demektir. Ama namaz kılan sivilceyi sıkır veya sivilce dizlerinde olur ve secdeye dizlerine dayanmaktan dolayı açılacak olursa bu, kasten abdest bozma yerinde anlamında bir davranıştır. Böyle bir kimse önceden kıldığı rekatlar üzerine devam edemez.

Birine namazda iken mermi rast gelip yaralar ve kan akarsa, o kimse Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre önceden kıldığı rekatlar üzerine devam edemez.

Ebû Yusuf (rh.a.) der ki, abdest alırsa devam eder. Çünkü Ömer (r.a.) mihrapta hançerlenince Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ı kendi yerine geçirmiştir. Şayet onun namazı bozulmuş olsaydı cemaatin da namazı bozulur ve kendi yerine onu geçirmezdi. Ayrıca abdestin bozulması onun karışması olmaksızın meydana gelmiştir. Bu durum kişinin elinde olmadan abdestinin bozulması durumuna benzer.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e ait görüşün delili şudur. Abdestin bozulması, kullardan gelen bir nedenle olmuştur. Bu durum kendisinden gelen bir nedenle bozulduğunda olduğu gibi, önceden kıldığı rekatlara devam etmesini engeller. Bu mesele, hakkında delil bulunan mesele gibi değildir. Namaza devamlı engelleyen, istemeksizin abdest bozulması özrü, hak sahibi olan Allahu Teâlâ tarafından. Bu özür ise, hak sahibi olmayanlar tarafından gelmektedir. Aralarında fark vardır. Çünkü hasta oturarak namaz kılar. Daha sonra iyileşince bu namazı yeniden kılmaz. Bağlanmış kimse de oturarak namaz kılar. Daha sonra bağı çözülünce onun bu namazı yeniden kılması gerekir. Ömer (r.a.)'in olayı, namaza başlamadan önce olmuştur. Abdurrahman'ı namaza başlamak için yerine geçirmişti. Görmez misin onun yaralanınca, "Ah! Köpek herif beni öldürdü ! İnsanlara kim namaz kıldıracak? Ey Abdurrahman öne geç" dediği, rivâyet edilmiştir. Bunlar, namaza devam etmeyi engelleyecek sözlerdir.

Bir kimse namazda iken uyur ve ihtilam (hamamcı) olursa, kıyasa göre yıkanır. Kıldığı rekatlara devam eder.

Namazda uyuyup ihtilam olma

Hakim'üş-Şehit burada kıyas ile küçük abdestsizlik konusundaki istihsâna yapılan kıyası kastediyor.

Fakat ben istihsânen o namazı yeniden kılmalıdır, diyorum. Bu istihsân ile birinci kıyasa dönmeyi kastediyorum. Çünkü bu, hakkında delil bulunan meselenin

benzeri değildir. İhtilam olan kimse, yıkanırken avret yerini açmaya ihtiyaç duyar. Halbuki abdest almada buna ihtiyaç duyulmaz. Ayrıca namaz kılan, normal olarak abdestinin bozulması durumuyla karşılaşabilir. Yıkanmayı gerektirecek cünüplükle karşılaşması nadirdir. Nadir karşılaşılan bir durum, kaçınılması zor olan şey (belva) gibi değildir.

Namazda
avret
yerinin
açılması

Namaz kılan kimsenin üzerinden giysisi düşer, farkında olmadan çıplak kalır, daha sonra hemen hatırlayıp giysisini alır ve giyinirse, namazına devam eder.

Kıyasa göre, namazda avret yeri açıldığı ve bu, başladığı ibadete aykırı olduğu için, namazı yeniden kılar. Fakat Hakim'üş-Şehit istihsân yapıp şöyle demiştir. Kısa bir süre için çok miktarda açılma, uzun bir süre için az miktardaki açılma gibidir. Az miktardaki açılma namazın caiz olmasını engellemez. Bu da onun gibidir. Bu hüküm, giysisi düşen kimse çıplak olarak bir farz yerine getirmez veya bir farz yerine getirecek kadar çıplak durmazsa böyledir. Çıplak olarak bu kadar durursa ne kıyasa ne de istihsâna göre, önceden kıldığı rekatlara devam edemez.

[1/197]

Namazda
üzerine
çok pislik
akması
durumu

Namaz kılan kimse iki kat giysili iken üzerine çok miktarda pislik akar, kirlenen giysiyi hemen çıkarıp atarsa, bu mesele kıyas ve istihsâna göre bir önceki mesele gibidir. Bu durumda iken bir farzı yerine getirir veya bir farzı yerine getirebilecek kadar beklerse namazı yeniden kılar.

Kadın, baldırının dörtte biri açık olarak namaz kılsa kıldığı namazı yeniden kılar.

Namazda
kadının
baldırının
açılması

Eğer açık kısım, bu miktardan az olursa, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre yeniden kılmaz. Ebû Yusuf (rh.a.), yarısı açık olmadıkça yenilemez, der.

Sonuç olarak avret yerini örtmek, Allahu Teâlâ'nın,

﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾

"Her mescide gidişinizde güzel elbiselerinizi giyin" (el-Araf 7/31) buyruğundan dolayı farzdır. Burada maksat, avret yerini insanlar için değil, namaz için örtmektir. Halbuki çarşıda insanlar, mescitlerdeki insanlardan daha çoktur. Allahu Teâlâ çarşıya gidişinizde ziynetinizi üzerinize alın buyurmadı.

Kadının
başını
örtmesi

Kadının başı avrettir (örtülmesi gereken yerdir). Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur.

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ امْرَأَةٍ حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ

"Allah hayız gören bir kadının namazını ancak başörtüsü ile kabul eder."⁶⁷² Burada hayız gören kadın, bâliğa (ergin) kadın demektir. Çünkü hayız görmekte

⁶⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/218; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 132; Tirmizî, *Salât* 160; İbn Mâce, *Tahâret* 132; Hâkim, *Müstedrek*, I/380; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/238

olan bir kadın namaz kılmaz.

Biz Hanefilere göre, Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne aykırı olarak, az miktardaki açıklık affedilmiştir. Bu az miktardaki pislüğün bir benzeridir. Bu konuda biz Hanefilerin delili; zaruret ve özellikle fakirlerle, sadece eskimiş giysi bulabilen kişiler açısından, kaçınılması mümkün olmayan durum (belva)'dır. Ömer b. Ebû Seleme'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir. "Ben arkadaşlarıma, (çocukları kastediyor) üzerimde yırtık bir giysi varken namaz kıldırıyordum. Onlar anneme, oğlunun kalçasını ört diyorlardı." Bu rivâyet az miktardaki açıklığın affedilmiş olup namazın cevazına engel olmadığını, çok miktardaki açıklığın ise engel olduğunu gösterir.

Avret yerinin açılmasında ölçü

Ebû Yusuf (rh.a.) çokluğu, yarı ile takdir etmiştir. Çünkü azlık ve çokluk birlikte kullanılan isimlerdendir. Bir şey kendisinden çok olan başka bir şeyle karşılaştırılırsa az, kendisinden az olan başka bir şeyle karşılaştırılırsa çok olur. Açık olan kısım yarıdan az olursa, kapalı olan kısım ile karşılaştırılması halinde az, yarıdan çok olursa, kapalı olan kısım ile karşılaştırılması durumunda çoktur. Birbirine eşit olarak, yarısı açık yarısı kapalı olursa, bu konuda Ebû Yusuf (rh.a.)'dan iki rivâyet vardır. Bu rivâyetlerden birine göre bu açıklık namaza engel olmaz. Çünkü çok miktardaki açıklık namaza engeldir. Burada çok miktarda açıklık yoktur. Diğer rivâyette ise, namazı bozan tarafla caiz kılan taraf birbirine eşittir. İbadette tedbirlik gerektiği için, bozan taraf galip getirilir, denmiştir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.) çokluğu, dörtte bir ile takdir etmişlerdir. Çünkü dörtte bir tamamı akla getirir. Görmez misin, başın dörtte birini meshetmek tamamını meshetmek gibidir. Bir insanın yüzüne bakan bir kimse, kendisi için falanı gördüm demeyi, mümkün görür. Halbuki o, baktığı kimsenin dört tarafından sadece birini görmüştür.

Baş için açıkladığımız ölçü, karın, saç ve baldır için de geçerlidir. Ama ön ve arka avret yerleri ile ilgili olarak Kerhi demiştir ki, "Bu iki uzuvda çokluk ölçüsü dörtte birden öte dirhem miktarıdır. Çünkü bunlar, ağır avret yerleridir. Böyle olunca, onlar ağır pislüğe kıyas edilirler." Bu görüş kuvvetli değildir. Çokluğu böyle takdir etmekle, ağırlık ortaya konmuş olmaz. Çünkü dışkı deliği, dirhem kadar kabul edilir. Onun dediğine göre dışkı deliği açılacak olursa, açık kısım dirhem miktarını aşana kadar namazın caiz olması gerekir. Çünkü pislüğün dirhem kadarı, namazın caiz olmasını engellemez. Tâ dirhem miktarını aşmış olana dek. En doğru olanı, bütün organlarda çokluk ölçüsünün dörtte bir olmasıdır. Muhammed (rh.a.), ez-Ziyâdât adlı eserinde buna işaret etmiştir.

[1/198]

Bir kadın başının, karnının ve başka avret yerinin birazı açık olarak namaz kılar ve bunlar toplandığı zaman bir organın dörtte bir miktarına ulaşırsa namazın caiz olmasına engel olur.

Kadının avretinin 1/4'e ulaşması

Aksi takdirde engel olmaz.

Namazda
kadının
oturuşu

Kadın namazda kendisi için en örtücü şekilde oturur.

Çünkü daha önce rivâyet ettiğimiz bir hadiste Peygamber (s.a.v.), kadına;

ضَمِّي بَعْضَ اللَّحْمِ إِلَى الْأَرْضِ

"Kabalarının bir kısmını yere değdir."⁶⁷³ buyurmuştur. Çünkü kadının durumu, dışarı çıkışında örtülü olma esasına dayanır. Aynı şekilde gücü yettiği kadar namazda da örtülü olmaya gayret etmesi gerekir. Peygamber (s.a.v.);

الْمَرْأَةُ عَوْرَةً مَسْتَوْرَةً

"Kadın örtülü olması gereken bir avrettir."⁶⁷⁴ buyurmuştur.

Bir adam namazda dua edip Allahu Teâla'dan rızık ve afiyet istese namazı bozulmaz.

Çünkü Allahu Teâla;

﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾

"Rabbimize gizlice yalvararak dua edin." (el-A'râf 7/55) buyurur. Peygamber (s.a.v.) de;

وَأَمَّا فِي سُجُودِكُمْ فَأَجْتَهِدُوا بِالْدُّعَاءِ , فَإِنَّهُ قَمِينٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ

"Ama secdelerinizde duaya gayret edin. Çünkü secdede yapılan dua sizin için kabul edilmeye layıktır."⁶⁷⁵

Biz Hanefîlere göre bu konudaki görüş şöyle özetlenebilir. Bir kimse namaz içinde Kur'an'da geçen ifadelerle veya Kur'an'da geçenlere benzer ifadelerle dua ederse namazı bozulmaz. Eğer "Allahım bana bir elbise giydir!" "Allahım beni falan kadınla evlendir!" gibi insanların sözlerine benzer ifadelerle dua ederse namazı bozulur.

Şâfiî (rh.a.), bir kimse namazda, namaz dışında dua etmesi mubah olan bir şeyle dua ederse, namazı bozulmaz, der. Çünkü Allahu Teâla; ﴿وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ﴾ "Allah'ın lütfundan isteyin." (Nisa.4/32) buyurur. Peygamber (s.a.v.) de; ﴿إِسْأَلُوا اللَّهَ حَوَائِجَكُمْ حَتَّى الشَّيْءِ فِي نِعَالِكُمْ وَالْمَلَحْ لِقُدُورِكُمْ﴾ "Ayakkabılarınız için bağcığa, tencereleriniz için tuza varıncaya kadar ihtiyaçlarınızı Allah'tan isteyiniz."⁶⁷⁶

⁶⁷³ Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II/223

⁶⁷⁴ Tirmizî, Rada 18; İbn Huzeyme, Sahih, III/93; İbn Hibbân, Sahih, XII/412; Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsât, VIII/101; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/241

⁶⁷⁵ Abdurrezzak, Musannef, I/145; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/155, 219; Müslim, Salât 207; Ebû Dâvûd, Salât 147; Nesâî, Tatbik 8, 62; İbn Huzeyme, Sahih, I/276, 306; İbn Hibbân, Sahih, V/222, 227; Zeyleî, Nasbu'r-râye, I/309

⁶⁷⁶ Ebû Ya'lâ, Müsned, VIII/44; Beyhakî, Şu'abu'l-imân, II/42; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, X/229

Namazda
duanın
durumu

buyurur. Ali (r.a.), harplerde sabah namazında kunut okur ve düşmanlarına beddua ederdi.

Biz Hanefîlerin delili, Muaviye b. el-Hakem'in rivâyet ettiği hadistir. Peygamber (s.a.v.); onun *يَرْحُمُكَ اللَّهُ* "Allah sana merhamet etsin." duasını, insanların sözleri cinsinden bir ifade kabul etmiştir.

إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ فَهُوَ كَلَامُهُمْ

"Bizim bu namazımız, insanların sözlerine benzer bir şey söylemeye uygun değildir. O (Allah sana merhamet etsin), insanların sözlerindendir."⁶⁷⁷ buyurmuştur.

Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.), oğlunu namazda dua ederken görmüştü. Şöyle dedi, "Haddi aşanlardan biri olmaktan sakın. Çünkü ben, Resûlullah (s.a.v.)'ı işittim ki O;

سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ

"Ümmetim içinde duada haddi aşan bazı topluluklar olacak"⁶⁷⁸ buyurdu. Allahu Teâlâ'nın, *﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾* "Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez." (el-Bakara 2/190) âyetini okudu. Sonra şöyle dedi. *أَمَّا يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ* "Ey Allahım! Doğrusu ben Sen'den cenneti ve ona yaklaştıran söz ve amelleri istiyorum. Cehennemden ve ona yaklaştıran söz ve amellerden Sana sığınıyorum, demek yetmiyor mu?"⁶⁷⁹

Ali (r.a.)'nin sözünde hiçbir delil yoktur. Orada bulunanlar onun bu içtihadını doğru görmemiştir. Hatta Ebû Musa el-Eş'ari (r.a.) ona şöyle bir yazı yazmıştır. "Benim yazım sana geldiği zaman namazını yeniden kıl." Muhammed (rh.a.), Mebsut'ta der ki, "Ne dersin? Namazda iken bir kimse şiir söyleyecek olsa bu onun namazını bozan bir davranış olmaz mı? Şiirin zikir olanı da vardır. Şairin, "haberiniz olsun ki, Allah'tan başka her şey fânidir" sözü de şiirdir.

Namaz kılan kimse, içinde cennet geçen bir âyete gelip orada durur ve Allah'tan onu isterse; yahut içinde cehennem geçen bir âyete gelip orada durur ve ondan Allah'a sığınırsa bu, tek başına olduğu zaman nafîle namazda güzel bir davranıştır.

⁶⁷⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/217; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/447, 448; Müslim, *Mesacid* 33; Ebû Dâvûd, *Salât* 166; Nesâî, *Sehiv* 20; İbn Huzeyme, *Sahih*, II/35; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/22; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/249; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/39, 40;

⁶⁷⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/53; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/172, 183; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 45; İbn Mâce, *Dua* 12; İbn Hibbân, *Sahih*, XVI/166; Hâkim, *Müstedrek*, I/267, 724; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/196

⁶⁷⁹ bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, *Dua*, 6/44; Ebû Ya'la, *Müsned*, 2/71; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/172

[1/199]

Çünkü Ebû Huzeyfe (r.a.), nakledildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) ile birlikte namaz kılmıştı. İçinde Cennet geçen bir âyete gelince durup Allah'tan cenneti istedi. İçinde Cehennem geçen bir âyete gelince durup Allah (c.c.)'a sığındı. İçinde özdeyiş (mesel) geçen bir âyete gelince de durdu ve tefekkür etti. Ama imam olursa bu davranış ona mekruh olur. Resûlullah (s.a.v.) ve O'ndan sonra günümüze kadar gelen imamlar, farz namazlarda bunu yapmamışlardır. O halde farz namazlarda böyle yapmak sonradan uydurulmuş şeylerden biri olur. Belki de imamin bu davranışından dolayı cemaat usanç duyabilir. Cemaate usanç vermek ise mekruhtur. Fakat bu davranış namazını bozmaz. Çünkü bu onun huşuunu artırır. Huşu ise namazın süsüdür. Imamin arkasında namaz kılan kimse için de hüküm aynen böyledir. Çünkü o, imamin okuyuşunu dinler ve susar. Allahu Teâla;

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, merhamet edilesiniz." (el-A'râf204) buyurmuştur. Cemaate dinleme emredilmiş, susmaya çağırılmış, bunları yaparlarsa merhamet edilecekleri vadedilmiştir.

Imama uyanın
namazda
okuyup
okumayacağı

Bu bölüm, imama uyararak namaz kılan kimsenin (muktedi) imamin arkasında okuyup okumayacağı konusundaki görüş ayrılığının bir sonucudur.

Kûfeli âlimlere göre tercih edilen görüş, muktedinin hiçbir namazda okumamasıdır.

Aralarında Malik (r.h.a.)'in de bulunduğu Medineli âlimlere göre, öğle ve ikindi namazlarında okur. Imamin açıktan okuduğu namazlarda okumaz.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre her namazda okur. Ancak imamin açıktan okuduğu namazlarda Fâtihayı okuma zamanı, imamin bu sureyi bitirmesinden sonradır. Çünkü imam, kendisine uyanın Fâtihayı okuyabilmesi için bir süre susar. Şâfiî (r.h.a.) bu görüşüne Peygamber (s.a.v.)'in "لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ" *"Kıraatsız hiçbir namaz yoktur."*⁶⁸⁰ hadisini delil getirmiştir. rivâyet ettiği bir hadiste Ubâde b. Sâmit şöyle demiştir. "Resûlullah (s.a.v.) ile sabah namazını kıldık. O namazı bitirince لَعَلَّكُمْ تَقْرَوْنَ خَلْفِي" *"Umarım ki arkamda okuyorsunuz"* buyurdu. Biz de evet dedik. Bunun üzerine O, "لَعَلَّكُمْ تَقْرَوْنَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ ، فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِهَا" *"Sadece Fâtihayı okuyunuz. Çünkü Fâtihatsız hiç bir namaz yoktur."*⁶⁸¹ buyurdular. Başka bir rivâyette لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ

⁶⁸⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, II/120, 121; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/317, Müslim, Salât 42; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/168, 193; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/93

⁶⁸¹ Muvatta, I/202; Abdurrezzak, *Musannef*, II/127; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/313, 322; Ebû Dâvûd, Salât 131; Tirmizî, Salât 115; İbn Hibbân, *Sahih*, V/95; Dârakutnî, I/319, 320; Hâkim, *Müstedrek*, I/364; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/165, 166; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, II/10; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/286

تَفَرَّأَهَا "Fâtiha'yı okumayan kimsenin hiçbir namazı yoktur."⁶⁸² buyurdu. Bundaki anlam şudur. Kiraat (okuma) namazın farzlarından biridir. Rûku ve secde farzları gibi ihtiyari durumlarda imama uyma nedeniyle düşmez. Muktedi, rûkuda imama yetiyecek olursa hüküm farklıdır. Çünkü bu durum, o rekâtı kaçırmaktan korktuğu için zaruret durumudur. Bazı farzlar sadece zaruret nedeniyle düşebilir. Görmezmissin o tekbirden sonra kıyam bir rûkündür. Bu da zaruret dolayısıyla düşebilir.

Biz Hanefîlerin delili; Allahu Teâla'nın,

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet edilesiniz." (Araf, 204) buyruğudur. Tefsir âlimlerinin çoğuna göre bu emir, imama uyana yönelik bir hitaptır. Tefsir âlimlerinden bazıları bu emrin hutbe durumuna yönelik olduğu yorumunu da yapmıştır. Ancak bu iki yorum arasında hiçbir tezat yoktur. İkinci yorumda, içinde Kur'an okunduğundan dolayı hutbe durumunda dinleme ve susma emri açıklanmış olmaktadır. Peygamber (s.a.v.),

مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ

"Kimin imamı varsa, imamının kiraatı (okuması) onun için de kiraattir."⁶⁸³ buyurmuştur. Meşhur bir hadiste ise,

وَإِذَا كَتَبَ فَكَبَّرُوا ، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا

"İmam tekbir alınca siz de tekbir alınız. Okumaya başlayınca susunuz."⁶⁸⁴ buyurur.

İmanın arkasında muktediye kiraatin yasaklandığı, sahabilerin (r.a.) büyüklerinden seksen kişi tarafından rivâyet edilmiştir. Hadis âlimleri bunların isimlerini bir araya getirmişlerdir.

Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.), kim imamin arkasında okursa namazı bozulur, der. Bundaki anlam şudur. Kiraat, kiraat olsun diye değil, okunanı düşünmek ve onu uygulamak için yapılır. İbn Mesûd (r.a.); "Kur'an kendisi uygulansın diye indirilmiş, fakat insanlar onu okumayı uygulama durumuna getirmişlerdir." der. Bu maksat,

[1/200]

⁶⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/314, 316; Buhârî, Ezan 95; Müslim, Salât 34, 35; Ebû Dâvûd, Salât 131; Tirmizî, Salât 69, 115; Nesâî, İftitah 24; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 11; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/269

⁶⁸³ Muvatta, I/194; Abdurrezzak, *Musannef*, II/136; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/339; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 13; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/160; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/10; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II/285

⁶⁸⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/331; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/376, 420; Ebû Dâvûd, Salât 68, 177; Nesâî, İftitah 29; İbn Mâce, İkametü's-Salavat 13; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/156; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/12

imamın okuyup cemaatin dinlemesi durumunda gerçekleşir. Onların her biri okumayla uğraşırsa, bu amaç gerçekleşmez. Bu durum hutbenin bir benzeridir. Hutbeden amaç öğüt almak ve tefekkürdür. Bu da cemaatten her birinin kendi kendine hitab etmesi ile değil, imamın hitab edip onların dinlemesi ile gerçekleşir.

Şu da kıraatin (okumanın) imama uyan (muktedi) için bir farz olmadığını gösterir. Bir kimse imama rüku durumunda iken yetişip rekâtı kaçırmaktan korkarsa, ondan kıraat farzı düşer. Şayet kıraat imama uyan açısından farz olsaydı, rüku ve secde gibi, bu mazeret nedeniyle de düşmezdi. Ayakta durma (Kıyam) farzı da düşebiliyor, denilemez. Çünkü namaz kılan kimsenin ayakta tekbir alması gerekir. Kıyam farzı, kıyam isminin içine aldığı en az miktardaki ayakta durma ile yerine getirilmiş olur.

Yukarıda anılan hadiste Şâfiîler lehine delil yoktur. Çünkü imamın kıraati ile cemaatin namazı da kıraatle yerine getirilmiş olur. Nitekim imamın hutbesiyle hepsinin namazı, hutbe ile kılınmış olduğu gibi. Ubâde b. Sâmit (r.a.)'in rivâyet ettiği hadis, kıraatin imama uyan için İslâmın ilk dönemlerinde farz olduğu, sonradan Peygamber (s.a.v.)'in onları imamın arkasında okumaktan yasakladığı anlamında yorumlanır. Görmezmissin Ubâde kendi arkasında kıraat yapan bir adamı işitince, "Niçin Kur'an'da benimle yarışılıyor?" demiştir. Ayrıca kıraat, diğer farzlardan farklı bir farzdır. Diğer farzlardan amaçlanan şeyler, imamın yapmasıyla elde edilemez. Daha önce de geçtiği üzere kıraat böyle değildir.

Malik (rh.a.)'in görüşü, İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir. Biri O'na "İmamın arkasında okuyayım mı?" diye sormuş o da, "Öğle ve ikinci namazlarında evet" cevabını vermiştir.

Hizmetçi namaz kılan kimsenin önünden geçmek ister, o da hizmetçiyi uzaklaştırmak için "sübhanellâh" der veya eliyle işaret ederse, bu davranışlar onun namazını kesintiye uğratmaz.

Çünkü Peygamber (s.a.v.), Zeyneb'e işaret etmiş, o da durmamıştır. Ayrıca Resûlüllah (s.a.v.);

إِذَا نَابَتْ أَحَدُكُمْ نَائِيَةً فَلْيَسْبِخْ ، فَإِنَّ التَّسْبِيحَ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقَ لِلنِّسَاءِ

"Namazda birinizin başına bir olay gelirse 'sübhanellâh' desin. Sübhanellâh demek erkeklere, el çırpma da kadınlara aittir."⁶⁸⁵ buyurur.

Muhammed (rh.a.), Kitâbü'l-Asl'da "Bana göre yapmaması daha iyidir" der. Bunun anlamı, sübhanellâh demeyele elle işareti birlikte yapmasın demektir. Çünkü namaz kılan kimseye bunlardan biri yeterlidir. Bazıları da derler ki, müstehap olan,

⁶⁸⁵ Muvatta, I/163; Ahmed b. Hanbel, Müsned II/540, V/332, 338; Buhârî, Ezan 48; Müslim, Salât 102; Ebû Dâvûd, Salât 168; Nesâî, İmamet 15; Zeyleî, Nasbu'r-râye, II/42

onun bunlardan hiç birini yapmamasıdır. Peygamber (s.a.v.)'in yukarıdaki sözü, namazda işin mübah olduğu bir zamanda söylemiş olduğu şeklinde yorumlanır.

Biri namaz kılan kimseden izin isterse o, kendisinin namazda olduğunu bildirmek için sübhanellah der. Çünkü Ali (r.a.), rivâyet ettiği bir hadiste şöyle der. "Her gün Resûlullah (s.a.v.)'ın huzuruna çıkmak için benim iki giriş yerim vardı. Hangisinden istersem oradan girerdim. Kapıya geldiğimde O, namazda değilse, kapıyı açar ben de içeri girerdim. Namazda ise okurken sesini yükseltir, ben de geri dönerdim." Çünkü namaz kılan kimse bununla namazını korumayı kasdetmiştir. Şayet böyle yapmayacak olsaydı, izin isteyen kimse ısrar edecek ve sonunda o, okuyuşunda yanlış yapmak durumuyla karşı karşıya kalacaktı.

Namaz kılan kimseye kötü bir haber verilir de, o, "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" derse, eğer bununla haberciye cevap vermeyi kasdederse, namazını kesintiye uğratmıştır. Şayet cevap vermeyi kasdetmezse namazını kesintiye uğratmamış olur. Çünkü mutlak söz, konuşma amacıyla söylenmiş kabul edilir. Mutlak bir sözle cevap kasdedilirse de cevap olur. Namaz kılan kimsenin "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" demesi (istircâ), bir felakete uğradım, bana yardım ediniz, demektir. Şayet bunu açıkça söyleyecek olsa namazının bozulacağı açıktır. İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn ile cevap vermeyi kasdederse hüküm yine böyle olur.

Dışarıdan
gelen şeylere
cevap verme

[1/201]

Namaz kılan kimseye sevindirici bir haber verilir o da, "elhamdülillah" der veya şaşıracağı bir haber verilir o da, "sübhanellah" der ve haberciye cevap vermeyi kasdederse Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre namazını kesintiye uğratmış olur. Ebû Yusuf (rh.a.) ise, "elhamdülillah" ve benzerlerini söylemek cevap vermeyi kasdetse bile namazı kesintiye uğratmaz, der. Çünkü Peygamber (s.a.v.) *أَنَا مِمَّنْ تَسْبِيحُ وَالتَّهْلِيلُ وَبِئْسَ مَا فِيهِ* "Namaz sadece tesbih, tehlil ve Kur'an okumak içindir."⁶⁸⁶ buyurur. Burada namaz kılan kimsenin söylediği sözler, söylenmesi için namazın meşru kılındığı sözlerdir. Eğer namazı bozulacaksa yalnız söz söyleme niyetinden dolayı bozulacaktır. Yalnız söz söyleme niyeti de namazı bozmaz. "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" denilmesi (istircâ') konusunda Ebû Yusuf (rh.a.)'un, Ebû Hanîfe ile Muhammed (rh.a.)'e aykırı görüşü anılmadı. En doğrusu bütün meselelerde Ebû Yusuf (rh.a.)'un onlara aykırı görüşte olduğudur. Ebû Yusuf (rh.a.)'un istircâ' meselesinde onlara aykırı görüşte olduğunu kabul edenler, bu görüşe delil olarak şöyle der. İstircâ' felaketi açığa vurmaktır. Halbuki namaz bunun için meşru kılınmamıştır. El-hamdü lillâh demek ise şükürü açığa çıkarmaktır. Namaz da bunun için meşru kılınmıştır.

Biz Hanefîlerin delili, Peygamber (s.a.v.)'in,

⁶⁸⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, Salât, 2/331; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/447; Müslim, *Mesacid*, 33

مَنْ سَبَّحَ مِنْ غَيْرِ عَقَبٍ وَلَا عَجَبٍ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ كَذَا

"Kim öfkelenmeksizin ve hayrete düşmeksizin 'sübhanellellah' derse ona şu kadar ecir vardır."⁶⁸⁷ hadisidir. Peygamber (s.a.v.); sübhanellellah diyen kimseyi, bu sözle hayretini ortaya koymak istemediği takdirde, tesbih eden bir kimse kabul etmiştir. Buna göre bu sözle, hayretini ortaya koymak istemesi durumunda, onun tesbih eden bir kimse değil, hayretini ifade eden bir kimse olacağı ortaya çıkar. Çünkü söz, söyleyen kişinin amacına dayalıdır.

Bir kimse, önünde bir kitap olduğu halde adı Yahya olan bir kişi görüp,

﴿يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ﴾

"Ey Yahya kitabı kuvvetlice tut." (Meryem, 19/12) der ve bununla ona hitabetmeyi kasederse, onun Kur'an okuyan değil, konuşan bir kimse olduğunu herkes açıkça anlar. Namaz kılan kimseye "hangi yerlere uğradın" denilse o da, ﴿وَيُتْرِكُ مُعْطَلَةً وَقَضْرٌ مُشِيدٌ﴾ "Kullanılmaz duruma gelmiş kuyulara ve ıssız kalmış muhteşem saraylara" (el-Hacc 22/45) dese ve bununla cevap vermeyi kasedtse, onun konuşan bir kimse olduğu açıkça anlaşılır.

Bir kimse içinde Allah ismi geçen bir şiir okusa onun, zikreden değil şiir okuyan bir kimse olduğu da yine açıkça anlaşılır. Hatta onun namazı da bozulur. Bizim meselemizde de durum aynı şekildedir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir kimse namazda mushafa bakarak okursa namazı bozulur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) göre ise namazı tamamdır. Fakat bu davranış mekruhtur.

Şâfiî (rh.a.) bu davranış mekruh değildir, der. Delili Ayşe (r.a.)'nin özgür kıldığı Zekvan'ın, Ramazan ayında O'na imamlık yaptığı ve mushafa bakarak okuduğu şeklindeki, hadisidir. Diğer taraftan burada sadece mushafı elle tutma ve ona bakma eylemi vardır. Namaz kılan kimse başka bir şey taşıyacak olsa namazı bozulmaz. Mushaf da aynen böyledir. Şu kadar var ki bu davranış ehli-i kitabın yaptıklarına benzediği için, İmameyn (Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)) bunu mekruh gördü. Şâfiî (rh.a.) ise "Bize her konuda ehli kitaba benzemek yasaklanmadı. Mesela biz de onların yediği gibi yeriz" der.

Ebû Hanîfe (rh.a.) kendi görüşünün delilini iki şekilde ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi şudur. Kur'an'ı taşımak, sayfalarını karıştırmak, ona bakmak ve anlamak için onu düşülmek "amel-i kesir" dir. Bu da namazda iken yayla okutmak gibi namazı bozar. Bu delile göre o der ki, eğer mushaf namaz kılanın

Namazda iken
önündeki
Kur'an'dan
okumanın
durumu

⁶⁸⁷ Müslim, Mesacid, 144, 145; Hâkim, el-Müstedrek, I/694

önüne konmuş olursa veya Kur'an'dan mihraba yazılmış olan bir şeyi okursa namazı bozulmaz.

En doğru olanı onun şöyle demiş olmasıdır. Mushafa bakarak namaz kılan kimse mushaftan almaktadır. Sanki o bir öğretmenden öğrenmektedir. Bu ise onun namazını bozar. Görmezmissin okuyacaklarını mushaftan alan kimseye sahafiyy (ilmi okuduğu sayfadan alan), ezbere Kur'an okumayı beceremeyen kimseye de ümmî denir. Ümmî namazı kiraatsiz (okumadan) kılar. Bu durum onun mushaftan öğrenen bir kişi olduğunu gösterir. Buna göre mushafın onun önüne konmuş olması ile elinde olması arasında hiçbir fark yoktur. Zekvan hadisiyle ifade edilmek istenen şey, onun namazda mushaftan okuduğunu değil, sadece onun Kur'an'ın tamamını ezbere okumama durumunu ve teravihte Kur'an'ın tamamını okumanın farz olmadığını açıklamaktır.

[1/202]

Bir kimse, üstünde tabaklanmış, ölmüş hayvan derisi olduğu halde namaz kılsa biz Hanefilere göre bunda bir sakınca yoktur.

Tabaklanmış
deri üzerinde
namaz

Malik (rh.a.), namazı caiz olmaz, der. Ona göre, tabaklanmış bile olsa, murdar hayvan derisinden sadece içinde katı şeyleri saklamak için yararlanılır. Malik (rh.a.) bu görüşüne Abdullah b. Hakim el-Leysî'nin rivâyet ettiği hadisi delil gösterir. Abdullah der ki, "Vefatından yedi gün önce bize Resûlullah (s.a.v.)'ın mektubu geldi. Mektupta **لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلَا عَضْبٍ** *"Murdar hayvanın deri ve sinirinden yararlanmayın."*⁶⁸⁸ ifadesi vardı.

Biz Hanefilerin delili; Peygamber (s.a.v.)'in,

نَسِ إِهَابٌ ذُبِحَ فَقَدْ ضَبِرَ

*"Hangi deri tabaklanırsa temizlenmiş olur."*⁶⁸⁹ hadisidir. Abdullah'ın rivâyet ettiği hadis, yararlanma yasağının tabaklanmadan öncesine ait olduğu şeklinde yorumlanır. El-Esmâî (rh.a.) şöyle der, "El-lhab, tabaklanmamış derinin adıdır. Tabaklanınca ona edîm denilir." Sonra kendi kendine ölmeden dolayı haram kılınan şeyler, yeme kapsamına giren kısımlardır. Peygamber (s.a.v.),

⁶⁸⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/206, VII/15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/310; Ebû Dâvûd, *Libas* 39; Tirmizî, *Libas* 7; Nesâî, *Fer'* ve *Atira* 5; İbn Mâce, *Libas* 26; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VII/330, 340; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/115

⁶⁸⁹ *Muvatta*, III/494, 497; Abdurrezzak, *Musannef*, I/63; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/162; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/219, 270; Müslim, *Hayız* 105; Ebû Dâvûd, *Libas* 38; Tirmizî, *Libas* 7; Nesâî, *Fer'* ve *Atira* 4; İbn Mâce, *Libas* 25; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/103, 104; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/16, III/83; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/114

إِنَّمَا حُرِّمَ مِنَ الْمَيْتَةِ أَكْلُهَا

"Murdar hayvanın sadece yenilmesi haram kılınmıştır."⁶⁹⁰ buyurur. Tabaklanınca deri yenmeye elverişli olmaktan çıkar. Bundan anlaşıldığına göre derinin pis oluşu, ondaki pis yağlardan dolayıdır. Bunlar da tabaklamakla gitmiş ve o sirkeye dönüşen şarap gibi temiz duruma gelmiştir.

Deriyi tabaklamak

Bize göre tabaklamanın tanımı konusunda söylenenlerin en doğrusu, deriyi kokuşmaktan ve bozulmaktan koruyan işlemdir. Öyle ki bir kimse deriyi güneşletse veya topraklasa bu bize göre tabaklama sayılır.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu tabaklama olmaz. Tabaklama deriden pis yağları giderecek şeylerle olur. Pis yağlar da şap, selem ağacı yaprağı ve mazı kullanılarak giderilir.

Biz Hanefîlerin bu konuda delili şudur. Tabaklamaktan maksat, deriyi yenilmeye elverişli olmaktan çıkarmaktır. Bu da gerçekleşmiş ve dolayısıyla onda pis yağların kalmadığı anlaşılmıştır. Şayet deride o yağlar kalmış olsaydı, zamanın geçmesiyle kokuşurdu. Bize göre eti yenen ve yenmeyen yırtıcı hayvanların derileri de aynen böyledir.

Şâfiî (rh.a.) der ki "Yırtıcı hayvanlardan eti yenmeyenlerin derisi tabaklamakla temiz olmaz. O, bunları domuz ve insan derisine kıyas etmiştir.

Biz Hanefîlerin delili,

أَيُّمَا إِبْرَاقٍ دُبِغَ فَقَدْ طَهِّرَ

"Hangi deri tabaklanırsa temiz olur."⁶⁹¹ hadisinin genel anlamı oluşudur. Ayrıca namazda ve namaz dışında insanların giydikleri tilki, fil, samur ve benzeri hayvanların derisinden yapılan giysilerin, hiç bir kimsece yadırganmaksızın temiz kabul edilişi, bunların tabaklanmakla temizlendiklerini gösterir.

Domuz derisinin durumu

Domuz derisine gelince Ebû Yusuf (rh.a.)'dan bunun da tabaklanmakla temiz olacağı görüşü rivâyet edilmiştir.

En doğru görüşe göre ise domuz derisinin tabaklanma olasılığı yoktur. Çünkü insan gibi domuzun da, üst üste çok katlı bir derisi vardır. Temiz olmaması temizleyici olan tabaklanmayı kabul etmemesinden dolayıdır. Yahut domuzun kendisi pistir. Derisi de domuzun kendisinden bir parçadır. Ama diğer hayvanlarda

⁶⁹⁰ Muvatta, III/497; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/261, 329; Buhârî, *Buyu'* 101; Müslim, *Hayız* 100; Ebû Dâvûd, *Libas* 38; Nesâî, *Fer'* ve *Atira* 4; İbn Mâce, *Libas* 25; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/15, 20

⁶⁹¹ Muvatta, III/494, 497; Abdurrezzak, *Musannef*, I/63; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/162; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/219, 270; Müslim, *Hayız* 105; Ebû Dâvûd, *Libas* 38; Tirmizî, *Libas* 7; Nesâî, *Fer'* ve *Atira* 4; İbn Mâce, *Libas* 25; İbn Hibbân, *Sahih*, IV/103, 104; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/16, III/83; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, I/114

pis olan şey, kendileriyle birlikte bulunan yağlardır. Buna göre bizce köpek derisi tabaklamakla temiz olur.

[1/203]

Hasan b. Ziyad (rh.a.)'a göre temiz olmaz. Bu aynı zamanda Şâfiî (rh.a.)'nin de görüşüdür. Çünkü bu ikisine göre köpeğin kendisi pistir. Fakat biz şöyle deriz. Normal durumlarda köpekten yararlanmak mübahtır. Şayet köpeğin kendisi pis olsaydı, ondan yararlanmak mübah olmazdı.

Eğer deri tabaklanmamış olur ve bir kimse o deri üzerinde namaz kılsa veya üzerinde çok miktarda murdar hayvan eti olduğu halde namaz kılsa, pislik taşıdığı için namazı bozulur.

Şayet üstünde murdar hayvanın tüy, kıl veya kemiklerinden biri olduğu halde namaz kılsa biz Hanefilere göre namazı tamamdır.

Murdar hayvan kılıyla namaz

Şâfiî (rh.a.) tüy ve kemikte canlılık vardır. Malik (rh.a.) tüyde değil, ama kemikte canlılık vardır, der. Onlar bu görüşlerine Allahu Teâlâ'nın, ﴿قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ "Dedi ki: bu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" (Yâsîn, 36/78) âyetini delil gösterirler. Çünkü kemik hayat devam ettikçe gelişir. Kemikte bir canlılık var ki ona da ölüm gelmekte ve o bu ölüm nedeniyle pis olmaktadır. Malik (rh.a.), "Kemik acı duyar ve kemik acısı dişte hissedilir. Ama tüy böyle değildir." der.

Biz Hanefilerin delili şudur. Kemik, tüy ve kıl canlı hayvandan kırılıp kesilen şeylerdir. Hayvan bunların kırılıp kesilmesinden dolayı acı duymaz. Bunlardan yararlanmak da caizdir. Peygamber (s.a.v.),

مَا أَمِنَ مِنَ الْحَيِّ فَهُوَ مَيْتٌ

"Canlı hayvanlardan koparılıp ayrılan şey murdardır."⁶⁹² buyurur. Şayet bunlarda hayat olsaydı, yararlanmak caiz olmazdı. Biz kemik acı duyar demiyor, aksine ona bitişik olan duyar diyoruz. Et acı duyar. İnsanlar arasında dişle ilgili şöyle bir söz vardır. Diş ya bir kemiktir veya doğduktan sonra bedende kemik meydana gelmeyeceği için, kuru bir sinir ucudur. Allahu Teâlâ'nın, ﴿مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ "Bu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" (Yâsîn, 36/78) buyruğu, bu nefisleri kim diriltecek, diye yorumlanır.

Sinir hakkında iki rivâyet vardır. Bunlardan birine göre, hareket ettiği için, sinirde canlılık vardır. Ölüm nedeniyle pis olur. Görmezmissin canlılar sinirin kesilmesinden dolayı acı duyarlar.

Leş'in sinirinden yararlanılır mı?

Ama kemik böyle değildir. Çünkü ineğin boynuzunu kesmek, ona acı vermez. Bu durum kemiklerde canlılık bulunmadığını ve ölümden dolayı onların pis

Leş'in kemiğinin durumu

⁶⁹² Abdurrezzak, *Musannef*, IV/494; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/218; Ebû Dâvûd, *Vasaya* 23; Tirmizî, *Sayd* 12; Ibn Mâce, *Sayd* 8; Ibn Hibbân, *Sahih*, IV/300; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/23; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/378

olmayacağını gösterir. Resûlullah (s.a.v.) Meymune'ye ait atılmış bir koyun leşinin yanından geçerken ona işaret edip,

هَلَّا اِنْتَفَعْتُمْ بِهَا

"Derisinden yararlanıyordunuz ya!" buyurunca denildi ki "Doğrusu o leştir." Bunun üzerine O (s.a.v.),

اِنَّمَا حُرِّمَ مِنَ الْمَيْتَةِ اَكْلُهَا

"Murdar hayvanın sadece yenilmesi haram kılındı."⁶⁹³ buyurmuştur. Bu hadis, yeme kapsamına girmeyen kısımların ölümden dolayı pis olmayacağını anlatır.

İnsanın kılı,
kemiği ve
dişinin
temiz
olması

Buna göre Şâfiî (rh.a.)'den farklı olarak, biz Hanefîler açısından insan kılı temizdir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) saçını tıraş ettirdiği zaman onları ashabına bölüştürmüştür. Şayet bu pis olsaydı, peygamberin saçını mübarek sayarak almaları caiz olmazdı. Fakat, pis oluşundan dolayı değil de, saygın oluşundan dolayı insan kılından yararlanılmaz.

İnsan kemiği de böyledir. Ondan saygın oluşundan dolayı yararlanılmaz. İnsan dişi buğdayla birlikte öğütülürse, öğütülen un yenilmez denilmesi, insanın pis oluşundan dolayı değil, saygın oluşundan dolayıdır.

Ama domuzun kendisi pistir. Onun kemiği ve sinirleri de eti gibi pislik içindedir.

Domuz kılı
kullanılabilir
mi?

Kılına gelince; Ebû Hanîfe (rh.a.), ayakkabı dikenlerin zaruret nedeniyle onu kullanmalarının caiz olduğuna hükmetmiştir.⁶⁹⁴ Domuz kılının temizliği konusunda ondan iki rivâyet vardır. Bir rivâyete göre domuz kılı temizdir. Aynı şekilde Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'den de yararlanılmasının caiz oluşundan dolayı, domuz kılının temiz olduğu görüşü nakledilmiştir. Bundan dolayı Ebû Hanîfe (rh.a.) onun satışını da caiz görmüştür. Çünkü domuz kılından yararlanmak ancak onu mülkiyete geçirmekle mümkün olur. Diğer rivâyete göre domuz kılı pistir. Çünkü zaruret nedeniyle sabit olan cevaz, zaruret sınırını aşmaz.

[1/204]

Muhammed (rh.a.)'in fili domuz grubuna dahil ettiği rivâyet edilmiştir. En doğrusu filin de diğer hayvanlar gibi kemiğinin temiz olmasıdır. Sevban'ın rivâyet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v.)'in Fatıma için fildişinden iki bilezik satın aldığı belirtilmiştir. Herhangi bir yadırgama olmaksızın fildişini insanların kullandığı görülmüştür. O halde bu durum onun temizliğini gösterir.

⁶⁹³ Muvatta, III/497; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/261, 329; Buhârî, Buyu' 101; Müslim, Hayız 100; Ebû Dâvûd, Libas 38; Nesâî, Fer' ve Atıra 4; İbn Mâce, Libas 25; İbn Hibbân, Sahih, IV/98; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I/15, 20

⁶⁹⁴ Günümüzde, teknolojinin gelişmesiyle her türlü dikiş iğnesi üretildiğinden, bu zaruret kalmamıştır.

Bir kimse namaz kıldığı yerin ön tarafında pislik olduğu halde namaz kılacak olsa, bu onun namazını bozmaz.

Çünkü namazın koşulu, namaz kılınan yerin temiz olmasıdır. Bu koşul da gerçekleşmiştir. Buranın ötesindeki pislik ona zarar vermez. Lakin müstehap olan, namaz kılarken pisliğin bulunduğu yerden uzaklaşmaktır. Çünkü namaz kılınan yerin bir saygınlığı vardır. Bu bakımdan, namaz için saygıya en layık olan yer seçilmelidir.

Eğer pislik kıyam yerinde bulunursa, miktarı çok olduğu takdirde namazı bozulur. Çünkü kıyam bir farzdır. Pis yerde yapılmaz. Namaz kılan kimsenin pislik üstünde olması, namazı bozma açısından sanki pisliğin, kendi üstünde olması gibidir.

Pislik secde yerinde olursa, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre hüküm yine böyledir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin kuvvetli görüşü de budur. Ebû Yusuf (rh.a.) ondan, namazının caiz olduğu şeklinde bir görüş rivâyet etmiştir. Bu görüşün açıklaması şudur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre secde farzı, burun ucunu yere koymakla yerine getirilmiş olur. Burun ucu da, dirhem miktarının altındadır.

Zâhiru'r-rivâyenin açıklaması şöyledir. Secde farzdır. Namaz kılan kimse alın ve burnu yere koyduğu zaman farz hepsiyle kılınmış olur. Nitekim kıraat veya rükuyu uzattığı zaman da farz bunların tamamıyla yapmış olur. Farzın tamamının pis bir yerde yerine getirilmesi ise caiz değildir. Alınla birlikte burun ise dirhem miktarından fazladır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan namaz kılan kimse pis bir yere secde eder, sonra secdeyi temiz bir yerde yenilerse namazının caiz olduğu görüşü rivâyet edilmiştir.

Züfer (rh.a.) ise namazı caiz olmaz der. Onun bu görüşünün açıklaması şudur. Pis bir yerde yapılmasından dolayı secde bozulmuştur. Tek namaz parçalanamaz. Onun bir kısmı bozulunca tamamı bozulur. Nitekim başlama tekbiri alırken pislik üzerinde durursa da böyledir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a ait görüşün açıklaması şöyledir. Farz pis bir yerde yerine getirilmez. Böyle olunca o bu farzı, temiz bir yerde yerine getirene kadar sanki hiç yapmamış gibidir.

Böylece biz diyoruz ki, namaz kılan kimse başlangıç tekbiri alırken pis bir yerde bulunsa, sanki namaz için hiç tekbir almamış gibi olur. Öyle ki, şayet nafîle namaz kılıyorsa onun bu namazı kaza etmesi gerekmez.

Eğer pislik ellerin ve dizlerin konulduğu yerde olursa bize göre namazı caizdir.

Züfer (rh.a.) bu namaz onun için yeterli olmaz der. Çünkü secde, eller dizler ve yüz hepsi yere konularak yapılır. Buna göre dizlerin konulduğu yerdeki pislik yüzün konulduğu yerdeki pislik gibidir. Bu konuda en çok şöyle denilebilir. Namaz kılan kimsenin mutlaka ellerini ve dizlerini koyacağı yer olacaktır. Bu, caiz olduğunu

göstermez. Elini pislik bulunan yere koyduğu zaman namazın caiz olduğunu göstermez. Nitekim birinde çok miktarda pislik bulunan iki kat elbise giydiği zaman, namazı caiz olmadığı gibi. O tek elbise ile yetinebildiği gibi pis elbiseyi de giymeyebilir.

[1/205]

Bu konuda bizim delilimiz şudur. Elleri ve dizleri pis yere koymak onları yere koymayı terk etmek gibidir. Secdede elleri ve dizleri yere koymayı terk etmek, secdenin caiz olmasına engel değildir. Nitekim İbn Abbâs (r.a.), "Saçlarını topuz yapmış olarak namaz kılan kimse, elleri arkaya bağlanmış olarak namaz kılan kimse gibidir." der. Bununla yüzün hükmü, ellerin hükmünden ayrılmaktadır. Yüzü yere koymayı terk etmek secdenin geçerliliğine engel olur. İki kat elbise giymek ise böyle değildir. Çünkü elbiseyi giyen, onu kullanmış olmaktadır. Elbise pis olunca, onu elinde tuttuğu zamanki gibi pisliği üzerinde taşımış olur. İşte bu nedenle namazı bozulur. Halbuki namaz kılan kimse namaz kıldığı yeri taşımaz ki bu yolla namazı bozulsun. Bunun yolu bizim dediğimiz gibi, namaz kılan kimsenin pis yere koyduğu organı hiç konmamış kabul etmektir.

Pisliğin kuruyup
izinin kalmadığı
yerde namaz

Bir kimse önceden pislik bulunan ve pisliğin kuruyup eserinin kaybolduğu bir yerde namaz kılsa biz Hanefilere göre namazı caizdir.

Züfer (r.h.a.) der ki bu namaz onun için yeterli olmaz. Çünkü koşul, yerin temiz olmasıdır. Temiz olma koşulunun bulunmadığı, bu yerle teyemmüm etmenin caiz olmamasından anlaşılmaktadır.

Biz Henefilerin delilimiz Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir.

أَمَّا أَرْضٌ جُفَّتْ فَقَدْ زَكَّتْ

"Hangi yer kurursa temizlenmiş olur."⁶⁹⁵ Başka bir hadiste de,

زَكَاةُ الْأَرْضِ يَبْسُهَا

"Yerin temizlenmesi kurumasıdır."⁶⁹⁶ buyurur. Sonra güneş pisliği yakar. Rüzgar onu dağıtır ve toprağa çevirir. Hava da kurutur. Bunların pisliğe etkisinden sonra pisliğin maddi varlığı kalmaz. Yer pislik bulaşmadan önceki durumuna döner. Namazla teyemmüm arasındaki fark daha önce geçti.

Doğru cevap, güneş gören yerle görmeyen yer, içinde ot bulunan yerle bulunmayan yer arasında fark olmadığıdır. Çünkü ot yere tabidir.

Buraya su ulaşıp ıslanırsa veya buranın toprağından birazı az miktardaki su içine atılırsa, bu konuda iki rivâyet vardır. Bir rivâyete göre o yer, kurumadan önceki gibi tekrar pis olur. Diğer rivâyete göre, ki doğru olan budur, orası pis

⁶⁹⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/59; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, Tahâret, V/211

⁶⁹⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V/59; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/429.

olmaz. Çünkü oranın temizliğine hükmedildikten sonra, ortada suyun ulaşmış olmasından başka bir şey yoktur. Su ise hiçbir şeyi pisletmez.

Haliya pislik bulaşıp pislikten eser kalmazsa hüküm bunun aksinedir. Çünkü pislik halının içine girdiğinden, onu ancak suyla yıkamak çıkarır. Halının yapısında bir şeyi kendi cinsine çevirme özelliği yoktur. Halbuki toprağın yapısı bir çok şeyi kendi cinsine çevirir. Mesela kumaş toprakta uzun süre kalırsa toprak olur. Bundan dolayı eseri kalmayarak pislik toprağa dönüşünce, biz oranın temizliğine hükmederiz. Eğer pisliğin eseri kalırsa, orada namaz caiz olmaz. Çünkü pislik eserinin görünmesi, orada pislik bulunduğunun bir göstergesidir.

Pislik bulaşan halının kuruduktan sonra ıslanması

Namaz kılan kimsenin, üzerine secde etmesi mümkün olursa, kar üzerinde namaz kılmasında bir sakınca yoktur.

Sertleşmiş kar üzerinde namaz kılmak

Bunun anlamı, secde edeceği yer sertleşmiş olursa demektir. Çünkü bu takdirde namaz kılan kimsenin alnı yerin sertliğini anlar. Ama kar sertleşmiş olmaz da alnı yerin sertliğini duymazsa, o zaman bu namaz geçerli olmaz. Çünkü bu secde, havaya yapılmış secde gibidir.

Ot veya pamuk üzerine yapılan secde de buna göredir. Alnı yerin sertliğini hissedecek kadar bunların içine gömülürse namaz yeterli, aksi takdirde yeterli değildir. Aynı şekilde içi doldurulmuş minder üzerinde namaz kılarsa, minder sert olursa namaz caizdir.

Minder, ot veya pamuk üzerine secdenin durumu

Ancak Malik (r.h.a.) buna aykırı görüştedir. Sahabiler bazılarının, on kat veya daha fazla minder üzerinde namaz kıldığına bakmam dediği rivâyet edilmiştir.

Hasır üzerinde namaz kılmak da böyledir. Çünkü insanlar mescitlerine hasır sermektedirler. Sözlerine değer verilmeyecek bazı kimseler buna aykırı görüştedir. Onlar derler ki, hasır üzerinde namaz kılmak caiz değildir. Çünkü birisi Ayşe (r.a.)'ye "Resûlullah (s.a.v.) hasır üzerinde namaz kıldı mı ? Ben Allahu Teâla'nın وَجَعَلْنَا ﴿حَسِيرًا﴾ 'Biz cehennemi kafirler için bir hasır yaptık.' (İsra, 8) buyruğunu duydum" diye sormuştu. Bunun üzerine Ayşe (r.a.) "Hayır" dedi⁶⁹⁷, diye savunurlar. Fakat bu hadis şâzdir. Ayşe (r.a.)'den bu konuda meşhur rivâyet şöyledir.

[1/206]

Hasır üzerinde namaz

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي عَلَى الْحُمْرَةِ

"Resûlullah (s.a.v.) Humra üzerinde namaz kılardı."⁶⁹⁸ Humra küçük hasır demektir. Allahu Teâla'nın "Kafirler için cehennemi bir hasır yaptık." (İsra, 8) âyetinin anlamı bir hapishane yaptık demektir. Bir hadiste,

⁶⁹⁷ Heysemî, Mecmau'z-zevâid, II/57; Ebû Ya'la, Müsned, VII/426.

⁶⁹⁸ Buhârî, Salât 19,20; Müslim, Mesâcid 270; Ebû Dâvûd, Salât 90; Tirmizî, Salât 129.

الصَّلَاةُ عَلَى مَا تَنَبَّهَ الْأَرْضُ الْأَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى مَا لَمْ تَنَبَّهَ الْأَرْضُ

"Yerin bitirdiği şeyler üzerinde namaz kılmak, yerin bitirmedeği şeyler üzerinde namaz kılmaktan daha faziletlidir."⁶⁹⁹ buyrulmuştur. Bunun için müslümanlar otu ve hasırı, haliya tercih etmişlerdir.

Mescidin kiblesinin, hamama, kabre veya tuvalete doğru olması mekruhtur.

Çünkü kible tarafı saygı gösterilmesi gereken bir yöndür. Mescitler de aynı şekildedir. Allahu Teâla mescitlerle ilgili olarak,

﴿ فِي بُيُوتٍ أَذْنُ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ ﴾

"Allah'ın, yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde." (en-Nûr, 24/36) buyurur. Mescidin kiblesinin genelde pis olan bu yerlere doğru olması durumunda, saygı gerçekleşmez. Ebû Yusuf (r.h.a.)'un, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den naklettiğine göre o şöyle demiştir. Bu hüküm cemaat mescitleri hakkındadır. Ama bir kimsenin evindeki mescidin kiblesinin bu yerlere doğru olmasında hiç bir sakınca yoktur. Çünkü evdeki mescide, diğer mescitler kadar saygı gösterilmesi gerekmez. Hatta bu mescitlerin satışı caizdir. İnsanların buna çare bulmaları da zordur. Cemaat mescidi ise böyle değildir. Bir kimse kiblesi bu yerlere doğru olan bir mescitte namaz kılsa namazı caizdir.

Bişr b. Gıyâs el-Müreyssî buna aykırı görüştedir. Ona göre bir kimse gasbedilmiş bir arazide veya gasbedilmiş bir giysiyle namaz kılsa namazı caiz değildir. Çünkü ibadet yasaklanmış olan bir şeyle yerine getirilmez.

Biz Hanefîlere göre yasak, namazla ilgili bir şeyden dolayı konmamışsa, namazın caiz olmasına engel olmaz. Bu konudaki yasağın delili, Ebû Hureyre (r.a.)'nin şu hadisidir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ فِي سَبْعٍ مَوَاطِنَ؛ الْمَجْزَرَةُ وَالْمَزْنَلَةُ وَالْمَقْبَرَةُ وَالْحَمَامُ وَقَوَارِعُ الطَّرِيقِ وَمَعَاطِنُ الْإِبِلِ وَقَوْفُ ظَهْرِ بَيْتِ اللَّهِ

"Peygamber (s.a.v.) yedi yerde namaz kılınmasını yasaklamıştır. Mezbahane, çöplük, kabristan, hamam, yol güzergâhları, deve ağılları ve Kabe'nin üstü."⁷⁰⁰

Mezbahane ve çöplük pislik yeridirler. Oralarda, namaz yerinin temiz olması koşulu bulunmadığından namaz caiz olmaz.

Denilmiştir ki, mezarlıkta namaz kılma, bunda Yahudilere benzeme bulunduğu için yasaklanmıştır. Nitekim Peygamber (s.a.v.),

⁶⁹⁹ bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Salavat, 1/350; Abdurrezzak, *Musannef*, Salât, 1/394; Hâkim, *Müstedrek*, 1/389.

⁷⁰⁰ Tirmizî, Salât 141; İbn Mâce, Mesâcid 4; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/329.

Caminin kiblesinde hamam, kabir veya tuvalet olması

Mezbaha, çöplük ve mezarlıkta namazın durumu

نَعْنِ اللَّهُ الْيَهُودَ! اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ فَلَا تَسْجُدُوا قُبُورِي نَعْبِدِي مَسْجِدَ

"Allah Yahudilere lanet esin! Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler. O halde siz benden sonra kabrimi mescit edinmeyin."⁷⁰¹

Ömer (r.a.), geceleyin kabre doğru namaz kılan bir adam gördü. Ona, "Kabirden sakın! Kabirden sakın! diye seslendi. O adam Ömer (r.a.)'in kamer (ay) dediğini sanıp gökyüzüne doğru bakmaya başladı. O kendisine bunu açıklayana kadar gökyüzüne bakmaya devam etti. Bu söze göre kabirde namaz caiz, fakat mekruhtur. Yine denildi ki burada namaz kılma yasağının nedeni, mezarların genelde pislik bulunan yerler olmasıdır. Cahil kimseler, kabirlerin yığıntılarını siper edinip arkalarına küçük ve büyük abdestlerini yaparlar. Buna göre, yerin temiz olma koşulu gerçekleşmediği için, namaz caiz olmaz.

[1/207]

Hamamda namaz kılma yasağının nedeni buraların genelde kullanılmış su ve pislik dökülen yerler olmasındandır. Hamamcının oturduğu yerde namaz kılsa mekruh olmaz. Denildi ki yasağın nedeni, hamamın şeytanın evi olmasıdır. Buna göre ister yıkanılan, ister yıkanılmayan kısmı olsun, hamamın her yerinde namaz kılmak mekruhtur.

Hamamda
namazın
durumu

Yol güzergâhlarında namaz kılma yasağının nedeni, bunun geçenlere zarar vermesidir. Buna göre yol geniş olursa mekruh olmaz. İbn Semâa'nın naklettiğine göre Muhammed (r.h.a.), kırdaki yolda namaz kılar. Denildi ki yol güzergâhlarında namaz kılma yasağının nedeni, buraların genelde at ve eşek pislikleri ve idrarları bulunan yerler olmasıdır. Buna göre geniş yol ile dar yol arasında fark yoktur.

Yol güzergâh-
larında namaz

Deve çökeklerinde namaz kılma yasağının nedeni, genelde buralarda pislik bulunmasıdır, denildi. Ancak bir hadiste,

صَلُّوا فِي مَرَبِضِ الْغَنَمِ وَلَا تُصَلُّوا فِي مَعَضِ الْأَيْلِ

"Koyun ağıllarında namaz kılınız. Ama deve çökeklerinde namaz kılmayınız."⁷⁰² buyrulmuştur. Pislik bulunması açısından koyun ve deve ağılları arasında fark yoktur. Yine denildi ki, buradaki yasağın nedeni, devenin namaz kılan kimseye saldırıp başına namazını bozduracak bir şeyin gelme olasılığıdır. Koyundan bunun olması düşünülemez.

Kâbe'nin üstünde namaz kılma yasağına gelince. Biz Hanefilere göre saygı terk edilmiş olacağı için, insanın Kâbe damının üstüne çıkması yasaklanmıştır. Bu durum, namazın caiz olmasına engel oluşturmaz.

Kâbe'nin
üstünde
namaz

⁷⁰¹ Buhârî, Salât 55; Müslim, Mesacid 19; Dârimî, Sünen, Salât 120 Resûlullah (s.a.v.)'in kabir-i saadeti şuanda duvarla çevrilidir. Bu durumuyla mescid-i Nebevi'nin içinde olmasının sakıncası yoktur.

⁷⁰² İbn Ebû Şeybe, Musannef, Salavat, I/337; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/150; Müslim, Tahâret 97; İbn Mâce, Tahâret 67.

Şâfiî (r.a.)'ye göre bu yasak, Kâbe damında namaz kılanın namazı bozulduğu için konmuştur. Öyle ki bir kimse önünde sütre olmaksızın Kâbe damında namaz kılacak olsa ona göre namazı caiz olmaz. O bu meseleyi namaz bölümünün sonunda açıklamıştır.

Cemaat kalabalık olup secde edecek yer bulamaz ve önündeki bir kimsenin sırtına secde ederse, namazı yeterli olur.

Çünkü Ömer (r.a.) şöyle demiştir.

أَسْجُدْ عَلَى ظَهْرِ أَخِيكَ فَإِنَّهُ مَسْجِدٌ لَكَ

"Kardeşinin sırtına secde et. Çünkü o senin secde yerindir."⁷⁰³ Yine O, insanların Mescid-i Nebevî'yi genişletmesini istedikleri zaman hutbesinde;

أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ هَذَا مَسْجِدٌ بَنَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ مَعَهُ فَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ مَوْضِعًا فَلْيَسْجُدْ عَلَى ظَهْرِ أَخِيهِ

"Ey İnsanlar! Bu, Resûlullah (s.a.v.) ve onunla birlikte Muhacirlerin ve Ensarın yaptığı bir mescittir. Kim bir yer bulamazsa kardeşinin sırtına secde etsin"⁷⁰⁴ demiştir.

Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyet ettiğine göre, o şöyle demiştir. Eğer secde aynı namazı kılan bir kimsenin üzerine olursa caiz, aksi takdirde caiz değildir. Çünkü sırta secdenin caiz oluşu zaruretten dolayıdır. Bu zorunluluk ise ortak namaz kılma durumunda vardır.

Âlimlerimizden bazıları buradaki sırttan maksat ayağın sırtıdır. Şayet öndeki kişinin sırtına secde edecek olursa, o secde eden bir kimse değil, rûku eden bir kimse konumunda olur. Dolayısıyla bu namaz, o kimse için yeterli olmaz, demişlerdir. Bu, Hasan b. Ziyad'ın görüşüdür. En doğrusu bunun caiz olduğudur. Çünkü bu konudaki ruhsat zorunluluktan dolayı dinen sabittir.

Bir kimse, imamın namazına niyet ederek ona uyar ve imamın namazının öğle namazı mı Cuma namazı mı olduğunu bilmezse, hangisi olursa olsun bu namaz o kimse için yeterlidir.

Çünkü o namazını imamın namazına bina etmiştir. Bu da imama göre bellidir. Asıl (imam) açısından belli olma, tabi (cemaat) açısından belli olmaya ihtiyaç bırakmaz. Bu konuda delil, Ali ile Ebû Musa (r.a.)'nın hadisleridir. Onlar Yemen'den Resûlullah (s.a.v.)'ın yanına geldiler. O;

يَا أَهْلَ الْبَلَدِ "Neye (niyet ederek) başlama tekbiri aldınız?" dedi. Onlar, بِمِ أَهْلَانَا "Resûlullah (s.a.v.)'ın başlama tekbiri aldığı namaza (niyet

⁷⁰³ bk. Abdurrezzak, Musannef, I/398; Ibn Ebû Şeybe, Musannef, I/237.

⁷⁰⁴ Abdurrezzak, Musannef, Salât, I/398; Ibn Ebû Şeybe, Musannef, Salavat, I/237; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/32; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III/182.

Kalabalık
nedeniyle
cemaat halinde
öndekinin
sırtına secde
yapmak

Imamın
namazına
diye niyetin
önemi

ederek) tekbir aldık.”⁷⁰⁵ dediler. Bunun üzerine O, her ne kadar başlama tekbiri sırasında imamın hangi namaza tekbir aldığını bilmeseler de, onlara bunu caiz gördü.

Eğer imamın namazına değil de, öğle namazına ve imama uymaya niyet eder, imam da Cuma namazında olursa, namazı bozulur. Çünkü o, imamın namazından başka bir namazı kılmaktadır. Farzların farklı oluşu ise imama uymaya engeldir.

[1/208]

Ebû Süleyman’ın rivâyetinden başka rivâyetlerde o şöyle demiştir. Şayet o imamın namazına ve Cuma’ya niyet eder, sonradan imamın öğle namazı kıldığı anlaşılırsa namazı caizdir. Bu görüş doğrudur. Çünkü imamın namazına diye niyet edilmesinden dolayı kılınmakta olan namaza devam edilmiş olmaktadır. Buna ek olarak söylenen fazlalık dikkate alınmaz. Bu kişi, Zeyd sanarak bu imama uydum diye niyet eden fakat imamın Amr olduğunu anlayan kimse gibidir. Bu imama uyma geçerlidir. Ama Zeyd’e uydum diye niyet eder sonradan onun Amr olduğu anlaşılırsa hüküm bunun aksinedir.

Bir kimse farz namazı kılıyorsa, özür durumu hariç, onun bir şeye dayanması mekruhtur.

**Namazda
bir şeye
dayanmak**

Çünkü bir şeye dayanmada kıyamın (ayakta durmanın) eksiltilmesi söz konusudur. Farz namazlarda özürsüz olarak kıyamın terkedilmesi caiz değildir. Aynı şekilde özürsüz olarak bir şeye dayanmak suretiyle eksiltilmesi de caiz değildir. Eğer böyle yaparsa, kıyamın aslı bulunduğu için, namazı caizdir.

Hâkim’üş-Şehid nafiile namazda bir şeye dayanmanın hükmünü açıklamamıştır. Denilmiştir ki bunda bir sakınca yoktur. Nafiile namazda kıyamın terki caiz olduğuna göre, eksiltilmesi öncelikle caizdir. Yine denilmiştir ki bu mekruhtur. Çünkü bir şeye dayanmada biraz nimetten yararlanma, biraz da büyükleme vardır. Namaz kılan bir kimsenin özürsüz olarak bunlardan birini yapması uygun olmaz. rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) mescitte gerilmiş bir ip gördü. نس هذا “Bu kimin?” diye sordu. Falan kadınıdır, geceleyin namaz kılar, yorulunca dayanır, dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.);

لَتَصِلَ فَلَانَةُ بَاتِلِيلٍ مَّ بَسَطَتْ . فَبِذْ أَغْيَتْ فَلَتَنَهُ

“Falanca kadın kolayına geldiği sürece namaz kılsın. Yorulunca uyusun”⁷⁰⁶ buyurdu.

Kim okumaya başlayıncaya kadar başlama tekbirini unutursa, namaza başlamış olmaz.

**Namaza
başlamanın
başlama
tekbiriyle
olması**

⁷⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/410; Buhârî, Hac 32, 125, Megazi, 62; Müslim, Hac 154; Tirmizî, Hac 109; Nesâî, Menâsik 50.

⁷⁰⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/297; Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 219; Ebû Dâvûd, Tadavvü' 18; Nesâî, Kiyâmu'l-leyl 17; İbn Mâce, İkametü's-Salavât 184.

Namazda
oturma
durumu

Atâ, rüku tekbiri, başlama tekbiri yerine geçer, diyordu. Bu doğru değildir. Çünkü namazın farzları, ancak başlama tekbirinden sonra gelir. Namaza başlamak da yalnız başlama tekbiriyle olur. Başlama tekbirini almayınca namaza başlamış olmaz.

Bir kimse ayakta nafilâ namaza başlar, sonra özürsüz olarak oturmak isterse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bunu istihsânen yapabilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) derler ki, bu namaz kıyasen onun için geçerli olmaz. Çünkü namaza başlamak, adak gibi bağlayıcıdır. Kim ayakta iki rekat kılmayı adarsa, bu rekatlarda oturması yeterli olmadığı gibi, ayakta namaza başladığında bu rekatlarda oturması yeterli olmaz.

Oturarak namaza başlarsa hüküm yine aynı şekildedir. Ebû Hanîfe (rh.a.) der ki, nafilâ namazda özürsüz oturmak, farz namazda özürlü oturmak gibidir. Farz namaza başlamakla devam etmek arasında fark olmadığı gibi, nafilâ namaz da böyledir. Çünkü namazın başında onun ayakta durmakla oturma seçeneklerinden birini tercih hakkı vardır. Onun bu tercih hakkı, kılmadığı kısımda da devam eder. Başlamak, ona sadece başladığı rekatta kıyamı gerekli kılar. Başladığı rekat, kıyamsız geçerli olmaz. Özür durumundan anlaşıldığına göre, ikinci rekatta kıyam olmasa da birinci rekat geçerlidir. O halde, namaza başlamaktan dolayı ona kıyam gerekli olmaz. Ama adak böyle değildir. Çünkü adak, kendisine bir şeyi sözle vacip kılmaktır. O kişi de adağında namazın ayakta kılınma niteliği açıkça belirtmiştir.

Mutlak adakta, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den hiç bir görüş nakledilmemiştir. Denilmiştir ki, adakla onun kendisine vacip kıldığı, Allahu Teâlâ'nın ona vacip kıldığına kıyas edilerek, mutlak adakta da ayakta kılması gerekir. Yine denilmiştir ki kıyam, nafilâ namazı tamamlayan şeylerin dışında olduğu için mutlak olarak adanan (nezredilen) namazı, ayakta kılması gerekmez Orucun arka arkaya tutulmasında olduğu gibi nezredilen namazın, ancak açıkça söylenirse ayakta kılınması gerekir. Üçüncü bir görüş olarak namaza başlama meselesine kıyasla, bu meselenin imamlar arasında ihtilafı olduğu söylenmiştir.

Bir kimse nafilâ namaza oturarak başlar ve bu namazın bir kısmını ayakta bir kısmını da oturarak kılsa, bu namaz onun için geçerli olur. Çünkü Ayşe (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَفْتَتِحُ الطُّلُوعَ قَاعِدًا فَيَقْرَأُ وَرَدَّهُ حَتَّى إِذَا بَقِيَ عَشْرُ آيَاتٍ أَوْ نَحْوَهَا قَامَ مَقَامَ قِرَائَتِهِ ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ وَهَكَذَا كَانَ يَفْعَلُ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ فَقَدْ انْتَقَلَ مِنَ الْقُعُودِ إِلَى الْقِيَامِ وَمِنَ الْقِيَامِ إِلَى الْقُعُودِ

“Peygamber (s.a.v.) oturarak nafilâ namaza başlayıp virdini okuyor, on âyet yahut buna yakın bir miktar kalınca ayağa kalkıyor, sonra rüku ve secde yapıyordu.

İkinci rekatta da böyle yapardı. Oturuştan kıyama, kıyamdan oturuşa geçerdi.⁷⁰⁷ Bu hadis, nafilâ namazda bunun caiz olduğunu gösterir.

Bir kimse nafilâ namaza abdestsiz olarak veya pis bir giysi ile başlarsa, o bu namaza girmiş olmaz. Onun bu namazı kaza etmesi de gerekmez.

Çünkü namaza başlama geçerli değildir. Kaza etme ve tamamlamanın vacip oluşu başlamaya dayalıdır.

Eğer nafilâ namaza, günün tam ortasında yahut güneş batarken ışıkları kızıl bir renk alınca veya güneş doğarken başlar ve bu halde namaza devam ederse, kötü iş işlemiş olur. Ama ona bir şey gerekmez. Çünkü o, bu namazı başladığı gibi yerine getirmiştir. Şayet namazı kesecek olursa, kaza etmesi gerekir.

Kerahat vakitlerinde namaz

Züfer (rh.a.) buna aykırı görüştedir. O yasaklanmış bir şeyi işleme nedeninden dolayı mekruh vakitlerde namaza başlamayı, kurban bayramı günlerinde oruca başlamaya kıyas etmektedir.

Bize göre bu iki mesele arasındaki fark şudur. O kimse kurban bayramı günlerinde oruca başlar başlamaz, yasağı işleyen oruçlu bir kimse durumuna gelir. Ama bu meselede, rekâtı secde ile kayıtlamadıkça namaza başlar başlamaz, namaz kılan bir kimse durumuna gelmez. Secde ile kayıtlayınca yasak işlenmiş olur. Ayrıca o başlama ile oruç ancak mekruh olarak tutulabilir. Burada ise mekruh vakit çıkana kadar sabretmek suretiyle kerâhetsiz yerine getirmek mümkündür. İşte biz onun namazı kaza etmesini bundan dolayı gerekli gördük. Bu mesele ile bir önceki mesele arasındaki fark da şöyledir. Başlamak aynen adamak gibidir. Bu vakitlerde namaz kılmayı adamak geçerli olduğu gibi, başlamak da geçerlidir. Ama abdestsiz olarak namaz kılmayı adamak geçerli değildir.

Burada bir takım meseleler vardır.

Bir kimse abdestsiz, çıplak veya okumadan (kıraatsiz) iki rekât namaz kılmayı adarsa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ona, bunların tümünde söylediklerinin geçerli namazda bulunan kısmı gerekir. Sözlerinin bunun dışındaki fazlalıkları geçersizdir.

Züfer (rh.a.)'e göre bunların tümünde hiç bir şey gerekmez. Çünkü onun adağında söyledikleri, Allah'a yaklaşıncı birer iş değildir.

Muhammed (rh.a.)'e göre bir kimse abdestsiz namaz kılmak gibi namazın hiçbir zaman caiz olmayacağı bir şey söylerse, ona hiç bir şey gerekmez. Şayet okumadan (kıraatsiz) namaz kılmak gibi bazı durumlarda namazın caiz olduğu bir şey söylerse, onun bunu yerine getirmesi gerekir.

Bir kimse güneş doğarken nafilâ namaza başlar, sonra onu keser, daha sonra onu güneş ışığının batarken (sarardığı sırada) kaza ederse bu onun için yeterli olur.

⁷⁰⁷ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/30; Müslim, *Salâtü'l-Müsafirîn* 112; Tirmizî, *Salât* 158.

Çünkü bu namazı o vakit tamamlayacak olsaydı, onun için bu yeterli olacaktı. Bu vaktin benzeri bir vakitte kaza ettiği zaman da hüküm böyledir.

Kadın kız (ve erkek) çocuğunu taşır bir durumda namaz kılsa, bu namaz onun için yeterli olur.

Bunun delili şu rivâyettir.

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي فِي بَيْتِهِ وَأُمَامَةُ بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ يَحْمِلُهَا عَلَى عَاتِقِهِ ، فَكَانَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا وَإِذَا قَامَ رَفَعَهَا

"Peygamber (s.a.v.) Ebu'l-Âs'ın kızı Ümame'yi omuzunda taşıyarak evinde namaz kılıyordu. Secde edeceği zaman koyup, kıyama kalkarken alıyordu."⁷⁰⁸

Kadın bu hareketiyle kötü bir iş işlemiş olur.

[1/210]

Çünkü kadın namazla ilgisi olmayan bir işle kendisini meşgul etmiştir. En azından bu onu elleri bağlama sünnetinden alıkoymuş olur. Resûlullah (s.a.v.), namazında mekruh olan bir şeyi yapmazdı, denilebilir. Biz, Peygamber (s.a.v.) bu davranışı, namazda bu işin mübah olduğu veya elleri bağlamanın sünnet olmadığı bir zamanda yapmıştır, diye yorumlanır deriz.

Bir kimse, ağzında bir şey tuttuğu durumda namaz kılsa namazı geçerlidir.

Bu hüküm, ağzında okumayı engellemeyecek şekilde gümüş veya altın yahut inci tanesi olduğu zaman böyledir. Eğer okumayı engelleyecek olursa, namazı caiz olmaz. Çünkü bu bir yeme fiilidir.

Aynı şekilde ağzında bir şeker tanesi olursa, namazı caiz değildir. Bu da bir yeme fiilidir. Bundan dolayı avucunda bir eşya tutarsa namazı caizdir. Nitekim kıyamda iken elleri bağlamayı veya rükuda iken elleri dizlerin üzerine koymayı terk ederse de namazı caiz olduğu gibi.

Bir özürden dolayı farz veya nafîle bir namazı oturarak kılan kimse bağdaş kurar. Mekruh olmaksızın dilediği şekilde oturur. Dilerse kabaları üzerine oturup bacaklarını çaprazlama dikerek ellerini önden bağlar (ihtiba), dilerse bağdaş kurar. Çünkü kıyamın aslını terketmek caiz olunca, oturmanın şeklini terketmek öncelikli caiz olur.

Züfer (rh.a.) teşehhütte yaptığı gibi dizleri üzerine oturur der.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise, kıyam durumunda namazın tümünü bağdaş kurarak kılar. Ruku etmek istediği zaman kendisine daha kolay olduğu için dizleri üzerine oturur der.

Oturarak
namaz
kılmada
şekil

⁷⁰⁸ Mâlik, *Muvatta*, 1/170; Buhârî, *Edep* 18; Müslim, *Mesacid* 41; Ebû Dâvûd, *Salât* 164; Nesâî, *Mesacid* 19.

Bir kimse mescidin üstünden imama uyararak namaz kılsa bu onun için yeterli olur.

Bunun delili, Ebû Hureyre (r.a.) hadisidir.

أَنَّهُ وَفَّ عَلَى مَطْحِ الْمَسْجِدِ وَاقْتَدَى بِالْإِمَامِ

"O mescidin damı üstünde durmuş ve mescidin içinde bulunan imama uymuştur."⁷⁰⁹ Bu, imama uyararak namaz kılan kimse, imamın arkasında veya onun hizasında durursa böyledir. İmamın ön tarafında durursa, namaza mescidin içinde başladığı zamanda da olduğu gibi bu namaz onun için geçerli olmaz.

Mescidin yan tarafındaki bir dam üstünde durur ve iki bina arasında yol olmazsa da hüküm aynı şekildedir.

Şâfiî (rh.a.) der ki, onun imama uyması geçerli değildir. Çünkü o, zaruret olmadığı halde cemaatle namaz kılma yerini terketmiştir.

Biz Hanefîlerin delili şudur. Mescidin yan tarafındaki damın üstünde olduğu halde imama uyması, imamlarla birlikte mescidin içinde olduğu halde ona uyması gibidir. Çünkü ona imamının hareketlerinde belirsizlik (istibah) olmaz. Aralarında imama uymayı engelleyecek bir durum da yoktur. İşte bu nedenle biz bunu caiz gördük.

Kible tarafında başları kesik resimler/heykeller bulunan bir evde namaz kılmakta sakınca yoktur.

Çünkü resim, başla birlikte resimdir. O halde başın kesilmesiyle resim olmaktan çıkar. Bunun açıklaması şu rivâyettedir. Resûlullah (s.a.v.)'a üzerinde kuş resmi bulunan bir kumaş hediye edildi. Sabahladıklarında Resûlullah kuşun başını sildi. rivâyet edildiğine göre,

أَنَّ جَبْرِيلَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ اسْتَأْذَنَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَذَنَ لَهُ فَقَالَ كَيْفَ أَدْخُلُ وَفِي نَيْتٍ قَرَامٌ فِيهِ تُمَثَالُ خَيُْولَ وَرِجَالٍ ، فَأَمَّا أَنْ تَقْطَعَ رُءُوسَهَا أَوْ تَنْحُدَ وَسَائِدَ فَتَوَطَّأَ

"Cibril (a.s.) Resûlullah (s.a.v.)'ın huzuruna girmek için izin istedi. Kendisine izin verilince dedi ki, Evde üzerinde at ve insan resimleri bulunan bir örtü varken nasıl içeri gireyim? Ya onların başları kesilecek ya da minderlyastık yapıp üzerlerine basılacak."⁷¹⁰ Çünkü resim, baş kesildikten sonra ağaç resmi durumuna gelir. Bu da mekruh değildir. Mekruh olan sadece canlı resmidir. İbn Abbâs (r.a.)'dan da böyle rivâyet edilmiştir. İbn Abbâs (r.a.), resim yapan birine resim yapmayı yasaklamış, o da "Nasıl ederim o benim kazanç yolum?" demişti. İbn Abbâs, "Çare yoksa ağaç resimleri yapman gerekir." demiştir. Ali (r.a.) demiştir ki;

Caminin
üstünden
imama
uyma

Önde resim
varken
namaz
kılmanın
durumu

Resmin
durumu

⁷⁰⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/17; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/35.

⁷¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/308; Nesâî, *Zinet* 114; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/270.

مَنْ صَوَّرَ تَمَثَّالَ ذِي الرُّوحِ كَلَّفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَتَمَتَّعَ فِيهِ الرُّوحُ وَلَيْسَ بِتَأْفِخٍ

"Kim canlı resmi yaparsa, can veremeyeceği halde, kıyamet gününde buna can vermekle yükümlü tutulur."⁷¹¹

[1/211]

Serahsî der ki, resmin başı kesik olmazsa onun kible tarafında bulunmasını mekruh görürüm. Çünkü bunda resme tapanlara benzeme vardır. Fakat bu hüküm resim uzaktan bakanlara belli olacak şekilde büyük olursa böyledir. Eğer küçük olursa sakınca yoktur. Çünkü resme tapanlar çok küçük resme ibadet etmezler. Ebû Musa'nın yüzüğünde iki sinek resmi vardı. Danyal (a.s.)'ın yüzüğü bulununca, kaşında iki aslan resmi olduğu görüldü. Bu ikisinin arasında ise aslanların yaladığı bir adam resmi vardı. Sanki Hâkim eş-Şehîd bu girişle resmin önceki durumunu naklediyor. Yahut bizden önceki dinlerde resmin helal olduğunu belirtiyor. Allahu Teâla şöyle buyurur,

﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُونَ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ﴾

"Onlar Süleyman (a.s.)'a kalelerden heykellerden dilediği şeyleri yapıyorlardı." (Sebe', 34/13)

Kible tarafında resim bulunması mekruh olduğu gibi tavanda, kıblenin sağında veya solunda bulunması da mekruhtur. Çünkü sahabilerden gelen rivâyette;

أَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَا تَدْخُلُ تَبِيتًا فِيهِ كَلْبٌ أَوْ صُورَةٌ

"Melekler, içinde köpek ve resim bulunan eve girmez."⁷¹² diye belirtilmiştir. Öyle ise namaz kılınan yerlerin bundan uzak tutulması gerekir. Ancak resim, namaz kılan kimsenin arkasındaki duvarda olursa bundaki mekruhluk daha hafiftir. Çünkü burada resme saygı gösterme ve ona tapanlara benzeme anlamı ortadan kalkar. Resim yerde, eteklerde ve perdelerde olursa da hüküm yine böyledir.

Ama halıda olursa şöyle deriz. Halının üzerine resim yaptırmak mekruhtur. Fakat böyle bir halının üzerinde uyumak ve oturmakta hiçbir sakınca yoktur. Çünkü halı çiğnenir. Böylece onda saygı gösterme anlamı meydana gelmez. Minder de böyledir. Görmez misin kendi adıyla anılan hadiste Cibril, "ya da minder yapılıp üzerine basılacak." dedi. Namaz kılan kimse halının üzerinde olur, resim yüzünün geleceği yerde veya önünde bulunursa, bu mekruhtur. Çünkü bunda yüzü resme yaklaştırma şeklinde saygı gösterme anlamı vardır. Resim ayaklarının geleceği yerde olursa bunda bir sakınca yoktur. Bunda saygı gösterme anlamı

⁷¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/216; Buhârî, *Buyu'*, 104; Müslim, *Libas* 99; Nesâî, *Zinet* 112.

⁷¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/104; Buhârî, *Bed'ul-Halk* 7; Müslim, *Libas* 83; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 89; Tirmizî, *Edep* 44; Nesâî, *Tahâret* 168.

bulunmaz. Sonuç olarak bütün bu durumlarda namazı caizdir. Çünkü mekruhluk namazla ilgili bir şeyden dolayı değildir.

Kur'an okumasını bilen bir kimse, Kur'an okumasını bilmeyen bir kimsenin (ümminin) nafile namazına veya bir kadının yahut cünübün namazına uyar, sonra bu namazı bozarsa kaza etmesi gerekmez.

Çünkü onun, kendisine imam olmaya elverişli bulunmayan ve de arkasında namazı kılma imkanı olmayan kimselere uyduğu zaman, namaza başlaması geçerli değildir. Namazı bozmaktan dolayı kaza etmenin vacip olması ise, başlamanın geçerli olmasından sonra gelir.

Namazı anlayacak durumdaki bülüğ yaşına gelmiş ama ergin olmamış bir kız çocuğu (mürahika), ikisi de imamları aynı namazı kıldıkları halde, imamların arkasında bir adamın yanına durursa erkeğin namazı bozulur.

Bu, istihsânen böyledir. Kıyasa göre onun namazı bozulmaz. Çünkü henüz ergin (baliğa) olmamış kız çocuğunun namazı gerçek bir namaz değildir. Alışmak için kılınan bir namazdır. İstihsânın delili de şudur. Bir hadiste yer aldığı üzere, bu kız çocuğuna namaz kılması emredilir. Kılmayacak olursa hafifçe dövülür.⁷¹³ O halde bu kız çocuğu, namazın aslına ortak olma konusunda ergin (baliğa) gibi olur. Aynı zamanda bulunmaktan dolayı namazın bozulması da buna dayanır. Çünkü o şehveti tahrik edecek bir gelişmişliktir. Bu yüzden aynı zamanda durduğunda, yakarma durumunda erkeğin kalbi şehvi duygulardan uzak olmaz. Bu sakınca burada vardır.

Görmez misin o kız, abdestsiz veya çıplak olarak namaz kılacak olsa, ona bu namazı yeniden kılması emredilir. Namaz kılma ona, sadece alışsın da ergin olunca kendisine zor gelsin diye emredilir. Bu amaç da o namazı ergin olduktan sonra, kılmasının caiz olacağı nitelikte kılarsa gerçekleşir. Eğer abdestsiz veya çıplak olarak kılacak olursa bu amaç gerçekleşmez. Bu nedenle o kıza namazı yeniden kılması emredilir.

Ergin veya mürahika kızın örtünmesi

Başörtüsüz kılacak olsa, çıplak kıldığında olduğu gibi kıyasa göre yeniden kılması emredilir. Çünkü erginlik yaşına geldiği halde ergin olmamış kızın (mürahikanın) başı avrettir (örtülmesi farzdır). Fakat Hakim'üş-Şehîr istihsân yapıp namazı onun için yeterli olur, dedi. Bunun delili Peygamber (s.a.v.)'in,

[1/212]

⁷¹³ Dövölür ifadesi "sıkıştırılır" anlamına alınmalıdır. İslamda ceza olarak dövme de bile el omuzdan yukarı kaldırılmaz. Kafaya, sırtta, karına, hayalara vurulmaz. Sadece pazu ve kalçalara, sopa budaksız olmak, aynı yere olmamak ve yaralamamak kaydıyla vurulabilir.

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ

"Allah hayız gören (yani baliğa) bir kadının namazını ancak baş örtüsü ile kabul eder."⁷¹⁴ hadisidir. Böylece baliğa olmamış bir kızın namazının baş örtüsüz de caiz olacağı ortaya çıkmış olmaktadır. Çünkü bazı ergin kadınlar, başörtüsüz namaz kılarlar. Bunlar cariyelerdir. Namazları caiz olur. Öyleyse çıplak olanınki hariç, ergin olmayanların namazı öncelikle caiz olur.

Cariye⁷¹⁵ örtüsüz namaz kılabilir.

Bunun delili Ömer (r.a.) hadisidir. O başını örten bir cariyeye gördüğü zaman, kırbağı başının üstüne kaldırır ve "Ey kokarca! Başörtünü at. Özgür kadınlara mı benzemeye çalışıyorsun!"⁷¹⁶ derdi. Mükatebe, müdebbera ve ümmü velet de böyledir.⁷¹⁷ Çünkü onlarda kölelik henüz var olduğundan, başları örtülmesi gereken avret yeri değildir.

Cariye namaz kılmakta iken özgür kılınırsa, istihsânen başörtüsünü alır ve namazına devam eder. Kıyasa göre ise namaz esnasında giysi bulan çıplak kadın gibi, namazı yeniden kılar. Istihsanın delili şudur. Cariyeye örtünme farzı namaz sırasında gerekli olmuştur. O da bunu gerekir gerekmez yerine getirmiştir. Ama çıplak kadın böyle değildir. Çünkü örtünme farzı ona namaza başlamadan önce gerekiyordu. Lakin o, acz özüünden dolayı çıplaktı. Bu özür ortadan kalkınca, namaz sırasında su bulup abdest alan ve namazı yeniden kılan teyemmümlü kimse gibi, namazı yeniden kılar. Namaz sırasında bir kimsenin elinde olmadan abdesti bozulursa abdest alıp kıldığı rekatlara devam eder. Bu da onun bir benzeridir.

⁷¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* VI/150; Ebû Dâvûd, *Salât* 84; Tirmizî, *Salât* 160; İbn Mâce, *Tahâret* 132; Hâkim, *Müstedrek*, I/380.

⁷¹⁵ Cariye, cihadda galip gelen mücahitlere ulûl emr'in mağlup, harbe katılmış kadınlardan köle olarak verdiği kadındır. Özgür kadından farklı statüye tabidir.

⁷¹⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, III/136; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/41.

⁷¹⁷ **Mükâtebe** / المكاتبه: Efendisi ile kölesi arasında bir bedel üzerinden köleliğin sona erdirilmesi amacıyla yapılan akit. Bu akit gereği üstlendiği bedeli ödediği anda köle hürriyetine kavuşur. Köle bu akdin gerçekleştiği andan itibaren tasarruf hürriyetine ve mal edinme hakkına sahip olur ve bu sayede kendi adına çalışır, kitâbet bedelini ödeyince de azad olur. Böyle bir akit yapan köleye "mükâtebe", bu anlaşmaya "mükâtebe" veya "kitâbet", üzerinde anlaşılan ücrete de "kitâbet bedeli" denir. Efendisiyle kitâbet sözleşmesi yapmış bayan köleye "mükâtebe" dediği gibi efendisi ölünce özgür olacak köle kadına "müdebbera", efendisinden çocuğu olmuş köle kadına da "ümmüveled" denir.

HASTA NAMAZI

Hastanın namazında dayanak şu âyettir:

﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾

Hastanın
nasıl namaz
kılacağı

“Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarak Allah’ı anarlar...” (Âl-i İmrân 3/191).

Dahhâk bu âyetin tefsirinde bunun; hastanın namazdaki durumunun, gücü neye yetiyorsa öylece kılabilceğinin, açıklanması olduğunu söyler.

Resûlüllah (s.a.v), İmrân b. Husayn (r.a.)’ın hastalığı sırasında ziyaret için yanına gitmişti. İmrân O’na nasıl namaz kılacağını sordu. Şöyle buyurdu;

صَلِّ قَبِيضًا . فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعًا ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى الْجَنْبِ نَوْمِيُ إِسَاءً . فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَاللَّهُ أَوْلَى بِالْعُدْرِ

“Namazını ayakta kıl. Gücün yetmezse oturarak kıl. Buna da gücün yetmezse yan üstü yatarak imâ ile kıl. Buna da güç yetiremezsen Allah senin özrünü kabul etmeye en layıktır.”⁷¹⁸ Yani senden özrü kabul etmeye demek istiyor.

Ayrıca taat, ancak güç yetmeye göredir. Nitekim Allahu Teâlâ;

﴿لَا يَكْفِيكَ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَشَعْبًا﴾

“Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemez” (el-Bakara 2/286) buyurmaktadır. Allahu Teâlâ’nın;

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾

“Gücünüz yettiğince Allah’tan korkun” (et-Tegâbûn, 64/16) âyeti de bunun başka bir delilidir.

Bunu öğrendikten sonra şöyle söyleyebiliriz. Hasta ayakta durmaya (kıyama) güç yetirebiliyorsa namazını ayakta kılar. Kıyama güç yetiremiyorsa oturarak rûkû ve secdeli olarak kılar. Oturmaktan da aciz ise imâ⁷¹⁹ ile kılar. Çünkü imâ, onun gibilerin güç yetirebildiğidir. Namazın başında kıyama güç yetirip sonra bundan aciz kalırsa, namazı oturarak tamamlar. Bununla oruç arasında fark vardır. Hasta günün bir kısmında oruca güç yetirir, sonra bundan aciz kalırsa, o gün hiç oruç tutmaz. Halbuki bu durumda namazını kılar. Aradaki fark şöyle açıklanabilir.

⁷¹⁸ Buhârî, Taksir 19; Tirmizî, Salât, 157; Ebû Davûd, Salât 174; İbn Mâce, İkametü’s-Salavât 139

⁷¹⁹ Biraz eğilince rûku, daha çok eğilince secde olacak şekilde eğilmek suretiyle namaz kılmak. Eğilemiyorsa sadece başını hareket ettirerek ima ile namaz kılar. Kalp, göz ve kaş ile ima yapılamaz. Bk. Molla Hüsrev, *ed-Dürer, Salatü'l-Mariz*, s.127; Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, s. 726. Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul, 1320.

Oruçta, kişi orucu günün sonuna doğru bozarsa, günün başında yaptığı fiili geçerli kabul edilmez. Onun için artık oruçla uğraşmaz. Namazda ise, sonunda oturmuş da olsa, başında yaptığı fiili geçerli sayılır. Dolayısıyla namazı kılar.

[1/213]

Şayet kıyama güç yetirebiliyor, ancak rükû ve secdeye güç yetiremiyorsa bu takdirde namazı oturarak imâ ile kılar. Kıyam ondan düşer. Çünkü bu durumda kıyam bir farz değildir. Kıyam ancak rükû ve secde yolunun açılması için meşru kılınmıştır. Ardından secde gelmeyen kıyam, farz sayılmaz. İma ancak rükû ve secde edene benzemek için meşru kılınmıştır. Oturma durumu bu benzerliği daha çok sağlar. Bu nedenle, imâ eden, secdeyi rükudan daha fazla eğilmek suretiyle yapar, diyoruz. Çünkü bu durum secdeye daha çok benzer. Ancak Bîşr; "hastalık nedeniyle sadece yapamadığı şey düşer, yapabildiği ise düşmez" şeklinde söylemiştir. Ama açıkladığımız şeye göre onun düşüncesine katılamayız.

Eğer kişi oturmaktan da aciz ise bizim Hanefî âlimlerimize (r.h.a.) göre, yüzü kibleye doğru olmak üzere sırtüstü yatarak imâ ile namazını kılar. Abdullah b. Ömer (r.a.)'in görüşü de böyledir.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre ise yüzü kibleye gelecek şekilde, sağ yanı üzerine yatarak kılar. O'nun bu konudaki delili, İmran b. Husayn hadisidir. Bu hadiste Resûlullah (s.a.v.) ona **فَعَلَى الْجَنْبِ ثَوْبِيْ اِيْمَاءُ** "o takdirde yanüstü yatarak imâ ile kılarırsın"⁷²⁰ buyurmuştur. Yan üstü yatılacağını açıkça ifade etmiştir. Çünkü bizim dediğimiz gibi yatarsa hastanın yüzü kibleye karşı gelmiş olur, derler. Nasıl ölmek üzere olan kişi, sağ yanı üzerine yatırılırsa, hasta da namazını bu şekilde kılar. Kabre de bu şekilde konulur.

Ancak bizim Hanefî âlimlerimiz şöyle söylemişlerdir. Hasta sırtüstü yatarsa kibleye daha çok dönmüş olur. Bu şekilde iki yanı kibleye döndüğü gibi, yüzü de tam kibleye dönmüş olur. Oysa, Şâfiî (r.h.a.)'nin dediği biçimde yatarsa, hastanın yüzü ayaklarına dönük olur ki, bu kible değildir. Aynı şekilde, hasta namaz esnasında kıyama güç yetirip ayağa kalkacak olsa yüzü yine kibleye doğru olacaktır. Ölüm döşegindeki kişinin durumu ise böyle değildir. Çünkü onun hastalığının iyileşmesi beklenmez. Bu yönden farklılık göstermektedirler.

Şâfiî'nin delil getirdiği İmran b. Husayn (r.a.) hadisine gelince, buna şöyle cevap verilir. Anlatıldığına göre onun hastalığı basur idi. Sırtüstü yatması mümkün değildi. İkinci olarak, Peygamber (s.a.v.), **فَعَلَى الْجَنْبِ ثَوْبِيْ اِيْمَاءُ** "o takdirde yanüstü imâ ile kılarırsın" buyururken, "yanı üzerine yatarak" demek istemiştir. Tıpkı, **لَا تُدْأَى وَجْهَ الْجَنَّةِ** "yanları yere düşünce ..." (el-Hacc, 36) âyetinin ifade ettiği gibi. Nitekim buradaki **وَجْهَ الْجَنَّةِ** vecebet, kelimesi de **سَقَطَتْ** sakatat, düşerek" anlamındadır.

Namazı imâ ile kılanın imâ ile kılana uyması geçerlidir.

İmâ ile
namaz
kılanın imâ
ile kılana
uyması

⁷²⁰ Buhârî, Taksir 19; Tirmizî, Salât, 157; Ebû Davûd, Salât 174; İbn Mâce, İkametü's-Salavât 139

Çünkü Resûlullah (s.a.v.),

لِإِمَامٍ ضَامِنٍ

"İmam kefildir."⁷²¹ buyurmuştur. Bunun anlamı, imamın namazı, kendine uyanın namazını içine alır demektir. Bir şeyi durum itibarıyla ondan daha aşağıda olan şey değil, aksine ona eşit ya da ondan üstün olan şey içine alabilir. İşte burada uyanın durumu, imamın durumuna eşit ya da ondan daha aşağıdadır. Dolayısıyla onun ona uyması geçerlidir. Bunu anladıktan sonra şöyle diyebiliriz: İmam ister ayakta, ister oturuyor, isterse imâ ediyor olsun, imâ edenin ona uyması geçerlidir. Çünkü onun durumu imamın durumuna eşit, ya da onun aşağısındadır.

Şayet imam okuma biliyorsa, uyan kimsenin, okuma bilsin veya bilmesin ona uyması geçerlidir. Çünkü burada da onun durumu imamın durumuna eşit ya da onun aşağısındadır.

Fakat imam oturuyor, uyan kimse ayakta ise uyma, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre istihsânen geçerlidir. Muhammed (rh.a.)'e göre ise kıyas gereği geçerli olmaz.

Muhammed (rh.a.)'in görüşünün açıklaması şudur. Peygamber (s.a.v.)'den şu hadis nakledilmiştir. لَا يُؤْمِنُ أَحَدٌ عَسَىٰ خَالِئًا "Benden sonra hiç kimse oturarak imamlık yapmasın."⁷²² Bu husus Ali (r.a.) tarafından da açıkça ifade edilmiştir. O şöyle demiştir: "Teyemmüm eden, abdest alanlara, bağlı olan serbest olanlara imamlık yapmasın"⁷²³. Bu bir delildir. Anlamı şudur. Burada da imam özür sahibidir. İmamla aynı durumda olan kişinin ona uyması geçerlidir. Aynı durumda olmayanın uyması ise geçerli değildir. Akıntılı yarası olan kişinin sağlamlara veya yarası olanlara imamlık yapması gibi. Bu sözden çıkan sonuç şudur. Ayakta durma (kıyam) bir farzdır. İmama uyan kimse bu farzı tek başına yerine getirmektedir. Onun imama uyması geçerli olur dersek, bu durumda kısmen uymuş, kısmen uymamış sayılır. Bu caiz değildir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşlerinin açıklaması şudur. Peygamber (s.a.v.)'den şu hadis nakledilmiştir. "Peygamber (s.a.v.) sahabilerine namaz kıldırıldı. Kendisi oturuyor, onlar arkada ayakta duruyorlardı." Hastalığı ağırlaşmış bitkin düşünce Resûlullah (s.a.v.);

مُرُوا أَنَا بِكَرٍ يُضَاهِي بِالنَّاسِ

"Ebû Bekir'e söyleyin insanlara namaz kıldırın" dedi. Ayşe (r.a.) de Hafsa'ya başvurarak Resûlullah'a, Ebû Bekir yufka yürekli bir adamdır. Senin yerine geçince

İmam
otururken
cemaatin
ayakta
olması

[1/214]

⁷²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/232; Ebû Davûd, *Salât* 32; Tirmizî, *Salât* 39; İbn Mâce, *İkametü's-Salavât* 47.

⁷²² *Muvatta*, I/246; Abdurrezzak, *Musannef*, II/463; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/80

⁷²³ Abdurrezzak, *Musannef*, II/352; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/234; Dârekutnî, *Sünen*, I/185

kendine hakim olamaz. Keşke başkasını görevlidersen! diye söylemesini istedi. Bunu iki kez söyledi. Bunun üzerine,

إِنكُمْ صَاحِبَاتُ يُوسُفَ مُرُوا أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ

"Siz Yusuf (a.s.)'un kıssasında anılan kadınlarınsınız. Söyleyin Ebû Bekir'e insanlara namaz kıldırın"⁷²⁴ diye emrini tekrarladı. Ebû Bekir namaz kıldirmaya başlayınca, Resûlullah (s.a.v) kendinde bir hafifleme hissetti. Fadl b. Abbâs ile Ali (r.a.)'nin kolları arasında namaza çıktı. Ayaklarını sürüyerek yürüyordu. Bu şekilde mescide girdi. Ebû Bekir Resûlullah (s.a.v.)'ın geldiğini hissedince geri çekildi. Resûlullah (s.a.v) öne geçti ve oturdu. Ebû Bekir, kılarken Resûlullah (s.a.v.)'a uyuyordu. Cemaat, Ebû Bekir'in tekbirine, Ebû Bekir de Resûlullah (s.a.v.)'ın tekbirine göre tekbir alıyordu. Sahabiler de Ebû Bekir'in tekbiri ile tekbir alıyorlardı. Bu, Resûlullah (s.a.v.)'ın hastalığı sırasında yaptığı en son davranışı idi. Bu nedenle daha önceki uygulamaları yürürlükten kaldırmıştır. Cabir (r.a.) hadisinde bize ulaşan şeye göre O şöyle anlatır.

Peygamber (s.a.v.) attan düşmüş ve sol tarafı zedelenmişti. Bu yüzden günlerce namaza çıkamamıştı. Sahabiler yanına geldiklerinde, O'nu oturduğu yerden namaz kılarken buldular. Hemen ayakta O'na uydular. Resûlullah (s.a.v.) oturmalarını işaret etti. Namazını bitirince de şöyle buyurdu.

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَ بِهِ فَلَا تُخْلِفُوا عَلَى أَبِيكُمْ ، فَإِنْ صَلَّى قَاعِدًا فَصَلُّوا قُعُودًا أَجْمَعِينَ ، وَإِنْ صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا أَجْمَعِينَ وَلَا يُؤْمَنُ أَحَدٌ بَعْدِي جَالِسًا

"İmam ancak kendisine uyulmak için görevlendirilmiştir. İmaminizden ayrı hareket etmeyin. Oturarak namaz kıldığında siz de hepiniz oturarak namaz kılın. O ayakta namaz kılsa siz de hepiniz ayakta namaz kılın. Benden sonra da hiç kimse oturarak imamlık yapmasın."⁷²⁵ Fakat bize göre bu hadis, yukarıda rivâyet ettiğimiz, Resûlullah (s.a.v.)'ın vefat hastalığındaki son uygulaması ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Ali (r.a.) hadisine gelince, bize göre bununla uygulama yapmak mümkün değildir. Çünkü hadiste, **وَلَا الْعَابِغُ لِلْعَابِغِينَ** "...mest üzerine mesheden, ayaklarını yıkamış olanlara (imamlık yapmasın)" şeklinde ek vardır. Halbuki meshedenin yıkayana imamlığının caiz olduğu konusunda icmâ vardır. Bu da bu hadisle uygulama yapılmayacağını gösterir.

[1/215]

Bunun açıklaması şöyledir. (Oturarak kıldırın) imamın geçerli bir "bedel"i vardır. "Asl"a sahip olanın "bedel"e sahip olana uyması geçerlidir. Tıpkı mestler

⁷²⁴ Muvatta, I/170; Buhârî, Ezan 39; Müslim, Salât 101; Tirmizî, Menakıb 16; Nesâî, İmamet 17; İbn Mâce, İkametü's-Salavât 142

⁷²⁵ Buhârî, Ezan 51; Müslim, Salât 77; Ebû Dâvûd, Salât 68; Tirmizî, Salât 150; İbn Mâce, İkametü's-Salavât 144

üzerine mesheden kişinin ayaklarını yıkayana imamlık yapması gibi. Akıntılı yarası olan vb. kişiler ise böyle değildir. Çünkü onların geçerli bir "bedel"i yoktur.

Diğer taraftan namazda ayakta durma (kıyam) ile oturma arasında yakınlık vardır. Nitekim nafil namazları bir özür olmasa bile oturarak kılmak caizdir. Yakınlık vardır. Çünkü, ayakta olanın her iki kısmı dikeydir. Oturanın ise bir tarafı bükülmüştür. Böylece ayakta olanla oturan, dikey olan kısımları itibariyle birbirine yakınlaşmış olurlar. Dolayısıyla ayakta olanın rüku edene uyması geçerli olduğu gibi, ayakta olanın oturana uyması da geçerlidir.

Namazını ruku ve secde ile kılanın, yatarak imâ ile kılan imama uyması bize göre geçerli değildir.

Buna karşıt olarak Züfer (r.h.a.) şöyle demektedir. İmam ve ona uyandan her biri ne yapmaları gerekiyorsa onu geçerli bir nitelikte yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu uyma geçerli olmaktadır. Bu, abdest alanın teyemmüm edene, ayaklarını yıkayanın mest üzerine meshedene uymasına benzemektedir.

Züfer'in bu görüşüne karşılık biz şöyle diyoruz. Bu durumda imama uyanın durumu, imamınkinin üstündedir. Rüku ve secdeye güç yetirildiği durumda imâ ile yetinmek namazın cevazına, dolayısıyla uyanın geçerliliğine de engel olur. Ayrıca imâ, rüku ve secdenin bedeli değildir. Çünkü onun bir kısmına denk gelmektedir. Eğer bu durumda imama uyanın geçerli olduğunu söylersek bu, bir kısmına uymak bir kısmına uymamak demektir ki, caiz değildir. Halbuki teyemmüm ve mestler üzerine meshetmek böyle değildir. Çünkü teyemmüm abdestin bedeli, meshetmek de yıkamanın bedelidir. Bu nedenle oradaki uyma, icmâ ile geçerlidir.

Namazı ayakta imâ ile kılanın, oturarak imâ ile kılan imama uyması geçerlidir. Çünkü bu ayakta durma (kıyam) namazın bir farzı değildir. Hatta bunu terketmek daha uygundur. Dolayısıyla yok sayılır. Yok sayıldığı için de imama uyması geçerlidir. Çünkü bu gerçekte, oturanın oturana uyması demektir.

Oturarak veya ayakta imâ ile namazını kılan imama uyan kişinin, yatarak imâ ile namaz kılan imama uyması icmâ ile geçerli değildir. Çünkü burada uyanın durumu imamınkinin üstündedir ve bu geçerli olmaz.

Gözlerinin suyu çekildiği için birkaç gün sırtüstü yatması tavsiye edilip ayakta durması ve oturması yasaklanan kişi, bizim âlimlerimize göre yatarak imâ ile namazını kılabilir.

Malik (r.h.a.) şu rivâyeti delil göstererek bu şekilde kılamayacağını söylemiştir. "Gözleri kör olduğunda Abdullah b. Abbâs'a (r.a.) doktor, birkaç gün sırtüstü yatmaya sabredebilirsene gözlerin iyileşir, dedi. İbn Abbâs da bunu Ayşe (r.a.) ve diğer sahabilere danıştı. Fakat ona bu hususta ruhsat vermediler. O günlerde ölecek olsan namazlarını ne yapacaksın, hiç düşündün mü? dediler." Eğer yattığı yerden imâ ile kılması caiz olsaydı İbn Abbâs'a cevaz verirdilerdi.

Namazı rüku ve secde ile kılanın, yatarak imâ ile kılan uyması

Namazı ayakta imâ ile kılanın oturarak imâ ile kılan uyması

Oturarak veya ayakta imâ ile kılanın, yatarak imâ ile kılan uyması

Kişinin yatarak imâ ile namaz kılması

Malik (rh.a.)'e karşı âlimlerimiz şunu söylemektedir. Organların saygınlığı canın saygınlığı gibidir. Nasıl ki, düşman, yırtıcı hayvan vb. nedenle canından endişe eden kişi, sırtüstü yatarak namazını kılabiliyorsa burada da kılabilir. Abdullah b. Abbâs hadisine gelince biz şöyle deriz. Ona yatarak imâ ile namaz kılmaya izin vermemelerinin nedeni, belki de bu tavsiyeyi yapan doktora öngördüğü tedavi yöntemi konusunda güven duymamış olmalarıdır.

Hastanın
bilerek
kıbleye
dönme-
sizin
namaz
kılması

Hasta, bilerek kıbleye yönelmeden namaz kılsa bu caiz değildir. Yanlışlıkla kılsa caizdir.

Bunun anlamı şudur. Kiblenin ne tarafta olduğunu bilemeyen kimse, araştırarak kible yönünü bulmaya çalışır. Kanaat getirdiği tarafa yönelerek namazını kılar. Namazı kıldıktan sonra, kiblede yanlışlıkla ortaya çıksa bile, namazı geçerlidir. Bunu bilerek yaparsa namazı caiz olmaz. Ali (r.a), “Kible yönünü araştıran kişinin kiblesi, kastettiği yöndür” demiştir. Kısaca hasta kişi, sağlıklı kişiden ancak aciz kaldığı hususta ayrı hükümlere tâbidir. Gücü yettiği hususta hasta ile sağlıklı kişi aynıdır. Gerçekten de bir mağarada kiblenin ne tarafta olduğunu bilemeyen sağlıklı bir kişi, araştırarak kible yönünü bulmaya çabalar. Kanaat getirdiği tarafa yönelerek namazını kılar. Namazdan sonra kible yönünde yanlışlıkla ortaya çıksa bile namazı yeniden kılması gerekmez. Fakat kasten kible yönünden başka tarafa dönerek kılsa, bu caiz olmaz. Hastanın durumu da böyledir.

[1/216]

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (rh.a.), hastanın yüzü kible yönünden başka bir tarafta olur, yüzünü kible yönüne çevirmeye gücü yetmez, ayrıca yüzünü kıbleye döndürecek bir kişi de bulamazsa, kible yönünden başka tarafa dönerek namazını kılar. İyileştikten sonra bu namazı yeniden kılar, der.

Ancak biz Hanefîler, Zâhiru'r-rivâye'ye göre, iyileştikten sonra namazı yeniden kılması gerekmez, deriz. Çünkü kıbleye yönelmek namazın caiz oluş koşuludur. Ayakta durma (kıyam), okuma (kıraat), rüku ve secde ise namazın farzlarıdır (rükünleridir). Hastalık ömründen bu farzlardan bir kısmı düştüğünde namazı yeniden kılmak gerekmediğine göre, hastalık ömründen dolayı düşen koşullardan dolayı da namazı yeniden kılmak gerekmez. Ama hasta abdestsiz, okumasız (kıraatsiz) ya da çıplak kılınmışsa, bu namaz caiz değildir. Çünkü açıkladığımız üzere, güç yetirebildiği şeylerde hasta ile sağlığının hükmü aynıdır. Nitekim sağlıklı bir kişinin namazı abdestsiz, okumasız (kıraatsiz) veya çıplak olarak kıldığında namazı caiz olmadığı gibi hasta için de durum aynıdır.

Karanlık bir
yerde namaz
kılanların
durumu

Karanlık bir evde bulunan bir grup hasta, kiblenin ne tarafta olduğunu bilmezler, herbiri ayrı ayrı kible yönünü araştırıp kanaat getirdiği tarafa yönelir ve bu şekilde namazı cemaatle kılarılarsa, bunların hepsinin namazı geçerli olur.

Çünkü sağlıklı kişilerin bu şekilde namaz kılması caiz olduğuna göre, hastaların kılması öncelikle caizdir.

Hakim'üş-Şehîd (rh.a) ise şöyle dedi. İmama uyanın namazı, ancak imamına aykırı davrandığını bilmediği zaman caiz olur. Yoksa imamına aykırı davrandığını biliyorsa, namazı caiz olmaz. Çünkü o imamın namazının bozuk olduğu inancındadır. Bu konuda genel kural şudur. İmama uyan, imamın namazının bozuk olduğuna inanıyorsa kendi namazı da bozulur.

Bu mesele, Kâbe içinde namaz kılmadan farklıdır. Kâbe içinde namaz kılan kişi, kible konusunda imamına aykırı davrandığını bilse bile namazı caiz olur. Çünkü imamın namazının bozuk olduğu inancında değildir. Ancak imama uyan kişi, imamın önüne geçerse bu takdirde namazı caiz olmaz.

Kâbe
içinde
namaz

Hasta veya yolcu, araştırma yaptıktan sonra kanaatine göre namaza durur. Namaz esnasında kible yönünde yanıldığını anlarsa, kible tarafına döner ve namazını tamamlar. Namaza baştan başlaması gerekmez.

Kibleyi araştırıp
namaza duranın,
yanıldığını
anlaması

Bu hükmün delili Kuba halkı ile ilgili hadistir. Onlar, namaz esnasında kiblenin Beytül-Makdis'den Kâbe'ye çevrildiği haber verildiğinde, rükuda iken oldukları gibi Kabe tarafına döndüler. Peygamber (s.a.v.) de onların bu davranışını caiz gördü.

Diğer bir delil de şudur. Hasta veya yolcunun önceki kıldığı, bir ictihada dayanıyordu. İkincisi de bir ictihaddır. İctihad kendisi gibi bir ictihadla bozulmaz. Bu, tıpkı hakimın ictihadı gibidir. Hakim bir olayda ictihadyı karar verse, sonra o olayla ilgili ictihadında yanıldığı ortaya çıksa, verdiği hüküm bozulmaz. Burada da durum bu şekildedir.

Namazını imâ ile kılan hastanın yanılma secdesi yapması gerekirse, bunu da imâ ile yapar.

İmâ ile namaz
kılan yanılma
secdesini de imâ
ile yapması

Çünkü yanılma secdeleri, farz olan secdelerden daha aşağı konumdadır. Farz olan secdeler, imâ ile yerine getirildiğine göre, yanılma secdeleri öncelikle getirilebilir.

Üç âlimimize göre de, başı ile imâ etmekten aciz olan hastadan o namazı kılma borcu düşmektedir.

Başı ile de imâ
edemeyenlerin
durumu

Züfer ve Hasan'a (rh.a.) göre gözleri ile imâ eder. Gözleri ile de imâdan aciz ise bu takdirde sadece Züfer kalbi ile imâ eder, der. Ona göre bu onun gibisinin güç yetirebildiğidir.

[1/217]

Fakat biz şöyle diyoruz. İma işaretten ibarettir. İşaret de ancak baş ile olur. Gözün hareketine çevirip bakma (inha) denir, imâ denmez. Kalple yapılan da niyet ve azimet denir. Sadece niyetle namaz kılınmaz. İbadetlerde ictihad ile (akılla) bedel belirlemek de caiz değildir. Sonra iyileşince bakılır. Şayet bu duruma düştüğünden itibaren iyileşinceye kadar akli başında idiyse geçirdiği namazları kaza eder. Bu süre içinde baygın idiyse yine bakılır. Şayet baygınlığı bir gün ve bir

Göz ile
imâ

24 saati
aşan
baygınlıkta
namazların
kaza
edilmesi

gece ya da daha az sürmüşse, namazlarını kaza etmesi gerekir. Bir gün ve bir geceden daha fazla sürmüşse âlimlerimize göre kaza etmesi gerekmez.

Bîşr, baygınlık durumu ne kadar uzarsa uzasın geçirdiği namazları kaza etmesi gerekir, demiştir. Ona göre baygınlık da bir tür hastalık olup kaza borcunu düşürmez. Uykunun düşürmediği gibi.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre ise, baygınlık durumu tam bir namaz vakti devam ederse, namazı kaza etmesi gerekmez. O şöyle demektedir. Kazânın farz olması, edânın (zamanında kılmanın) farz olmasına bağlıdır. Ona eda farz olmadığına göre kaza da farz olmaz.

Biz Hanefîlerin delili rivâyet edilen şu haberlerdir. Ali (r.a), dört namaz süresince baygın kalmış ve bunları kaza etmiştir. Ammar b. Yâsir de bir gün ve bir gece baygın kalmış ve geçirdiği namazları kaza etmiştir.⁷²⁶ Abdullah b. Ömer, üç gün üç gece baygın kalmış, ama bu sürede geçirdiği namazları kaza etmemiştir.⁷²⁷ Bunun anlamı şudur. Baygınlık çok uzarsa, normalde uzun olanlar gibi hüküm alır. Bu da delilik ve çocukluktur. Kısa olursa, normalde kısa olanlar gibi hüküm alır. Bu da uykudur.

Bu takdirde kısa ile uzun arasını ayıracak bir ölçüye ihtiyaç duyulur. Bir gün ve bir gece, ya da daha az olanı kısa kabul edilir. Çünkü bu sürede namaz tekrarlanma sınırına girmez. Bir gün ve bir geceden uzun olanı da uzun kabul edilir. Çünkü burada namaz, tekrarlanma sınırına girer. Ebû Hanîfe'den gelen bir rivâyete göre ise, kişi bir gün ve bir gece baygın kalırsa, geçirdiği namazları kaza etmesi gerekir. Ancak burada namazlar değil süre dikkate alınır. Fakat birinci görüş daha doğrudur.

Bir hastalık, yara veya korku nedeniyle, ki bunların hepsinin hükmü aynıdır, secde yapmaya güç yetiremeyen kimse, imâ eder.

Çünkü bu durumda olanın güç yetirebildiği budur.

Okumaktan (kıraatten) aciz olursa okuma kendisinden düşer.

Çünkü ayakta durmak gibi okumak da bir farzdır. Nasıl ayakta durmaktan aciz kaldığında kıyam yükümlülüğü düşüyorsa, onun gibi okumaktan aciz kaldığında da okumak kendisinden düşer.

Alnındaki bir yaradan dolayı alnının üzerine secde yapamayan burnunun üzerine secde eder.

Çünkü burun da alın gibi secde yeridir.

Namazını imâ ile kılan hastanın, üzerine secde edebilmek için önüne bir tahta parçası veya yastık konulması mekruhtur.

İmâ ile namaz
kılanın başını
koyacağı yere
bir şey koyması

⁷²⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/70; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I/388.

⁷²⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, II/479; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/71; Dârekutnî, *Sünen*, II/82.

Bunun delili şu hadistir;

أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يُعَوِّدُهُ فَوَجَدَهُ يَسْجُدُ عَلَى غُرْدِهِ فَقَالَ لَهُ إِنَّ قَدَرْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ وَإِلَّا فَأَوْمِ بِرَأْسِكَ

"Peygamber (s.a.v.) bir hastayı ziyarete gittiğinde onun bir tahta parçası üzerine secde ettiğini gördü ve ona, gücün yeterse yere secde yap; değilse başınla imâ et,"⁷²⁸ buyurdu.

Abdullah b. Mes'ud (r.a.), ziyaret için bir hastaya (kardeşi Utbe'ye) hastalığında gittiğinde onun, önüne bir tahta parçası yükseltildiğini ve onun üzerine secde ettiğini gördü. Tutan kişinin elinden tahta parçasını çekip aldı. Şöyle dedi. Bu, size şeytanın sunduğu bir şeydir. Secdelerinde imâ et.

[1/218]

Abdullah b. Ömer (r.a.) de bu şekilde yapan bir hasta gördü. "Allah'la beraber ilahlar mı ediniyorsunuz?" dedi. Bu ifade, onun bu işi hoş karşılamadığını göstermektedir. Şayet bunu yaparsa caiz olur mu? Bunun için bakılır. Şayet rüku ve ardından secde için başını eğmişse, imâ etmiş olmakla namazı caiz olur. Başını tahta parçasına koyduğu için değil. Öyle ki tahta parçasını alnına yükseltip bunun üzerine alnını koymuş olsaydı bu caiz olmazdı. Çünkü bununla namazın farzlarından birini terketmektedir. O da imâdır. Biz bu nedenle caiz olmadığını söyledik.

Tahta parçasına değil de yastığa secde ederse, şu hadis nedeniyle bu caiz olmaktadır. Ümmü Selele (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre;

أَنَّهُ كَانَ بِهَا رَمَدٌ فَسَجَدَتْ عَلَى السَّرْفَقَةِ فَجَوَّزَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

"Ümmü Seleme'nin gözü ağrıyordu. Yastık üzerine secde etti. Resûlullah (s.a.v.) da ona bunu caiz gördü."⁷²⁹

Namazın bir kısmını yattığı yerden imâ ile kılan hasta, namazın sonunda rüku ve imâ ile secdeye güç yetirecek duruma gelirse, namaza yeniden başlamalıdır.

Züfer (rh.a.) dışındaki imamlara göre namaza kaldığı yerden devam edemez. Bu, şu genel kurala dayanmaktadır. Tek başına namaz kılan, namazın son kısmını baş tarafına bina eder. İmama uyan, kaçırdığı rekatları imamın namazı üzerine tamamladığı gibi. İmama uymanın geçerli olduğu her yerde, kaldığı yerden devam etmek de geçerlidir. Uymanın doğru olmadığı her yerde kaldığı yerden devam etmek de doğru değildir. Buna göre diyoruz. Nasıl ki rükû ve secde ile namaz kılanın, yatarak imâ ile kılan imama uyması geçerli değilse, burada da aynı şekilde kaldığı yerden devam edip namazı tamamlaması geçerli değildir.

⁷²⁸ Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, XII/269; Zeylei, Nasbu'r-Râye, II/175.

⁷²⁹ Abdurrezzak, Musannef II/478; İbn Ebû Şeybe, Musannef, I/244.

Ancak namazını oturduğu yerden rüku ve secde ederek kılan hasta, namaz içinde iyileşip ayakta durmaya güç yetirecek duruma gelirse, ayağa kalkarak namazının kalan kısmını tamamlar. Yeniden kılmasına gerek yoktur. Çünkü Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre ayakta kılanın, oturarak kılan imama uyması geçerli olduğu gibi, oturarak kılınan namazın, ayağa kalkılarak tamamlanması da geçerlidir.

Namaza ayakta durup sonra namazdayken hastalanarak ayakta durmaya güç yetiremeyecek duruma gelen kimse oturur. Kaldığı yerden namazına devam eder. Çünkü bu zayıfın güçlü olan üzerine bina edilmesidir ki, bu geçerlidir.

Allah Sübhânehû ve Teâlâ en iyisini bilir.

SEHV (YANILMA) SECDELERİ

Yanılma
secdesi

Yanılma secdelerinin meşrû oluşunun dayandığı delil, Resûlullah (s.a.v.)'ın namazında yanlış olduğunu ve secde ettiğini bildiren rivâyettir. Sevbân (r.a.)'ın rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v.);

لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ بَعْدَ السَّلَامِ

*"Her yanlışmada, selam verdikten sonra iki secde vardır,"*⁷³⁰ buyurmuştur.

Ebu'l-Hasen el-Kerhî, Muhammed (r.h.a.)'in; "İmam yanlışsa ona uymuş olan cemaatin secde etmesi vacip olur," sözünü delil getirerek, "Bu secde vaciptir," der. Yanılma secdesinden maksat, ibadetteki eksikliği tamamlamaktır. Dolayısıyla o, hacdaki ceza kurbanı gibi vacip olmuştur. Çünkü ibadetin, eksiksiz şekilde yapılması vaciptir. Eksiksiz olma ise, ancak eksikliğin giderilmesiyle olur.

Diğer Hanefî fakihleri ise; Muhammed (r.h.a.)'in; "Yanılma secdesi yapmak için dönmek, teşehhüdü kaldırmaz," sözünü delil getirerek, bu secdenin sünnet olduğunu söylemişlerdir. Eğer vacip olsaydı tilâvet secdesinde olduğu gibi teşehhüdü kaldırırdı, demişlerdir.

[1/219]

Ayrıca yanılma secdesi, bazı sünnetlerin terk edilmesinde de gerekir. Hiçbir zaman yerine geçen, asıldan daha kuvvetli olamaz.

Namazda
rekât
sayısında
şüpheye
düşenin
durumu

Bunları öğrendikten sonra deriz ki; Namaz kılan bir kimse, dalsa ve üç rekât mı yoksa dört rekât mı kıldığını bilemese, bu ilk defa başına geliyorsa namazını yeniden kılar. Abdullah b. Ömer (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'ın;

⁷³⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, IV/322; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/390; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/280; Ebû Dâvûd, *Salât* 194; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II/92; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/337.

مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَذَرْ كَيْ صَائِي ثَلَاثٍ أَوْ أَرْبَعٍ فَلْيَسْتَقْبَلْ

"Kim namazında şüphe ederse, üç rekat mı yoksa dört rekat mı kıldığını bilemezse namazını yeniden kılsın,"⁷³¹ buyurduğunu rivâyet eder. Çünkü namazı yeniden kılması, onu şüpheden kurtarır. Kararsızlığın peşinden namaza devam etmesi ise onu tedirginliğe sürükler. İbadetleri tam olarak yerine getirebilmek için tedbirli davranmak vaciptir.

"Bu yanılma veya dalgınlık ilk defa oluyorsa", sözünün anlamı şudur. Yanılma bu kişi için alışkanlık durumuna gelmemiştir. Çünkü o, daha önce hiç yanılmamıştır.

Bir kimse, bu durumla bir kaç kere karşı karşıya kalmışsa o zaman, doğruyu araştırır. Namazı kanısına göre tamamlar. Buna delil, Abdullah b. Mesud (r.a.)'un, Resûlullah (s.a.v.)'dan naklettiği şu hadistir;

مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَاتِ

"Kim namazında şüpheye düşerse, doğruyu araştırсын."⁷³²

Eğer biz, böyle bir kimseye namazı yeniden kıldırarak olursak, ikinci defa, üçüncü defa... şüpheye düşer. Bu durum kendisinde alışkanlık durumuna gelince de namaza devam etmesi güç olur. Bu nedenle de araştırıp kalbinin tanıklığına göre hareket eder. Araştırma sonucunda, kalbinin ona tanıklık etmesi, bize göre yeterlidir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.);

الْمُؤْمِنُ يَنْظُرُ نُورَ اللَّهِ

"Mü'min Allah'ın nûruyla bakar,"⁷³³ buyurmuştur.

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre, kalpte oluşan kaniya başka delil eklemedikçe, sadece kalbin tanıklığı yeterli değildir. Çünkü bu, sadece bir zandan ibarettir. "Zan ise, hiç şüphesiz gerçek bakımından bir şey ifade etmez." (en-Necm, 53/28) Araştırma imkanı yoksa, en azı esas alınır. Ona göre hareket edilir. Delil, Abdurrahmân b. Avf (r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadistir. Resûlullah (s.a.v.);

مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَيَتَّخِذُ بِالْأَقْلِ وَيُتَصَلَّى حَتَّى يَشَكَّ فِي زَيْدَةٍ كَمْ يَشَكُّ فِي النِّقْصَانِ

"Namazda kaç rekat kaldığını şaşırان bir kimse, hatırladığı en az rekati esas alsın. Bunun üzerine kalan rekatları, noksanlıkta şüphe ettiği gibi fazlalıkta da

⁷³¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Salavat, 1/385.

⁷³² Buhârî, Salât, 31; Müslim, Mesacîd, 571; Ebû Davûd, Salât 189; İbn Hibban, *Sahih*, VI/383.

⁷³³ Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 15; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, X/268; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ı-ıvsât*, III/312.

*şüphe edinceye kadar tamamlasın,*⁷³⁴ buyurmuştur. Çünkü bu kimse, namazın kendine farz olduğunu ve kılması gerektiğini kesin olarak bilmektedir. Bu kesin bilgi, ancak benzeri kesin bilgi ile terk edilebilir. Bu da, rekat sayısında en azı esas almakla gerçekleşir. Ancak bu kimse, her rekatin sonunda, bu namazının sonu olması olasılığı bulunduğu için oturmalıdır. Çünkü namazlarda son oturuş bir farz olup, farzı tamamlamadan önce nafil ile uğraşmak namazın bozulmasına neden olur.

Sonra bize göre yanılma secdesi, selamdan sonra yapılır.

Yanılma
secdesinin
selamdan
sonra
yapılması

Şâfiî (r.h.a.)'ye göre yanılma secdesi selamdan önce yapılır. Çünkü Abdullah b. Buhayne (r.a.); *Resûlullah* (s.a.v.) *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَجَدَ سَجْدَتَيِ السُّهُوَ قَبْلَ السَّلَامِ* "yanılma secdesini selamdan önce yaptı."⁷³⁵ demiştir. Yanılma secdesinin selam verdikten sonra yapılacağını bildiren rivâyet, teşehhülden sonra anlamındadır. Nitekim siz de, "her iki rekatta bir selam verir," ifadesini "teşehhüde bulunur" anlamında kullanıyorsunuz. Yanılma secdesi, namaz yasakları devam ederken yapılmalıdır. Bunun içindir ki, yanılma secdesi sırasında imama uyan kimsenin, uyması geçerli olur. Selam, insanı namaz yasakları çerçevesinden çıkarır. Dolayısıyla selam, yasaklar içerisinde yapılması gereken her şeyden sonra yapılmalıdır. Bu, secde âyeti okuma nedeniyle yapılan secdeye kıyas edilerek varılan bir hükümdür.

Biz Hanefîlerin delilleri, İbn Me'sûd, Ayşe ve Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadistir;

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَجَدَ لِلْسُّهُوَ بَعْدَ السَّلَامِ

"*Resûlullah* (s.a.v.), selamdan sonra yanılma secdesi yapmıştır."⁷³⁶ Selamdan önce yanılma secdesi yapılması gerektiğini bildiren rivâyetler, ikinci selamdan önce anlamındadır.

Yine biz Hanefîlere göre, yanılma secdelerinden sonra da selam verilmesi gerekir.

Resûlullah (s.a.v.)'ın fiilî sünnetlerinde farklılıklar görülünce, O'nun sözlü sünnetine baş vurulur. Sevbân'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadiste;

لِكُلِّ سُهُورٍ سَجْدَتَانِ بَعْدَ السَّلَامِ

[1/220]

"Her yanılma nedeniyle selamdan sonra iki secde vardır,"⁷³⁷ buyurulmuştur.

⁷³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/195; Müslim, *Mesacîd* 88; Ebû Dâvûd, *Salât* 190; Nesâî, *Sehiv* 23; İbn Mâce, *İkametü's-Salavât* 132.

⁷³⁵ Buhârî, *Sehiv* 1; Müslim, *Mesacîd* 85; Tirmizî, *Salât* 171; İbn Mâce, *İkametü's-Salavât* 135.

⁷³⁶ Buhârî, *Sehiv* 2; Müslim, *Mesâcid* 91; Ebû Dâvûd, *Salât* 189; Tirmizî, *Salât* 172; Nesâî, *Sehiv* 26.

⁷³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/280; Ebû Dâvûd, *Salât* 194; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II/92; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/335; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/167.

Diğer yandan yanılma secdesi, yanılmanın ardından değil, geciktirilerek yapılan bir secde. Selâmdan önce yapılacak olsa tilâvet secdesinde olduğu gibi asıl yerinde yapılması daha uygun olurdu. Geri bırakılmasının nedeni, yanılma olasılığı olan bütün görevler bittikten sonra yapılması içindir. Selâmdan önce ise yanılma olasılığı henüz vardır. Bu yüzden ondan sonraya bırakılır. Aynı zamanda o, namazda meydana gelen eksikliği tamamlamak içindir. Yanılma secdesini yapmak, zorunlu olarak yeniden namaz yasakları içine dönmek demektir. Bu yüzden de secdelerden sonra teşehhüde bulunarak yeniden selam verilir.

Mâlik (rh.a.)'e göre yanılma, bir eksiklikten ötürü ise, selam vermezden önce yanılma secdesi yapılır. Çünkü o, bu eksikliği gidermek içindir. Ancak yanılma bir fazlalıktan dolayı ise, selam verdikten sonra secde edilir. Çünkü yanılma secdesinin amacı, Şeytanı rezil etmek içindir. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.) Halifenin önünde ona; "Namazda hem eksiklik, hem de fazlalık varsa o zaman ne yapılır?" diye sorunca Malik (rh.a.) ne diyeceğini şaşırmıştır.

Bir kimse ayağa kalkacağı yerde yanılır da oturursa veya oturacağı yerde ayağa kalkarsa, yanılma secdesi yapar.

Delili, Muğire b. Şu'be'nin (r.a.) naklettiği şu hadistir;

أَنَّ نَبِيَّ ﷺ قَدِمَ مِنَ الثَّانَةِ عَلَى الثَّالِثَةِ وَجَعَلَ يَسْجُدُ لَهَا دَعَا وَجَعَلَ يَسْجُدُ لَهَا

"Resûlullah (s.a.v.) ikinci rekattan sonra oturmadan üçüncü rekata kalktı. Sahabiler O'na Sübhânallah! dediler. Resûlullah (s.a.v.) geri dönüp oturmadı. Bu yanılmadan dolayı yanılma secdesi yaptı."⁷³⁸ Çünkü O, vacip olan ilk oturuşu terk etmiş, ayakta durmayı da vaktinden önceye almıştı.

Aynı şekilde kalkması gerekirken otursaydı, bu defa da namazın kendisinden olmayan bir oturuşu namaza eklemiş ve ayakta durma vaktini geciktirmiş olacaktı. Dolayısıyla yaptığı işte bir eksiklik meydana gelirdi. Bunun için de yanılma secdesi yapması gerekirdi.

Bir kimse, ilk oturuşta yanılıp teşehhüt (ettehiyyatü-) okumasa veya bayram namazında tekbirleri getirmese yahut da vitir namazında kunut dualarını okumasa, kıyasa göre yanılma secdesi yapması gerekmez.

Çünkü bu zikirler, sünnettir.⁷³⁹ Bunların terk edilmesiyle ... سُبْحَانَكَ "Eûzü-Besmele"nin terk edilmesinde olduğu gibi namazda büyük bir eksiklik meydana gelmiş olmaz. Bunun içindir ki, namaz zikirler üzerine değil, fiiller üzerine kurulmuştur. Yanılma

Namazda kalkması gerekirken oturan, oturması gerekirken kalkanın durumu

Namazda birinci oturuşta ettehiyyatüyü okumayanın durumu

⁷³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* IV/247; Ebû Dâvûd, *Salât* 194; Tirmizî, *Salât* 152; Nesâî, *Tatbik* 105, *Sehiv* 27; Ibn Mâce, *İkametü's-Salavât* 131.

⁷³⁹ Sünnetle bilinen bir vaciptir.

secdeleri de Resûlullah (s.a.v.)'ın fiilleriyle öğrenilmiştir. Onun da, ancak fiillerdeki yanılmalardan dolayı secde ettiği nakledilmiştir.

Istihsân yolunun açıklamasına gelince, o da şöyledir. Bu sünnetler, namazın bütününe bağlandırıdır. Bayram namazı tekbirleri, vitrin kunut duâsı ve namazın teşehhütü denilir. Terk edildikleri takdirde de namazlarda eksiklik ve değişiklikler meydana gelir. Başlangıçta okunan "Sübhâneke" namazın bütününe değil, başlangıcına; "Eûzü ..." ise doğrudan namaza değil, okumaya bağlandırıdır. Terk edilmeleri durumunda namazda eksiklik veya değişiklik meydana gelmez.

Bir kimse, başlangıç tekbiri dışındaki tekbirlerde yanıldığında, Mâlik (rh.a.)'e göre bu yanılmalar üç tekbiri terke ulaşırsa, o zaman yanılma secdesi yapması gerekir. Burada Mâlik (rh.a.), namaz içindeki tekbirleri, bayram tekbirlerine kıyas ederek bu sonuca varmıştır.

Ancak biz Hanefiler; geçiş tekbirleri sünnet olup, namazın bütününe bağlandırılmaz. Terk edilmeleri durumunda da namazda bir değişiklik meydana gelmez, diyoruz.

Bir kimse unuttur da rûku veya secdelerdeki tesbihleri getirmezse de böyledir. Çünkü bu tesbihler sünnettir. Namazın bütününe değil, bir farzına bağlandırıdır. Dolayısıyla başlangıçtaki "Sübhâneke" ve "Eûzübillah..." gibidirler.

Namaz kılan bir kimse ilk iki rekattaki okumayı unutacak olsa, yanılma secdesi yapması gerekir.

Çünkü okuma namazın bir farzıdır. İlk iki rekat da, bu farzı yerine getirmek için vacip olarak belirlenmiştir. Vacibin terki de namazda eksikliğe neden olur.

[1/221]

Namaz kılan bir kimse birinci rekatta unutarak Fâtihayı okumasa ve başka bir sureyle namaza başlasa, bu sureyi biraz okuduktan sonra Fatihâ'yı okumadığını hatırlasa, geri döner önce Fatihâ'yı sonra sureyi okur.

Fâtihayı unutanın, sure okurken bunu hatırlaması

Çünkü Fâtîha, namazdaki okuma onunla başladığı için "Fâtîhatu'l-Kitâb" (Kurân-ı Kerîm'in başlangıcı) olarak isimlendirilmiştir. Okunması gereken yerde hatırlandığı zaman sırayı gözetmesi gerekir.

Bu kimsenin durumu, bayram tekbirlerini unutup okumaya başlayan, sonra hatırlayarak tekbirlere dönen, ondan sonra da okumayı tekrar eden kimseye benzer.

Onun yanılma secdesi yapması gerekir. Çünkü okumada sırayı gözetmek vaciptir. Terk edilmesi namazda eksikliğe neden olur.

İlk iki rekatta Fâtîha okumayıp yerine başka bir sûre okursa, bu Fâtîhaları son iki rekatta yeniden okumaz.

Fâtihayı unutup son iki rekatta bunu hatırlama

Çünkü bu rekatlar da Fâtiha'nın okunma yeridir. Böyle olunca da kaza yerleri olamaz. Fâtiha'yı kaza edecek olsa, iki kere okumuş olur. Bunun da bir ayakta duruşla yapılması meşrû değildir.

İlk iki rekatta Fâtiha'yı okusa da sûre okumayı unutsa, bu sûreyi son iki rekatta kaza edebilir. Delil Ömer (r.a.)'in şu hadisidir. Rivâyete göre Ömer (r.a.), akşam namazının rekatlarından birindeki okumayı unutarak terk etti. Onu üçüncü rekatta kaza etti. Okumayı da açıktan yaptı. Osman (r.a.) da yatsı namazını kıldırırken ilk iki rekattaki sûreleri okumayı unutarak terk etti. Son iki rekatta okumayı açıktan yaparak onları kaza etti. Çünkü son iki rekat, sûre okumasının yerine getirme yeri değildir. Dolayısıyla kaza yeri olabilir.

Sonra, Muhammed el-Asl adlı eserinde; "...ve okumayı cehren yapar" diye söyler. Belhî (rh.a.), "Yani sadece sûreyi kastediyor" der. Çünkü yerinde ve zamanında yapma nasıl yapılıyorsa, kaza da öylece yapılmalıdır. Bu rekatlardaki Fâtiha ise yerinde ve zamanında okunmaktadır. Bunun için onu son iki rekatta okurken sessiz okumalıdır.

En doğrusu hem sûrenin hem de Fâtiha'nın açıktan okunmasıdır. Çünkü tek bir kıyamda (ayakta duruşta) okumanın bir kısmı yüksek sesle, bir kısmı sessiz olamaz. Sûreleri sesli okuması vâcib olduğuna göre, Fâtiha'yı da sesli okur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan her ikisini de sessiz okuduğu rivâyet edilmiştir. Çünkü rekatın başlangıcı Fâtiha ileidir. Onu da, son iki rekatta sessiz okumak sünnettir. Ona dayandırılan şey de aynı olmalıdır.

Ondan bir başka rivâyet de, nasıl Fâtiha son iki rekatta kazâ edilemiyorsa sûrelerin de onun gibi kazâ edilemeyeceğidir. Çünkü o, sünnettir ve yerine getirilmesi gereken yer geçmiştir.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'dan son rekatlarda sûrelerin kazâ edilebildiği gibi, Fâtiha'nın da kazâ edilebileceği rivâyet edilir. Çünkü Fâtiha'nın vacip oluşu, diğer sûrelerden daha kesindir. Bu nedenle onun kazâ edilmesi de daha uygundur.

Ancak biz diyoruz ki; Namazda Fâtiha Sûresini okumak, okumaya kendisiyle başlamak içindir. Son iki rekatta yapılacak kazada ise, bu durum gerçekleşmez. Çünkü burada Fâtiha'dan sonra sûre okunmaz.

Yukarıdaki hükümler, namazda Fâtiha veya sûre okumayı unutanın, rükû ve secde yaptıktan sonra hatırladığı zamandır. Bu kimse okumayı terk ettiğini, rükûda iken veya rükû'dan başını kaldırıncaya hatırlasa, geri döner ve sûreyi okur. Bununla da rükû'su bozulmuş olur. Çünkü kıraat, bir farzdır (rükündür). Kıraati uzun yaptığı zaman, bütünü farz olur. Farzlar arasında sırayı gözetmek gerektiği için, rükû bozulur. Çünkü bir rekat, secde ile bağlanmadığı sürece kıraat yeri devam eder.

Namazın her bir rekatında yalnız bir âyet okuyacak olsa bu yeterli olur.

**Okumayı
unutmak**

**Okuma için
gerekli âyet
sayısı**

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin son görüşüne göre okunan âyetin kısa veya uzun olması sonucu etkilemez.

Ebû Hanîfe'nin ilk görüşüne, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kıraat, her rekatta üç kısa veya uzun bir âyet okunmadıkça yeterli olmaz.

[1/222]

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan yapılan bazı rivâyetlerde, üç âyetten daha azının yeterli olmayacağı söyleniyor. Çünkü okunması vacib olan, mücizenin⁷⁴⁰ tam gerçekleştiği bir miktarda okumada bulunmaktadır. Bu da bütün bir sûredir. Sûrelerin en kısısı da "Kevser Sûresi"dir. O da üç âyettir. Diğer yandan, namaz kılan bir insanın, okuyucu (kari) olarak isimlendirilebileceği miktarda okuması gerekir. Bu duruma göre meselâ; ثُمَّ نَظَرَ "Sonra baktı" (el-Müddesir, 74/21) veya مُدَّعَاثَان "İkisi de koyu yeşildirler," (er-Rahmân, 55/64) diyen bir kimse "kârî" diye isimlendirilmez.

Ebû Hanîfe (rh.a.);

﴿ فَافْرَأُوا مَا يَتْلُو مِنَ الْقُرْآنِ ﴾

"Kurân-ı Kerîm'den kolayınıza geleni okuyunuz," (el-Müzzemmil, 73/20) âyetini delil gösterir. Tek bir âyeti okuyabilen, emri yerine getirmiş olur, der.

Ayrıca kıraate bağlı iki hüküm vardır. Namazın caiz olması ve cünûp bir kimse ile hayızlı bir kadına okumanın haram olması. Bu iki hükümden birinde, âyetin uzun veya kısa olması arasında bir fark yoktur. (Cünûp ve hayızlı olan uzun da kısa âyeti de okuyamaz.) Hüküm diğeri için de aynıdır.

Bu mesele, daha önce andığımız; Ebû Hanîfe'nin (rh.a.); "Farz ismin içine aldığı en az şeyle de yerine gelir" kuralına dayandırılmıştır.

İmamın okuyuşu
açık veya gizli
yapmada
yanılması

Gizli okunması gereken bir yerde imam açıktan okusa veya açıktan okuması gereken bir yerde gizli okuyacak olsa, yanılma secdesi yapar.

Çünkü cemaatle kılınan her namazda, okumanın açık mı yoksa gizli mi yapılacağını gözetmek, imam için vâcibtir. Terk edecek olursa namazında eksiklik ve değişiklik meydana gelir. Böyle bir durumda yanılma secdesi yapması gerekir.

Ebû Süleymân (rh.a.) "Nevâdir"inde, gizli okuması gereken bir yerde açıktan okursa, okuduğu ister az olsun isterse çok, yanılma secdesi yapması gerekir. Açıktan okuması gereken yerde gizli okursa, okuduğu, eğer Fâtihâ'nın yaridan çoğunu veya başka sûrelerden üç âyeti buluyorsa, yanılma secdesi etmesi gerekir; bu kadar yoksa gerekmez, diye söylemiştir.

Bu görüşün açıklaması şöyledir. Gündüz namazlarında sessiz okuma niteliği, gece namazlarındaki açıktan okuma niteliğinden daha bağlayıcıdır. Görmez misin, açıktan kılınan bir namazı yalnız başına kılan bir kimse, gizli okumakla açık okumak arasında muhayyerdir. Sessiz kılınan namazlarda ise böyle bir seçimlik

⁷⁴⁰ **Mucize / المعجزة:** Fizik kurallarına aykırı olan şey. Burada eşi ve benzeri yapılamayacak kadar uzunlukta Kur'an parçası kast ediliyor.

hakkı söz konusu olamaz. Bu duruma göre, sessiz kılınacak namazlarda açıktan okumaya başlamakla, eksiklik hemen meydana gelirken, açıktan kılınan bir namazda, sessiz okunan âyetlerin miktarı üç veya daha fazla âyet miktarına ulaşmadıkça, bir eksiklik meydana gelmiş sayılmaz.

İbn Semâa (rh.a.)'nın Muhammed (rh.a.)'den rivâyetinde, yukarıdaki iki durum birleştirilerek şöyle denilmiştir. Namaz kılarken üç veya daha fazla âyetle değişiklik meydana gelirse yanılma secdesi gerekir. Aksi durumda gerekmez..

Hasan b. Ziyad'ın, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyetine göre, bir âyetle gerçekleşen değişik okuma da yanılma secdesini gerekli kılar. Bu durum, yukarıda sözünü ettiğimiz okuma miktarları ile ilgilidir. Nitekim Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, farz okuma ancak üç âyetle meydana gelir. En az bu miktar âyetle değişiklik olmadıkça yanılma secdesi gerekmez.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise farz okuma bir âyetle de yerine geleceği için, bu miktar âyetle meydana gelen değişiklikle yanılma secdesi gerekli olur.

Namazı yalnız kılan bir kimse, okumayı açıktan yapsa da, sessiz yapsa da bu nedenle yanılma secdesi yapması gerekmez.

Açıktan okunarak kılınan namazda tek başına kılan kimse sesli veya sessiz kılmak hususunda seçimlik hakka sahiptir. Burada sesli veya sessiz kılmasından dolayı namazında bir eksiklik meydana gelmiş olmaz. Ancak sessiz kılması gereken namazlarda ise kendi duyacağı kadar bir sesle okuması yasaklanmamıştır. Böyle bir okuyuştan dolayı da yanılma secdesi gerekmez.

Yanılması nedeniyle imamın yanılma secdesi yapması gerektiği gibi, cemaatin de yanılma secdesi yapması gerekir.

Çünkü imama uyan kimse, namazda onun ortağıdır. Ona tabîdir. Secde yapmayı gerektiren neden, asıl hakkında oluşmuştur. Asla vacip olduğu için, ona tabi olana da vacip olur .

İmama uyan kimsenin yanılması ise, yanılma secdesi gerektirmez. Böyle bir durumda imama yanılma secdesinin gerekmemesinin nedeni açıktır. Çünkü o, cemaate tabi değildir. Yanılan cemaate yanılma secdesi gerekmemesinin nedeni ise şudur. Eğer o, secde edecek olsa, uymuş olduğu imama aykırı hareket etmiş olur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.);

فَلَا تَخْلِفُوا عَلَيَّ

"İmama aykırı hareket etmeyin,"⁷⁴¹ buyurmuştur.

Namaz kılan kimse dördüncü rek'attan sonra teşehhüt miktarı otursa, ama teşehhütü okumasa veya üzerinde bir tilâvet secdesi yahut namaz

Tek başına namaz kılanın açıktan veya gizli okuması durumu

İmama uyanın yanılma secdesi yapması durumu

[1/223]

⁷⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/314; Malik, *Muvatta*, I/92; Buhârî, *Ezan* 74; Müslim, *Salât* 86; İbn Hibban, *Sahih*, VI/467; Dârimî, *Sünen*, *Salât* 44.

secdesi bulunduğu durumda yanılarak selam verse, bu eksiklikleri kaza etmek üzere geri döner.

Burada verdiği selâm, yanılma selâmı olup, üzerinde selamdan önce yapılması gereken görevler vardır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, yanılarak selam vermekle namazdan çıkılmış olmaz.

Ancak eksik kalan tilâvet secdesi veya teşehhütü okumaya dönünce, eksik kalan namaz secdesini kaza etmeye dönüşte olduğu gibi, daha önceki oturuşu bozulmuş olur. Çünkü teşehhüt okumak vacip olup, yeri de bunun gibi oturuştan öncedir. Eksik kalan tilâvet secdesine dönüş, namaz secdesine dönüşte olduğu gibi, oturuşu ortadan kaldırır.

Bu duruma göre secdeleri yaptıktan sonra, fakat oturmadan önce konuşma durumunda, son oturuşu terketmiş olacağından namaz bozulur.

Yanılma secdesi yapmak ise bundan farklıdır. Çünkü yanılma secdesi, son oturuşu değil, selâmı kaldırır. Onun yeri, oturuş ve selamdan sonradır. Ancak, selâmın yanılma secdesiyle kalkması, secdenin namaz yasakları çerçevesi içerisinde yapılmasını sağlama zarûreti yüzündendir. Oturuşun onunla kalkmasında ise hiçbir zaruret yoktur. Bu yüzden yanılma secdesinden sonra, oturmadan önce konuşacak olsa, namazı tamamlanmış sayılır.

Diğer yandan namaz kılan bu kimse bilerek selâm vermiş olsa, bu kasdî selâmla namazını kesmiş olur. Bu kimse bir namaz secdesini terketmiş durumda ise, namazını yeniden kılmayı gerekir. Çünkü o bir farzdır.

Terk ettiği, tilâvet secdesi veya teşehhüt okumaksa, namazı yenilemesi gerekmez. Çünkü bunlar, vacibtir. Vacibin terki, kerâhete ve eksikliğe yol açmakla birlikte namazı bozmadır. Çünkü namazın câiz ve geçerli olması, farzların yapılmasına bağlıdır.

Züfer (r.h.a.)'in namaz secdesi ile tilâvet secdesini eş değerde tuttuğu nakledilir. Aralarındaki fark açıktır. Namaz secdesi, niyet edip namaza durarak girilen namaz yasakları ve saygınlığı çerçevesinin içinden bir parçadır. Tilâvet secdesi ise başlangıç tekbirinin gerektirdiği şeylerden değildir. O, secde âyetini okumanın ortaya çıkardığı geçici bir nedenle, vâcib olmuştur. Bu yüzden onun terk edilmesiyle, bir eksiklik söz konusu olursa da, namaz bozulmaz. Yanılma secdesi yapması da gerekmez. İsminden de anlaşılacağı gibi, yanılma secdesi, yanılma ve unutma durumlarında yapılır. Bilerek yaptığına göre yanılığa da yok demektir.

Bir kimse namazında bir eksiklikten şüphelenir, sonra da onu yaptığını kesin olarak hatırlarsa, bu şüphe sırasında düşünme süresi uzamış, zihnini meşgul ederek bazı görevleri yerine getirmekten alıkoymuşsa, yanılma secdesi yapar. Eğer düşüncesini hemen iptal etmişse ona yanılma secdesi yapması gerekmez.

Kıyasa göre iki durum da eşit olup, yanılma secdesi gerekmez. Çünkü gereği gibi yaptığını hatırladığına göre, namazında bir eksiklikten söz edilemez. Yalnız düşünme yanılma secdesini gerektirmez. Nitekim bundan önce namazı hakkında şüpheyi düşseydi, sonra onu kıldığını hatırlasaydı bu kimseye, düşünme süresi uzun sürse bile yanılma secdesi gerekmezdi.

Istihsânın açıklaması şöyledir. Namazda düşünme süresinin uzaması, onu bazı namaz görevlerinden alıkoyar. Düşünme süresinin kısa sürmesinin aksine, farzları zamanından sonrada yerine getirilmesi, geciktirmek suretiyle eksiklik meydana gelmesine neden olur.

Sonra, meydana gelen yanılma, kılmakta olduğu namazla ilgili ise yanılma secdesi gerekir. Başka namazda şüphe ettiği zaman, yanılması bu namazda olmamıştır. Bundan dolayı secde etmesi de gerekmez.

Bir kimse, iki rekat kıldıktan sonra unutarak ayağa kalkacak olursa, henüz tam doğrulmamışsa hemen oturur. Namazın sonunda da yanılma secdesi yapar. Çünkü namazında yanılma olmuştur.

Zâhiru'r-rivâye'ye göre, tam ayağa kalkıp doğrulmamışsa döner. Tam doğrulmuşsa dönmez. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), ikinci rekattan sonra oturmadan üçüncü rekata kalkmıştı. Sahabiler buna "Sübhanallah!" dediler. O (s.a.v.) da döndü.

Bir başka rivâyette, dönüp oturmadığı, Sahabilere "Sübhanallah" dediği, onların da ayağa kalktığı, nakledilmiştir.

Bu iki hadis arasında uyuşma nasıl olur? Resûlullah (s.a.v.)'ın dönüp oturduğunu belirten hadisteki, tam doğrulmadan önce; dönmediğini anlatan hadisteki de tamamen doğrulduktan sonradır. Çünkü tamamen doğrulunca, farz olan ayakta durma ile (kıyamla) meşgul olmaya başlamıştır. Farzı terk ederek sünnete dönmek de hikmetli bir davranış değildir. Tam doğrulmadan önceki böyle değildir.

Ebû Yusuf (rh.a.), kendisinden yapılan bir rivâyette şöyle demiştir. Eğer oturmaya daha yakınsa döner. Çünkü o, henüz oturan bir kimse hükmündedir. Eğer ayakta durmaya daha yakınsa dönmez. O, kalkışını tamamlayan birkimse gibidir.

Bir namaz içinde birden fazla yanılan kimsenin bir defa yanılma secdesi yapması yeterlidir.

Resûlullah (s.a.v.);

Namazda
birinci
oturuşta
unutarak
doğrulma da
durum

[1/224]

Namazda
birden
fazla
yanılma
durumu

سَجْدَتَانِ تُجْزِئَانِ عَنْ كُلِّ زِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ

"Yapılacak iki secde her fazlalık veya eksiklik için yeterlidir,"⁷⁴² buyurmuştur.

Ayrıca yanılma secdesi, bir namaz sırasında tekrar edecek yanılmalar nedeniyle bir kaç kere yapılmasın diye namazın sonuna ertelenmiştir.

Bir kimse bir sureyi okumak isterken, yanılarak bir başka sureyi okusa yanılma secdesi yapması gerekmez.

Çünkü okuduğu ile okumak istediği, namazın kendisi ile geçerli olması hususunda eşittir. Bu nedenle namazında herhangi bir eksiklik meydana gelmiş olmaz.

Bir kimse selamdan önce yanılma secdesi yaparsa, bu da geçerlidir. Çünkü yaptığı iş, içtihad konusu edilen bir yerde olmuştur. Ayrıca biz o kimseye selamdan sonra yeniden yapmasını söyleyecek olsak, bir namaz içinde iki kere yanılma secdesi yapmış olur. Bunu hiçbir âlim söylememiştir. Âlimlerden bazılarının görüşüne göre uygulama yapmak, hiç bir âlimin söylemediği bir şekilde uygulama yapmaktan daha iyidir.

Yanılma secdesinde şüpheye düşecek olsa, doğruyu bulmak için araştırır. Doğru olduğuna kanaat getirdiği ile amel eder. Yanılma secdesi yapmaz. Daha önce açıkladık ki, bir namaz içinde yanılma secdesinin tekrarı meşrû değildir.

Ayrıca bu yanılmadan dolayı yeni bir yanılma secdesi yapacak olsa, bu secde de ikinci ve üçüncü defa yanılığa, o da kişiyi sonsuza kadar böyle devam etmeye sürükler.

Anlatılır ki, Muhammed (rh.a.), teyzesinin oğlu olan Kisâî'ye, bu zekâya rağmen niye fıkıh ilmi ile uğraşmıyorsun? diye sordu. O da, bir ilimde sağlam bilgiler elde eden ve zirveye yükselen kimseyi bu ilim, diğer ilim dallarında da irşâd eder, diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Muhammed (rh.a.); Sana fikhî meselelerden bir şey sormak istiyorum. Onun cevabını dilbilgisi ilmi yardımıyla bul, dedi. Kisâî, Haydi sor! dedi. Muhammed (rh.a.); yanılma secdesi yaptığı sırada yanılığa düşen ve bir süre ne yapacağını düşünen birisi hakkında ne dersin? Diye sordu. Kisâî, bir süre düşündü. Sonra yeniden secde yapmaz, diye karşılık verdi. Muhammed (rh.a.), dilbilgisinin hangi bölümünden bu cevabı çıkarttın? diye sorunca da; Küçültme sığası kullanılan bir kelime yeniden küçültmeye tabi tutulmaz konusundan, diye cevap verdi.⁷⁴³

Muhammed (rh.a.) O'nun bu keskin ve pratik zekasına hayret etti.

⁷⁴² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sât*, 7/159; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/346; Ebû Ya'la, *Müsned*, VIII/140.

⁷⁴³ Küçültme kipi; "ağaç-ağaçık, çocuk-çocukluk..." gibi bir defaya özgü türetilir. Küçültme kipine sokulmuş bir isim bir daha küçültülemez.

Bir kimse selam verirken, namazdaki yanılışı nedeniyle üzerine düşen secdeyi yapmamaya niyetli olsa, bu niyeti namazı kesmez. Secdesini yapar.

Çünkü bu secdenin zamanı, selamdan sonradır. Bu selamla hiçbir şey yitirmiş değildir. Secde etmeyeceğine dair niyeti de nefsin kendisiyle konuşmasından ibarettir. Hüküm sayılmaz. Namaz sırasında konuşmaya niyetlense namazı bozmadığı gibi.

Selam verdikten ve yanılma için bir secde yaptıktan sonra elinde olmadan abdesti bozulacak olsa abdest alır, döner ve namazını tamamlar.

Selamı tamamlamadan abdest bozulması durumu

Çünkü namaz yasağı (hurmeti), henüz devam etmektedir. Elinde olmadan abdesti bozulsa, abdest aldıktan sonra namazı tamamlamaya engel değildir.

Eğer bu kimse imam ise namaz sırasında abdesti bozulduğunda nasıl davranıyorsa onun gibi, cemaate namazı tamamlatacak birisini yerine geçirir.

[1/225]

Yanılan bir imamın namaz kılarken abdesti bozulursa, yerine bir kimseyi geçirir. Bu kişi, yerine geçtiği imamın yanılma secdesini selamdan sonra yapar.

Çünkü o, birinci imamın yerini almıştır. Onun yapmak zorunda olduğu bir şeyi yapması gerekir.

Yerine geçen imam da, namazı tamamladığı bölümde yanılacak olursa, nasıl birinci imamın iki kere yanıldığında, bir defa yanılma secdesi yapması yeterli ise, bunda da bir defa yanılma secdesi yeterlidir. İkinci kişi de, ilk imamın yerini tutmaktadır.

Eğer birinci imam kendisi yanılmamışsa, ikinci imamın yanılmasından dolayı yanılma secdesi yapması gerekir.

Çünkü o, ikinci imama uymuş ve artık cemaatten birisi gibi olmuştur. İmamının yanılmasından dolayı ona da yanılma secdesi gerekir. Görmez misin ikinci kişi namazı bozacak olsaydı, birincinin namazı da bozulurdu. Yanılması da böyledir. Onun yanılmasının meydana getireceği eksiklik, birinci imamın namazında da eksikliğe yol açar.

Şayet birinci imam, yerine başkasını geçirdikten sonra yanılacak olsa, bu yanılışı hiç bir şey gerektirmez.

Çünkü o, cemaatten birisi hükmünü almıştır. Görmez misin, namazını bozacak olsa, onun namazını bozmasıyla, ikinci imamın da cemaatin de namazı bozulmaz.

Cemaate sonradan yetişerek imama uyan (Mesbûk) bir kimse, geçen rekatları kaza etmek için kalkmadan önce, imamla birlikte yanılma secdesini yapar.

İmama sonradan yetişenin yanılma secdesi

İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'den, yanılma secdesinin yerinin selamdan sonra olduğu için, imamla birlikte secde etmeyeceği rivâyet edilir. O, imama selamla tabi değildir. Selamdan sonra yerine getireceği işlerde nasıl tabi olabilir ki, der.

Ancak biz diyoruz ki, yanılma secdesi, imama sonradan ortaya çıkan bir eksiklik nedeniyle imama vacip olmuştur. Ona sonradan uyan bir kimse de, tilâvet secdesinde ona tabi olduğu gibi, yanılma secdesinde de tabî olmalıdır.

Ayrıca geçmiş rekatları kaza için ayağa kalkmasının vakti, imamın namazı bitirişinden sonradır. İmam, namazın vâciblerinden bir vâcibi, namaz yasakları çerçevesi içerisinde yapmakla uğraştığı sürece, yetişemediği rekatları kaza etmek için ayağa kalkması mümkün değildir. Bundan dolayı yanılma secdesinde de imama uymak zorundadır.

Eğer böyle yapmazsa, istihsân yoluyla namazının sonunda secde edebilir. Kiyasa göre, secde edemez. Çünkü bu secde, imama uymuş bir durumda iken üzerine vacip olmuştur. Kaza yaptığı kısımda ise artık cemaat değil, bir ferttir. Bu sırada, sanki başka bir namazla uğraşan bir kimse gibidir. Çünkü tek başına kılınan namazın hükmü, cemaat olarak kılınan namazın hükmünden farklıdır.

İstihsânın açıklaması şöyledir. Bu kimse, geçmiş rekatları, imama uyararak aldığı başlangıç tekbiriyle girdiği namaz yasakları çerçevesine dayandırarak kaza etmektedir. O, rekatları kaza ettikten sonra davranışlarında yalnız başınadır. Ama başlangıç tekbirinde imama uymuş bir kimsedir. Öyle ki bu sırada bir başkası ona uyamaz. Onun için de bu secdeyi yapabilir.

Bu kimse, yetişemediği rekatları kaza ederken yanılacak olsa, yapacağı yanılma secdesi, hem bunun için hem de imama uyduğu sırada üzerine vacip olan için yeterlidir.

Çünkü namaza başlamak için alınan tekbir birdir. Bu tekbirle başlayan namaz yasakları devam ederken meydana gelen yanılğı tekrarları nedeniyle, yanılma secdeleri tekrar etmez.

İmamla birlikte namaz kılarken, imamın yanılmasından dolayı daha önce birlikte secde etmişlerse, kendi de namazının sonunda yanılışı için secde eder. Çünkü imamla birlikte yaptığı, ona uyararak yerine getirilmiş bir secdedir. Bizzat kendisinin yapmak zorunda olduğu bir secdenin yerini tutamaz.

Eğer bu durumda namaz yasağı sırasında yanılma secdesi tekrar etmiş olmadı mı? denilirse, biz de şöyle deriz. Namaza başlamak için alınan tekbir ve ona bağlı olarak namazın yasaklar çerçevesi şekil bakımından bir ise de, kaza ettiği rekatlarda yalnız başına olması nedeniyle davranışlar, hüküm açısından farklıdır. O, namazın aslında imama uyan bir kimseydi. Bunun için buradaki farklılık, namazlar arasındaki farklılığa benzer.

[1/226]

İmama sonradan uyan bir kimse, selam ile yanılma secdesi arasında imama uyarsa, o da imamla birlikte secdeye gider.

Çünkü imam yanılma secdesi için geri döndüğünde bile, bir kimsenin ona uyması geçerlidir. Yetiştği yerden itibaren ona uyar. Eğer onunla birlikte secde etmezse, daha önce açıkladığımız gibi, istihsâna uyarak bu secdeyi namazının sonunda kaza eder.

Eğer bu kimse imama, yanılma secdelerinden birinciyi yaptıktan sonra ikinciyi yaparken uyuşsa, yine imamla birlikte secde eder.

Yetişemediği ilk secdeyi kaza etmez.

Aynı şekilde imam ikinci secdeyi de bitirdikten sonra ona uyarak namaza girmişse, bu secdeleri kaza etmez. O, tâbi olmasından dolayı üzerine vâcib olan davranışları yapmakla yükümlüdür. Bu da, ancak imama uyduğunda onun henüz bitirmediği davranışlarda gerçekleşir. İmanın bitirdiği davranışlarda ise, kendisi hakkında neden oluşmadığı için ona uyma yükümlülüğü yoktur.

Sonradan imama uyan bir kimse, teşrik günlerindeki tekbirlerde⁷⁴⁴ imama uymaz.

Bu, yanılma secdesinden farklıdır. Çünkü tekbir, namaz yasakları içinde iken getirilmiyor. Öyle ki bir kimse teşrik tekbirleri sırasında imama uyacak olsa, bu uyması geçerli değildir. Ayrıca imam, yanılma secdesinden farklı olarak, teşrik tekbirinden sonra selam vermez. Çünkü yanılma secdesi namazın yasakları devam ederken yapılır. Onun için de bitirilince selam verilir. Bundan dolayıdır ki, yanılma secdesi sırasında, bir kimsenin imama uyması câizdir. Bu hususta tekbir, ihrama giren bir kimsenin namazdan sonra getirdiği lebbeyk çekmeye (telbiyeye) benzer. Sonradan namaza katılan bir kimse, telbiye getiren bir imama uyarak lebbeyk çekemez. Tekbirde de durum böyledir.

Ancak tekbir getirirken imama uyacak olsa, bununla namazı bozulmaz. Çünkü tekbir, namaz zikirlerindendir. Telbiyede uyacak olsa namazı bozulur. Çünkü telbiye, söz cinsindendir. O, çağırının davetine uymaktır. Buna delil de, telbiyenin içinde yer alan, karşındakine hitap anlamı taşıyan "kef" (ك) harfidir.

Bir kimse iki ayrı rekatta secdeleri unutarak yapmadığını hatırlarsa, kaza etmeye birinci secdeden başlar.

Çünkü kaza ederken, zamanında yerine getirme (edâ) şekli göz önünde bulundurulur. Ona kıyas edilerek yapılır. Nitekim zamanında yaparken ikinci, birinciden sonra yapılır. Kazada da aynı sıra izlenir.

Teşrik
tekbirlerinde
mesbukün
imama uyması

Rekatlarda
unutulan
secdelerin
ödenmesi

⁷⁴⁴ **Teşrik Tekbiri:** Kurban bayramında Arafe günü sabah namazının farzının hemen arkasından başlamak üzere 1.2.3. günün tamamı ile 4. günün ikinci namazının arkasından olmak üzere, farzların arkasından birer defa "Allahu ekber Allahu ekber Lâ ilâhe illallahu valîahu ekber. Allahu ekber ve lillâhil hamd" diye toplam 23 vakitte söylenen tekbirler.

Şâfiî (rh.a.)'a göre, secdeyi terkedip ondan sonra birkaç rekat daha kılan bir insan, bu secdeyi yerine getirir. Ondan sonra kıldığı rekatları da yeniden kılar. Çünkü bu rekatlar vaktinden önce yapılmıştır. Bu hükme varması, kendisinin birkaç rekat fazlalıkla ortadan kaldırma hususunda tamamlanmamış bir rekatı aynı kabul etmesi prensibi nedeniyle.

Biz Hanefîlere göre ise, fazladan kılınmış ve tamamlanmış bir rekat, ortadan kaldırılamaz. Rekat, bir secdeyle bağlanır ve tamamlanmış sayılır. O halde, kıldığı ikinci rekat muteberdir. Sadece terk edileni kaza etmelidir.

Secdenin terk edilmesi, rükû'un terk edilmesinden farklıdır. Çünkü kendisinden önce rükû bulunmayan bir secde, secde sayılmaz. Secdeler, rekatların kendisiyle bağlandığı davranışlardır. Bu da rükûdan önce gerçekleşmez.

Unutarak kazaya bıraktığı secdelerden birisi tilâvet secdesi olsa bile, hüküm böyledir.

Züfer (rh.a.) namaz secdesi ile başlar. Çünkü o, daha kuvvetlidir, der.

Ancak biz diyoruz ki; kaza ediliş şekli, zaminında yapılmaya kıyas edilir. Eğer tilâvet secdesi birinci rekattan kalmış, namaz secdesi de ikinci rekattansa o zaman, vâcib oluşu daha önce olduğu için, tilâvet secdesi ile başlar.

Bir kimse, selam vermiş ve namaz kıldığı yerden ayrılmış, yapmadığı bir namaz secdesi veya tilâvet secdesi olduğunu sonradan hatırlamışsa, henüz daha mescidin içindeyse ve konuşmamışsa, istihsâna göre namazına geri döner.

Kıyâsa göre, yüzünü kıbleden ayırdığı andan itibaren, bir daha namazına geri dönemez. Bu Muhammed (rh.a.)'den rivâyet edilmiştir. O'na göre, yüzün kıbleden çevrilmesi, tıpkı konuşma gibi namazı bozar. Önceki farzların üzerine kurulmasına engel olur.

[1/227]

Istihsanın açıklaması şöyledir. Mescid, namazın yeridir. Orada kaldığı sürece namaz yerinde kalmış gibidir.

Mescid içinin tek bir yer sayılacağına dâir delil, içeride olan bir kimsenin aralarında mesafe olsa bile imama uymasının geçerli olacağıdır.

Bir kimsenin yüzünü kıbleden ayırması, namaz sırasında sağa-sola bakan bir kimse hakkında olduğu gibi namazı bozmaz.

Eğer mescidden çıkmışsa, yapmayı unuttuğu secde de özellikle namaz secdelerinden biri ise, namazını yeniden kılar. Daha önce açıkladığımız gibi o, bir farzdır. Namaz yerinden ayrılmak ise üstüne kurmaya engel olur.

Eğer sahrada açık sahada ise ve arkadaşlarının bulunduğu safları, geride bırakmadan hatırlarsa, namaza geri dönebilir. Çünkü bu yer, safların birbirine

Namazı bozacak
şey yapmadan
ve camiden
çıkmadan
unutulan
secdelerin
dönüp
yapılabilmesi

bitişik olmasının hükmî bir sonucu olarak bir mescid gibi sayılır. Bu saflarda, imama uymanın geçerli olması da buna delildir.

Muhammed (r.a.)'in *e'l-Asl* adlı eserinde öne doğru yürürse ne olacağından söz edilmiyor. Ancak iki taraftan birini öbürüne kıyas ederek; arkasındaki safların, geriye doğru uzunluğu kadar bir mesafe, ileriye doğru da takdir edilir, denilmiştir.

Sağlam olan görüş şudur: Mescid dışında namaz kılan kimse, selam verdikten sonra namazdaki eksikliği hatırlayınca, eğer secde ettiği yeri geçmişse, bu durum mescidden dışarı çıkma hükmünde olup, üzerine kurulmaya engel oluşturur.

Bir kimse, öğle namazını beş rekat kılsa, dördüncü rekattan sonra oturmasa, namazı bozulur.

Son oturuşu
yapmayan
durumları

Şâfiî (r.a.)'ye göre bu durumda namaz bozulmaz. Delil, Resûlullah (s.a.v.)'dan rivâyet edilen şu olaydır. Peygamber (s.a.v.) öğle namazını beş rekat olarak kılmıştı.⁷⁴⁵ O'nun ne dördüncü rekattan sonra oturduğu, ne de namazı yenilediği nakledilmiştir.

Bu hüküm, Şâfiî (r.a.)'nin yukarıda da andığımız şu prensibine dayanır. Eksiklik olasılığı konusunda tam bir rekatla, eksik olan rekat eş değerdedir. Buna göre beşinci rekatı secde ile bağlamadan önce bu fazlalığı hatırlayan kimse, nasıl geri dönüp oturmak suretiyle eksikliği tamamlama imkanı buluyorsa, secdeyle bağlayıp tamamladıktan sonra da bu imkanı bulmalıdır.

Biz Hanefîlerin delili ise şudur. Yanlışlıkla beşinci rekata kalkan kimse farzı tamamlamadan önce nafîle ile uğraşmaya başlamıştır. Çünkü son oturuş namazın farzlarından. Beşinci rekatin ise nafîle olmaktan başka bir şey olma olasılığı yoktur. Çünkü öğle namazı dört rekattan fazla olamaz. Bir kimsenin başladığı bir nafîlenin hükümlerini tamamlaması, zorunlu olarak onu farzdan çıkarması demektir. Tamamlamadan önce bir farzdan çıkmak ise, bu farzı bozar.

Rekat, secde ile bağlanmadığı sürece durum böyle değildir. Çünkü bir rekattan daha azı namaz hükmünde değildir. Öyle ki, bir rekatı tamamlamamış kimse, namaz kılmadığına dâir yemin etse, tamamlamadığı sürece yemininde doğru kabul edilir. Başlanan rekat tamamlanmadığı zaman, bir nafîlenin hükümleri tamamlanmış olmaz.

Şâfiîlerin dayandığı hadisi, Peygamber (s.a.v.), dördüncü rekattan sonra teşehhüt miktarı oturduktan sonra ayağa kalkmış olabilir, diye yorumlamak mümkündür. Nitekim rivâyette *صَلَّى الصَّلَاةَ* "Öğle namazını kıldı," ifadesi kullanılmıştır. Öğle namazı da bu namazın bütün farzlarının adıdır. Bu farzlardan biri de son oturuştur. Bu açıkça ortadadır. Resûlullah (s.a.v.)'ın bu davranışını, doğruya en yakın olana göre yorumlarsak O, birinci oturuşta olduğunu zannederek beşinci rekata kalkmıştır.

⁷⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/376; Buhârî, *Sehiv* 2; Müslim, *Mesâcid* 91; Tirmizî, *Salât* 171

Bana hoş gelen, böyle bir kimsenin beşinci rekata bir rekat daha ekleyerek onu ikiye tamamlaması, sonra selam vererek bu namazdan çıkması ve ardından da öğle namazını yeniden kılmasıdır.

[1/228]

Bu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür. Muhammed (rh.a.)'e göre, bu kimse namazı bozulacağı için namazın dışında kalır. Çünkü ona göre namazın sadece bir yönü vardır. Yine ona göre, nafilâ namazlarda her iki rekatin sonundaki oturuşu terk etmek namazı bozar. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, farz namazı bozar. Namazın aslı nafilâ olarak kalır. Bir rekat ilavesi ile rekatlar çift duruma getirilir. Çünkü bu iki imama göre, nafilâ namazlarda her iki rekatin ardından oturuşu terk etmek namazı bozmad.

Dördüncü rekattan sonra teşehhüt miktarı oturmuşsa, öğle namazı tamdır. Beşinci rekat nafilâ olur. Çünkü nafilâ için ayağa kalkması farz tamamlandıktan sonra olmuştur. Bu kalkışla namaz bozulmaz. Beşinci rekati bir rekat ilâvesiyle çift duruma getirir. Böylece iki rekatlı bir nafilâ namaz kılmış olur. Böyle yapmazsa da, üzerine bir şey gerekmez.

Züfer (rh.a.), İki rekati kaza etmesi gerekir, dedi. Bu, "bir kimse, üzerine farz olduğunu zannederek bir oruca veya namaza başlarsa tamamlaması gerekir," prensibine dayandırılmış bir meseledir. Burada da, üzerine gerekli olduğunu zannederek beşinci rekata kalkmıştır. Bu yüzden ona bir rekat daha ekleyerek rekatları ikilemesi daha uygundur. Çünkü iki rekattan daha azı tam bir namaz olamaz. Abdullah b. Mesud (r.a.); "Vallahi! Geriye hiç bir zaman tek rekat bırakmadım," demiştir.

Bir rekat daha ekleyerek ikiledikten sonra, namazın peşinden istihsânen yanılma secdesi yapar. Kıyasa göre ise yanılma secdesi gerekmez. Çünkü yanılma farzda meydana gelmişti. Daha sonra, başka bir namaz kılınmış oldu.

İstihsâna göre nafilâ namaz, yanılmanın olduğu namazın başlangıç tekbiri ile girilen yasaklar çerçevesine dayanılarak kılınmıştır. Burada başlama tekbirinin yasaklar hükmü henüz devam ettiği için, yanılma secdesi yapılır. Bu meselede, daha önce andığımız sonradan namaza uyan kimsenin meselesine kıyas edilmiştir.

Doğru görüşe göre dört rekatlı farza eklenen bu iki rekat, öğle namazının farzından sonra kılınan sünnetin yerini tutmaz. Çünkü bu rekatlara belli bir niyetle başlanmamıştır. Onun için de bağlayıcı değildir. Sünnet ise, Resûlullah (s.a.v.)'ın devamlı kıldığı namazlarda, ona uyma niyetiyle başlanılan ve kılınan namazlardır.

Bir kimse namaza başlasa, okumayı yerine getirse, rükuya gitse, secdeye gitmeden kalkarak okusa ve rükuya gitmeden de secdeye gitse bir rekat kılmış olur.

Namazda
okuma, rukû
veya secdeyi
unutmanın
durumları

Çünkü bu kimsenin yaptığı ilk rüku, secde ile bağlanıncaya kadar askıda kalır. Peşinden yapılan ayakta durma (kıyam) ve okuma (kıraat) ona zarar vermez. Secde edince ilk rüku bu secdeyle bağlanmış ve bir rekat kılınmış olur.

Bu kimse önce rüku eder, ama secde etmez sonra okur, peşinden de rüku ve secde yaparsa aynı şekilde bir rekat kılmış sayılır. Çünkü ilk rükû, vaktinde yapılmıştır. İkinci rükû ise tekrar olduğundan ona itibar edilmez. Secdeyle de ilk rükû bağlanmış olur.

Önce okusa, rüku yapmadan secdeleri yapsa, sonra ayağa kalkarak tekrar okusa, rükuya gitse fakat secde etmese, sonra kalkarak tekrar okusa ve rükuya gitmeden secdeye gitse yine bir rekat kılmış sayılır. Çünkü birinci secde, vaktinden önce olduğu için secde sayılmaz. Okuyup rükuya gidince bu rüku peşinden gelen secdeye bağlı olarak askıda kalır. Okuduktan sonra secde edince, bu rüku ona bağlanır. Böylece bir rekat namaz kılınmış olur.

Birincide rüku etse ve secde etmese, ikinci rekatta secde, üçüncü rekatta rüku yapmayıp secde edecek olsa o da yine bir rekat sayılır. Çünkü birinci rüku, secdelere bağlı olarak askıda kalır. Üçüncü rekatta secde edince, bu ilk rüku ona bağlanmıştır. Dolayısıyla da bir rekat kılmış sayılır. Fazla yaptığı şeyler yanılma sayıldığı için, yanılma secdesi yapar. Namazı bozulmuş sayılmaz.

Ancak Muhammed (r.h.a.)’den bir rivâyete göre, namaza bir secde eklemek, bir rekat eklemek gibidir. Çünkü bir secde, yalnız başına ibadet olabilir. Bunun açıklaması “Şükür Secdeleri” konusunda yapılmıştır.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (r.h.a.)’a göre, tilâvet secdesinin dışındaki secdeler, yalnız başına ibadet niteliğinde değildirler. Bu yüzden bir rekattan az olan (yalnız rükû veya yalnız secde gibi) eklemeler namazı bozmaz.

Namaz kılan bir kimse yanılarak bir rekatta üç secde veya iki rüku yapacak olsa, namazı bozulmaz. [1/229]

Daha önce de açıkladığımız gibi, bu yapılan fazlalıklar, bir rekattan daha azdır.

İmam namazda yanılma, sonrada abdesti bozulsa, yerine imama sonradan uyan (mesbûk) bir kimseyi geçirerek ayrılma, o imamdan geriye kalanları tamamlar. Sıra selama gelince geriye çekilir.

Sonradan imama uyanın imam yerine geçmesi

Çünkü yetişemediği rekatları kaza etmek zorundadır. Bu nedenle selam veremez. Yanılma secdesinin yeri de selamdan sonradır.

Biz deriz ki, geriye çekilir. İmamla birlikte namaza başlayan birisini öne geçirir. O kimse de cemaate selam verdirir. Yanılma secdelerini yapar. Sonradan uyan kimse de önünde ilk imam varmış ve secdeleri o yaptırıyormuş gibi öne geçirdiği bu kişiyle birlikte secde eder. Sonra kalkarak yetişemediği rekatları, yalnız başına kaza eder. Yerine geçirdiği kimseyle birlikte secde etmemişse istihsânen namazının

Lâhıkın yanılma secdesin de durumu

sonunda secde eder. Daha önce bu meseleyi birinci imam hakkında açıklamıştık. Burada da durum aynıdır.

Yolcu bir imama uyan, beldesindeki kişi (mukîm) için de hüküm aynıdır. O da yolcu imama uyararak yanılma secdelerini yapar.

Sonra namazı tamamlamak için ayağa kalkar. Kaza ettiği kısımda da yanılırsa, yine secde eder.

Bu mesele üç bölümdür:

1. Sonradan uyan (mesbûk) hakkında. Onu daha önce açıklamıştık.

2. İmamla başlamış, ama abdesti bozulmuş gidip alıp gelmiş (lâhik) hakkında. İmanın arkasında uyur veya abdesti bozulur, giderek abdest alır, sonra geri dönerse, o zaman önce namazını tamamlamaya başlar. Namazını tamamlamadan önce yanılma secdesi yapmak için imama uymaz. Çünkü lâhik tamamladığı kısımda da imama uyan kimse hükmündedir. İmama uyan kimsenin yanılması bir şey gerektirmez. Bunun içindir ki tamamladığı kısımda okumaz.

Sonradan yetişenin yetişemediklerini ödemesi

Sonradan imama uyan mesbûk, namazda eksik kalanı, yalnız başına namaz kılan kimse gibi kaza eder. Bunun için okumak zorundadır. Aynı şekilde, yanılma secdesi yapması da gerekir. Yetişemediği rekatları kılmak için, ancak imam namazını tamamlayarak namazdan çıktığı zaman kalkar. Bu da yanılma secdesinden sonra olur.

Yolcu imama uyan mukimin durumu

3. Yolcu bir imama uyan beldesinde oturan (mukîm) hakkında. O, namazını tamamlamaya kalktığı zaman, tamamladığı kısımda okumak zorunda değildir. Bu hususta âlimlerimizden tek bir rivâyet vardır. Çünkü farz olan okuma ilk iki rekattadır. İmanın bu iki rekattaki okuması, onun da okuması olur.

Yanılma secdesi hususuna gelince; Muhammed (r.h.a.)'in *e/-Asl* adlı eserinde, yolcu imama uyan beldesinde oturan (mukim), imama sonradan uyan (mesbûk) gibi kabul edilmiş olup, yanılma secdesi için imama uyacağı belirtilmiştir. Kendi tamamladığı bölümde yanıldığında ise, tekrar yanılma secdesi yapmalıdır. Çünkü o, kendi tamamladığı bölümde artık imama uyan birisi değildir. İmanın yapmakla yükümlü olmadığı bir şeyde, nasıl ona uyan biri olabilir ki?

Yolcu imam, namazı dörde tamamlayacak olsa, son iki rekatta nafile kılmış olur. Bu ilâve iki rekatta beldesinde oturanın ona uyabileceğini söyleyecek olsak bu, farz namaz kılan birisinin nafile kılan bir kimseye uyması gibi olur.

Kerhî (r.h.a.) "*Muhtasarı*"nda onun da, namazda abdesti bozulup gidip alıp gelen (lâhik) gibi olduğunu ve yanılma secdesinde imama uymayacağını söyler. Kendi tamamladığı kısımda yanılacak olsa, yine yanılma secdesi gerekmez. Çünkü o, namaza başından uymuştur. Dolayısıyla, başlangıç tekberiyle başlayarak kıldığı bu namaz sırasında, o da lâhik gibi imama uyan kimse hükmündedir, der.

Lâhik bir kimse, imamlarla yanılma secdesi yapacak olsa, bu caiz olmaz. Çünkü kendi durumuna göre vaktinden önce secde etmiştir. Kaza etmesi gerekenleri kaza ettikten sonra tekrar etmesi gerekir. Ancak bu yaptığı namazını bozmaz. Çünkü bu durumda yapılan ekleme sadece iki rekattan ibarettir.

Sonradan imama uyan bir kimse, yanılma secdesinde imama uyacak olsa, sonradan imamin yanılmadığı ve yanılma secdesi yapmak zorunda olmadığı ortaya çıksa namazı bozulur. Halbuki burada da sadece iki secde ekledi denebilir. Biz de deriz ki; Namazının bozulması fazlalıktan dolayı değildir. Yalnız başına kılmaları gerektiği bir yerde imama uyduğu içindir. Onun burada bir benzeri yoktur. Lâhik, yerine getirdiği bütün davranışlar sırasında, imama uyan bir kimse hükmündedir. Bunun içindir ki namazı bozulmaz.

[1/230]

İmam ilk iki rekatta okumasa, daha sonra bir kimse son iki rekatta bu imama uysa ve imam da okumayı bu son rekatlarda yapsa, daha sonra imama sonradan yetişen kimse kazaya kalan rekatları kılmak için ayağa kalksa, yeniden okumak zorundadır. Okumayacak olsa, kıldığı namaz geçerli olmaz.

Lâhikın imamlarla yanılma secdesi yapamayacağı

Çünkü imam, son iki rekatta ilk rekatlarda yapamadığı ve vaktini kaçırdığı okumaları kaza etmiştir. Yerinde yapılamayan bir şey, kaza edildiği zaman asıl yeri neresi ise oraya yerleşmiş sayılır. Dolayısıyla sanki o bu okumayı, okumadan geçirmiş olduğu ilk iki rekatta yapmış gibi olur. Bu yüzden imama sonradan yetişen bir kimse yeniden okuması gerekir.

Yolcu bir imama uyan belde sakini (mukim) ise böyle değildir. İmanın ilk iki rekatta yapacağı okuma, yerinde ve zamanındadır. Mukim bu rekatlarda ona ortaktır.

Mesbûkün imamin selamından önce kalkması

Namaza sonradan yetişen (mesbûk) bir kimse, imamin arkasında ona uyararak namaz kılarırken okuyacak olsa, yine durum böyledir. Kaza ettiği kısımda bu okumayı yeniden yapması gerekir. Çünkü imama uyduğu sırada, okuması mekruhtur. Okuma sayılmaz. Bu okumayla kendisi ile ilgili farzı yerine getirmiş sayılmaz.

İmama sonradan uyan bir kimse, imam teşehhütte bulunduktan sonra ve daha selam vermeden, yetişemediği rekatları kaza etmek için ayağa kalksa ve kaza etse, bu geçerli sayılır.

Çünkü ayağa kalkışı, imam namazın farzlarını bitirdikten sonra olmuştur. Ancak imamin selam vermesini beklemeyi terk ettiği için, kötü davranışta bulunmuş sayılır. Kaza için ayağa kalkma vakti, imamin namazdan çıkışından sonradır.

İmama sonradan yetişen (mesbûk), imam daha teşehhüt miktarı oturmadan kaza için ayağa kalkacak olursa, bu caiz değildir. Çünkü onun bu ayağa kalkışı

vaktinden önce olmuştur. Sonra imam henüz namazın farzlarından ayrılmış değildir. Çünkü son oturuş, namazın bir farzıdır.

Ebû Süleyman'ın "*Nevâdir*"inde bu mesele şöyle açıklanmıştır. Eğer bu kimse, bir veya iki rekata yetişememişse, imam teşehhütü bitirdikten sonra kalkar ve farz yerine gelecek miktarda okursa namazı caiz olur. Teşehhütü bitirmeden kalkacak olursa câiz olmaz. İmam teşehhütü bitirmeden önce yaptığı ayakta durma da okuma da geçerli değildir. O, hüküm hususunda imamla birlikte oturan kimse gibidir. Çünkü üzerine gereken budur. Ancak sonradan yetişenin, imam teşehhütde bulunduktan sonra yapacağı okuma geçerli olur.

Namaza sonradan yetişenin yetişemediği rekatların sayısı üç ise, imam teşehhütü bitirmedeği sürece rükuya gitmeyip, teşehhülden sonra rükû ederse ve okumayı bundan sonraki iki rekatta yaparsa, namazı câiz olur. İmam teşehhütü bitirmeden önce rükûya giderse câiz değildir. Çünkü ayakta durma (kıyam) her rekatta farzdır. İmam teşehhütü bitirmedeği sürece yapacağı ayakta durma geçerli sayılmaz. Okumanın farz olduğu rekât, iki rekattır.

O daha rükuya gitmeden önce, imam teşehhütü bitirirse, bu rekattaki ayakta durma yapılmış sayılır. Son iki rekattaki okumalar da geçerli olduğu için namazı câiz olur.

İmama sonradan uyan (mesbûk), imam teşehhütü bitirmeden önce rükû yapacak olursa, bu rekattaki ayakta durması geçerli sayılmaz. Bu nedenle namazı bozulur.

İmam teşehhütde bulunduktan sonra, sonradan yetişen kimse ayağa kalksa, imamın üzerinde de yanılma secdesi bulunsa, o okuyarak rükuya gitse, yaptığı davranışları terkederek imamla secdeye kapanır. İmamla birlikte secde eder. Çünkü bir rekât tamamlanmadığı sürece, yalnız başına yaptığı davranışların hükmü tamamlanmaz. Yeniden imama uymak için geri dönmesi, yetişemediği rekatları kaza etmek için sonra kalkması gerekir. Bu arada yaptıkları ise, onları bırakıp imama uymaya döndüğü için, sayılmaz.

Geri dönerek imama uymazsa, namazı yine de câiz olur. Namazı bitirdikten sonra, istihsânen yanılma secdesi yapar.

[1/231]

Eğer rükû ve secde ederek rekâtı tamamladıktan sonra imam yanılma secdesi yapmak için dönerse, sonradan uyan kişi (mesbûk) artık ona uyamaz.

Çünkü yalnız başına yaptığı davranışlar, tam bir rekât kılmaya ulaştığı için, hükümler netleşmiş ve istikrar bulmuştur. Bundan sonra yeniden imama uymak için dönecek olursa, namazı bozulmuş olur. Çünkü o, yalnız başına kılmak zorunda olduğu bir yerde imama uyuştur.

Bu da üç bölüme ayrılır.

1. Yanılma secdesidir ki onu açıkladık.

2. Sonradan uyanın, yetişemediği namazları kaza etmek için ayağa kalktığında, imamın namaz secdelerinden birini yapmadığını hatırlaması.

İmama sonradan uyan, kalktığı rekâtı secde ile bağlamadığı sürece geri dönüp imama uyar. Onunla birlikte secde eder. Böyle yapmazsa namazı bozulur. Kalktığı rekâtı secde ile bağlarsa -bundan sonra ister geri dönüp imama uysun isterse uymasın, her iki durumda da- namazı bozulur. Çünkü namaza ait olan secde, bir farzdır. Görmez misin, imamın kendisi bu secdeyi yapmayacak olsa onun da namazı bozulur. Sonradan uyan (mesbûk) ona uymadığı zaman, namazı aynı şekilde bozulur. Rekâtı tamamladığı zaman ise, bir daha uyma imkanı bulamaz.

3. İmamın tilâvet secdesi yapması gerektiğini hatırlaması meselesidir. Onda da sonradan yetişen, kalktığı rekâtı secde ile bağlamadığı sürece geri dönerek imama uymalıdır. Böyle yapmadığı takdirde, namazı bozulur. Çünkü imamın dönüp tilâvet secdesi yapması oturmayı (ka'deyi) hükmen kaldırır. Tilâvet secdesinden sonra yeniden teşehhüt için oturmayacak olsa namazının câiz olmaması da buna delildir. Son oturuşta bulunmak da namaz secdeleri gibi farzlardandır.

İmam tilâvet secdesine geri dönmeden önce, sonradan imama uyan kalktığı rekâtı secde ile bağlarsa, sonra da imam döner tilâvet secdesini yaparsa, sonradan imama uyan da geri dönüp ona uyduğu takdirde namazı bozulur. Bu konuda âlimlerimizden yapılan rivâyet tektir. Dönüp imama uymazsa, bu hususta iki rivâyet vardır: "*el-Asl*"da; Namazı bu durumda da bozulur. Çünkü imamın tilâvet secdesine geri dönmesi oturuşu bozar. Namaz secdesi ile tilâvet secdesi hüküm bakımından aynıdır, denilir.

Ebû Süleyman'ın "*Nevâdir*"inde; namazı bozulmaz. Çünkü imama sonradan uyan, tilâvet secdesinden sonra yapılacak oturuşu terk edecek olsa, namazı câiz olur. Namaza ait secdede ise hüküm bunun aksinedir.

Bu meselenin fıkıh bakımından açıklaması şöyledir. Sonradan imama uyan kişinin imamla birlikte son oturuşu normalde geçerli idi. Ancak onun imamdan ayrılıp, tek başına kıldığı rekât tamamlandıktan sonra tilâvet secdesine dönmesiyle, bu önceki oturuş, kendisi hakkında bozulmuş olur. Son oturuşla ilgili bu hüküm başkasını etkilemez.

Nitekim bir imam bir topluluğa namaz kıldırıktan sonra dinden çıksa, kendi namazı batıl olurken bu durum cemaatin namazını etkilemez.

Yine bir kimse, Cuma günü bir cemaate öğle namazı kıldırarak olsa, sonra kendisi Cuma namazına gitse ve yetişerek imama uysa, daha önce kılmış olduğu öğle namazı kendisi için nafiye dönüşür. Cemaat için ise farz olarak kalır.

İmama sonradan yetişenlerin birbirlerine uyması

İmama sonradan uymuş olan iki kimseden biri, yetişemeyip de kaza ettikleri rekatları kılarken diğer arkadaşına uysa, uyan kimsenin namazı bozulur.

Çünkü yalnız başına kılmaması gereken bir yerde başkasına uymuştur. Sonra o, namazının bir bölümünde birinci imama uymuştu. İkinci uyduğu kimse ise, o imamın yerine geçmiş birisi değildir. Bu durumda namaz, iki imamla kılınmış bir namaz olur. Daha önce de açıkladığımız gibi bu câiz değildir.

Aynı şekilde, yolcu bir imama uyan iki belde sakini kimse, namazlarını tamamlamak için ayağa kalktıklarında, biri diğerine uyacak olsa, uyan kimsenin namazı bozulur. Bunu da daha önce açıklamıştık.

Nafile kılanın son oturuşta öğle namazı kılana uyması

Nafile namaz kılan bir kimse, son oturuşta öğle namazı kılan birisine uyacak olsa, imamdan sonra dört rekat kaza etmesi gerekir.

Namazın başında ona uyup da sonra yarıda keserse onun hükmü de böyledir. Çünkü o, imama uymakla, onun kıldığı namazı kılmayı üstlenmiş oldu. İmamın kıldığı namaz da dört rekatlı bir namazdır.

Bir kimse altı rekat kılmaya niyet ederek öğle namazına başlasa, sonra bundan vazgeçse ve dördüncü rekatın sonunda selam verse, namazı tamam olur.

[1/232]

Üzerine de bir şey gerekmez. Çünkü o, niyet ettiği şeyde yanlış davranmış sonra buna pişman olmuştur. Pişmanlık da bir tevbedir. Eğer fiilen başlamamışsa sadece niyet etmek, herhangi bir cezayı gerektirmez. O, öğle namazını kılmaya başlamıştır. Öğle namazı ise, dört rekattan fazla olamaz. Onu da kılmış durumdadır.

Yolcu bir kimse de aynı şekilde öğle namazını dört rekat kılmaya niyet etse, sonra vaz geçerek iki rekat kılsa namazı tamdır.

Çünkü belde sakini birisi için sabah namazı nasıl iki rekat ise, yolcu bir kimse için de öğle namazı iki rekattır. Bundan fazlaya yapılacak bir niyet hükümsüzdür.

Aynı şekilde namazı konuşma ve benzeri davranışlarla kesmeye niyet etseler, fiilen bunları yapmasalar, bu niyet düşer. Resûlullah (s.a.v.),

إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أَمْتِي مَا حَدَّثْتُ بِهِ أَنْفُسَهُمْ مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَفْعَلُوا

"Allah (c.c.) ümmetimin içinden geçirdikleri şeylerden, konuşmadıkları veya yapmadıkları sürece vazgeçer,"⁷⁴⁶ buyurmuştur.

Nafile namazın veya sabah namazının bir rekatında okuma yapmayan bir kimsenin namazı bozulur.

⁷⁴⁶ Buhârî, İtk 6; Müslim, İman 201; İbn Mâce, Talak 14; İbn Hibban, X/178.

Çünkü okuma farzı her iki rekatı da kapsar. Rekatın birisinde okuma ne kadar uzun tutulursa tutulsun, bu iki rekattaki okumanın yerini tutmaz. Sabah namazı üç rekatlı olamayacağı için, okumadığı bu rekattan sonra iki rekat daha kılması da mümkün olmaz. Bundan dolayı namazının bozulduğu kesinlik kazanır.

Öğle namazı kılan bir kimse, namazı tamamladığı kuruntusuna kapılıp selam verirse, sonra kıldığının henüz iki rekat olduğunu anlarsa, namaz kıldığı yerden henüz ayrılmamışsa, namazını tamamlar. Sonra yanılma secdesi yapar.

Namazı tamamladığını zannedenin yerinden ayrılmadan yanıldığını anlaması

Çünkü onun selamı bir yanılma nedeniyle idi. Böyle bir selamla da bir insan namazdan çıkmış sayılmaz.

Yolcu olduğunu veya Cuma Namazı kıldığını zannederek iki rekattan sonra selam veren bir kimsenin durumu bundan farklıdır. Onun namazı bozulur. Çünkü o, ne kadar namaz kıldığının farkındadır. Verdiği selam da bilerek verilmiş bir selamdır. Böyle bir selâmla namazını yarıda kesmiş olur. Burada kanısı sonucu değiştirmez.

Namazı tamamladığını zannedene göre ise bu, son oturuş sayılır. Verdiği selam da, yanılmayla verilmiş bir selam olur. Bu yüzden böyle bir selamla, namazı bozulmuş olmaz.

Böyle bir kimse selam vermese, ama dalgınlıkla namazını kesip nafilâ namaza niyet ederek tekbir getirirse, sonra başlayıp da bitirmediği namazı hatırlasa, nafilâ namaza devam eder. Sonra öğle namazını yeniden kılar.

Çünkü nafilâ namaza niyet ederek tekbir alması ve nafilâ namaza başlaması, kılmakta olduğu önceki namazı yarıda keser. Artık başladığı bu namazı bitirir. Sonra da tamamlamadan bıraktığı namazı yeniden kılar.

Korku namazı kıldırان bir imam, yanılacak olsa yanılma secdesi yapar. İkinci gurup ona tabi olur. Birinci grup ise namazı tamamladıktan sonra secde ederler.

Korku namazında yanılma

Çünkü ikinci grup, ilk rekatı imamla kılamadıkları için namazın ilk bölümüne yetişememiş sonradan imama uyan kimse gibidirler. Birinci grup ise namaz içinde bir özürden dolayı ayrılıp, yeniden geri gelen kimse (lâhık) gibidirler. Çünkü namazın baş tarafını imamla birlikte kılmışlardır.

Bir kimse başlama (iftitah) tekbiri getirerek namaza başlasa, peşinden de okusa, sonra başlama tekbiri getirip getirmediğinden şüpheli edere tekbir ve okumayı tekrarlarsa, daha sonra da tekbir getirmiş olduğunu hatırlarsa yanılma secdesi yapması gerekir.

Namazda tekbir getirmediği şüphesiyle yeniden tekbir alma

Çünkü bu kimse, yapmış olduğu tekbir ve okumaya, yanılması nedeniyle bir tekbir ve okuma daha eklemiş oldu.

Şüpheye düşmeden önce rükuya gitmiş olsa, durum yine aynıdır. Sonra namazını bu rükû üzerine kurar. Burada ikinci tekbir, namazı yarıda kesmiş olmaz. Çünkü o, tekbir getirirken zaten var olan bir şeyi sürdürmek için niyet etmiştir. Var olan bir şeyi sürdürmek üzere yapılan niyet boşa gider. Geriye sadece tekbir kalır. O da namazı yarıda kesmez.

[1/233]

Bir kimse öğle namazı kılarken ikinci namazı kıldığı kuruntusuna kapılsa ve bu kuruntuyla bir-iki rekat kılsa, yanılma secdesi yapması gerekmez. Çünkü o, namaza ait fiillerden bazılarını yerine getirme gayretinde olmuştur. Niyet de aslı gibi, namaza başlamanın koşuludur. Namaz devam ettiği sürece devam etme koşulu yoktur.

Ancak bu durum, onu bir farz yerine getirecek kadar alıkoyarsa, o zaman daha önce açıkladığımız gibi yanılma secdesi yapması gerekir.

Selamı
geciktirenin
durumu

Namaz kılan bir kimse, namazının sonunda teşehhüt miktarı oturduktan sonra namazındaki bir şeyden şüpheye düşse, bu şüphe onu meşgul ederek selamdan alıkoysa, sonra namazda olduğunu hatırlayarak selam verse, yanılma secdesi yapması gerekir.

Çünkü selam gecikmiştir. Zaten bunun için dedik ki; yanılma secdesinin vakti selamdan sonradır. Oturmadan (ka'deden) önce olduğu gibi, teşehhütü bitirdikten sonra ve selamdan önce de yanılma secdesi yapmayı gerektirebilecek eksiklikler olabilir. Bu yüzden yanılma secdesi en sona bırakılır.

Bu durum tek tarafa selam verdikten sonra meydana gelirse, yanılma secdesi yapması gerekmez. Çünkü bir kimse bir selamla namazdan çıkmış olur. İkinci selam cemaatin bütününü selamlamak içindir. Dolayısıyla namazda yanılma secdesi yapmaya imkan kalmamıştır.

Lâhıkın
gereksiz
gecikmesi
durumu

Bir kimsenin namaz kılarken abdesti bozulsa, abdest almaya gitse ve bu sırada şüpheye düşecek olsa ve bu şüphe onu bir süre abdest almaktan alıkoysa yanılma secdesi yapması gerekir.

Çünkü namaz yasakları, abdestin bozulmasından sonra da devam etmektedir. Onun yanılma secdelerini ancak namaz içinde yerine getirme imkanı vardır.

İki rekat nafîle namaz kılan bir kimse, bu sırada yanılma ve selam verdikten sonra yanılma secdesi yapsa, daha sonra bu iki rekatın üzerine kurarak iki rekat daha kılmak istese bunu yapamaz.

Çünkü yapacak olsa, yanılma secdesi namazın ortasında yapılmış olur ki bu da meşrû değildir.

Yolcu olan bir kimsenin şu durumu bundan farklıdır. Öğle namazını iki rekat kılip yanılma secdesi yaptıktan sonra kamete (oturmaya) niyet etse, kalkar ve namazını tamamlar. Çünkü burada yanılma secdesi namaz arasında yapılmışsa da, bu dinî bir nedenle yapılmıştır. Yoksa kendi tercihi ile yapılmamıştır.

Aradaki gerçek fark şudur. Selam insanı namaz yasaklarından çıkarır. Sonra tekrar yanılma secdesine dönmesiyle, namaz yasakları da zorunlu olarak geri döner. Zaruret bu namazın tamamlanması ile ilgili olup, başka bir namazla ilgisi yoktur. Kamete niyet, kılmakta olduğu namazın tamamlanmasını gerektirir. Dolayısıyla onun hakkında, namaz yasaklarının geri dönme zarûreti ortaya çıkar. Nafile namazlarda ise her iki rekat kendi başına bir namazdır. Namaz yasakları, bir başka namaz için geri dönmez. Bu yüzden nafile namaz kılan bir kimse, yanılma secdesinden sonra, artık bu namaza yeni bir, iki rekat kuramaz.

Bir kimse, yatsı namazı kılarken secde âyeti okuyacak olsa ve unutarak secde etmese, rekatlardan birinin secdesini de unutarak terk etse ve namazı bitirerek selam verse, bunların hepsini unutarak yapmışsa namazı bozulmaz. Çünkü bu selam, yanılma sonucu verilmiş bir selamdır.

Bir kimse, namaz secdelerinden birisini yapmadığını hatırlayarak selam verirse, namazı bozulur. Çünkü bu selam bilerek verilmiştir.

Tilâvet secdesini hatırladığı halde, namaz secdesini unutarak selam verecek olsa namazı yine bozulur.

"el-İmlâ" dostları, Ebû Yusuf (r.h.a.)'dan namazının bozulmayacağını, rivâyet etmişlerdir. Bu görüşün bakış açısı şöyledir. Tilâvet secdesi namazın farzlarından değil, vaciplerdendir. Dolayısıyla farz olan secde hususundaki selamı, bir yanılma selamıdır. Bu da namazı bozmadır.

Zâhiru'r-rivâye görüşünün bakış açısı da şöyledir. Bu kimse, selamdan önce yerine getirmesi gereken bir vacibi hatırlamış durumdadır. Bu yüzden vereceği selam, namazını yarıda keser. Bu selamla namaz, farzları tamamlanmadan son bulur.

Eğer namaz secdesini yerine getirmedeği sürece namazı bozulmaz, diyecek olsak, o zaman namaz yasakları devam ettiği için tilâvet secdesini de yapmalıdır, dememiz gerekir. Bunun da bir açıklaması yoktur. Çünkü o, tilâvet secdesini hatırlayarak selam vermiştir. Bu da namazını, tamamlanmadan sona erdirdir. Namazın sonunda teşehhüt duâsı okumak, bu konuda tilâvet secdesi hükmündedir. Çünkü o da farz değil, vaciptir.

[1/234]

Bir kimse, namazında Tevrat, İncil veya Zebur'dan bir şeyler okusa, Kurân-ı Kerim'i ister güzel okuyabilsin isterse okuyamasın, namazı geçerli olmaz.

Namazda diğer (Kutsal) kitaplardan okuma

Çünkü okuduğu, Kur'an olmayan bir sözdür. Tesbih de değildir. Bunun anlamı şudur. Onların bu kitapları bozduğu ve değiştirdiği bizce sabittir. Bu yüzden okuduğu yer, bozulup değiştirilen kısımlardan olabilir. Bunlar da, insan sözleridir.

Diğer yandan Allah'ın kelâmının ancak tevâtürle⁷⁴⁷ nakledilme koşulu, bugün ehl-i kitabın ellerinde bulunan kitaplarda yoktur. Delil ile kişinin üzerine vacip olan, Kur'an okumaktır. Bunlar da Kur'an değildir. Okuduklarına da "Allah kelâmıdır", diye kesin bir ifade kullanılamaz. Bundan dolayı da namazı bozulur.

Denildi ki, okunan şeyler, Kur'an'a uygun olmadığı zaman hüküm böyledir. Eğer okuduğu Kur'an'a uygun olursa, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre namazı caiz olur. Çünkü Kur'an'ı, Farsça veya diğer dillerden biriyle okumak câizdir. Burada da Kur'an'ı Süryânîce veya İbrânîce okumuş gibidir. Bunun içindir ki, O'na göre namazı câiz olur.

Vitirde kunut
duasını
unutma

Vitir namazında kunut duasını unutsa ve başını rükûdan kaldırdıktan sonra hatırlayacak olsa, artık kunutta bulunamaz. Çünkü o, sünnettir. Okunması gereken yer geçmiştir. Kunut duasının okunması gereken anlar, rükûdan öncedir. Yerinde yapılması sünnet olan bir şey, yerinin dışında bidat olur.

Unuttuğu kunut duasını rükûdan sonra okusa, farz olan rükû, sünnetle bozulmuş olmaz. Bu durum, rükûdan sonra sûre okumaktan farklıdır. Çünkü okuma bir farz olup, sûre okunduğu zaman, eksik kalan farz yerine getirilmiş ve bununla da rükû bozulmuş bulunur.

Kunut duası okumadığını rükû yaptığı sırada hatırlayacak olsa, ne yapacağı hususunda iki rivâyet vardır.

Bunlardan birisine göre geri döner. Çünkü rükû durumu, ayakta durma durumu gibidir. Bunun içindir ki bir kimse imama rükûda yetişse o rekata yetişmiş sayılır. Yine bu nedenle bayram namazında unuttuğu tekbirleri, rükû ettiği sırada hatırlayan bir kimse, dönerek tekbirleri getirir. Kunut için de hüküm böyledir.

Başka bir rivâyete göre kunut için geri dönemez. Çünkü rükû farzdır. Bir farz yapılmaya başladıktan sonra, sünnete geri dönmek için terk edilmez. Bu ikinci rekattan sonra oturmadan üçüncü rekata kalkmaya benzer.

Bayram tekbirleri bundan farklıdır. Çünkü bunlar düşmez. Rükû da bu tekbirlerin yeri sayılır. Bu yüzden bir kimse imama rükûda yetişecek olsa bu tekbirleri getirir. Bu nedenle, tekbirler için geri döner. Kunuta gelince o, rükû ile düşer. Çünkü rükû, onun yeri değildir. Kunut, okumaya benzer. Rükû durumu ise okuma durumu değildir. Düşükten sonra da bir daha onun için geri dönülmez. İster döñlsün isterse dönülmesin, ister kunut okunsun isterse okunmasın, namazda bu yanılğı nedeniyle eksiklik meydana geldiğı için, durum ne olursa olsun yanlışla secdesi yapılması gerekir.

⁷⁴⁷ **Tevâtür** / التواتر: Yalan söylemek üzere birleşmelerini aklın kabul etmeyeceğı kalabalık bir topluluğun yine kendileri gibi kalabalık topluluklardan naklettikleri haberdır. Bu nitelikteki bir habere "mütevâtir haber" denir.

Bir kimse, iki rekat nafîle namaz kıldığı sırada yanılrsa, rekatlar bitince de teşehhüdde bulunsa, sonra ayağa kalkarak iki rekat daha kılsa, ilk rekatlardaki yanılmasından dolayı yanılma secdesi yapması gerekir. Çünkü ikinci iki rekat, yanılmanın olduğu ilk iki rekatın başladığı başlangıç tekbiriyle başlamış ve aynı yasaklar çerçevesi içinde yerine getirilmiştir. Bu yüzden yanılma secdesinin yapılmasına bir engel oluşturmaz.

Allah Sübhânehû Teâlâ doğruyu en iyi bilendir.

YOLCU NAMAZI

Namazın kısaltılacağı yolculuğun en azı, üç günlük yola niyet edildiğindedir.

Yolcu
namazı

el-Câmi'u's-sağîr'de bu yolculuk yaya ve deve yürüyüşü olarak açıklanmıştır. Bu, orta yürüyüştür. Çünkü en hızlı yürüyüş haberci yürüyüşü, en yavaş yürüyüş de kağı arabasının yürüyüşüdür. İşlerin hayırlısı ortasıdır. Bu, İbn Abbâs (r.a.)'ın görüşüdür. İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilen iki görüşten birisi de budur. Ondan diğer rivâyette yolculuk süresi bir gün ve bir gece olarak takdir edilmiştir. Zührî ile Evzâî (rh.a.)'nin görüşü de budur.

[1/235]

Malik (rh.a.)'e göre ise her biri on iki mil olan dört konaklık mesafedir. Onun delili Mucahid ve Atâ'nın rivâyet ettikleri şu hadistir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur, *يَا أَهْلَ مَكَّةَ لَا تَغْضَبُوا الضُّعَفَاءَ فِيمَا دُونَ مَكَّةَ أَلَيْ غَشْفَانِ* "Ey Mekke halkı, Mekke ile Usfân arasından daha az olan mesafede namazlarınızı kısaltmayınız."⁷⁴⁸ buyurdu ki, burası dört berîddir.⁷⁴⁹

Şâfiî (rh.a.)'den bu konuda iki rivâyet vardır. Bir rivâyette, bu süre bir gün ve bir gece olarak takdir edilmiştir. İkinci rivâyette kırk altı mil olarak takdir edilmektedir. İkinci görüşün delili Mücahid (r.a.)'in anlattığı şu olaydır. "İbn Ömer (r.a.)'e en az yolculuk süresinin ne olduğunu sordum. Bana, Süveydâ'yı bilir misin? dedi. Ben de, onu duymuştum, dedim. Bunun üzerine; biz oraya gitmek için yola koyulduğumuz zaman namazları kısaltırdık, dedi." Süveydâ ile Medine arası kırk altı mildir.

Kıyası kabul etmeyenler şu âyetin açık anlamını dikkate alarak en az yolculuk süresi için bir takdir yapılamayacağını söylerler; ﴿وَإِذَا صَرْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ...﴾ "Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman....size bir günah yoktur." (en-Nisâ, 4/101) Onlara göre bir süre takdir etmek âyete ek yapmaktır.

Buna karşılık biz Hanefîler şöyle diyoruz. Delille sabittir ki, âyetteki sefer السفر ifadesi ile yolculuk kastedilmektedir. Nitekim bir başka âyette,

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ...﴾

"Sizden her kim hasta veya yolcu olursa..." (el-Bakara 2/184) buyurulmuştur. Buna göre dükkanına ya da tarlasına gitmek üzere yola çıkan kişiye "yolcu" denmez. Yolculuk denebilmesi için mutlaka bir süre takdiri gerekir.

Yolculuk
mesafesi

Biz Hanefîler bunu üç gün olarak takdir ederken şu iki hadise dayandık.

Hadislerden birisi Peygamber (s.a.v.)'in şu sözüdür;

⁷⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI/96; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/137; Dârekütnî, *Sünen*, I/387.

⁷⁴⁹ **Berid** / البريد Dört fersah veya on iki millik mesafe. Berid 22179 m. lik mesafeye denktir. Bunun dört katı ise yaklaşık 90 km. eder

لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهَا إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُو رَجَمٍ مَحْرَمٍ مِنْهَا

"Yanında kocası veya evlenemeyeceği biri (mahremi) bulunmayan kadın, üç gün ve üç gecenin üzerindeki yolculuğa çıkmasın."⁷⁵⁰ Bu sözün anlamı "üç günlük yolculuğa" demektir. Buradaki ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ kelimesi tıpkı, ﴿ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ ﴾ "....vurun boyunlarının üstüne" (el-Enfâl, 8/12) âyetindeki فَوْقُ gibi sıldır. Kadının mahremsiz olarak bundan daha az mesafeli yolculuğa çıkmasına engel olunamaz.

Diğer hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

يَمْسُخُ الْمُقِيمُ يَوْمًا وَ لَيْلَةً وَ الْمُسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيهَا

"Beldesinde oturan (mukim) bir gün ve bir gece; yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesheder."⁷⁵¹ Bu hadiste açıkça belirtilmiştir ki, yolculuk süresi, mestler üzerine meshetme ruhsatından yararlanmanın mümkün olduğu süreden daha az olamaz. Bunun anlamı şudur. Ruhsat nedeniyle olan hafifletme, yolculukta maruz kalınan sıkıntı ve meşakkat nedeniyle. Yolculuktaki sıkıntı ve meşakkat, yolcunun yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü yüklemeye ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü indirmeye ihtiyaç duymasından ileri gelmektedir. Üç günden az mesafeli yolculuklarda bu ihtiyaç gerçekleşmez. Çünkü birinci gün, yakınlarının bulunmadığı yerde yükünü yükler. Devam etmek istemesi durumunda ikinci gün yakınlarının yanında yükünü indirir. Üç gün şeklinde takdir edilmesi durumunda ikinci gün yakınlarının olmadığı yerde yükünü yükleyecek ve yine yakınlarının olmadığı yerde yükünü indirecektir. Dolayısıyla sıkıntı meydana gelecektir. Bu nedenle üç gün ve üç gece olarak takdir ettik. Yine bu yüzden bazı âlimlerimiz bunu üç merhale⁷⁵² olarak takdir etmişlerdir. Çünkü yolculukta, özellikle de yılın en kısa günlerinde her günün sonunda bir mola vermek âdettir.

[1/236]

Ebû Yusuf (r.h.a.)'un bu süreyi iki gün ve üçüncü günün çoğu olarak takdir ettiği rivâyet edilmiştir. Buna göre Ebû Yusuf (r.h.a.) üçüncü günün çoğuna, o günün tamamı hükmünü vermiş olmaktadır. Hasan'ın Ebû Hanîfe (r.h.a.)'den ve İbn Semâ'a'nın Muhammed (r.h.a.)'den rivâyeti de budur. Gerçekten de, yolcu üçüncü gün sabah erkenden yola koyulur ve hızlı bir şekilde yürürse güneş batmadan önce arzu ettiği yere ulaşır. Böylece üçüncü günün çoğuna, o günün tamamı hükmünü vermiş oluruz.

⁷⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/54; Buhârî, Taksir 4; Müslim, Hac 413; Ebû Dâvûd, Menasik 2; Tirmizî, Rada' 15; İbn Mâce, Menasik 7.

⁷⁵¹ Müslim, Tahâret 85; Ebû Dâvûd, Tahâret 61; Tirmizî, Tahâret 71; Nesâî, Tahâret 99; İbn Mâce, Tahâret 86.

⁷⁵² **Merhale / المرحلة:** Bir günlük yol, normal sekiz saatlik yaya yolu ya da yüklü deve ile alınan yol. (24 mil / 8 fersah / 44352 m.)

Yolculuk süresini fersahla⁷⁵³ takdir etmenin bir anlamı yoktur. Çünkü bu yoldan yola farklılık göstermektedir. Nitekim ovada yürümek farklı, dağda, denizde, karada yürümek farklıdır. Bunun yerine günle ve merhale (konak) ile takdir etmek daha uygundur. Çünkü bunu insanlar bildiği için herhangi bir karıştırma söz konusu olduğunda onların bilgisine başvurmak mümkündür.

Buna göre üç günlük yolculuk niyetiyle yola koyulan kişi, kamet ettiği şehrin binalarını arkada bırakınca namazlarını kısaltarak kılar. Çünkü o şehirde olduğu sürece, yolculuğa niyet eden kişi konumunda olup henüz yolcu sayılmaz. Şehrin binalarını geçtiğinde, niyetle yolculuk fiili birleşmiş olduğundan gerçek anlamda yolcu olur. Bu konunun delili Ali (r.a.)'den rivâyet edilen hadistir. Nitekim o Kufe'ye gitmek üzere Basra'dan yola çıktığında öğle namazını dört rekat kılmış, sonra önündeki kulübeye bakıp, "şu kulübeyi geçmiş olsaydık öğleyi iki rekat kılardık" demiştir.⁷⁵⁴

Mukim (belde sakini) olmanın en az süresi on beş gündür.

Bu İbn Ömer (r.a.)'in görüşüdür.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu süre dört gündür Bu da Osman (r.a.)'ın görüşüdür. Nitekim o, "bir yerde dört gün kalan namazları dört kılar" diyordu. Fakat şu Câbir hadisinden ötürü bu görüş alınmamıştır.

Peygamber (s.a.v.) Zilhicce'nin dördüncü günü sabahı Mekke'ye girdi. Zilhicce'nin sekizinci günü de oradan Mina'ya gitmek üzere ayrıldı. Bu süre zarfında namazları hep kısaltıyordu. Arafat'ta da,

بَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتَيْتُمَا صَلَاتَكُمْ مِنْ قَوْمِ سَفَرٍ

"Ey Mekkeliler, siz namazlarınızı tamamlayın, çünkü biz yolcu insanlarız."⁷⁵⁵ buyurdu.

Mukim olmanın süresini on beş gün olarak takdir ettik. Çünkü takdir ancak günle ya da ayla olabilir. Yolcu, dinlenmek ya da yol arkadaşı aramak için bir yerde mutlaka birkaç gün kalmak zorundadır. Biz de en az kamet süresini aya göre takdir ettik. Bu da bir ayın yarısıdır. Ayrıca kamet süresi, kadınların temizlik süresine benzemektedir. Çünkü temizlik döneminde, hayız döneminde düşen oruç ve namaz yükümlülüğü geri dönmektedir. Nasıl ki, temizlik anlamında en az kamet süresi on beş gün olarak takdir ediliyorsa, mukim olmanın en az süresi de bu şekilde takdir edilir. Bu benzerlikten ötürü, en az hayız süresini dikkate alarak en az yolculuk süresini de üç gün olarak takdir ettik.

**Mukim
olmanın
koşulu**

⁷⁵³ Fersah / الفرسخ: 3 mil / 5544 m.'ye eşit mesafe ölçüsü.

⁷⁵⁴ Abdurrezzak, *Musannef*, II/529; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II/204.

⁷⁵⁵ Mâlik, *Muvatta*, I/149; Abdurrezzak, *Musannef*, II/540; Ebû Dâvûd, *Salâtü's-Sefer* 10

Şâfiî (rh.a.) ise şu hadisi delil göstermektedir: rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.); رَخَصَ لِلْمُهَاجِرِينَ بِالْمَقَامِ بِمَكَّةَ بَعْدَ فُضَاءِ الْمَنَاسِكِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ "Muhacirlerin hac farızasını yerine getirdikten sonra Mekke'de üç gün kalmalarına izin vermiştir."⁷⁵⁶ Bu hadis, üç günden fazla kalındığında kamet hükmünün oluşacağına delildir.

Biz Hanefîler de şöyle diyoruz. Bizim bu şekilde takdir yapmamız; onun en az kamet süresini takdir etmek için değil, yolcuların ihtiyacının ancak bu süre zarfında giderildiğini bildiği için öyle söylediğinden dolayıdır.

Kûfe'li bir kişi, Mekke'ye gelir orada ve Mina'da on beş gün kalmaya niyet ederse yolcu sayılır.

Çünkü bir tek yerde kamete niyet etmiş değildir. Çünkü mukim olmak, yolcu olmanın zıddıdır. Bir yerden bir yere geçmek, yeryüzünde yola çıkmak demektir. Şayet iki ayrı yerde kamet etme niyetinin caiz olduğunu söylersek, daha fazla yerde kamete de cevaz vermemiz gerekir. Böyle olması durumunda da yolculuk hiçbir zaman gerçekleşmez. Çünkü yolcunun kaldığı konaklama süreleri toplansa belki de on beş günden fazla tutacaktır. Mesela yolcu Mekke, Mina, Kufe, Hîre şehirlerinde, iki ayrı yerde kamet etmeye niyet etse, geceleri bunlardan birisinde gündüzün diğerinde kalmaya karar verse; bu takdirde ilk olarak gündüz kalmaya karar verdiği yere girse, mukim olmaz. Ama ilk olarak geceleri kalmaya karar verdiği yere girerse mukim olur. Daha sonra diğer yere gitmek üzere hareket ettiğinde de yolcu olmaz. Çünkü kişinin kametgahı yerleştiği yerdir. Nitekim sen, pazardaki birisine, nerede oturuyorsun? diye sorsan sana, filan mahallede oturuyorum, diyecektir. Halbuki o gündüzleri pazarda bulunmaktadır.

Önceleri hadis ilmiyle uğraşan İsa b. Ebân'ın fıkıh öğrenmeye yönelmesinin nedeni de bu mesele olmuştur. Kendisi şöyle anlatmaktadır. Zilhicce'nin ilk onunun başında bir arkadaşım ile birlikte Mekke'ye girdim. Orada bir ay kalmaya karar verdim. Namazlarımı tam kılmaya başladım. Bu arada Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bir arkadaşıyla karşılaştım. Bana, "Yanlış yapıyorsun. Çünkü sen Minâ ve Arafat'a gidiyorsun" dedi. Ben Mina'dan döndüğümde arkadaşım (Mina'ya gitmek üzere) yola çıkmak istedi. Ben de ona eşlik etmeye karar verip namazı kısaltmaya başladım. Yine Ebû Hanîfe'nin arkadaşı, "Yanlış yapıyorsun. Çünkü sen Mekke'de mukimsin. Oradan ayrılmadığın sürece yolcu sayılmazsın" dedi. Bunun üzerine kendi kendime, bir meselede iki yerde yanıldım. Topladığım haberler de bana hiçbir yarar sağlamadı, dedim. Muhammed (rh.a.)'in ilim medisine girip fıkıhla uğraşmaya başladım.

[1/237]

İkâmetgahın
tanımı

⁷⁵⁶ Dârimî, *Sünen*, Salât 180; Buhârî, *Menakibu'l-Ensar* 47; Tirmizî, *Hac* 103; Nesâî, *Taksiru's-Salât* 4; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salavât* 76.

Bir şehirde belirli bir süre kamet etmeye karar vermeyip, bugün yarın çıkarım diye günlerce kalan kimse, bu şekilde ne kadar uzun kalırsa kalsın biz Hanefilere göre mukim olmaz.

Bugün yarın giderim diye aylarca kalanın o yerde nasıl namaz kılacağı

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bir yerde on sekiz geceden fazla kalan kişi, namazları tam kılar. Onun delili şu hadistir: *لَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَامَ بِمَكَّةَ بَعْدَ الْفَتْحِ ثَمَانِي عَشْرَةَ لَيْلَةً* ، *“Peygamber (s.a.v.) Fetihten sonra Mekke’de on sekiz gün kalmış ve bu süre zarfında namazları hep kısa kıldırıştır.”*⁷⁵⁷ Kıyasa göre bir yerde konaklayınca, yolculuğun sona ermesi gerekir. Çünkü konaklama, yolculuğun zıddıdır. Hadiste geçen on sekiz gecelik sürede delil nedeniyle kıyası terkettik. Bunun ötesinde ise hüküm kıyasa göre devam etmektedir.

Bu konuda biz Hanefilerin delili de şu hadistir.

أَنَّهُ أَقَامَ بَبْنُوكَ عَشْرِينَ لَيْلَةً يَقْصُرُ الصَّلَاةَ

*“Peygamber (s.a.v.) Tebük’te yirmi gece kalmış ve namazları kısaltmıştır.”*⁷⁵⁸ İbn Ömer (r.a.) de Azerbaycan’da altı ay kalmış namazları kısaltmıştır. Aynı şekilde Enes (r.a.) Nîsâbü’r’da bir ay kalmış, namazlarını kısaltmıştır Yine Alkame b. Kays, senelerce Harezm’de kalmış, namazlarını kısaltmıştır.

Ayrıca nasıl ki borçlusunun peşinden onu izlemek için yola çıkan bir kişi, en az yolculuk süresi kadar yolculuğa niyet etmedikçe, dünyayı dolaşsa bile yolcu sayılmazsa, bir yerde en az kamet süresi kadar kalmaya niyet etmeyen kişi de kameti bir şekilde uzasa da mukim olmaz.

İkamet ettiği şehirden, namaz vakti girdikten sonra hareket eden yolcu, bu namazı biz Hanefilere göre yolcu olarak kılar.

Namazı kısaltıp kısaltmamada itibara alınacak husus

İbn Şucâ (rh.a.) bu durumda namazı mukim olarak kılar, demektedir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise namaz vaktinin girmesinden, dört rekat kılacak kadar zaman geçtikten sonra yolculuğa çıkarsa, namazı dört rekat kılar. Bu görüşler bu iki müctehidin, “namaz yükümlüye vaktin başında farz olur” şeklindeki genel kurallarına dayanmaktadır. Buna göre kişi vaktin başında mukim ise, namaz ona mukim olarak farz olur. Yolculuk bunu düşürmez.

[1/238]

Biz Hanefilere göre ise, “farz olma, vaktin sonuna göredir.” Çünkü kişi vaktin başında namazı kılmakla ertelemek arasında muhayyerdir. Farz olma muhayyer olmaya, muhayyer olma da farz olmaya aykırıdır. Kişi vakit içinde ölse, Allahu Teâlâ’ya üzerinde bir borç olmadan kavuşur. Bu da gösteriyor ki farz oluş vaktin

⁷⁵⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/336; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/431; Ebû Dâvûd, *Salâtü’s-Sefer* 10; Beyhaki, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III/157.

⁷⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/295; Ebû Dâvûd, *Salâtü’s-Sefer* 11; İbn Hibbân, *Sahih*, VI/456; Beyhaki, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III/152.

sonuna göredir. Dolayısıyla vaktin sonunda yola çıkana, yolcu namazı farz olmaktadır.

Züfer (rh.a.) ise şu görüştedir. Kişi, namazı kılacak kadar vakit varken yola çıkarsa, yolcu olarak kılar. Bundan daha az vakit varken çıkarsa, mukim olarak kılar. Çünkü namaz, vaktinde kılmaya güç yetirilmeyecek bir vakte kadar ertelenemez.

Fakat biz diyoruz ki, vaktin bir parçası tamamı gibidir. Görmez misin ne kadar az olursa olsun vaktin bir parçasına yetişmek, namazın farz olmasına neden oluşturur. Bu yüzden, vaktin bu parçasında yolculuğun bulunması onun tamamında bulunması gibidir. Bunun delili, namazın ancak vaktin çıkması ile insanın üstünde (zimmetinde) borç olarak sabit olmasıdır. Dolayısıyla üstüne borç olmadan yolcu olursa, yolcu namazı olarak kılar. Buna karşılık henüz yolcu olmadan vakit çıkar ve böylece namaz üstüne borç olursa, yolculukla bu borcun niteliği değişmez. Yolculuk yönü kamet yönüne kıyas edilir. Nitekim namaz vakti geçmeden şehrine giren yolcu, isterse geride çok az bir vakit kalsın, mukim namazı kılar. İşte yolculuk yönünden de durum bu şekildedir.

Yolcunun, kendi şehrine girdiğinde ayrıca kamete niyet etmesine gerek yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) yolcu olarak gazvelere çıkar, sonra Medine'ye döndüğünde, yeniden kamete niyet etmezdi.

Yolcu kendi şehrine yaklaştığı sırada namaz vakti gelse, şehre girmediği sürece o namazı yolcu olarak kılar. Çünkü Ali (r.a.), Basra'dan Kufe'ye gelirken Kufe evlerine baka baka namazını yolcu olarak kılmıştı. Aynı şekilde İbn Ömer (r.a.) de bir yolcuya, evine girmediğin sürece namazını iki rekat kıl, demiştir. Çünkü orası öyle bir yerdir ki, kişi yolculuk niyetiyle şehirden çıkıp buraya gelse, yolcu niteliğini almaktadır. Durum böyle olunca, dışardan gelenin oraya ulaştığında yolcu olma niteliği öncelikle devam eder.

Yolculuğa çıkanın yolculuk mesafesi tamamlanmadan geri dönmeye karar vermesi

İkamet ettiği şehirden yolcu olarak çıkan birisi, üç günlük yol gitmeden bir ihtiyacı için şehre geri dönmeye karar verirse, döndüğü andan itibaren namazlarını tam kılar. Çünkü vatanına dönmeye karar vermekle yolculuk kararını bozmuş olmaktadır. Kendisiyle vatani arasındaki mesafe de yolculuk mesafesinden az olduğu için artık o anda mukim olmuştur. Bir önceki mesele bundan farklıdır. Çünkü orada şehrine girmediği sürece yolculuk durumu devam etmektedir.

Bir kimse, şehirden yolcu olarak çıksa, namaz vakti girse, namaza durduktan sonra abdesti bozulsu, o da şehrine dönmek üzere namazı bıraksu ve abdest alsu, sonra önünün namaz kıldığı tarafa dönük olduğunu anlasu, abdest alır ve namazını mukim olarak kılar. Bu durumda konuşursu yolcu olarak kılar.

Çünkü ailesine dönme kararı veren kişi mukim olmuştur. Namazında iken mukim olan kişi de onda tekrar yolcu olamaz. Görmez misin, yolcu namaz esnasında kamete niyet ederse bu geçerlidir.

Yine gemide bulunan mukim bir kişi, gemi tarafından götürülse o namazda yolcu olmaz. Çünkü yolculuk bir iştir. Namazın yasak süreci (hürmeti) kişinin bu işe başlamasına engeldir. Halbuki kamet, yolculuk durumunun terkedilmesi olduğu için, namazın yasak süreci buna engel değildir. Buna göre kişi namazda konuşursa, namazın yasak süreci ortadan kalkar. Kendisi de yolculuğa niyetli olarak yönünü ön tarafa dönmüş vaziyettir. Dolayısıyla bu şekilde yolcu olur.

Bu konuda kural şudur. Davranıştan soyutlanan niyet, bir sonuç doğurmaz. Buna göre kişi, kamete elverişli bir yerde kamete niyet ederse, niyet ile kamet davranışı birleştiğinden, o kişi mukim olur. Fakat o kişi yolculuğa niyet ederse, bu takdirde fiilen yolculuğa çıkmadıkça, niyet davranıştan soyutlandığından, o kişi yolcu olamaz. Bu şu meseleye benzetmektedir. Bir kişi, ticaret kölesini hizmetçi yapmaya niyet etse, o köle hizmetçi olur. Fakat hizmetçi kölenin ticaret kölesi olmasını istese, onunla fiilen ticaret yapmadığı sürece ticaret kölesi olmaz.

Yolculuk sırasında dört rekatlı namazı ikiye indirmeyip dört rekata olarak kılan yolcu, her iki rekatta da teşehhüt miktarı oturmuşsa namazı tamdır. Son iki rekata nafile olmuş olur. Şayet oturmamış ise namazı biz Hanefilere göre bozulmuştur.

Yolcunun, namazının ikinci rekatinde oturmaksızın 4 rekata kılmaması

Malik (rh.a.)'e göre vakit var olduğu sürece her iki durumda da namazı yeniden kılar.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise namazı tam olup dört rekata da farz olarak kılınmış olur.

Bu ayrılığın nedeni şudur. Biz Hanefilere göre yolcu için namazları kısaltarak kılmak bir azîmet hükmüdür.

Şâfiî ise bunun bir ruhsat hükmü olduğunu söylemektedir. Çünkü der, Allahu Teâlâ; ﴿فَإِنْ عَلَيَّكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تُقْضُوا مِنْ الصَّلَاةِ﴾ "...namazları kısaltmanızda bir sakınca yoktur." (en-Nisâ 4/101) buyurmuştur. Bu, namazın esas itibarıyla dört rekata olduğunu, kısaltarak kılmamanın ise ruhsat olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Bir başka delil de Ali b. Rabî'a el-Vâbî'den nakledilen rivâyetidir. O şöyle anlatmıştır. "Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'a sordum. Bize ne oluyor da hiçbir şeyden korkmadığımız halde namazı kısaltıyoruz. Halbuki Allahu Teâlâ, ﴿أَنْ جَفَنُمْ﴾ "Eğer...korkarsanız" (en-Nisâ 4/101) buyuruyor? Ömer sana problem gelen şey bana da problem gelmişti. Resûlullah (s.a.v.)'a sordum. Buyurdu ki, ﴿أَنْهَا مَدِينَةٌ تَصَلُّوْنَ اللَّهَ﴾ "Bu, Allahü Teâlâ'nın size bir sadakasıdır. Allah'ın sadakasını kabul ediniz."⁷⁵⁹

⁷⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/25; Müslim, *Salâtü'l-Müsafirin*, 4; Ebû Dâvûd, *Salâtü's-Sefer* 1; Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an* 4; Nesâî, *Taksiru's-Salât* 1; İbn Mâce, *İkametü's-Salavât* 73.

Bu hadis, namazı kısaltmanın ruhsat olduğunu açıkça belirtmektedir. Yine rivâyet edildiğine göre Ayşe (r.a.) yolculukta namazları tam kılıyordu. Osman (r.a.) da Arafat'da namazı dört rekat olarak kılmıştır. Ayrıca Şâfiî namazı oruca kıyaslamıştır. Yolculuk, namazı etkilemektedir. Yolculuk esnasında orucu bozmak ruhsattır. Yolcu olduğu halde oruç tutan kişi, farzı yerine getirmiş sayılır. Yolculukta namazı kısaltmak da böyledir.

Biz Hanefîlerin delili ise şu rivâyetlerdir. Ayşe (r.a.) şöyle demiştir.

فَرَضَتِ الصَّلَاةَ فِي الْأَصْلِ رَكْعَتَيْنِ إِلَّا الْمَغْرِبَ فَإِنَّهَا وَثُرَ النَّهَارُ ثُمَّ زِيدَتْ فِي الْحَضَرِ وَ
أُزُوتُ فِي السَّفَرِ عَلَى مَا كَانَتْ

"Namaz akşam namazı dışında, ki o gündüzün vitridir, aslında ikişer rekat olarak farz kılındı. Sonra evde oturma durumunda artırıldı. Yolculukta ise olduğu gibi bırakıldı."⁷⁶⁰

Ömer (r.a.) de;

صَلَاةُ الْمُسَافِرِ رَكْعَتَانِ تَامٌ غَيْرُ قَصْرِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ

"Yolcunun namazı, Peygamberinizin diliyle iki rekattır ve tamdır. Kısaltma yoktur"⁷⁶¹ demiştir. İbn Ömer (r.a.);

صَلَاةُ الْمُسَافِرِ رَكْعَتَانِ مَنْ خَالَفَ السُّنَّةَ فَقَدْ كَفَرَ

"Yolcunun namazı iki rekattır; sünnete kim karşı koyarsa, kuşkusuz kafir olur."⁷⁶² şeklinde söylemiştir. İbn Abbâs (r.a.) da şöyle demiştir;

صَلَاةُ الْمُسَافِرِ رَكْعَتَانِ وَصَلَاةُ الْقَعْرِ رَكْعَتَانِ

"Yolcunun namazı iki rekattır. Sabah namazı da iki rekattır."⁷⁶³

[1/240]

Yolculukta namazını tam kılan birisi ile kısaltarak kılan diğer bir kişi durumlarını İbn Abbâs (r.a.)'a sormuşlardı. Onlardan namazını kısaltarak kılan, 'senin namazın tamdır' derken, diğerine de 'sen eksik kıldın' diye cevap verdi.

Osman (r.a.) Arafat'da namazı dört rekat kılmıştı. İbn Mesûd (r.a.) şöyle söyledi. "Ben bu yerde, Resûlullah (s.a.v.)'la birlikte namazı iki rekat kıldım. Ebû Bekir ve Ömer (r.a.)'le birlikte de iki rekat kıldım. Sonra siz gelince yollar ayrıldı. Keşke dört rekattan aldığım nasibim, iki rekattan aldığım nasibim kadar olsaydı." İbn Mesûd (r.a.)'un bu sözü Osman (r.a.)'a ulaştı. O, "Ben Mekke'de evlendim. Resûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu duydum", dedi.

⁷⁶⁰ Buhârî, Menakib 48; Müslim, Salâtü'l-Müsafirin 1; Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 1; Nesâî, Salât 3.

⁷⁶¹ Abdurrezzak, Musannef, II/519; Nesâî, Taksiru's-Salât 15; İbn Mâce, İkametü's-Salavât 73.

⁷⁶² Abdurrezzak, Musannef, II/519; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III/139.

⁷⁶³ Malik, Muvatta, I/450; Abdurrezzak, Musannef, II/523; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III/137.

مَنْ تَهَلَّ بِبِدَّةٍ فَهِيَ مِنْ هَبِيبِ

"Kim bir beldede evlenirse, oranın halkından olur."⁷⁶⁴

Bu olayda Abdullah b. Mesud'un yadırgaması, Osman'ın da bunun için mazeret beyan etmesi, yolcuya farz olanın iki rekat olduğuna delil olduğunu gösterir. Ama İbn Mesûd istemiştir ki Osman namazın, Resûlullah (s.a.v.)'ın kıldığı şekilde kılınması gerektiği hususunda başkalarını inandırsın. Osman (r.a.) da Arafat'ta çok sayıda bedevi bulunduğundan, birisi, evinde oturan için de namaz iki rekattır gibi bir zanna kapılmasın diye kendiliğinden namazı dört kılmıştı. Bunun anlamı şudur; Dört rekatlı namazların son iki rekâtı, yerine bir bedel gelmeksizin yolcudan düşmüştür. Çünkü farz oluşun kalmış olması ya zamanında yapılmayı (edayı) ya da kazayı gerektirirdi. Yolcu için bunlardan hiçbirisi sabit olmadığına göre demek ki iki rekâtın üzerindeki kısımda onun için farz oluş kalmamaktadır. Demek ki evindeki kimse için sabah namazı neyse, yolcu için de ögle namazı odur.

Durum böyle olunca yolcu, ilk iki rekâtın sonunda oturmazsa, farz olanı tamam etmeden nafîle olanla uğraştığı için namazı bozulur. Buna karşılık ikinci rekâtın sonunda oturursa, namazı caizdir. Son rekâtlar onun için nafîle olur. Namaz bu açıdan oruçtan ayrılmaktadır. Çünkü oruçta farz oluş kaldığı için, kazadan veya edâdan kopmaz.

Yukarıda söz edilen Ayşe (r.a.) hadisi şöyle yorumlanabilir. Anlatıldığına göre O, yolcu olmadığı halde bazı çocuklarının evinden, diğerlerinin evine geçerdi. Resûlullah (s.a.v.)'ın,

فَاَقْتُلُوا صَدَقَتَهُ

"...Allah'ın sadakasını kabul ediniz"⁷⁶⁵ şeklindeki sözü de esas itibariyle namazı kısaltmanın azimet olduğuna delil oluşturur. Çünkü bu bir emirdir. Emir de farz olduğunu gösterir. Yukarıdaki âyeti de, korku anında namazın okumasında ve farzlarında (rükünlerinde) kısaltma yapılabilir, şeklinde yorumlamak mümkündür. Yolculuk esnasında namazın nasıl kılınacağı ise yukarıda rivâyetleri verildiği üzere sünnet ile açıklanmaktadır.

Öğle namazını iki rekat kılıp, üzerinde yanılma secdesi varken selam veren yolcu, sonra kamete niyet ederse namazı tamdır.

Çünkü Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, onun kamete niyeti namazın yasak süreci ile karşılaşmadığı için yolcunun farzı değişmemiştir.⁷⁶⁶ Bu kişinin yanılma secdesi yapması gerekmez. Çünkü yanılma secdesi yaparsa yeniden

⁷⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/62.

⁷⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/25; Müslim, *Salâtü'l-Müsafirîn*, 4; Ebû Dâvûd, *Salâtü's-Sefer* 1; Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an* 4; Nesâî, *Taksiru's-Salât* 1; İbn Mâce, *İkametü's-Salavât* 73.

⁷⁶⁶ Yani ikamete niyeti namaz içinde yapmamıştır ki, bununla namazın farzı ikiden dörde çıkmış olsun.

namazın yasak sürecine dönmüş olacak ve kamete niyet etmekle de farzi değişecektir. Dolayısıyla yaptığı secde namaz içinde yapılmış sayılacaktır. Namazı tam kılmadığından ötürü secde ettiğine göre, onunla uğraşmasının bir yararı yoktur. Fakat bu yolcu, yanılma secdesi için namaza geri döndükten sonra kamete niyet ederse, kalkar ve namazını tamamlar. Çünkü niyeti namazın yasak süreci içinde meydana gelmiştir.

[1/241]

Muhammed (r.h.a.)'e göre her iki niyet de aynıdır. Dolayısıyla bu kişi, kalkıp namazını tamamlamalı, sonra da yanılma secdesi yapmalıdır. Çünkü ona göre üzerinde yanılma secdesi olan kişi, selam vermekle namazdan çıkmış sayılmaz. Bu meseleyi daha önce açıklamıştık.

Abdesti bozulan
imamın yerine
yolcunun imam
yapılması

Bir yolcu, yolculara ve mukimlere imam olsa, onlara bir rekat ve bir secde kıldırıktan sonra abdesti bozulsa, o sırada gelip namaza başlayan ve yolcu olan bir kişiyi imamlığa geçirse bu kişinin imamlığa geçmemesi gerekir.

Çünkü bir başkası imamın namazını ondan daha iyi tamamlayabilir. Fakat buna rağmen imamlığa geçmişse bu da caizdir. Çünkü o imamın namazına ortaktır. Bu takdirde önce imamın yapamadığı secdeyi yapması gerekir. Çünkü o birinci imamın halifesidir. Dolayısıyla birinci imamın ne ile başlaması gerekiyorsa o da onunla başlamalıdır.

Bu şekilde yapmaz, cemaate bir rekat ve secde kıldırır sonra onun da abdesti bozulur ve yerine o sırada yeni gelen bir kişiyi imam olarak geçirir, kendisi abdest almaya giderse; sonra birinci imamla ikinci imam dönerlerse; üçüncü imam yine birinci imamın bıraktığı ilk secdeyi yapar. Çünkü o birinci ve ikinci imamın halifesidir. Birinci imam ile cemaat de onunla birlikte ilk secdeyi yaparlar. Çünkü onlar o rekati kılmışlar, üzerlerinde o secde borç olarak kalmıştır. İkinci imam bu secdeyi yapmaz. Çünkü o bu rekat açısından imama sonradan uyan (mesbûk)⁷⁶⁷ olup bu rekati daha sonra ayrıca kılmaması gerekir. Bu yüzden onun bir secdesi ile namaza başlayamaz.

Ebû Süleyman'ın *Nevâdir*'inde ise şöyle denilmektedir. O da cemaatle birlikte bu secdeyi yapar. Çünkü o üçüncü imama uyan gibi olup kendi namazı için sayılmasa bile, kendisine uyduktan sonra kıldırıldıklarında ona tabi olmalıdır. Tıpkı imama secdede yetişen kimse gibi.

Sonra üçüncü imam ikinci imamın bıraktığı diğer secdeyi yapar. Bu secdeye onunla birlikte ikinci imam ve cemaat katılır. Çünkü onlar daha önce bu rekati kılmışlar, fakat bu secdeyi yapmamışlardı. Bu secdeye birinci imam katılmaz. Şu

⁷⁶⁷ **Mesbûk / المبرق:** Imama namazın başında değil de birinci rekatın rükusundan sonraki rekatlarda veya namazın sonunda uyan kimse. Bu kişi kaçırdığı rekatları yalnız başına kılyormuş gibi okuyarak tamamlar.

kadar var ki, birinci imam eğer kaçırmış olduğu o rekâtı kılmış, bu secdeye kadar gelmişse bu takdirde o da onlarla birlikte bu secdeye katılabilir. Çünkü o "lâhik"⁷⁶⁸ olup namazdan kaçırdığı kısımları önce birinciden başlayarak sıra ile kılar. Bu nedenden ki, birinci imam ikinci rekâtı okumasız olarak tamamlar, dedik.

Sonra üçüncü imam teşehhüt yapar. Ardından geri çekerek namazın başına yetişmiş bir kişiyi kendi yerine geçirir. Bu kişi cemaate selam verdirir. Çünkü üçüncü imamın kendisi, cemaate selam verdirmekten acizdir. Onun için buna gücü yeten birisinden yardım almaktadır. Sonra cemaatle birlikte yanılma secdesi yapar. Ardından ikinci imam kalkar ve kaçırdığı ilk rekâtı okumak suretiyle kaza eder. Beldede sakın olanlar da namazın geri kalanını tamamlarlar.

Bundan sonra beldede sakın olanlarla ilgili iki bölümü anlatmaya başladı.

Birinci bölüm; "lâhik" olanlarla ilgilidir. Şöyle ki, dört imamdaki her biri bir rekât ve bir secde kıldırıktan sonra, dördüncü imamın abdesti bozulup beşinci bir kişiyi imamlığa geçirse, sonra ilk dört imam gelse, bu takdirde beşinci imamın namaza ilk secdeyi yapmakla başlaması, kendisinden önceki dört imam ve cemaatin de bu secdede ona uyması gerekir. Çünkü onların hepsi bu rekâtı kılmışlar, fakat bu secdeyi yapmamışlardı.

Sonra ikinci secdeyi yapar. Birinci imam dışında herkes onunla birlikte secde ederler. Çünkü birinci imam henüz o rekâtı kılmamıştır. Fakat bu rekâtı çabucak kılar ve imama ikinci secdede yetişmiş olursa o da imama uyararak bu secdeyi yapar.

Sonra üçüncü secdeyi yapar. Birinci ve ikinci imamın dışındakiler de ona uyararak bu secdeyi yaparlar. Çünkü birinci ve ikinci imam ikinci rekâtı henüz kılmamıştır.

Sonra dördüncü secdeyi yapar. Birinci, ikinci ve üçüncü imamın dışındakiler de ona uyararak bu secdeyi yaparlar. Çünkü birinci, ikinci ve üçüncü imam bu rekâtı henüz kılmamıştır.

Sonra birinci imam kalkıp üç rekâtı; ikinci imam kalkıp iki rekâtı; üçüncü imam da kalkıp dördüncü rekâtı okumadan kaza ederler. Çünkü bunların hepsi namazın baş tarafına yetişmişlerdir.

Sonra beşinci imam selam verir. Ardından cemaatle birlikte yanılma secdesi yapar. Namazını tamamlayıp yanılma secdesine yetişen her imam da buna katılır. Namazını bitiremeyen imamlar ise yanılma secdesini namazının sonuna bırakırlar.

İkinci bölüm; "mesbûk" olan dört imam ile ilgilidir. Şöyle ki, dört imamdaki her biri bir rekât ve bir secde kıldıktan sonra dördüncü imamın abdesti bozulsa,

[1/242]

⁷⁶⁸ **Lâhik** / اللّاحق Namazın ilk rekâtına yetiştiği halde sonradan uyku, gaflet veya cemaatin kalabalık oluşu yahut namaz içinde abdestin bozulması sebebiyle namazın tamamını veya bazı rekâtlarını imamlarla kılamayan kimsedir. Bu kişi kaçırdığı rekâtları kendi başına fakat imam arkasında imiş gibi (okumadan) kılar.

beşinci bir kişiyi yerine imamlığa geçirse, sonra ilk dört imam abdest alıp gelseler, bu takdirde beşinci imamın namaza ilk secdeyi yapmakla başlaması, birinci imamla cemaatin de bu secdede ona uyması gerekir. İkinci, üçüncü ve dördüncü imam onunla bu secdeye katılmaz. Çünkü onlar bu rekat açısından "mesbûk" durumundadırlar. *en-Nevâdir*'de namazla ilgili her hususta imama tabi olmak bakımından onların da bu secdeye katılması gerektiği anlatılmaktadır.

Sonra ikinci secdeyi yapar. Cemaat ve ikinci imam, onunla birlikte secde ederler. Çünkü ikinci imam bu rekatı o secdeye kadar kılmış idi. Birinci imam bu secdeye katılmaz. Çünkü o henüz bu rekatı kılmamıştır. Üçüncü ve dördüncü imamlar da katılmazlar. Çünkü onlar da bu rekat açısından "mesbûk" durumundadırlar. Ancak *en-Nevâdir*'in rivâyetine göre onların da bu rekata katılmaları gerekmektedir.

Sonra üçüncü secdeyi yapar. Üçüncü imamla birlikte cemaat de ona uyarak bu secdeyi yaparlar. Çünkü onlar o rekatı kılmışlar, ama bu secdeyi yapmamışlardı.

Sonra dördüncü secdeyi yapar. Dördüncü imam ve cemaat de onunla birlikte bu secdeyi yaparlar. Sonra teşehhût yapar ve geri çekilip yerine altıncı bir kişiyi geçirir; bu kişi de cemaate selam verdirir. Sonra da yanılma secdesi yaptırır.

Bundan sonra beşinci imam kalkıp dört rekatı kılar. Çünkü o bütün bu rekatlar açısından "mesbûk" durumundadır. Dolayısıyla ilki iki rekatta okur. Son iki rekatta okuma yapıp yapmamakta serbesttir. Birinci imam da okumasız olarak üç rekat kılar. Çünkü o namazın baş tarafına yettiği için "lâhık" konumundadır; kaçırdığı rekatları kaza ederken "lâhık"ın okuma yapması gerekmez. İkinci imam da okumasız olarak iki rekat kaza eder. Çünkü o bu iki rekat açısından "lâhık"tır. Sonra da okumayla bir rekat kılar. Üçüncü imam ise önce kiraatsiz olarak dördüncü rekatı kılar. Sonra okumayla iki rekat kaza kılar. Çünkü o bu iki okuma açısından "mesbûk"tur. Dördüncü imama gelince, o da üç rekatı kaza eder. Bunların ikisinde okur. Üçüncüsünde okuyup okumamakta serbesttir. Çünkü o bu rekatlar açısından "mesbûk" durumundadır.

Birisi çıkıp "gerçekleşmeyeceği ve ihtiyaç duyulmayacağı konusunda aklı başında herkesin kesin olarak emin olduğu bu tür tahmine dayanan meseleleri burada niçin sıralayıp durduğunu" soracak olursa, biz şöyle cevap veririz. Kişi ihtiyaç duyduğu şeylere, ancak ihtiyaç duymadığı şeyleri öğrenerek hazırlanır. Sonuçta bunların hepsine ihtiyaç duyuyor demektir. Belaya, o henüz başa gelmeden hazırlanmak gerekir.

Yolculara imam olan bir yolcu, bir rekat kıldırıktan sonra kamete niyet etse, namazı tam kıldırması gerekir.

Çünkü onun niyeti namazın baş tarafına dayanmaktadır. Cemaat de ona tabi olmayı kabul etmiştir. Dolayısıyla imamın tam kılması gerekiyorsa onların da tam kılması gerekir. Fakat şayet kamete niyet eden imam değil de, imamın yerine

geçen olsa idi, cemaatin ona uyararak tam kılması gerekmeyecekti. Çünkü cemaat namaza başlarken ona tabi olmayı kendileri üstlenmemiştir. Aksine namazlarının düzgün bir şekilde kılınması zaruretiyle ötürü, buna mecbur kalmışlardır. Dolayısıyla bunun ötesinde ona tabi olma yükümlülükleri yoktur.

İmanın abdesti bozulsa, namazın başına yetişip sonra imam bir rekât kılınca kadar onun arkasında uyuyan bir kimseyi yerine geçirmek istese, bu kişinin geri çekilip bir başkasını ileri geçirmesi daha güzel olur.

Çünkü bir başkası imamin namazını daha iyi tamamlar. O imamin bıraktığı yerden başlamak durumundadır. Fakat bunu yapmaz, kaçırdığı rekâtı kılınca kadar cemaatin beklemesini işaret eder, sonra onlara kalan rekâtları kıldırırsa bu da caizdir. Çünkü imamin namazına ortaktır. Dolayısıyla onun halifesi olmaya uygundur. Ancak bu şekilde davranmaz, ileri geçince cemaate imamin kalan üç rekâtını kıldırır, teşehhüt yapar sonra "müdrîk"⁷⁶⁹ birisini ileri geçirir, bu kişi cemaate selam veririr; kendisi de kalkar kaçırdığı rekâtı kaza ederse, bize göre bu namaz yine kılınmış sayılır.

[1/243]

Züfer (r.h.a.)'e göre ise bu şekilde namaz kılınmış sayılmaz. Çünkü bu kişi önce birinci rekâtı kılmakla yükümlüdür. Bunu yapmadığı takdirde sıralamaya riayet emrini terketmiş sayılır. Bununla namazı bozulur. Onun durumu tıpkı "mesbûk"un durumu gibidir. Nitekim mesbûk da yetiştiği yerde imama uymayıp bunun yerine önce kaçırdığı rekâtları kaza etmeye başlarsa namazı bozulmaktadır.

Züfer (r.h.a.)'in bu görüşüne bizim cevabımız şudur. Bir namazın fiilleri arasında sıralamaya riayet etmek rükün (unsur) değil, farzdır. Nitekim kişi, birinci rekâtın secdelerinden birisini namazın sonuna bıraksa, namazı bozulmaz. Yine imama secdede yetişen mesbûk, bu secdede ona tabi olur. Bu da gösteriyor ki, bir namazda sıralamaya riayet etmek rükün (unsur) değildir. Dolayısıyla bunu terketmek namazı bozmaz. İmama sonradan yetişenle ilgili ileri sürülen durum bundan farklıdır. Çünkü burada onun namazının bozulması sıralamaya riayet etmediğinden değil, hükmü kaldırılmış bir şeyle iş yapmış olmasından ileri gelmektedir. Nitekim, namazdan kaçırdığı kısımların hükmü imama yetiştiği kısımların hükmünden farklıdır. Çünkü o kaçırdığı kısımlar bakımından tek başına kılan gibidir. Dolayısıyla imama uyması gereken yerde tek başına kılan gibi davranırsa namazı bozulur. Burada ise onun açısından namazın tamamı aynı hükümde olup sıralamaya riayet etmemesi namazını bozmaz.

Cemaate bir rekât kıldırıktan sonra kılmadığı o rekâtı hatırlarsa, en iyisi bu rekâtı kaza edinceye kadar cemaate beklemelerini işaret etmesi,

⁷⁶⁹ **Müdrîk / المدرك**: Namazın başından sonuna kadar ara vermeksizin imama uyararak, bütün rekâtları imamlarla birlikte kılan kimse.

sonra onlara bu meselenin başında yaptığı gibi namazın geri kalan rekatlarını kıldırmasıdır.

Bu şekilde davranmaz, o rekatı hatırlayınca geri çekilir, yerine cemaatten birini geçirir, o da namazı kıldırırsa, başta olduğu gibi bu da iyidir. Bunu da yapmaz, kılmadığı rekatı hatırladığı halde cemaate namaz kıldirmaya devam ederse, açıkladığımız üzere bu şekilde de namaz kılınmış olur.

Yolcunun, namazın vakti geçtikten sonra evinde oturan (mukime) uyması caiz değildir. Evinde oturanın ise hem vaktinde hem de vakti geçtikten sonra yolcuya uyması caizdir.

Vaktinde uymasının delili Peygamber (s.a.v.)'in,

أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ يَا أَهْلَ مَكَّةَ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفَرٌ

"Ey Mekkeliler, siz namazlarınızı tamamlayın. Çünkü biz yolcu insanlarız."⁷⁷⁰ buyurmak suretiyle Mekke halkının Arafat'ta kendisine uymasına cevaz vermesidir. Vaktinden sonra uyması da bu şekildedir. Çünkü, evinde oturanın farzı, imama uymakla belirli duruma gelmez.

Yolcunun, namazın vaktinde evinde oturan uymasına gelince, bu caizdir. Bu takdirde onun farzı değişir. Nitekim İbn Ömer ve İbn Abbâs (r.a.)'dan bu şekilde rivâyet edilmiştir.

Yolcunun, vakit geçtikten sonra imama uyması ise geçerli değildir. Çünkü imama uymakla onun farzı değişmez. Şöyle ki, farzı değiştiren ya kamete niyettir, ya da evinde oturan (mukime) uymak. Vakit çıktıktan sonra kamete niyet etmekle farz değişmez. Mukime uymakla da değişmez. Farzı değişmediğine göre, bu durumda imama uymak, sonuç vermeyen bir bağlanmadan ibaret kalmaktadır. Çünkü iki rekat kıldıktan sonra selam verse, imamından önce namazı bitirmiş olacaktır. İmamla birlikte dört kılrsa bu kez de bilerek nafileyi farzla karıştırmış olacaktır. Bu ise caiz değildir. Diğer taraftan birinci oturuş imam açısından nafile, onun açısından farzdır. Farz kılanın, nafile kılan birisine uyması caiz değildir. Nitekim bu noktaları açıklamış ve Şerhu'l-Câmi'den yazdırmıştık.

[1/244]

Ergenlik çağına gelmiş ama ihtilam olmamış (düşü azmamış) çocuk (mürahik), yetişkin bir adamla birlikte saf tutarsa bu caizdir.

Bunun delili;

فَأَقَامَنِي وَالْيَتِيمَ مِنْ زُرَّائِهِ

"Peygamber (s.a.v.) beni ve yetimi arkasında saf yaptı"⁷⁷¹ diyen Enes (r.a.) hadisidir.

⁷⁷⁰ Mâlik, *Muvatta*, I/149; Abdurrezzak, *Musannef*, II/540; Ebû Dâvûd, *Salâtü's-Sefer* 10.

⁷⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/131; Buhârî, *Salât*, 20; Müslim, *Mesacid*, 266.

Bir vakit namazını kazaya bırakan kişi, bu namaz hatırında olduğu durumda bir aylık namaz kılsa, istihsânen sadece o namazı kaza etmesi gerekir.

**Tertip
sahibinin
namazı**

Bu durumda bir günlük veya daha az namaz kılan kimse ise, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, kazaya bıraktığı namazdan sonra kıldığı tüm namazları yeniden kılması gerekir. Bu mesele, "bir şey ki, beş şeyi bozar; bir şey ki, beş şeyi geçerli kılar" şeklinde söylenir. Nitekim bıraktığı namazı kaza etmeden altıncı namazı kılsa Ebû Hanîfe'ye göre kıldığı beş namaz geçerli olur. Buna karşılık henüz altıncı namazı kılmadan kazaya bıraktığı namazı kılsa, kıldığı beş namaz bozulur.

Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'e (Imameyn) göre ise, önce bıraktığı namazı, sonra da diğer beş namazı kaza etmelidir. Bu kıyasa uygun olandır. Çünkü bu beş namaz, tertibe (sıralamaya) riayet edilmediği için bozulmuştur. Nitekim o vakitte kaza ile uğraşsaydı, bütün namazları kaza etmesi gerekirdi. Kazayı ertelemekle bu geçerli duruma gelmez.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise bu konuda şöyle söylemektedir. Namazın bozulması, sıralamaya riayetin vacip olmasından ileri geliyordu. Zamanın uzaması ile sıralama gerekliliği ittifakla düşmektedir. Bunun delili, namazları sıra gözetmeden yeniden kılmasının caiz olmasıdır. Çünkü yeniden kılarken sıra gözetmek gerekmiyorsa, sıra gözetmedi diye yeniden kılmak niçin gereksin? Kılınan namazın hükmünün kılınan ikinci bir namazın durumuna bağlı olması uzak bir şey de değildir.

Kişi, Cuma günü öğle namazını kıldıktan sonra Cuma namazına yetişse, kılınan öğle namazının nafile olduğu ortaya çıkar. Cuma'ya yetişememiş olsa farz olur.

Âdetli kadının kanı, âdetinden daha az bir sürede kesilir, o buna dayanarak namazlarını kılar sonra kan evvelki âdeti üzere döner gelirse, bu takdirde kıldığı namazların geçerli olmadığı ortaya çıkar. Aksine artık evvelki âdetine dönmezse, namazları geçerli olur. Kadının kanı, âdet günlerinden fazla olması durumunda bakılır. Şayet on günün sonunda kesilirse bunun hayız olduğu anlaşılır. Bu zaman zarfında kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. On günden fazla sürerse, bu takdirde namazlarını kaza etmesi gerekir.

**Âdetli
kadının
durumu**

Ayrıca Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre akşam namazını Müzdelife yolunda kılan hacıların, sabah namazı vakti olmadan Müzdelife'ye varmaları durumunda bu namazı yeniden kılmaları gerekir. Varamazlarsa yeniden kılmaları gerekmez. İşte bu mesele de onun gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin sözünün özü şudur. Bu namazlar vaktinde kılınmışlardır. Sıralamanın (tertibin) gözetilmemesi nedeniyle meydana gelen bozulma, zayıf bir bozulma olup, sıralama düştükten sonra onun da bir hükmü kalmaz. İmameyn'e göre ise, sıralama gözetilmediği için bozulduğuna hükmedilen bir şey, sıralamanın düşmesiyle geçerli olmaz. Tıpkı kazaya kalmış bir namazı olduğunu bildiği halde,

vaktin başında namaza başlayan, fakat onu vakit daralınca kadar uzatan bir kişinin bu namazının caiz olduğuna hükmedilemeyeceği gibi.

Yalnız Ebû Hanîfe (rh.a.) burada sıralamanın düşmediğini söyler. Çünkü düştükten sonra sıralama bir daha geri dönmez. Halbuki burada vakit çıktıktan sonra da sıralamaya riayet etmesi gerekir, der.

Züfer (rh.a.)'e göre, kazaya bıraktığı namaz ile daha sonra kıldığı bir aylık namazlarını yeniden kılması gerekir. Çünkü onun sıralamayı düşürecek olan "çokluk" un sınırına dair yukarıda açıkladığımız görüşü bunu gerektirmektedir.

Öğle namazını abdestsiz kılan sonra bunu bildiği halde farz yerine geldi zannederek abdestli olarak ikinci namazını kılan kişinin, her iki namazı da yeniden kılması gerekir.

Çünkü sıralamaya (tertibe) riayet etmek vaciptir. Onun zannı, bilgisizlik olup bu onun üzerine düşen yükümlülüğü ortadan kaldırmaz.

[1/245]

Bu konuda Hasan b. Ziyâd (rh.a.) şöyle derdi. Abdestsiz namaz kıldığını bilen kimsenin sıralamaya riayet etmesi gerekir. Bilmeyenin ise gerekmez. Çünkü sıralamaya riayet etmek aslında zayıf bir yükümlülüktür. Dolayısıyla onun hükmü, onu bilmeyen bir kimse için sabit olmaz.

Züfer (rh.a.) ise şunları söylerdi. Onun kanısı, bu namaz kılınmıştır, şeklindeyse bu takdirde o, kazaya kalmış namazı unutmüş kabul edilir. Bu durumda vaktin farzını kılması yeterlidir.

Biz de şöyle deriz. Kişi müctehid olup kendi kanısı, sıralamaya riayetin farz olmadığı yönünde ise bu dini bir delil sayılır. Bunun gibi kişi kazaya kalan namazı unutmüş olursa, yine özürlü sayılır. Bu namazı onu hatırlamadan önce kılmakla yükümlü değildir. Fakat bunu biliyorsa ve aynı zamanda müctehid de değilse, yalnızca zannı dini bir delil olmaz. Dolayısıyla önemsenmez.

Bu kimse yalnızca öğle namazını yeniden kılar, sonra ikinci namazını kılınmış zannederek akşam namazını kılar, bu takdirde akşam namazı kılınmış olur. Sadece ikindiye yeniden kılması gerekir. Çünkü onun bu zannı, âlimler arasında geçerli olan bir görüş ayrılığına dayanmaktadır. Bu yüzden dini bir delil olur.

Bu görüş ayrılığının özü şudur. Abdestsizlik nedeniyle namazın bozulması, üzerinde icmâ edilen kuvvetli bir bozukluktur. Dolayısıyla daha sonra kılınacak namazlarda da etkili olur. Halbuki sıralamanın terkedilmesi nedeniyle ikinci namazının bozulması, anlaşmazlıklara konu olmuş zayıf bir bozukluktur. Dolayısıyla onun hükmü başka bir namaza geçmez. Onun durumu, özgür insan ile köleyi beraberce tek bir bedel karşılığında alışveriş akdine konu eden, bu yüzden her ikisi için de akdi geçersiz kılan kişinin durumuna benzemektedir. Halbuki bu

kişi, alışveriş akdinde "mutlak köle" ile "müdebber köle"⁷⁷²yi bir araya getirse idi, hüküm farklı olacaktı.

Dârü'l-harpte⁷⁷³ müslüman olup orada bir ay kalan ve bu süre içinde namaz kılmayan, kendisi için namazın farz olduğunu da bilmeyen kişinin geçirdiği namazları kaza etmesi gerekmez.

Namaz emrini bilmeyenin namazla yükümlü tutulması

Züfer (r.h.a.)'e göre kaza etmesi gerekir. Çünkü İslam'ı kabul etmekle onun gerektirdiği hükümleri de kabul etmiş sayılır. Ancak, bu hükümleri yerine getirme yükümlülüğü, onu bilmediğinden eksik kalmıştır. Bu eksiklik, gerektirici nedenler gerçekleşikten sonra ondan kazayı düşürmez. Uyandığında namazın vakti geçmiş olan uykudaki kişi gibi.

Biz Hanefilerin görüşünün açıklaması şöyledir. Dinin emirleriyle farz olan bir şeyin hükmü, emrin yöneltildiği kişi için onu bilmeden önce var olmaz. Görmez misin, müslümanların Kâbe'ye yönelmesi farz kılındıktan sonra Kubâ halkı Beytül-Makdis'e (Kudüs) dönerek namaza başlamışlardı. Resûlullah (s.a.v.) onların namazını geçerli kabul etti. Çünkü bu haber henüz kendilerine ulaşmamıştı. Yine Sahabilerden biri, haram kılındığına dair âyet indikten sonra bundan haberi olmadan şarap içmişti.

﴿نَسِيَ عَلَى نَدِينِ امْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَ ضَعُفُوا...﴾

"İman eden ve iyi işler yapanlara, ... tattıklarından dolayı günah yoktur" (el-Mâide 5/93) âyeti bunun için nazil oldu. Bu böyledir. Çünkü yükümlülük gücün yetmesine göre olur. Bilmeden emri yerine getirmek, emrin yöneltildiği kişinin güç yetireceği bir şey değildir. Şayet onun için yükümlülük var olsa idi, hiç şüphesiz bunda açık bir zorluk olurdu. Bunun için diyoruz ki vekilin görevden alınması ve birtakım işlemler yapmasına izin verilmiş olanın yetkisinin geri alınması, onlar bunu bilmediği sürece geçerli değildir.

İslam ülkesinde müslüman olan gayri müslimin (zimminin) ise istihsânen namazlarını kaza etmesi gerekir.

İslam ülkesinde bilmemenin özür kabul edilmemesi

Kıyasa göre onun da kaza etmemesi gerekirdi. Açıkladığımız üzere o Hasan (r.h.a.)'ın görüşüdür. Istihsanın açıklaması şöyledir. Namaz kılınmasını gerektiren yükümlülük emri İslam ülkesinde yaygındır. Yükümlülük emrinin yaygın olması, onu bilmek gibi değerlendirilmiştir. Çünkü haber verenin yükümlülük emrini herkese ulaştırma gücü yoktur. Onun gücü, ancak yükümlülük emrinin yayılmasını sağlamakla sınırlıdır. Bu da yeterlidir. Çünkü İslam ülkesindeki gayri müslim ezanı,

⁷⁷² **Müdebber/المدر:** Özgürlüğüne kavuşması efendisinin ölümüne bağlanmış bulunan erkek köle. Bu durumdaki cariye ise "müdebber" denir.

⁷⁷³ **Dârul'l-Harp / دار الحرب:** Müslüman olmayan bir devlet başkanının idaresi altında bulunup kendisinde küfür hükümlerinin icra edildiği ve Müslümanlarla herhangi bir sulh antlaşması yapmamış bulunan ülke.

[1/246]

kameti dinlemekte, insanların her vakitte cemaatlere katıldığını görmektir. Gerçi aslında karışık olmayan bazı meseleler ona karışık gelebilir. Ancak İslam ülkesinde bu meseleleri soracağı bir kişi bulabilir. Eğer sormamışsa, bu onun kusurudur. Ama gayri müslimlerin ülkesinde durum böyle değildir.

Anlaşmaz Gayri müslimlerin ülkesinde (Darü'l-Harbte) ona bir erkek duyuruda bulunmuşsa, İmameyn'e ve Ebû Hanîfe (rh.a.)'den gelen iki rivâyetten birine göre bu duyurmadan sonra kılmadığı namazları kaza etmesi gerekir. Fakat Hasan'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivâyetine göre ona iki erkek ya da bir erkek iki kadın duyuruda bulunmadıkça, bu namazları kaza yükümlülüğü yoktur. Bu takdirde yapılan duyuru bağlayıcı bir haber niteliğindedir.

Ebû Hanîfe (rh.a.), kural olarak haberin bağlayıcı olması için habercilerde sayı koşulunu aramaktadır. Nitekim Ebû Hanîfe, birtakım işlemler yapmasına izin verilenin (me'zun) kısıtlama, vekili görevden uzaklaştırma (azletme) ve kölenin işlediği cinayeti bildirme konularında da habercilerin belli sayıda olmasını koşul koymuştur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'den gelen ve daha doğru olan diğer rivâyetin açıklaması da şöyledir. Her kişiye, dinin sahibi tarafından duyurma görevi verilmiştir. Nitekim Peygamber (s.a.v.),

نَضَرَ اللَّهُ إِمْرَأَ سَمِيعَ مَنَا مَقَالَةَ قَوْعَاهَا كَمَا سَمِعَهَا ثُمَّ إِذَاهَا إِلَى مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا

"Bizden bir söz duyup da onu tıpkı duyduğu gibi belleyen sonra duymayanlara rivâyet eden kimsenin, Allah yüzünü ak etsin"⁷⁷⁴ buyurmaktadır. Bu hadiste sözü edilen duyurucu, efendi veya veli (mevla) ve vekil edenin elçisi konumundadır. Elçinin haberi orada bağlayıcı olduğuna göre burada da bağlayıcı olmalıdır.

Farklı günlerde olmak üzere bir öğle namazı ile bir ikindi namazını kılmayan, öğle ve ikindiden hangisinin önce kazaya kaldığını bilmeyen kimse, bu konuda araştırma yapar.

Çünkü o sıralamayı gözetlemekle (tertibe riayetle) yükümlüdür. Sıralamayı gözetmek de ancak araştırma yapmakla mümkün olur. Öyleyse araştırma yapması gerekir. Tıpkı kıblenin ne tarafta olduğunu bilmeyenin yaptığı gibi. Yeterli bir araştırma yaptığı durumda bu konuda bir kaniya varamaz ve emin olduğu şeye göre hareket etmek isterse, bu takdirde Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre her iki namazı da kılar. Sonra birinci namazı yeniden kılar. İmameyn (rh.a.) ise bu kimseye araştırma dışında bir şey gerekmediği görüşündedir. Çünkü kesin olarak bilmekteyiz ki, bu kişi yalnızca iki namazı kazaya bırakmıştır. Durum böyleyken biz onu nasıl üç namazla yükümlü tutabiliriz? Evet bu kişinin kible yönünü bilmeyen kişiye

⁷⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/436; Ebû Dâvûd, *İlim* 10; Tirmizî, *İlim* 7; İbn Mâce, *Sünnet* 18.

benzediği doğrudur. Ama bu kişi, ilerisini düşünerek (ihtiyaten) bütün yönlere namaz kılmakla yükümlü kılınıyor ki.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: İbadetlerde asıl olan tedbirli (ihtiyatlı) davranmaktır. Burada birinci namazı yeniden kılmakla sıralamayı gözetme görevinin yerine getirildiği kesinlik kazanmaktadır. Kible meselesi bundan farklıdır. Çünkü kiblede başka bir tarafa dönerek kılınan namaz ibadet olmaz. Dolayısıyla ibadet olmayan bir şeyi yaparken ihtiyata göre hareket etmenin bir anlamı yoktur. Oysa burada birinci namazı yeniden kılmak ya farz ya nafil olup her iki durumda da ibadet sayılır. Bu mesele, kılmadığı bir namazı olduğunu kesin olarak bilmekle birlikte, bunun gece namazı mı yoksa gündüz namazı mı olduğunu bilmeyen kişinin durumuna benzemektedir. Bu kişi tedbirli olarak bir gün ve bir gecelik namazları yeniden kılması gerekir.

Yine namazın bir secdesini yapmadığını hatırlayan kişinin durumu da bunun gibidir. Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (rh.a.) bu mesele ile ilgili şöyle derdi. Bu kişi, sabah ve akşam namazlarını yeniden kıldıktan sonra üzerime borç kalan namaz diye niyet ederek dört rekat daha kılar. Ashabımızdan, üzerime borç kalan namaz diye niyet ederek üç oturuşla dört rekat namaz kılması gerekir, diyenler de vardır. Bu görüşlerin hepsi bozuktur. Çünkü kaza, hangi namazın kaza edileceği belirtilmeden kılınamaz. Bunların söylediklerinde niyet ortadan kalkmaktadır. Bu şekilde kaza nasıl kılınacak? Doğru olan olan bizim, tedbirli olarak (ihtiyaten) bir günlük ve gecelik namazları kaza eder, şeklinde söylediğimiz görüştür.

Kazada belli bir namaza niyet etmenin gerekliliği

Sadece kadınlardan meydana gelen bir cemaate imam olan bir erkeğin, namazda abdesti bozulsa, gitse abdest alsın ve namazını bitirse, bu kişinin namazı tamamdır. Kadınların namazı ise bozulmuştur.

Cemaatin tamamı kadın olduğunda erkek imamın abdestinin bozulması

Çünkü imam, kendisi açısından namazı tek başına kılan gibidir. Dolayısıyla onun namazı başkasının namazına bağlı değildir. Oysa imamın ayrılmasıyla mescitte kadınlar için imam kalmamıştır. Bu yüzden onların namazları bozulur.

Bu kişi, yerine imam olarak bir kadını bırakırsa hem kendisinin hem de kadınların namazı bozulur.

[1/247]

Züfer (rh.a.)'e göre, kadınların namazı caizdir. Çünkü kadın, erkeklere imam olamaz. Kadınlara imam olabilir. Kadının imamlığı namazın başında geçerli olduğuna göre burada da olmalıdır.

Biz ise şöyle diyoruz. Bu kişinin namaz içinde, kendisi için yerine geçmeye uygun olmayan birisini yerine geçirmekle uğraşması namazını bozar. Onun namazı, daha imamlık ondan bir başkasına geçmeden önce bozulmuş olduğundan, o sırada kendisine uyanların namazı da bozulmuş sayılır.

İmam cemaat içinden bir kadını yerine geçmediği halde, o henüz mescidden çıkmadan kadınlardan birisi kendiliğinden imamlığa geçerse bu takdirde bunun hükmü ile birincininki aynı olur.

Bu, açık olmayan bir cevaptır. Çünkü yukarıda hükümleri farklı iki ayrı mesele anlattıktan sonra üçüncü olarak bu meselenin sözünü etti. Fakat hangi meseleye benzediğini belirtmedi.

Hanefî âlimlerimizden (rh.a.) bazılarına göre bunun anlamı şudur. Kadının kendiliğinden imamlığa geçmesi ile imam tarafından geçirilmesi hüküm bakımından aynıdır. Abdestin bozulması bahsinde açıkladığımız üzere, imamın namazı bozulur. Çünkü cemaatten birisinin kendiliğinden imamlığa geçmesi ile, imam tarafından geçirilmesi arasında bir fark yoktur.

Daha doğru olan, bunun birinci meseleye benzediğidir. Dolayısıyla imamın namazı bozulmaz. Çünkü imam, kendi yerine geçmesi uygun olmayan birisini imamlığa geçirmekle uğraşmamıştır. Kadınların da onun namazını bozma yetkileri yoktur. Dolayısıyla o kendisi açısından, kadınlardan birisini imamlığa geçirmemiş sayıldığı için namazı geçerlidir. Çünkü o, kendisi açısından namazı tek başına kılan gibidir.

Öğle namazını okumaksızın (kıraatsiz) iki rekat kılan, sonra kamete niyet eden yolcu, okuyarak iki rekat daha kılmalıdır.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, bu hususta yolcu ile evinde oturan (mukim) aynıdır.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu kişinin namazı bozulur. Bu görüş ayrılığı daha önce geçen şu temel anlayış farklılığına dayanmaktadır. Muhammed (rh.a.)'e göre, bir kişinin namazı okuma yapılmadığı için bozulmuşsa, bu kişi namazın yasak sürecinden ayrılmış sayılır. Buna karşılık Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre kişi, bu durumda namazın yasak sürecinden ayrılmış sayılmaz.

Meseleye başlangıç açısından bakıldığında, burada Muhammed (rh.a.)'in delili şöyledir. Yolcunun öğle namazı, evinde oturanın (mukim) sabah namazı gibidir. Mukim açısından sabah namazı, iki rekatında veya bir rekatında okuma (kıraat) yapılmadığı takdirde, düzelmesi ancak yeniden kılmakla mümkün olacak şekilde bozulmaktadır. Yolcu açısından da öğle namazı tıpkı bunun gibidir. Çünkü kamete niyetin, namazdaki bozulmayı ortadan kaldırmada bir etkisi yoktur.

Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un delilleri ise şöyledir. Namazın sonunda kamete niyet etmek, başında niyet etmek gibidir. Namazın başında mukim olanın namazı, ilk iki rekatta okuma (kıraat) yapılmadığı için bozulmadığına göre, bu da aynıdır. Buradan anlaşılıyor ki, namazı bozan şey, kararlaştırılmış değildir. Çünkü yolcunun namazı, her an için kamete niyetle karşı karşıyadır. Namazı bozan şey, iki

rekatında kıraatin bulunmamasıdır. Kıraatin ilk iki rekatta terkedilmesiyle bu gerçekleşmez. Mukimin sabah namazı bunun aksinedir.

Yolcu üçüncü rekata kalkıp rüku yaptıktan sonra kamete niyet ederse, yine hüküm aynıdır. Şu kadar var ki bu durumda ilk iki rekatta okumamışsa, bu okumayı yapar. Aksine ilk iki rekatta okumuşsa, bu takdirde ayakta durmayı (kıyama) ve rükuyu yeniden yapar. Çünkü kıldığı bu iki rekat nafile hükmündedir. Gerçekten de bu kişi üçüncü rekata kalktığına henüz kamete niyet etmediği için kıldığı bu rekat, kamete niyet ettiği ana kadar nafile hükmünde olmuştur. Bu şekilde farz yerine geçmeyeceği için bu rekata yeniden kılması gerekir.

Yolcu, beldesinde sakin (mukim) bir imama uyar sonra vakit çıkarsa, namazı bozulmaz.

Çünkü o, vaktinde imama birlikte namaza başlamak suretiyle tam kılmakla yükümlü olmuş, diğer mukimlere katılmıştır. Şayet imama vakit çıktıktan sonra uysa idi, tam kılmakla yükümlü olmayacaktı.

[1/248]

Yolcunun uyduğu imam, kendisi namazını bozarsa, bu takdirde yolcunun yolcu namazı kılması gerekir. Çünkü yolcunun tam kılmakla yükümlü olması, mukim bir imama uyduğu içindir. Imam kendi namazını bozunca bu ortadan kalkmaktadır.

Bu hususta şöyle bir itiraz yöneltilebilir. Yolcu, vakit çıkarken mukim hükmünde idi. Vakit çıktıktan sonra yolcu hükmünde olmasıyla bu farz değişmez. Buna şöyle cevap veririz. Yolcu vakit çıkarken aslında mukim değildi. Sadece mukim bir imama uyduğundan ötürü namazı tam kılması gerekiyordu. Görmez misin mukim bir imama uyan yolcunun, bu uyanın vakit içinde bozulması durumunda, namazı yolcu olarak kılması gerekmektedir.

Yolculukta namazın kısaltılması; öğle, ikindi ve yatsı namazları için söz konusudur. Çünkü namazı kısaltmak, onun yarısını düşürmekten ibarettir. Yolculuk nedeniyle yarısı düşürülen namazın diğer yarısı tam bir namaz olarak kalmalıdır. Sabah namazında bu mümkün olmaz. Çünkü yarısı düşürüldükten sonra geriye bir rekat kalmaktadır. Bu da tam bir namaz değildir. Akşam namazı da böyledir. Onda da kısaltma yapıldıktan sonra geriye tam bir namaz kalmamaktadır. Dolayısıyla ona da kısaltma etki etmez.

Yolculukta kısaltılacak namaz vakitleri

Sünnet ve nafile namazlarda da yolculuk nedeniyle kısaltma yapılmaz. Çünkü yolculuk nedeniyle namazın kısaltılması vahye dayanır (tevkifidir). Akıl yoluyla anlaşılmaz. Kimi insanlar, yolculukta sünnet namazların terkedileceğini söylemiştir. Sahabilerden birisinin; "sünnet namazları kılacaksan, farzı da tam kılacaksın" dediğini rivâyet etmişlerdir. Fakat biz Hanefilere göre bu söz, "sünnetleri kılmak için bir yerde durmaya imkan bırakmayacak derecede şiddetli korku durumunda söylenmiştir" diye yorumlanır.

Yolculukta sünneti kısaltma

Yolculukta
kıraatın
kısa
yapılması

Yolcu, bütün namazlarda okumayı (kıraatı) hafif tutar.

Çünkü;

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ فِي الْفَجْرِ فِي الشَّفْرِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَأَطَالَ
الْقِرَاءَةَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ

"Peygamber (s.a.v.)'in yolculukta sabah namazında Kâfirûn ve İhlas surelerini okuduğu rivâyet edilmiştir. Halbuki O (s.a.v.), sabah namazında kıraatı uzatırdı."⁷⁷⁵ Yolculukta zorluğu gidermek nedeniyle namazın yarısı düştüğüne göre okuma hususunda sünnete riayetin düşmesi önceliklidir.

Bununla birlikte yolcunun, kametteki durumunu dikkate alarak, sabah ve öğle namazlarının okumasını diğer namazlara göre biraz uzun tutması güzeldir. Mesela sabah ve öğle namazlarında Târik ve Duha gibi sureleri; ikindi, akşam ve yatsı namazlarında da İhlas ve benzeri sureleri okur.

Mukime uyan
yolcunun
namazı tam
kılması

Belde sakini (mukim) bir imama uyan yolcunun, imama ister namazın başında ister sonunda selam vermeden önce yetişsin, namazı tam kılması gerekir.

Çünkü mukim bir imama uymak, farzın değişmesi açısından kamete niyet etmek gibidir. Kamete niyet konusunda namazın başı ile sonu arasında bir fark yoktur. Bu da onun gibidir.

Savaş
ülkesinde
ikamete niyet
etmek

Savaş ülkesinde (Dârü'l-harpte) bir şehri kuşatan askerler, kamete niyetlenseler hükmü yoktur. Onlar yolcudurlar.

Çünkü İbn Abbâs (r.a.) şu hadisi rivâyet etmiştir. Bir adam ona; biz düşman ülkesinde uzun zaman kalıyoruz, ne dersin? diye sordu. İbn Abbâs (r.a.); صَلِّ رَكَعَتَيْنِ ⁷⁷⁵ "Evine dönünceye kadar iki rekat olarak kıl." cevabını verdi.

İkamete niyet, ancak kamete elverişli bir yerde geçerli olur. Savaş ülkesi müslüman savaşçıların kamet yeri değildir. Çünkü oradan kaçmak kendi elinde değildir. Ya düşmanı bozguna uğratacak ve düşman kaçacak ya da bozguna uğrayacak kendisi kaçacaktır. Ayrıca bir beldenin kenar semti, o beldenin merkezine bağlıdır. Belde düşmanın elinde olduğuna göre müslüman askerin bulunduğu yer de hükmen düşmanın elinde sayılır.

[1/249]

Müslüman askerler bir şehre iner ve şehir halkını kalede kuşatırlarsa da böyledir. Savaşıkları sürece onların kararları yoktur. Dolayısıyla yolculuğa elverişli olmayan yerde yolculuğa niyet etmeye kıyasla, oturmaya elverişli olmayan yerde kamete niyet etmek, demek olur.

⁷⁷⁵ Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 98; Ebû Dâvûd, Tatavvü' 3; Nesâî, İftitah 39.

⁷⁷⁶ Abdurrezzak, Musannef, II/566; İbn Ebû Şeybe, Musannef, II/204.

Yine müslüman askerler İslam ülkesinde yönetime başkaldıranlara karşı savaşı ve onları kuşatma altına alırlarsa hüküm aynıdır.

Züfer (r.h.a.)'e göre her iki konumda da, şayet kuvvet ve üstünlük düşmanda ise müslüman askerlerin orada kamete niyet etmesi geçerli değildir. Buna karşılık hakimiyet müslümanlarda ise kamete niyetleri geçerli olur. Çünkü onların, görünüşe göre kaçıp kaçmamaları ellerindedir.

Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre ise bu askerler, şehir dışında kurulan çadırlarda kalıyorlarsa, kamete niyetleri geçerli değildir. Evlerde ve binalarda kalıyorlarsa geçerlidir. Çünkü binalar kamet yeridir. Arazi ise değildir.

Bu esastan hareketle, sonraki devir âlimleri, Türkler ve Bedeviler gibi İslam ülkesinde çadırlarda yaşayanlar hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmı, bunların hiçbir zaman mukim olmadıkları görüşündedir. Çünkü onlar kamete elverişli bir yerde değildir.

En doğru olanı ise bunların mukim olduklarıdır. Çünkü kişi için kamet asıl, yolculuk geçicidir. Onlar yolculuğa hiçbir zaman niyet etmiş değildirler. Tek yaptıkları bir sudan öbür suya, bir otlaktan öbür otağa geçmekten ibarettir. Asıl olan dikkate alındığında onların mukim olmaları gerekir.

Devlet başkanı, yolcu olarak bir şehre uğrar ve o şehrin halkına Cuma namazı kıldırırsa, hem kendisinin hem de onların namazı geçerlidir.

Züfer (r.h.a.)'e göre bu namaz caiz değildir. Çünkü yolcuya Cuma namazı farz değildir. Resûlullah (s.a.v.), *الرَّجُلُ إِذَا جُمُعَةً عَلَيْهِ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ وَالْعَبْدُ وَالْأَسْرَاءُ* "Dört kişiye Cuma farz değildir. Yolcu, hasta, köle ve kadın"⁷⁷⁷ buyurmuştur. Yolcunun belde sakinlerine cuma kıldırması, farz kılanın nafile kılana uyması anlamına gelmektedir.

Biz şöyle diyoruz. Resûlullah (s.a.v.) yolcu olduğu halde Mekke'de Cuma namazı kıldırmasıdır. Diğer taraftan, bu şehirde başka birisinin Cuma kıldırması ancak devlet başkanının (imamın) ona izin vermesiyle caiz olur. Bu namazın devlet başkanı tarafından kıldırılması öncelikle caiz olur. Ayrıca yolcuya Cuma namazında bulunma zorunluluğu getirilmemesinin tek amacı, sıkıntı ve zorluğu ortadan kaldırmaktır. Ama bir şekilde Cuma'da hazır bulunan ve onu kılan kişi, hasta gibi farz kılmaktadır.

Bu konuda, bir bölgenin emiri olan kişi de yetki alanına giren yerlerde yolcu olarak dolaşırken imam ile aynı hükümlere tabidir.

Yolcu, nafile namazları bineğinin üstünde, hayvan nereye dönerse o tarafa dönmek suretiyle îmâ ile (işaretle) kılar.

Nitekim, İbn Ömer (r.a.);

Anarşistlere karşı savaşan askerin durumu

Yolcu Cuma namazını kıldırabilir.

Nafile namazın hayvan üstünde kılınması

⁷⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sât*, I/72; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/183.

كَانَ يُصَلِّي عَلَى دَائِبِهِ تَطَوُّعاً حَيْثُمَا تَوَجَّهَتْ بِهِ

"Peygamber (s.a.v.), bineğinin üstünde, bineğin yöneldiği tarafa dönerek nafile namaz kıları. "⁷⁷⁸ şeklinde anlattıktan sonra,

﴿ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ ﴾

"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (kıblesi) oradadır" (el-Bakara 2/115) âyetini okumuştur. Cabir (r.a.) de;

رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي عَزْوَةٍ إِنَّمَا يَطَّوُّعُ عَلَى دَائِبِهِ بِالْإِيمَاءِ وَوَجْهَهُ إِلَى الْمَشْرِقِ

"Bir gazvede Peygamber (s.a.v.)'i gördüm. Bineğinin üstünde yüzü doğu tarafına dönük olarak îma⁷⁷⁹ ile nafile namaz kılıyordu. "⁷⁸⁰ demiştir.

Ibn Ömer (r.a.)'in hadisinde, O'nun vitir ve farz namazlar için bineğinden indiği; Cabir (r.a.) hadisinde de O'nun vitri binek üstünde kıldığı, farzı kılmak için ise bineğinden indiği belirtilmektedir.

Binek üstünde nafile namaz kılmanın, hiç değilse kişinin dilini ve zihnini kuruntulardan ve bozuk düşüncelerden korumak gibi bir yararı olsa, bu bile yeterlidir.

[1/250]

Bineğin eğerinde pislik bulunsa, bu takdirde de namaz caiz olur.

Muhammed b. Mukâtil ile Ebû Hafs el-Neccârî (rh.a.); binek üzerinde namaz kılmayı, yerde kılmaya kıyas ederler. Oturma yerinde veya üzengilerde bir dirhemden fazla pislik varsa, burada kılınan namazın caiz olmadığını söylerler. Onlar, (hadiste) pislik diye sözü edileni, hayvanın teri olarak yorumlamaktadırlar.

Fakat Muhammed (rh.a.)'in el-As/ adlı eserinde belirtildiği üzere hocalarımızın çoğu, bu namazı caiz görmektedir. Halbuki hayvanın kendisi, temizlik açısından eğerinden daha kötüdür. Çünkü onun karın kısmında her zaman pislik vardır. Yere inerek kılmak mümkün olduğu halde binek üstünde, namaz içindeki farzlardan (rükünlerden) olan rûku ve secde terkedilmektedir. Namazın içindeki farzları (rükünleri) koşullarından (namaz dışındaki farzlardan) daha kuvvetlidir. Burada ihtiyaç nedeniyle rükünler düştüğüne göre kılınacak yerin temiz olması koşulu öncelikle düşer. Diğer taraftan îma, îma edilen yere değmez. Aksine o havada yapılan bir işarettir. Namazda koşul olan, üzerinde bir rükün (namaz içindeki farz) yerine getirilen yerin temiz olmasıdır. Oysa bu kişi, eyer ve üzengiler üzerinde bir

⁷⁷⁸ Buhârî, Salât 31, Taksir 7; Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 40; Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 8; Nesâî, Mevakit 23.

⁷⁷⁹ **Îmâ/الإيماء**: Namazda rûku ve secdeyi sadece başı eğerek yapmaktır. Baş hareketi yapamayacak derecede hasta olanlar, kaş ve göz hareketleriyle namaz kılamazlar. Kaş ve gözle îma yapılarak kılınan namaz geçerli değildir.

⁷⁸⁰ Dârimî, Salât 181; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/300; Buhârî, Taksir 7.

rükün yerine getirmemektedir. Dolayısıyla bunların pis olması namaza zarar vermez.

Yolcu gibi evinde oturan (mukim) da oturduğu şehirden iki veya üç fersah uzaklaşırsa bineği üstünde nafilâ namaz kılabilir. Çünkü onun da yolcu gibi, kafasındaki kuruntuları bertaraf etmeye ihtiyacı vardır. Şu kadar var ki, buradaki yürüyüş yolcunun yürüyüşü kadar uzun değildir.

el-Asl'da şehir içinde binekli olanın, bineği üstünde nafilâ kılıp kılamayacağından söz edilmemiştir. Bununla birlikte *el-Hârûniyyât*'ta şehir içinde binek üstünde nafilâ kılmanın, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre caiz olmadığı, Muhammed'e (r.h.a.) göre kerahatle caiz olduğu, Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre de bir sakıncası olmadığı belirtilmektedir.

Ebû Hanîfe (r.h.a.) bu konuda şöyle düşünmektedir. Binek üzerinde îmâ(işaret) ile nafilâ namaz kılmak, hakkında delil bulunduğu için, kıyasa aykırı olarak, caiz kabul edilmiştir. Fakat delil sadece şehir dışında kılmakla ilgilidir. Bu konuda şehir içi ile şehir dışı aynı değildir. Çünkü şehir içinde binek üstünde yürüyüş genellikle uzun sürmez. Dolayısıyla burada kıyas hükmüne dönüyoruz. Anlatıldığına göre, Ebû Yusuf, Ebû Hanîfe (r.h.a.)'nin bu görüşünü dinleyince şöyle dedi. Bana falanın falandan rivâyet ettiğine göre,

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَكِبَ الْحِمَارَ فِي الْمَدِينَةِ يَغُودُ سَعْدَ بْنَ غَبَّادَةَ وَكَانَ يُصَلِّي وَهُوَ رَاكِبٌ

"Peygamber (s.a.v.) Sa'd b. Ubâde'yi ziyaret etmek üzere şehir içinde eşeğe bindi. Bineğin üstünde namaz kılıyordu."⁷⁸¹

Bu hadisi duyan Ebû Hanîfe (r.h.a.) başını kaldırmadı. Bir yoruma göre başını kaldırmaması, önceki görüşünü bırakıp bu hadisin hükmüne döndüğünü göstermektedir. Bir başka yoruma göre de, tam tersine bu hadis, herkesin başına gelen bir konu hakkında kural dışı (şâz) olarak rivâyet edilmiştir. Onun usulüne göre, bu tür konular hakkında kural dışı olarak rivâyet edilen hadisler, delil olamazlar. Başını kaldırmamasının nedeni de budur.

Ebû Yusuf (r.h.a.) bu hadisi uygulamıştır. Muhammed (r.h.a.) de öyle. Şu kadar ki, Muhammed'e göre bu, şehir içinde mekruhtur. Çünkü şehir içinde gürültü çoktur. Aşırı gürültü belki kiraatte yanılmaya yol açar. Bu nedenle mekruh olur.

Yolcu, bir özür olmaksızın farz namazları binek üzerinde kılamaz. Çünkü farz namazların belirli vakitleri vardır. Yolcunun, bineğinden bu vakitlerde inerek farz namazları kılması zor değildir. Oysa nafilâ namazlar böyle değildir. Çünkü onlar için belirli bir vakit yoktur. Nafilâ namaz kılmak isteyen de bineğinden inme

**Yolcunun
özürsüz
olarak farzı
binekte
kılması**

⁷⁸¹ Dârimî, Salât 181; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/7; Buhârî, Taksir 7; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 2/303.

zorunluluğu koşulursa, bu takdirde ya yolculukta nafile kılmanın gönül isteğiyle olması zorlaşacak ya da yürüyüşü kesintiye uğrayacaktır.

Ebû Hanîfe (r.h.a.)'ye göre yolcu, farz namazlar gibi, vitir namazını kılmak için bineğinden iner. Çünkü ona göre vitir vaciptir.

[1/251]

Imameyne göre yolcu vitir namazını binek üzerinde kılabilir. Onların delili şu hadistir: Rivâyete göre "Peygamber (s.a.v.) ashabıyla birlikte bir yolculuğa çıkmışlardı. Yolda yağmura tutuldular. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) müezzine,

صَلُّوا عَلَى رَوَاجِلِكُمْ

"Namazlarınızı develerinizin üstünde kılın"⁷⁸² şeklinde seslenmesini emretti. Bu arada İbn Ravâha bineğinden indi ve namaz kılacağı uygun bir yer aradı. Onun bu davranışı Resûlullah (s.a.v.)'a haber verilince onu yanına çağırttı. İbn Ravâha, gelirken Resûlullah (s.a.v.) yanındaki sahabilerine, 'Göreceksiniz o size mutlaka bu davranışına bir delil ileri sürerek gelecektir' dedi. İbn Ravâha geldiğinde de ona, 'Verdiğim emri duymadın mı, bende senin için alınacak bir örnek yok mu?' diye serzenişte bulundu. Bunun üzerine İbn Ravâha şu cevabı verdi; 'Ey Allah'ın Rasûlü! Sen (ateşten) kurtulmuş bir boyun için çaba harcıyorsun. Bense kurtulup kurtulmadığı henüz belli olmayan bir boyun için çabalıyorum.' Bu cevap karşısında Resûlullah (s.a.v.) etrafındakilere, 'ben dememiş miydim size, o mutlaka bir delil ileri sürerek gelecek diye ?' buyurdu. Sonra 'Buna rağmen ben, Allahu Teâlâ'dan en fazla korkanınız olduğumu umuyorum' buyurdu. Onlar için de şiddetli yağmur nedeniyle, yere inme imkanı bulunmadığı takdirde, binek üzerinde nafile kılmayı caiz kıldı. Yırtıcı hayvan veya düşman korkusu nedeniyle yere inme imkanı bulamayanlar için de böyledir. Çünkü zorunluluk durumları ayrıcalıklıdır.

Yolcu, yerde nafile namaza başlar sonra bineğine biner ve namazını binek üstünde tamamlarsa, bu caiz olmaz. Buna karşılık, namaza binek üzerinde başlar ve yere inerek tamamlarsa bu caizdir.

Bu hükmün gerekçesi olarak şöyle denilmiştir. Binekten yere inmek önemsiz ve az bir iştir. Bineğe binmek ise çok bir iştir (amel-i kesîr). Çünkü bineğe binmek için genellikle iki eli de kullanmak gerekir. Buna karşılık binekten inerken, iki ayakda tek taraftan inilir. Böylece fazla uğraşmaya gerek kalmadan yere inilebilir.

Bir başka açıklama da şöyledir. Namaza yerde başlayıp binekli olarak tamamlayan, bu namazı başladığı konumdan daha aşağı kılmış sayılır. Nitekim namaza rüku ve secde ile başlamıştır. İmâ, rüku ve secdenin aşağısındadır. Oysa, namaza binek üstünde başladıktan sonra yere inen, bu namazı başladığı

⁷⁸² Buhârî, Ezan 40; Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 22, 25; Ebû Dâvûd, Salât 206, 207; Tirmizî, Salât 184; Nesâî, Ezan 17; İbn Mâce, İkarnetü's-Salavât 35.

konumdan daha tam bir şekilde kılmaktadır. Çünkü namaza îmâ ile başlamış, rûkû ve secde olarak tamamlamıştır.

Züfer (r.h.a.)'e göre yukarıdaki her iki durumda da namazı kaldığı yerden devam ederek kılar. Çünkü yolcu için, yere inmeye güç yetirebildiği halde, binek üstünde nafilâ namaza başlamak caiz olduğuna göre, yere inerek tamamlamak öncelikle caiz olur.

Ebû Yusuf (r.h.a.)'a göre her iki durumda da namazı baştan başlayarak kılması gerekir. Çünkü binekten indikten sonra namaza kaldığı yerden devam ederek tamamlarsa, bu takdirde kuvvetliyi zayıf üzerine kurmuş olur. Bu caiz değildir. Tıpkı namazını îmâ ile kılmaya başlayıp, namaz esnasında rûkû ve secde yapabilecek kadar iyileşen hastada olduğu gibi. Fakat Zâhiru'r-rivâye'de bu meselede, yolcunun durumu ile hastanın durumu arasında fark olduğu bildirilmektedir. Şöyle ki, hastanın, rûkû ve secdeye güç yetirebildiği durumda binek üzerinde îmâ ile namaz kılmaya başlaması caiz değildir. Aynı şekilde rûkû ve secdeye namazda iken güç yetirir duruma gelse yine namaza kaldığı yerden devam edemez. Oysa açıkladığımız üzere yolcu, rûkû ve secdeye güç yetirebildiği durumda, binek üzerinde îmâ ile namaza başlayabilir. Dolayısıyla yere inmek suretiyle buna güç yetirmesi, namaza kaldığı yerden devam etmesine engel değildir.

İki rekat namaz kılmak üzerime vacip olsun diye adakta bulunan kimse, bir özürlü olmaksızın hayvan üstünde iki rekat kılsa, bu caiz olmaz.

Bu konuda kişinin kendi üzerine vacip kıldığı şey, Allah'ın ona vacip kıldığı şeye kıyas edilmektedir. Aynı şekilde yerde dinlediği secde âyeti için binek üzerinde îmâ ile tilâvet secdesi yaparsa bu da caiz değildir. Çünkü secde âyetini bineğe binmeden önce yerde dinlemiş olduğundan yerine getirilmesi ona secde olarak vacip olmuştur. Oysa, secde âyetini binek üstünde dinlese ve onu îmâ ile yapmış olsa idi, bu caiz olacaktı. Çünkü bu takdirde onu nasıl borçlanmışsa o şekilde yapmış sayılır. Ayrıca bu secdeyi binekten inip yerde yapsa bu da caiz olur. Çünkü bu durumda, onu borçlandığından daha tam bir şekilde yapmıştır.

Aynı binekte bulunan iki kişinin birisi öbürüne uymak suretiyle cemaatle nafilâ namaz kılmaları caizdir.

Tıpkı yerde olmaları durumunda caiz olduğu gibi. Çünkü bu durumda imam ile muktedi arasında, imama uymaya engel olacak bir şey yoktur. Bununla birlikte, yerdeki duruma kıyas edilerek, sol tarafta kalan kişinin, imama uyması mekruh sayılmıştır.

Buna karşılık iki kişinin her biri kendi bineğinde ise imama uyanın namazı caiz olmaz. Çünkü iki binek arasında yol vardır. İmama uyan (muktedi) ile imam arasında bulunan büyük yol, imama uymaya engel olur. Ancak Muhammed (r.h.a.) yerde kılınan namaza kıyasla, cemaat ile imam arasında bir saftan daha fazla

boşluk kalmayacak şekilde binekler birbirine yakın olursa, bu takdirde imama uymak caizdir şeklinde hüküm vermeyi güzel bulurum demiştir.

“Lâhik” imamla kılamadığı kısımları kaza ederken kamete niyet etse, bu sırada imam namazı bitirmişse, bu niyetin hükmü yoktur. Dolayısıyla namazı tam kılması gerekmez.

Çünkü bu kimse, kaçırdığı rekatları imama tabi olarak kaza eder. Bu durumda yaptığı niyet, imamın niyeti gibidir. Imamın selam verdikten sonra kamete niyet etmesi, bu namazı tam kılmasını gerektirmediğine göre onun niyeti de böyledir.

Şöyle bir itiraz gelebilir. Namazın yasak sürecinden ayrılmadığı sürece, imama uyanın niyeti kendisi açısından geçerlidir. Imam açısından ise namazın yasak sürecinden ayrıldığı anda ancak geçerli olur.

Bu itiraza şöyle karşılık verebiliriz. Imama uyan imama tabidir. Dolayısıyla imam namazdan çıkınca o da imama tabi olarak hükmen namazdan çıkmış kabul edilir.

“Lâhik”, imamla birlikte kılamadığı kısımları kaza ederken kendi şehrine girse, yine hüküm aynı olup namazı tam kılması gerekmez. Çünkü kamet ettiği yere girmekle kamete niyet etmek hüküm bakımından aynıdır.

Buna karşılık imama sonradan uyan (mesbûk), kaçırdığı rekatları kaza ederken kamete niyet etse, ya da oturduğu şehre girse, namazı tam kılması gerekir. Çünkü mesbûk imamla birlikte kılamadığı rekatları kaza ederken tek başına namaz kılan kimse gibidir. Tek başına namaz kılan yolcunun, vakti içinde bir namazı kılarken kamete niyet etmesi, namazın farzını değiştirir. Mesbûk'un niyeti de böyledir. Çünkü o tabi değil kendi başınadır.

Namazı tek başına kılan kimse, vaktinde başladığı namazı kılarken vakit çıksa ve bundan sonra kamete niyet etse, bu niyet geçersizdir. Bu halde mukim olduğu şehre girse hüküm yine aynıdır. Çünkü vakit çıktıktan sonra yolculuk namazı onun zimmetinde borç olarak sabit olmuştur; mukim olmakla bu değişmez. Oysa vakti içinde namaz henüz zimmette borç olarak sabit olmamıştır. Bilindiği üzere, kadının adet görmesi ondan vaktin namazını düşürdüğü halde vakti çıkmış olan namazları düşürmez.

Horasanlı bir kişi, Kûfe'ye gelmişti. Bir ay kaldıktan sonra oradan ayrılıp Hîre'ye gitti. Hîre'de on beş gün kamet etmek üzere yerleşti. Daha sonra da Horasan'a gitmek amacıyla oradan ayrıldı. Yolda Kûfe'ye uğradı. Burada namazları iki rekat olarak kılar. Çünkü onun Kûfe'deki vatanı iğreti vatan olup bu vatan, ona denk başka bir vatana geçmekle sona ermiştir.

Bu konunun özeti şöyledir. Genel olarak vatan üç kısma ayrılır.

1. Asli vatan (karar vatanı): Kişinin doğup büyüdüğü veya evlendiği, yerleştiği yerdir. (Vatan-ı Aslî)

2. Müstear Vatan: Yolcunun, asli vatanından uzakta on beş gün kalma niyetiyle konakladığı yerdir.

3. Süknâ vatanı: Yolcunun, asli vatanına yakın olup on beş günden az veya on beş gün kalma niyetiyle konakladığı yerdir.

Sonra vatan-ı asli, ancak kendisi gibi vatan-ı asli ile sona erer. Müstear vatan, vatan-ı asli ve kendisi gibi müstear vatan ile sona erer. Vatan-ı süknâ, yolculuk hükmünü sona erdirmez. Çünkü ondan daha aşağı konumdadır. Vatan-ı süknâyı, yolculuk niyeti olmaksızın oradan ayrılma dışında, her şey sona erdirir.

Biz vatanlarla ilgili bu genel kuralı Şerhu'z-Ziyâdât'tan yazdırdık. Ayrıca pekçok mesele de bu genel kurala dayanır. Oradan çıkarılır. Biz burada şu kadarını açıklamakla yetindik. Hîre'de on beş gün kalmak üzere yerleşince burası onun için vatan-ı müstear olmuştur. Bu, Kûfe'deki vatanını sona erdirmiş ve sanki oraya hiç girmemiş gibi kabul edilmiştir. Dolayısıyla orada namazlarını iki rekat olarak kılacaktır. Fakat Hîre'de on beş gün kalmak üzere yerleşmemişse, Kufe'de, oradan ayrılmadığı sürece namazları dört rekat kılacaktır. Çünkü Hîre onun için vatan-ı süknâ hükmünde olup bununla Kufe'deki vatan-ı müstearı sona ermez. Dolayısıyla Horasan'a gitmek üzere ayrılmadığı sürece orada mukim hükmündedir.

[1/253]

Kufeli bir kişi, bir ihtiyacı için Kâdisiyye'ye gitse, oradan Hafire'ye geçse, sonra Hafire'den ayrılıp Şam'a hareket etse, ayrıca Kâdisiyye'de eşyaları olsa ve onları Kûfe'ye uğramadan nakletmek istese, orada namazlarını iki rekat olarak kılar.

Çünkü Kâdisiyye, ister içinde on beş gün kamete karar versin ister vermesin, onun açısından vatan-ı süknâdır. Çünkü vatan-ı aslîsinin civarındır. Kâdisiyye ile Kûfe arasındaki mesafe yolculuk mesafesinden azdır. Hafire'ye gelince, Kâdisiyye'deki vatanı sona ermiştir. Çünkü vatan-ı süknâ, kendisi gibi vatan-ı süknâ ile sona ermektedir. Hafire onun için yeni bir vatan-ı süknâdır. Bu durumda sanki Kâdisiyye'ye hiç gitmemiş kabul edilir. Dolayısıyla orada namazları iki rekat kılar. Burada Kûfe'ye uğramamış olması koşul konulmuştur. Çünkü şayet Kûfe'ye uğramış olsa idi, bu takdirde vatan-ı aslîsine dönmeye karar vermiş olacak, orası ile vatan-ı aslî arasında yolculuk mesafesinden daha az mesafe bulunduğu için de hemen o anda mukim sayılacaktı.

Bu kişi Hafire'ye gelmez, fakat bir ihtiyacı için Kâdisiyye'den ayrılır, Hafire'ye yaklaştığında, ani bir kararla Kâdisiyye'ye geri dönmeyi, oradaki eşyalarını alıp Kûfe'ye uğramadan Şam'a göç etmeyi düşünürse, Kâdisiyye'den göç etmediği sürece namazlarını dört rekat olarak kılar.

Kiyasa göre iki rekat olarak kılması gerekirdi. Çünkü onun Kâdisiyye'deki vatan-ı süknâsı Hafire'ye gitmek maksadıyla oradan ayrılmasıyla sona ermiştir. Tıpkı Hafire'ye girmesi durumunda sona ereceği gibi. Fakat Muhammed (r.h.a.) istihsân yaparak şöyle demektedir. Kâdisiyye kendisi için vatan-ı süknâsıdır.

Hafîre'ye bilfiil girmediği sürece sırf oraya gitmeye niyet etmekle başka bir vatan-ı süknâ meydana gelmez. Dolayısıyla Kâdisiyye'deki vatanı devam eder. Nitekim, şayet oradan abdest bozmak, ya da bir cenazeyi uğurlamak veya şehire gelen birisini karşılamak için ayrılmış olsa idi, bu kadarlık ayrılma ile vatanı sona erer miydi? Hayır, ermezdi. Bunun gibi, Hafîre'ye gitme niyetiyle ayrılmasıyla da oraya girmediği sürece vatanı sona ermez. Dolayısıyla Kâdisiyye'de namazları, oradan ayrılıp başka yere göçünceye kadar dört rekat olarak kılması gerekir.

Allah Sübhânehû ve Teâlâ daha iyi bilir.

KARMA İNDEKS

A

abdest, 87, 89, 137
abdestte besmele, 108
abdestte sıraya riayet etmek, 108
adak, 370
afv, 265
ağız örtmek, 60
akan su, 91
akarsu, 102, 112
akrep, 100, 346
aks, 61
akşam namazı, 249
akşam namazının vakti, 256
alçı, 197
alın, 66
alın kemigi, 67
âlim, 2
altın, 198
amel-i kesir, 52, 440
âmîn, 61, 62, 63
Arafat, 224
Arapça, 61, 71, 72, 73
artık, 93
asıl, 137
asır, 3
asli gölge, 253
asr, 263
Avâli, 262
ayak parmakları, 44
azimet, 383

B

bagdaş kurma, 51
balçık, 209
balgam, 140
balık, 111

balık kanı, 159
baş örtüsü, 185
başı sarmak, 60
bayılma, 244
bayılmak, 163
bayram namazı, 214
bedeni ibadet, 70
bedevi, 77, 242
belvâ, 92, 97, 98, 102, 106, 111, 116,
117, 161, 229, 230, 271, 310
besmele, 28, 30, 31, 107
bilgi, 81
borazan, 227
burnun kanaması, 139, 153
burun, 66, 67

C

celse, 337
cemaat, 82
cem-i sûri, 267
cenaze namazı, 213
ceza, 196
cinsel organına bakma, 125
cuma guslû, 164
Cuma namazı, 83, 214, 237
cünûp, 30, 202, 211, 218, 219, 222,
234
cünûplük, 119, 182

Ç

çamur, 199, 209
çan, 227
çene, 67
çıplak, 371
çiçek hastalığı, 219
çiçek hastası, 204
çizme, 186, 187

çocuğun namazı, 84
çorap, 185

D

dâru'l-harp, 431, 436
davar tersi, 115
derinin soyulması, 141
deve dışkısı, 160
dışkı, 101
dinden çıkma, 210, 211, 245
dinin delilleri, 97
dirsek, 10
dizlerini dikerek oturma, 51
domuz, 95
domuzun artığı, 94
dua, 57
duâ-yı rağbet, 298
duâ-yı rehbet, 298
durgun su, 91, 101

E

eda, 276
el bağlama, 46
elbise, 107, 176
elbiseyi kaldırma, 66
elleri kaldırma, 26, 28
ellerin böğüre konulması, 50
ellerin kaldırılması, 21
Enfâl Suresi, 31
erkeklik organı, 123
Ermele Damı, 228
esneme, 76
eşegin artığı, 96, 222
eşek, 209
eti yenen hayvanın sidiği, 104
eti yenen hayvanlar, 94
eti yenen hayvanların artıkları, 94
eti yenmeyen kuşların artıkları, 98
eti yenmeyen kuşların dışkıları, 111
eûzu-besmele, 61
eûzü çekmek, 25, 26
ev sahibi, 82
evcil eşek, 98
evsât-ı mufasssal, 293
ezan, 44, 227, 229, 246

F

fa harfi, 108
fahiş kelâm, 146

fakih, 2
fakih, 190
fare, 112
Farsça, 71, 72, 73, 412
farz, 33, 75, 163, 164, 392, 393, 419
farz namaz, 154
fasık, 77, 78, 177
Fâtiha, 29, 34, 390
favori, 9
fecir, 250, 258
fecd-i kâzib, 250
fecd-i sadık, 250
felsefe, 4
fersah, 208, 417
Fetih Günü, 7, 81
fıkıh, 2
fidye, 206
fil, 362

G

gaga, 98
gece namazı, 82, 247, 258, 259, 269,
285, 392
geçiş tekbirleri, 390
geğirme, 139
gemi, 189
göğüs, 45
göz, 9
gözlerinin bakış noktası, 47
guslün çeşitleri, 164
gusül, 87, 89, 129, 130
gülmek, 143
gümüşle, 198
gündüz namazları, 31
güvercin dışkısı, 110
güzel ahlak, 82

H

haber-i vahid, 35, 122, 135, 138, 215
hades, 141, 181, 191
hadr, 233
hasta namazı, 377
hastalığın artması, 204
hastalık, 189
haşeratın artığı, 98
hatırlatma, 345
Hatîm, 123
havlu, 136
havuz, 132
Hayf Mescidi, 315
hayız, 30, 93, 202, 206, 212, 218

hayvan dışkı, 107, 114, 115, 161
 hayvan keserken besmele çekme, 108
 hayvanın sidiği, 114
 Hendek Günü, 7, 221, 240, 277, 348
 hicret, 81
 hikmet, 2
 hilalleme, 148
 Hristiyan, 227
 hurma suyu, 223
 hurma sırası, 161, 162, 190, 223
 hutbe, 283
 hükmi pislik, 92, 135
 hükümlü, 220

İ

ibtida, 319
 icmâ, 34
 içki, 101
 iddet, 206
 iftitah tekbiri, 21, 26, 69, 311, 315, 319
 ihtilam, 130, 202, 322
 ihtiyat, 97, 114, 127, 130, 131, 196,
 206, 212, 223, 351
 ik'a, 51
 ikamet, 233, 240
 ikindi namazı, 249, 262
 ilim, 1, 81
 îmâ, 72, 221, 223, 332, 377, 378, 381,
 383, 438
 imam, 76, 216
 imamin kibleye dönük oturması, 75
 imamlık makamı, 77
 imamlıkta tercih sırası, 80
 inha, 383
 İnhar, 46
 insan eti, 93
 insan vücudu, 93
 ipek giyme, 105
 ipek kumaş, 177
 irin, 141
 isfâr, 259
 israf, 89
 istihlaf, 225, 322
 istihsân, 98, 102, 110, 128, 150, 151,
 160, 161, 170, 172, 216, 289, 317,
 329, 345, 349, 350, 375, 398, 443
 istinca, 16, 90, 115, 116
 istinşak, 9, 109, 117
 iştibah, 373
 i'ticar, 60
 ittihâr, 88, 118
 izar, 177

K

ka'de, 44, 224, 327
 ka'de-i ulâ, 69
 kadın sesi, 243
 kadına dokunmak, 127
 kahkaha, 119, 143, 221, 224, 242, 309
 kâkül, 90
 kamet, 44, 75, 229
 kamis, 65
 kan, 101, 111
 kan kusmak, 140
 kaplama mesh (istîâb) , 11, 12, 195
 kârî, 392
 katır, 209
 katırın artığı, 98
 kavme, 335, 336
 kaynak su, 212
 kaza, 276
 kazâl, 120
 kedinin artığı, 96, 99
 keffaret, 206, 209
 kelâm, 4
 kene, 159
 kesin bilgi, 35, 114, 144
 kible, 382
 kibleye yönelmek, 382
 kına, 171
 kiraat, 31, 32, 33, 34, 35, 286, 287,
 288, 327, 382, 391, 393
 kiraatı uzatma, 40
 kısâr-ı mufassal, 293
 kıyam, 22, 45, 290, 378, 382
 kıyas, 10, 64, 101, 102, 110, 114, 116,
 132, 135, 138, 139, 140, 143, 145,
 161, 163, 168, 172, 173, 175, 176,
 182, 183, 190, 228, 229, 238, 239,
 283, 296, 305, 307, 313, 317, 327,
 329, 334, 337, 349, 350, 351, 360,
 370, 371, 379, 388, 390, 399, 400,
 401, 402, 420, 438, 439, 441
 kibir, 66
 kinaye, 115
 kireç, 197
 kiremit, 198
 kol, 10
 konuşma, 64
 koyun dışkısı, 160
 köle, 77, 242
 köpek artığı, 94, 213
 kör, 77, 242
 Kuba, 383
 kulak, 122

kullanılmış (müstamel) su, 88, 91, 103,
119, 121, 136, 172, 188
kulle, 133
kunut duası, 295, 296, 297
kunut tekbiri, 28
Kur'ân, 30, 72
kurbağa, 111
kurumuş meni, 149
kusmuk, 138
kuyu suyu, 112
Kübâ, 16
külfet, 183
Küsuf Namazı, 63

L

lâhik, 331, 404, 405, 409, 425
leş, 95, 100, 132
Leyletü't-ta'ris, 271, 289

M

maddî pislik, 88, 92, 135, 191, 210
Maide suresi, 179
malî zarar, 204
mazmaza, 9, 109, 117
mecnun, 247
Mecusî, 60, 176, 227
mekruh, 40, 48, 52, 54, 65, 66, 71, 72,
75, 76, 77, 78, 83, 93, 98, 99, 112,
177, 233, 234, 236, 238, 239, 243,
257, 263, 269, 273, 275, 285, 300,
316, 335, 342, 354, 358, 367, 371,
372, 373, 374, 439, 441
mendil, 136
meni, 124, 125, 149, 150
mensuh, 33
merfu' hadis, 44, 45, 281, 329
merhale, 416
Mesânî, 33
mesbûk, 26, 69, 311, 313, 316, 332,
397, 403, 442
mescid, 247
mescid kiblesi, 366
mesh, 10, 11, 67, 87, 121, 179, 183
217
mesh süresi, 188
meskûn, 405
mest, 151, 179, 183, 185
mestin yırtılması, 184
meşhur hadis, 11, 67, 180, 181, 254
mekuf hadis, 44, 281, 329
mezi, 124, 126, 150, 305

mil, 208
muavvizeteyn, 291
mûcize, 392
muhayyer, 34
muhayyerlik, 33
muhazat, 328, 331
mukim, 180, 188, 189, 417, 418, 428
muktedi, 19, 37, 241, 242, 319, 331
musallî, 5
mushafa el sürmek, 213
mutlak köle, 431
mücmel, 10
müdebber köle, 431
müdrîk, 311, 427
müezzinin, 76
mühmel vakit, 253
mükatebe, 376
münferit, 313, 327
mürâhik, 243, 428
mürâhika, 375
mürdâsenc, 198
Müreysi Savaşı, 193
müstehap, 16, 125, 137, 356, 363
müstehaza, 155
müşrik, 93
müteahhirîn, 232
mütekaddimîn, 232
müzaraa (zirâi ortaklık), 62

N

nafile, 33
nafile namaz, 34, 402
nahr, 45
namaz, 5, 155
namaz birleştirme, 266
namaz vakitleri, 155
namazgâh, 284, 345
namazın farzları, 382
nâsih, 33
nâsiye, 120
necâset-i galîza, 111
nehir, 344
nesh, 345
Nevadir', 208
nezir, 370
niyet, 19, 20, 134, 210, 212, 213, 383,
421

O

odun külü, 198
orta namaz, 250, 279

oruç, 209
ovalama, 88

Ö

öf demek (te'fif), 63, 64
öğle namazı, 249
öğle namazının vakti, 252
öğle uykusu (kaylûle), 294
öksürük, 64
ölüm korkusu, 204
ölünün yıkanması, 119
ölüye dokunmak, 152
öpmek, 127, 128
örgü, 60, 90
Özcend, 1
özür kanı, 191, 205, 224
özürlü (mukayyed), 202
özürlü kanı, 200

P

pahalılık (gabn-i fahiş), 208
parmak, 41
parmakları çılatma, 50
parmakların hilallenmesi, 148
peştemal, 65
pire, 159
pislik, 93, 171
pişmiş yemek, 147

R

Rebeze, 203
rekat, 400, 401
resim, 373
revâtib sünnet, 16
rida, 66
riya, 211
ruhsat, 180, 183, 190
rûku, 35, 36, 37, 382
rükün, 40, 427

S

sabah namazı, 249
sabah namazının vakti, 250
sabi (küçük çocuk), 243, 323
saçla oynama, 66
sahur, 209
saîd, 197
sakal, 9

salât, 5
salât getirmek, 56
sargı, 137, 156, 189
Sarhoş, 247
sarı su, 141
sarık, 184, 185
secde, 39, 61, 67, 382, 400
secde (ikinci secde), 39
Secde Suresi, 31
sefer, 415
sehv (yanılma) secdesi, 39, 225
sekte, 31, 246
selam, 58, 226, 285, 388, 411
Selam, 54, 74
serap, 217
serçe dışkısı, 110
set, 76
setr-i avret, 65
sevap, 211
sidik, 101, 105, 106
sinek, 100, 115
sirke, 175
sivri sinek, 159
su, 92, 101, 104, 134
su deposu, 174
su, 218
Suffe ashabi, 159
Sübhâneke, 34, 390
sümük, 102
sünnet, 75, 161, 163, 165, 236, 402
sünnet-i müekkede, 335
sürme, 198
sütne, 204, 339

Ş

şafak, 257, 258
şarap, 175
şâz, 54, 181, 229, 259, 271
şehadet kelimeleri, 228
şehir, 205
şüphe, 114, 157

T

ta'dili erkani, 335
ta'şir, 29
tağlîs, 259
Tahiyyât, 226
tahiyyetü'l-mescid, 271
tahmîd, 70
tahrim, 21
tahrime (iftitah tekbiri), 241, 287

takke, 184
 taş, 115, 116, 198
 tatavvuât, 280
 tatbîk, 36
 tavuk pisliği, 111, 114
 tearuz, 97
 tebessüm, 143
 tedâhül, 268
 teheccüd, 24, 285
 tehlil, 70
 tekbir, 19, 20, 44, 70, 229, 399
 telbiye, 399
 telhin, 244
 tendon, 13
 ter, 131
 terassül, 233
 teravih, 237
 tercî', 228
 tertip, 275, 276
 tertip sahibi, 224, 275
 tesbih, 70, 390
 tesvib, 231
 teşehhüt, 52, 53, 54, 61, 69, 224, 225,
 226, 278, 285, 310
 teşehhüt duası, 286
 teşrik günleri, 399
 tevarüs, 62
 tevatür, 62, 180
 Tevbe Suresi, 30
 teverruk, 46, 47
 Tevhid İlmi, 1
 tevkîf, 435
 teyemmüm, 135, 190, 193, 194, 199,
 200, 202, 209, 212
 Teyemmüm âyeti, 161
 tezek, 116, 161
 tırnak, 123
 tivâl-i mufassal, 293
 tilâvet secdesi, 394, 143, 214, 403
 toprak, 197
 topuk, 10, 12, 14
 topuk kemiği, 13
 toz, 199
 tuğla, 198
 tuz, 198
 tükrük, 102, 140
 Türk keçesi, 186

U

unutma, 117, 217, 276
 uyumak, 144

Ü

üfürme, 63
 ümmî, 226, 324, 326, 375
 ümmü velet, 376

V

vacib, 57, 87, 88, 165, 335, 392, 398
 vakfe, 224
 vakit, 269
 vakit darlığı, 276
 vatan, 442
 vatan-ı asli, 442
 vatan-ı müstear, 443
 vatan-ı süknâ, 443
 vav harfi, 59, 108
 vedi, 126
 veledi zina, 77, 79, 242
 vera', 81
 vesvese, 158
 vitir namazı, 268, 278, 294

Y

yağ, 174
 yağmur suyu, 156
 Yahudi, 227
 yanılma secdesi, 386, 388, 389
 yara, 224
 yara sargısı, 137
 yaralı, 204
 yaralarının sidigi, 111
 yaşlılık, 82
 yatsı namazı, 249, 259
 yatsı namazının vakti, 258
 yellenme, 139, 141, 153
 yemin keffareti, 218
 yengec, 111
 yıkama, 10, 87
 yılan, 346
 yırtıcı hayvanların artıkları, 95
 yırtıcı kuşların artıkları, 98
 yolcu, 189, 191, 211, 212, 220, 225,
 404
 yolculuk, 181, 415
 yüz, 9, 67
 yüzü güzel olmak, 82
 yüzük, 17, 195

Z

Zâhirî mezhebi, 7

Zahiru'r-rivaye, 46, 84, 87, 98, 145, 146,
173, 195, 207, 234

Zahirü'l-Mezheb, 46

zammi sure, 35

zan, 134

zaruret, 97

zelle, 265

zeval, 250, 253

zeval vakti, 253, 290

zirnih, 197

zilyed, 218

zimmi, 431

zülüfl, 90